

ISSN 2411-8753 (Print)
ISSN 2710-3633 (Online)

АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ
ҚАЗАҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР
ЖӘНЕ ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ УНИВЕРСИТЕТІ

ХАБАРШЫСЫ

“ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ
АЙМАҚТАНУ” СЕРИЯСЫ

ИЗВЕСТИЯ
КАЗАХСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ И
МИРОВЫХ ЯЗЫКОВ ИМЕНИ АБЫЛАЙ ХАНА
СЕРИЯ «МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ И
РЕГИОНОВЕДЕНИЕ»

BULLETIN
OF KAZAKH ABLAI KHAN UNIVERSITY OF
INTERNATIONAL RELATIONS AND
WORLD LANGUAGES
SERIES “INTERNATIONAL RELATIONS AND
REGIONAL STUDIES”

ISSN 2411-8753 (Print)
ISSN 2710-3633 (Online)

2 (64) 2026

АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ
ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ И
МИРОВЫХ ЯЗЫКОВ ИМЕНИ АБЫЛАЙ ХАНА
KAZAKH ABLAI KHAN UNIVERSITY OF INTERNATIONAL RELATIONS AND
WORLD LANGUAGES

2 (64) 2026

ISSN 2411-8753 (Print)

ISSN 2710-3633 (Online)

Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ

ХАБАРШЫСЫ

«ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР және
АЙМАҚТАНУ» сериясы

ИЗВЕСТИЯ

КазУМОиМЯ имени Абылай хана
серия «ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР және
АЙМАҚТАНУ»

BULLETIN

of Ablai Khan KazUIRandWL
series “INTERNATIONAL RELATIONS and
REGIONAL STUDIES”

Алматы
«Полилингва» баспасы
2026

© “Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті” Акционерлік қоғамының “Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ Хабаршысы-Известия” ғылыми журналының “Халықаралық қатынастар және аймақтану” сериясы таралымы, Қазақстан Республикасының Инвестициялар мен даму жөніндегі министрліктің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде тіркелген. Алғашқы есепке қою кезіндегі нөмірі мен мерзімі №674, 18.05.1999 ж. Тіркелу күзегі 10.04.2015 жылғы № 15196-Ж

Бас редактор

Шайморданова З.Д.,

тарих ғылымдарының докторы, профессор, Абылай хан атындағы
ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Жауапты редактор

Шукыжанова А.Н., PhD, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан

Редакция алқасы мүшелері

Аллез Г., PhD, Әлеуметтік ғылымдар жоғары мектебі, Париж, Франция

Антонио Алонсо Маркос, PhD, профессор, Католикалық Сан-Пабло
Университеті, Мадрид, Испания

Байсұлтанова К.Ч., саясаттану ғылымдарының кандидаты, профессор,
Абылай хан ат. ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Дронзина Т., саясаттану ғылымдары бойынша хабилизиттік доктор,
Софиялық Әулие Климент Охридский университетінің профессоры,
София, Болгария

Зиркер Д., PhD, Вайкато Университеті, Гамильтон, Жаңа Зеландия

Мак Кленнен S., PhD, Пенсильвания Университеті, Филадельфия, АҚШ

Райчев Я., PhD, София университеті ‘St. Климент Охридски,
Қазіргі саяси оқиғалардың талдаушысы, София, Болгария

Семедов С.А., философия ғылымдарының докторы, профессор, басқару
және өңірлік даму институты, РФ Президенті жанындағы РАНХиГС,
(Ресей халық шаруашылығы және мемлекеттік басқару академиясы)
Мәскеу қ., Ресей

Кожирова С.Б., саясаттану ғылымдарының докторы, профессор, Р.Б.
Сүлейменов атындағы Шығыстану институты, Алматы, Қазақстан

Сиван Саид, PhD, Араб және Исламтану институты, Эксетер
университеті, Ұлыбритания

Хорак С., PhD, Карлов Ун-ті, Прага, Чех Республикасы

Ермекбаев А.А., PhD, доцент м.а., ҚазҰУ. әл-Фараби,
Алматы, Қазақстан

Шығарушы редактор

Райымбекова А.А., аға оқытушы, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан

© Научный журнал «Известия» КазУМОиМЯ имени Абылай хана, серия «Международные отношения и регионоведение» Акционерного общества «КазУМОиМЯ имени Абылай хана» зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан. Номер и дата первичной постановки на учет № 674, 18.05.1999 г. Регистрационное свидетельство № 15196-Ж от 10.04.2015 г.

Главный редактор
Шайморданова З.Д.,

доктор исторических наук, профессор,
КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

Ответственный редактор

Шукыжанова А.Н., PhD, КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Алматы, Казахстан

Члены редакционной коллегии

Аллез Г., PhD, Высшая школа социальных наук, Париж, Франция

Антонио Алонсо Маркос, PhD, профессор, Католический университет Сан-Пабло, Мадрид, Испания

Байсултанова К.Ч., кандидат политических наук, профессор, КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

Дронзина Т., хабилитированный доктор политологии, профессор Софийского университета Святого Климента Охридского, София, Болгария

Зиркер Д., PhD, Университет Вайкато, Гамильтон, Новая Зеландия

Мак Кленнен С., PhD, Пенсильванский Университет, Филадельфия, США

Райчев Я., PhD, Софийский университет «Святого Климента Охридского», София, Болгария

Семедов С.А., доктор философских наук, профессор, Институт управления и регионального развития, РАНХиГС (Российская академия народного хозяйства и государственной службы) при Президенте РФ, Москва, Россия

Кожирова С.Б., доктор политических наук, профессор, главный научный сотрудник, Институт востоковедения им. Р.Б. Сулейменова, Алматы, Казахстан

Сиван Саид, PhD, Институт арабских и исламских исследований, Университет Эксетера, Великобритания

Хорак С., PhD, Карлов Университет, Прага, Чешская Республика

Ермекебаев А.А., PhD, и.о. доцента, КазНУ им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Выпускающий редактор

Райымбекова А.А., старший преподаватель, КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

© Scientific Journal “Bulletin” of Ablai khan KazUIR&WL. Series “International Relations and Regional Studies” of JSC “Ablai khan Kazakh University of International Relations and World Languages” is registered in Communication, Informatization and Information Committee of Ministry for Investment and Development, Republic of Kazakhstan. Number and date of first registration N674, from 18.05.1999. Certificate N15196 – G. 10.04.2015.

Chief Editor

Shaymordanova Z.D., doctor historical sciences, professor,
Ablai khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

Executive Editor

Shukyzhanova A., PhD, Ablai khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

Editorial team members

Hallez X., PhD, High school of social sciences, Paris, France

Antonio Alonso Marcos, PhD, Professor, Universidad San Pablo CEU,
Madrid, Spain

Baysultanova K.Ch., Candidate of political science, professor, Ablai khan
KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

Dronzina T., habilitated doctor of political sciences, professor, Sofia University
St. Kliment Ohridski, Sofia, Bulgaria

Zirker D., PhD, Waikato University, Hamilton, New Zealand

McClennen S., PhD, University of Pennsylvania, Philadelphia, USA

Raychev Y., PhD, Sofia University ‘St. Kliment Ohridski’, Sofia, Bulgaria

Semedov S.A., Doctor of philosophical science, Professor, Institute of
Management and Regional Development, RANEPa under the President of
the Russian Federation (Russian Academy of National Economy and Public
Administration), Moscow, Russia

Kojirova S.B., Doctor of political sciences, Professor, R. B. Suleimenov
Institute of Oriental Studies, Almaty, Kazakhstan

Seevan Saeed, PhD, Institute of Arab and Islamic Studies, University of
Exeter, UK

Horak S., PhD, Charles University, Prague, Czech Republic

Yrmekbaev A.A., PhD, Acting Associate Professor, Al-Farabi Kazakh National
University, Almaty, Kazakhstan

Commissioning Editor

Raiymbekova A.A., senior lecturer, Ablai khan KazUIRandWL, Almaty,
Kazakhstan

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

I БӨЛІМ. ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫ ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

РАЗДЕЛ I.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ИССЛЕДОВАНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

PART I. THEORETICAL ISSUES OF INTERNATIONAL RELATIONS RESEARCH

Мұстафина А.Т., Далелхан А. Әскери істе жасанды интеллектті қолданудың халықаралық тәжірибесі	10-27
Мустафина А.Т., Далелхан А. Международный опыт использования искусственного интеллекта в военном деле	10-27
Mustafina A.T., Dalelkhan A. International experience in the use of artificial intelligence in military activities	10-27
Kairolla A.B., Absattarov G.R. Active cyber defense and constitutional deterritorialization: constructing normative exceptions in Japan (2022-2025)	29-43
Кайролла А.Б., Абсаттаров Г.Р. Белсенді киберқорғаныс және конституциялық детерриториализация: Жапониядағы нормативтік ерекшеліктердің қалыптасуы (2022–2025)	29-43
Кайролла А.Б., Абсаттаров Г.Р. Активная киберзащита и конституционная детерриториализация: создание нормативных исключений в Японии (2022-2025 гг.)	29-43
Юрлова Д.А., Мовкебаева Г.А., Аужанова А. Р. Трансформация роли России в Центральной Азии в условиях многополярности: геополитические и геоэкономические сценарии после 2022 года	44-58
Yurlova D.A., Movkebaeva G.A. Auzhanova A.R. Transformation of Russia's role in Central Asia in a multipolar context: geopolitical and geoeconomic scenarios after 2022	44-58
Юрлова Д.А., Мовкебаева Г.А., Аужанова Ә. Р. Ресейдің Орталық Азиядағы рөлінің көп полярлы контексттегі трансформациясы: 2022 жылдан кейінгі геосаяси және геоэкономикалық сценарийлер.....	44-58
Mukash A.E., Koblandin K.I., Kushkumbayev S.K. From kin-state rhetoric to implementation: assessing Turkey's new Türk-Soylu migration regime	59-77
Мұқаш А.Е., Қобландин К.И., Кушқумбаев С.К. Этникалық туыстық риторикасынан практикалық іске асыруға көшу: Türk Soylu санатындағы тұлғаларға арналған Түркияның жаңа көші-қон режимін талдау	59-77
Мұқаш А.Е., Қобландин К.И., Кушқумбаев С.К. От риторики этнического родства к практической реализации: анализ нового миграционного режима Турции для лиц Türk Soylu	59-77

Sarykulova L.T., Bayuzakova G.I., Imanova G.A., Sarykulova L.T. Gender factors in the labor market of Kazakhstan in the context of global transformations of international relations	78-89
Сарыкулова Л.Т., Байұзакова Г.И., Иманова Г.А., Сарыкулова Л.Т. Халықаралық қатынастардың жаһандық трансформациясы жағдайындағы Қазақстанның еңбек нарығындағы гендерлік факторлар	78-89
Сарыкулова Л.Т., Байұзакова Г.И., Иманова Г.А., Сарыкулова Л.Т. Гендерные факторы на рынке труда Казахстана в условиях глобальных трансформаций международных отношений	78-89
Brassilova A., Sarybayev M.S. Transnational financial fraud in the context of digitalization: institutional challenges of Kazakhstan and international counter measures	90-113
Брасилова А., Сарыбаев М.С. Цифрландыру жағдайындағы трансұлттық қаржылық алаяқтық: Қазақстанның институционалдық сын-қатерлері және халықаралық қарсы іс-қимыл тетіктері	90-113
Брасилова А., Сарыбаев М.С. Транснациональное финансовое мошенничество в условиях цифровизации: институциональные вызовы Казахстана и международные механизмы противодействия.....	90-113
Макашев Ж.К. Потенциал и практика современной парадипломатии Павлодарской и Омской областей	114-127
Makashev Zh.K. The Potential and Practice of Contemporary Paradiplomacy in the Pavlodar and Omsk Regions	114-127
Макашев Ж.К. Павлодар және Омбы облыстарының қазіргі парадипломатиясының әлеуеті мен тәжірибесі	114-127
Zhumatay G., Yskak A.S. War in Gaza and the discourse of population transfer	128-144
Жұматай Ғ.Б., Ысқақ А.С. Газадағы соғыс және тұрғындарды көшіру дискурсы	128-144
Жұматай Ғ.Б., Ысқақ А.С. Война в Газе и дискурс о перемещении населения	128-144
Шакеева Б.Р., Асхат Г., Айтымбетов Н.Ы., Жұмабайұлы Н. Қазақстандағы этникалық репатрианттардың (қандастар) интеграциясы (әлеуметтік-антропологиялық зерттеу нәтижелері бойынша)	145-163
Shakeyeva B.R., Askhat G., Aitymbetov N.Y., Zhumabayuly N. Integration of ethnic repatriates (kandas) in Kazakhstan (based on the results of a socio-anthropological study)	145-163
Шакеева Б.Р., Асхат Г., Айтымбетов Н.Ы., Жұмабайұлы Н. Интеграция этнических репатриантов (кандасов) в Казахстане (по результатам социально-антропологического исследования)	145-163

Абизова М. Роль Японии в QUAD: от инициатора к архитектору	164-182
Абизова М.И. Жапонияның QUAD-тағы рөлі: бастамашыдан сәулетшіге дейін	164-182
Abizova M.I. Japan's role in the QUAD: from initiator to architect	164-182
Abduali M.A., Baikushikova G.S. A comparative analysis of renewable energy transition strategies in Uzbekistan and Kazakhstan	183-203
Обдуэли М.А., Байкушикова Г.С. Өзбекстан мен Қазақстанның жаңартылатын энергия көздеріне көшу стратегиялары: салыстырмалы талдау	183-203
Абдуали М.А., Байкушикова Г.С. Стратегии перехода к возобновляемой энергетике в Узбекистане и Казахстане: сравнительный анализ	183-203
Жұмақанов Ә.Е., Исова Л.Т., Мамашарипова Г.А. Қазақстан мұнайының геосаясаты: экспорттық бағыттар, тәуекелдер және энергетикалық қауіпсіздік	204-215
Жұмақанов Ә.Е., Исова Л.Т., Мамашарипова Г.А. Геополитика Казахстанской нефти: экспортные маршруты, риски и энергетическая безопасность	204-215
Zhumakanov A.E., Issova L.T., Mamasharipova G.A. Geopolitics of Kazakhstan's oil: export routes, risks and energy security	204-215

II. БӨЛІМ. АЙМАҚТАНУ

РАЗДЕЛ II. РЕГИОНОВЕДЕНИЕ

PART II. REGIONAL STUDIES

Айтжанова Д.Ә., Дүйсен Г.М. Жаһандық тұрлаусыздық жағдайындағы қауіпсіздік пен ынтымақтастық: Орталық Азия.....	216-234
Aitzhanova D.A., Duisen G.M. Security and cooperation in a time of global instability: agenda for the Central Asia region	216-234
Айтжанова Д.А., Дүйсен Г.М. Безопасность и сотрудничество в условиях глобальной нестабильности: повестка для региона Центральной Азии	216-234
Тулеев М. Угрозы и риски международного терроризма в странах Центральной Азии	235-255
Tuleyev M. Threats and risks of international terrorism in Central Asian countries	235-255
Тулеев М. Халықаралық терроризмнің Орталық Азия елдерінде төнетін қауіп-қатерлері	235-255
Ma Y., Augan M., Chen H. Language platforms and energy cooperation: comparative functions of Confucius institutes in central asia and north africa	256-269

Ма Я., Ауган М., Чэнь Х. Языковые платформы и энергетическое сотрудничество: сравнительные функции институтов Конфуция в Центральной Азии и Северной Африке	256-269
Ма Я., Ауган М., Чэнь Х. Орталық Азия мен Солтүстік Африкадағы Конфуций институттарының салыстырмалы функциялары: тілдік платформалар және энергетикалық ынтымақтастық	256-269
Aidarazhy Zh., Buyzheeva B., Alipbayev A. The role of the China-Pakistan economic corridor in the diversification of Central Asia's maritime access	270-288
Айдаражы Ж., Бюжеева Б.З., Әліпбаев А.Р. Орталық Азиядағы теңізге қол жеткізуді әртараптандырудағы Қытай-Пәкістан экономикалық дәлізінің рөлі	270-288
Айдаражы Ж., Бюжеева Б.З., Алипбаев А.Р. Роль Китайско-Пакистанского экономического коридора в диверсификации доступа к морю в Центральной Азии	270-288
Uzakhbayev N., Utkelbay R., Myrzatayeva A. The paradox of investment without attraction: China's soft power challenges in Central Asia	289-318
Узақбаев Н., Уткелбай Р., Мырзатаева А. Тартымдылықсыз инвестициялар парадоксы: Орталық Азиядағы Қытайдың жұмсақ күшінің қиындықтары	289-318
Узақбаев Н., Уткелбай Р., Мырзатаева А. Парадокс инвестиций без привлекательности: вызовы Китайской мягкой силы в Центральной Азии	289-318
Кабдолда А.К. Орталық Азиядағы туризмнің әлеуметтік-мәдени аспектілерін аймақтанулық талдау	319-334
Кабдолда А.К. Региональный анализ социокультурных аспектов туризма в Центральной Азии	319-334
Kabdolda A.K. Regional analysis of socio-cultural aspects of tourism in Central Asia	319-334
Nurgali A. China's "Belt and Road" initiative as a driver of Türkiye's "Asia anew" initiative in a multipolar context	335-351
Нұрғали А.Ж. Қытайдың "Бір белдеу - Бір жол" бастамасы және Түркия: көпполярлы жағдайда "қайтадан Азия" бастамасының қалыптасуы	335-351
Нұрғали А.Ж. Инициатива Китая «Пояс и Путь» как фактор формирования инициативы Турции «снова Азия» в условиях многополярности	335-351
Байзакова А.А., Ибрагимова Г.Е. Зелёные технологии и их скрытые издержки: сравнительный анализ экологических последствий (на примере Франции, Германии, Польши, Китая и США).....	352-372
Байзакова А. А., Ибрагимова Г.Е. Жасыл технологиялар және олардың жасырын шығындары: қоршаған ортаның салдарын салыстырмалы талдау (Франция, Германия, Польша, Қытай және АҚШ мысалында)	352-372

Baizakova A.A., Ibragimova G.E. Green technologies and their hidden costs: a comparative analysis of environmental impacts (using the example of France, Germany, Poland, China and the USA)	352-372
Keron Dave Ganpat, Raghunath Mahabir. Recalibration in the global south: an analysis of U.S. policy toward Latin America and the Caribbean under the Trump administrations	373-396
Керон Дэйв Ганпат, Рагхунат Махабир. Жаһандық оңтүстіктегі қайта бағдарлау: Трамп әкімшілігі кезіндегі АҚШ-тың Латын Америкасы мен Кариб алабына қатысты саясатын талдау	373-396
Керон Дэйв Ганпат, Рагхунат Махабир. Перекалибровка на глобальном юге: анализ политики США в отношении Латинской Америки и Карибского бассейна при администрации Трампа	373-396
Байзакова К.И., Кукеева Ф.Т., Зулпыхар Н.Н. Интеграционные барьеры между странами Центральной Азии	397-416
Байзакова Қ.И., Кукеева Ф.Т., Зулпыхар Н.Н. Орталық Азия елдері арасындағы интеграциялық кедергілер	397-416
Baizakova K.I., Kukeyeva F.T., Zhulpykhar N.N. Integration barriers between Central Asian countries	397-416
Әкім М.Ғ. Орталық Азиядағы демографиялық ассимиляцияның саяси-әлеуметтік әсері	417-438
Әкім М.Ғ. Социально-политические последствия демографической ассимиляции в Центральной Азии	417-438
Akim M. Socio-political impacts of demographic assimilation in Central Asia	417-438

ІІІ БӨЛІМ. ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕМЕСІ МЕН ӘДІСТЕРІ РАЗДЕЛ ІІІ МЕТОДИКА И МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЙ PART III. METHODOLOGY AND RESEARCH METHOD

Ахан Г.Т., Нұрсұлтанова Л.Н. Су факторы ұғымының теориялық негіздері және халықаралық қатынастардағы маңызы	439-455
Ахан Г.Т., Нұрсұлтанова Л.Н. Теоретические основы концепции водного фактора и его значение в международных отношениях	439-455
Akhan G.T., Nursultanova L.N. Theoretical foundations of the concept of the water factor and its importance in international relations.....	439-455
Iztaeva V., Tilegenova D. Digital transformation of migration policy: theory and concepts	456-471
Изтаева В.А., Тилегенова Д. Миграциялық саясаттың цифрлық трансформациясы: теория және тұжырымдамалар	456-471
Изтаева В.А., Тилегенова Д. Цифровая трансформация миграционной политики: теория и концепции	456-471

І БӨЛІМ.
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫ ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ
МӘСЕЛЕЛЕРІ
РАЗДЕЛ I.
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ИССЛЕДОВАНИЯ
МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ
PART I.
THEORETICAL ISSUES OF INTERNATIONAL RELATIONS RESEARCH

ӘОЖ 351.86

GTAMP 78.17.29

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2026.64.2.001>

ӘСКЕРИ ІСТЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУДЫҢ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ

*Мұстафина А.Т.¹, Далелхан А.²

*¹ ҚР Президентінің жанындағы мемлекеттік басқару Академиясы,
Астана, Қазақстан

² Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Аңдатпа. Мақала жасанды интеллекттің (ЖИ) даму үдерістерін талдауға және оны әскери істе қолданудың халықаралық тәжірибесін кешенді зерттеуге арналған. Қару-жарақ пен әскери техника үлгілерінде, сондай-ақ жетекші шет мемлекеттердің Қарулы Күштері тәжірибесінде жасанды интеллект технологияларын енгізудің негізгі бағыттары қарастырылды. Әсіресе барлау, басқару жүйелері, ұшқышсыз аппараттар, киберқауіпсіздік, логистикалық қамтамасыз ету және жауынгерлік шешім қабылдау процестеріндегі ЖИ-дің рөліне ерекше назар аударылды.

Соңғы онжылдықтарда жасанды интеллект заманауи соғыс жүргізу әдістерінде берік орын алып, әскери операциялардың сипатын түбегейлі өзгертуге ықпал етуде. Болашақ соғыстар мен әскери қақтығыстардың ықтимал бейнесі қарулы күштерді қолдану нысандары мен тәсілдеріндегі өзгерістердің ғылыми-техникалық прогреспен тікелей байланысты екенін көрсетеді. Геосаяси факторлармен қатар, жаңа буын қару-жарақ жүйелерін әзірлеу, автоматтандырылған басқару кешендерін жетілдіру және деректерді жедел өңдеу технологияларын дамыту шешуші мәнге ие болуда.

Жетекші технологиялық мемлекеттердің тәжірибесі ЖИ-ді қолдану ақпараттың ауқымды көлемін талдау, қауіп-қатерлерді алдын ала болжау, операциялық шешімдерді жылдам әрі дәл қабылдау мүмкіндігін арттыратынын дәлелдейді. Сонымен қатар, ЖИ әскери қызметшілердің өмірін сақтауға, адам факторына тәуелділікті азайтуға және басқару тиімділігін жоғарылатуға ықпал етеді.

Мақалада шетелдік тәжірибе негізінде жасанды интеллектті әскери басқару жүйелеріне интеграциялау тетіктері, цифрлық трансформация жағдайындағы әскер құрылымдарының бейімделу ерекшеліктері және әскери кадрларды даярлау мәселелері талданады. Сондай-ақ автономды жүйелердің даму перспективасы, деректердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету, киберқауіптерге қарсы іс-қимыл және халықаралық құқық нормаларына сәйкестік мәселелері қарастырылады.

Зерттеу нәтижелері жасанды интеллект технологияларын тиімді әрі жауапты түрде енгізу ұлттық қауіпсіздікті нығайтудың, әскери әлеуетті арттырудың және заманауи қауіп-қатерлерге уақтылы әрекет етудің маңызды факторы екенін көрсетеді. Осыған байланысты ЖИ-ді әскери салада қолданудың стратегиялық маңызы мен оны реттеудің институционалдық негіздерін жетілдіру қажеттілігі негізделеді.

Тірек сөздер: Әскери және әскери технологиялар, ұлттық қауіпсіздік, әскери стратегия, жасанды интеллект, киберқауіпсіздік, қару-жарақ және әскери техника, ұшқышсыз ұшу аппараттары, нейрондық желілер

Кіріспе

XXI ғасырдағы қарулы қақтығыстар дәстүрлі әскери стратегияларға қарағанда жаңа технологияларға көбірек тәуелді болды. Соның ішінде жасанды интеллект – соғыс сипатын түбегейлі өзгертетін ең өзекті бағыттардың бірі. ЖИ шешім қабылдау жылдамдығын арттырып қана қоймайды, сонымен қатар деректерді өңдеу, барлау және стратегиялық жоспарлауда бұрын-соңды болмаған мүмкіндіктер береді. Бүгінгі таңда АҚШ, Қытай, Ресей, және Еуропалық Одақ елдері әскери салаға жасанды интеллект технологияларын енгізудің алдыңғы қатарында. Олар барлау жүйелерін жетілдіру, әуе қорғанысын нығайту, автономды қару-жарақ модельдерін әзірлеу және киберқауіпсіздікті қамтамасыз ету салаларында айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізді.

Әскери істе жасанды интеллектті кеңінен қолдану халықаралық қатынастардағы күштердің тепе-теңдігін қайта қарастыруға мәжбүр етеді. Мысалы, ProjectMaven жобасы арқылы АҚШ ұшқышсыз ұшу аппараттарынан деректерді жылдам талдауға қол жеткізіп жатқанда, Қытай автономды дрондар мен интеллектуалды басқару жүйелерін дамытуға басымдық береді. Ресей әскери робототехника саласындағы тәжірибесін кеңейткен кезде, Израильдің IronDome жүйесі AI элементтерін қолдана отырып, әуе қорғанысының тиімді моделін көрсетті.

Осыған байланысты Қазақстан Республикасының көптеген даму салаларында, соның ішінде Қарулы Күштерде жасанды интеллектті пайдаланудың халықаралық тәжірибесін зерделеу ерекше өзекті. Әскери салада ЖИ қолдану тек технологиялық серпіліс қана емес, сонымен қатар ұлттық қауіпсіздік деңгейін арттыру тәсілі болып табылады.

Материалдар мен әдістер сипаттамасы

Осы зерттеу жұмысының дереккөздік базасын әскери салада жасанды интеллектті (ЖИ) қолдану мәселелеріне қатысты халықаралық және ұлттық деңгейдегі ресми құжаттар, стратегиялық бағдарламалар, ғылыми жарияланымдар мен сараптамалық есептер құрайды. Зерттеу барысында әскери жасанды интеллект технологияларын дамыту мен реттеудің құқықтық, институционалдық және стратегиялық қырларын кешенді талдауға мүмкіндік беретін материалдар жүйеленді.

Атап айтқанда, Біріккен Ұлттар Ұйымы аясындағы автономды қару-жарақ жүйелеріне қатысты талқылау материалдары, Халықаралық Қызыл Крест комитеті ұсынған халықаралық гуманитарлық құқық нормалары, Қазақстан Республикасы қорғаныс және қауіпсіздік саласына қатысты стратегиялық құжаттары қарастырылды. Сонымен қатар АҚШ, Қытай, Израиль және Еуропалық Одақ елдерінің әскери жасанды интеллектті дамыту тәжірибесі зерделенді. Украинадағы және Таяу Шығыстағы қарулы қақтығыстарға қатысты ашық дереккөздердегі аналитикалық материалдар да зерттеу аясында пайдаланылды. Материалдар 2015-2025 жылдар аралығындағы деректерді қамтиды, себебі дәл осы кезеңде әскери жасанды интеллект технологияларының белсенді институционалдануы және стратегиялық маңызға ие болуы айқын байқалды.

Зерттеу кешенді ғылыми-әдіснамалық тәсілге негізделді. Әскери салада ЖИ енгізу модельдері бойынша жетекші мемлекеттердің тәжірибесі салыстырмалы талдау әдісі арқылы қарастырылды. Бұл тәсіл ұлттық стратегиялардағы айырмашылықтарды, құқықтық реттеу ерекшеліктерін және технологиялық басымдықтарды анықтауға мүмкіндік берді. Халықаралық ұйымдардың құжаттары мен ұлттық қорғаныс стратегияларының мазмұны контент-талдау әдісі арқылы зерделеніп, автономды қару-жарақ жүйелерін қолдану, «адамның түпкілікті бақылауы» қағидаты және этикалық шектеулер мәселелері жүйелендірілді.

Сонымен қатар жасанды интеллект негізіндегі әскери жүйелерді қолдану халықаралық гуманитарлық құқық нормалары тұрғысынан құқықтық талдау әдісі арқылы қарастырылып, автономды қару-жарақ жүйелерін реттеуге қатысты құқықтық олқылықтар айқындалды. Жүйелік және сараптамалық бағалау әдістері кибершабуылдар қаупін, этикалық тәуекелдерді, кадр даярлау мәселелерін және мемлекеттік-жеке серіктестік тетіктерін кешенді түрде бағалауға мүмкіндік берді.

Осылайша, қолданылған материалдар мен әдістер әскери салада жасанды интеллект технологияларын енгізудің құқықтық, этикалық және қауіпсіздік аспектілерін жан-жақты әрі ғылыми негізде талдауға жағдай жасады.

Нәтижелер

Жүргізілген зерттеу нәтижелері жасанды интеллекттің (ЖИ) әскери

салаға енуі соңғы онжылдықтарда қарулы қақтығыстардың сипатын түбегейлі өзгерткенін көрсетеді. Егер XX ғасырдың ортасында ЖИ элементтері тек есептеу қуатын арттыру және автоматтандырылған басқару жүйелерін жетілдіру мақсатында қолданылса, қазіргі кезеңде ол стратегиялық және тактикалық шешім қабылдау үдерісінің негізгі құрамдас бөлігіне айналды.

Талдау көрсеткендей, ЖИ технологиялары әскери басқару, барлау, логистика, киберқауіпсіздік және нысананы дәл анықтау салаларында кеңінен қолданылуда. Деректердің үлкен көлемін өңдеу мүмкіндігі қарсыластың мінез-құлқын болжауға, операциялық жоспарлауды оңтайландыруға және шешім қабылдау жылдамдығын арттыруға жағдай жасайды. Бұл өз кезегінде адам шығынын азайтуға және әскери операциялардың дәлдігін арттыруға ықпал етеді.

Сонымен қатар, зерттеу нәтижелері ЖИ-дің әскери салада қолданылуы бірқатар күрделі құқықтық және этикалық мәселелерді туындататынын айқындады. Автономды қару-жарак жүйелерінің дамуы халықаралық гуманитарлық құқық нормаларын сақтау тұрғысынан даулы жағдайлар қалыптастырады. Қаруды қолдану туралы шешімді алгоритмдерге беру «адамның түпкілікті бақылауы» қағидатының әлсіреу қаупін арттырады. Осыған байланысты Біріккен Ұлттар Ұйымы алаңында автономды қару-жарак жүйелерін құқықтық реттеу мәселесі белсенді талқылануда, ал Халықаралық Қызыл Крест комитеті адам бақылауының сақталуын негізгі принцип ретінде ұсынуда.

Зерттеу барысында әскери ЖИ дамуы мемлекеттер арасындағы технологиялық бәсекелестікті күшейтетіні анықталды. АҚШ, Қытай және Ресей ірі ғылыми орталықтар құрып, қорғаныс саласына ЖИ енгізуге қомақты инвестициялар бағыттауда. Израиль әскери-технологиялық стартаптарды қолдау арқылы тиімді модель қалыптастырған. Ал Еуропалық Одақ елдері ЖИ дамуын құқықтық және этикалық нормалармен үйлестіруге басымдық береді. Бұл үрдістер әскери-технологиялық жарыстың жаңа кезеңін қалыптастырып отыр.

Талдау киберқауіпсіздік мәселесінің өзектілігін де көрсетті. ЖИ жүйелері цифрлық инфрақұрылымға тәуелді болғандықтан, кибершабуылдар тәуекелі артады. Әсіресе автономды басқару жүйелеріне сыртқы араласу ықтималдығы стратегиялық тұрақтылыққа қауіп төндіруі мүмкін. Бұл әскери ЖИ жүйелерін көпдеңгейлі қорғау механизмдерімен қамтамасыз етудің маңызын арттырады.

Сонымен қатар, зерттеу нәтижелері кадрлық және ғылыми-техникалық әлеуеттің шешуші фактор екенін көрсетті. Дамыған мемлекеттер ЖИ саласында мамандар даярлауға және ғылыми зерттеулерді қаржыландыруға жүйелі түрде инвестиция салуда. Мұндай саясат технологиялық артықшылықты сақтауға мүмкіндік береді, ал дамушы елдер үшін ресурстық шектеулер технологиялық алшақтықтың ұлғаюына алып келуі мүмкін.

Жалпы алғанда, алынған нәтижелер әскери саладағы жасанды интеллекттің екіжақты сипатын айқындайды: бір жағынан, ол операциялық тиімділікті арттырып, адам шығынын азайтуға мүмкіндік береді; екінші жағынан, құқықтық, этикалық және қауіпсіздік тәуекелдерін күшейтеді. Осы үрдістерді ескере отырып, Қазақстан Республикасы үшін халықаралық тәжірибені талдау ұлттық стратегияны қалыптастыруда маңызды негіз бола алады.

Зерттеу нәтижелері Қазақстан үшін үш негізгі бағыттың өзектілігін көрсетті:

Бірінші: Халықаралық құқық нормаларын сақтау негізінде ЖИ енгізу;

Екінші: Киберқауіпсіздік пен адам бақылауы қағидатын қамтамасыз ету;

Үшінші: Кадр даярлау және ғылыми әлеуетті жүйелі түрде дамыту.

Осы тұжырымдар әскери салада жасанды интеллект технологияларын енгізудің ұлттық моделін қалыптастыруға теориялық және практикалық негіз бола алады.

Талқылау

ЖИ-тің қарқынды дамуы АҚШ, Қытай, Ресей Федерациясы және басқалары сияқты көптеген жетекші елдердің оны әскери салада қолдануға көшу қажеттілігін тудырды [1]. Бұл елдерде ғылыми зерттеулерге және әртүрлі жауынгерлік жүйелерді дамытуға айтарлықтай қаражат бөлінеді. Жауынгерлік басқару мен киберқауіпсіздікті жетілдіру мәселелеріне көп көңіл бөлінеді. Ресей Федерациясының Украинада арнайы әскери операция жүргізуіне байланысты осы елдердің қарулы күштері көптеген заманауи қару-жарақ пен инновациялық жүйелерді қолданды және өзін-өзі қорғау жағдайында сыналды. Басқа батыс елдері де осындай қадамнан қалыс қалмайды, олар да новые қимылдарының жаңа үлгілерін белсенді түрде пысықтауда. Осылайша, Украина аумағы қазіргі заманғы қару-жарақ құралдарының тактикалық және техникалық сипаттамаларын тексеретін нақты полигонға айналды. Ұшқышсыз ұшу аппараттарын (ұшқышсыз ұшу аппараттарын) кеңінен қолдану екі қайшылықты Тараптың бөлімшелерінің жұмыс істеу тактикасын түбегейлі өзгертті. Осылайша, технологиялық тұрғыдан дамыған елдер әскерлерде ЖИ қолдану үшін жаңа бағдарламалық өнімдерді кеңінен қолданады. Сондай-ақ, жасанды интеллектті логистикалық тұрғыдан қолдану мәселелері пысықталуда, бұл әскери қақтығыстардың маңызды факторы болып табылады.

Бұл жұмыста бірқатар елдердің әскери салада ЖИ қолдану жөніндегі қызметіне талдау жүргізуге, ЖӨТ әзірлеудегі оң бағыттарды және ЖИ даму перспективаларын анықтауға әрекет жасалды.

АҚШ тәжірибесі. Америка Құрама Штаттары әскери салаға жасанды интеллект енгізу бойынша көшбасшылардың бірі болып саналады. Оның әскери-өнеркәсіптік кешені автономды жауынгерлік платформаларды,

басқа қару-жарақ пен жүйелерді дамытуда үлкен жетістіктерге жетті. АҚШ Үлкен Деректер базасын (BigData) өңдеу бағдарламаларын жетілдіруде. Бұл жұмыстар жоғары жылдамдықты барлау, шешім қабылдау және киберқауіптерді бақылау үшін қажет [2]. Машиналық оқыту мен компьютерлік көруді дамыту бағыттау жүйесінің технологияларын әзірлеуде, мақсаттарды автоматты түрде тануда және ұшқышсыз ұшуды басқаруда да маңызды [3]. Мысалы, Projectmaven бағдарламасы дрондардан келетін ақпаратты талдау үшін пайдаланылды. Бұл действий кезінде шешім қабылдау уақытын қысқартуға мүмкіндік берді. Сонымен қатар, әлемде ЖИ-ті құқықтық және этикалық тұрғыдан қолдану мәселелері туындауда. АҚШ бұл мәселені де мойындайды, өйткені әскери операциялар кезінде адамның шешім қабылдауда болуын шектеуге байланысты халықаралық құқық нормаларын бұзуда белгілі бір қауіптер бар. Мұндай алаңдаушылық АҚШ-тың, соның ішінде Қытайдың (бағдарлама - Қытайдың интеллектуалды артықшылық бастамасы) АҚШ-тағы (DefenceInnovationUnit компаниясы) әртүрлі ғылыми-техникалық бағдарламаларға миллиардтаған қаражат бөлетіндігіне негізделген [3]. Бұл елдерде AI технологиялары киберқауіпсіздік пен маңызды инфрақұрылымды қорғау жүйелерін дамытуда кеңінен қолданылады. Мұнда негізінен нақты уақыт режимінде қауіп-қатерге бейімделу және киберкеңістіктегі мәселелерді анықтау үшін ЖИ алгоритмдерін әзірлеуге баса назар аударылады [4].

Қытай тәжірибесі. Қытай әскери салаға жасанды интеллект технологиясын белсенді енгізетін жетекші мемлекеттердің қатарына кіреді. «Жаңа буынның жасанды интеллект жоспары» Мемлекеттік бағдарламасы аясында Қытай заманауи ВВТ жүйелерін - автономды дрондарды, интеллектуалды барлау жүйелерін және роботтық техниканы қарқынды дамытуда.

Қытай соңғы 15 жылда әскери салаға жасанды интеллектті белсенді енгізуде. Айта кету керек, қытай ғалымдары дербес қару-жарақ жүйелерін құру және деректерді талдау үшін қытайлық DeepSeek компаниясының модельдерін кеңінен қолданады. Қытайдың технологиялық секторының мақтанышы деп аталатын Платформа Қытайдың Халықтық-азаттық армиясының (ПЛА) жаңа әскери өтінімдерінде үнемі кездеседі.

Сондай - ақ, Бейхан университеті (Бейжің авиация және астронавтика университеті деп аталады) әскери авиация саласындағы зерттеулерімен DeepSeek-ті «төмен ұшатын, баяу және байқалмайтын» қауіптер-дрондар мен жеңіл ұшақтар анықталған кезде дрондардың «үйінділерін» басқару туралы шешім қабылдау процесін жақсарту үшін пайдаланады [5]. Университет әскери жоспарлау және деректерді талдау жүйелерін әзірлеуде AI қолдануға көп көңіл бөледі. Сондай-ақ, DeepSeek негізіндегі Сиань технологиялық университетінің зерттеушілері 48 секунд ішінде 10 мыңға дейін поля алаңының сценарийлерін талдайтын жүйені әзірлегені туралы хабарламалар бар. Әскерилер үшін бұл тапсырма 48 сағатты алады.

LandshipInformationTechnology өзінің Huawei чиптеріндегі технологиясы операцияларды орындау үшін радарлар мен ұшақтармен үйлестіре отырып, спутниктік суреттер арқылы нысандарды жылдам анықтай алатынын айтты.

Сонымен бірге, қытай ғалымдары нәзік, «ақыл-ой» деңгейінде жасанды интеллект әрекеттерімен адам мен қаруды «адамның бақылауы» арасындағы қарым-қатынас шегін қолдайды. Себебі Қытай мен АҚШ арасындағы Тайвань мәселелері бойынша шиеленіскен қарым-қатынас жағдайында ЖИ басқарылатын оқ-дәрілерді бақылаусыз орналастыруға әкелуі мүмкін [6].

Қытайдың Халық-азаттық армиясымен (ПЛА) байланысты Қытайдың жетекші ғылыми-зерттеу институттары әскери мақсаттағы құралдарды әзірлеу үшін Meta компаниясының Plasma жасанды интеллект моделін де пайдаланады.

Қазіргі уақытта ПЛА жасанды интеллектке қатысты көптеген ғылыми жобаларды қаржыландырады, ал Қытайдың қорғаныс өнеркәсібі мен ПЛА ғылыми-зерттеу институттары ауқымды зерттеулер мен әзірлемелер жүргізуде. Бұл жұмыстарға әскери-азаматтық интеграция үшін ғылымның жеке секторын тартуға үлкен мән беріледі. Жасанды интеллект технологияларын дамытудың қазіргі кезеңінде ҚХР әскери-саяси басшылығы пилотсыз платформаларға ақпаратты кең көлемде және үлкен жылдамдықпен өңдеу және пайдалану мүмкіндігін беруге тырысады. Бұл жеке құрамның ақпаратты бірінші қолмен пайдалану мүмкіндігін арттыруға, олардың ағымдағы жағдай туралы хабардарлығын жақсартуға және Оптим даласында оңтайлы шешімдер қабылдау жылдамдығы мен сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Қытай қанатты зымырандарды жасауда әсерлі нәтижелерге қол жеткізді, онда ЖИ өзі бағыт пен мақсатты анықтауды қалыптастырады. Зымырандардың бұл нұсқалары американдық LRASM-ге ұқсас.

Айта кету керек, қытайлық ғалымдар мен инженерлер жасанды интеллектті қолданатын қару-жарақ пен әскери техниканың үлкен желісін дамытуда. Бұл ұшқышсыз ұшу аппараттары, жаяу әскер бөлімшелерін өртке қарсы қолдауға арналған жердегі Роботтар (sharpClaw 1 («Өткір тырнақ-1»)) және оның SharpClaw 2 модификациясы), теңіз робототехникалық кешендері және ұшқышсыз Jinghai қайығы (автономды навигация мен кедергілерді айналып өтуге қабілетті қайық). Бұл жетістіктер 2025 жылдың 3 қыркүйегінде Бейжіңде Екінші дүниежүзілік соғыстың аяқталғанына 80 жыл толуына арналған әскери шеруде айқын көрсетілді.

Қытай жасанды интеллектті кибероперацияларда қолдануға көп көңіл бөледі, оған стратегиялық қолдау күшінің органы (ssp) жауап береді. Қорғанысқа келетін болсақ, Қызмет көрсетуден бас тарту (DDoS шабуылдары) және басқа да киберқауіптерді анықтау және қорғау үшін үлгіні тануды пайдалану мүмкіндігі зерттелуде. Қытайдың «электронды технологиялар тобы» ғылыми орталығы желілік интрузияларды анықтау үшін терең нейрондық желіні қолдану әдісін ойлап тапты [7].

Әскери істе жасанды интеллектті қолданудың халықаралық тәжірибесі

Соңғы жылдары Қытайда ЖИ негізінде кванттық технологиялар, үлкен деректер және бұлтты есептеулер зерттелуде. Демек, ғылыми нәтижелер, заманауи суперкомпьютерлердің жұмыс жылдамдығын және олардың есептеу қуатын арттыру әскери жоспарлау саласында, жедел қолбасшылықта және әскери іс-қимылдарды «интеллектуализациялау» шеңберінде жүргізілетін шешімдерді қабылдауда толық көлемде қолданылатын болады.

Осылайша, Қытайдың әскери ғалымдарының негізгі стратегиясы мен міндеттері аи, жүйелі инновациялық шешімдер мен кибер операцияларды қолдана отырып, жауды жеңу, оның инфрақұрылымы мен логистикасын бұзу, оларды қабілетсіз ету болып табылады. Осыған байланысты жасанды интеллектке интеллектуалды соғыс қимылдарында маңызды міндет жүктеледі, бұл оған жаудың операциялық жүйелерінің негізгі элементтерін нысанаға алуға мүмкіндік береді. ЖИ Қытайдың Халықтық-азаттық армиясы үшін ең маңызды, өйткені ол Бейжіңге жаңа технологияларды дамытуда жетекші елдермен тең дәрежеде бәсекелесуге мүмкіндік береді.

Қытайдың жасанды интеллект саясаты 2017 жылы мемлекеттік Кеңес жариялаған «жаңа буын жасанды интеллектті дамыту жоспарында» қабылданды [8]. Айта кету керек, Қытайдың басқа елдерге қарағанда басты артықшылықтарының бірі оның технологиялық өндірісті дамытудың жоғары деңгейі, ғылыми-зерттеу секторы мен әскери-өнеркәсіптік кешенге күшті мемлекеттік қолдау болып табылады. Алайда, жасанды интеллектті пайдаланудың ашықтығы және халықаралық ережелерге сәйкестігі әлі де кейбір бағыттарда көптеген елдер үшін жабық болып табылады.

Ресей Федерациясының тәжірибесі. Ресей сонымен қатар жасанды интеллектті дамыту және қолдану бойынша алдыңғы қатарлы елдердің бірі болып саналады. Қорғаныс-өнеркәсіп секторында қару-жарақ пен әскери техниканың заманауи құралдарын ғылыми зерттеу және әзірлеу жүргізілуде.

1960 жылдардан бастап КСРО мен АҚШ мамандандырылған есептеу кешендерін құра отырып, соғыс жүйелерін автоматтандыру бойынша белсенді жұмыс жасады [9].

2000 жылдары әскери салада ЖИ дамуының жаңа кезеңі басталды. Қазіргі уақытта ЖИ мемлекеттің әскери күшінің құрылымын түбегейлі өзгертуге қабілетті технологиялар тізіміне кіреді. Ол ақпаратты іздеуді, тануды және талдауды қамтамасыз етеді; ұсыныстар мен шешімдерді әзірлеу; жауынгерлік робототехника кешендері сияқты құрылғыларға немесе адамның түпкілікті шешім қабылдауы үшін дисплей құрылғыларына атқарушы командаларды автоматты түрде қалыптастыру және беру. ЖИ көмегімен бастапқы деректердің үлкен көлемімен, олардың белгісіздігі мен сәйкессіздігімен, нақты уақыт режимінде гетерогенді ақпаратты кешенді өңдеудің қиындығымен, шешім қабылдаудың қатаң мерзімдерімен және т.б. ерекшеленетін тапсырмалар орындалады. [10].

Көптеген мемлекеттердің әскери лексиконында «Әскери істегі жасанды интеллект» (ИИВД) арнайы термині пайда болды. Ресейде тиісті

технологиялар үш негізгі бағыт бойынша жүргізілетін қарулы күрес саласындағы зерттеулер ретінде қарастырылады: білімге негізделген жүйелерді құру; нейрожүйелер; эвристикалық іздеу жүйелері [11]. 2022 жылғы 26 шілдеде Ресей Федерациясында Ресей Федерациясы Қарулы Күштерінің жасанды интеллект технологияларын қолдана отырып қару-жарақ жүйелерін әзірлеу және қолдану саласындағы қызметінің Тұжырымдамасы бекітілді [12].

Мысалы, жасанды интеллект элементтерін қолданатын бағыттау жүйесі ресейлік «Ланцет» дрон өнім-53 нұсқасымен жабдықталған, оның бағыттау басы мақсаттарды оператордың қатысуынсыз немесе минималды қатысуынсыз тануға және соғуға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект элементтері көбінесе әуе және зымыранға қарсы қорғаныс құралдарында қолданылады, қауіпті автоматты түрде анықтайды, жаппай рейдке басымдық береді және автоматты режимде оқ жаудырады. Адам әрқашан бірден әрекет ете алмайды және «іске қосу терезесі» нысанаға соғу ықтималдығы жоғары зымыранды ұшыру. Ресейлік әзірлеушілер жолдастар мен қарсыластардың орналасқан жерін ұсына алатын, сондай-ақ поле даласындағы жағдайға талдау жасай алатын «Соратник» жасанды интеллект дулығасының прототипін жасады. Жасанды интеллект осы деректердің барлығын талдай алады және дрондан дулыға экранына бейнелерді жібере алады, бұл әскерилерге қоршаған ортаны жақсырақ басқаруға және әріптестерімен қарым-қатынас жасауға көмектеседі. Жасанды интеллект жүйесі бар «Бабай» дрондары сәтті қолданылып, бронды машиналардың элементтерін және кез-келген түрдегі камуфляжды таниды және кез-келген нысанаға соққы бере алады. Жасанды интеллект жақсы бағыттау үшін техниканың сипаттамалық белгілерін анықтайды: дөңгелектер, тректер, тұмсықтар, танк мұнаралары.

Бесінші буын Су-57 жауынгерлері екінші ұшқыш ретінде қызмет ететін жасанды интеллект технологиясымен жабдықталған. Омнитех әзірлеген в-120 тікұшақ типті ұшқышсыз ұшу аппаратында басқару жүйесінің негізгі элементі ұшу контроллерін, интеграцияланған компьютерді және нейрондық процессорды қамтитын автопилот болып табылады. Платформа шағын жүктерді әуе арқылы тасымалдауға арналған және ұшқышсыз ұшақты өздігінен басқаратын және басқаратын борттық нейропроцессорлық есептегіштің арқасында толық автономияға ие.

Жасанды интеллект жоғары дәлдіктегі қару-жарақ пен робототехникалық кешен жүйелерінде көрініс тапты. Мысалы, «Уран-9» сияқты автономды әскери кешендер Ресейдің жасанды интеллектке деген қызығушылығын көрсетеді. Сонымен қатар, Ресей әуе шабуылына қарсы қорғаныс жүйелерін жетілдіруде жасанды интеллект элементтерін қолданады. Алайда, ғылыми-зерттеу саласындағы санкциялар мен шектеулер Ресейдің жасанды интеллект технологияларын дамыту мүмкіндіктерін тежейді.

Израиль тәжірибесі. Израильде жасанды интеллект технологияларын дамытудың мақсатты саясаты ұзақ уақыт бойы жүргізіліп келеді.

Израильдің жасанды интеллектті қолданудың негізгі мақсаты-нүктелік соққы беру саясаты (терроризмге қарсы күрес мысалында). Әскери барлау алдында авиациялық және зымырандық соққыларды қолдану мақсаттарын жедел және сенімді нақтылау міндеттері қойылады.

Жауынгерлік жоспарлаудың осы ерекше мәселесін шеше отырып және стандартты талдау әдістерімен жинақталған барлау мәліметтерінің үлкен көлемін өңдеу перспективаларын шынайы бағалай отырып, IDF (Израиль қорғаныс Армиясы) адамды жасанды интеллект жүйелерімен алмастыруға шешім қабылдады. Жасанды интеллект жүйелері оларды кейіннен кепілдендірілген жеңіліспен сәйкестендіру бойынша шешім қабылдау жылдамдығын арттыру мақсатында дұшпандық белсенділік объектілерін автоматты түрде анықтау және саралау мәселелерін шешуге мәжбүр болды.

Қойылған міндет шеңберінде 8200 бөлімшесі (Израиль қорғаныс армиясының әскери барлау басқармасына («АМАН») кіретін израильдік радиоэлектрондық барлау бөлімшесі) the Gospel (ивр) ЖИ жүйесінің бірқатар бірегей алгоритмдерін әзірледі. Хабсора-Инжіл), оның моделі Палестина аумағы мен халқын, соның ішінде Газаны ұзақ жылдар бойы бақылау кезінде жиналған шикі барлаудың үлкен ақпараттық массивтерін оқыту үшін пайдаланды. Инжілді оқытуда пайдаланылған деректердің толық тізімі нақты белгісіз. Дегенмен, сарапшылардың пікірінше, мақсатты анықтау үшін жасанды интеллектке негізделген шешімдерді қолдау жүйелері есепшот деректері, ұсталған дыбыстық және мәтіндік хабарлар, бейнебақылау жүйелерінің жазбалары, дрондар мен спутниктерден түсіру және бақылау нәтижесінде алынған деректер сияқты әртүрлі көздерден алынған үлкен ақпараттық массивтерді (жинақтарды) талдауға бейім жеке адамдар мен үлкен топтардың қозғалыстары мен мінез-құлық үлгілері. Кейбір бағалаулар бойынша, газ планетадағы ең суретке түсірілген орын болып табылады, онда әр шаршы метр он минуттық жиілікпен түсіріледі [13].

The Gospel және Lavender жүйелерінің арасындағы айырмашылық мынада: егер біріншісі IDF анықталған және белгіленген мақсаттар болуы мүмкін деп санайтын ғимараттар мен құрылыстарды белгілесе, екіншісі ұйымдардың әскери қанатымен байланысы бар деп күдіктелген адамдарды анықтауға, таңбалауға және саралауға арналған. лаңкестік шабуылдардың ықтимал қатысушылары ретінде осы құрылымдардың саны мен төменгі буыны.

Оқу барысында Lavender алгоритмдері Палестинадағы әйгілі ХАМАС және Исламдық жиһад содырларының профильдеріне тән жанама барлау белгілері түріндегі деректер мен ережелер жиынтығына сүйене отырып, мінез-құлық белгілері ұқсас адамдарды іздеу дағдыларын игерді.

ЖИ моделінің дәлдігі Машиналық оқыту үшін қолданылатын деректердің сапасына тікелей байланысты. Оқыту кезінде қазіргі заманғы

терең нейрондық желілер миллиардтаған параметрлерді оңтайландыруы мүмкін, бірақ бұл жағдайда ЖИ моделі бірнеше жүзден астам параметрлерді қамтуы екіталай, олардың аннотациялары өте түсініксіз. Айта кету керек, Израиль қорғаныс Армиясы (IDF) жасанды интеллектті (AI) әуе соққыларын жасау және әскери логистиканы ұйымдастыру мақсаттарын таңдау үшін қолдана бастады, өйткені басып алынған территорияларда және Иранмен қарым-қатынаста шиеленіс күшейе түсті. Әскерилер нақты операцияларға түсініктеме бермесе де, шенеуніктер қазір әуе соққыларын жасау кезінде мақсаттарды таңдау үшін үлкен көлемдегі деректерді өңдей алатын ЖИ ұсыныс жүйесін қолданатынын айтады.

«Fire Factory» жасанды интеллект моделі оқ-дәрілердің жүктемесін есептеу, басым нысандарды анықтау және ұшақтар мен ұшқышсыз ұшақтарға мындаған нысандарды тағайындау үшін әскери мақұлданған мақсаттар туралы деректерді пайдаланады.

Жасанды интеллект жүйелерін әуе шабуылының жекелеген мақсаттары мен жоспарларын тексеретін және бекітетін операторлар бақылайтын болса да, IDF өкілінің айтуынша, технология әлі де халықаралық немесе мемлекеттік нормаларға бағынбайды.

Қолдаушылар озық Алгоритмдер адами мүмкіндіктерден асып түседі және әскери шығындардың азаюына көмектеседі деп сендіреді. Дегенмен, сыншылар барған сайын автономды жүйелерді пайдаланудың ықтимал өлімге әкелетін салдары туралы ескертеді.

Израиль армиясының жасанды интеллектті жедел пайдалану туралы егжей-тегжейлері негізінен құпия болып қала береді. Алайда, әскери шенеуніктердің мәлімдемелері Израильдің Қорғаныс Армиясы Газа секторындағы зорлық-зомбылықтың мезгіл-мезгіл өршуі нәтижесінде осындай жүйелерді қолдануда жауынгерлік тәжірибеге ие болғандығын көрсетеді, оған Израиль зымырандық шабуылдарға жауап ретінде жиі әуе шабуылдарын жасайды.

2021 жылы IDF Газадағы 11 күндік қақтығысты зымырандардың ұшыру алаңдарын анықтау және дрондардың үйінділерін орналастыру үшін жасанды интеллектті қолдануды алға тартып, әлемдегі алғашқы «жасанды интеллект соғысы» деп сипаттады. Израиль Сирия мен Ливанда да осындай рейдтер жүргізеді.

Осылайша, Израильдің әскери салада жасанды интеллектті қолдануын өте нәтижелі деп атап өтуге болады. Израильдің ерекшелігі-стартаптар мен инновациялық компаниялардың әскери жобаларға белсенді қатысуы. Бұл тәжірибені Қазақстан да қабылдай алады, өйткені ЖИ дамытуда мемлекеттік құрылымдармен қатар жеке сектордың әлеуетін пайдалану қажет.

Еуропалық Одақ елдерінің тәжірибесі. Қазіргі уақытта Еуропа бірқатар экономикалық және саяси мәселелерге тап болды. Бұл Украинадағы әскери қақтығыстан туындаған шиеленісті геосаяси жағдайға, сондай-ақ АҚШ-тың НАТО-ға және оның болашағына қатысты ұстанымына

Әскери істе жасанды интеллектті қолданудың халықаралық тәжірибесі

байланысты. Бірақ соған қарамастан, Еуропа жасанды интеллектті қолдану саласында басқа елдерге ілесуге тырысады және технологияларға, соның ішінде әскери салаларға да белсенді инвестициялар салуда.

Әскери саладағы жаһандық жарыс технология Еуропалық Одақты автономды қару-жарақ жүйелерін дамытуды жасанды интеллект орталығы болуы керек жаңа деңгейге шығару үшін тиісті шаралар қабылдауға мәжбүр етеді. Неміс қорғаныс компаниясы Helsing және француз Mistral, OpenAI корпорациясымен бәсекелес бола отырып, «Еуропаны сыртқы жаудан қорғау» мақсатын жариялай отырып, әскери мақсаттар үшін ЖИ жүйелерінде бірлескен ҒЗТҚЖ жүргізеді. Айта кету керек, бұл еуропалық компаниялар Украина аумағында қарулы қақтығыс кезінде ЖИ технологияларын қолдануда үлкен тәжірибеге ие. Олардың қызметінің негізгі бағыттарына компьютерлік көру жүйелерін әзірлеу, жағдайды талдау әдістері және ЖИ пен робототехникалық кешендермен интеграция жатады.

Сияқты әлемдегі танымал ЖИ қызметтері ChatGPT әскери салада белсенді қолданылады. Еуропаның әскери бөлімдері «автономды» деп аталатын қаруды жасауға ерекше назар аударады. Жоғарыда айтылғандай, Украинадағы әскери қақтығыс көптеген елдерді, соның ішінде Еуропа мемлекеттерін жаңа қару-жарақ жарысына итермеледі. Украинаға ЖИ пен ВВТ белсенді жеткізіледі. Жасанды интеллектпен жабдықталған ұшқышсыз ұшу аппараттары (ұшқышсыз ұшу аппараттары) электронды күрес құралдарына (РЭБ) және сигналдарды басу жүйелеріне қарсы тұру үшін кеңінен қолданылады. Helsing компаниясы Украинадағы действий аймағында өзінің жасанды интеллектуалды дамуын қолдануда айтарлықтай үлкен тәжірибеге ие. Сондай-ақ, Еуропа елдері (NextWeb басылымының мәліметі бойынша) әскери тренажерлер мен жауынгерлік авиацияға арналған әртүрлі бағдарламалық платформаларды «айналып өтеді». Mistral компаниясымен бірлесіп «көру-тіл-әрекет» (VLA – vision-language-action) үлгісіндегі озық модельдерді әзірлеу жоспарлануда. Бұл жұмыс әскери платформаларға поле алаңындағы жағдайды жақсы «көруге және түсінуге», дұрыс шешім қабылдауға және операторлармен және басқару штабтарымен орталықтан өзара әрекеттесуге мүмкіндік береді.

Айта кету керек, Еуропалық Одақ елдері әскери салада жасанды интеллект технологияларын қолданған кезде гуманитарлық мәселелерге - этикалық және құқықтық нормаларға көбірек басымдық береді. Еуропа қарулы қақтығыстарда ЖИ қолдану шегін белгілеуге және халықаралық келісімдер шеңберінде ережелер жасауға тырысады. Бұл тәсіл тек техникалық ғана емес, сонымен қатар ЖИ қолданудың саяси және құқықтық маңыздылығын көрсетеді.

Негізгі проблемаларға мыналар жатады:

- Автономды қару-жарақ жүйелерін пайдалану кезінде адамның бақылауын шектеу;

- Халықаралық құқық нормаларын сақтау бойынша ЖИ сәйкестігі;

- Әскери салада жасанды интеллектті кеңінен қолдану кезекті қару жарысына және геосаяси шиеленістің өсуіне әкелуі мүмкін;

- Жасанды интеллект серверлеріне кибершабуылдардың үлкен ықтималдығы, жасанды интеллект жүйелерін бұзу ықтималдығы және бағдарламалық жасақтамаға жалған ақпарат енгізу және осы алгоритмдерді түзету қайтымсыз салдарға әкелуі мүмкін;

- Кадрларды даярлаудың жеткіліксіздігі және ғылыми-зерттеу әлеуеті.

Бұл мәселелердің барлығы халықаралық қауымдастық үшін ортақ сын-қатерлер болып табылады. Сондықтан әскери салада жасанды интеллектті пайдалану кезінде басты міндеттердің бірі халықаралық құқықтық нормаларды сақтау, этикалық қағидаларды анықтау және қауіпсіздікті қамтамасыз ету болып қала береді.

Қорытынды

Әскери істе жасанды интеллектті пайдалану қазіргі халықаралық қатынастардың маңызды факторы болып табылады. Жүргізілген талдау әлемнің жетекші державалары – АҚШ, Қытай, Ресей, және Еуропалық Одақ елдері ЖИ технологияларын қарқынды дамытып, оларды ұлттық қорғаныс жүйелерінде кеңінен қолдана бастағанын көрсетті. Бұл елдердің тәжірибесі әскери саладағы ЖИ әлеуетін айқын көрсетеді: деректерді барлау мен өңдеуді жетілдіру, әуе шабуылына қарсы қорғаныс жүйелерін автоматтандыру, киберқауіпсіздікті нығайту және автономды қару-жарақ кешендерін құру. Сонымен қатар, әскери салада жасанды интеллектті қолданудың бірқатар күрделі мәселелері бар екендігі анықталды. Атап айтқанда, автономды жүйелердің халықаралық гуманитарлық құқық нормаларына сәйкестігі, адами фактордың төмендеуі, киберқауіпсіздік қаупі және мемлекеттер арасындағы қару-жарақ жарысының күшею қаупі нәтижесінде туындайтын этикалық тәуекелдер. Бұл мәселелерді шешу үшін халықаралық құқықтық және этикалық нормаларды нақтылау, қауіпсіздіктің көп деңгейлі тетіктерін құру және мемлекеттер арасындағы ашық диалог қажет. Мақалада ұсынылған шаралар әскери салада жасанды интеллект технологияларын тиімді және қауіпсіз қолдануға бағытталған.

Біріншіден, халықаралық стандарттарды сақтау арқылы жасанды интеллектті құқықтық және моральдық тұрғыдан дұрыс пайдалануды қамтамасыз ету.

Екіншіден, кадрлар даярлау және ғылыми-зерттеу әлеуетін арттыру арқылы ұлттық қорғаныс жүйесіндегі ЖИ жобаларын дамыту.

Үшіншіден, мемлекет пен жеке сектор арасындағы ынтымақтастықты күшейту арқылы әскери салаға инновациялық шешімдерді енгізу.

Төртіншіден, ЖИ-ді Ұлттық қорғаныс стратегиясына кезең-кезеңімен енгізуді көздейтін арнайы Жол картасын әзірлеу. Халықаралық тәжірибе Қазақстан үшін құнды сабақ береді. АҚШ-тағы Maven жобасы деректерді талдау саласында, қытайлық автономды дрон жобалары, әскери робототехника саласындағы ресейлік бастамалар. Осы тәжірибелерді ескере отырып, Қазақстан өзінің контекстіне бейімделген, ұлттық мүдделерге сай келетін ЖИ стратегиясын қалыптастыруға тиіс.

Осылайша, жасанды интеллект Қазақстан Республикасы үшін технологиялық жетістік қана емес, сонымен қатар ұлттық қауіпсіздік пен қорғаныс қабілетінің кепілі болып табылады. Болашақта ЖИ жүйелерінің мүмкіндіктерін толық пайдалану мемлекеттің әскери күшін арттырып қана қоймай, өңірлік және жаһандық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге өз үлесін қосады. Қазіргі уақытта ЖИ қолданудың ғылыми негіздемесі, құқықтық реттеу құралдарын жетілдіру және халықаралық тәжірибемен ұштастыру басты басымдық болуға тиіс. Сонымен қатар, кадрларды даярлау, ғылыми-зерттеу инфрақұрылымын дамыту және инновациялық жобаларды қолдау ерекше маңызға ие. Бұл қадамдар іске асырылған кезде ЖИ Қазақстанның Қарулы күштерін жаңа, сапалы деңгейге шығарады және мемлекеттің тұрақтылығы мен қауіпсіздігінің сенімді тірегі болады.

ӘДЕБИЕТ

[1] Лебедева Е.П. ОПК: стратегическое лидерство и технологии искусственного интеллекта [Электрондық ресурс]. – <https://www.rsnera.ru/news/lebedeva-e-opk-strategicheskoe-liderstvo-i-tehnologii>

[2] Бабкин В.А. Жасанды интеллект технологияларының ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі рөлінің трансформациясы: шетелдік тәжірибе және перспективалар // КиберЛенинка. – 2023. – <https://cyberleninka.ru/article/n/transformatsiya-rol-i-tehnologii-iskusstvennogo-intellekta-v-obespechenii-natsionalnoy-bezopasnosti-zarubezhnyy-opyt-i-perespektivy>

[3] Сидоров П.А. Жасанды интеллекттің жетекші шетел елдеріндегі әскери өнерді дамытуға әсері // Военно-технический журнал. – 2023. – № 5 (12). – Б. 22–35.

[4] Петров В.С. Жасанды интеллектті әскери мақсатта қолданудың қауіпті салдары // Ресей халықаралық істер кеңесі. – 2023.

[5] Бэйхань университет [Электрондық ресурс]. – <https://chinacampus.ru/university/bejhanskij-universitet>; <https://www.portalchina.ru/universities/beihang>

[6] Қытай әскери институттары Meta AI моделін әскери құралдарды жасау үшін пайдаланады [Электрондық ресурс]. – <https://www.ixbt.com/news/2024/11/02/kitajskie-voennye-instituty-ispolzujut-iimodel-meta-dlja-razrabotki-voennyh-instrumentov.html>

[7] Кания Е.В. Ұрыс алаңының ерекшелігі: Жасанды интеллект, әскери революция және Қытайдың болашақ әскери күші [Электрондық ресурс].

– Жаңа Американдық Қайыпсіздік орталығы (CNAS). – <https://www.cnas.org/publications/reports/battlefield-singularity-artificial-intelligence-military-revolution-and-chinas-future-military-power>

[8] Дүниежүзілік экономикалық форум. Әрекет жоспары: Қытайдың жасанды интеллектке негізделген өнеркәсіп трансформациясы [Электрондық ресурс]. – Женева: Дүниежүзілік экономикалық форум, 2025. – https://reports.weforum.org/docs/WEF_Blueprint_to_Action_Chinas_Path_to_AI-Powered_Industry_Transformation_2025.pdf

[9] Стэнли Е.А. Әскери революцияның эволюциялық технологиялары: тактикалық басқару және армия командалық жүйесі. – Карлайл, Пенсильвания: АҚШ армиясының стратегиялық зерттеулер институты, 1998. – 68 б.

[10] Негеси И. АҚШ-тағы автоматтандырылған басқару орталықтары: тиімділік және даму // Hadstudomania. – 2015. – Б. 139–151.

[11] Ромашкина Н.П. Жасанды интеллект соғыс пен бейбітшілікте: жыл қорытындысы // ИМЭМО РАН. – 25.12.2023. – <https://www.imemo.ru/publications/policy-briefs/text/artificialintelligence-for-war-and-peace-summing-up-the-year>

[12] Қазақстан мен Ресей Қарулы күштерінің жасанды интеллект технологияларын қолдану бойынша концепциясы [Электрондық ресурс]. – Женева, 2023. – <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g23/045/27/pdf/g2304b.pdf>

[13] Дэвис Х. «Інжіл»: Израиль бомбалау нысандарын тандау үшін жасанды интеллектті қалай пайдаланады // The Guardian. – 01.12.2023. – <https://www.theguardian.com/world/2023/dec/01/the-gospel-how-israel-uses-ai-to-select-bombing-targets>

REFERENCES

[1] Lebedeva E.P. OPK: strategicheskoe liderstvo i tekhnologii iskusstvennogo intellekta [Defense industry: strategic leadership and artificial intelligence technologies]. <https://www.rsnera.ru/news/lebedeva-e-opk-strategicheskoe-liderstvo-i-tekhnologii>). [in Russ.].

[2] Babkin V.A. Transformatsiya roli tekhnologii iskusstvennogo intellekta v obespechenii natsionalnoy bezopasnosti: zarubezhnyy opyt i perspektivy [Transformation of the role of artificial intelligence technologies in ensuring national security: foreign experience and prospects] // KiberLeninka. – 2023. <https://cyberleninka.ru/article/n/transformatsiya-roli-tekhnologii-iskusstvennogo-intellekta-v-obespechenii-natsionalnoy-bezopasnosti-zarubezhnyy-opyt-i-perespektivy> [in Russ.].

[3] Sidorov P.A. Vliyaniye iskusstvennogo intellekta na razvitiye voennogo iskusstva vedushchikh zarubezhnykh stran [The impact of artificial intelligence on the development of military art in leading foreign countries] // Voennotekhnicheskii zhurnal. – 2023. – No. 5 (12). – P. 22–35. [in Russ.].

[4] Petrov V.S. Opasnye posledstviya primeneniya iskusstvennogo intellekta v voennykh tselyakh [Dangerous consequences of the use of artificial intelligence for military purposes] // Rossiyskiy sovet po mezhdunarodnym delam. – 2023. [in Russ.].

[5] Beihang University. <https://chinacampus.ru/university/bejhanskij-universitet>; <https://www.portalchina.ru/universities/beihang>. [in Russ.].

[6] Kitayskie voennye instituty ispolzuyut model Meta AI dlya razrabotki voennykh instrumentov [Chinese military institutes use Meta AI model to develop military tools]. <https://www.ixbt.com/news/2024/11/02/kitajskie-voennye-instituty-ispolzujut-iimodel-meta-dlja-razrabotki-voennyh-instrumentov.html>. [in Russ.].

[7] Kania E.B. Battlefield Singularity: Artificial Intelligence, Military Revolution, and China's Future Military Power. – Center for a New American Security (CNAS). <https://www.cnas.org/publications/reports/battlefield-singularity-artificial-intelligence-military-revolution-and-chinas-future-military-power>. [in Eng.].

[8] World Economic Forum. Blueprint to Action: China's Path to AI-Powered Industry Transformation. – Geneva: World Economic Forum, 2025. https://reports.weforum.org/docs/WEF_Blueprint_to_Action_Chinas_Path_to_AI-Powered_Industry_Transformation_2025.pdf. [in Eng.].

[9] Stanley E.A. Evolutionary Technologies of the Military Revolution: Tactical Command and Control Systems. – Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 1998. – 68 p. [in Eng.].

[10] Negesi I. Avtomatizirovannye tsentry upravleniya v SShA: effektivnost i razvitie [Automated command centers in the USA: efficiency and development] // Hadstudomania. – 2015. – P. 139–151. [in Russ.].

[11] Romashkina N.P. Iskusstvennyy intellekt dlya voyny i mira: podvedenie itogov goda [Artificial intelligence for war and peace: summing up the year] // IMEMO RAN. – 25.12.2023. <https://www.imemo.ru/publications/policy-briefs/text/artificialintelligence-for-war-and-peace-summing-up-the-year> [in Russ.].

[12] Kontseptsiya deyatelnosti Vooruzhennykh Sil Rossiyskoy Federatsii v oblasti razrabotki i primeneniya sistem vooruzheniya s ispolzovaniem tekhnologiy iskusstvennogo intellekta [Concept of activity of the Armed Forces of the Russian Federation in the field of development and application of AI-based weapons systems]. – Geneva, 2023. <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g23/045/27/pdf/g2304b.pdf> [in Russ.].

[13] Davis H. “The Gospel”: How Israel Uses Artificial Intelligence to Select Bombing Targets // The Guardian. – 2023. – 01 December. <https://www.theguardian.com/world/2023/dec/01/the-gospel-how-israel-uses-ai-to-select-bombing-targets> [in Eng.].

INTERNATIONAL EXPERIENCE IN THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN MILITARY ACTIVITIES

*Mustafina A.T.¹, *Dalelkhana A.²

*¹ Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan

*² L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan

Abstract. The article examines the development of artificial intelligence (AI) and provides a comprehensive analysis of international experience in its application in the military sphere. It explores the main directions of AI implementation in weapons and military equipment, as well as in the practices of the armed forces of leading foreign countries. Particular attention is given to the role of AI in intelligence and command systems, unmanned platforms, cybersecurity, logistics support, and combat decision-making processes.

In recent decades, artificial intelligence has become an integral part of modern warfare, significantly transforming the nature of military operations. The likely character of future wars and armed conflicts suggests that changes in the forms and methods of employing armed forces are increasingly determined by scientific and technological progress. Along with geopolitical factors, the development of next-generation weapon systems, the improvement of automated command and control systems, and rapid data processing technologies are becoming decisive elements.

The experience of technologically advanced countries demonstrates that AI enables the effective analysis of large volumes of information, early threat detection, and faster, more accurate operational decision-making. In addition, AI technologies contribute to reducing risks to military personnel, minimizing dependence on the human factor, and improving overall operational efficiency.

The article also analyzes mechanisms for integrating AI into military command systems, the adaptation of armed forces to digital transformation, and issues related to personnel training. Furthermore, it addresses the prospects of autonomous systems, data protection, cybersecurity challenges, and compliance with international legal and ethical standards.

The study concludes that the effective and responsible implementation of AI technologies is a key factor in strengthening national security, enhancing military capabilities, and ensuring timely responses to emerging threats.

Keywords: Military and military technologies, national security, military strategy, artificial intelligence, cybersecurity, weapons and military equipment, UAVs, neural networks

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ВОЕННОМ ДЕЛЕ

*Мустафина А.Т.¹, Далелхан А.²

^{*1} Академия государственного управления при Президенте РК,
Астана, Казахстан

² Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева,
Астана, Казахстан

Аннотация. Статья посвящена анализу процессов развития искусственного интеллекта (ИИ) и комплексному исследованию международного опыта его применения в военном деле. Рассмотрены основные направления внедрения технологий искусственного интеллекта в образцы вооружения и военной техники, а также в практике Вооружённых Сил ведущих зарубежных государств. Особое внимание уделено роли ИИ в системах разведки и управления, беспилотных аппаратах, кибербезопасности, логистическом обеспечении и процессах принятия боевых решений.

В последние десятилетия искусственный интеллект занял прочное место в современных способах ведения войны, существенно влияя на характер военных операций. Вероятный облик будущих войн и вооружённых конфликтов показывает, что изменения в формах и способах применения вооружённых сил напрямую связаны с развитием научно-технического прогресса. Наряду с геополитическими факторами решающее значение приобретают разработка вооружения нового поколения, совершенствование автоматизированных систем управления и развитие технологий оперативной обработки данных.

Опыт ведущих технологически развитых государств демонстрирует, что применение ИИ позволяет эффективно анализировать большие объёмы информации, прогнозировать угрозы, а также повышать скорость и точность принятия оперативных решений. Кроме того, использование ИИ способствует сохранению жизни военнослужащих, снижению зависимости от человеческого фактора и повышению эффективности управления.

В статье на основе зарубежного опыта анализируются механизмы интеграции искусственного интеллекта в системы военного управления, особенности адаптации военных структур в условиях цифровой трансформации, а также вопросы подготовки военных кадров. Рассматриваются перспективы развития автономных систем, обеспечение безопасности данных, противодействие киберугрозам и соответствие международно-правовым нормам.

Результаты исследования подтверждают, что эффективное и ответственное внедрение технологий искусственного интеллекта является важным фактором укрепления национальной безопасности, повышения военного потенциала и своевременного реагирования на современные

угрозы. В этой связи обосновывается стратегическая значимость применения ИИ в военной сфере и необходимость совершенствования институциональных основ его регулирования.

Ключевые слова: Военные и военные технологии, национальная безопасность, военная стратегия, искусственный интеллект, кибербезопасность, вооружение и военная техника, беспилотные летательные аппараты, нейронные сети

Мақала түсті / Статья поступила / Received: 15.02.2026.

Жариялауға қабылданды / Принята к публикации / Accepted: 26.06.2026.

Авторлар туралы мәлімет:

Мұстафина Айгерім - ҚР Президентінің жанындағы мемлекеттік басқару Академиясының Дипломатия институтының докторанты, Астана, Қазақстан Республикасы, mustafina008@gmail.com, ORCID ID: 0009-0007-6045-445X.

Далелхан Айболат - Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Доценті, Астана, Қазақстан Республикасы, dalelkhan@gmail.com, ORCID ID 000000-0002-8119-0402.

Сведения об авторах

Мустафина Айгерим - докторант, Института дипломати Академии государственного управления при Президенте РК, Астана, Республика Казахстан, mustafina008@gmail.com, ORCID ID: 0009-0007-6045-445X.

Далелхан Айболат - доцент, Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, Астана, Республика Казахстан, dalelkhan@gmail.com, ORCID ID 000000-0002-8119-0402

Information about the authors

Mustafina Aigerim - PhD student, Institute of Diplomacy, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Republic of Kazakhstan, mustafina008@gmail.com, ORCID ID: 0009-0007-6045-445X.

Dalelkhan Aibolat - Associate Professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Republic of Kazakhstan, dalelkhan@gmail.com, ORCID ID 000000-0002-8119-0402

UDC 327.51:004.056(520)

IRSTI 11.25.91

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2026.64.2.002>

**ACTIVE CYBER DEFENSE AND CONSTITUTIONAL
DETERRITORIALIZATION: CONSTRUCTING NORMATIVE
EXCEPTIONS IN JAPAN (2022-2025)**

*Kairolla A.B.¹, Absattarov G.R.²

^{*1,2} Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World
Languages, Almaty, Kazakhstan

Abstract. In the context of escalating cyber threats, the protection of critical infrastructure has acquired particular significance for Indo-Pacific states. In May 2025, the Japanese Parliament adopted the Active Cyber Defense Act, for the first time granting the government authority for preventive monitoring of communications metadata, remote access to attacker infrastructure, and neutralization of malicious servers abroad. The adoption of the law was preceded by a five-year cyber espionage campaign by the Chinese group MirrorFace, which conducted over 200 attacks against the Ministry of Foreign Affairs, the Ministry of Defense, the Japan Aerospace Exploration Agency, and a number of politicians. The present study examines this law not as a linear expansion of defense powers, but as a structural rupture in which cyberspace is constructed as a domain beyond constitutional constraints. The novelty of the research lies in analyzing the law through the prism of the Copenhagen School securitization theory and the cyber-securitization concept of Hansen and Nissenbaum. The article employs methods of discourse analysis, process-tracing, and comparative analysis of the four pillars of the law. The results demonstrate that the technification of threat serves as the key mechanism of depoliticization, enabling the removal of preventive cyber operations from the jurisdiction of Article 9 without formal constitutional revision, thereby creating a precedent for analogous processes in other technological domains. The practical significance of the findings lies in identifying a model of constitutional transformation applicable to the analysis of emerging security challenges in cyberspace, autonomous weapons systems, and electromagnetic spectrum operations.

Keywords: Japan, active cyber defense, securitization, constitutional deterritorialization, normative exception, Article 9, Copenhagen School, cyberspace, MirrorFace, technification, latent securitization, Indo-Pacific

Introduction

On May 16, 2025, the House of Councillors of Japan, with the support of both the ruling coalition and the main opposition parties, adopted a package of two laws: the Act on Strengthening Cyber Response Capabilities (サイバー能力強化法) and an accompanying act amending related legislation. Collectively

known as the Active Cyber Defense Act (能動的サイバー防御法), these legal acts, published on May 23, 2025 and entering into force in stages during 2026–2027, grant the government three fundamentally new powers: monitoring of international traffic metadata for early threat detection, remote access to attacker infrastructure, and neutralization of malicious servers abroad [1].

The adoption of this law became the culmination of a three-year legislative process initiated by the National Security Strategy (国家安全保障戦略) of December 16, 2022, which for the first time set the objective of Japan achieving cyber capabilities “equal to or exceeding those of leading Western states” [2, p. 22]. The immediate stimulus was provided by the results of a five-year investigation by the National Police Agency (NPA) into the cyber espionage campaigns of the MirrorFace group (also known as Earth Kasha), a subgroup of the Chinese APT10, which from December 2019 to 2024 conducted over 200 cyberattacks against the Ministry of Foreign Affairs, the Ministry of Defense, the Japan Aerospace Exploration Agency (JAXA), semiconductor companies, think tanks, and individual politicians [3].

From the standpoint of Japan’s postwar constitutional order, this event holds fundamental significance. Article 9 of the 1947 Constitution, which enshrined the renunciation of war as a sovereign right and the prohibition on maintaining armed forces, has functioned for 78 years not merely as a legal constraint but as a constitutive element of the state’s strategic identity. As demonstrated by Berger [4] and Katzenstein [5], the antimilitarist identity generated a specific model of strategic behavior: the impossibility of a conventional military response stimulated the development of economic diplomacy, institutional building, and technological innovations in the security sphere.

The central argument of this article holds that the Active Cyber Defense Act constitutes not an incremental adaptation of the constitutional order but a constitutional deterritorialization: cyberspace is constructed as a domain in which the constraints of Article 9 are discursively marked as irrelevant. It is necessary to specify the epistemological status of this argument. The present study does not advance a legal thesis regarding the unconstitutionality of the law, as that falls within the competence of constitutional adjudication. The argument is sociological in nature: drawing on the constructivist theory of securitization, the article analyzes how the government’s discursive practices weaken the constitutive function of Article 9 in a new technological domain without affecting its formal legal status. What is at issue is not a violation of the norm, but the creation of a space in which the norm ceases to structure state behavior.

The theoretical framework of the present study is the securitization theory of the Copenhagen School. Barry Buzan, Ole Wæver, and Jaap de Wilde in their monograph “Security: A New Framework for Analysis” [6] developed an analytical framework in which security is viewed not as an objective condition but as a performative speech act, that is, the transfer of an issue from the sphere of “normal politics” to the regime of “extraordinary measures.” This approach

enables investigation of how states construct certain phenomena as existential threats to justify the expansion of powers.

With regard to the cyber domain, Lene Hansen of the University of Copenhagen and Helen Nissenbaum of New York University, in their article “Digital Disaster, Cyber Security, and the Copenhagen School” [7], identified three modalities of cyber-securitization: hypersecuritization, technification, and the securitization of everyday practices. Their concept of technification, that is, the depoliticization of securitizing discourse through appeal to technical expertise, holds particular interest for analyzing the Japanese case, where technical language is systematically employed to remove cyber operations from constitutional jurisdiction. Myriam Dunn Cavelty of ETH Zurich, in the work “From Cyber-Bombs to Political Fallout” [8], analyzed how discursive representations of cyber threats shape political consequences, concluding that the exaggeration of cyberattacks’ destructive potential is used to legitimize the strengthening of state control.

The constitutional dimension of Japan’s security has been thoroughly investigated in the works of several schools. Thomas Berger of Boston University in the monograph “Cultures of Antimilitarism” [4], and Peter Katzenstein of Cornell University in the work “Cultural Norms and National Security” [5], convincingly demonstrated that the antimilitarist identity of postwar Japan is not merely a legal constraint but a structural condition shaping the entire field of strategic behavior. Andrew Oros of Washington College, in the monograph “Japan’s Security Renaissance,” analyzed the transformation of Japanese security policy in the 21st century and demonstrated how the gradual revision of security identity occurs while the antimilitarist core is preserved [9]. Christopher Hughes of the University of Warwick, in the work “Japan’s Foreign and Security Policy Under the Abe Doctrine,” investigated in detail the bureaucratic mechanisms of defense policy transformation under the Abe administration, revealing the key role of the interaction between Liberal Democratic Party “tribal” Diet members and Ministry of Economy, Trade and Industry bureaucrats in shaping economic security policy [10].

Jef Huysmans of Queen Mary University of London, in the work “Security Unbound,” developed the argument regarding the democratic limits of securitization, which bears direct relevance to the Japanese case, where the constitutional order sets institutional boundaries of permissible securitization [11].

The Active Cyber Defense Act of 2025 itself has become the subject of expert analysis. The analytical firm GR Japan, in the review “Japan’s Active Cyber Defense Act,” thoroughly examined the legislative history, institutional design, and strategic implications of the law, drawing attention to its four-component structure [12]. The ESET cybersecurity company, in the report “Operation AkaiRyū,” confirmed MirrorFace’s affiliation with APT10 and documented the resumption of the ANEL backdoor, previously considered abandoned since 2018,

indicating institutional continuity of cyber espionage operations [13]. Questions of Japan's national security in a broader context are also examined by Kazakhstani researchers. German Kim, Shynar Seitnur, and Vladislav Pishchalin, in their article "On the Political Realism of Japan's New National Security Strategy," published in the present journal, analyzed the 2022 National Security Strategy through the prism of political realism theory [14]. Their analysis, although focused on the conventional dimension of security, identifies the same starting point from which the present study proceeds: the 2022 Strategy, which first articulated the objective of achieving "active cyber defense."

Thus, existing research thoroughly analyzes both the theoretical frameworks of securitization and conventional aspects of the transformation of Japan's defense policy. However, the constitutional dimension of cyber-securitization, the mechanism by which cyberspace is constructed as a domain beyond the reach of Article 9, remains insufficiently studied. The present article fills this gap by integrating the Copenhagen School's securitization theory with the analysis of constitutional transformation.

Description of Materials and Methods

The study of Japan's Active Cyber Defense Act encompasses the analysis of key legal and strategic documents as well as actual changes in the country's cybersecurity institutional architecture. The article is based on a corpus of Japanese-language sources, including the National Security Strategy (December 2022), the final proposals of the Expert Council on Cybersecurity (有識者「議提言」, November 2024), explanatory documents of the Cabinet Secretariat (March 2025), the NPA and NISC alert on MirrorFace activities (January 2025), and materials from parliamentary debates during the bill's passage (February-May 2025).

Discourse analysis of these documents reveals the structure of the securitizing discourse, identifying who acts as the securitizing actor, what is constructed as an existential threat, and how the necessity of extraordinary measures is justified. For the reconstruction of the sequence from threat identification to legislative response, the method of process-tracing is applied, productively employed in studies of Japanese security policy [9; 10]. This method enables tracing how the five-year MirrorFace cyber espionage campaign led to public attribution by the NPA, the work of the Expert Council, Cabinet approval of the bill, and its ultimate adoption by Parliament. A comparative approach differentiates the four pillars of the law by their degree of constitutional significance, separating incremental elements from those producing a structural rupture. Tables and diagrams are used for systematization and visualization of empirical material.

Results

Cyber espionage and the formation of securitizing discourse. The legislative process between 2022 and 2025 cannot be understood outside the context of

specific cyber incidents that provided the material basis for the securitizing discourse. The central element of this basis was the activity of the MirrorFace group. The NPA, jointly with the National Center of Incident Readiness and Strategy for Cybersecurity (NISC), in January 2025 publicly attributed its actions as “systematic cyberattacks linked to China, directed primarily at the theft of information pertaining to Japan’s national security and advanced technologies” [3]. The following table systematizes the three identified campaigns (see Table 1).

Table 1. MirrorFace campaigns according to NPA data (2019-2024)

Campaign	Period	Targets	Methods	Malware
A	Dec. 2019 - Jul. 2023	Think tanks, MFA, politicians, media	Spear-phishing (themes: «Japan-US alliance,» «Taiwan Strait,» «FOIP»)	LODEINFO, NOOPDOOR, LilimRAT
B	Feb. - Oct. 2023	Semiconductors, aerospace, ICT, JAXA	Exploitation of VPN vulnerabilities (Array Networks, Fortinet, Citrix)	Cobalt Strike, LODEINFO, NOOPDOOR
C	From Jun. 2024	University researchers (security, IR), think tanks, politicians, media	Spear-phishing with links; Visual Studio Code tunnels; Windows Sandbox	ANEL (UPPERCUT), AsyncRAT
<i>Note: compiled by the author based on NPA and NISC data [3] and the ESET Research report [13]</i>				

Several aspects of this picture merit analytical attention. First, the trajectory of target development: from political (Campaign A: politicians, media) to technological (Campaign B: semiconductors, aerospace) and back to political (Campaign C). This pattern indicates a dual objective: technology theft and intelligence collection. Second, the phishing email themes of Campaign A evidence the deliberate exploitation of key nodes in Japan’s strategic discourse. Third, ESET in March 2025 confirmed that MirrorFace is a subgroup of APT10, and that ANEL, a backdoor previously considered abandoned since 2018, was returned to the arsenal with minimal version updating (5.5.0 to 5.5.4), indicating institutional continuity of operations [13].

In parallel with MirrorFace’s activities, two incidents documented in open sources served as catalysts for the legislative process. In the fall of 2020, the U.S. National Security Agency discovered that Chinese military hackers had penetrated Japan’s classified defense networks. According to the assessment of American officials, the data breach regarding Japan’s military capabilities jeopardized intelligence sharing between the Pentagon and Japan’s defense establishment. In 2023, a large-scale breach of Tokyo’s defense networks was revealed, characterized as the most damaging hacking incident in the country’s modern history [15].

The constitutive function of Article 9 as the initial analytical framework. To understand the mechanism of deterritorialization, it is necessary to articulate

the logic that this mechanism overcomes. Article 9 is interpreted in three registers: juridical (a norm constraining military potential), strategic (a limitation compelling alternative strategies), and constitutive (the foundation of strategic identity). It is the third register that generates the constitutive paradox, as the constraint functions not as a barrier but as a productive condition.

The practical manifestations of the constitutive paradox can be traced in the institutional innovations of recent years. The Economic Security Promotion Act (「安全保障推進法」, May 2022), with its four pillars (supply chain resilience, reliability of basic infrastructure, support for key technologies, and classified patents), represents a characteristic product of the constitutive paradox. The strong industrial orientation combined with a weak defense dimension is explained by the interaction of two factors: the antimilitarist identity as a structural constraint and the dominance of LDP “tribal” Diet members (族議員) and METI bureaucrats as key agents [10].

In the terms of the Copenhagen School, the constitutive paradox functioned as a built-in mechanism of desecuritization. Every attempt to transfer an issue from “normal politics” to the regime of “extraordinary measures” encountered the constitutional threshold. In the Japanese case, the constitutional order systematically prevented the completion of this performative act: the threat could be articulated, but extraordinary measures encountered a constitutional constraint [6; 16, p. 56].

Securitization trajectory: from threat to law. Process-tracing reveals six nodes in the sequence that led to the adoption of the law. The following figure visualizes this sequence (see Figure 1).

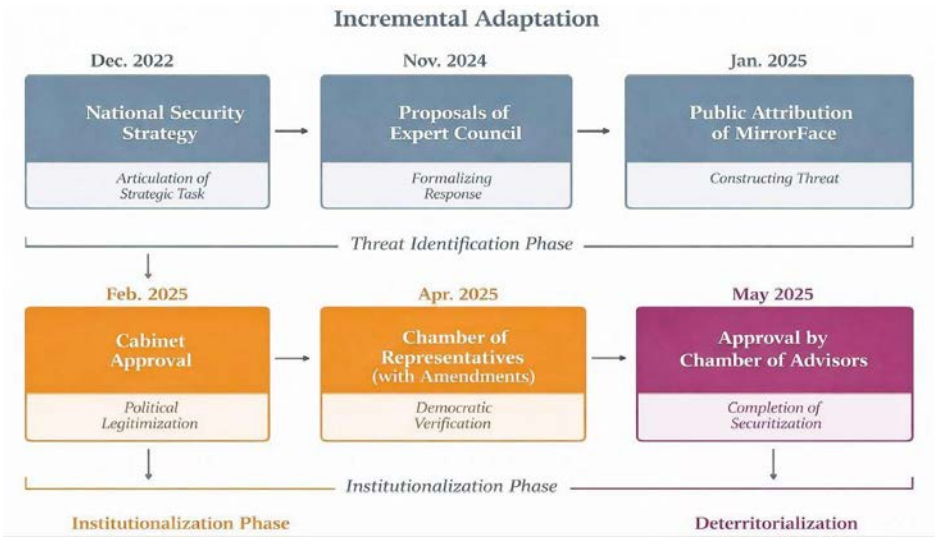

Figure 1. Sequence of transition from threat identification to law adoption (2022–2025).

Compiled by the author based on government documents and parliamentary materials.

This sequence demonstrates three significant patterns. The first is acceleration: from the articulation of the objective (December 2022) to the adoption of the law (May 2025), fewer than three years elapsed, an extraordinarily short period for the Japanese legislative process. For comparison, the debates on the reinterpretation of collective self-defense took more than two years (July 2014 to September 2015) with a significantly narrower scope of powers. The second pattern is institutional inheritance. The architecture of the law builds upon the infrastructure of the 2022 Economic Security Act: the category of “critical infrastructure” (基幹インフラ), covering 15 sectors and approximately 257 operators as of July 2025, is directly borrowed from the economic security regime. The third pattern is institutional mimicry. The creation of the NCO (National Cybersecurity Office, 「家サイバ」統括室), the formation of the Cyber Threat Information Sharing Council, and the integration of a security clearance system are all institutional calques of Western prototypes (USCYBERCOM, NCSC). Nevertheless, beneath the external isomorphism, the internal logic differs: the NCO reports to the Cabinet Secretariat rather than the Ministry of Defense.

Four pillars: differentiating incrementalism and deterritorialization.

Structural analysis of the four pillars of the law reveals their heterogeneous constitutional nature. The following figure visualizes this distinction (see Figure 2).

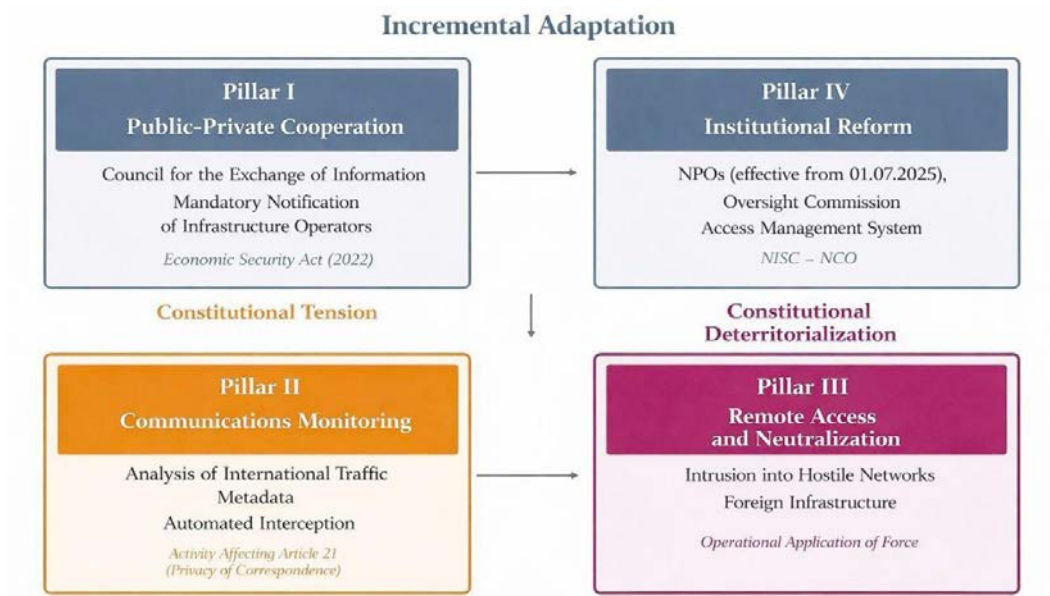

Figure 2. Constitutional significance of the four pillars of the Active Cyber Defense Act.

Compiled by the author.

Pillars I and IV are incremental in character. The creation of the Cyber Threat Information Sharing Council reproduces the coordination logic already

institutionalized in the economic security regime. The transformation of NISC into the NCO elevates the institutional status of cybersecurity but does not create fundamentally new powers. Pillar II, communications monitoring, creates constitutional tension, but predominantly along the axis of Article 21 (secrecy of correspondence) rather than Article 9. The law formally limits monitoring to international traffic metadata, excludes content interception, and provides for “automated machine selection” (自動的な方法による機械的情報の選別). The creation of the independent Communications Information Oversight Commission (サイバー通信情報監理委員) institutionalizes an oversight mechanism.

Pillar III possesses a fundamentally different constitutional nature. Remote access to attacker infrastructure and neutralization of malicious servers abroad constitute proactive offensive cyber operations on the territory of foreign states. The police and Self-Defense Forces are granted powers to “access electronic computing machines used for carrying out attacks and take actions to eliminate the threat” (アクセス「無害化措置」). From the standpoint of constitutional law, these powers create tension along two axes: Article 9, paragraph 1 (prohibition on “the threat or use of force as means of settling international disputes”) and Article 21 (guarantee of secrecy of communications). In the comparative legal context, analogous powers are enshrined in the “defend forward” doctrine of U.S. Cyber Command (2018) and the model of the United Kingdom’s National Cyber Force (2020), and doctrinally grounded in the Tallinn Manual 2.0 [17], which distinguishes cyber operations below and above the threshold of “use of force” within the meaning of Article 2(4) of the UN Charter. The Japanese government positions Pillar III precisely as “countermeasures” (「抗措置」) rather than “use of force” (武力行使). However, in a conventional military analogy, these actions are functionally equivalent to a preventive strike on adversary infrastructure.

Discussion

Technification as a mechanism of deconstitutionalization. The comparative legal analysis conducted above identifies a fundamental circumstance: Pillar III creates constitutional tension, yet this tension does not become the subject of constitutional discussion. Unlike the reinterpretation of collective self-defense by the Abe cabinet (July 2014), where the question was formulated explicitly (“Does Article 9 permit this action?”), in the case of the Active Cyber Defense Act, the constitutional problematic is discursively neutralized before it acquires public articulation. The mechanism of this neutralization is technification in the meaning given to this concept by Hansen and Nissenbaum [7].

In their conceptual framework, technification represents a modality of securitization in which the appeal to technical expertise depoliticizes the issue, removing it from the sphere of public discussion. In the Japanese case, this mechanism performs a specific and more radical function: it does not merely depoliticize the issue but removes it from constitutional jurisdiction as such. In other words, technification here is not an instrument of securitization in the

classical sense of the Copenhagen School but a mechanism of constitutional deterritorialization: the creation of a domain in which the constitutional norm is a priori marked as irrelevant.

The mechanism can be traced at three levels of discursive practice in government documents. At the level of nomination, the neutralization of a foreign server is designated not as “use of armed force abroad” (海外における武力行使) but as a “technical countermeasure” (技術的な措置). At the procedural level, automated data selection is constructed not as “state surveillance” (国家による監視) but as “machine filtering of metadata,” a process in which “no person views the content of communications.” At the level of goal-setting, remote access operations are framed as “elimination of malicious effects” (無害化) rather than “offensive cyber operations.” In each case, the technical language performs the same function: it reclassifies the action so that the constitutional norm loses its applicability. Crucially, what is at issue is not argumentation (the government does not prove the compatibility of actions with Article 9) but categorization, whereby the action is placed in a domain where the question of Article 9’s applicability does not arise.

This mechanism fundamentally differs from previous transformations of the constitutional order. The reinterpretation of collective self-defense operated within constitutional logic: the interpretation of Article 9 was expanded, but the article itself remained the referent norm. The Active Cyber Defense Act performs a different operation: the question of Article 9’s applicability is discursively removed. The technical character of cyber actions is constructed as a basis for removing them from the constitutional domain, not through the argument “Article 9 permits this” but through the assertion “Article 9 does not apply to this.” It is precisely at this point that the constitutive function of Article 9 loses its logic. The constitutional constraint ceases to structure the field of the permissible, not because it has been repealed or reinterpreted, but because an entire domain of state activity is constructed outside its jurisdiction.

The cross-party consensus in the vote indirectly confirms the effectiveness of this mechanism. The 2015 Security Laws were adopted amid fierce opposition resistance and mass protests, as the discourse was built in constitutional terms. The Active Cyber Defense Act, by contrast, was adopted with the support of the main opposition parties, as the technical framing depoliticized the constitutional dimension. In the terms of Balzacq [18, p. 182], this contrast demonstrates the success of the “perlocutionary” dimension of securitization: the effect on the audience is achieved not by the force of constitutional argument but by its technical opacity, which removes the issue from the sphere where constitutional argumentation is perceived as appropriate.

Bureaucratic dynamics: antimilitarist inheritance. The institutional architecture of the law reveals an additional paradox that reinforces the deterritorialization effect. The distribution of powers among agencies reproduces the pattern characteristic of Japanese security policy throughout the postwar

period: the dominance of civilian structures with the marginalization of the military. The NCO reports to the Cabinet through the Secretariat. The primary agent of neutralization is the police (警察庁), not the Self-Defense Forces. This institutional configuration reproduces the persistence of the antimilitarist culture identified by Berger and Katzenstein.

At the same time, it is precisely the civilian institutional design that paradoxically facilitates the expansion of the state's offensive potential. Powers that, if assigned to the Self-Defense Forces, would inevitably activate constitutional scrutiny are transferred to civilian agencies and thereby discursively removed from under the constitutional norm. The antimilitarist identity, therefore, does not impede the expansion of state powers but transforms its institutional form, creating an effect that may be conceptualized as "deconstitutionalization through antimilitarist institutional inheritance." It is necessary to specify the epistemological status of this observation. The present study does not claim that antimilitarist identity is instrumentally deployed; rather, it argues that deeply embedded institutional patterns, products of 78 years of constitutional practice, structure the form in which new capabilities are acquired, producing effects that are not necessarily intended by any single actor.

This dynamic permits a refinement of the study's theoretical framework. The Copenhagen School traditionally conceptualizes securitization as a binary transition: from "normal politics" to "extraordinary measures" and back. The Japanese case demonstrates a third modality: latent securitization, in which the expansion of state powers occurs without a public transition to the emergency regime. Technification depoliticizes the content of actions, and antimilitarist institutional inheritance depoliticizes their form. The aggregate effect is that the state acquires offensive cyber capabilities while formally remaining within the antimilitarist constitutional order.

Conclusion

The analysis of the Active Cyber Defense Act of 2025 through the prism of the Copenhagen School securitization theory and the cyber-securitization concept of Hansen and Nissenbaum allows us to assert that the adopted law constitutes a qualitatively different type of constitutional transformation compared to preceding stages of Japan's defense policy adaptation. The mechanism of this transformation is not constitutional revision but constitutional deterritorialization: the creation of a normative space in which the constraint ceases to structure state behavior.

The key role in this process is played by the technification of discourse. The reclassification of offensive cyber operations from the category of "use of force" to the category of "technical countermeasures" enables the state to acquire capabilities whose functional logic is comparable to preventive actions in the conventional military sphere without activating constitutional scrutiny. The civilian institutional design additionally depoliticizes the form of these actions. The antimilitarist identity, which for 78 years constrained the field of the

permissible, paradoxically transforms into an institutional resource ensuring the political acceptability of the expansion of offensive potential.

The theoretical significance of the study consists in identifying a modality of securitization not described in the existing literature on critical security studies. The binary model of the Copenhagen School presupposes the transfer of an issue from “normal politics” to the regime of “extraordinary measures.” The Japanese case demonstrates a different mechanism: the expansion of state powers without a public transition to the emergency regime and without constitutional argumentation, through the discursive construction of an entire domain as a space to which the constitutional norm does not apply. This mechanism may have analytical significance for the study of processes in other technological domains, such as autonomous weapons systems, electromagnetic spectrum operations, and space operations.

In the regional context, the transformation creates a dual dynamic. For allies, the enhancement of Japan’s cyber capabilities increases interoperability and strengthens the deterrence architecture. For regional adversaries, it may be interpreted as covert remilitarization masked by a civilian institutional shell. The law enters into force in stages during 2026–2027, and the question of the possibility of desecuritization, the return of the cyber domain to the regime of constitutional control, remains open and requires further research as the new regime undergoes institutional consolidation.

REFERENCES

[1] 「閣官房サイバ「安全保障体制整備準備室 [Naikaku Kanbō Saibā Anzen Hoshō Taisei Seibi Junbishitsu]. サイバ「能力「化法案及び同整備法案について [Regarding the Bill to Strengthen Cyber Response Capabilities and the Related Development Bill] [Electronic resource]. – 2025. – March. – https://www.cas.go.jp/jp/seisaku/cyber_anzen_hosyo/index.html (Date of access: 15.01.2026).

[2] 「閣官房「家安全保障「議 [Naikaku Kanbō Kokka Anzen Hoshō Kaigi]. 「家安全保障「略 [National Security Strategy] [Electronic resource]. – 2022. – Dec. 16. – <https://www.cas.go.jp/jp/siryoku/221216anzenhoshou/nss-j.pdf> (Date of access: 15.01.2026).

[3] 「閣官房警察「「閣サイバ「セキュリティセンタ「 [Naikaku Kanbō Keisatsuchō, Naikaku Saibā Sekyuriti Sentā]. MirrorFaceによるサイバ「攻「について (注意喚起) [Regarding Cyberattacks by MirrorFace (Alert)] [Electronic resource]. – 2025. – Jan. 8. – https://www.cyber.go.jp/pdf/news/press/20250108_MirrorFace.pdf (Date of access: 15.01.2026).

[4] Berger T. U. Cultures of Antimilitarism: National Security in Germany and Japan. – Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1998. – 256 p.

[5] Katzenstein P. J. Cultural Norms and National Security: Police and Military in Postwar Japan. – Ithaca, NY : Cornell University Press, 1996. – 307 p.

[6] Buzan B. Security: A New Framework for Analysis / B. Buzan, O.

Wæver, J. de Wilde. – Boulder : Lynne Rienner Publishers, 1998. – 239 p.

[7] Hansen L., Nissenbaum H. Digital Disaster, Cyber Security, and the Copenhagen School // *International Studies Quarterly*. – 2009. – Vol. 53, № 4. – P. 1155–1175.

[8] Dunn Cavelty M. From Cyber-Bombs to Political Fallout: Threat Representations with an Impact in the Cyber-Security Discourse // *International Studies Review*. – 2013. – Vol. 15, № 1. – P. 105–122.

[9] Oros A. L. Japan's Security Renaissance: New Policies and Politics for the Twenty-First Century. – New York : Columbia University Press, 2017. – 320 p.

[10] Hughes C. W. Japan's Foreign and Security Policy Under the 'Abe Doctrine': New Dynamism or New Dead End? – London ; Basingstoke : Palgrave Pivot, 2015. – 114 p.

[11] Huysmans J. Security Unbound: Enacting Democratic Limits. – London : Routledge, 2014. – 224 p.

[12] GR Japan. Japan's Cybersecurity Turning Point: Active Cyber Defense Act and the National Cybersecurity Office [Electronic resource]. – 2025. – <https://grjapan.com/sites/default/files/content/articles/files/20250916%20GR%20Japan%20Industry%20Insight%20Cybersecurity.pdf> (Date of access: 13.02.2026).

[13] ESET Research. Operation AkaiRyū: MirrorFace Invites Europe to Expo 2025 and Revives ANEL Backdoor [Electronic resource]. – 2025. – March 18. – <https://www.welivesecurity.com/en/eset-research/operation-akairyu-mirrorface-invites-europe-expo-2025-revives-anel-backdoor/> (Date of access: 20.02.2026).

[14] German K., Seitnur Sh., Pishchalin V. On Political Realism of Japan's New National Security Strategy // *Kazakhstan Oriental Studies*. – 2025. – Vol. 13, № 1. – P. 143–157.

[15] Nakashima E. China Hacked Japan's Sensitive Defense Networks, Officials Say // *The Washington Post*. – 2023. – Aug. 7. – <https://www.washingtonpost.com/national-security/2023/08/07/china-japan-hack-pentagon/> (Date of access: 20.01.2026).

[16] Wæver O. Securitization and Desecuritization // *On Security* / ed. by R. D. Lipschutz. – New York : Columbia University Press, 1995. – P. 46–87.

[17] Schmitt M. N., ed. Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations. – Cambridge : Cambridge University Press, 2017. – 30 p.

[18] Balzacq T. The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context // *European Journal of International Relations*. – 2005. – Vol. 11, № 2. – P. 171–201.

**БЕЛСЕНДІ КИБЕРҚОРҒАНЫС ЖӘНЕ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ
ДЕТЕРРИТОРИАЛИЗАЦИЯ: ЖАПОНИЯДАҒЫ НОРМАТИВТІК
ЕРЕКШЕЛІКТЕРДІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ (2022–2025)**

*Кайролла А.Б.¹, Абсаттаров Г.Р.²

^{*1,2} Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. Киберқауіптердің үдеуі жағдайында критикалық инфрақұрылымды қорғау Үнді-Тынық мұхиты аймағы мемлекеттері үшін айрықша маңызға ие болды. 2025 жылғы мамырда Жапония Парламенті «Белсенді киберқорғаныс туралы» заңды қабылдады; бұл құжат үкіметке алғаш рет байланыс метадеректеріне алдын алу мониторингін жүргізу, шабуылдаушылардың инфрақұрылымына қашықтан қол жеткізу және шетелдік зиянды серверлерді бейтараптандыру өкілеттігін берді. Заңның қабылдануына Қытайдың MirrorFace тобы тарапынан бес жыл бойы жүргізілген кибертыңшылық науқаны негіз болды; аталған топ Сыртқы істер министрлігіне, Қорғаныс министрлігіне, Жапонияның аэроғарыштық зерттеулер агенттігіне және бірқатар саясаткерлерге қарсы 200-ден астам шабуыл ұйымдастырған. Бұл зерттеу аталған заңды қорғаныс өкілеттіктерінің жай ғана сызықтық кеңеюі емес, киберкеңістікті конституциялық шектеулерден тыс аймақ ретінде айқындайтын құрылымдық үзіліс ретінде қарастырады. Зерттеудің ғылыми жаңалығы заңды Копенгаген мектебінің «қауіпсіздендіру» теориясы мен Хансен және Ниссенбаумның «киберқауіпсіздендіру» тұжырымдамасы аясында талдауында жатыр. Мақалада дискурс-талдау, процесс-трейсинг және заңның «төрт тірегі» салыстыру әдістері қолданылады. Нәтижелер көрсеткендей, қауіптің технификациясы саясиландырудан арылудың негізгі механизмі болып табылады. Бұл превентивті кибер-операцияларды формалды конституциялық реформасыз-ақ 9-баптың юрисдикциясынан шығаруға мүмкіндік беріп, өзге технологиялық салалардағы ұқсас процестер үшін прецедент қалыптастырады. Зерттеудің практикалық маңызы киберкеңістіктегі, автономды қару жүйелеріндегі және электромагниттік спектр операцияларындағы жаңа қауіпсіздік сын-тегеуріндерін талдауда қолданылатын конституциялық трансформация моделін анықтауында.

Тірек сөздер: Жапония, белсенді киберқорғаныс, қауіпсіздендіру, конституциялық детерриториалдау, нормативтік ерекшелік, Копенгаген мектебі, киберкеңістік, MirrorFace, технификация, латентті қауіпсіздендіру, Үнді-Тынық мұхиты аймағы

АКТИВНАЯ КИБЕРЗАЩИТА И КОНСТИТУЦИОННАЯ ДЕТЕРРИТОРИАЛИЗАЦИЯ: СОЗДАНИЕ НОРМАТИВНЫХ ИСКЛЮЧЕНИЙ В ЯПОНИИ (2022-2025 гг.)

*Кайролла А.Б.¹, Абсаттаров Г.Р.²

^{*1,2} Казахский университет международных отношений и мировых языков
имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Аннотация. В условиях нарастания киберугроз вопросы защиты критической инфраструктуры приобретают особую значимость для государств Индо-Тихоокеанского региона. В мае 2025 года Парламент Японии принял Закон об активной киберзащите, впервые наделивший правительство полномочиями по превентивному мониторингу метаданных коммуникаций, удалённому доступу к инфраструктуре атакующих и нейтрализации вредоносных серверов за рубежом. Принятию закона предшествовала пятилетняя кампания кибершпионажа со стороны китайской группировки MirrorFace, осуществившей более 200 атак против Министерства иностранных дел, Министерства обороны, Японского агентства аэрокосмических исследований и ряда политиков. Настоящее исследование рассматривает данный закон не как линейное расширение оборонных полномочий, а как структурный разрыв, при котором киберпространство конструируется как домен за пределами конституционных ограничений. Новизна исследования состоит в анализе закона через призму теории секьюритизации Копенгагенской школы и концепции кибер-секьюритизации Хансена и Нисенбаума. В статье использованы методы дискурсивного анализа, процесс-трассировки и компаративного анализа четырех столпов закона. Результаты исследования демонстрируют, что технификация угрозы выступает ключевым механизмом деполитизации, позволяющим вывести превентивные кибероперации из-под юрисдикции девятой статьи без формальной конституционной ревизии, что создаёт прецедент для аналогичных процессов в других технологических сферах. Практическая значимость полученных результатов заключается в выявлении модели конституционной трансформации, применимой к анализу возникающих вызовов безопасности в киберпространстве, сфере автономных систем вооружения и операций в электромагнитном спектре.

Ключевые слова: Япония, активная киберзащита, секьюритизация, конституционная детерриториализация, нормативное исключение, Копенгагенская школа, киберпространство, MirrorFace, технификация, латентная секьюритизация, Индо-Тихоокеанский регион

Received / Мақала түсті / Стаття поступила: 27.03.2026.

Accepted / Жариялауға қабылданды / Принята к публикации: 26.06.2026

Information about the authors:

Kairolla Adil Bauyrzhanovich – Master’s student, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan, ORCID ID: 0009-0002-4143-4799, e-mail: arkito.a@protonmail.com

Absattarov Galymzhan Raushanbekovich – Candidate of Political Sciences, Associate Professor, Ablai Khan Kazakh University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan, e-mail: abusattar@mail.ru

Авторлар туралы мәлімет:

Кайролла Адиль Бауыржанович – магистрант, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан, ORCID ID: 0009-0002-4143-4799, e-mail: arkito.a@protonmail.com

Абсаттаров Галымжан Раушанбекович – саяси ғылымдар кандидаты, қауымдастырылған профессор, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: abusattar@mail.ru

Сведения об авторах:

Кайролла Адиль Бауыржанович - магистрант, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Алматы, Казахстан, ORCID ID: 0009-0002-4143-4799, e-mail: arkito.a@protonmail.com

Абсаттаров Галымжан Раушанбекович - кандидат политических наук, ассоциированный профессор, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Алматы, Казахстан, e-mail: abusattar@mail.ru

УДК 327

МРНТИ 11.25.31

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2026.64.2.003>

ТРАНСФОРМАЦИЯ РОЛИ РОССИИ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В УСЛОВИЯХ МНОГОПОЛЯРНОСТИ: ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ И ГЕОЭКОНОМИЧЕСКИЕ СЦЕНАРИИ ПОСЛЕ 2022 ГОДА

*Юрлова Д.А.¹, Мовкебаева Г.А.², Аужанова А.Р.³

*^{1,2} Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
Алматы, Казахстан

³ Astana IT University, Астана, Казахстан

Аннотация. В условиях трансформации современной международной системы и усиления тенденций многополярности особую актуальность приобретает анализ изменений геополитических позиций государств в стратегически важных регионах. Центральная Азия в данном контексте выступает ключевым пространством пересечения интересов ведущих мировых акторов. Настоящее исследование направлено на выявление особенностей изменения роли России в регионе после 2022 года.

Цель работы заключается в комплексной оценке трансформации российской политики в Центральной Азии, а также в определении ключевых направлений и идей ее дальнейшего развития в условиях усиления конкуренции со стороны других внешних игроков.

Научная значимость исследования состоит в систематизации современных тенденций развития международных отношений в Центральной Азии, а практическая – в возможности использования полученных результатов для выработки внешнеполитических стратегий. Методологическую основу работы составляют теоретические концепции международных отношений, а также сравнительный и исторический анализ.

В ходе исследования установлено, что в современных условиях наблюдается относительное снижение экономического влияния России при одновременном усилении позиций Китая и сохранении ограниченного присутствия Европейского союза и США.

Результаты анализа позволяют сделать вывод о формировании новой модели регионального взаимодействия, в рамках которой Россия сохраняет значимую роль в обеспечении безопасности, но сталкивается с усилением конкуренции в экономической сфере. Ценность исследования заключается в уточнении характера этих изменений и прогнозировании возможных сценариев развития, включая адаптивное лидерство и паритетную конкуренцию.

Практическое значение работы определяется возможностью применения ее выводов при разработке стратегий внешнеполитического и экономического взаимодействия в Центральной Азии.

Ключевые слова: Центральная Азия, Россия, геополитика,

многополярность, международные отношения, региональная безопасность, экономическое влияние, внешняя политика

Введение

Современный этап развития международных отношений характеризуется ускоренной трансформацией глобальной системы, связанной с эрозией однополярной модели и формированием многополярного миропорядка. Данный процесс сопровождается перераспределением экономических и политических ресурсов, усилением конкуренции между ключевыми центрами силы и возрастанием роли региональных подсистем. В этих условиях Центральная Азия приобретает особое значение как стратегически важное пространство пересечения интересов ведущих мировых и региональных акторов.

После 2022 года геополитическая и геоэкономическая динамика в Центральной Азии претерпела существенные изменения. Они во многом обусловлены трансформацией внешнеполитических приоритетов России, ухудшением её отношений с западными государствами и активизацией восточного и южного векторов внешней политики. Одновременно наблюдается усиление экономического и инфраструктурного присутствия Китая, расширение вовлечённости США, а также попытки Европейского союза нарастить своё влияние преимущественно за счёт инструментов «мягкой силы». В результате регион всё более приобретает черты сложной многослойной системы взаимодействий, выходящей за рамки прежних аналитических моделей, включая концепцию «политического треугольника».

В данной конфигурации трансформация роли России приобретает системный характер. Исторически Россия выступала одним из ключевых акторов в Центральной Азии, обладая значительным политическим, экономическим и военно-стратегическим потенциалом влияния. Однако в условиях усиливающейся конкуренции и диверсификации внешнеполитических стратегий государств региона её позиции претерпевают заметные изменения. Эти изменения выражаются не только в относительном перераспределении влияния, но и в качественной перестройке механизмов присутствия, включая смещение акцентов с экономического доминирования на сферы безопасности, институционального взаимодействия и военно-политического сотрудничества.

Параллельно происходит углубление геоэкономических процессов, связанных с расширением трансрегиональных инициатив и формированием новых транспортно-логистических и инвестиционных связей. Центральная Азия всё в большей степени интегрируется в проекты, ориентированные на развитие евразийского пространства, что усиливает значение региона как транзитного и ресурсного узла. При этом нарастание асимметрий в экономическом потенциале внешних акторов и стран региона формирует как дополнительные возможности развития, так и риски усиления зависимости.

Существенное влияние на региональную динамику сохраняют факторы безопасности, включая нестабильность в сопредельных территориях, транснациональные угрозы и внутренние социально-политические противоречия.

В этих условиях возрастает значение военно-политического присутствия и кооперации, что способствует сохранению значимой роли России, несмотря на трансформацию других компонентов её влияния.

Таким образом, Центральная Азия в пост-2022 периоде выступает как пространство сложного взаимодействия геополитических и геоэкономических процессов, в рамках которого происходит перераспределение ролей и функций ключевых акторов. Трансформация позиции России отражает более широкие тенденции формирования многополярного миропорядка и сопровождается адаптацией к новым условиям конкуренции, институционального взаимодействия и региональной взаимозависимости.

Описание материалов и методов

Методологическая база исследования носит комплексный и междисциплинарный характер и основывается на синтезе ключевых теоретических подходов в области международных отношений, что позволяет перейти от описательного уровня анализа к выявлению структурных и причинно-следственных механизмов трансформации роли России в Центральной Азии после 2022 года в условиях формирования многополярного миропорядка.

Теоретическое основание работы формируется за счёт интеграции реалистской, либеральной, конструктивистской и институциональной парадигм.

Реалистская и неореалистская традиция, представленная работами Ханса Моргентау [1] и Кеннета Уолтца [2], используется для анализа изменений в распределении силы и балансе влияния в регионе. В рамках данного подхода особое внимание уделяется трансформации материальных возможностей акторов, включая военный потенциал, экономическое присутствие и влияние санкционных ограничений. Это позволяет интерпретировать перераспределение ролей России и Китая как проявление структурных сдвигов в международной системе.

Либеральный институционализм, основанный на работах Роберта Кеохейна [3] и Джозефа Ная [4], применяется для анализа институциональной среды и механизмов экономической взаимозависимости. Он позволяет оценить устойчивость кооперационных связей стран Центральной Азии с Россией через призму их участия в региональных организациях и интеграционных объединениях, а также выявить пределы этой устойчивости в условиях внешнеполитической диверсификации и роста роли альтернативных центров силы.

Теория рационального выбора, связанная с работами Энтони Даунса [5] и Роберта Аксельрода [6], используется для интерпретации стратегического поведения государств Центральной Азии как рациональных акторов, стремящихся к максимизации выгод и минимизации издержек. В данном контексте многовекторная внешняя политика рассматривается как рациональная стратегия балансирования между конкурирующими центрами силы при отсутствии устойчивой гегемонии одного актора.

Конструктивистская перспектива, представленная Александром Вендтом [7] и Марта Финнемор [8], дополняет материалистические объяснения, акцентируя внимание на роли идентичностей, норм и дискурсивных практик. Это позволяет объяснить сохранение символического и политического влияния России в регионе даже при изменении экономической структуры взаимодействия.

Дополнительное аналитическое значение имеют теории региональной интеграции и концепция баланса угроз. Подход региональной интеграции, разработанный Эрнстом Хаасом [9] и Амитайем Этциони [10], используется для оценки институциональной динамики и координации политики в рамках таких объединений, как Евразийский экономический союз. Теория баланса угроз, предложенная Стивеном Уолтом [11], позволяет интерпретировать особенности военно-политического взаимодействия и выбор партнёров в сфере безопасности, исходя не только из распределения силы, но и восприятия угроз.

Эмпирическая часть исследования основана на сравнительном и количественном анализе данных международных баз, включая World Bank (WITS) [12], UN Comtrade [13], OECD [14], Asian Development Bank [15] и EBRD [16]. Используются показатели внешней торговли, инвестиционных потоков, а также структуры экспортно-импортных операций стран Центральной Азии. Для обработки данных применяется метод структурного сравнения, позволяющий выявить перераспределение экономического влияния между Россией и Китаем после 2022 года.

Для анализа санкционного воздействия и формирования реэкспортных потоков применяется метод цепочного анализа торговых маршрутов на основе данных EBRD и UN Comtrade.

Сценарный метод используется для моделирования альтернативных траекторий развития региональной системы в условиях усиления геополитической конкуренции. Сценарии формируются на основе вариации ключевых переменных: интенсивности китайских инвестиций, санкционного давления на Россию и уровня институциональной автономии стран Центральной Азии.

Таким образом, предложенная методологическая база обеспечивает комплексное исследование трансформации роли России в Центральной Азии в условиях усложняющейся структуры международных отношений после 2022 года и позволяет выявить ключевые геополитические и геоэкономические сценарии развития региона.

Результаты

Пост-2022 период ознаменовался качественной трансформацией региональной системы Центральной Азии, проявившейся в перераспределении геополитических и геоэкономических ролей ключевых акторов. В отличие от предыдущего этапа, характеризовавшегося относительной доминантностью России, современная конфигурация демонстрирует переход к многополярной модели с усложнённой структурой взаимодействий и усилением функциональной дифференциации влияния. Расширение круга внешних партнёров – за счёт стран Европейского союза, государств Азиатско-Тихоокеанского региона и Южной Азии – привело к утрате объяснительного потенциала модели «политического треугольника» Россия–Китай–США [17]. Однако, несмотря на рост вовлечённости новых участников, именно Россия и Китай продолжают определять базовые параметры региональной динамики.

Для оценки текущих процессов используются показатели военного сотрудничества, торгово-экономических связей и инвестиционной активности. Сравнительный анализ экспортно-импортных потоков показывает, что Россия и Китай стремятся к закреплению лидерских позиций в регионе: Россия сохраняет более сильные позиции в сфере импорта, тогда как Китай доминирует в экспорте (таблица 1).

Таблица 1. Сравнительная оценка влияния России и Китая в Центральной Азии (2023–2024 гг.)

Показатель	Россия	Китай	Количественные параметры (млрд \$)	Вывод
Экспорт Центральной Азии в страну-партнёр	Среднее значение	Высокое	РФ: ~18–25 млрд \$ / Китай: ~35–50 млрд \$ (UN Comtrade, 2024)	Китай формирует крупнейший внешний рынок сбыта для региона
Импорт в Центральную Азию из страны-партнёра	Высокое	Очень высокое	РФ: ~28–40 млрд \$ / Китай: ~45–65 млрд \$ (World Bank / ITC Trade Map, 2024)	Россия сохраняет значимое импортное присутствие, но уступает Китаю по темпам роста
Совокупный товарооборот с регионом	Высокий (стабильный)	Очень высокий (растущий)	РФ: ~50–65 млрд \$ / Китай: ~90–120 млрд \$ (UN Comtrade, 2024)	Китай становится доминирующим торговым партнёром
Инвестиции (накопленные ПИИ)	Средние / стагнация	Высокие / экспансия	РФ: ~20–30 млрд \$ / Китай: ~60–80 млрд \$ (World Bank / AEI China Global Investment Tracker)	Китай доминирует в инфраструктурных и долгосрочных инвестициях
Военно-политическое присутствие (не монетизируется напрямую)	Высокое (институционализированное)	Низкое	РФ: 3 ключевых объекта (Кант, 201-я база, Байконур)	Россия сохраняет монополию в сфере безопасности

Данная таблица демонстрирует формирование устойчивой асимметрии в экономическом присутствии двух ключевых акторов в Центральной Азии. Китай закрепляется как ведущий торгово-инвестиционный партнёр региона с совокупным товарооборотом, превышающим 90–120 млрд долларов США, тогда как Россия сохраняет значимое, но менее динамичное присутствие на уровне 50–65 млрд долларов [18].

При этом структура влияния носит функционально дифференцированный характер: Китай концентрируется в сегментах экспорта и инвестиционной экспансии, тогда как Россия сохраняет устойчивые позиции в импорте и, что особенно важно, доминирует в военно-политическом измерении, которое не подвержено прямой экономической конвертации, но критически влияет на региональную стабильность.

Таким образом, наблюдается переход от модели симметричного конкурирующего влияния к асимметричной модели, где экономическое лидерство Китая сочетается с сохраняющимся институционально-безопасностным влиянием России.

Существенное влияние на данные процессы оказало санкционное давление на Россию после 2022 года, приведшее к перестройке торговых маршрутов и формированию новых схем экономического взаимодействия. В частности, фиксируется рост так называемой «резэкспортной экономики», при которой страны Центральной Азии выступают в качестве промежуточного звена между западными рынками и Россией. Исследования EBRD показывают, что сокращение прямых поставок в Россию сопровождалось увеличением экспорта в страны региона, откуда товары частично перенаправлялись на российский рынок (таблица 2).

Таблица 2. Формирование резэкспортной экономики Центральной Азии после 2022 года (млрд \$)

Показатель	2021 (до санкций)	2023 (после 2022)	Изменение	Интерпретация
Экспорт ЕС/США → Россия	~210–230	~80–110	↓ резкое снижение	Прямые поставки в Россию сокращаются вследствие санкционного режима
Экспорт ЕС/США → Центральная Азия	~25–35	~55–80	↑ рост в 2–3 раза	Рост поставок в регион как альтернативный канал торговли
Резэкспорт Центральной Азии → Россия	~10–15	~35–60	↑ кратный рост	Усиление роли региона как транзитного узла
Общий товарооборот ЦА с внешними партнёрами	~250–280	~320–380	↑ рост	Расширение посреднической торговой функции региона
Доля резэкспортных операций в торговле ЦА	~5–7%	~12–18%	↑ структурный рост	Формирование «посреднической экономики»

Данные таблицы свидетельствуют о формировании в Центральной Азии устойчивой модели реэкспортной экономики после 2022 года. Модель характеризуется переориентацией части торговых потоков с прямых маршрутов ЕС–Россия на альтернативную схему ЕС/США → Центральная Азия → Россия.

В результате страны региона приобретают функцию **транзитного и перераспределительного узла**, что приводит к увеличению общего товарооборота и росту доли реэкспортных операций. При этом наблюдается не только количественное расширение торговых потоков, но и качественная трансформация роли региона в глобальных цепочках поставок, где Центральная Азия становится промежуточным звеном санкционно-адаптированной торговли.

Данный процесс усиливает экономическую взаимозависимость между Россией и странами региона, одновременно изменяя характер российского присутствия – от прямого торгового взаимодействия к более сложной сетевой модели с элементами посреднической зависимости.

Это привело к парадоксальному эффекту: при формальном снижении глобальной экономической вовлечённости России усилилась её зависимость от региональных торгово-логистических связей, а сама Центральная Азия приобрела функцию транзитного и распределительного узла.

В отличие от экономической сферы, в военно-политическом измерении позиции России в Центральной Азии сохраняют относительную устойчивость, демонстрируя инерционность структур безопасности, сформированных в постсоветский период. Военное присутствие России в регионе обеспечивается через сохранение ключевых стратегических объектов, включая 201-ю военную базу в Таджикистане, авиабазу «Кант» в Кыргызстане, а также инфраструктурный комплекс космодрома Байконур в Казахстане, имеющий стратегическое значение не только в военной, но и в технологико-космической сфере [19].

Данные элементы формируют основу российской архитектуры безопасности в Центральной Азии и обеспечивают её институционализированное присутствие, которое сохраняет значимость даже в условиях изменения экономического баланса в регионе. Дополнительным механизмом влияния выступает участие России в многосторонних структурах безопасности, прежде всего в рамках Организации Договора о коллективной безопасности (ОДКБ), что позволяет сохранять координационные функции в сфере оборонного взаимодействия, управления кризисами и реагирования на транснациональные угрозы, включая терроризм и нестабильность, исходящую из ближневосточного направления.

В результате наблюдается функциональная реструктуризация роли России в регионе, при которой снижение относительного экономического влияния компенсируется сохранением и частичным усилением позиций в

сфере безопасности. Таким образом, формируется модель «асимметричного присутствия», в рамках которой Россия выступает не как универсальный доминирующий актор, а как специализированный поставщик региональной безопасности и институциональной стабильности, что показано на рисунке 1.

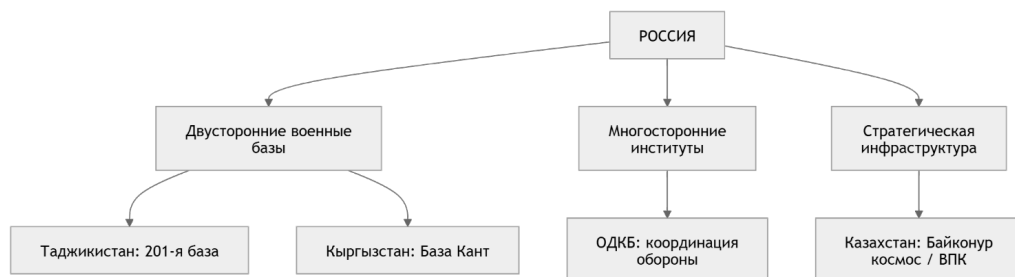

Рисунок 1. Архитектура военно-политического присутствия России в Центральной Азии

Представленная архитектура демонстрирует, что военно-политическое присутствие России в Центральной Азии имеет трёхуровневую структуру:

1. **Двусторонний уровень** – военные объекты (Таджикистан, Кыргызстан), обеспечивающие оперативное военное присутствие и контроль за региональной безопасностью.

2. **Многосторонний уровень** – институциональная координация в рамках ОДКБ, обеспечивающая коллективные механизмы реагирования на угрозы безопасности.

3. **Стратегический инфраструктурный уровень** – Казахстан (Байконур), обеспечивающий технологическое и геостратегическое влияние России за пределами классического военного присутствия.

В совокупности данная структура отражает **институционализированную модель безопасности**, в рамках которой Россия сохраняет системообразующую роль в регионе, несмотря на снижение её экономического влияния.

Таким образом, результаты исследования показывают, что трансформация роли России в Центральной Азии после 2022 года носит структурный и многоуровневый характер. Она проявляется в снижении её доли в торгово-экономическом взаимодействии, росте зависимости от региональных логистических цепочек, а также в сохранении и частичном усилении позиций в сфере безопасности.

Обсуждение

В условиях пост-2022 трансформации международной системы и усиления многополярных тенденций роль России в Центральной Азии приобретает вариативный и сценарный характер [20]. Углубление конкуренции между ключевыми внешними акторами – Россией, Китаем, США и Европейским союзом – в сочетании с ростом многовекторности

внешней политики государств региона формирует неопределённую и динамичную среду регионального взаимодействия. В этих условиях перспективы российского присутствия определяются не только сохранением традиционных сфер влияния, но и способностью адаптироваться к изменяющейся структуре экономических, институциональных и военно-политических связей.

На этом фоне выделяются два базовых сценария трансформации роли России в регионе: сценарий адаптивного лидерства и сценарий паритетной конкуренции, отражающие альтернативные траектории её позиционирования в формирующемся многополярном порядке.

Сценарий адаптивного лидерства предполагает сохранение Россией значимой роли в Центральной Азии при одновременной корректировке её стратегического поведения в условиях усиливающейся многополярности и роста влияния Китая, ЕС и США. В рамках данного сценария Россия отказывается от модели доминирующего актора и переходит к стратегии функциональной адаптации, основанной на сочетании военно-политического присутствия и избирательной экономической вовлечённости.

Ключевым элементом остаётся сфера безопасности, институционально закреплённая через ОДКБ и двусторонние военные соглашения. Военные базы и механизмы координации в области противодействия терроризму и транснациональным угрозам обеспечивают устойчивость российского влияния даже при снижении её экономической роли.

В экономическом измерении Россия сохраняет позиции преимущественно в импортных потоках и региональных цепочках обмена в рамках ЕАЭС, однако вынуждена адаптироваться к росту роли Китая как основного инвестора и инфраструктурного оператора. В этих условиях возможна частичная комплементарность с китайской инициативой «Пояс и путь» при параллельном сохранении автономии в сфере безопасности.

Политико-институционально адаптивное лидерство реализуется через многосторонние форматы (ОДКБ, ШОС, ЕАЭС, C5+1-подобные диалоги), позволяющие России выступать не как гегемон, а как модератор регионального взаимодействия. Дополнительным фактором выступает афганское направление, сохраняющее значимость как источник рисков безопасности (терроризм, наркотрафик), что поддерживает функциональную востребованность российской роли.

В результате формируется модель «снижения экономического доминирования при сохранении безопасности», где Россия трансформируется в специализированного поставщика региональной стабильности в рамках многополярной системы.

Сценарий паритетной конкуренции предполагает формирование устойчивой многополярной конфигурации, в которой Россия сохраняет значимое, но не доминирующее влияние, сопоставимое с другими крупными акторами – прежде всего Китаем, США и Европейским союзом.

Региональная система при этом характеризуется отсутствием иерархии и функционирует как пространство пересекающихся конкурирующих стратегий.

Россия продолжает опираться на военно-политические инструменты (военные базы, ОДКБ, двусторонние соглашения), сохраняя присутствие в секторе безопасности. Однако её влияние ограничивается необходимостью постоянного балансирования между усиливающимся экономическим присутствием Китая и политико-экономическими инициативами США и ЕС.

Китай в данном сценарии закрепляется как ведущий экономический актор региона за счёт инфраструктурных проектов и транспортных коридоров в рамках «Пояса и пути», тогда как США реализуют стратегию через дипломатические форматы (C5+1) и поддержку альтернативных логистических и энергетических маршрутов. ЕС сохраняет нишевое влияние через технические и институциональные программы в сферах управления, экологии и безопасности границ.

В результате формируется система перекрёстной взаимозависимости: Россия сохраняет сильные позиции в сфере безопасности и части торговых потоков; Китай доминирует в инвестициях и инфраструктуре; США усиливают политико-дипломатическое присутствие; ЕС действует как нормативно-технический актор. Ни один из центров силы не достигает монопольного контроля над регионом.

Таким образом, паритетная конкуренция характеризуется устойчивым балансом внешних акторов при высокой плотности взаимодействий и постоянной конкуренции за влияние, ресурсы и транспортно-энергетическую инфраструктуру Центральной Азии.

Заключение

Анализ представленных данных позволяет подвести итоги исследования, суммировав основные тенденции трансформации геополитической и геоэкономической роли России в Центральной Азии после 2022 года. Наблюдается отчетливый переход от модели с ограниченным числом доминирующих акторов к более сложной системе многополярных взаимодействий. Присутствие России в регионе сохраняет свою важность, однако претерпевает качественные изменения: её влияние всё больше концентрируется в сфере безопасности и военного сотрудничества через такие институты, как ОДКБ и двусторонние соглашения. Экономическое же лидерство постепенно смещается в пользу Китая, чьи масштабные инфраструктурные и торговые инициативы, прежде всего в рамках «Пояса и пути», расширяют его присутствие.

Таким образом, будущая конфигурация влияния в Центральной Азии, вероятно, будет формироваться на основе паритета и адаптации. Россия может сохранить ключевые позиции в обеспечении региональной стабильности,

но для поддержания общего веса ей потребуется гибко интегрировать свои стратегии с экономическими проектами других акторов, прежде всего Китая. Страны Центральной Азии, в свою очередь, демонстрируют растущее стремление к самостоятельности, используя многосторонние форматы для балансирования интересов внешних партнёров и защиты собственного суверенитета. Этот динамичный процесс определяет новую архитектуру международных отношений в регионе, где ни один игрок не обладает исключительным доминированием, а устойчивость системы зависит от постоянного взаимодействия и координации.

ЛИТЕРАТУРА:

- [1] Morgenthau Hans J. Politics among nations. The struggle for power and peace 1948. – New York : Knopf, 1948. – 489p.
- [2] Waltz K. The Theory of International Politics. – Reading: Addison-Wesley, 1979. – 251 p.
- [3] Keohane R. After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy. – Princeton: Princeton University Press, 1984. – 320 p.
- [4] Nye J. Soft Power: The Means of Success in World Politics. – New York: Public Affairs, 2004. – 191 p.
- [5] Downs A. An Economic Theory of Democracy. – New York: Harper & Row, 1957. – 310 p.
- [6] Axelrod R. The Evolution of Cooperation. – New York: Basic Books, 1984. – 241 p.
- [7] Wendt A. The Social Theory of International Politics. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – 429 p.
- [8] Finnemore M. National Interests in International Society. – Ithaca: Cornell University Press, 1996. – 154 p.
- [9] Haas E. The Unification of Europe: Political, Social, and Economic Forces 1950-1957. – Stanford: Stanford University Press, 1958. – 552 p.
- [10] Etzioni A. Political Unification: A Comparative Study of Leaders and Followers. – New York: Holt, Rinehart and Winston, 1965. – 304 p.
- [11] Walt S. The Origins of Alliances. – Ithaca: Cornell University Press, 1987. – 321 p.
- [12] Комплексное решение для мировой торговли <https://wits.worldbank.org>. 27.03.2026
- [13] База данных ООН <https://comtrade.un.org>. 27.03.2026
- [14] Статистика прямых иностранных инвестиций <https://data.oecd.org/fdi.htm>. 27.03.2026
- [15] Ключевые показатели для Азии и Тихоокеанского региона <https://www.adb.org/data>. 27.03.2026
- [16] Региональные экономические перспективы: Центральная Азия <https://www.ebrd.com>. 27.03.2026
- [17] Центральная Азия в стратегическом треугольнике США – Россия – Китай <http://rusus.jes.su>. 27.03.2026

[18] Нурдавлетова С.М., Аспандияр С., Абдрахманов К.А. Анализ существующих и потенциальных рисков и угроз реализации соединения ЕАЭС и ЭПШП // Вестник КазНУ. Серия международные отношения и международное право. – 2024. – №106(2). – С. 45-51.

[19] Расул Г., Мухтарова К.С., Ян Б.Н. Роль Афганистана в центральной Азии: обзор рисков и будущих перспектив // Вестник КазНУ. Серия международные отношения и международное право. – 2024. – № 106(2). – С. 62-74.

[20] Атид Э.Х., Озджан М.С. Критический анализ препятствий региональной интеграции в Центральной Азии // Журнал всеобщей истории РУДН. – 2023. – № 15(2). – С.137-157.

REFERENCES

[1] Morgenthau Hans J. Politics among nations. The struggle for power and peace 1948. – New York : Knopf, 1948. – 489p.

[2] Waltz K. The Theory of International Politics. – Reading: Addison-Wesley, 1979. – 251 p.

[3] Keohane R. After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy. – Princeton: Princeton University Press, 1984. – 320 p.

[4] Nye J. Soft Power: The Means of Success in World Politics. – New York: Public Affairs, 2004. – 191 p.

[5] Downs A. An Economic Theory of Democracy. – New York: Harper & Row, 1957. – 310 p.

[6] Axelrod R. The Evolution of Cooperation. – New York: Basic Books, 1984. – 241 p.

[7] Wendt A. The Social Theory of International Politics. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – 429 p.

[8] Finnemore M. National Interests in International Society. – Ithaca: Cornell University Press, 1996. – 154 p.

[9] Haas E. The Unification of Europe: Political, Social, and Economic Forces 1950-1957. – Stanford: Stanford University Press, 1958. – 552 p.

[10] Etzioni A. Political Unification: A Comparative Study of Leaders and Followers. – New York: Holt, Rinehart and Winston, 1965. – 304 p.

[11] Walt S. The Origins of Alliances. – Ithaca: Cornell University Press, 1987. – 321 p.

[12] Kompleksnoe reshenie dlya mirovoj trgovli [Comprehensive Solution for World Trade]. <https://wits.worldbank.org>. 27.03.2026. [in Russ.].

[13] Baza danny`x OON [UN Database]. <https://comtrade.un.org> (data obrashheniya: 27.03.2026).

[14] Statistika pryamy`x inostranny`x investitsij [Foreign Direct Investment Statistics]. <https://data.oecd.org/fdi.htm>. 27.03.2026. [in Russ.].

[15] Klyuchevy`e pokazateli dlya Azii i Tixookeanskogo regiona [Key Indicators for Asia and the Pacific]. <https://www.adb.org/data>. 27.03.2026. [in Russ.].

[16] Regional'ny'e e'konomicheskie perspektivy': Central'naya Aziya [Regional Economic Prospects: Central Asia]. <https://www.ebrd.com>. 27.03.2026. [in Russ.].

[17] Central'naya Aziya v strategicheskom treugol'nike SShA – Rossiya – Kitaj [Central Asia in the US-Russia-China Strategic Triangle]. <http://rusus.jes.su>. 27.03.2026. [in Russ.].

[18] Nurdavletova S.M., Aspandiyar S., Abdraxmanov K.A. Analiz sushhestvuyushhix i potencial'ny'x riskov i ugroz realizacii soedineniya EAE'S i E'PShP [Analysis of existing and potential risks and threats to the implementation of the connection of the EAEU and the SREB] // Vestnik KazNU. Seriya mezhdunarodny'e otnosheniya i mezhdunarodnoe pravo. – 2024. – №106(2). – P. 45-51. [in Russ.].

[19] Rasul G., Muxtarova K.S., Yan B.N. Rol' Afganistana v central'noj Azii: obzor riskov i budushhix perspektiv [The role of Afghanistan in Central Asia: an overview of risks and future prospects] // Vestnik KazNU. Seriya mezhdunarodny'e otnosheniya i mezhdunarodnoe pravo. – 2024. – № 106(2). – P. 62-74. [in Russ.].

[20] Atid E'.X., Ozdzhani M.S. Kriticheskij analiz prepyatstvij regional'noj integracii v Central'noj Azii [A Critical Analysis of Obstacles to Regional Integration in Central Asia] // Zhurnal vseobshhej istorii RUDN. – 2023. – № 15(2). – P.137-157. [in Russ.].

РЕСЕЙДІҢ ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ РӨЛІНІҢ КӨП ПОЛЯРЛЫ КОНТЕКСТТЕГІ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ: 2022 ЖЫЛДАН KEЙІНГІ ГЕОСАЯСИ ЖӘНЕ ГЕОЭКОНОМИКАЛЫҚ СЦЕНАРИЙЛЕР

*Юрлова Д.А.¹, Мовкебаева Г.А.², Аужанова Ә.Р.³

*^{1,2} Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

³ Astana IT University, Астана, Қазақстан

Аңдатпа. Қазіргі заманғы халықаралық жүйенің трансформациясы және көпполярлы үрдістердің күшеюі аясында стратегиялық маңызды аймақтардағы мемлекеттердің геосаяси позицияларының өзгеруін талдау ерекше өзекті болып табылады. Осы тұрғыда Орталық Азия жетекші жаһандық актерлердің мүдделері қиылысатын негізгі аймақ болып табылады. Бұл зерттеу 2022 жылдан кейін Ресейдің аймақтағы рөлінің өзгермелі сипатын анықтауға бағытталған.

Зерттеудің мақсаты - Орталық Азиядағы Ресей саясатының трансформациясын жан-жақты бағалау және басқа сыртқы ойыншылардың бәсекелестігінің артуы жағдайында оны одан әрі дамытудың негізгі бағыттары мен идеяларын анықтау.

Зерттеудің ғылыми маңыздылығы Орталық Азиядағы халықаралық қатынастардың дамуындағы қазіргі үрдістерді жүйелеуде, ал практикалық маңыздылығы алынған нәтижелерді сыртқы саясат стратегияларын әзірлеу үшін пайдалану мүмкіндігінде жатыр. Зерттеудің әдіснамалық негізі

халықаралық қатынастардың теориялық тұжырымдамалары, сондай-ақ салыстырмалы және тарихи талдау болып табылады.

Зерттеу қазіргі жағдайда Ресейдің экономикалық ықпалы Қытайға қарағанда төмендеп бара жатқанын, ал Еуропалық Одақ пен Америка Құрама Штаттары шектеулі қатысуды сақтап қалғанын анықтады.

Талдау нәтижелері Ресей қауіпсіздікті қамтамасыз етуде маңызды рөл атқаратын, бірақ экономикалық салада бәсекелестіктің артуына тап болатын аймақтық өзара әрекеттесудің жаңа моделінің пайда болуын көрсетеді. Зерттеудің құндылығы осы өзгерістердің сипатын анықтауда және бейімделгіш көшбасшылық пен тең бәсекелестікті қоса алғанда, дамудың ықтимал сценарийлерін болжауда жатыр. Бұл жұмыстың практикалық маңыздылығы оның тұжырымдарын Орталық Азиядағы сыртқы саясат және экономикалық өзара әрекеттесу стратегияларын әзірлеуде қолдану мүмкіндігінде жатыр.

Тірек сөздер: Орталық Азия, Ресей, геосаясат, көпполярлылық, халықаралық қатынастар, аймақтық қауіпсіздік, экономикалық ықпал, сыртқы саясат

TRANSFORMATION OF RUSSIA'S ROLE IN CENTRAL ASIA IN A MULTIPOLAR CONTEXT: GEOPOLITICAL AND GEOECONOMIC SCENARIOS AFTER 2022

*Yurlova D.A.¹, Movkebaeva G.A.², Auzhanova A.R.³

^{*1,2} Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

³ Astana IT University, Astana, Kazakhstan

Abstract. Amid the transformation of the modern international system and the strengthening of multipolar trends, an analysis of changing geopolitical positions of states in strategically important regions is particularly relevant. In this context, Central Asia is a key area where the interests of leading global actors intersect. This study aims to identify the changing nature of Russia's role in the region after 2022.

The aim of the study is to comprehensively assess the transformation of Russian policy in Central Asia and identify key areas and ideas for its further development in the face of increasing competition from other external players.

The scientific significance of the study lies in its systematization of current trends in the development of international relations in Central Asia, while its practical significance lies in the potential use of the obtained results for developing foreign policy strategies. The methodological basis of the study is theoretical concepts of international relations, as well as comparative and historical analysis.

The study found that, under current conditions, Russia's economic influence is declining relative to China's, while the European Union and the United States maintain a limited presence.

The results of the analysis suggest the emergence of a new model of

regional interaction, in which Russia retains a significant role in ensuring security but faces increasing competition in the economic sphere. The study's value lies in clarifying the nature of these changes and forecasting possible development scenarios, including adaptive leadership and equal competition. The practical significance of this work lies in the potential application of its findings in developing strategies for foreign policy and economic interaction in Central Asia.

Keywords: Central Asia, Russia, geopolitics, multipolarity, international relations, regional security, economic influence, foreign policy

Статья поступила / Мақала түсті / Received: 15.04.2026.

Принята к публикации / Жариялауға қабылданды / Accepted: 26.06.2026

Сведения об авторах:

Юрлова Диана Александровна – докторант 2-го курса, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан, e-mail: yurlova-diana@mail.ru

Мовкебаева Галия Ахметвалиевна – доктор исторических наук, профессор, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан, e-mail: gmovkebaewa@mail.ru ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3578-7010>

Аужанова Асель Рашитовна, Кандидат исторических наук, PhD, Ассоциированный профессор, Astana IT University, Астана, Казахстан, e-mail: <mailto:Assel.auzhanova@astanait.edu.kz>

Авторлар туралы мәліметтер:

Юрлова Диана Александровна – 2 курс докторанты, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: yurlova-diana@mail.ru

Мовкебаева Галия Ахметвалиевна – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: gmovkebaewa@mail.ru ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3578-7010>

Аужанова Әсел Рашитовна, Тарих ғылымдарының кандидаты, PhD, Қауымдастырылған профессор, Astana IT University, Астана, Қазақстан, e-mail: <mailto:Assel.Auzhanova@astanait.edu.kz>

Information about the authors:

Yurlova Diana Aleksandrovna – 2nd year doctoral student, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: yurlova-diana@mail.ru

Movkebaeva Galiya Akhmetvalievna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: gmovkebaewa@mail.ru, ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3578-7010>

Assel Rashitovna Auzhanova - Candidate of Historical Science, PhD, Associate Professor, Astana IT University, Astana, Kazakhstan, e-mail: <mailto:Assel.auzhanova@astanait.edu.kz>

UDC 327

IRSTI 11.25.67

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2026.64.2.004>

**FROM KIN-STATE RHETORIC TO IMPLEMENTATION:
ASSESSING TURKEY'S NEW TÜRK-SOYLU MIGRATION REGIME**

* Mukash A.E.¹, Koblandin K.I.², Kushkumbayev S.K.³

^{*1,2} L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

³ Kazakhstan Institute for Strategic Studies, Astana, Kazakhstan

Abstract. This paper focuses on Turkey's 2025 amending Law no. 2527 that retroactively changes the co-ethnic preferential migration regime reserved for foreigners (yabancı) of Turkic origin (Türk soylu). As part of the historical legacy of migration policy and diaspora governance in Turkey, this article examines how the new presidential decree refines eligibility requirements and introduces administrative hurdles including forms of credentialing and professional registration. With cites to literature and specific case studies regarding Turkic diasporas such as Meskhetian Turks (Ahıska Türkleri), Crimean Tatars, and Uyghurs the paper emphasizes that the communities are heterogeneous and confront implementation challenges. It also delves into the politics of kin-state preferential policies, labor market discrimination and inter-state rivalry that shape selective inclusion, most notably, securitization and its implications for Uyghurs in Turkey. Evidence from post-Soviet ethnic return regimes demonstrates the complicated relationship of privileged exclusion. Results suggest that despite formal expansions of co-ethnic protection, the structural bureaucratic and political filters constrain mass access to protections, with uneven results across ethno-political lines and gender. This study synthesizes legal-institutional analysis, comparative case material, and secondary literature on co-ethnic migration regimes. This study adds to our knowledge of the dynamics between kin-state rhetoric and conditional implementation in migration governance.

Keywords: Turkey, Türk soylu, migration policy, kin-state, co-ethnic preference, labor market, diaspora, credential recognition, Meskhetian Turks, Uyghurs, geopolitics, post-Soviet return migration

Introduction

Historical and Policy Context of Turkey's Migration Regime

Turkey's 2025 amendment to Law No. 2527's implementation regulation must be viewed in the context of a longer history of Turkish migration, settlement, and diaspora policies that have continuously favored "persons of Turkish origin and culture" while concurrently restricting non-European and non-co-ethnic entrants. Subject to stringent administrative requirements, Law 2527, which was initially enacted in 1981, allowed foreigners of Türk/Turkic descent to work in occupations, trades, and professions that are normally only available to Turkish

nationals. The 2025 Presidential Decision No. 10476 narrows and recalibrates this preferential regime, transforming a loosely defined co-ethnic advantage into a strictly conditional labor-migration channel for particular Turkic minorities.

Turkish migration policies have historically alternated between two logics: an increasingly stringent immigration and asylum policy, particularly for non-European and non-co-ethnic migrants, and a nation-building initiative centered on integrating “Turkish origin and culture” communities. Four major periods are identified by İçduygu’s critical historical retrospective: early republican two-way mobility; labor emigration to Europe after the 1950s; diversification of migration patterns in the 1980s; and the emergence since the 2000s of governance frameworks more closely aligned with global migration regimes and European Union norms. [1, p.167-190] The 1934 Law on Settlement and associated citizenship laws solidified a preference for immigrants “of Turkish origin and culture” in the early republic, allowing Balkan and Caucasian Muslims to be admitted and naturalized while directing non-co-ethnics into much more precarious categories.

From the 1980s onward, Turkey’s migration regime became more explicitly selective and instrumental. On the one hand, the state consolidated its geographical limitation to the 1951 Geneva Convention, thereby restricting non-European asylum seekers to temporary protection and onward resettlement. On the other, it developed targeted tools to mobilize Turkish emigrants abroad as foreign-policy resources. This duality-restriction toward non-co-ethnics and activism toward co-ethnics and citizens abroad-prefigures Law 2527’s co-ethnic labor preferences.

MIPEX findings, along with OSCE assessments, point to several structural weaknesses in Turkey’s current approach to migrant integration. Existing measures remain highly centralized yet still lack a coherent overall strategy, which has resulted in what Rottmann describes as “differential inclusion.” [2] In practice, this means that although legal rights exist on paper, many migrants still struggle to obtain stable employment, access services, or secure their status. Non-European refugees, especially Syrians under temporary protection, often find themselves in a prolonged state of legal uncertainty, working informally and receiving inconsistent access to social rights. These implementation gaps form the broader context for the 2025 reform. Without addressing the underlying administrative and labor-market limitations, expanding or specifying eligibility for co-ethnic groups risks reinforcing the same disconnect between formal entitlements and real inclusion. [3]

The 2025 Presidential Decision No. 10476 amends the regulation implementing Law 2527 by (i) delegating to the President the authority to designate, through a separate decision, which foreign communities qualify as “Türk/Türkic origin” (new Article 2/A); and (ii) adding three additional conditions (Article 3, points 8–10) to an already demanding list of requirements for co-ethnic foreigners seeking access to professions normally reserved for citizens. The reform is framed as a response to existing “application gaps,” aiming to clarify

both the categories of groups that qualify and the circumstances under which they may be permitted to work in otherwise restricted fields. Yet this clarification also introduces a form of narrowing. Article 3(9) now obliges applicants to show that they cannot practice their profession in their home country “for reasons beyond their control” and that they are effectively compelled to remain in Turkey. Article 3(10) further requires that applicants belong to an ethnic and cultural identity distinct from the dominant majority in their state of citizenship. In practice, these conditions are likely to exclude titular Turkic majorities in post-Soviet states, for example, ethnic Kazakhs in Kazakhstan, and instead channel eligibility toward Turkic minorities such as Meskhetian Turks, Crimean Tatars, Gagauz, Uyghurs, and Turkoman communities from Syria and Iraq.

Taken together, both the historical trajectory and contemporary assessments of Turkey’s integration framework point to a central conclusion: the 2025 amendment is not merely a technical update but part of a longer pattern in which co-ethnic ties are strategically mobilized for foreign-policy positioning and labor-market management. Law 2527, as revised in 2025, marks a shift away from broad and somewhat ambiguous notions of co-ethnic solidarity toward a more selective, presidentially defined system. This system opens specific segments of the Turkish labor market to carefully targeted Turkic minority groups while embedding those openings within a dense set of administrative filters.

This article advances three interrelated hypotheses. First, despite formally expanding eligibility, the 2025 amendment is likely to widen the gap between legal entitlement and practical access due to layered administrative requirements (“implementation gap”). Second, the expansion of presidential discretion may produce selective inclusion favoring politically strategic or institutionally organized Turkic communities. Third, geopolitical considerations and securitization dynamics may override co-ethnic solidarity in practice, particularly in cases involving politically sensitive populations such as Uyghurs.

Description of Materials and Methods

This article adopts a legal-institutional approach combined with comparative case-study analysis and process-tracing methodology. The research design is built around three complementary analytical strategies:

Legal-Institutional Analysis: The study analyzes the formal regulatory framework governing Law 2527 and Presidential Decision No. 10476, with careful differentiation between statutory provisions, subsequent regulatory amendments, and administrative implementation practices. Particular attention is given to the retroactive application of legal norms and to the cumulative effects of multi-stage bureaucratic procedures on access to rights and their actual uptake.

Comparative Case Methodology: The article situates the Turkish Türk soylu framework within a broader comparative perspective by examining post-Soviet ethnic return and co-ethnic citizenship regimes, especially those of Kazakhstan and selected Central European states. Drawing on empirical evidence related

to credential recognition barriers, labor-market integration outcomes, and the phenomenon of “privileged exclusion,” these comparisons highlight recurring patterns in which formal inclusion coexists with substantive exclusion across different legal and institutional settings.

Process Tracing and Secondary Literature Synthesis: Process tracing is used to map how specific administrative pathways, such as nostrification procedures, professional licensing, security vetting, and presidential designation, operate as filtering mechanisms that shape real-world access to legal rights. This analysis relies on a synthesis of secondary scholarly literature, policy documents, human rights reports, and empirical studies focusing on Turkic diaspora communities.

The operationalization of the three hypotheses (detailed in Section 8) proceeds through the examination of observable indicators, including procedural timelines for credential recognition, documented refusal rates across different community categories, sectoral employment clustering and patterns of occupational downgrading, gender-differentiated integration outcomes, and recorded instances of administrative denial or securitized restrictions. The analysis draws on MIPEX assessments, OSCE working papers, academic research on Meskhetian Turks and Uyghurs, and comparative studies of post-Soviet repatriation regimes to establish baseline patterns and to generate expectations regarding uneven implementation across communities and regions.

Regulatory Changes in Law 2527: A Comparative Overview

The following table illustrates the substantive changes introduced by Presidential Decision No. 10476 (October 2025) to the 2025 Implementation Regulation of Law 2527:

Table 1. Comparison of before and after 2025 amendments.

Dimension	Before Amendment	After Amendment (Oct. 2025)
Eligibility Definition	Generic reference to «Türk soylu» persons	Presidentially designated list of specific communities (Article 2/A); scope limited to ethnic and cultural minorities in their states of origin (Article 3/10)
Locus of Authority	Statute (Law 2527)	Presidential Decision (delegated authority via Article 2/A)
Requirement: Origin-State Practice	Not explicitly addressed	Article 3(9): Applicant must prove inability to practice profession in home country «for reasons beyond their control»
Requirement: Minority Status	Not addressed	Article 3(10): Applicant must belong to ethnic/cultural identity distinct from dominant population in country of citizenship
Credential Recognition	General reference to «professional qualifications»	Reinforced requirement for nostrification and/or foreign credential equivalency (Denklik Belgesi via YÖK)
Retroactive Application	Not applicable	Presidential Decision applies retroactively to pending applications (implications for vested rights status contested)
Discretionary Gatekeeping	Limited executive discretion	Expanded: Presidential list-making, individualized assessments at multiple administrative tiers

This table clarifies that the 2025 amendment represents not a simple technical clarification but a recalibration of both the substantive scope of eligibility and the procedural modality of gatekeeping. The shift from statutory definition to presidential designation, combined with the addition of origin-state-practice and minority-status requirements, narrows the formal category while simultaneously increasing administrative discretion.

Results

Turkic Diasporas and the Heterogeneity of “Türk Soylu” Communities

The category Türk soylu encompasses a wide range of diasporic and minority groups whose historical experiences, legal circumstances, and socio-economic conditions differ markedly. This diversity is not simply a matter of description; it shapes how the revised framework is likely to operate and helps explain why a single legal mechanism may generate uneven results across communities.

Meskhetian Turks illustrate the layered and often fragmented nature of co-ethnic histories. Deported from Georgia’s Meskheta region to Central Asia during the Second World War, they faced decades of statelessness, discrimination, and insecure settlement across various post-Soviet states. Pentikäinen’s OSCE working paper documents how Meskhetian Turks in southern Russia encountered persistent bureaucratic barriers to residence, employment, and property rights, with many effectively rendered stateless through the routine denial of citizenship and residence permits. [4] In Krasnodar Krai, local authorities and xenophobic practices subjected them to targeted discrimination and occasional forced removals. Within this context, Turkey emerged both as an imagined homeland and a realistic migration option. By the mid-2000s, approximately 25,000 Meskhetian Turks had resettled in Turkey, and around 12,000 received recognition as “national refugees,” which granted access to employment, education, health services, and a route toward citizenship.

Micro-level studies of Meskhetian Turks’ labor-market integration in Turkey indicate that co-ethnic affinity and prior cultural familiarity do not automatically translate into stable or appropriately matched employment. [5, p.37-43] A case study from the province of Bitlis illustrates a recurring pattern of under-employment and occupational downgrading: despite language abilities and vocational skills, many individuals work in roles such as cleaning staff, village guards, construction laborers, or waiters, with only a portion able to use their multilingual competencies in call centers or language teaching. Additional research on skilled migration among Meskhetian Turks reinforces this picture, pointing to credential under-utilization, informality, and clustering in low-skill services and small-scale trade even where educational backgrounds are relatively strong. A phenomenological study of Meskhetian Turkish women working in fields like beauty and personal care also highlights gendered constraints, including unstable contracts, limited social protection, and the dual pressures

of paid employment and domestic responsibilities. Collectively, these findings suggest a broader implementation issue: legal preferences for Türk soylu migrants are filtered through domestic labor segmentation, gender norms, and professional-recognition systems that often contribute to the deskilling of co-ethnic newcomers.

Uyghurs, another population likely to fall within the presidentially designated Türk soylu category, exhibit a different set of vulnerabilities [12]. Uyghur migration to Turkey has occurred in several waves since the 1950s, with Turkey functioning both as a political refuge and as a central hub for the transnational East Turkestan movement. Historical, linguistic, and religious ties have long made Turkey an attractive destination, and by the early twenty-first century an estimated 35,000–45,000 Uyghurs were residing in the country, including roughly 10,000 refugees. Qualitative studies of Uyghur refugees in Istanbul document significant legal and humanitarian obstacles: many struggle to acquire or renew residence permits, lack stable legal status, and face substantial barriers to entering formal employment or securing access to education and health services. Their community life is characterized by active associative networks and forms of digital activism, but also by heightened precarity as Turkey–China relations evolve and security-oriented narratives become more prominent.

The new Türk soylu framework therefore brings together at least three distinct constituencies: long-established diasporic groups such as Uyghurs with transnational political engagements; historically deported and partially resettled communities like Meskhetian Turks; and post-Soviet Turkic minorities (e.g., Crimean Tatars, Gagauz, certain Turkoman and Azeri groups) whose claims sit at the intersection of post-imperial legacies and contemporary labor-market dynamics. Each carries a different legal status, ranging from statelessness and refugeehood to precarious temporary protection or foreign citizenship with minority designation, which interacts in varied ways with Turkey’s residence and work-permit regimes. A single statutory framework, even when adjusted through presidential listings, is thus inherently susceptible to uneven outcomes and contested interpretations.

Crucially, the 2025 amendment draws a deliberate line between Turkic minorities and titular majorities in their states of origin through Article 3(10), which requires applicants to belong to an ethnic and cultural identity distinct from the dominant population of their country of citizenship. In effect, this design will likely favor communities with established histories of marginalization or displacement, such as Meskhetian Turks in Russia, Uyghurs from China, or Crimean Tatars in Ukraine, while leaving out groups like ethnic Kazakhs or Uzbeks who constitute national majorities. The result is a tiered structure within the broader category of “Turkic peoples,” where legal access to protected professions may come to reflect, and potentially deepen, intra-Turkic hierarchies, especially in cases where political visibility and community organization differ significantly.

In sum, the Türk soylu designation works as a legal umbrella that gathers together groups whose historical experiences, current legal situations, and socio-economic positions vary widely. This heterogeneity supports two central expectations. First, the implementation of Law 2527's revised framework is likely to differ across communities, sectors, and regions. Second, the system of selective recognition, mediated through presidential listings and individualized administrative assessments, will intersect with the particular histories and vulnerabilities of each community in ways that both broaden and limit the law's intended protection for co-ethnic groups.

Credential Recognition, Occupational Licensing, and Barriers for Skilled Co-Ethnic Migrants

Law 2527, in both its original form and its 2025 revision, ties access to citizen-reserved professions to an extensive set of bureaucratic criteria. Article 3 lays out ten cumulative requirements, including possession of a residence permit; proof of the professional qualifications mandated under Turkish sectoral regulations; recognition of foreign diplomas and vocational certificates; security clearance; registration in designated foreigner databases; and, where applicable, membership in relevant professional associations. Following the 2025 amendment, applicants must also appear on the presidential Türk soylu list, demonstrate that they cannot practice their profession in their country of origin, and show that they belong to a minority community relative to that country's majority population. Taken together, these conditions mirror, and intensify, the broader administrative framework that governs foreign labor in Turkey, particularly for refugees under temporary protection.

Legal analyses of work-permit procedures for foreigners under temporary protection indicate that formal eligibility often conceals substantial practical barriers to obtaining authorization. Nostrification, the recognition of foreign educational credentials, is especially burdensome. In Kazakhstan, for example, nostrification procedures involve multi-step verification: institutional accreditation checks, detailed evaluations of curriculum content and study duration, and in some cases additional conditions related to practical experience. Processing timelines may stretch from several weeks to several months, with different application categories carrying distinct deadlines and documentation burdens. Applicants must provide authenticated and notarized translations, obtain apostille certification from their country of origin, undergo individual assessments for content equivalency, and pay application fees that may vary depending on the origin country. The Kazakhstani process, administered through the National Accreditation Center of the Ministry of Education and Science, illustrates a general pattern: recognition systems tend to be resource-intensive, slow, and opaque, imposing high opportunity costs on individuals seeking timely entry into the labor market.

Turkey's Credential Recognition Framework: In Turkey, credential recognition follows analogous procedures under the authority of the Council

of Higher Education (YÖK). The Turkish process similarly requires applicants to obtain a *Denklik Belgesi* (diploma equivalency certificate), involving authentication of foreign diplomas through Turkish embassies or consulates, translation by sworn Turkish translators, notarization, and submission of detailed curriculum vitae. Processing timelines for university-level diplomas typically range from one to one and a half months, though complex cases may extend longer. YÖK must verify institutional accreditation of the foreign educational institution, assess curriculum content against Turkish national standards, and cross-check the authenticity of documents. Sectoral-specific licensing adds further requirements: engineers, physicians, lawyers, and other regulated professions must clear additional examinations, professional chamber membership requirements, and sector-specific competency assessments. The combination of these procedural layers mirrors the barriers documented in other post-Soviet contexts and reflects what scholars identify as “indirect closure”, the use of complex bureaucratic pathways to filter entrants rather than outright legal denial.

In Turkey, the combination of nostrification procedures, sector-specific licensing rules, and the requirement to join professional bodies functions as a significant structural barrier for skilled migrants. Research on the labor-market integration of Meskhetian Turks shows that even those with higher-education credentials or specialized vocational backgrounds frequently face obstacles in diploma recognition and in accessing the exams or equivalence processes tied to regulated professions. As a result, many experience occupational downgrading and end up concentrated in lower-skill sectors. Legal commentary on work permits for foreigners under temporary protection similarly notes that administrative criteria, documentary burdens, and employer-initiated application procedures suppress utilization rates, pushing a substantial share of applicants into informal or unregulated employment despite their nominal legal access.

The broader migration–citizenship literature describes these dynamics as forms of “indirect closure”: instead of denying rights outright, states embed them in complex bureaucratic pathways that filter entrants according to their resources, networks, and available time. [6] Within this perspective, professional recognition and licensing are not simply technical requirements but mechanisms through which states shape labor-market composition and delineate the boundaries of membership. Russian scholars such as Vladimir Mukomel, analyzing labor mobility of CIS migrants, have documented how administrative and documentary requirements suppress actual utilization of nominally available work-permit channels, effectively producing de-facto exclusion through bureaucratic layering. [7, p.187-209]

Applied to the 2025 revision of Law 2527, this scholarship supports an “implementation gap” interpretation. While the amendment broadens and clarifies the categories of *Türk soylu* applicants, the combined weight of conditions 1–10 risks turning these formal rights into de-facto exclusion for many potential beneficiaries. Applicants must hold a valid residence permit,

obtain nostrification decisions from YÖK, gain membership in professional associations, and demonstrate both their inclusion in a presidentially defined Turkic-minority category and their inability to practice their profession in their country of citizenship for reasons beyond their control. Each step creates room for delays, discretionary refusals, or self-selection effects, particularly for refugees and minority applicants whose documentation may be fragmented, disputed, or risky to acquire.

Viewed this way, the 2025 reform is less an act of liberalization and more an administrative recalibration. It shifts co-ethnic preference from broad, somewhat vague statutory language into a finely detailed regulatory system in which the real gatekeeping power lies with credential-recognition authorities, professional chambers, and executive discretion. The structural outcome resembles patterns already documented in other areas of Turkish migration governance, where extensive rights on paper, such as Syrians' eligibility for work permits, have yielded limited practical uptake due to administrative and market-based constraints [2].

Co-Ethnic Preferential Policies and the Politics of Membership

Law 2527 is, at its core, a kin-state instrument: it extends preferential treatment to co-ethnics, defined through shared "Turkish/Türkic" origin and culture, by granting them access to labor-market sectors otherwise closed to foreign nationals. Political-theory and comparative-citizenship scholarship offers a useful conceptual lens here, framing such arrangements as part of a broader politics of membership that draws on familial or club-based analogies. Bauböck and others note that states often justify co-ethnic preferences through narratives of historical responsibility, cultural proximity, or demographic concerns, presenting the nation as a transgenerational community that includes external "members" whose (re)integration carries a normative priority [4].

Comparative research on kin-state practices in Central and Eastern Europe, such as Romania's and Hungary's co-ethnic citizenship frameworks or Greece's preferential naturalization rules for ethnic Greeks abroad, highlights several recurring tensions. On one hand, these policies serve as instruments of soft power, allowing states to shape cross-border networks and cultivate aligned diasporas. They may also function as a form of symbolic or practical restitution for historical displacements, border shifts, or earlier episodes of exclusion by restoring status and facilitating mobility. At the same time, such measures frequently provoke domestic controversy: resident minorities may interpret them as unequal treatment, while non-co-ethnic migrants and refugees remain excluded from comparable opportunities [8, p.958-974].

Turkey's own co-ethnic preferences are deeply embedded in earlier settlement and nation-building legislation, particularly the Law on Settlement, which reserved the right to settle and fully integrate for individuals deemed of "Turkish descent and culture." Viewed in this light, Law 2527 represents a functional extension of this logic into the employment sphere, creating a pathway

through which co-ethnics can bypass the general rules that restrict foreigners from entering certain professions [1, p.167-190]. The 2025 amendment reinforces this kin-state orientation but adds a significant layer of executive discretion: the President now determines, through separate decisions, which foreign communities qualify as Türk soylu, effectively transforming co-ethnic preference into a flexible instrument of foreign-policy strategy.

This design points toward a “selective inclusion” hypothesis: co-ethnic groups with stronger lobbying capacity, clearer geopolitical relevance, or closer alignment with the incumbent government’s ideological and foreign-policy agenda are more likely to be formally listed and to have their applications processed more smoothly. Others, despite historical ties or cultural proximity, may remain acknowledged in principle but receive little practical access in practice. This potential gap between formal eligibility and real inclusion mirrors patterns seen in several Central and Eastern European kin-state citizenship regimes, where co-ethnic naturalization has at times served more as a symbolic or strategic instrument than as a universal right for all nominally eligible populations [8, p.958-974].

Research on Turkey’s evolving diaspora governance demonstrates how, particularly since the 2000s, Ankara has institutionalized its engagement with external populations through dedicated state bodies and coordinated policy frameworks. These initiatives frame diaspora communities not merely as emigrant populations, but as extensions of the national community and instruments of foreign-policy strategy. Rather than operating as a purely symbolic outreach mechanism, diaspora governance has become embedded in broader political, economic, and ideological agendas, linking questions of membership to strategic state interests.

Labor-Market Discrimination, Ethnic Inequality, and Integration Outcomes in Turkey

The effectiveness of any legal preference granted to Türk soylu migrants ultimately depends on the realities of Turkey’s labor market and on persistent patterns of ethnic discrimination. Even when co-ethnics secure recognition under Law 2527 and successfully navigate the administrative steps, they still confront a labor environment marked by high informality, strong sectoral divides, and well-documented ethnic biases.

Balkan and colleagues’ survey-based analysis of ethnic discrimination provides clear evidence that applicants from stigmatized groups, most notably Kurds, receive fewer callbacks and face weaker employment prospects compared to otherwise similar majority applicants [11]. Their results are consistent with broader experimental and survey research across Europe, where minority names and identities continue to face penalties despite the existence of formal equality norms. In Turkey, perception-of-discrimination surveys similarly show that respondents frequently identify ethnicity, religion, and refugee or migrant status as key factors shaping unequal treatment in workplaces, schools, and in

interactions with state institutions. Taken together, these patterns indicate that co-ethnic migrants, especially those whose accents, racialized features, or refugee backgrounds make them visibly distinguishable, are unlikely to experience seamless integration simply because they hold a nominal Turkish or Turkic identity.

Studies of refugees and migrants under temporary protection reinforce this broader pattern. Legal and policy assessments repeatedly note that work-permit mechanisms for Syrians have seen limited use, with most continuing to work in informal and low-wage sectors such as agriculture, construction, and small-scale services. Integration reports for Turkey describe this as a form of “differential inclusion”: refugees and migrants are part of the economy, but under conditions that leave them vulnerable, offer little mobility, and expose them to exploitation. Meskhetian Turks, despite their co-ethnic status, face similar challenges, often experiencing high informality and under-employment, as previously noted [2].

These dynamics strengthen two related points about the emerging Türk soylu framework. First, legal advantages alone do not ensure equal footing in the labor market. Even if Türk soylu applicants gain access to professions normally closed to foreigners, they may still encounter employer prejudices, limited professional networks, or sectoral barriers that direct them toward lower-status positions. Second, uneven treatment within the umbrella category of “Turks/Turkic peoples” is likely. Groups perceived as culturally closer to the national mainstream, such as Balkan-origin migrants, may encounter fewer obstacles than more racialized, securitized, or politically sensitive communities, including Uyghurs or certain Central Asian minorities.

For these reasons, the 2025 amendment’s promise of increased opportunities for Türk soylu migrants should be analytically distinguished from its likely effects on real labor-market outcomes. Without targeted anti-discrimination mechanisms, active support for credential recognition, and oversight of employer practices, the new preferential regime may primarily benefit those who already have the resources and networks to navigate Turkish labor markets successfully. More vulnerable co-ethnic groups may remain confined to precarious or informal work despite the formal expansion of their legal rights.

Human Rights, Geopolitics, and the Securitization of Diaspora Policy: The Uyghur Case

Uyghurs occupy a central position at the intersection of Turkey’s co-ethnic discourse and its geopolitical constraints. On paper, they represent the ideal Türk soylu category, Turkic, Muslim, and historically embraced by segments of Turkey’s political elite and public as kin facing repression in China. In practice, however, Turkey’s approach to Uyghurs has shifted considerably, tracking broader changes in Turkish–Chinese relations and emerging forms of authoritarian cooperation [12].

Earlier periods were marked by a relatively permissive environment for Uyghur activism, with prominent nationalist figures openly supporting their

cause and framing their struggle within a wider pan-Turkic narrative. Scholars note that for much of the twentieth century Turkey functioned as the “most influential node” of the Uyghur diaspora, hosting key leaders and facilitating transnational mobilization [13]. As Ankara’s economic and strategic ties with China expanded, driven by trade, defense partnerships, and diplomatic priorities, it increasingly worked to balance public expressions of solidarity with the need to avoid jeopardizing the relationship with Beijing.

More recent research on transnational repression shows that Turkey has, in practice, narrowed the political space available to Uyghur communities and engaged with Chinese security concerns, sometimes portraying Uyghur activism as a potential national-security issue [14]. Human-rights reports point to growing barriers in obtaining or renewing residence permits, a rise in detentions within deportation facilities, and cases in which legal status has been revoked, leaving individuals newly exposed to risk. Investigative work published in late 2025 goes so far as to state that “Uyghurs are no longer welcome in Turkey,” outlining patterns of crackdowns, permit refusals, and heightened fear within Uyghur communities as Ankara continues to strengthen its rapprochement with China.

This trajectory supports what can be described as a “geopolitical override” dynamic: even when legal frameworks appear to prioritize co-ethnic groups, whether through broad nation-building provisions or more specific tools such as Law 2527, their implementation is ultimately shaped by foreign-policy considerations and prevailing security narratives. For Uyghurs, this means that potential inclusion in the presidential Türk soylu list may coexist with, or even be overshadowed by, securitized practices that restrict mobility, political engagement, and access to durable legal status.

From a policy perspective, any evaluation of the 2025 amendment therefore needs to account for geopolitics as a central explanatory factor. The same legal category, Türk soylu, can be applied expansively in some cases (for instance, to Meskhetian Turks in moments of tension with Russia) and far more cautiously in others (such as Uyghurs when relations with China require restraint). This asymmetry is not incidental; it reflects the nature of kin-state policies, which sit at the intersection of domestic membership politics and the constraints imposed by external diplomatic realities.

Regional Comparative Perspectives: Post-Soviet Ethnic Return and “Privileged Exclusion”

The 2025 amendments to Law 2527 affect several populations whose historical trajectories trace back to the post-Soviet region: Meskhetian Turks originating from Georgia and various successor states, Crimean Tatars, Turkic minorities across Central Asia, and potentially other groups such as the Gagauz. Comparative scholarship on ethnic return and co-ethnic citizenship in post-Soviet settings offers useful parallels for understanding how Turkey’s revised framework may function in practice.

The phenomenon of “privileged exclusion” in post-Soviet Kazakhstan

demonstrates how repatriation policies may simultaneously provide formal benefits while generating new forms of social stratification. Ethnic Kazakh returnees may receive citizenship or certain rights on paper, yet still face burdensome administrative procedures, social stigma from long-settled populations, and barriers within the labor market. This creates a paradox in which formal inclusion coexists with informal exclusion. Issues such as credential recognition, access to documentation from countries of origin, and the discretionary authority of local administrators often determine how these disparities emerge. Russian scholars such as Vladimir Mukomel and Irina Ivakhnyuk have documented how post-Soviet migration regimes, despite nominal rights guarantees, often suppress actual utilization through administrative complexity and procedural barriers, a pattern that extends across Russia, Kazakhstan, and other CIS states [15].

Comparable research on co-ethnic citizenship regimes in Central and Eastern Europe shows similarly uneven outcomes. While some states integrate substantial co-ethnic populations, others experience low uptake, unintended political effects such as sizable external electorates, or diplomatic frictions with neighboring countries. [8, p.958-974] Meanwhile, work on Turkey's diaspora policies highlights how the definition of the national community is continually reshaped through initiatives aimed at both external citizens and culturally affiliated groups abroad.

Within this regional context, Turkey's Türk soylu framework shares similarities with other post-Soviet and post-imperial mechanisms designed for ethnic return, but it diverges in a key respect: instead of centering on citizenship acquisition, it focuses on opening access to professions normally restricted to citizens, functioning alongside existing residence and work-permit systems. The addition of Article 3(10), which requires applicants to be minorities in their state of origin, parallels practices in several post-Soviet states, where titular majorities are distinguished from diaspora-type minorities through eligibility criteria, often leading to contested debates over who is considered "truly" part of the national community.

For Turkic minorities in Central Asia and the Caucasus, the Turkish approach may therefore reproduce regional patterns of what scholars describe as "privileged exclusion": frameworks that symbolically acknowledge co-ethnic ties and offer certain tailored opportunities, but whose stringent conditions and reliance on executive discretion sharply limit real participation, creating internal hierarchies within co-ethnic groups. The comparative evidence suggests that the architectural similarities across post-Soviet repatriation regimes, presidential discretion, multi-layered administrative requirements, credential recognition barriers, and distinction between titular majorities and diaspora minorities, are likely to produce convergent outcomes: a gap between formal rights and substantive access.

Discussion

Synthesis of the hypotheses:

The implementation gap hypothesis is supported by evidence of (a) extended procedural timelines from application submission to final work authorization (measured in months and compared to statutory targets); (b) high documented refusal rates at credential-recognition stages, particularly for applicants from economically disadvantaged or geopolitically sensitive communities; (c) sectoral clustering of Türk soylu applicants in lower-wage and informal employment despite nominal access to protected professions; (d) gender-differentiated outcomes, with women experiencing higher barriers to credential recognition and professional chamber membership; (e) documented cases of administrative rejection or withdrawal of applications after initial eligibility determination.

The selective inclusion hypothesis is evidenced by (a) variation in the pace and completeness of presidential designations across different Turkic communities, with some groups rapidly listed while others remain unnamed; (b) differential processing speeds for similar applications depending on the applicant's community affiliation; (c) observable correlation between a group's strategic importance to Turkish foreign policy and the consistency of application acceptance; (d) testimonial evidence from diaspora organizations or legal service providers regarding disparate access and procedural treatment; (e) temporal patterns in policy emphasis tied to Turkey's bilateral relationships with sending countries.

The geopolitical override hypothesis is supported by (a) documented instances in which residence permits of Uyghur or other politically sensitive populations are denied or revoked despite nominal Türk soylu eligibility; (b) evidence of heightened security vetting or intelligence-agency involvement in applications from specific communities; (c) correlation between shifts in Turkish-foreign-country bilateral relations and changes in application approval rates; (d) testimonial and documentary evidence of political screening or interference in administrative decisions; (e) timing of policy announcements or implementation changes tied to high-profile diplomatic events or bilateral agreements.

When it comes to the "Architecture of Conditional Inclusion", the 2025 Türk-soylu migration framework is better understood not as a straightforward extension of co-ethnic privileges, but as a calibrated tool of conditional and closely managed inclusion. It reflects a broader direction in Turkish migration governance: moving away from broad kin-state rhetoric and piecemeal practices toward more codified yet selectively enforced mechanisms that weave co-ethnic labor, diaspora politics, and foreign-policy considerations into a single administrative architecture.

The new legal framework recalibrates access to the Turkish labor market for Turkic minorities through three distinct mechanisms: (1) Regulatory Narrowing, the replacement of a generic, statute-based co-ethnic definition with a presidentially designated list that explicitly prioritizes minorities over titular majorities in their states of origin; (2) Administrative Layering, the accumulation

of ten cumulative bureaucratic requirements spanning credential recognition, security clearance, professional licensing, and individualized assessments of origin-state labor-market conditions; and (3) Geopolitical Filtering, the embedding of implementation in a broader foreign-policy framework that allows selective activation or suspension based on Turkey's bilateral relationships and security narratives.

For beneficiaries, this architecture produces differentiated outcomes: skilled co-ethnics with established educational credentials, institutional support, or geopolitical salience may successfully navigate the system and secure access to regulated professions. However, the majority of Türk soylu applicants, particularly refugees, women, those lacking strong professional credentials or institutional backing, and communities perceived as politically sensitive, are likely to remain subject to implementation gaps, credential-recognition barriers, and labor-market discrimination. The result is a regime of "privileged exclusion": symbolic inclusion within a prestigious legal category coupled with substantive exclusion from its practical benefits.

In regards to policy implications, the 2025 amendment raises several critical policy questions that warrant further investigation: First, what mechanisms might reduce the implementation gap between formal eligibility and substantive labor-market access? Second, can the executive discretion embedded in presidential list-making be subjected to transparent criteria and administrative review? Third, how can credential-recognition procedures be streamlined without compromising standards, particularly for applicants from countries with less internationally recognized educational institutions? Fourth, what targeted anti-discrimination and family-support policies might offset the gendered and sectoral barriers already evident in Türk soylu integration patterns?

The analysis presented here suggests that addressing these questions will require not merely technical regulatory adjustments but a fundamental rethinking of the relationship between kin-state rhetoric and bureaucratic practice. Only through such recalibration, encompassing clearer eligibility standards, faster credential-recognition timelines, active anti-discrimination enforcement, and insulation of labor-market decisions from geopolitical pressure, can the 2025 reform move beyond the pattern of privileged exclusion that has characterized both historical Turkish policy and comparable post-Soviet regimes.

Conclusion

From Rhetorical Solidarity to Conditional Implementation

The findings suggest that Turkey's 2025 reform does not represent a straightforward expansion of co-ethnic protection but rather a selective and administratively layered migration regime. While the framework broadens formal recognition for certain Turkic minorities, implementation barriers, executive discretion, and geopolitical considerations are likely to produce uneven outcomes across communities.

REFERENCES

- [1] İçduygu A., Aksel D. B. Turkish Migration Policies: A Critical Historical Retrospective // *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs*. – 2013. – Vol. 18, № 3. – P. 167–190.
- [2] Rottmann S. B. Integration: Policies, practices and experiences – Turkey country report // *RESPOND – Multilevel Governance of Mass Migration in Europe and Beyond Project Working Paper Series*. – 2020.
- [3] İçduygu A. Turkey: Labour market integration and social inclusion of refugees (PE 595.328). – European Parliament, Policy Department A, 2016.
- [4] Pentikäinen O., Trier T. Between integration and resettlement: The Meskhetian Turks // *OSCE Working Paper*. – 2004.
- [5] İslamoğlu E., Öztürk U. Türkiye’ye göç eden Ahıska Türklerinin Türkiye işgücü piyasasına entegrasyonu: Bitlis ili örneği // *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. – 2020. – Vol. 9, № 1. – P. 37–43.
- [6] Migration and citizenship: Legal status, rights and political participation / ed. by R. Bauböck. – Amsterdam: Amsterdam University Press, 2006. – (IMISCo Reports). – URL: <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssaoar-272191>
- [7] Mukomel V. I. Labor mobility of migrants from the post-Soviet states in the Russian labor market // *Migration from the Newly Independent States: 25 Years After the Collapse of the USSR*. – Cham: Springer, 2020. – P. 187–208.
- [8] Dumbrava C. The ethno-demographic impact of co-ethnic citizenship in Central and Eastern Europe // *Journal of Ethnic and Migration Studies*. – 2019. – Vol. 45, № 6. – P. 958–974. – DOI: 10.1080/1369183X.2018.1440490.
- [9] Aydın Y. The new Turkish diaspora policy: Its aims, their limits and the challenges for associations of people of Turkish origin and decision-makers in Germany. – SWP Research Paper. – 2014. – No. RP 10/2014.
- [10] Öktem K. Turkey’s new diaspora policy: The challenge of inclusivity, outreach and capacity. – Report prepared for Istanbul Policy Center, Sabanci University, Stiftung Mercator Initiative, 2014.
- [11] Balkan B., Cilasun S. M. Ethnic discrimination in the Turkish labor market: Evidence from survey and field data. – Working Paper No. 1197, 2018.
- [12] Beydulla M. Experiences of Uyghur migration to Turkey and the United States: Issues of religion, law, society, residence, and citizenship // *Migration and Islamic Ethics*. – Leiden: Brill, 2019. – DOI: 10.1163/9789004417342_011.
- [13] Çölgeçen A. E. Authoritarian cooperation beyond borders: The Uyghur diaspora in Turkey–China relations // *COMCAD Arbeitspapiere Working Paper*. – 2025. – No. 185. – URL: SSRN
- [14] Gorokhovskaia Y., Linzer I. Case study: Turkey // *Defending Democracy in Exile: Policy Responses to Transnational Repression*. – Freedom House, 2022. – URL: Freedom House Turkey Host Page
- [15] Ivakhnyuk I. Russian migration policy and its impact on human development. – 2009.

**ЭТНИКАЛЫҚ ТУЫСТЫҚ РИТОРИКАСЫНАН ПРАКТИКАЛЫҚ
ІСКЕ АСЫРУҒА КӨШУ: TÜRK SOYLU САНАТЫНДАҒЫ
ТҮЛҒАЛАРҒА АРНАЛҒАН ТҮРКИЯНЫҢ ЖАҢА КӨШІ-ҚОН
РЕЖИМІН ТАЛДАУ**

*Мұқаш А.Е.¹, Қобландин К.И.², Кушкумбаев С.К.³

^{*1,2} Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Астана, Қазақстан

³ Қазақстанның стратегиялық зерттеулер институты
Астана, Қазақстан

Аңдатпа. Бұл мақала Түркия Республикасының 2025 жылы № 2527 Заңына енгізілген түзетулерге арналған. Аталған өзгерістер тегі тюрк халықтарына жататын шетел азаматтарына (Türk soylu) берілетін артықшылықты көші-қон режимін кері күшпен қайта қарастырады. Түркиядағы көші-қон саясаты мен диаспоралармен жұмыс істеудің тарихи қалыптасқан тәжірибесі аясында мақалада жаңа президенттік жарлықтың құқықтық талаптарды нақтылауы және біліктілікті растау мен кәсіби тіркеуге байланысты қосымша әкімшілік шектеулер енгізуі талданады.

Ғылыми әдебиеттер мен нақты кейс-зерттеулерге сүйене отырып, мақалада месхет түріктері (Ahıska Türkleri), Қырым татарлары және ұйғырлар сияқты тюрк диаспораларының ішкі әркелкілігі және мемлекеттік саясатты іске асыру барысында туындайтын қиындықтар көрсетіледі. Сонымен қатар этникалық тұрғыдан туыстас қауымдастықтарға қатысты мемлекеттік саясаттың саяси өлшемдері, еңбек нарығындағы теңсіздік және селективті қосылу тетіктерін қалыптастыратын мемлекетаралық бәсекелестік мәселелері қарастырылады. Әсіресе қауіпсіздендіру (securitization) үдерістерінің Түркиядағы ұйғыр қауымдастығына ықпалына назар аударылады.

Посткеңестік кеңістіктегі этникалық оралу бағдарламалары бойынша деректер артықшылық пен институционалдық шеттету элементтерінің күрделі байланысын айқындайды. Зерттеу нәтижелері этникалық туыстас мигранттарды қорғау тетіктерінің формалды түрде кеңейтілуіне қарамастан, құрылымдық бюрократиялық және саяси сүзгілердің бұл механизмдерге кең ауқымды қолжетімділікті шектейтінін және этносаяси әрі гендерлік айырмашылықтар бойынша теңсіз нәтижелерге әкелетінін көрсетеді. Мақалада құқықтық-институционалдық талдау, салыстырмалы кейс материалдары және коэтникалық көші-қон режимдері жөніндегі ғылыми әдебиеттер синтезделіп, ресми риторика мен практикалық іске асыру арасындағы алшақтықты тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Тірек сөздер: Түркия, Türk soylu, көші-қон саясаты, туыстас мемлекет, коэтникалық артықшылықтар, еңбек нарығы, диаспора, біліктілікті тану, месхет түріктері, ұйғырлар, геосаясат, посткеңестік этникалық оралу көші-қоны

ОТ РИТОРИКИ ЭТНИЧЕСКОГО РОДСТВА К ПРАКТИЧЕСКОЙ РЕАЛИЗАЦИИ: АНАЛИЗ НОВОГО МИГРАЦИОННОГО РЕЖИМА ТУРЦИИ ДЛЯ ЛИЦ TÜRK SOYLU

*Мұқаш А.Е.¹, Қобландин К.И.², Кушқумбаев С.К.³

^{*1,2} Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева,
Астана, Казахстан

³ Казахстанский институт стратегических исследований,
Астана, Казахстан

Аннотация. Настоящая статья посвящена поправкам 2025 года к Закону № 2527 Турецкой Республики, которые ретроспективно изменяют режим преференциальной миграции для иностранных граждан тюркского происхождения (Türk soylu). В контексте исторического развития миграционной политики и механизмов управления диаспорами в Турции анализируется, каким образом новый президентский указ уточняет критерии соответствия и вводит дополнительные административные ограничения, включая процедуры подтверждения квалификации и профессиональной регистрации.

На основе анализа научной литературы и конкретных кейс-стади, посвящённых тюркским диаспорам, в частности месхетинским туркам (Ahıska Türkleri), крымским татарам и уйгурам, подчёркивается гетерогенность данных сообществ и сложности, возникающие на этапе практической реализации преференциальной политики. В статье также рассматриваются политические аспекты государственной политики в отношении этнически родственных групп, дискриминация на рынке труда и межгосударственная конкуренция, формирующие селективные механизмы включения, прежде всего процессы секьюритизации и их последствия для уйгурского населения в Турции.

Эмпирические данные по постсоветским режимам этнического возвращения демонстрируют сложное сочетание элементов привилегированного включения и институционального исключения. Полученные результаты свидетельствуют о том, что, несмотря на формальное расширение механизмов защиты этнически родственных мигрантов, структурные бюрократические и политические фильтры существенно ограничивают массовый доступ к данным мерам, что приводит к неравномерным результатам по этнополитическим и гендерным линиям. В статье синтезируются правовой и институциональный анализ, сравнительный кейс-материал и вторичная литература по режимам коэтнической миграции, что позволяет углубить понимание расхождения между официальной риторикой и условной практической реализацией миграционной политики.

Ключевые слова: Турция, Türk soylu, миграционная политика, этнически родственные государства, коэтнические преференции, рынок труда, диаспора, признание квалификаций, месхетинские турки, уйгуры, геополитика, постсоветская возвратная миграция

Received / Мақала түсті / Статья поступила: 17.04.2026.

Accepted / Жариялауға қабылданды / Принята к публикации: 26.06.2026

Information about authors:

Mukash Arman Yerzhanuly – Master of Social Sciences, PhD Doctoral Student in Regional Studies, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan, e-mail: armanbai.mukash@gmail.com

Kobländin Kalybek Ibragimuly – Doctor of Historical Sciences, Faculty of History, Abai Kazakh Pedagogical Institute, Almaty, Kazakhstan, e-mail: kkalybek@mail.ru

Kushkumbayev Sanat Kairslyamovich – Chairman of the Board of Directors, Independent Director, Chief Research Fellow at the Kazakhstan Institute for Strategic Studies under the President of the Republic of Kazakhstan, Doctor of Political Sciences, Associate Professor, Astana, Kazakhstan.

Авторлар туралы мәлімет:

Мұқаш Арман Ержанұлы – әлеуметтік ғылымдар магистрі, «Аймақтану» мамандығы бойынша PhD докторант, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан, e-mail: armanbai.mukash@gmail.com

Қобландин Қалыбек Ибрагимұлы – тарих ғылымдарының докторы, Тарих факультеті, Абай атындағы Қазақ педагогикалық институты, Алматы, Қазақстан, e-mail: kkalybek@mail.ru

Қушқумбаев Санат Қайрслямұлы – Директорлар кеңесінің төрағасы, тәуелсіз директор, Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтының бас ғылыми қызметкері, саяси ғылымдарының докторы, қауымдастырылған профессор (доцент), Астана, Қазақстан.

Информация об авторах:

Мукаш Арман Ержанович – магистр социальных наук, PhD-докторант по специальности «Регионоведение», Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан, e-mail: armanbai.mukash@gmail.com

Кобландин Калыбек Ибрагимович – доктор исторических наук, факультет истории, Казахский педагогический институт имени Абая, Алматы, Казахстан, e-mail: kkalybek@mail.ru

Кушкумбаев Санат Каирслямович – председатель Совета директоров, независимый директор, главный научный сотрудник Казахстанского института стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан, доктор политических наук, ассоциированный профессор (доцент), Астана, Казахстан.

UDC 331.5

IRSTI 06.77.97

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2026.64.2.005>

GENDER FACTORS IN THE LABOR MARKET OF KAZAKHSTAN IN THE CONTEXT OF GLOBAL TRANSFORMATIONS OF INTERNATIONAL RELATIONS

*Sarykulova L.T.¹, Bayuzakova G.I.², Imanova G.A.³, Sarykulova L.T.⁴

^{*1,3} Zh.A. Tashenov University, Shymkent, Kazakhstan,

² Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Language,
Almaty, Kazakhstan

⁴ M.Kh. Dulaty Taraz University, Taraz, Kazakhstan

Abstract. The article is devoted to the analysis of gender factors in the labor market of the Republic of Kazakhstan in the context of global transformations of international relations, using comparative and institutional approaches. The relevance of the topic is driven by the increasing role of gender equality as an element of the global normative agenda, as well as the growing influence of international institutions on the formation of national employment policy in the context of economic diversification and the country's integration into the global community.

The authors examine the impact of international standards and practices developed within the frameworks of the United Nations, International Labor Organization, and Organization for Economic Co-operation and Development on the transformation of the gender structure of Kazakhstan's labor market. Based on statistical and comparative analysis, key trends in women's participation in the national economy are identified, as well as persistent imbalances, including the gender pay gap and sectoral employment segregation.

Particular attention is paid to comparing the Kazakhstani model with international practices. The article identifies the main institutional models of gender policy – Scandinavian, continental European, Anglo-American, East Asian, Singaporean pragmatic, and Chinese state-industrial – and analyzes their key characteristics in terms of achieving gender parity. The analysis reveals that a high level of women's participation in the economy does not always lead to a reduction in inequality, as evidenced by both European and Asian experiences.

The study reveals institutional and sociocultural constraints hindering the achievement of gender equality in Kazakhstan and substantiates the specificity of the national model, which combines elements of both European and Asian approaches.

Keywords: gender equality, labor market, Kazakhstan, international relations, employment, gender gap, institutional policy, sustainable development

Introduction

In the context of the ongoing transformation of international relations, not only economic and political factors are gaining importance, but also socio-humanitarian standards, among which gender equality holds a central place. It is regarded as one of the key indicators of a country's development quality, reflecting the efficiency of human capital utilization and the degree of a nation's integration into global processes. In this regard, the study of gender aspects of the labor market is of particular relevance, especially for countries with transitional economies, including the Republic of Kazakhstan.

The relevance of the topic is determined by the combination of interrelated factors. On the one hand, Kazakhstan is actively engaged in international cooperation and aligns itself with the norms and standards developed by leading international organizations, which influences the formation of its domestic socio-economic policy. On the other hand, in the context of structural economic modernization, there is a growing need for a more comprehensive and efficient use of labor resources, including the expansion of women's economic participation. At the same time, persistent disparities in wages, occupational segregation, and career opportunities indicate the presence of systemic constraints.

The aim of this study is to identify and analyze the characteristics of the gender structure of Kazakhstan's labor market, taking into account the impact of global institutional changes. To achieve this aim, the following objectives are set: to examine the key theoretical approaches to the study of gender equality; to analyze current statistical indicators; to compare the situation in Kazakhstan with international experience; and to identify the main institutional barriers and possible ways to overcome them.

The methodological foundation of the study is based on interdisciplinary approaches that integrate the principles of institutional theory, human capital theory, and the concept of sustainable development. This approach enables to examine gender dynamics in the labor market as the result of interactions among economic, social, and cultural factors.

Description of Materials and Methods

A set of complementary methods was used in the study, including quantitative analysis, a comparative approach, institutional analysis, and elements of structural-economic analysis, which made it possible to comprehensively examine the gender-specific features of Kazakhstan's labor market in the context of global changes.

The quantitative (statistical) method was applied to process empirical data reflecting labor force participation, employment levels, and wage disparities between men and women over the period 2019-2024. The use of this approach enabled to identify key trends, assess the dynamics of the indicators, and determine the scale of gender disparities in the economy [1; 2; 7; 5].

The comparative method was used to examine Kazakhstan's situation in relation to similar indicators in European and Asian countries. This made it possible to identify the specific features of the national model and assess the extent to which it aligns with various international practices [3; 4; 6]. Within this approach, key models of gender policy were analyzed, enabling a substantive comparison of their core characteristics.

Institutional analysis was employed to assess the influence of the international environment on the formation of domestic employment policy. In particular, the study examined the impact of international norms, standards, and recommendations on the development of the gender agenda and the transformation of national institutions [5; 6].

The structural-economic approach made it possible to analyze the sectoral distribution of employment and identify the relationship between industry structure and gender inequality. This contributed to a deeper understanding of the underlying causes of persistent income disparities and occupational segregation [10; 11].

The empirical basis of the study consisted of data from both international and national sources, including statistics from international organizations and official indicators of the Republic of Kazakhstan [1; 2; 3; 7]. The combined application of these methods ensured a comprehensive analysis and made it possible to identify the key patterns shaping gender dynamics in the labor market under contemporary conditions.

Results

The gender structure of Kazakhstan's labor market has undergone gradual changes in recent years under the influence of both internal socio-economic processes and external institutional factors. In the context of globalization and the growing role of international standards, a relatively high level of women's participation in the economy is maintained, while persistent qualitative disparities continue to exist.

The study found that the gender structure of the labor market in Kazakhstan in 2019-2024 was formed under the influence of both internal socio-economic factors and external institutional changes associated with the global transformation of international relations. The analysis of statistics shows that women's participation in the economy remains relatively high, while there are persistent structural imbalances.

According to international and national statistical sources, the participation rate of women in the labor force of Kazakhstan in 2023 amounted to 63,4%, while among men this indicator reached 75,6% [1; 2]. Compared to 2019, there is a slight decrease in the economic activity of women, which is associated primarily with the consequences of the pandemic crisis and an increase in the burden in the field of unpaid domestic labor. At the same time, the employment rate of women in 2023 was 61,2%, which is also inferior to the same indicator among men [7].

The analysis shows that women's employment in Kazakhstan is characterized by a pronounced sectoral concentration. The largest proportion of women are employed in education, health, trade and services, while industry, construction, transport and high-tech sectors are dominated by male employment. Such a structure indicates the persistence of horizontal occupational segregation, in which women are predominantly concentrated in sectors with relatively lower wages.

One of the key findings of the study was the identification of a sustainable gender pay gap. In 2022-2023 this indicator in Kazakhstan remained at the level of 20-23% [5], which significantly exceeds the average indicators of most OECD countries. The persistence of such a gap is due to a combination of factors, including differences in the sectoral structure of employment, women's limited access to leadership and highly paid positions, and the lack of prevalence of flexible forms of employment.

Analysis of international experience has shown that the quantitative participation of women in the economy is not always accompanied by the achievement of actual gender equality [6]. Comparison of Kazakhstan with the countries of Europe and Asia indicates the presence of an intermediate model of gender integration. In terms of women's participation in the workforce, Kazakhstan is approaching a number of East Asian economies, including the Republic of Korea and China, but it is noticeably inferior to the Scandinavian states, where the level of women's participation exceeds 70% [3; 4].

At the same time, in terms of the gender wage gap, Kazakhstan demonstrates values comparable to the industrial-Asian economies, primarily Japan and China. This leads to the conclusion that the high level of women's involvement in the economy alone does not eliminate structural forms of inequality.

Institutional analysis has found that international organizations and global normative mechanisms have a significant impact on the development of national gender policies. Kazakhstan's participation in the initiatives of the United Nations, the International Labor Organization and the Organization for Economic Cooperation and Development contributes to the gradual introduction of the principles of gender equality in the system of state regulation of employment. At the same time, the practical implementation of these principles is limited by infrastructural and sociocultural factors.

Key limitations include insufficient development of the preschool education system, limited availability of mechanisms for combining professional and family spheres, as well as continuing traditional patterns of distribution of social roles. These factors influence the career paths of women and prevent their participation in highly profitable sectors of the economy.

The study also showed that the modern Kazakhstan model of gender policy combines elements of European institutional regulation and Asian socio-cultural practices. On the one hand, there is a focus on international standards and the development of mechanisms for normative support of gender equality, on the

other hand, there is a high dependence of the distribution of employment on traditional social attitudes.

Thus, the results of the study indicate the formation in Kazakhstan of a mixed model of gender integration, characterized by a relatively high level of women's participation in the economy while maintaining stable structural imbalances in the field of employment, wages and professional promotion.

Discussion

Gender Structure of Kazakhstan's Labor Market (2019-2024).

According to the World Bank data, the female labor force participation rate in Kazakhstan in 2023 was 63,4%, compared to 75,6% for men [1; 2].

In 2019, female participation stood at 64.8%, indicating a moderate decline following the pandemic period.

According to the Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan, the employment rate for women in 2023 reached 61.2%, compared to 72,9% for men [7]. The gender pay gap in 2022-2023 remained at 20-23% [5].

In the Global Gender Gap Index 2023, published by the World Economic Forum, Kazakhstan ranked 62nd out of 146 countries, with a score of 0,719 [6].

Thus, statistical evidence confirms the presence of substantial female participation in the economy alongside persistent qualitative imbalances.

Comparative Analysis with Developed Countries. To assess Kazakhstan's position, it is important to refer to the experience of advanced economies.

The average female labor force participation rate in OECD countries in 2023 was 66,8% [3].

In Sweden, the figure reached 74,4%, and in Germany it was 73,1% [3].

In the United States, the rate stood at 68,5% [1].

The gender pay gap in OECD countries ranges from 11% to 13% [4]. Therefore, Kazakhstan demonstrates a comparable level of participation but significantly lags behind in terms of pay equity.

Institutional models of gender policy: a comparative regional analysis. Moving from a quantitative comparison of indicators to an institutional analysis, it should be noted that the sustainability of gender equality in the labor market is determined not so much by the level of women's participation as by the comprehensiveness of public policy and the socio-cultural environment. In global practice, several models can be identified that reflect differences in institutional architecture.

The Scandinavian model. The Nordic countries (Sweden, Norway, and Denmark) demonstrate the highest levels of female participation, exceeding 70% [4]. This model is characterized by:

- a universal system of early childhood education;
- extended paid parental leave with quotas for fathers;
- an active state policy of gender mainstreaming;
- a low gender pay gap (below 10%).

This model is based on a social-democratic approach to state regulation and a high degree of income redistribution.

The Continental European model. Countries such as Germany, France, and Netherlands are characterized by high female employment, although a significant share is part-time. The state actively encourages participation through tax mechanisms and subsidies for childcare institutions, while cultural norms regarding the distribution of family roles persist.

The Anglo-American model. In the United States and Canada, the labor market is more flexible and less regulated. Female participation is high, but social guarantees are less universal compared to the Scandinavian model. The primary emphasis is placed on entrepreneurship, corporate responsibility, and anti-discrimination legislation.

However, limiting the analysis exclusively to Western models does not allow for the identification of regional features relevant to Kazakhstan as a Eurasian state. In this context, the experience of East and Southeast Asian countries is of particular interest, where the combination of economic modernization and traditional social structures shapes specific models of gender integration.

The East Asian industrial model. This group includes Japan and South Korea.

In Japan, the female labor force participation rate in 2023 was approximately 72%. Despite this high level, a significant gender pay gap persists – around 22% [4].

In South Korea, the female labor force participation rate reaches approximately 63-65%, yet the gender pay gap remains one of the highest among OECD countries exceeding 30% [4].

Key features of this model include:

- the dominance of a corporate culture of long-term employment;
- intense competition in the education system;
- difficulties in balancing career and motherhood;
- the gradual expansion of programs supporting maternal employment.

Thus, the East Asian model demonstrates that a high level of economic development does not automatically ensure gender parity.

The Singaporean pragmatic model. Singapore is characterized by female participation at around 69-71% [4]. Government policy focuses on:

- stimulating employment through tax incentives;
- developing the digital economy;
- supporting flexible forms of employment.

At the same time, the gender pay gap is lower than in most East Asian countries, amounting to approximately 14-16% [4]. The Singaporean model is notable for its combination of market flexibility and targeted state support.

The Chinese state-industrial model. In China, female participation has traditionally remained high – around 60-61% [4]. Historically, socialist ideology contributed to the mass involvement of women in the productive sphere.

However, in recent years, disparities in income and career opportunities have been increasing.

Key features of this model include:

- active participation of women in industry and services;
- significant regional inequality;
- gradual expansion of the private sector and shifts in the employment structure.

The analysis of Asian models shows that:

- 1) A high level of female participation is possible under various institutional configurations – from social-democratic to state-industrial systems.
- 2) The gender pay gap in several Asian countries exceeds that of Europe.
- 3) Cultural and demographic factors play a more prominent role than in Western countries.

For Kazakhstan, the Asian experience is particularly relevant, as the country combines elements of an industrial economy, a post-socialist legacy, and a Eurasian cultural context.

Table 1. Comparative analysis of gender indicators in the labor market: Kazakhstan, Europe, and Asia (2019-2024)

Country	Female Labor Force Participation, % (2023)	Male Participation, % (2023)	Gender Pay Gap, %	Features of the Institutional Model
Kazakhstan	63.4	75.6	20-23	Transitional economy; limited work-life balance infrastructure; high sectoral segregation
Sweden	74.4	79.8	<10	Social-democratic model; advanced parental leave system and gender mainstreaming
Germany	73.1	80.2	12-13	Continental model; high share of part-time employment among women
United States	68.5	78.1	16-18	Flexible labor market; emphasis on entrepreneurship and anti-discrimination regulation
Japan	72.0	83.5	~22	Corporate culture of long-term employment; challenges in balancing career and motherhood
South Korea	64.5	82.7	>30	One of the highest gender pay gaps in OECD countries; traditional role distribution model
Singapore	70.2	82.4	14-16	Pragmatic model; labor flexibility; promotion of the digital economy
China	60.5	76.3	18-20	State-industrial model; high female participation in industry

Sources: World Bank (Labour Force Participation Rate, 2024); OECD Gender Wage Gap Data (2024); International Labour Organization (ILOSTAT, 2023); national statistical data.

Thus, a comparative analysis of European and Asian models suggests that

achieving a high level of women's quantitative participation in the economy is not a sufficient condition for gender equality. The key factor lies in the institutional comprehensiveness of public policy, including measures to reduce the gender pay gap, support work-life balance, and expand women's participation in high-tech sectors.

The comparative table presented above reflects data for 2019-2024 (the latest available comparable indicators from international databases such as the World Bank and OECD).

The data demonstrate that, in terms of female participation, Kazakhstan is closer to East Asian economies, yet it significantly lags behind the Nordic countries. At the same time, the gender pay gap in Kazakhstan is comparable to that of Japan and China, but is considerably higher than in Northern Europe.

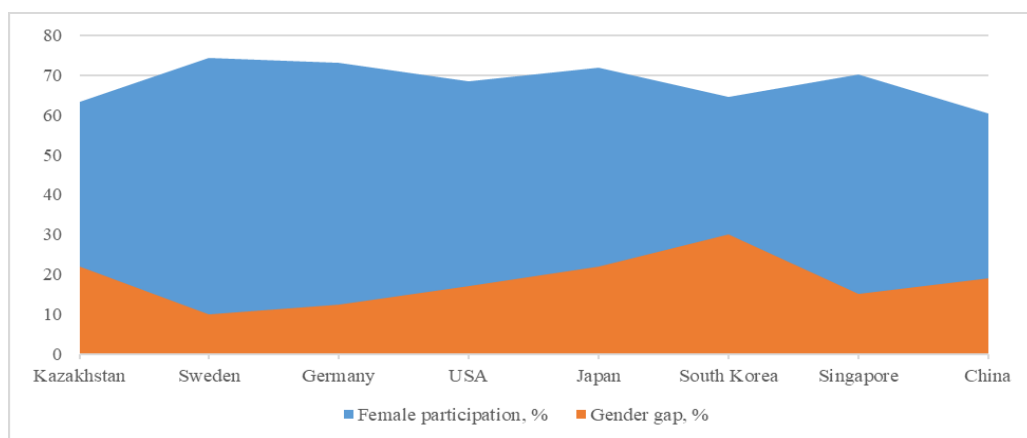

Figure 1. Comparative Analysis of female labor force participation and the gender pay gap (2023)

A particularly illustrative example is the Republic of Korea, where a high level of economic development is combined with one of the most significant gender gaps among OECD countries. This confirms the thesis that economic modernization alone does not guarantee gender equality without a systemic institutional policy.

Thus, it can be concluded that Kazakhstan occupies an intermediate position between the European socially oriented model and the industrial-Asian type of development, which determines the specifics of its further gender transformation.

Conclusion

The analysis conducted leads to the conclusion that gender factors in Kazakhstan's labor market are gaining strategic importance in the context of the global institutional transformation of international relations. The country's participation in international organizations shapes the regulatory benchmarks of national policy, while gender equality indicators are becoming an element of international assessment of sustainability and investment attractiveness.

Kazakhstan demonstrates a relatively high level of female labor force participation, approaching the indicators of developed economies and several Asian countries. However, the persistent gender pay gap, sectoral segregation, and challenges in balancing professional and family responsibilities point to the need for systemic institutional reforms.

The international comparative analysis shows that quantitative participation of women in the economy does not guarantee the achievement of gender parity. The decisive factor is the comprehensiveness of public policy, including the development of childcare infrastructure, the promotion of flexible employment, the advancement of women in high-tech sectors, and the consistent reduction of the gender pay gap.

Thus, gender equality in the labor market should be viewed not only as a social objective but also as a resource for sustainable economic development and a factor in strengthening Kazakhstan's international competitiveness within the global system.

REFERENCES

[1] World Bank. Labor Force Participation Rate, Female (% of Female Population Ages 15+) [Electronic resource]. – <https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.CACT.FE.ZS>

[2] World Bank. Labor Force Participation Rate, Male (% of Male Population Ages 15+) [Electronic resource]. – <https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.CACT.MA.ZS>

[3] OECD. Labour Force Participation Rate (Indicator) [Electronic resource]. – <https://data.oecd.org/emp/labour-force-participation-rate.htm>

[4] OECD. Gender Wage Gap (Indicator) [Electronic resource]. – <https://data.oecd.org/earnwage/gender-wage-gap.htm>

[5] International Labour Organization. Global Wage Report 2023 [Electronic resource]. – <https://ilostat.ilo.org/topics/wages/>

[6] World Economic Forum. Global Gender Gap Report 2023 [Electronic resource]. – Geneva: World Economic Forum, 2023. – <https://www.weforum.org/reports/global-gender-gap-report-2023>

[7] Бюро национальной статистики Республики Казахстан. Показатели рынка труда [Электронный ресурс]. – <https://stat.gov.kz>

[8] Goldin C. A Grand Gender Convergence: Its Last Chapter // *American Economic Review*. – 2014. – Vol. 104, No. 4. – P. 1091–1119. – DOI: 10.1257/aer.104.4.1091.

[9] World Economic Forum. Global Gender Gap Report 2023: Insight Report. – Geneva: World Economic Forum, 2023. – 362 p.

[10] Kabeer N. Gender Equality, Economic Growth, and Women's Agency: The "Endless Variety" and "Monotony" of Patriarchal Constraints // *Feminist Economics*. – 2016. – Vol. 22, No. 1. – P. 295–321. – DOI: 10.1080/13545701.2015.1090009.

[11] Blau F.D., Kahn L.M. The Gender Wage Gap: Extent, Trends, and Explanations // *Journal of Economic Literature*. – 2017. – Vol. 55, No. 3. – P. 789–865. – DOI: 10.1257/jel.20160995.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫҢ ЖАҒАНДЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЕҢБЕК НАРЫҒЫНДАҒЫ ГЕНДЕРЛІК ФАКТОРЛАР

*Сарыкулова Л.Т.¹, Байузакова Г.И.², Иманова Г.А.³, Сарыкулова Л.Т.⁴

^{*1,3} Ж.А.Тәшенев атындағы университет, Шымкент, Қазақстан

² Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері
университеті, Алматы, Қазақстан

⁴ М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз, Қазақстан

Андағпа. Бұл мақалада салыстырмалы және институционалдық тәсілдерді пайдалана отырып, халықаралық қатынастардағы жаһандық қайта құрулар жағдайында Қазақстан Республикасының еңбек нарығындағы гендерлік факторлар талданады. Бұл тақырыптың өзектілігі жаһандық нормативтік күн тәртібінің элементі ретіндегі гендерлік теңдік рөлінің өсуінен, сондай-ақ экономиканы әртараптандыру және елдің жаһандық қоғамдастыққа интеграциялануы жағдайында ұлттық жұмыспен қамту саясатын қалыптастыруға халықаралық институттардың ықпалының күшеюінен туындайды.

Бұл жұмыста авторлар Біріккен Ұлттар Ұйымы, Халықаралық Еңбек Ұйымы және Экономикалық Ұнтымақтастық және Даму Ұйымы шеңберінде әзірленген халықаралық стандарттар мен тәжірибелердің қазақстандық еңбек нарығының гендерлік құрылымын өзгертуге әсерін зерттейді. Статистикалық және салыстырмалы талдауды пайдалана отырып, олар әйелдердің ел экономикасына қатысуының негізгі тенденцияларын, сондай-ақ тұрақты теңгерімсіздіктерді, соның ішінде гендерлік жалақыдағы айырмашылықты және жұмыспен қамтудың салалық сегрегациясын анықтайды.

Қазақстандық үлгіні халықаралық тәжірибемен салыстыруға ерекше назар аударылады. Мақалада гендерлік саясаттың негізгі институционалдық үлгілері – скандинавиялық, континенттік еуропалық, англо-американдық, шығыс азиялық, сингапурлық прагматикалық және қытайлық мемлекеттік-индустриалды – анықталып, олардың гендерлік тепе-теңдікті қамтамасыз ету тұрғысынан негізгі сипаттамалары талданады. Бұл әйелдердің экономикаға қатысуының жоғары деңгейі әрқашан теңсіздіктің төмендеуімен қатар жүрмейтінін көрсетеді, бұл Еуропа мен Азия елдерінің тәжірибесімен расталады.

Зерттеу Қазақстанда гендерлік теңдікке қол жеткізуге кедергі келтіретін институционалдық және әлеуметтік-мәдени шектеулерді анықтады және еуропалық және азиялық тәсілдердің элементтерін біріктіретін ұлттық модельдің ерекшеліктерін негіздеді.

Тірек сөздер: гендерлік теңдік, еңбек нарығы, Қазақстан, халықаралық қатынастар, жұмыспен қамту, гендерлік алшақтық, институционалдық саясат, тұрақты даму

ГЕНДЕРНЫЕ ФАКТОРЫ НА РЫНКЕ ТРУДА КАЗАХСТАНА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

*Сарыкулова Л.Т.¹, Байузакова Г.И.², Иманова Г.А.³, Сарыкулова Л.Т.⁴

^{*1,3} Университет имени Ж.А.Ташенева, Шымкент, Казахстан

² Казахский университет международных отношений и мировых языков
имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

⁴ Таразский университет имени М.Х. Дулати, Тараз, Казахстан

Аннотация. Статья посвящена анализу гендерных факторов рынка труда Республики Казахстан в условиях глобальных трансформаций международных отношений с использованием сравнительного и институционального подходов. Актуальность темы обусловлена возрастающей ролью гендерного равенства как элемента глобальной нормативной повестки, а также усилением влияния международных институтов на формирование национальной политики занятости в контексте экономической диверсификации и интеграции страны в мировое сообщество.

В работе авторами рассматривается влияние международных стандартов и практик, формируемых в рамках Организации Объединённых Наций, Международной организации труда и Организации экономического сотрудничества и развития, на трансформацию гендерной структуры рынка труда Казахстана. На основе статистического и сравнительного анализа выявляются ключевые тенденции участия женщин в экономике страны, а также сохраняющиеся дисбалансы, включая гендерный разрыв в оплате труда и отраслевую сегрегацию занятости.

Особое внимание уделено сопоставлению казахстанской модели с зарубежными практиками. В статье выделяются основные институциональные модели гендерной политики – скандинавская, континентальная европейская, англо-американская, восточноазиатская, сингапурская прагматическая и китайская государственно-индустриальная – и анализируются их ключевые характеристики с точки зрения обеспечения гендерного паритета. Показано, что высокий уровень участия женщин в экономике не всегда сопровождается снижением неравенства, что подтверждается опытом как европейских, так и азиатских стран.

В результате исследования выявлены институциональные и социокультурные ограничения, препятствующие достижению гендерного равенства в Казахстане, а также обоснована специфика национальной модели, сочетающей элементы европейских и азиатских подходов.

Ключевые слова: гендерное равенство, рынок труда, Казахстан, международные отношения, занятость, гендерный разрыв, институциональная политика, устойчивое развитие

Received / Мақала түсті / Стаття постулила: 15.04.2026.

Accepted / Жариялауға қабылданды / Принята к публикации: 26.06.2026

Information about the authors:

Sarykulova Laura Turganaliyevna — Candidate of Economic Sciences, Zh.A. Tashenov University, Shymkent, Kazakhstan, e-mail: sarykulovalaura539@gmail.com

Bayuzakova Gulmira Ilesovna - Doctor of Philosophy (PhD), Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Language, Almaty, Republic of Kazakhstan, e-mail: gulmira_baizak@mail.ru

Imanova Gulnara Akimovna - Candidate of Economic Sciences, Zh.A. Tashenov University, Shymkent, Kazakhstan, e-mail: gulnara.imanova.64@bk.ru

Sarykulova Lyalya Turganaliyevna - Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, M.Kh.Dulaty Taraz University, Taraz, Kazakhstan, e-mail: Sarykulovalt@gmail.com

Авторлар туралы мәлімет:

Сарыкулова Лаура Турганалиевна – экономика ғылымдарының кандидаты, Ж.А.Тәшенев атындағы университет, Шымкент, Қазақстан Республикасы, e-mail: sarykulovalaura539@gmail.com

Байузакова Гульмира Илесовна - философия докторы (PhD), Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы, e-mail: gulmira_baizak@mail.ru

Иманова Гульнара Акимовна - экономика ғылымдарының кандидаты, Ж.А.Тәшенев атындағы университет, Шымкент, Қазақстан Республикасы, e-mail: gulnara.imanova.64@bk.ru

Сарыкулова Ляйла Турганалиевна – экономика ғылымдарының кандидаты, М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз, Қазақстан Республикасы, Sarykulovalt@gmail.com

Информация об авторах:

Сарыкулова Лаура Турганалиевна – кандидат экономических наук, Университет имени Ж.А.Ташенева, Шымкент, Республика Казахстан, e-mail: sarykulovalaura539@gmail.com

Байузакова Гульмира Илесовна – доктор Phd, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Алматы, Республика Казахстан, e-mail: gulmira_baizak@mail.ru

Иманова Гульнара Акимовна - кандидат экономических наук, Университет имени Ж.А.Ташенева, Шымкент, Республика Казахстан, e-mail: gulnara.imanova.64@bk.ru

Сарыкулова Ляйла Турганалиевна - кандидат экономических наук, Таразский университет имени М.Х. Дулати, Тараз, Республика Казахстан, e-mail: Sarykulovalt@gmail.com

UDC 327

IRSTI 11.25.67; 11.25.19

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2026.64.2.006>

**TRANSNATIONAL FINANCIAL FRAUD IN THE CONTEXT
OF DIGITALIZATION: INSTITUTIONAL CHALLENGES OF
KAZAKHSTAN AND INTERNATIONAL COUNTERMEASURES**

Brassilova A.¹, *Sarybayev M.S.²

^{1, *2} Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Abstract. The article examines transnational financial fraud as an institutional security challenge emerging in the context of Kazakhstan's accelerated digitalization. The study argues that the spread of mobile payments, digital public services, remote identification, platform-based communication, and cross-border financial instruments has changed not only the scale of fraudulent activity, but also its organizational logic. Contemporary fraud schemes increasingly combine social engineering, spoofed communications, foreign hosting, money-mule networks, crypto-asset conversion, and international payment routes. As a result, the effectiveness of counteraction depends less on isolated technical barriers than on the ability of institutions to coordinate in real time. The purpose of the article is to explain why digital financial fraud acquires a transnational character in Kazakhstan and to identify foreign institutional mechanisms that may be adapted to national practice. The study uses qualitative comparative institutional analysis based on policy documents, official reports, and academic literature on cybercrime, fraud victimization, governance capacity, and collaborative regulation. The article develops the concept of a digitalization-capacity gap, understood as the mismatch between the speed of criminal adaptation in digital ecosystems and the speed of institutional prevention, information exchange, urgent intervention, and cross-border cooperation. The results show that Kazakhstan's key vulnerabilities are temporal, informational, organizational, and jurisdictional. The comparative assessment of Singapore, the European Union, and the United States demonstrates the value of shared responsibility models, threat-intelligence platforms, complaint-based analytics, and rapid-response coordination. The article concludes that Kazakhstan requires an integrated anti-fraud governance architecture linking financial regulators, banks, telecom operators, law-enforcement bodies, digital platforms, and international partners.

Keywords: transnational financial fraud, digitalization, Kazakhstan, international security, cybercrime, institutional capacity, anti-fraud governance, interagency coordination, cross-border cooperation

Introduction

Digitalization has become one of the central drivers of transformation in contemporary economies, financial systems, and public administration. In

Kazakhstan, the State Programme «Digital Kazakhstan» set a policy framework for the accelerated modernization of infrastructure, public services, and digital interaction between the state, business, and citizens [1]. The development of e-government platforms further normalized remote access to administrative services, while the expansion of payment instruments and online banking strengthened the everyday role of digital financial channels [2; 3]. These processes have produced clear gains in accessibility, speed, and convenience. At the same time, they have created a new environment in which criminal actors can exploit digital trust, the routine use of remote interfaces, and the rapid movement of funds.

Financial fraud in the digital environment is no longer adequately described as a series of isolated incidents involving individual victims. It increasingly operates as a scalable socio-technical system. Fraudsters may contact victims through spoofed phone numbers, redirect them to phishing interfaces, persuade them to disclose authentication data, transfer funds to accounts controlled by intermediaries, and then move assets through multiple layers of transactions or convert them into crypto-assets. Such schemes are economically rational from the offender's perspective because digital communication reduces the cost of reaching large audiences and because the probability of successful intervention declines as funds move faster and across multiple institutional boundaries [4]. The issue is therefore not limited to consumer protection or financial literacy. It concerns the resilience of institutions responsible for financial security, public trust, and cross-border cooperation.

The rapid development of digital identity systems, remote customer onboarding, and app-based financial services makes reliable verification an essential element of security governance. International standards emphasize that digital identity must combine accessibility with risk-sensitive assurance, especially in anti-money-laundering and counter-terrorist-financing environments [5]. The spread of crypto-assets and new payment technologies adds further complexity, because funds may be layered, obfuscated, or transferred through infrastructures that are not easily aligned with national investigative procedures [6]. For Kazakhstan, this creates a specific challenge: the country is expanding digital services at a high pace, while fraudulent actors can appropriate the symbolic authority of banks, government institutions, and recognizable digital platforms in order to influence user behavior.

A substantial body of research shows that online fraud succeeds not only because of technical weaknesses, but also because of social engineering. Victims are often manipulated through urgency, fear, apparent authority, scarcity, and the promise of profit [7]. Fraud should therefore be understood as an interaction between offender strategy, user vulnerability, platform design, and institutional response. Studies of scam ecosystems emphasize that victims encounter fraud through a chain of communications and financial actions, not through a single discrete event [8]. This perspective is important for policy design: measures limited

to awareness campaigns are unlikely to be sufficient if the broader infrastructure of spoofing, mule accounts, and rapid fund transfer remains operational.

Cybercrime scholarship further indicates that digital offences are shaped by a combination of criminological, technological, and governance factors [9]. Wall's analysis of cybercrime demonstrated that the Internet transforms the relationship between place, time, and harm, thereby challenging territorially bounded models of law enforcement [10]. Brenner similarly argued that cybercrime creates structural tensions for international law because the location of offenders, victims, servers, and financial flows may be distributed across several jurisdictions [11]. These observations are particularly relevant to transnational financial fraud: a victim may be located in Kazakhstan, the communication channel may rely on a foreign service, the phishing page may be hosted abroad, the receiving account may be held by a local money mule, and the ultimate beneficiaries may operate elsewhere.

The organizational dimension of digital fraud also deserves attention. Research on cybercriminal groups indicates that such networks often operate through flexible role differentiation rather than rigid hierarchical structures [12]. Online forums and social ties facilitate the distribution of illicit services, including access to compromised accounts, phishing kits, scripts, call-center techniques, and cash-out services [13]. This means that fraud networks can be resilient even when individual participants are detected. The system is modular: if one communication channel is blocked, another can be activated; if one mule account is frozen, funds can be routed through a substitute; if one phishing domain is removed, a new replica can appear. From the perspective of institutional security, this adaptive structure is a fundamental reason why reactive measures often lag behind criminal innovation.

The concept of institutional capacity helps explain this lag. Governance capacity is not reducible to the existence of formal laws or administrative bodies; it concerns the practical ability of institutions to identify problems, coordinate actors, enforce decisions, and adjust to changing circumstances [14]. In the field of cybersecurity, resilience increasingly depends on cooperation among state agencies, regulators, private firms, and international partners [15]. Dupont's argument concerning polycentric regulation is especially relevant: large-scale cybercrime cannot be controlled by police action alone, because the infrastructure enabling criminal activity is distributed across payment systems, telecommunications, hosting services, and platform economies [16]. The effectiveness of anti-fraud policy therefore depends on whether these actors are connected by operational protocols rather than by fragmented responsibilities.

Kazakhstan has already developed elements of a response architecture. Public institutions have strengthened attention to cybercrime, specialized initiatives such as CyberPol have been promoted, and awareness efforts have been expanded [17; 18]. Nevertheless, the rapid diffusion of digital services raises a deeper analytical question: can the speed of institutional response match

the speed of digital fraud? This article argues that the answer depends on the presence or absence of a digitalization-capacity gap. The gap emerges when digitalization increases the scale, speed, and complexity of transactions faster than institutions build the capacity to prevent manipulation, share data, suspend suspicious flows, coordinate across sectors, and work with foreign partners.

The article addresses the following research question: why does financial fraud in Kazakhstan acquire an increasingly transnational character under conditions of digitalization, and which international institutional mechanisms may be adapted to the Kazakhstani context? The working hypothesis is that the persistence and scalability of digital financial fraud are driven not by digitalization itself, but by an institutional mismatch between the adaptive capacity of fraudulent networks and the operational capacity of legitimate institutions. This mismatch is expressed in four dimensions: temporal delay, informational fragmentation, organizational coordination barriers, and jurisdictional dependence on cross-border procedures.

The object of the research is transnational digital financial fraud as a security challenge. The subject of the research is the institutional architecture through which Kazakhstan and selected foreign jurisdictions attempt to prevent, detect, and interrupt such fraud. The purpose of the study is to conceptualize the digitalization-capacity gap and to identify anti-fraud governance mechanisms applicable to Kazakhstan. To achieve this purpose, the article pursues five objectives: first, to clarify the relationship between digitalization and the expansion of fraud opportunities; second, to systematize the operational mechanisms of transnational financial fraud; third, to identify institutional vulnerabilities in Kazakhstan's response model; fourth, to compare the experience of Singapore, the European Union, and the United States; and fifth, to formulate policy implications for a more integrated Kazakhstani anti-fraud architecture.

The scientific novelty of the article lies in the combination of international security analysis, cybercrime research, and governance theory within a single institutional model. Rather than presenting digital fraud as a purely criminal-law problem or as an unintended side effect of financial modernization, the article treats it as a transnational risk generated at the intersection of technological acceleration and institutional coordination. This framing is consistent with wider studies of institutions, which show that rules matter most when they are accompanied by enforcement capacity and adaptive coordination [25], and with research on whole-of-government and collaborative governance, which emphasizes that complex risks often require structured interaction among public and private actors [26; 27]. The practical significance of the study lies in its effort to translate international experience into a policy-relevant framework for Kazakhstan.

Description of Materials and Methods

The study is based on qualitative comparative institutional analysis. This

design is appropriate because the article does not seek to prove a linear statistical causality between the overall level of digitalization and a specific number of registered fraud cases. Publicly available statistics are affected by underreporting, changes in legal qualification, differences in complaint behavior, and the fact that a single fraudulent network may generate multiple incidents across jurisdictions. Instead, the article focuses on mechanisms: how digital environments create fraud opportunities, how criminal actors operationalize cross-border infrastructures, and how institutions can reduce the gap between detection and intervention.

The research design combines conceptual modelling with structured comparison. The conceptual component develops the digitalization-capacity gap as an analytical framework. The comparative component examines Kazakhstan alongside three foreign reference models: Singapore, the European Union, and the United States. These cases were selected not as direct equivalents to Kazakhstan, but because each illustrates a different institutional response logic. Singapore is relevant for its shared responsibility approach across banks, telecommunications, and digital platforms [22]. The European Union is relevant for supranational threat assessment and cross-border analytical coordination, particularly through Europol's organized cybercrime reporting [19]. The United States is relevant for complaint aggregation, incident statistics, and targeted public alerts provided by IC3 and FinCEN [20; 21].

The empirical corpus includes four categories of materials. The first category consists of Kazakhstan's policy and institutional documents related to digitalization, e-government, payment infrastructure, and cybercrime response [1; 2; 3; 17; 18]. The second category consists of international policy and risk-reporting documents addressing identity assurance, cybercrime threats, online fraud patterns, public complaint reporting, and cross-sector responsibilities [5; 19-22]. The third category includes academic literature on online crime economics, victimization, cybercriminal networks, electronic crime, and cybercrime markets [4; 7; 8-13; 23; 24; 28]. The fourth category includes institutional and governance literature that helps interpret capacity, coordination, and adaptive regulation [14-16; 25-27; 29; 30].

The analytical procedure consists of five stages. First, the literature is used to distinguish between fraud as an individual deception event and fraud as a distributed transnational ecosystem. Second, official and analytical sources are used to identify the main operational mechanisms by which fraud is initiated, scaled, and monetized. Third, the Kazakhstani institutional environment is examined through the lens of response capacity, with attention to time, information, coordination, and jurisdiction. Fourth, foreign models are compared according to their dominant institutional mechanism: shared responsibility, supranational coordination, or complaint-based intelligence. Fifth, the article derives an applicability matrix that identifies which mechanisms are potentially transferable to Kazakhstan and under what constraints.

Table 1. Analytical Framework of the Study

Dimension	Analytical question	Operational indicators
Digitalization pressure	How do digital services expand fraud opportunities?	Remote payments; e-government interfaces; instant communication; digital identity dependence
Fraud ecosystem	How is deception transformed into scalable transnational harm?	Social engineering; spoofing; phishing; money mules; crypto conversion; foreign hosting
Institutional capacity	Where does response lag the threat?	Temporal, informational, organizational, jurisdictional, and analytical gaps
International coordination	Which foreign mechanisms may be adapted to Kazakhstan?	Shared responsibility; threat intelligence; complaint analytics; rapid escalation channels

Source: compiled by the author on the basis of [1-3; 5-8; 10; 12-14; 19-22; 25-27; 30].

The comparative method is not used to rank countries according to the absolute effectiveness of anti-fraud policy. Such ranking would be misleading because the jurisdictions differ in market structure, reporting culture, legal regime, and institutional resources. Instead, comparison is mechanism-based. The key analytical questions are: Which actor receives the first signal of fraud? How quickly can that signal be combined with information held by other actors? What type of intervention is possible within the first hours after a suspicious event? How are cross-border elements escalated? Which responsibilities are preventive and which are reactive? These questions make it possible to compare institutional architectures without assuming that one jurisdiction can be copied mechanically into another.

The study applies source triangulation. A conclusion is considered more reliable when it is supported by at least two types of evidence: academic interpretation, official institutional material, or comparative foreign practice. For example, the claim that fraud ecosystems are distributed and role-differentiated is grounded in cybercrime studies [12; 13; 24], while the argument that modern counteraction requires cross-sector coordination is supported by governance literature [16; 26; 27] and by the Singaporean shared responsibility framework [22]. This approach reduces the risk of overreliance on either sensational media cases or purely normative policy documents.

The article also introduces operational definitions. «Digital financial fraud» refers to deceptive practices aimed at the unlawful acquisition or redirection of money, credentials, or financial control through digital communication or digitally mediated financial transactions. «Transnational» refers to fraud schemes in which at least one significant element-offender location, hosting infrastructure, communication service, financial routing, platform governance, or asset conversion-crosses national borders. «Institutional capacity» refers to the ability of responsible actors to prevent, detect, exchange information about, and interrupt fraudulent activity within a time frame relevant to the speed of the scheme. «Digitalization-capacity gap» refers to the discrepancy between the velocity and modularity of fraud networks and the response capacity of legitimate institutions.

Several limitations must be acknowledged. The study relies on open sources and does not have access to operational datasets on suspicious-transaction freezes, real-time anti-fraud alerts, bank-telecom information exchanges, or international legal assistance requests. It does not estimate the precise economic loss associated with each fraud mechanism. Nor does it claim that foreign models can be transferred without institutional adaptation. These limitations define the article as an analytically grounded comparative study rather than a statistical impact assessment. They also indicate directions for future research based on interviews with practitioners, incident-level case databases, and quantitative analysis of response time.

Results

The analysis produces six interrelated results. First, digitalization in Kazakhstan expands the opportunity structure for fraud by making remote identification, mobile communication, and instant payment practices routine. Second, transnational digital fraud is sustained by recurring operational mechanisms that combine deception, infrastructure, and liquidity extraction. Third, Kazakhstan's response architecture is developing, but it remains constrained by temporal, informational, organizational, and jurisdictional gaps. Fourth, international experience suggests that sustainable counteraction depends on institutionalized coordination rather than on isolated technical measures. Fifth, the most relevant foreign mechanisms for Kazakhstan are those that shorten the response cycle between signal detection and intervention. Sixth, the effectiveness of anti-fraud governance should be assessed through measurable indicators that capture speed, coordination, learning, and cross-border responsiveness.

Digitalization and the expansion of the fraud opportunity structure

Digitalization changes the context of financial fraud by transforming what citizens perceive as normal interaction. In a less digitalized environment, an unexpected request to transfer funds or provide credentials may appear exceptional. In a highly digitalized environment, however, citizens routinely receive notifications from banks, links to public services, verification messages, delivery updates, and investment offers. This normalization of remote interaction provides fraudsters with a broader symbolic repertoire. They no longer need to invent entirely new scenarios; they can imitate legitimate forms of digital communication already embedded in everyday life. Kazakhstan's policy emphasis on digital transformation, the expansion of e-government, and the growth of digital payment instruments provide the institutional background for this shift [1-3].

The first result is therefore that digitalization increases the «fraud opportunity structure». This does not mean that digitalization causes crime in a deterministic sense. Rather, it lowers the transaction costs of deception, increases audience reach, and compresses the time between persuasion and payment. Economic studies of online crime have long shown that offenders benefit from low-cost communication, large target pools, and the ability to iterate and automate attacks [4]. When these features are combined with instant payment mechanisms, the initial victim-contact

phase and the extraction-of-funds phase can occur within a single uninterrupted communication session. The institutional challenge is that the fraud window becomes shorter, while the cost of verification remains distributed across several actors.

The second element of the fraud opportunity structure concerns digital identity and trust. The more public administration and financial services depend on remote authentication, the more valuable it becomes for fraudsters to appropriate signals of legitimacy: logos, interface design, familiar phone numbers, official language, and references to state or banking procedures. FATF guidance emphasizes that digital identity systems must be risk-sensitive because assurance failures can affect both access and abuse [5]. In the fraud context, this means that confidence in digital identity infrastructure can itself be weaponized. A user may not merely be deceived by a false message; the user may be deceived precisely because the message resembles an expected security notification or official request.

The third element is the widening role of financial instruments that are difficult to trace after rapid redistribution. Crypto-assets are not the only route for laundering or concealing fraudulent proceeds, but they may be used to accelerate cross-border movement or complicate recovery once funds leave the initial banking channel [6]. Fraudulent schemes can therefore be structured in layers: first, the victim is persuaded to make a transfer; second, funds are fragmented through intermediary accounts; third, a part of the amount is transferred abroad or converted into alternative instruments. Each additional layer increases the burden on institutions that must reconstruct the transaction chain under time pressure.

Finally, digitalization reshapes the political meaning of fraud. When fraudsters imitate public institutions, exploit digital financial ecosystems, and operate through transnational infrastructures, the harm is not limited to private monetary loss. Repeated victimization erodes confidence in digital government, online banking, and the reliability of public warnings. It may also generate reputational pressure on regulators and law-enforcement institutions. For a state pursuing digital modernization, maintaining trust in the legitimacy and safety of digital channels becomes a component of institutional resilience, not merely a matter of customer service.

Operational mechanisms of transnational digital financial fraud

The second result concerns the operational architecture of fraud. The academic literature indicates that scams are rarely one-step events. They are sequences in which attention capture, persuasion, credential access, payment initiation, liquidity extraction, and concealment are distributed across several roles [7; 8; 12; 13]. This sequencing explains why single-point interventions are often insufficient. Blocking a phishing page may have little effect if the fraudulent campaign can shift to a new domain; freezing one account may not stop a network that uses many temporary mule accounts; public warnings may not reach victims already embedded in a high-pressure communication script.

A typical fraud scenario can begin with social engineering. The offender

constructs a message that appears urgent, personalized, and institutionally plausible. The communication may refer to suspicious banking activity, unauthorized loans, unpaid taxes, investment opportunities, or urgent changes in account security. Victims are then guided toward an action that appears protective or profitable but is actually harmful. Research on fraud victimization shows that the decision to comply is often influenced by emotional pressure rather than a lack of general intelligence or technological ability [7; 8]. This is crucial for policy because anti-fraud messaging should not stigmatize victims; it should address the manipulative structure of the scheme.

The transnational dimension usually enters through infrastructure. Fraudsters may use foreign VoIP providers, number-spoofing services, rented hosting, anonymous registration, or platform accounts created outside the victim’s jurisdiction. The fraudster’s physical location may be irrelevant to the victim-facing interface. In practice, the victim experiences a local event an apparent call from a domestic bank or official body-while the technical architecture of the event is geographically dispersed. This mismatch undermines purely national models of intervention and supports the argument that cybercrime challenges traditional territorial assumptions [10; 11; 28].

The payment phase introduces another layer of complexity. Funds may first be sent to an account in Kazakhstan controlled by a money mule or an unwitting intermediary. The use of local accounts makes the transaction appear domestically manageable at the initial stage. Yet the subsequent movement of funds may rapidly cross sectors and jurisdictions. The money mule may transfer funds to other accounts, withdraw cash, purchase digital assets, or forward assets through international services. Cybercrime research shows that such ecosystems rely on division of labor and specialized roles, which increases resilience and makes the network harder to dismantle [12; 13; 24].

Table 2 systematizes the main operational mechanisms of transnational financial fraud and identifies the institutional response each mechanism requires. The table demonstrates that fraud control cannot be assigned to a single institution. Banks, telecom operators, platforms, regulators, and law-enforcement bodies each possess only part of the relevant signal. The policy problem is therefore one of connection and timing.

Table 2. Main Operational Mechanisms of Transnational Digital Financial Fraud

Mechanism	Fraud function	Transnational component	Required institutional response
Social engineering	Triggers compliance through urgency, fear, or profit expectations	Scripts and campaigns can be operated remotely from abroad	Victim-centered warnings; pattern-based analytics; complaint clustering
Spoofed calls and messaging	Imitates banks, regulators, police, or public services	VoIP, foreign telecom routing, anonymized accounts	Telecom filtering; caller authentication; bank–telecom escalation

Phishing and cloned interfaces	Captures credentials or legitimizes fraudulent payments	Foreign hosting, rapidly rotating domains, platform distribution	Fast takedown requests; domain monitoring; public alerts
Money-mule chains	Receives and redistributes stolen funds	Domestic first hop followed by cross-border transfers	Transaction monitoring; mule-account typologies; urgent freezes
Crypto-asset conversion	Obfuscates destination of illicit proceeds	Cross-border exchanges, wallets, and layered routes	Risk-based compliance; financial intelligence cooperation
Fraud-as-a-service resources	Supplies scripts, kits, accounts, and infrastructure	Online forums and market-like ecosystems	Intelligence-led disruption; international cybercrime cooperation

Source: compiled by the author on the basis of [6-8; 10-13; 19; 21; 24; 28].

Institutional vulnerabilities in Kazakhstan: the digitalization-capacity gap

The third result is that Kazakhstan's anti-fraud environment contains both developing strengths and persistent coordination vulnerabilities. The existence of specialized cybercrime initiatives, public communication, and growing attention to fraud prevention indicates that the problem has been recognized institutionally [17; 18]. However, recognition alone does not resolve the operational challenge. The central issue is whether fraud signals collected by different actors can be combined rapidly enough to prevent irreversible loss. The digitalization-capacity gap is therefore not a claim of institutional absence; it is a claim of institutional asymmetry between the speed of the threat and the speed of coordinated response.

The first dimension of the gap is temporal. Digital fraud often depends on urgency. Victims are encouraged to act immediately, while funds can be transferred within minutes. A response system that relies on sequential complaint registration, manual verification, and delayed coordination may be effective for investigation after the fact but less effective for prevention during the critical early period. The literature on institutional capacity emphasizes that governance should be evaluated by problem-solving ability, not by the mere existence of formal structures [14; 30]. In fraud prevention, problem-solving capacity is inseparable from response time.

The second dimension is informational. A bank may detect an unusual transaction pattern; a telecom operator may notice suspicious traffic or spoofed call characteristics; a platform may identify a fraudulent advertisement or cloned page; the police may receive a cluster of similar complaints. If these data remain isolated, the fraud scheme is visible only in fragments. If they are connected through standardized risk categories and urgent communication protocols, institutions can move from reactive processing to pattern recognition. Whole-of-government literature and collaborative governance theory both suggest that complex risks require structured information-sharing arrangements rather than ad hoc cooperation [26; 27].

The third dimension is organizational. Different actors have distinct legal mandates, commercial incentives, data systems, and internal decision rules.

Banks are concerned with fraud loss, regulatory compliance, and customer relations; telecom operators focus on traffic integrity and service obligations; law-enforcement agencies require procedural certainty; regulators must maintain proportionality and legal safeguards. Without a clear coordination architecture, each actor may fulfill its formal role while the system as a whole remains slow. This illustrates why collaborative governance must be designed, not merely expected [27].

The fourth dimension is jurisdictional. Transnational fraud may depend on servers abroad, messaging services administered outside Kazakhstan, foreign payment intermediaries, and actors located in multiple countries. National institutions may have strong domestic authority but limited ability to compel immediate action by foreign providers. The problem is intensified when urgent financial intervention requires faster cooperation than conventional mutual legal assistance procedures can deliver. International cybercrime scholarship has long emphasized that territorial jurisdiction and digital evidence often operate on different timelines [11; 28]. The digitalization-capacity gap thus includes a cross-border component that cannot be solved solely through domestic reform.

A fifth dimension is analytical. Fraud evolves through imitation, experimentation, and platform migration. New schemes may combine older elements—phone deception, phishing, investment manipulation with newer tools such as synthetic media or AI-generated scripts. FinCEN’s alert concerning deepfake-enabled fraud illustrates how rapidly deceptive techniques can evolve and how financial-compliance institutions must be updated accordingly [21]. The challenge for Kazakhstan is not only to block known schemes but also to build a learning system capable of detecting pattern shifts before they become routine.

Table 3 summarizes these dimensions and shows how each gap affects prevention, detection, or response. The table also clarifies that anti-fraud policy should be evaluated as an integrated governance system rather than as a set of isolated measures.

Table 3. Institutional Dimensions of the Digitalization-Capacity Gap in Kazakhstan

Gap dimension	Manifestation	Consequence	Priority response
Temporal	Funds move faster than review, complaint processing, and coordinated blocking	Lower probability of interruption and recovery	First-hour response protocols; temporary risk-based intervention
Informational	Signals are separated among banks, telecom operators, platforms, and police	Fragmented understanding of fraud clusters	Shared risk taxonomy; secure data-exchange procedures
Organizational	Actors have different mandates, systems, and incentives	Coordination remains ad hoc	Permanent interagency and public–private anti-fraud mechanism

Jurisdictional	Hosting, communication, offenders, and assets may be outside Kazakhstan	Domestic authority is insufficient for urgent action	Rapid liaison channels; standardized cross-border referrals
Analytical	Fraud schemes evolve faster than threat classifications	Delayed recognition of new patterns	Unified incident analytics; periodic threat assessment

Source: compiled by the author on the basis of the institutional analysis presented in the article and [14; 21; 25-27; 30].

International institutional models and their relevance for Kazakhstan

The fourth result is that international experience offers three complementary models of anti-fraud governance. The first is the shared responsibility model represented by Singapore. The Shared Responsibility Framework introduced by the Monetary Authority of Singapore and the Infocomm Media Development Authority distributes obligations among banks and telecommunications companies in relation to scam-related harms [22]. The importance of this model lies not only in liability allocation. Its deeper contribution is institutional: it recognizes that fraudulent harm is produced through a chain of interacting services, and therefore prevention requires a chain of responsibility.

For Kazakhstan, the Singaporean experience is relevant because many fraud schemes combine a communication component and a payment component. A bank may be able to identify suspicious transfers, but it cannot alone prevent spoofed calls. A telecom operator may be able to reduce fraudulent traffic, but it cannot independently assess payment risk. Shared responsibility frameworks can reduce the tendency to shift blame after victimization and instead promote ex ante operational standards. Nevertheless, direct copying would be inappropriate. Any Kazakhstani adaptation would need to consider domestic banking structure, telecom regulation, consumer-protection norms, and the legal basis for information exchange.

The second model is the European Union's emphasis on supranational threat intelligence and cross-border coordination. Europol's IOCTA reporting provides a structured assessment of organized cybercrime, including scam ecosystems, criminal services, automation, and transnational infrastructures [19]. The value of such reporting is not limited to public awareness. It helps create a common analytical language among law-enforcement bodies and regulators. For Kazakhstan, this suggests the importance of a standardized national classification of digital fraud mechanisms and a stronger link between domestic incident analysis and international threat intelligence.

The third model is the United States' complaint-based analytical architecture. IC3 collects and publishes structured information on internet-enabled crime, while FinCEN issues alerts that translate emerging fraud patterns into compliance-relevant guidance for financial institutions [20; 21]. These instruments are important because they transform dispersed complaints into a knowledge base. They help identify trends, prioritize threats, and align public

awareness with institutional risk management. Kazakhstan could benefit from a unified fraud-incident registry that integrates complaints, financial indicators, and information from digital service providers, subject to privacy and procedural safeguards.

International models also highlight that anti-fraud governance should combine prevention, interruption, and learning. Prevention reduces exposure to fraudulent communication. Interruption stops or slows fund movement during the critical window. Learning transforms incidents into institutional knowledge that improves future detection. A system that performs only one of these functions remains incomplete. Table 4 compares Kazakhstan with Singapore, the European Union, and the United States according to their dominant institutional mechanisms and the lessons most relevant for national adaptation.

Table 4. Comparative Institutional Models for Countering Digital Financial Fraud

Jurisdiction	Dominant mechanism	Strength of the model	Relevance for Kazakhstan
Singapore	Shared responsibility framework	Connects preventive duties of banks and telecom actors	Useful for distributed responsibility and ex ante coordination
European Union	Threat intelligence and supranational coordination	Creates common threat vocabulary and cross-border analytical focus	Relevant for classification systems and international information exchange
United States	Complaint-based analytics and compliance alerts	Transforms dispersed incidents into strategic intelligence	Applicable to a unified incident registry and risk-alert system
Kazakhstan	Developing cybercrime initiatives and public awareness	Institutional recognition of fraud as a security issue	Needs stronger real-time coordination and integrated analytics

Source: compiled by the author on the basis of [17-22].

Applicability of foreign mechanisms to Kazakhstan

The fifth result is that the most transferable foreign mechanisms are those that strengthen coordination without requiring the wholesale transplantation of another country’s legal regime. Four mechanisms appear especially relevant. First, Kazakhstan could develop a formal multi-actor anti-fraud coordination protocol connecting banks, telecom operators, regulators, and specialized law-enforcement units. Second, a unified incident analytics system could help detect clusters of similar schemes and generate early warnings. Third, rapid temporary intervention procedures could be defined for high-risk transaction patterns, subject to legal review and proportionality. Fourth, international liaison channels could be strengthened for urgent requests related to fraudulent domains, communication infrastructure, and asset tracing.

The literature on institutions and collaborative governance suggests that transferability depends on fit rather than imitation [25-27; 30]. A model that works in a highly centralized city-state may require adaptation in a larger jurisdiction with different market actors. A supranational system such as the European Union

cannot be reproduced domestically, but its emphasis on shared indicators and common threat classification can be adopted at national and regional levels. Similarly, the United States' complaint-based analytics may inspire a Kazakhstani system even if the institutional histories differ.

Table 5 provides an applicability matrix. It distinguishes between high-priority mechanisms that can plausibly be advanced through national coordination and medium-term mechanisms that require more extensive legal, technical, or international alignment. The matrix is intended as an analytical tool, not as a final legislative blueprint.

Table 5. Applicability Matrix of Foreign Anti-Fraud Mechanisms for Kazakhstan

Mechanism	Priority	Expected effect	Main implementation constraint
Multi-actor anti-fraud coordination protocol	High	Reduces delay between signal detection and escalation	Requires clear legal mandates and responsibility mapping
Unified fraud-incident analytics platform	High	Improves clustering, trend detection, and early warning	Requires interoperable data standards and privacy safeguards
Rapid temporary intervention for high-risk transfers	High	Increases chance of preserving funds during the critical window	Requires proportionality, appeal procedures, and accountability
Telecom and platform anti-spoofing coordination	Medium–High	Limits the initial reach of impersonation campaigns	Depends on technical standards and operator cooperation
Cross-border urgent referral channels	Medium	Improves take-downs, evidence preservation, and asset tracing	Depends on foreign partner responsiveness and legal compatibility

Source: compiled by the author on the basis of the comparative analysis and [22; 25; 26; 27; 30].

Evaluation indicators for anti-fraud governance

The sixth result concerns measurement. Anti-fraud governance is often discussed through legal reforms, public campaigns, or the number of detected cases, but these indicators do not fully reflect institutional effectiveness. A growing number of detected cases may indicate improved enforcement, wider victimization, better reporting, or all three simultaneously. For policy purposes, Kazakhstan needs a more operational set of indicators that measure whether institutions are becoming faster, more coordinated, and more capable of learning from incidents. Governance scholarship emphasizes that institutional capacity should be assessed by problem-solving performance rather than by formal institutional presence alone [14; 30].

A first group of indicators should measure time. These include the interval between the first suspicious signal and its escalation, the time between a victim's report and a temporary transaction freeze where legally permissible, and the time needed to issue sector-wide warnings when a recurring scam pattern is identified.

A second group should measure coordination: the number of standardized cross-sector alerts, the share of major fraud patterns that trigger joint analysis, and the proportion of cases in which banks, telecom operators, and law-enforcement bodies exchange operationally relevant information under defined procedures. Such indicators correspond to whole-of-government and collaborative governance approaches, which evaluate institutions through their capacity to connect fragmented actors [26; 27].

A third group should measure learning and international responsiveness. These indicators may include the frequency of updated fraud typologies, the speed of referral to foreign partners when domains or payment routes are located abroad, and the share of recurring schemes for which preventive guidance was issued before a significant escalation of harm. None of these indicators is simple to implement, and some require legal and technical prerequisites. Yet without a measurement framework, anti-fraud policy risks being evaluated only through general statements rather than through the operational features that determine whether losses can actually be prevented. Table 6 offers a compact indicator set for future institutional monitoring in Kazakhstan.

Table 6. Suggested Evaluation Indicators for Anti-Fraud Governance in Kazakhstan

Indicator group	Illustrative metric	Policy meaning	Primary institutional users
Response speed	Time from first risk signal to escalation	Shows whether institutions can act within the fraud window	Banks; regulator; police
Intervention speed	Time from complaint to legally permissible temporary freeze	Measures practical capacity to preserve funds	Banks; police; judiciary where required
Coordination density	Number of standardized cross-sector alerts and joint analyses	Shows whether fragmented signals are being connected	Banks; telecom operators; platforms; regulator
Learning capacity	Frequency of updated scam typologies and sector guidance	Measures adaptation to evolving fraud scripts	Regulator; police; financial intelligence actors
International responsiveness	Time to urgent foreign referral for infrastructure or asset-tracing requests	Captures the cross-border dimension of response	Law enforcement; international liaison units
Preventive effectiveness	Share of recurring fraud patterns addressed by guidance before large-scale escalation	Assesses whether institutions move from reaction to anticipation	All anti-fraud governance participants

Source: compiled by the author as a prospective monitoring framework, drawing on [14; 26; 27; 30].

Discussion

The findings support the article’s central hypothesis: the rise and persistence

of transnational financial fraud in digitalizing environments are best explained not by technological change alone, but by the relationship between technological acceleration and institutional response capacity. Digitalization increases the availability of rapid transactions, normalized remote communication, and platform-mediated interaction. Fraud networks exploit these conditions by operating across multiple infrastructures and by breaking the scheme into modular roles. When institutions detect only fragments of the chain, or when intervention is slower than the circulation of funds, the system creates an opportunity for repeated victimization. The digitalization-capacity gap therefore describes a governance problem rather than a simple technological deficit.

This interpretation adds to the literature in several ways. The economics of online crime emphasizes reduced offender costs and scalable attack models [4]. Fraud victimization studies explain how persuasion, urgency, and authority facilitate compliance [7; 8]. Cybercrime research analyzes the territorial ambiguity of digital harm and the distributed nature of criminal networks [10-13; 23; 24]. Governance scholarship, in turn, focuses on implementation capacity, coordination, and institutional learning [14; 25-27; 30]. The digitalization-capacity gap brings these strands together. It explains why technical measures, user education, and criminal prosecution are all necessary but insufficient when they are not embedded in a coordinated response architecture.

The concept also clarifies the limits of an exclusively victim-centered approach. Public campaigns warning citizens against suspicious links, unknown callers, or unrealistic investment returns remain important. Yet they cannot neutralize fraud at scale if offenders continuously imitate legitimate communication channels and if payment infrastructures allow rapid extraction after a victim's initial compliance. A mature anti-fraud system must place responsibility not only on individual caution but also on institutional design. In this respect, the article aligns with research on electronic crime, which emphasizes that technological systems create specific opportunity structures that require corresponding prevention models [28].

A second implication concerns public-private coordination. In many fraud cases, no single actor sees the entire threat. Telecom providers may detect anomalous call patterns without knowing whether a payment follows. Banks may detect unusual transfer behavior without knowing that the customer is simultaneously speaking to a spoofed caller. Platforms may identify fraudulent advertisements without access to downstream transaction data. Law-enforcement bodies may receive complaints after the funds have already moved. Collaborative governance theory suggests that such problems require structured interaction based on clear roles, information protocols, and shared objectives [27]. Whole-of-government approaches also indicate that complex risks should not be split into rigid administrative silos when effective response depends on synchronization [26].

The Singaporean shared responsibility framework is important in this regard because it recognizes the chain character of scam-related harm [22]. Its

relevance for Kazakhstan lies less in the specific legal allocation of losses and more in the institutional principle of distributed prevention. Fraud prevention should be organized before the moment of loss, not only through post-factum dispute resolution. Banks, telecom operators, regulators, and digital platforms should know in advance which alerts can be transmitted, which temporary actions are legally permissible, and which authority coordinates escalation when a scheme appears to be spreading.

The European Union and the United States provide different but complementary lessons. Europol's threat assessments demonstrate the value of continuously updated analytical knowledge that connects separate fraud categories to wider organized cybercrime markets [19]. IC3 and FinCEN show how complaint collection and compliance alerts can transform incident reporting into strategic intelligence [20; 21]. For Kazakhstan, a comparable system would not necessarily require a large new institution. It could begin with standardized fraud typologies, shared incident tags, interoperable reporting channels, and periodic analytical reviews involving the regulator, financial sector, telecom operators, and law-enforcement bodies.

The article also has implications for international cooperation. Transnational fraud frequently depends on infrastructure located outside the victim's jurisdiction. Rapid take-down requests, domain suspension, exchange of payment-risk indicators, and asset tracing may require communication with foreign authorities or private entities that operate under different legal regimes. Traditional mutual legal assistance remains relevant, but its timelines may not always match the urgent phase of fraud interruption. This does not mean that due process should be bypassed. It means that states need parallel channels for operational indicators, emergency referrals, and standardized evidence preservation. International cybercrime research has long noted that the velocity of digital evidence challenges conventional jurisdictional routines [11; 28].

The Kazakhstani case is particularly significant because it reflects a broader dilemma faced by rapidly modernizing states. Digital transformation strategies frequently focus on infrastructure, access, and service delivery. Those priorities are justified. However, the legitimacy of digital modernization depends on whether citizens experience the system as trustworthy. If public institutions promote digitalization while fraudulent actors exploit the same channels more effectively than responsible authorities can respond, a credibility deficit may emerge. The digitalization-capacity gap thus concerns not only fraud reduction but also the political sustainability of digital governance.

The institutional perspective also helps avoid two simplifications. The first is technological determinism, the assumption that fraud increases simply because digital tools exist. The article shows that organizational and jurisdictional conditions determine whether tools become systematic vulnerabilities. The second is formal legalism, the assumption that new laws alone solve coordination problems. Institutional theory emphasizes that rules matter when

they are implemented through incentives, routines, capacities, and enforcement mechanisms [25]. Problem-solving capacity requires not only legal authority but also trained personnel, compatible data systems, actionable metrics, and institutional feedback loops [30].

From a policy perspective, five priorities follow. First, Kazakhstan would benefit from a permanent anti-fraud coordination platform that includes financial regulators, banks, telecom operators, specialized police units, and selected digital-service providers. Second, high-risk fraud indicators should be standardized so that actors can exchange operationally meaningful signals rather than unstructured complaints. Third, urgent intervention procedures should be designed for the first hours after a suspicious transaction, when interruption may still be feasible. Fourth, complaint data should be converted into analytical intelligence rather than remaining a record of completed harm. Fifth, international liaison mechanisms should focus on speed, evidence preservation, and infrastructure disruption in addition to conventional investigative cooperation.

These recommendations require legal safeguards. Expanded coordination should not become a justification for indiscriminate surveillance, opaque blocking, or disproportionate restrictions on digital access. Anti-fraud governance must balance effectiveness with data protection, due process, and transparency. A citizen whose transaction is temporarily delayed because of a risk trigger should have access to clear procedures and correction mechanisms. A financial institution sharing risk information should operate within defined legal boundaries. A telecom operator limiting suspicious traffic should do so through accountable technical standards. The legitimacy of anti-fraud policy depends on both protection and restraint.

The article also opens a regional research agenda. Kazakhstan shares with several Central Asian states a combination of rapid digitalization, expanding mobile connectivity, and evolving institutional capacity. Comparative research could examine whether similar fraud ecosystems emerge across the region, how regulatory and law-enforcement structures differ, and whether regional cooperation mechanisms could improve early-warning systems. Such analysis would enrich both international relations scholarship and practical policy debate by connecting cyber-enabled fraud to broader questions of regional resilience and transboundary risk governance.

Finally, the proposed model should be tested empirically. Future studies could use incident-level datasets to measure the time between victim contact, transaction initiation, bank response, complaint registration, and fund freezing. Interviews with banks, telecom operators, regulators, and investigators could identify bottlenecks in real-time coordination. Comparative case studies could examine failed and successful interventions to determine which mechanisms most effectively reduce loss. The digitalization-capacity gap is designed as a starting framework for such inquiry, not as a closed explanation.

Conclusion

Transnational financial fraud in the context of digitalization should be understood as a multidimensional security challenge located at the intersection of financial modernization, cybercrime, institutional capacity, and international cooperation. The Kazakhstani case demonstrates that the expansion of digital services and payment instruments creates major benefits for citizens and the economy, but it also increases the relevance of rapid and coordinated anti-fraud governance. Fraudsters do not merely exploit technical weaknesses; they exploit the interaction between digital trust, urgent communication, fragmented institutional signals, and the speed of financial flows.

The article proposed the concept of a digitalization-capacity gap to explain this problem. The gap arises when the adaptive speed of fraudulent networks exceeds the speed with which legitimate institutions can prevent, detect, exchange information about, and interrupt fraudulent activity. In Kazakhstan, this gap is expressed through four core dimensions: temporal delay, informational fragmentation, organizational coordination barriers, and jurisdictional dependence on cross-border procedures. An additional analytical challenge lies in the ability of institutions to learn from emerging fraud patterns before they become routine.

The comparative analysis of Singapore, the European Union, and the United States shows that successful anti-fraud policy is not limited to public warnings or post-incident prosecution. It depends on shared responsibility, structured threat intelligence, complaint-based analytics, rapid coordination, and the ability to convert isolated signals into timely interventions. These lessons are directly relevant for Kazakhstan, although they must be adapted to national legal, administrative, and market conditions rather than copied mechanically.

The practical conclusion is that Kazakhstan would benefit from an integrated anti-fraud governance architecture. Such an architecture should include a permanent coordination mechanism among banks, telecom operators, regulators, law-enforcement bodies, and digital platforms; standardized fraud typologies; a unified incident-analytics layer; clear procedures for urgent temporary intervention; and strengthened international channels for infrastructure disruption and asset tracing. These mechanisms should be accompanied by safeguards for data protection, proportionality, and transparency.

The broader significance of the article lies in its attempt to connect digitalization policy with questions of international security and institutional resilience. States that digitize quickly must not treat fraud prevention as a secondary technical issue. It is part of the trust infrastructure of the digital state. Further research should test the proposed framework with empirical datasets, regional comparisons, and expert interviews. Such work would help move the debate from reactive fraud control toward a more anticipatory model of transnational digital risk governance.

REFERENCES

- [1] Adilet. Об утверждении Государственной программы «Цифровой Казахстан» [Электронный ресурс]. – 2017. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000827>
- [2] eGov.kz. Что такое электронное правительство и для чего оно нужно? [Электронный ресурс]. – 2025. – <https://egov.kz/cms/ru/information/about/help-elektronnoe-pravitelstvo>
- [3] National Bank of Kazakhstan. Statistics of Payment Instruments [Electronic resource]. – 2025. – <https://nationalbank.kz/en/news/statistika-poplezheniy-instrumentam>
- [4] Moore T., Clayton R., Anderson R. The Economics of Online Crime // Journal of Economic Perspectives. – 2009. – Vol. 23, No. 3. – P. 3–20. – DOI: 10.1257/jep.23.3.3.
- [5] FATF. Guidance on Digital Identity [Electronic resource]. – Paris: FATF, 2020. – <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Financialinclusionandnpoissues/Digital-identity-guidance.html>
- [6] Kethineni S., Cao Y. The Rise in Popularity of Cryptocurrency and Associated Criminal Activity // International Criminal Justice Review. – 2020. – Vol. 30, No. 3. – P. 325–344. – DOI: 10.1177/1057567719827051.
- [7] Button M., Nicholls C.M., Kerr J., Owen R. Online Frauds: Learning from Victims Why They Fall for These Scams // Australian & New Zealand Journal of Criminology. – 2014. – Vol. 47, No. 3. – P. 391–408. – DOI: 10.1177/0004865814521224.
- [8] Button M., Cross C. Cyber Frauds, Scams and Their Victims. – London: Routledge, 2017.
- [9] Holt T.J., Bossler A.M. An Assessment of the Current State of Cybercrime Scholarship // Deviant Behavior. – 2014. – Vol. 35, No. 1. – P. 20–40. – DOI: 10.1080/01639625.2013.822209.
- [10] Wall D.S. Cybercrime: The Transformation of Crime in the Information Age. – Cambridge : Polity Press, 2007.
- [11] Brenner S.W. Cybercrime and International Law: Challenges and Responses // Journal of International Affairs. – 2007. – Vol. 61, No. 1. – P. 77–90.
- [12] Broadhurst R., Grabosky P., Alazab M., Chon S. Organizations and Cyber Crime: An Analysis of the Nature of Groups Engaged in Cyber Crime // International Journal of Cyber Criminology. – 2014. – Vol. 8, No. 1. – P. 1–20.
- [13] Leukfeldt E.R., Kleemans E.R., Stol W.P. Cybercriminal Networks, Social Ties and Online Forums: Social Opportunity Structures in Cybercrime // British Journal of Criminology. – 2017. – Vol. 57, No. 3. – P. 704–722. – DOI: 10.1093/bjc/azw009.
- [14] Fukuyama F. What Is Governance? // Governance. – 2013. – Vol. 26, No. 3. – P. 347–368. – DOI: 10.1111/gove.12035.
- [15] Christou G. Cybersecurity in the European Union: Resilience and Adaptability in Governance Policy. – London : Palgrave Macmillan, 2015.

[16] Dupont B. Bots, Cops, and Corporations: On the Limits of Enforcement and the Promise of Polycentric Regulation as a Way to Control Large-Scale Cybercrime // *Crime, Law and Social Change*. – 2017. – Vol. 67, No. 1. – P. 97–116. – DOI: 10.1007/s10611-016-9649-4.

[17] Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan. Countering Cybercrime (CyberPol Project) [Electronic resource]. – 2025. – Available at: <https://www.gov.kz/memleket/entities/qriim/activities/25086?lang=ru> (accessed: 25.06.2026).

[18] Polisia.kz. The CyberPol Project Shows Results [Electronic resource]. – 2023. – <https://polisia.kz/ru/proekt-cyberpol-pokazyvaet-rezul-taty/>

[19] Europol. Internet Organised Crime Threat Assessment (IOCTA) 2024 [Electronic resource]. – Hague: Europol, 2024. – <https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/Internet%20Organised%20Crime%20Threat%20Assessment%20IOCTA%202024.pdf>

[20] FBI Internet Crime Complaint Center (IC3). 2024 IC3 Annual Report [Electronic resource]. – 2024. – https://www.ic3.gov/AnnualReport/Reports/2024_IC3Report.pdf

[21] FinCEN. FinCEN Alert on Fraud Schemes Involving Deepfake Media in BEC and Other Scams [Electronic resource]. – 2024. – <https://www.fincen.gov/system/files/shared/FinCEN-Alert-DeepFakes-Alert508FINAL.pdf>

[22] Monetary Authority of Singapore (MAS), Infocomm Media Development Authority (IMDA). MAS and IMDA Announce Implementation of Shared Responsibility Framework from 16 December 2024 [Electronic resource]. – 2024. – <https://www.mas.gov.sg/news/media-releases/2024/mas-and-imda-announce-implementation-of-shared-responsibility-framework-from-16-december-2024>

[23] Yar M. *Cybercrime and Society*. – 2nd ed. – London: SAGE Publications, 2013.

[24] Lusthaus J. *Industry of Anonymity: Inside the Business of Cybercrime*. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 2018.

[25] North D.C. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

[26] Christensen T., Lægreid P. The Whole-of-Government Approach to Public Sector Reform // *Public Administration Review*. – 2007. – Vol. 67, No. 6. – P. 1059–1066.

[27] Ansell C., Gash A. Collaborative Governance in Theory and Practice // *Journal of Public Administration Research and Theory*. – 2008. – Vol. 18, No. 4. – P. 543–571.

[28] Grabosky P. *Electronic Crime*. – Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall, 2007.

[29] Ostrom E. Polycentric Systems for Coping with Collective Action and Global Environmental Change // *Global Environmental Change*. – 2010. – Vol. 20, No. 4. – P. 550–557.

[30] Lodge M., Wegrich K. The Problem-Solving Capacity of the Modern State: Governance Challenges and Administrative Capacities. – Oxford: Oxford University Press, 2014.

**ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ТРАНСҰЛТТЫҚ
ҚАРЖЫЛЫҚ АЛАЯҚТЫҚ: ҚАЗАҚСТАННЫҢ
ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ СЫН-ҚАТЕРЛЕРІ ЖӘНЕ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ ТЕТІКТЕРІ**

Брасилова А.¹, *Сарыбаев М.²

^{1,*2} Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы, Қазақстан Республикасы

Аңдатпа. Мақалада трансұлттық қаржылық алаяқтық Қазақстандағы жедел цифрландыру жағдайында қалыптасып отырған институционалдық қауіпсіздік сын-қатері ретінде қарастырылады. Мобильді төлемдердің, цифрлық мемлекеттік қызметтердің, қашықтан сәйкестендіру жүйелерінің, платформалық коммуникацияның және трансшекаралық қаржы құралдарының кеңеюі алаяқтық әрекеттердің ауқымын ғана емес, олардың ұйымдасу логикасын да өзгертетіні негізделеді. Қазіргі схемалар әлеуметтік инженерияны, байланыс арналарын бұрмалауды, шетелдік хостингті, дропперлер желісін, қаражатты криптоактивтерге конвертациялауды және халықаралық төлем маршруттарын ұштастыра қолданады. Нәтижесінде қарсы іс-қимылдың тиімділігі жекелеген техникалық тосқауылдарға емес, институттардың қауіптің даму жылдамдығымен салыстырмалы режимде үйлесімді әрекет ету қабілетіне тәуелді болады. Мақаланың мақсаты -Қазақстандағы цифрлық қаржылық алаяқтықтың не себепті трансұлттық сипат алып отырғанын түсіндіру және ұлттық тәжірибеге бейімдеуге болатын шетелдік институционалдық тетіктерді айқындау. Зерттеу саясат құжаттарын, ресми есептерді және киберқылмыс, алаяқтықтан виктимизация, институционалдық әлеует пен бірлескен реттеу мәселелеріне арналған академиялық әдебиеттерді сапалық салыстырмалы-институционалдық талдау негізінде жүргізілді. Мақалада «цифрландыру мен институционалдық әлеует арасындағы алшақтық» тұжырымдамасы дамытылады; ол цифрлық экожүйелердегі қылмыстық бейімделу қарқыны мен институционалдық алдын алу, ақпарат алмасу, жедел араласу және трансшекаралықынтымақтастық мүмкіндіктерінің жылдамдығы арасындағы сәйкессіздік ретінде түсіндіріледі. Зерттеу нәтижелері Қазақстанның негізгі осал тұстары уақыттық, ақпараттық, ұйымдастырушылық және юрисдикциялық өлшемдерде көрінетінін көрсетеді. Сингапур, Еуропалық одақ және АҚШ тәжірибесін салыстырмалы бағалау бөлінген жауапкершілік модельдерінің, қауіптерді талдау платформаларының, шағымдарға негізделген аналитиканың және жедел әрекет ету механизмдерінің маңызын айқындайды. Қорытындыда Қазақстанда қаржы реттеушілерін, банктерді,

телекоммуникация операторларын, құқық қорғау органдарын, цифрлық платформаларды және халықаралық серіктестерді біріктіретін алаяқтыққа қарсы интеграцияланған басқару архитектурасын қалыптастыру қажеттігі негізделеді.

Тірек сөздер: трансұлттық қаржылық алаяқтық, цифрландыру, Қазақстан, халықаралық қауіпсіздік, киберқылмыс, институционалдық әлеует, алаяқтыққа қарсы басқару, ведомствоаралық үйлестіру, трансшекаралық ынтымақтастық

ТРАНСНАЦИОНАЛЬНОЕ ФИНАНСОВОЕ МОШЕННИЧЕСТВО В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ: ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ВЫЗОВЫ КАЗАХСТАНА И МЕЖДУНАРОДНЫЕ МЕХАНИЗМЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ

Брасилова А.¹, *Сарыбаев М.²

^{1,2} Казахский национальный Университет имени Аль-Фараби,
Алматы, Казахстан

Аннотация. В статье транснациональное финансовое мошенничество рассматривается как институциональный вызов безопасности, формирующийся в условиях ускоренной цифровизации Казахстана. Обосновывается, что распространение мобильных платежей, цифровых государственных услуг, дистанционной идентификации, платформенной коммуникации и трансграничных финансовых инструментов изменило не только масштабы мошеннической активности, но и её организационную логику. Современные схемы всё чаще сочетают социальную инженерию, подмену коммуникаций, зарубежный хостинг, сети дропперов, конвертацию средств в криптоактивы и международные платежные маршруты. В результате эффективность противодействия определяется не столько отдельными техническими барьерами, сколько способностью институтов координироваться в режиме, сопоставимом со скоростью развития угрозы. Цель статьи - объяснить, почему цифровое финансовое мошенничество в Казахстане приобретает транснациональный характер, и определить зарубежные институциональные механизмы, которые могут быть адаптированы в национальной практике. Исследование выполнено на основе качественного сравнительно-институционального анализа документов политики, официальных отчётов и академической литературы по киберпреступности, виктимизации от мошенничества, институциональной ёмкости и совместному регулированию. В статье развивается концепция «разрыва между цифровизацией и институциональной ёмкостью», понимаемого как несоответствие между скоростью криминальной адаптации в цифровых экосистемах и скоростью институциональной превенции, обмена информацией, срочного вмешательства и трансграничного сотрудничества. Результаты показывают, что ключевые уязвимости Казахстана имеют

временное, информационное, организационное и юрисдикционное измерения. Сравнительная оценка опыта Сингапура, Европейского союза и США демонстрирует значимость моделей распределённой ответственности, платформ аналитики угроз, жалобо-ориентированной аналитики и механизмов быстрого реагирования. Делается вывод о необходимости формирования в Казахстане интегрированной архитектуры антифрод-управления, объединяющей финансовых регуляторов, банки, телеком-операторов, правоохранительные органы, цифровые платформы и международных партнёров.

Ключевые слова: транснациональное финансовое мошенничество, цифровизация, Казахстан, международная безопасность, киберпреступность, институциональная ёмкость, антифрод-управление, межведомственная координация, трансграничное сотрудничество

Received / Мақала түсті / Стаття поступила: 04.05.2026.

Accepted / Жариялауға қабылданды / Принята к публикации: 26.06.2026

Information about authors:

Brasilova Akzhunis - 1-year PhD candidate. Department of International Relations and World Economy. Farabi University, Almaty, Kazakhstan, ORCID ID 0009-0004-7926-6924, e-mail: vida@inbox.ru

Sarybayev Meiram Seisenbayevich – PhD., Associate Professor. Farabi University, Almaty, Kazakhstan, ORCID ID 0000-0001-8420-92, e-mail: smeiram81@gmail.com

Авторлар туралы мәлімет:

Брасилова Ақжүніс – 1-курс PhD докторанты. Халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасы. Фараби университеті, Алматы, Қазақстан, ORCID ID 0009-0004-7926-6924, e-mail: vida@inbox.ru

Сарыбаев Мейрам Сейсенбаевич - PhD, қауымдастырылған профессор. Фараби университеті, Алматы, Қазақстан, ORCID ID 0000-0001-8420-92, e-mail: smeiram81@gmail.com

Информация об авторах:

Брасилова Ақжүніс - PhD докторант 1 курса. Кафедра международных отношений и мировой экономики. Университет Фараби, Алматы, Казахстан, ORCID ID 0009-0004-7926-6924, e-mail: vida@inbox.ru

Сарыбаев Мейрам Сейсенбаевич - PhD, ассоциированный профессор. Университет Фараби, Алматы, Казахстан, ORCID ID 0000-0001-8420-92, e-mail: smeiram81@gmail.com

УДК 327.83:339.9

МРНТИ 11.25.15

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2026.64.2.007>

ПОТЕНЦИАЛ И ПРАКТИКА СОВРЕМЕННОЙ ПАРАДИПЛОМАТИИ ПАВЛОДАРСКОЙ И ОМСКОЙ ОБЛАСТЕЙ

* Макашев Ж.¹

^{*1} Казахский университет международных отношений и мировых языков
имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Аннотация. Парадипломатия как практика внешней политики субнациональных акторов в условиях современных геополитических и геоэкономических вызовов становится заметным явлением в международных отношениях. Субнациональные акторы как участники международного сотрудничества развивают деятельность в рамках национального законодательства. В статье проанализирована парадипломатия Омской и Павлодарской областей, которая дополняет политику центральных правительств РК и РФ. Рассмотрены механизмы продвижения международного опыта взаимодействия двух регионов в экономической сфере. В качестве теоретической основы использованы трактовки парадипломатии ведущих специалистов И. Духачека, П. Солдатоса, С. Пакуина и других. Используются такие методы как количественный и качественный, контент-анализ. Источниками для исследования послужили документы Государственного архива Павлодарской области, монографии и статьи исследователей парадипломатии, периодическая печать. Статья подчеркивает активную роль местных правительств в развитии парадипломатии посредством взаимных визитов, консультаций, организации встреч с бизнес-сообществами двух регионов, обладающих примерно одинаковым промышленным уровнем. Раскрыт их парадипломатический потенциал, внутренние проблемы, с которыми они сталкиваются. Показано, что два региона, будучи интегрированными в государственные стратегии двух государств, играют важную роль в продвижении парадипломатии посредством скоординированных действий. Предложенные рекомендации направлены на улучшения парадипломатической деятельности двух регионов, среди которых активизация промышленной кооперации.

Ключевые слова: парадипломатия, субнациональные акторы, Омская область, Павлодарская область, форумы, соглашения

Введение

Парадипломатия становится все более популярным направлением междисциплинарных исследований, охватывающих международные отношения, политологию, политическую географию и другие области. Комплексная взаимозависимость государств, изменения климата,

стремительное развитие био- и кибертехнологий, искусственного интеллекта, от которых больше и больше зависит человек, генерируют новые формы торговой политики и принятия решений.

Растущие обмены между народами, развитие видов транспорта и средств коммуникации благоприятствуют активизации местных локальных акторов на международной сцене. То есть политические, экономические, технологические трансформации и необходимость обеспечения безопасности увеличивают роль субнациональных акторов. Государство предоставляет больше автономии регионам и городам, передавая им часть власти в различных сферах, в т.ч. и финансовой. Неуверенность в экономическом росте приводят к развитию парадипломатии. Усиление роли субнациональных акторов подпитывает их стремление к расширению практики внешней политики по многим направлениям.

Парадипломатия выходит за пределы торгово-экономического сотрудничества и инвестиций, включаясь в процессы цифровой безопасности и противодействия экстремизму, получает развитие технологическая парадипломатия на уровне регионов и «зеленый прорыв [1].

Сотрудничество Омской и Павлодарской областей базируется на общем историко-культурном прошлом, сегодня находится на пути новых моделей сотрудничества, новых форматов, способных трансформировать эффективность в сторону ее повышения. Отношения между местными институтами управления и хозяйствования Омской и Павлодарской областей смогут внести определенный вклад в реальное изменение парадипломатии, в которой участвуют различные структуры: промышленные предприятия, местные и региональные институты, университеты, школы, исследовательские центры, государственные и частные предприятия.

Процесс развития парадипломатии Омской и Павлодарской областей происходит в пределах, установленных правовыми нормами РК и РФ и представляет научный интерес в плане самостоятельности регионов в международных делах для расширения зон контактов и привлечения иностранных инвестиций,

Описание материалов и методов

На начальном этапе исследования было проведено изучение литературы по каталогам Национальной библиотеки РК, Российской Государственной библиотеки, Государственной библиотеки Берлина, новостных Интернет-сайтов, газет Павлодарской и Омской областей. В работе также были использованы базы данных статистических комитетов двух областей. Собранный и систематизированный эмпирический материал был проанализирован для описания ключевых процессов парадипломатии двух областей, что позволило акцентировать внимание на развитии дипломатической практики субнациональных акторов и провести строго научный. Проведенный анализ парадипломатии выявил общие

характеристики и проблемы в развитии парадипломатии субнациональных акторов как целостного явления. Использовались элементы контент-анализа парадипломатической практики субнациональных акторов. Анализ практики парадипломатии оценивался посредством количественного и качественного метода. Геополитический подход позволил дать оценку эффективности парадипломатии Павлодарской и Омской областей, действующих во взаимовыгодных интересах, проследить динамику изменений роли властей как субнациональных акторов.

В качестве теоретико-методологической базы служат теория мировой системы И. Валлерстайна [2], теории парадипломатии И. Дузачека [3], П.Солдатоса [4], М. Китинга и Ф. Альдекоа [5], С. Пакуина [6], Н. Оддоне [7].

Результаты

В казахстанской общественно-гуманитарной мысли концепт «парадипломатия» и процессы парадипломатии являются малоизученными. Один из главных теоретиков парадипломатии И. Духачек определяет ее как «международные (внешние, транснациональные, трансграничные) связи субнациональных (нецентральных, региональных, местных) органов власти» [3]. По П. Солдатосу, парадипломатия – это аспект всемирной глобализации и регионализации, через который субгосударственные и негосударственные субъекты играют все большую роль в мировой политике и развитии международных отношений [4]. Канадский исследователь С.Пакуин считает парадипломатию важным фактором в изучении внешней политики регионов, международные интересы которых разнообразны и существенны, когда локальные правительства обладают значительной свободой действий [6]. Профессор Университета ООН Н. Оддоне полагает, что международная практика субнациональных правительств возникла как территориальная реакция на глобальную экономическую фрагментацию, которая побуждает регионы создавать динамичные сравнительные преимущества, получать доступ к мировым рынкам и участвовать в международных цепочках создания стоимости [7].

Павлодарская область Республики Казахстан и Омская область Российской Федерации являются трансграничными. Павлодарская область на севере граничит с Омской областью. Необходимость объединения, согласованности действий в торгово-экономическом, культурном и образовательном сферах в контексте общих интересов и способов их реализации в рамках двусторонних отношений Омской и Павлодарской областей привело к подписанию в январе 1993 г. в Омске «Соглашения о принципах экономического, научно-технического и культурного сотрудничества сопредельных областей (края, республики) Республики Казахстан и Российской Федерации». Это соглашение стало основой для разработки и подписания «Соглашения между Правительством Омской области Российской Федерации и Акиматом Павлодарской

области Республики Казахстан об осуществлении международных и внешнеэкономических связей в торгово-экономической, научно-технической, экологической, культурной и иных областях» (16.03.2015 г.) [8].

По состоянию на 1.03.2026 г. население Омской области составляло 1 млн. 806 тыс. человек, из которых русские составляют 85,8%, казахи или казахская диаспора – 4,1%, немцы – 2,6%, татары – 2,2% и т.д. [9]. Омская область входит в топ-20 по обрабатывающей промышленности.

Население Павлодарской области составляет 774,5 тыс. человек. Национальный состав области представлен этническими группами населения: казахи, русские, украинцы, немцы, татары, белорусы, молдаване, азербайджанцы, чеченцы, ингуши, башкиры, корейцы, поляки, болгары, чуваша, мордва, удмурты и другие. На 1.03.2026 года численность казахов составляла 56 %, русских - 29 % [10].

Павлодарская область – один из самых развитых индустриальных зон Казахстана. Основные направления – металлургия, машиностроение, нефтехимия и энергетика. В области работает 1273 промпредприятий, из них экспортоориентированные – «АО «Алюминий Казахстана», АО «Казахстанский электролизный завод», Аксуский завод ферросплавов - филиал АО «ТНК «Казхром», АО «Евроазиатская энергетическая корпорация», ТОО «Богатырь Комир» ТОО «Компания «Нефтехим Ltd» и др. [11].

Павлодарская и Омская области осуществляют сотрудничество в:

- взаимодействие локальных властей,
- промышленности, сельском хозяйстве, энергетике,
- инфраструктуре (транспорт и связь, информация и средства массовой информации);
- упрощение процедур торговли, инвестиций и капитальных фондов;
- образование, культура, туризм,
- организация и проведение форумов, конференций, встреч.

Обсуждение

Наличие мощного промышленного потенциала Омской и Павлодарской областей делает два региона крупными центрами топливной, химической и нефтехимической, пищевой промышленности и сельскохозяйственного машиностроения. Сотрудничество двух регионов началось задолго до подписания официального соглашения в 2015 г. Начало было положено в 1996 году, когда в формате церемониальной парадипломатии в Павлодар прибыла омская делегация со специалистами в сфере машиностроения, производстве строительных материалов, химической, топливно-энергетической пищевой промышленности и торгово-закупочной деятельности [12]. Взаимные визиты делегаций продолжились в последующие годы, расширяя направления сотрудничества. Например, официальная омская делегация в Павлодаре в феврале 2019 г. Она

включала 16 крупнейших компаний Омского региона. Основная миссия: заключить прямые экспортные контракты, а также контракты на оказание услуг. Представители предприятий регионов заключили меморандумы и соглашения о сотрудничестве в сфере информационных технологий, электроприборостроения, сельского хозяйства, торговли, образования, здравоохранения и туризма [13].

Организация конференций, форумов, выставок становится традиционным для двух областей. II-я Международная универсальная выставка «Сибирь-Казахстан: Павлодар – ворота на рынок Казахстана» (16-18.6.2004 г.) обсуждались вопросы преодоления таможенных для развития внешней торговли в целях активизации взаимовыгодного сотрудничества в формате парадипломатии. Политико-экономически эффект взаимных визитов повышают статус регионов на локальном, региональном и международном уровнях, когда внешние инвесторы усиливают интерес к региону. Это самый важный индикатор эффективности международного взаимодействия, индикатор доверия, которые непосредственно влияют на принятие решений.

Форумы межрегионального сотрудничества России и Казахстана стали, с одной стороны, инструментом развития экономической дипломатии, а с другой стороны, инструментом парадипломатии двух регионов. В 2003 г. город Омск положил начало Форумам межрегионального сотрудничества России и Казахстана, которые начинались как Форум руководителей приграничных регионов РФ и РК с участием глав государств. В 2009 году формат мероприятия был расширен и получил название «Форум межрегионального сотрудничества РФ и РК. Цель форумов - поиск путей совершенствования уже существующих форм сотрудничества, а также выработка рекомендаций для урегулирования существующих проблем.

Форумы становятся площадкой укрепления сотрудничества Омской и Павлодарской областей, подписанием новых соглашений в условиях геополитических и геоэкономических трансформаций. Так, XXI Форум межрегионального сотрудничества Казахстана и России (Уральск, ноябрь 2025) подписан Меморандум о сотрудничестве между акиматом Павлодарской области и правительством Омской области РФ, который направлен на развитие международных и внешнеэкономических связей в торгово-экономической, научно-технической, социально-гуманитарной и культурной сферах. Соглашение охватывает 10 ключевых направлений взаимодействия: торговля, инвестиции, агропромышленный комплекс, охрана окружающей среды, образование и наука, молодежная политика. Формирование Плана совместных мероприятий на 2026–2028 гг. будет содействовать конкретизации достигнутых договоренностей и укреплению отношений между регионами. К числу основных направлений сотрудничества относиться транспортная логистика трансграничной реки Иртыш, которая представляет новую модель межрегиональных отношений [14].

Еще одним значительным шагом в укреплении сотрудничества стало проведение конференций с участием неправительственных организаций Павлодарской области и сопредельных территорий РФ (Омск, Новосибирск, Рубцовск) [15]. Вопросы сотрудничества органов государственной власти, неправительственного сектора и бизнеса получают развитие и в последующие годы [16].

В развитии парадипломатии значительная роль принадлежит Палате предпринимателей Павлодарской и Омской областей, которые содействуют расширению сотрудничества, особенно в сфере сельского хозяйства, укреплении партнерских связей и совместных проектах. Со стороны Омской области в развитии парадипломатии принимают участие другие структуры: Омский региональный фонда поддержки и развития малого предпринимательства, некоммерческая ассоциация «ИТ-Кластер Сибири», Фонд развития промышленности Омской области, что свидетельствует о глубокой заинтересованности омской стороны в сотрудничестве [17].

Несколько ранее состоялось совещание в рамках встречи омской делегации, прибывшей в Павлодар, где обсуждались перспективы партнерства в сферах транспорта, логистики, промышленности, агропромышленного комплекса, рационального использования реки Иртыш, являющейся важной трансграничной водной артерией. Инвестиционный потенциал Павлодарской и Омской областей, позволил обозначить ключевые отрасли для сотрудничества и меры государственной поддержки предпринимательства [18].

В период визита делегации Павлодарской области в Омск в декабре 2025 г. подтвердила важность приграничного взаимодействия между Казахстаном и Россией, которое становится драйвером социально-экономической интеграции. Два региона объединяет важная трансграничная водная артерия Центральной Азии - Иртыш. В пределах Павлодарской области длина реки составляет 720 км, навигация длится около 190 дней, а пропускная способность достигает 700 тыс тонн грузов в год. Планируется развития речного транспорта с открытием пограничного речного пункта пропуска, реконструкция автомобильных пунктов, возможности возобновления авиамаршрутов Павлодар – Омск [19].

Сотрудничество двух регионов в промышленности реализуется в рамках СЭЗ Павлодарской и Омской областей. СЭЗ «Павлодар» создана в 2011 г. [20]. Цели создания: ускоренное развитие региона для активизации вхождения экономики республики в систему мировых хозяйственных связей, создание высокоэффективных, в том числе высокотехнологичных и конкурентоспособных производств, освоение выпуска новых видов продукции, привлечение инвестиций, совершенствование правовых норм рыночных отношений, внедрение современных методов управления и хозяйствования. Именно СЭЗ становятся точкой притяжения крупного бизнеса, инвестиций и стартапов, которым выгодны экономия каждой

вложенной копейки инвестиций. Свидетельством успешного развития СЭЗ является признание СЭЗ «Павлодар» одной из лучших специальных зон мира в номинации Best recourse and rawmaterials» по версии журнала Di Magazine (октябрь, 2018 г.).

Для всех участников СЭЗ предусмотрен стандартный набор льгот: освобождение от уплаты корпоративного подоходного налога, земельного налога и налога на имущество, а также платы за право пользования земельными участками, но не более 10 лет со дня предоставления земельных участков. Товары, которые необходимы для производств на территории свободных экономических зон, облагаются НДС по нулевой ставке. Для нерезидентов – согласно профильным кодексам. Объем инвестиций составляет 6,7 млрд. тенге. СЭЗ «Павлодар» - современная инвестиционная площадка с полным комплексом инфраструктуры для развития инвестпроектов. Отраслевая направленность зоны: химия, нефтехимия и металлургия.

СЭЗ «Павлодар» привлекает инвесторов не только в добычу сырья, но и в производство продукта глубокой переработки с высокой добавочной стоимостью.

Приоритетные виды деятельности СЭЗ «Павлодар»:

- обрабатывающая промышленность (химия, нефтехимия);
- строительство и ввод в эксплуатацию объектов.

Среди планируемых направлений, покрывающих 15 новых проектов, металлургическая промышленность, производство готовых металлических изделий, производство гранулированных удобрений, производство резиновых и пластмассовых изделий, которые будут увеличивать объем инвестиций, а также увеличение рабочих мест.

Действующие на территории СЭЗ нефтяные и промышленные предприятия (АО, ТОО), которые занимаются производством прокатанного нефтяного кокса, моторных масел, композитных каогулянтов, переработкой мазута, производством товаров бытовой химии, агрохимической продукция, дезинфицирующих средств и т.д. Среди ТОО внимание привлекает ТОО «GiessenHaus», дочерняя компания немецкой корпорации Euro-Energie-GmbH и российский «СибИнвестГрупп», с технологическим процессом производства легированного алюминия и легкосплавных автомобильных дисков, радиаторы отопления, запасные части для автомобилей, колесные пары для железнодорожных вагонов. В Павлодарском Прииртышье создан и работает кластер алюминиевого производства на основе соглашения между акиматом области и ТОО «GIESSENHAUS» [21]. Первые автомобильные алюминиевые диски были выпущены в ноябре 2017 г., поставляются в Россию, в т.ч. в Омскую область. Диски признаны «Лучшим товаром Казахстана – 2017».

Вместе с тем, международное взаимодействие Омской и Павлодарской областей в сфере промышленности требует более активных действий.

Заключение

Парадипломатия больше не является второстепенным явлением, а является важной силой, которая меняет механизмы международного взаимодействия двух регионов, принимая решения в интересах регионов. Сотрудничество двух регионов в формате парадипломатии имеет свои особенности, которые заключаются в общности политико-экономических и историко-культурных связей, отсутствии проблем языковой коммуникации. При этом Павлодарская область РК – то область унитарного государства, Омская область – субъект федерации РФ. Наблюдается диверсификация сфер международного взаимодействия и различных инструментов взаимодействия как официальные визиты локальных властей, организацию встреч, форумов и т.д. Для повышения эффективности международного взаимодействия Омской и Павлодарской областей для минимизации рисков нами разработаны рекомендации по развитию парадипломатии Павлодарской и Омской областей:

- расширение институциональных основ двух областей РК и РФ,
- усиление сотрудничества в сфере энергетики, строительства и проектирования,
- создание совместных предприятий и производственной кооперации в области агропромышленного комплекса и обрабатывающих производств, нефтехимии и нефтепереработки,
- активизация сотрудничества в образовательной и культурной сферах,
- взаимное расширение поставок продовольственных товаров, товаров для сельского хозяйства,
- усовершенствование транспортно-логистического узла Омск-Павлодар, включая расширение судоходства по Иртышу,
- расширение географии внешнеэкономической деятельности, связав два ключевых направления евразийского континента: запад-восток, север-юг,
- активизация деятельности СЭЗ двух областей,
- усиление информационного сопровождения развития парадипломатии,
- включиться в процессы цифровой безопасности, противодействия экстремизму, решения проблем воды, экологии и других современных вызовов.

Парадипломатия, являющаяся более упрощенной и ускоренной формой сотрудничества, чем крупные региональные объединения, дает возможность значительно расширить географию внешнеэкономической деятельности в главных направлениях евразийского континента с учетом геополитического положения рассматриваемых регионов, найти новые перспективы взаимного доступа не только на свои рынки, но и на рынки оси «запад-восток», «север-юг», станет предметом новых научно-исследовательских сюжетов.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Schiavon J. A., Ciesielska-Klikowska, J., Kamiński T., Velázquez F. The Routledge handbook of paradiplomacy. - London: Routledge, 2026.

[2] Wallerstein I. The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century. - New York: Academic Press, 1974.

[3] Duchacek I. The International Dimension of Subnational Self-Government // Federated States and International Relations. – 1984. - Vol. 14, No. 4. - P. 5-31.

[4] Soldatos P. Cascading Subnational Paradiplomacy in an Interdependent and Transnational World // Fry E., Brown D. (eds.) States and Provinces in the International Economy. - Berkeley: Institute of Governmental Studies Press, 1993. - P. 112–135.

[5] Keating M. J., & Aldecoa F. Paradiplomacy in action: the foreign relations of subnational governments. Frank Cass & Co. 1999. <https://abdn.elsevierpure.com/en/publications/paradiplomacy-in-action-the-foreign-relations-of-subnational-gove/>

[6] Paquin S. Paradiplomacy. In: Balzacq T., Charillon F., Ramel F. (eds) Global Diplomacy. The Sciences Po Series in International Relations and Political Economy. Palgrave Macmillan, Cham, 2020. https://doi.org/10.1007/978-3-030-28786-3_4

[7] Oddone N. Paradiplomacy. Oxford Research Encyclopedia of International Studies. 2023. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190846626.013.797>

[8] Перечень договоров, соглашений, меморандумов и планов мероприятий, подписанных Омской областью с иностранными партнерами. Министерство иностранных дел РФ. 06.11.2025. https://mid.ru/ru/foreign_policy/economic_diplomacy/vnesneekonomiceskie-svazi-sub-ektov-rossijskoj-federacii/2057616/

[9] Индекс промпроизводства Омской области достиг 103% в 2025 году. 4.02.2026. <https://tass.ru/ekonomika/26348863>.

[10] Павлодарская область. Население. <https://stat.gov.kz/ru/region/pavlodar/>

[11] Чего достигла Павлодарская область за 11 месяцев 2025 года. 22.12.2025. https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/dostigla-pavlodarskaya-oblast-11-mesyatsev-2025-goda-588570/

[12] ГАПО (2002). Ф.1618. Оп.1. Л.56. Л. 7, 17. 17.9.

[13] Выступление Президента Республики Казахстан Касым-Жомарта Токаева на XVI Форума межрегионального сотрудничества России и Казахстана. Nov 7, 2019. https://prg.kz/document/?doc_id=38196001

[14] Павлодарская и Омская области укрепляют сотрудничество: подписан меморандум на Форуме Казахстана и России. 13 ноября 2025. <https://pavlodarnews.kz/ru/pavlodarskaya-i-omskaya-oblasti-ukreplyayut-sotrudnichestvo>

[15] Grishchenko Ye. (2007). Partnerstvo – po imya budushchego Partnership – in the name of the future // Irtysh: Irtyshskaya rayonnaya gazeta. Irtysh regional newspaper - 5 aprelya. - № 29 (8-69).

[16] Уралова А. В Павлодаре назвали лучших представителей НПО. 26.2.2025. <https://pavlodarnews.kz/ru/v-pavlodare-nazvali-luchshikh-predstaviteley-npo>

[17] Делегация из Павлодара (Республика Казахстан) начала работу в Омске. 23.07.2025 г. <https://omsk.tpprf.ru/ru/news/580354/>

[18] В Павлодар прибыла делегация омичей во главе с губернатором Виталием Хоценко. 1.07.2025. <https://lifepvl.kz/2025/07/01/v-pavlodar-pribyla-delegaciya-omichej-vo-glave-s-gubernatorom-vitaliem-hoczenko/>

[19] Павлодарская область приняла участие в международном форуме «Иртыш: река дружбы – река развития». 12.12.2025. <https://www.gov.kz/memleket/entities/pavlodar/press/news/details/1125781?lang=ru>

[20] Zhundubayev M. K. Prigranichnoye sotrudnichestvo mezhdou Respublikoy Kazakhstan i Rossiyskoy Federatsiyey na sovremennom etape: kharakter razvitiya, problemy i perspektivy: diss. ... k.polit.n. – M., 241 s. Cross-border cooperation between the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation at the present stage: the nature of development, problems and prospects: diss. ... candidate of political sciences

[21] Стрельба Д. Как алюминиевый кластер Павлодарской области привлекает инвестиции. 31.05.2020. <https://kz.kursiv.media/2020-05-31/kak-alyuminievyy-klaster-pavlodarskoy-oblasti-privlekaet-investicii>

REFERENCES

[1] Schiavon J. A., Ciesielska-Klikowska J., Kamiński T., Velázquez F. The Routledge handbook of paradiplomacy. London, 2026.

[2] Wallerstein I. The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century. New York, 1974.

[3] Duchacek I. The International Dimension of Subnational Self-Government. Federated States and International Relations. 1984, Vol. 14, No. 4, p. 5-31.

[4] Soldatos P. Cascading Subnational Paradiplomacy in an Interdependent and Transnational World / Fry E., Brown D. (eds.) States and Provinces in the International Economy. Berkeley, 1993, p. 112–135.

[5] Keating M. J., Aldecoa F. Paradiplomacy in action: the foreign relations of subnational governments. Frank Cass & Co, 1999. <https://abdn.elsevierpure.com/en/publications/paradiplomacy-in-action-the-foreign-relations-of-subnational-gove/>

[6] Paquin S. Paradiplomacy. In: Balzacq T., Charillon F., Ramel F. (eds) Global Diplomacy. The Sciences Po Series in International Relations and Political Economy. Palgrave Macmillan, Cham, 2020. https://doi.org/10.1007/978-3-030-28786-3_4

[7] Oddone N. Paradiplomacy. Oxford Research Encyclopedia of International Studies. 2023. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190846626.013.797>

[8] Perechen' dogovorov, soglasheniy, memorandumov i planov meropriyatiy, podpisannykh Omskoy oblast'yu s inostrannymi partnerami. Ministerstvo inostrannykh del RF [List of treaties, agreements, memoranda, and action plans signed by Omsk Oblast with foreign partners. Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation]. 06.11.2025 [in Russ.]. https://mid.ru/ru/foreign_policy/economic_diplomacy/vnesneekonomiceskie-svazi-sub-ektov-rossijskoj-federacii/2057616/

[9] Indeks promproizvodstva Omskoy oblasti dostig 103% v 2025 godu [Omsk Oblast's industrial production index reached 103% in 2025]. 4.02.1026. <https://tass.ru/ekonomika/26348863> [in Russ.].

[10] Pavlodarskaya oblast'. Naseleniye [Pavlodar Oblast. Population]. <https://stat.gov.kz/ru/region/pavlodar>

[11] Chego dostigla Pavlodarskaya oblast' za 11 mesyatsev 2025 goda. [What Pavlodar Oblast Achieved in the First 11 Months of 2025]. 22.12.2025. https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/dostigla-pavlodarskaya-oblast-11-mesyatsev-2025-goda-588570/ [in Russ.].

[12] GAPO (2002). F.1618. Op.1. L.56. L. 7, 17. 17.9. [in Russ.].

[13] Vystupleniye Prezidenta Respubliki Kazakhstan Kasym-Zhomarta Tokayeva na XVI Foruma mezhregional'nogo sotrudnichestva Rossii i Kazakhstana. Nov 7, 2019 [Speech by the President of the Republic of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev at the XVI Russia-Kazakhstan Interregional Cooperation Forum]. https://prg.kz/document/?doc_id=38196001 [in Russ.].

[14] Pavlodarskaya i Omskaya oblasti ukrepyayut sotrudnichestvo: podpisan memorandum na Forume Kazakhstana i Rossii. 13 noyabrya 2025. [Pavlodar and Omsk Oblasts Strengthen Cooperation: Memorandum Signed at the Kazakhstan-Russia Forum]. <https://pavlodarnews.kz/ru/pavlodarskaya-i-omskaya-oblasti-ukrepyayut-sotrudnichestvo> [in Russ.].

[15] Grishchenko Ye. Partnerstvo – po imya budushchego [Partnership – in the name of the future]. Irtysh: Irtyshskaya rayonnaya gazeta [Irtysh regional newspaper]. 2007, № 29 (8-69).

[16] Uralova A. V Pavlodare nazvali luchshikh predstaviteley NPO. 26.2.2025 [The best NGO representatives were named in Pavlodar. <https://pavlodarnews.kz/ru/v-pavlodare-nazvali-luchshikh-predstaviteley-npo> [in Russ.].

[17] Delegatsiya iz Pavlodara (Respublika Kazakhstan) nachala rabotu v Omske [A delegation from Pavlodar (Republic of Kazakhstan) began work in Omsk]. 23.07.2025 g. <https://omsk.tpprf.ru/ru/news/580354/> [in Russ.].

[18] V Pavlodar pribyla delegatsiya omichey vo glave s gubernatorom Vitaliyem Khotsenko [A delegation of Omsk residents, led by Governor Vitaly Khotsenko, arrived in Pavlodar]. 1.07.2025. <https://lifepvl.kz/2025/07/01/v-pavlodar-pribyla-delegatsiya-omichej-vo-glave-s-gubernatorom-vitaliem-hoczenko> [in Russ.].

[19] Pavlodarskaya oblast' prinyala uchastiye v mezhdunarodnom forumе «Іrtysh: reka druzhby – reka razvitiya» [Pavlodar Region participated in the international forum “Іrtysh: River of Friendship – River of Development”]. 12.12.2025. <https://www.gov.kz/memleket/entities/pavlodar/press/news/details/1125781?lang=ru> [in Russ.].

[20] Zhundubayev M. K. Prigranichnoye sotrudnichestvo mezhdru Respublikoy Kazakhstan i Rossiyskoy Federatsiyey na sovremennom etape: kharakter razvitiya, problemy i perspektivy: diss. ... k.polit.n. [Cross-border cooperation between the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation at the present stage: the nature of development, problems and prospects: diss. ... Cand.of Pol. Sc. M., 2014].

[21] Strel'ba D. Kak alyuminiyevyy klaster Pavlodarskoy oblasti privlekayet investitsii [How the aluminum cluster of the Pavlodar region attracts investment]. 31.05.2020. <https://kz.kursiv.media/2020-05-31/kak-alyuminievyy-klaster-pavlodarskoy-oblasti-privlekaet-investicii>[in Russ.].

ПАВЛОДАР ЖӘНЕ ОМБЫ ОБЛЫСТАРЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ПАРАДИПЛОМАТИЯСЫНЫҢ ӘЛЕУЕТІ МЕН ТӘЖІРИБЕСІ

* Макашев Ж.К.¹

^{*1} Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. Парадипломатия қазіргі геосаяси және геοэкономикалық сын-қатерлер жағдайында субұлттық акторлардың сыртқы саясат жүргізу тәжірибесі ретінде халықаралық қатынастардағы маңызды құбылысқа айналууда. Халықаралық ынтымақтастықтың қатысушылары болып табылатын субұлттық акторлар өз қызметін ұлттық заңнама шеңберінде жүзеге асырады. Мақалада Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясының орталық үкіметтері жүргізіп отырған саясатты толықтыратын Омбы және Павлодар облыстарының парадипломатиясы талданады. Екі өңірдің экономикалық саладағы өзара іс-қимыл тәжірибесі мен халықаралық ынтымақтастықты ілгерілету тетіктері қарастырылады. Теориялық негіз ретінде И. Духачек, П. Солдатос, С. Пакуин және басқа да жетекші ғалымдардың парадипломатияға қатысты тұжырымдамалары пайдаланылды. Зерттеуде сандық және сапалық әдістер, сондай-ақ контент-талдау қолданылды. Зерттеу дереккөздері ретінде Павлодар облысының мемлекеттік архивінің құжаттары, парадипломатия мәселелеріне арналған монографиялар мен ғылыми мақалалар, мерзімді басылым материалдары пайдаланылды. Мақалада өнеркәсіптік даму деңгейлері шамалас екі өңірдің жергілікті билік органдарының өзара сапарлар, консультациялар және бизнес қауымдастықтармен кездесулер ұйымдастыру арқылы парадипломатияны дамытудағы белсенді рөлі көрсетілген. Сондай-ақ олардың парадипломатиялық әлеуеті мен кездесетін ішкі мәселелері ашып

көрсетіледі. Зерттеу нәтижелері екі өңірдің өз мемлекеттерінің стратегиялық даму бағыттарына кіріктірілген бола отырып, үйлестірілген іс-қимылдар арқылы парадипломатияны ілгерілетуде маңызды рөл атқаратынын дәлелдейді. Ұсынылған ұсынымдар екі өңірдің парадипломатиялық қызметін жетілдіруге, соның ішінде өнеркәсіптік кооперацияны жандандыруға бағытталған.

Тірек сөздер: парадипломатия, субұлттық акторлар, Омбы облысы, Павлодар облысы, форумдар, келісімдер

THE POTENTIAL AND PRACTICE OF CONTEMPORARY PARADIPLOMACY IN THE PAVLODAR AND OMSK REGIONS

*Makashev Zh.K.¹

^{*1} Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan

Abstract. Paradiplomacy, as a form of foreign policy practice carried out by subnational actors amid contemporary geopolitical and geoeconomic challenges, has become a notable phenomenon in international relations. As participants in international cooperation, subnational actors develop their activities within the framework of national legislation. This article analyzes the paradiplomacy of the Omsk and Pavlodar regions, which complements the policies of the central governments of the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation. The mechanisms for promoting international cooperation and the experience of interaction between the two regions in the economic sphere are examined. The theoretical framework is based on the interpretations of paradiplomacy developed by leading scholars such as I. Duchacek, P. Soldatos, S. Paquin, and others. Quantitative and qualitative methods, as well as content analysis, were employed. The study draws on documents from the State Archive of the Pavlodar Region, monographs and scholarly articles on paradiplomacy, and periodical publications. The article highlights the active role of local governments in advancing paradiplomacy through mutual visits, consultations, and the organization of meetings between the business communities of the two regions, which possess comparable levels of industrial development. Their paradiplomatic potential and the internal challenges they face are also explored. The study demonstrates that the two regions, being integrated into the state strategies of their respective countries, play an important role in promoting paradiplomacy through coordinated actions. The recommendations proposed are aimed at improving the paradiplomatic activities of both regions, including the intensification of industrial cooperation.

Keywords: paradiplomacy, subnational actors, Omsk Region, Pavlodar Region, forums, agreements

Статья поступила / Мақала түсті / Received: 15.05.2026.

Принята к публикации / Жариялауға қабылданды / Accepted: 26.06.2026

Сведения об авторе:

Макашев Ж.К. – PhD-докторант, Казахский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай хана, Алматы, Казахстан, e-mail: ohlert@rambler.ru

Автор туралы мәлімет:

Макашев Ж.К. - PhD-докторанты, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: ohlert@rambler.ru

Information about the author:

Makashev Zh.K. – PhD Doctoral Candidate, Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan, e-mail: ohlert@rambler.ru

UDC 327

IRSTI 11.25.40

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2026.64.2.008>

WAR IN GAZA AND THE DISCOURSE OF POPULATION TRANSFER

***Zhumatay G.¹, Yskak A.S.²**

***^{1,2} Narxoz University, Almaty, Kazakhstan**

Abstract. The paper explores and analyzes Israel's war in Gaza and the roots of the discourse of 'population transfer' in the Zionist thinking and its current application in Israeli society.

Drawing upon the relevant literature and primary sources and using discourse analysis, the paper examines how the discourse of 'population transfer' or 'ethnic cleansing' have played a central role in the policy of the Israeli regime towards the Palestinian people since 1948. The study builds on the concept of elimination of the native and the discourse of 'population transfer' to get a deeper understanding of the roots of Zionist endeavor to eliminate and erase the indigenous people and society to build a Jewish state in historic Palestine.

The key argument the study puts forth is that the elimination of the native of Palestine has always been central to the Zionist Israeli colonial project and annihilation of the Palestinian society and ethnic cleansing of the Palestinians constitute the driving force behind Israel's current military onslaught in Gaza.

The results of the study have shown that the ongoing Israel's war in Gaza since October 2023 and its attempts to expel Palestinian population from the area are not accidental; rather, they are the continuation of the conventional Zionist discourse of ethnic cleansing. The specific feature of the current Israeli endeavor to ethnically cleanse Palestinians from Gaza is that this policy is fully supported by the United States and other Western countries.

Keywords: Palestine, Israel, Gaza, Palestinians, population transfer, ethnic cleansing, war, Trump plan

Introduction

The goal and objectives of the paper are to explore the roots of the Zionist colonial project and ongoing Israel's annihilation and ethnic cleansing of Palestinians in Gaza. The main purpose of the paper is to look into the Zionist discourse of 'population transfer' or 'ethnic cleansing' against the backdrop of Israel's aggression in historic Palestine. The study builds on the concept of elimination of the native by Wolfe [1, p. 387-388], the paradigm of 'population transfer' and 'ethnic cleansing' theorized by Palestinian and Israeli scholars Masalha and Pappe [2, 3]. The key argument the study puts forth is that the elimination of the native of Palestine has always been central to the Zionist Israeli colonial project and annihilation of the Palestinian society and ethnic cleansing of the Palestinians constitute the driving force of Israel's current military onslaught

in Gaza. Brésillon, Loewenstein, Massad and many other leading scholars highlight how the question of ‘transfer of the Palestinian people’ in Israeli society, ominously referred to as “voluntary transfer”, is not a new idea rather it has always occupied the minds of the Zionists and is much older than the Israeli regime itself [4, 5, 6]. The relevance of the discourse of ‘population transfer’ in Israeli society has increasingly become against the backdrop of Israel’s genocidal war in Gaza. This is reflected in numerous polls conducted by different organizations in Israel. A recent survey conducted by Penn State University shows that 82 percent of Israelis support the expulsion of Palestinians from Gaza [7, 8, 9].

Oppressing, dehumanizing, stigmatizing, killing and displacing the native Palestinian people have become thoroughly rationalized and normalized in Israeli society. Without the racial oppression and apartheid, settler colonialism and systematic oppression of the native people of Palestine, the Zionist Israeli regime could neither survive nor be sustained. Referring to the 1948 Deir Yasin massacre, Yisrael Eldad, the ideologue of Lehi, noted that “without Der Yasin the state of Israel could never have been established [10, p. 59-60]. The professor at Haifa University, Arnon Soffer in his piece in “The Jerusalem Post” on 10 May 2004 wrote that “if we want to remain alive, we have to kill and kill. All day, every day... If we don’t kill, we will cease to exist... Unilateral separation doesn’t guarantee ‘peace’ – it guarantees a Zionist-Jewish state with an overwhelming majority Jews” [3, p. 248]. In this sense, as Zionist Israeli narratives and discourses tend to dominate media, social networks and scholarship, this considerably hinders gaining an accurate, objective and proper understanding of this pivotal issue. In this regard, this study seeks to explain Israel’s colonial oppression and ethnic cleansing of the Palestinian people drawing upon relevant literature and other pertinent sources.

Description of Materials and Methods

The study aims to explore the discourse of ‘population transfer’ or ‘ethnic cleansing’ within the Zionist circles and the Israeli regime and how this concept is guiding the regime’s extermination campaign in Gaza and its attempts to expel its 2,3 million residents. In this regard, the study employs a variety of research methods to achieve its goal, notably discourse analysis and a review of relevant literature and primary sources. Discourse analysis is a powerful research method that allows for understanding and explaining how certain types of language and rhetoric are used by certain individuals and groups to make meaning and affect society, decision making and policy implementation. This method is essential in terms of understanding how and why certain political discourse and narratives are produced, reproduced, reinforced and perpetuated in society. In this case, the study specifically intends to look into the Zionist discourses about ‘population transfer’ from the advent of Zionism up to now. A review of literature is also instrumental in getting fresh insights into the research problem and its various dimensions. Relevant literature and primary sources provide up-to-date and in-

depth data and theoretical underpinnings of the problem under consideration. Moreover, the study builds on Wolf's elimination of the native and the concept of 'population transfer' expanded by Masalha and Pappe. Wolf's elimination of the native is pivotal in understanding how and why settler colonial projects tend to exclude and erase the native populations. In this sense, the Zionist Israeli settler colonial regime is no exception, rather it is guided by this logic of elimination of the native, namely elimination of the indigenous people of historic Palestine to make way for a settler colonial society.

Literature review

The ongoing Israeli war in Gaza pursues one clear goal, notably ethnic cleansing of the 2.3 million Palestinians living in Gaza, conquest of the area, incorporation of Gaza into the state of Israel and population of the Strip with Jewish settlers [11, p. 38; 12, p. 153; 13, p. 78]. Although many scholars increasingly question the validity of the claim that it is a war, considering it as an attempt to exterminate and ethnically cleanse Palestinians residing in Gaza. A prominent Israeli historian Pappe claims that as a nation state Israel has been constructed upon myths, historical distortions and fabrications with the intent to promote oppression of the indigenous Palestinian people and morally, historically and even religiously justify a regime of colonization, racial apartheid and inhumane occupation [14, p. 7; 15, p. 110]. Pappe argues that the policies and practices of disinformation, fabrications and distortions of the historical and current events by the Israeli regime have been ongoing since its establishment, which play a central role in perpetuating Zionist colonization, the regime of apartheid and occupation [14, p. 7]. Constructed myths and fallacies about the historical past as well as the present in today's Israel-Palestine have become a serious impediment to gaining an accurate and proper understanding of the genesis of the Israeli-Zionist ethnocentric and racial regime and its oppression of the native people of historic Palestine. Moreover, the Zionist regime has skillfully manipulated the historical facts and religious scriptures to legitimize and entrench its colonial expansion and further oppress the victims of Zionism [14, p. 7].

Scholars have drawn attention to several underlying elements and dimensions inherent to Zionism and the Israeli regime such as 'an empty land', 'denial of the existence of the distinct Palestinian people and identity', 'relocation or transfer of Palestinians' or 'ethnic cleansing' and so on [16, p. 13; 2, p. 5; 14, 7; 3, p. 6]. One of the powerful myths that has been weaponized by the Zionist regime is "Palestine was an empty land" or "Palestine is a country without a people; the Jews are a people without a country" [2, p. 5; 17, p. 165]. The myth of an empty land has consistently been invoked by the Zionists to claim the land of Palestine, entirely disregarding or paying little attention to the fact that this land was populated by other people [2, p. 5]. The myth of an empty land suggests that since Palestine was purportedly void of a people when early Zionists came to this area, European Ashkenazi Jews had the right to own this land, and the original inhabitants ought to leave Palestine.

It is evident that from the beginning, the Zionists did not view the native people of Palestine as human beings. Even if they came to eventually see them as such, they systematically dehumanized the natives. This view is deeply embedded in the psych of the Zionist settlers. Unlike other forms of European colonialism, Zionist Jewish colonialism in Palestine has never pursued the goal of accommodating the indigenous people or assimilating them culturally; instead, the Zionists have always sought an ethnocratic racialized nation state dominated by the Jews [18, p. 54; 19, p. 206]. Another conspicuous element of the Zionist regime is the concept of ‘relocation of people’, ‘population transfer’ or ‘ethnic cleansing of the indigenous people of Palestine to make room for Jewish settlers’ [2, p. 5; 3, p. 7]. In Masalha’s view, the discourse of population transfer is in fact a euphemism for violent expulsion and ethnic cleansing of the indigenous people of Palestine from their land to build an exclusively Jewish Zionist settler state [2, p. 192; 11, p. 39]. The Zionist concept of population transfer is conceptualized by Masalha as “the organized removal of the indigenous population of Palestine to neighboring countries” [2, p. 1]. The concept of ‘population transfer’ or ethnic cleansing of the native Palestinians has been at the core of the Zionist strategic thinking [2, p. 1], and soon has become the dominant discourse in Israeli society.

Studies highlight the pivotal role and significance of the Hebrew Bible and ancient religious scriptures in carrying out the Zionist settler colonial project in historic Palestine and racial oppression of the indigenous Palestinian people [20; 21, p. 2-3; 22, p. 1; 23, p. 9; 24, p. vii; 25]. A prominent Israeli historian Shahak calls attention to the fact that territorial claims and expansion of Israel from its advent have been guided by the Bible and the Talmud [23, p. 9]. In a similar vein, Masalha stresses the decisive and instrumental role of the Bible in Israel’s policy vis-à-vis the Palestinians, including the ancient religious texts of Judaism have been invoked by the Zionist regime to oppress, mistreat and displace the indigenous population [22, p. 1]. Moreover, the Bible has also been central to Euro-American support for the Zionist regime [22, p. 1].

Results and Discussion

The myth of an empty land and Zionist colonization of Palestine

Studies point out that historic Palestine has in fact been a country since Roman times and it was tightly connected to the Arab-Islam world from the mid-7th century [14, p. 13]. When the Ottomans conquered Palestine, the Turks encountered a local society and population with Sunni Muslim identity, speaking Arabic, living both in rural and urban areas. Besides a majority Sunni Muslim population, Palestine was inhabited by a minority Christian (roughly 5-10 percent) and Jewish (less than 5 percent) populations [14, p. 13-14]. The results of the census conducted by the Ottoman administration in 1882 show that the total population of Palestine stood at roughly 462,465, of which Muslims constituted 87 percent of the population, Christians – 9 percent, Mizrahi Jews – 3 percent and European Ashkenazi Jews – 1 percent [26, p. 10]. Of the Palestinian population

the Mizrahi Jews were in fact culturally quite similar to their fellow Muslim and Christian Palestinians, with whom they lived side by side quite comfortably [27, p. 23]. These Mizrahi Jews were predominantly ultra-Orthodox and non-Zionist eastern, speaking mostly Arabic and Turkish. Despite a conspicuous difference in their religious affiliation, these Mizrahi Jews were not foreigners, rather they were indigenous to the land as much Muslim and Christian Palestinians were [27, p. 23]. Even after World War II, Palestine remained an overwhelmingly Arab Muslim country where over 94 percent of land was under the control of the native population, while Zionist Jews possessed roughly 6 percent of land [3, p. 30]. As the share of European Ashkenazi population stood at 30 percent, it was not enough to transform Palestine into a Zionist Jewish country, the Zionist leadership had long concluded that as incessant immigration of European Jews to Palestine was not enough to demographically overwhelm Palestine, immigration had to be reinforced by other means. Specifically, the early Zionists seriously contemplated forced removal of the native people of Palestine to pave the groundwork for a Zionist state dominated by Ashkenazi settlers [3; 11, p. 45].

At the end of the 19th century a new alien ethnocultural group started to arrive in Palestine, specifically European Jews, known as Ashkenazi, gradually settled in Palestine, who were a tiny minority, culturally alien and non-indigenous to Palestine. However, these European Ashkenazi settlers were Jewish Zionist nationalists who pursued the goal of a Jewish state and coveted Palestine for themselves. Khalidi mentions David Ben-Gurion and Yitzhak Ben-Zvi (the former later became first prime minister of the state of Israel and the latter the president), despite being ardent Zionists, initially sought to integrate themselves with the local Palestinian society, getting citizenship of the Ottoman empire [27, p. 23]. Yet these Ashkenazi Jews from Eastern Europe were numerically too insignificant to initiate their Zionist project. Moreover, the Ottoman authorities were not in favor of the Zionist cause. Therefore, as Khalidi points out, the Zionist movement needed a great-power patron and sponsor [27, p. 28].

By issuing the Balfour Declaration in November 1917, the British Empire extended its full support to Zionism and sanctioned Zionist colonization of Palestine. In this regard, Khalidi draws attention to the assurance made by Lloyd George, Arthur Balfour and Winston Churchill to Chaim Weizmann, a Zionist leader, that the British government meant by the term “Jewish national home” an eventual Jewish state [27, p. 29]. The Zionist settler colonial project backed by the iron fist of the British Empire embarked upon the path of demographic, cultural, ethnic and confessional transformation of historic Palestine from the indigenous Muslim-Christian-Mizrahi Palestinian into a Zionist ethnocratic and racial entity.

Indeed, it was and continues to be a project of cultural erasure and replacement of the indigenous people with Ashkenazi settlers. In this case, Khalidi argues that the Balfour Declaration of 1917 and subsequent British sponsorship of the Zionist colonization project was in fact a declaration of war

on the native Palestinian population [27, p. 29]. Echoing Khalidi, Pappe stresses that by promising Palestine to the Zionists, the British Empire “opened the door to the endless conflict” as pro-Zionist policy of Britain has a potentially violent essence and core [3, p. 13]. The decision of Britain to sponsor Zionism and Zionist colonization in Palestine were rooted in the religious concept of the return of the Jews to Palestine would precipitate the second coming of Jesus Christ, the strategic interests of Britain to establish its geopolitical footprint in the Middle East and cultural disdain of British political establishment towards the indigenous Palestinians as Muslims and culturally Oriental ‘others’ [3, p. 12]. In this sense, not only the British, but also other European Christians wished to drive the Ottomans out of Palestine and transform it into a “Christian Palestine” [3, p. 12].

Immigration of Ashkenazi Jews to Palestine and their colonization were guided by and rooted in Judaism and the Hebrew Bible. Even if Zionism was founded by European secular Jews, it has drawn its historical and ideological basis and its claim to historic Palestine from Judaism. For this reason, it is erroneous to argue that Judaism has nothing to do with Zionism. Quite the contrary, Judaism feeds into Zionism and its narratives. To bring their settler colonial project to fruition, the early Zionists claimed the biblical territory of Canaan and reinvented it as the cradle of Zionist nationalist ideology and movement [3, p. 11]. The early Zionists constructed the image of those culturally, ethnically and religiously different populations in biblical terms, likening them to the biblical Canaanites, who ought to be removed to pave the way for implementation of the Zionist project. An Israeli historian Pappe notes that many early Zionists who encountered the native people of Palestine at the end of the 19th and the start of the 20th centuries, considered the land not as ‘occupied’ by another people, but rather “an empty land” [3, p. 11]. The reason why the early Zionist perceived Palestine as “an empty land” was rooted in their ethnocentric belief that the indigenous people were not fully human, rather they were likened to natural barriers like rocks, which needed to be removed. In this regard, Pappe writes “Nothing, neither rocks nor Palestinians, was to stand in the way of national ‘redemption’ of the land the Zionist coveted” [3, p. 11].

The Zionist discourse of ‘population transfer’

The discourse of ‘population transfer’ has always been at the core of Zionism. This is because Zionism as a nationalist political ideology is rooted in the concepts of ethnocracy, theocracy and purity of blood. Although certain early Zionists such as Ahad Ha’am (Asher Zvi Ginzberg, Yitzhak Epstein) highlighted the ethnocentricity of political Zionism founded by Theodor Herzl and its far-reaching detrimental effects on both the indigenous Palestinians and European Jewish settlers. Both Ginzberg and Epstein warned of the dangers of the deeply hostile and hateful attitudes of Zionist settlers towards the native Palestinians. They were deeply resented by Zionist settlers’ racist contempt and mistreatment of the indigenous people of Palestine, arguing that Palestine was

not an empty land. However, throughout the history of Zionism those Zionists who have tried to coexist with the Palestinian people have always been a tiny minority. Besides considering Palestine as their 'ancient homeland', the early Zionists armed with Eurocentric nationalist and racist ideologies, exhibited open contempt and prejudices for the indigenous people. Positioning themselves as the representatives of superior European civilization, the early Zionists devised exclusivist and eliminationist approaches vis-à-vis the native population of Palestine. Rooted in Judaism and European concepts of nationalism and race, Zionism pursued the goal of an exclusivist ethnocratic and racial Jewish state in Palestine by driving the indigenous people out of the land [28; 2; 18].

In this regard, Wolfe draws attention to the racial exclusivist and eliminationist essence and character of Zionism and Zionist settler colonial enterprise [1, p. 395]. According to Wolfe, settler colonialism is guided by the logic of elimination of the native [1, p. 395]. Removal or elimination of the indigenous peoples by colonizers are rooted in settler colonialism [29, p. 4]. From this standpoint, Zionist settler colonialism has been inherently exclusivist, eliminationist and designed to remove the indigenous people of Palestine to replace them with European Ashkenazi settlers. Positioning themselves as culturally far superior, the early Zionists constructed the racist image of the native people of Palestine as primitive savages and enemies of civilization [3, p. 20; 18, p. xiv]. Therefore, the Zionists had no intention to share the land with its rightful owners, seriously contemplating forced removal of the native people. The founder of political Zionism Theodor Herzl in his 1897 diary highlighted the need to drive the natives out of Palestine and transform it into a Jewish country [11, p. 43]. The discourse of elimination or ethnic cleansing of the indigenous people of Palestine theorized by Theodor Herzl and other early Zionists has shaped and guided attitudes, policies and practices of Zionism and the Zionist Israeli regime vis-a-vis the indigenous people of Palestine. Masalha provides numerous examples of the discourse of transfer within the Zionist circles. Even before political Zionism was engineered by Herzl, early European Ashkenazi settlers known Hovevei Zion (Lovers of Zion) in Palestine in the 1880s-1890s contemplated the displacement of the native people of Palestine by constantly harassing them "until they get out... as soon as we have a big settlement here, we'll seize the land, we'll become strong, and then we'll take care of the Left Bank [of the Jordan River]. We'll expel them from there too. Let them go back to the Arab counties" [2, 9]. As can be seen, the Zionists coveted not only historic Palestine, but also Transjordan, which is today Jordan.

One of the prominent leaders of early Zionism Israel Zangwill was an ardent advocate for the removal of the native people of Palestine and in 1905 he wrote: "We must be prepared to drive out by the sword the [Arab] tribes in possession as our forefathers did or to grapple with the problem of a large alien population, mostly Mohammedan and accustomed for centuries to despise us" [2, p. 9]. Later during his conversation with Vladimir Jabotinsky, the founder

of Revisionist Zionism, Zangwill replied to Jabotinsky's warning that the native population would not give up their land voluntarily by saying that the settlement of European Jews in Palestine and removal of the indigenous people were an essential precondition for the fulfillment of Zionism and thereby there should not be any place for sentimental arguments, "If we wish to give a country to a people without a country, it is utter foolishness to allow it to be the country of two peoples. This can only cause trouble. The Jews will suffer and so will their neighbors. One of the two: a different place must be found either for the Jews or for their neighbors" [2, p. 10].

Alongside Herzl, Zangwill, and other prominent early Zionists, Vladimir Jabotinsky (the founder of Revisionist Zionism in the 1920s and the progenitor of Likud party led by current prime minister of Israel Benjamin Netanyahu) was a fervent advocate for settlement of European Jews on both banks of the Jordan River and the ideologue of the concept of the "Iron Wall" [13, p. 77]. Jabotinsky argued that to achieve a Jewish majority in Palestine, Zionists had to resort to violence against the indigenous people, which he defined as the "Iron Wall" [13, p. 77]. A Jewish majority in Palestine, which constituted a tiny minority in the pre-1948 period, could be achieved with state-orchestrated large-scale violence and mass terror against the native people who were unwilling to give up their homeland and resist Zionist colonization [3; 18]. Besides Revisionist Zionists led by Jabotinsky, Labor Zionists led by David Ben-Gurion (the first prime minister of Israel) and others likewise not only contemplated the forced displacement of the indigenous people of Palestine, but also, they carried out their plan right after WWII. Although the UN resolution 181 of November 1947 partitioned historic Palestine into a Jewish and Arab segments and gave the Zionists roughly 56 percent of land (even if they constituted only 30 percent of the population), Ben-Gurion was certain that the UN partition did not satisfy the Zionist dream of a Jewish state with a Jewish demographic majority. Moreover, even mass Jewish immigration to Palestine with British support was not enough to transform Palestine into a Jewish dominated country. Therefore, in 1947-1949, Zionists violently expelled roughly 800,000 Palestinians from their land through mass terror [3, p. xiii]. As a result of mass violence and terror against the indigenous people, the Zionists managed to capture 80 percent of historic Palestine, simultaneously driving its original inhabitants [11, p. 46].

Israel's ongoing onslaught in Gaza and implementation of Trump Plan

However, forced expulsion and extermination of the indigenous people of Palestine by the Zionist Israeli regime were not confined to the 1947-1949 period. Oppression and ethnic cleansing have become an integral part of Israeli policy, which sustains this ethnocratic and racial regime. 'Population transfer' or ethnic cleansing of the Palestinians is actually a continuous and durable pattern in Zionist Israeli society. It became highly pertinent when Israel conquered and occupied Gaza, West Bank and East Jerusalem in 1967. It has become especially relevant since the Hamas attack on 23 October 2023. Besides the government and

political establishment of Israel, ordinary Israelis and civil society have ardently advocated the expulsion of 2,3 million people in Gaza since October 2023. Right after the Hamas attack on Israel, Israeli prime minister Benjamin Netanyahu declared that Israel's military incursion in Gaza was a war between "civilization and barbarism" [30]. Hostility and hatred for the Palestinians in Gaza and beyond have manifested in all segments of Israeli society. There has been a consistent call for the removal of Gazans to Egypt. In the aftermath of the Hamas attack, the Ministry of Intelligence of Israel devised a plan intended to occupy Gaza and expel the residents of the Strip to Egypt's Sinai [31].

Right after the proposal of the Ministry of Intelligence of Israel to forcibly expel the Palestinians from Gaza, two leading Israeli politicians Danon and Ben-Barak published an op-ed in "The Wall Street Journal", in which they urged Western nations and other countries to take in the Palestinians from Gaza, referring to this plan as a 'voluntary transfer' [32]. They were soon joined by the two far-right fascist members of the Israeli government Smotrich and Ben-Gvir who not only called for the expulsion of the Palestinians from Gaza, but also from West Bank and East Jerusalem [33]. Israeli prime minister Benjamin Netanyahu and the leader of Likud party (the heir of Vladimir Jabotinsky's Irgun) has repeatedly called for the removal and annihilation of the Palestinians of Gaza and West Bank. In his statement on 28 October 2023, Netanyahu explicitly called for the extermination of Gazans by referring to the Amalekites in Deuteronomy 25:17 (1 Samuel 15:3) of the Hebrew Bible, in which God orders to kill all the Amalekites by putting "to death men and women, children and infants, cattle and sheep, camels and donkeys" [34, p. 257-258; 35]. According to leading international human rights organizations such as Amnesty International and Human Rights Watch, since October 2023, the Israeli regime has deliberately destroyed Gaza, killing thousands of innocent people, forcing them to flee their homes and making forced displacement permanent [34; 36]. Both institutions and other organizations have highlighted that the Israeli regime has systematically committed war crimes and crimes against humanity.

Israel's wanton destruction of Gaza, mass terror, mass extermination campaign and violent displacement of the Palestinians would not have been feasible and sustainable without widespread diplomatic, economic, and military support by the United States, European countries and other nations around the globe. Moreover, Western nations fully back and facilitate the policy of the Israeli regime to annihilate Gaza and expel the Palestinians. After his election as US president, Donald Trump has repeatedly highlighted the need to deport the Palestinians from Gaza [37]. In the presence of Israeli prime minister Netanyahu (the main architect of destruction of Gaza and suffering of Palestinians) in February 2025, Donald Trump stated that the US takeover of Gaza and relocation of its residents elsewhere is his intention with the ultimate plan for redeveloping the area as "the Rivera of the Mideast" [38]. It should be noted that the so-called relocation, or to be precise, ethnic cleansing of the indigenous Palestinian people from their

homeland is not Trump's idea. Trump's plan of relocation of Gazans is echoing and continuation of the old Zionist plan of ethnic cleansing of Palestinians. The Israeli regime's key objective is to get Trump to do this dirty job and materialize the forced removal of the residents of Gaza. In fact, one of the prominent Zionists within Trump's inner circle is Jared Kushner, his son-in-law, former adviser and a close person to the president. Jared Kushner is vigorously advancing Zionist Israeli interests within the Trump administration. In this regard, Kushner has officially highlighted the urgency of moving the people out [from Gaza] and then "clean it up." In this case, it can be argued that Trump's plan of relocation was spearheaded by Kushner, Bibi Netanyahu and other leading Zionists. Despite warnings from the UN and other international bodies that such a plan constitutes genocide and crime against humanity the US has never reversed its policy and waived its unconditional and uncritical support for Israel's ongoing genocide in Gaza and West Bank [37; 38]. Since then, Netanyahu and the wider Israeli public have praised Trump for his 'bold' plan for ethnic cleansing of the Palestinians.

Netanyahu has been particularly thrilled about Trump's plan for possible US takeover of Gaza and forced deportation of its residents. Since Trump's announcement, Netanyahu has referred to it as a "revolutionary", "brilliant" and "correct" [39; 40]. Netanyahu has recently announced that implementation of Trump's plan for transfer of Palestinians from Gaza to other countries is a crucial precondition for terminating Israel's war in the Strip [41; 39]. In his speech, Netanyahu has referred to Trump's plan for Gaza as a force that would change the face of the Mideast and would ensure that Gaza never poses a threat to Israel's security [39]. Netanyahu and its far-right allies pursue one clear goal, notably under the guise of implementing Trump's plan, the Israeli regime is seeking ethnic cleansing of the Palestinians of Gaza, build Jewish settlements in the area and establish full Israeli control over the Strip [42]. Echoing Trump and Netanyahu, rejoiced by the idea of transfer of Gazans to other countries, Israel's Interior Minister Moshe Arbel emphasized that in cooperation with the United States, Israel intended to transform the area into "a paradise" [42].

Studies draw attention to how the Zionist regime systematically leverages a cluster of myths to lay its claim to the land of historic Palestine, and at the same time, deny the right of the indigenous Palestinian people to the land [14, p. 7]. Denial of the Palestinian identity and history is part and parcel of the Zionist settler colonial project [20, p. 255]. In this regard, Masalha points out that denial has always been central to the Zionist discourse and remains vital for the success of the Zionist colonial project [20, p. 255]. One of the most powerful dimensions of the Zionist ideology is the discourse of 'population transfer' or 'ethnic cleansing of the Palestinian' [2, p. 5; 3, p. 7], especially against the backdrop of Israel's ongoing annihilation of the population of Gaza. To say nothing of the Israeli political establishment, the Israeli public has been consistent in their advocacy for the expulsion of the Palestinians not only in Gaza, West Bank and East Jerusalem, but also those Palestinians who are Israeli citizens. For instance, a long before 7

October 2023, the results of the survey conducted by Pew Research Center from October 2014 to May 2015 show that roughly half of Israeli Jews responded that Israeli Arabs should be expelled from Israel [43]. The poll conducted by the Israeli newspaper “Maariv” in October 2015 indicated that 58 percent of Israeli Jews were in favor of ‘a voluntary transfer of Palestinians from Judea and Samaria’ [43]. Here ‘Judea and Samaria’ means West Bank, and ‘a voluntary transfer’ is a euphemism for forced displacement and ethnic cleansing. According to a poll conducted by Penn State University, 82 percent of the respondents of Israeli Jews have displayed their support for the Israeli government’s endeavor to expel Palestinians from Gaza [7; 8; 9].

Previous studies have provided conclusive evidence of the fact that the idea of transfer of Palestinians or in other words, their forced removal is deeply rooted in the Zionist ideology (45, p. 9). Therefore, what is unfolding today, specifically the Israeli regime’s deliberate and wanton destruction of the Palestinian society in Gaza and extermination of its residents is in fact materialization of that idea. To force Palestinians out of Gaza, the Israeli regime has deliberately flattened civil infrastructure and all objects indispensable to survival of the civilian population, even cemeteries across Gaza have not been spared. The wanton destruction of civilian infrastructure in Gaza has been well documented by leading international humanitarian and human rights organizations as well as UN bodies. Amnesty International notes that “There is consensus among UN agencies and experts and humanitarian organizations that the level and speed of damage and destruction caused to Palestinian homes and life-sustaining infrastructure across all sectors of economic activity has been uniquely catastrophic, and researchers specializing in monitoring conflicts have found that the level and speed of damage and destruction in Gaza has not been seen in any other conflict in the 21st century” [34, p. 124]. At the same time, UN High Commissioner for Human Rights Volker Türk has highlighted the destruction of “residential buildings and blocks taking place” in Gaza, warning the Israeli regime “that forcible transfer of civilians may constitute a war crime” [36, p. 113]. Moreover, Volker Türk stresses that the deliberate destruction of vital civilian infrastructure “appears to be aimed at ... rendering the return of civilians to these areas impossible” [36, p. 113].

Although such conclusions made by international bodies have been accurate, the Israeli regime has systematically denied the validity of such allegations. Yet recently the Israeli regime has explicitly acknowledged that the rationale behind the deliberate destruction of civilian infrastructure in Gaza is to compel Palestinians to leave Gaza for good. Specifically, Netanyahu has lately stated that the reason why the Israeli Defense Forces are destroying more and more homes is to “encourage emigration [of Palestinians] from the Strip as its population “have nowhere to return” [44]. To make Gaza unlivable, the Israeli regime is systematically bombing and flattening hospitals, schools, mosques, churches, kindergartens, administrative buildings, UN compounds and other life-sustaining infrastructure under the pretext of fighting terror and that these

premises are used by Hamas as command-and-control centers. Yet the falseness of these allegations by the Israeli regime has increasingly been proven. All this propaganda and disinformation is intentionally spread by the Israeli regime to mislead the international community and achieve its ultimate goal of annihilation and ethnic cleansing of Palestinians from Gaza.

Conclusion

The study has explored the roots of the Zionist settler colonial project and current Israeli aggression and ethnic cleansing in Gaza. Building on Wolfe's elimination of the native and concepts of 'population transfer' outlined by Masalha and Pappe, the study has sought to examine the Zionist discourse of 'population transfer' or 'ethnic cleansing.' The key argument of the study is extermination and ethnic cleansing of the Palestinians have always occupied the minds of the Zionists and are currently guiding an ongoing annihilation campaign of the Israeli regime in Gaza. The study has discussed the myth of an empty land and the roots of Zionist settler colonialism in historic Palestine, the Zionist discourse of 'population transfer', the current Israeli aggression in Gaza and efforts by the Israeli regime to implement the so-called Trump Plan on ethnic cleansing of Palestinians from Gaza.

Exploring the historical roots of the Zionist discourse of 'population transfer', the study has established the continuities of the Zionist Israeli practice and policy of ethnic cleansing of the indigenous population of historic Palestine. It has been established that the current policy of the Israeli regime to exterminate and expel Palestinians from Gaza is not an isolated case, rather it is rooted in the very historical and ideological foundation of Zionism at the end of the 19th and early 20th centuries. Even before Theodor Herzl, the founder of political Zionism, other European Ashkenazi settlers known as the Lovers of Zion (Hovevei Zion) in Palestine had raised the issue of driving out the indigenous people of the land to make room for European Zionist settlers. The British Empire sponsored the Zionist cause in Palestine in the 1920s-1940s, during which there was a huge influx of Ashkenazi colonization of Palestine. This in turn drastically changed the demographic and ethnic balance in historic Palestine. Yet after WWII, pursuing the goal of transforming Palestine into a Jewish dominated society and creating a Jewish Zionist state, the Zionist carried out mass extermination and ethnic cleansing of the indigenous people. The Zionist policy of racial oppression and ethnic cleansing has since been continuous and persistent. It is clearly reflected in the ongoing policy of the Israeli regime to exterminate and expel 2,3 million Palestinian residents of Gaza. As the results of the study have demonstrated, the Israeli regime is no longer concealing its intention and plan to drive Palestinians out of Gaza and permanently occupy the Strip. It has been revealed that the Israeli regime is not alone in its endeavor to annihilate and ethnically cleanse the Palestinians, the regime has systematically been assisted by the United States and other nations in carrying out this genocidal and murderous campaign.

REFERENCES

- [1] Wolfe P. Settler colonialism and the elimination of the native. *Journal of Genocide Research*. – 2006. – December. – 8(4). – P. 387-409. <https://doi.org/10.1080/14623520601056240>
- [2] Masalha N. *Expulsion of the Palestinians. The Concept of Transfer in Zionist Political Thought, 1882-1948*. – Washington, DC: Institute for Palestine Studies, 1992. – 235 p.
- [3] Pappe I. *The Ethnic Cleansing of Palestine*. – Oxford: Oneworld, 2006. – 320 p.
- [4] Brésillon T. Trump's Gaza plan: The century-old Zionist illusion of 'voluntary' emigration of Palestinians. 28 January 2025. <https://www.middleeasteye.net/opinion/trump-gaza-plan-zionist-century-old-illusion-voluntary-emigration-palestinians>
- [5] Loewenstein A. Israel has always wanted to expel Palestinians. Now it's saying the quiet part out loud. 4 April 2025. <https://www.middleeasteye.net/opinion/israel-has-always-wanted-expel-palestinians-now-its-saying-quiet-part-out-loud>
- [6] Massad J. Israeli expulsion plans are not new: They were first proposed in the 1930s. 31 March 2025. <https://www.middleeasteye.net/opinion/israeli-expulsion-plan-continues-centuries-european-and-american-colonial>
- [7] Hizkani S., Sorek T. Yes to Transfer: 82% of Jews in Israel favor deporting Gaza residents. 22 May 2025. <https://www.haaretz.co.il/magazine/2025-05-22/ty-article-magazine/.highlight/00000196-f3a3-d6d3-ab9e-f3bbf6070000>
- [8] Middle East Eye. US poll: 82 percent of Israelis support the expulsion of Palestinians from Gaza. 23 May 2025. <https://www.middleeasteye.net/live-blog/live-blog-update/us-poll-82-percent-israelis-support-expulsion-palestinians-gaza>
- [9] Palestine Chronicle. Poll: 82% of Israelis Back Gaza Expulsion, Nearly Half Support Biblical Massacres. May 23, 2025. <https://www.palestinechronicle.com/poll-82-of-israelis-back-gaza-expulsion-nearly-half-support-biblical-massacres/>
- [10] Masalha N. *Imperial Israel and the Palestinians. The Politics of Expansion*. – London: Pluto Press, 2000. – 279 p.
- [11] Zhumatay G., Yskak A. The historical-ideological roots of the Zionist-Israeli settler colonialism and ethnic cleansing of Palestine. *Journal of Oriental Studies*. – 2024. – 108(1). – P. 38-48. <https://doi.org/10.26577/JOS.2024.v108.i1.04>
- [12] Zhumatay G., Yskak A. Settlement Colonialism and the Palestinian Question: The Politics of Elimination. *Electronic scientific journal "edu.e-history.kz"*. – 2025. – 12(1). – P. 143–157. https://doi.org/10.51943/2710-3994_2025_12_1_143-157
- [13] Zhumatay G., Yskak A., Medetkanov Zh. Vladimir Jabotinsky's "Iron Wall" and the Arab Question in Palestine during the 1920s. *Journal of Oriental Studies*. – 2025. – 112(1). – P. 74–82. <https://doi.org/10.26577/JOS202511219>
- [14] Pappe I. *Ten Myths About Israel*. – London, New York: Verso Books, 2017. – 192 p.
- [15] Zatari, F. Ten Myths about Israel (a review of Ilan Pappe's book. *Ten*

Myths about Israel. London, New York: Verso Books, 2017). Ortadoğu Etütleri / Middle Eastern Studies. – 2018. – June. – 10(1). – P. 110-113.

[16] Cook J. Disappearing Palestine. Israel's Experiments in Human Despair. – London: Zed Books, 2008. – 224 p.

[17] Udelson J.H. Dreamer of the ghetto. The life and works of Israel Zangwill. – Tuscaloosa, Alabama: University Alabama Press, 1990. – 332 p.

[18] Said E. The Question of Palestine. – New York: Vintage Books Edition, 1980. – 291 p.

[19] Sayegh F. Zionist Colonialism in Palestine. Settler Colonial Studies. – 1965. – 2(1). – P. 206-225. <https://doi.org/10.1080/2201473X.2012.10648833>

[20] Masalha N. The Politics of Denial. Israel and the Palestinian Refugee Problem. – London: Pluto Press, 2003. – 298 p.

[21] Masalha N. The Bible and Zionism: Invented Traditions, Archaeology and Post-Colonialism in Palestine-Israel. – London and New York: Zed Books, 2007. – 366 p.

[22] Masalha N. The Zionist Bible: Biblical Precedent, Colonialism and the Erasure of Memory. – New York: Routledge, 2014. – 295 p.

[23] Shahak I. Jewish History, Jewish Religion: The Weight of Three Thousand Years. – Pluto Press, 1997. – 127 p.

[24] Shahak I., Mezvinsky N. Jewish Fundamentalism in Israel. New Introduction by Norton Mezvinsky. – Pluto Middle Eastern Studies, 1999. – 176 p.

[25] Tuchman B.W. Bible and Sword: England and Palestine from the Bronze Age to Balfour. – New York: Ballantine Books, 1984. – 412 p.

[26] McCarthy J. The Population of Palestine: Population History and Statistics of the Late Ottoman Period and the Mandate. – New York: Columbia University Press, 1990. – 272 p.

[27] Khalidi R. The Hundred Years' War on Palestine: A History of Settler Colonialism and Resistance, 1917-2017. – New York: Metropolitan Books, 2020. – 336 p.

[28] Erakat E. Justice for Some: Law and the Question of Palestine. – Stanford, CA: Stanford University Press, 2019. – 352 p.

[29] Hixson W.L. American Settler Colonialism. A History. – New York, NY: Palgrave Macmillan US, 2013. – 253 p.

[30] Berman L. Netanyahu to Dutch leader: This war is civilization vs. barbarism. 23 October 2023. https://www.timesofisrael.com/liveblog_entry/netanyahu-to-dutch-leader-this-war-is-civilization-vs-barbarism/

[31] Avraham Y. Expel all Palestinians from Gaza, recommends Israeli gov't ministry. October 30, 2023. <https://www.972mag.com/intelligence-ministry-gaza-population-transfer/>

[32] Danon D., Ben-Barak R. The West Should Welcome Gaza Refugees. Europe and the U.S. accepted millions who fled earlier wars. Nov. 13, 2023. <https://www.wsj.com/articles/the-west-should-welcome-gaza-refugees-asylum-seekers-hamas-terrorism-displacement-5d2b5890> (Accessed: 13.11.2023).

[33] Magid J. US slams 'irresponsible' calls by Smotrich and Ben Gvir for

emigration of Gazans. 3 January 2024. <https://www.timesofisrael.com/us-slams-irresponsible-calls-by-smotrich-and-ben-gvir-for-emigration-of-gazans/>

[34] Amnesty International. Israel/Occupied Palestinian Territory: ‘You Feel Like You Are Subhuman’: Israel’s Genocide Against Palestinians in Gaza. 5 December 2024. <https://www.amnesty.org/en/documents/mde15/8668/2024/en/>

[35] Biblegateway. 1 Samuel 15:3. 16 May 2026. <https://www.biblegateway.com/passage/?search=1%20Samuel%2015%3A3&version=NIV>

[36] Human Rights Watch. ‘Hopeless, Starving, and Besieged’: Israel’s Forced Displacement of Palestinians in Gaza. November 14, 2024. <https://www.hrw.org/report/2024/11/14/hopeless-starving-and-besieged/israels-forced-displacement-palestinians-gaza>

[37] Human Rights Watch. Trump Indicates Intent to Escalate Ethnic Cleansing in Gaza. February 5, 2025. <https://www.hrw.org/news/2025/02/05/trump-indicates-intent-escalate-ethnic-cleansing-gaza>

[38] O’Neill R. Trump’s plan for ‘ethnic cleansing’ in Gaza is illegal, says UN investigator. February 9, 2025. <https://www.politico.eu/article/trumps-plan-to-ethnically-cleanse-gaza-is-illegal-says-un-backed-judge/>

[39] Berman L., Freiberg N. Netanyahu sets implementation of Trump’s Gaza relocation plan as new condition for ending war. 22 May 2025. <https://www.timesofisrael.com/netanyahu-implementation-of-trumps-gaza-relocation-plan-is-condition-for-ending-war/>

[40] Le Monde. Netanyahu praises Trump’s ‘revolutionary, creative’ Gaza plan. February 9, 2025. https://www.lemonde.fr/en/international/article/2025/02/09/netanyahu-says-we-ll-do-the-job-of-carrying-out-trump-s-gaza-plan_6737960_4.html

[41] Berman L. Netanyahu: Implementation of Trump’s Gaza relocation plan is condition for ending war. 21 May 2025. https://www.timesofisrael.com/liveblog_entry/netanyahu-implementation-of-trumps-gaza-relocation-plan-is-condition-for-ending-war/

[42] Al-Mughrabi N., Cornwell A., Lubell M. Trump plan or not, Israel is letting more Palestinians leave Gaza. May 19, 2025. <https://www.reuters.com/world/middle-east/trump-plan-or-not-israel-is-letting-more-palestinians-leave-gaza-2025-05-19/>

[43] Pew Research Center. Report: Israel’s Religiously Divided Society. March 8, 2016. <https://www.pewresearch.org/religion/2016/03/08/israels-religiously-divided-society/>

[44] Jaffa J. ‘They have nowhere to return’ – Netanyahu suggests Gaza demolitions will encourage emigration. May 13, 2025. <https://www.thejc.com/news/israel/netanyahu-gaza-demolitions-emigration-qgt4d3va>

[45] Zhumatay G. The American-Israel Alliance and War in Gaza. BULLETIN of Ablai Khan KazUIRandWL Series “International Relations and Regional Studies”. – 2025. – 62(4). – 9-22. DOI: <https://doi.org/10.48371/ISMO.2025.62.4.001>

ГАЗАДАҒЫ СОҒЫС ЖӘНЕ ТҰРҒЫНДАРДЫ КӨШІРУ ДИСКУРСЫ

*Жұматай Ғ.Б.¹, Ысқақ А.С.²

^{*1,2} Нархоз университеті, Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. Бұл мақалада Израильдің Газадағы соғысы және сионизмнің «тұрғындарды көшіру» дискурсының тамырлары және оның Израиль қоғамындағы қазіргі уақытта қолданылуы зерттеліп, талданады.

Зерттеу еңбектері мен дереккөздерге сүйене отырып және дискурстық талдау әдісін пайдалана отырып, бұл мақалада «тұрғындарды көшіру» немесе «этникалық тазарту» дискурсы Израиль режимінің 1948 жылдан бері Палестина халқына қатысты саясатында қалай қолданғанын қарастырады. Бұл мақала байырғы халықты құрылымдық шеттету концепциясы мен «тұрғындарды көшіру» дискурсына сүйене отырып сионистердің тарихи Палестинада еврей мемлекетін құру үшін бұл аймақтың байырғы халқын шеттету және ығыстыру саясатының мәнін тереңірек түсінуді көздейді.

Зерттеу Палестинаның байырғы тұрғындарын қуып жіберу әрқашан сионистік израильдік отарлау жобасының ажырамас бөлігі болған және палестин қоғамын жою мен палестиналықтарды өз елінен ығыстырып шығару Израильдің Газадағы қазіргі әскери агрессиясының қозғаушы күші болып табылады деген тұжырымды алға тартады.

Зерттеудің нәтижелері 2023 жылдың қазанынан бері Израильдің Газадағы әскери агрессиясы мен оның жергілікті халықты қуып жіберу әрекеттері кездейсоқтық емес, керісінше сионистердің дәстүрлі этникалық тазалау дискурсының айқын белгісі екенін көрсетті. Қазіргі кезеңдегі Израильдің Газадағы палестиндіктерді бұл өңірден қуып жіберу саясатын АҚШ пен өзге Батыс елдері жан-жақты қолдап отыруы да бұл зерттеудің ерекшелігі мен маңызын көрсетеді.

Тірек сөздер: Палестина, Израиль, Газа, палестиналықтар, тұрғындарды көшіру, этникалық тазарту, соғыс, Трамп жоспары

ВОЙНА В ГАЗЕ И ДИСКУРС О ПЕРЕМЕЩЕНИИ НАСЕЛЕНИЯ

*Жұматай Ғ.Б.¹, Ысқақ А.С.²

^{*1,2} Университет Нархоз, Алматы, Казахстан

Аннотация. В статье исследуются и анализируются война Израиля в Газе и корни дискурса «перемещения населения» в сионистском мышлении и его современное применение в израильском обществе.

Опираясь на литературу и первоисточники и используя анализ дискурса, в статье рассматривается, как дискурс «перемещения населения» или «этнической чистки» играл центральную роль в политике израильского режима по отношению к палестинскому народу с 1948 года. Исследование строится на концепции устранения коренного населения и дискурсе «перемещения населения», чтобы глубже понять корни сионистских усилий по устранению и стиранию коренного народа и общества для построения еврейского государства в исторической Палестине.

Ключевой аргумент, выдвигаемый в исследовании, заключается в том, что устранение коренного населения Палестины всегда было неотъемлемой частью сионистского израильского колониального проекта, а уничтожение палестинского общества и этническая чистка палестинцев составляют движущую силу нынешнего военного наступления Израиля в Газе.

Результаты исследования показали, что продолжающаяся с октября 2023 года война Израиля в секторе Газа и его попытки изгнать палестинское население из региона не случайны, а являются продолжением и проявлением традиционного сионистского дискурса этнической чистки. Особенностью нынешних израильских усилий по этнической чистке палестинцев в секторе Газа является то, что эта политика полностью поддерживается США и другими западными странами.

Ключевые слова: Палестина, Израиль, Газа, палестинцы, перемещение населения, этническая чистка, война, план Трампа

Received / Мақала түсті / Стаття поступила: 17.05.2026.

Accepted / Жариялауға қабылданды / Принята к публикации: 26.06.2026

Information about author:

Zhumatay Gabit - Candidate of historical sciences, Professor, School of Law and Public Policy, Narxoz University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: gzhumatay@gmail.com

Yskak A.S.- Doctor of Historical Sciences, Associate Professor, Narxoz University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: sakmaral7@gmail.com

Автор туралы мәлімет:

Жұматай Ғабит Бекенұлы – тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Құқық және мемлекеттік басқару мектебі, Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: gzhumatay@gmail.com

Ысқақ А.С.- тарих ғылымдарының докторы, қауымдастырылған профессор, Нархоз университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: sakmaral7@gmail.com

Сведения об авторе:

Жұматай Ғабит Бекенұлы – кандидат исторических наук, профессор, Школа права и государственного управления, Университет Нархоз, Алматы, Қазақстан, e-mail: gzhumatay@gmail.com

Ысқақ А.С. - доктор исторических наук, доцент, Университет Нархоз, Алматы, Казахстан, e-mail: sakmaral7@gmail.com

ӘОЖ 323.1

ҒТАМР 11.15.37

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2026.64.2.009>

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭТНИКАЛЫҚ РЕПАТРИАНТТАРДЫҢ (ҚАНДАСТАР) ИНТЕГРАЦИЯСЫ (ӘЛЕУМЕТТІК- АНТРОПОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ БОЙЫНША)

Шакеева Б.Р.¹, Асхат Г.², *Айтымбетов Н.Ы.³, Жұмабайұлы Н.⁴

^{1,2} Туран университеті, Алматы, Қазақстан

^{*3} ҚР ҒЖБМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институты,
Алматы, Қазақстан

⁴ Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада этникалық репатрианттардың (қандастардың) қазақстандық қоғамға интеграциялану үдерісі әлеуметтік мойындау және бірегейлену мәселелері контекстінде қарастырылады. Зерттеудің алға қойған мақсаты этникалық репатрианттардың тарихи отанына қоныс аударғаннан кейінгі әлеуметтік бейімделу ерекшеліктерін талдау және қабылдаушы қоғам тарапынан мойындалудың интеграциялық үдерістерге ықпалын анықтау. Қазақстанда қандастарды қабылдауға бағытталған мемлекеттік саясат ұзақмерзімді институционалдық қолдау тетіктерін, құқықтық мәртебе беру шараларын және әлеуметтік жеңілдіктер жүйесін қамтығанымен, жүргізілген зерттеу нәтижелері формалды интеграциялық механизмдердің этникалық репатрианттардың қоғамдық ортаға толыққанды бейімделуін әрдайым қамтамасыз ете бермейтіндігін көрсетеді.

Зерттеу 2023-2025 жылдар аралығында Қазақстанның әртүрлі өңірлерінде жүргізілген сапалық антропологиялық-әлеуметтанулық зерттеу материалдарына негізделеді. Эмпирикалық деректер Алматы облысы Есік қаласы, Шығыс-Қазақстан облысы Шығыс ауылы және Солтүстік-Қазақстан облысы Сергеевка ауданы орталығында тұратын қандастармен жүргізілген отыздан астам нарративті-биографиялық сұхбаттар негізінде жинақталды. Талдау барысында респонденттердің көші-қон тәжірибелері, әлеуметтік бейімделу үдерістері, күнделікті коммуникациялық өзара әрекеттесу ерекшеліктері және қабылдаушы орта тарапынан мойындалуға қатысты субъективті түсініктері қарастырылды.

Зерттеудің теориялық негізі ретінде Аксель Хоннеттің мойындау теориясы қолданылды. Ұсынылған тәсіл интеграцияны құқықтық мәртебемен шектелмейтін, эмоциялық қабылдауды, әлеуметтік бағалауды және қоғамның ажырамас бөлігі сезімін қамтитын көпқырлы әлеуметтік үрдіс ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Зерттеу нәтижелері институционалдық интеграция мен күнделікті әлеуметтік мойындалу арасында тұрақты алшақтықтың сақталатынын және мұндай жағдайлардың этникалық репатрианттардың әлеуметтік оқшаулану тәуекелдерін күшейтуі

мүмкін екенін көрсетті. Авторлар этникалық репатрианттардың табысты интеграциясы институционалдық қолдау шараларын жетілдірумен қатар, әлеуметтік мойындауды күшейтетін және қандастарды қоғамның толыққанды мүшесі ретінде қабылдауға негізделген диалогтік кеңістікті қалыптастыруды қажет деген қорытынды жасайды.

Тірек сөздер: Репатриация, қандастар, интеграция, мойындау, ұлттық бірегейлік, Қазақстан, миграция

Қаржыландыру: Ғылыми мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі тарапынан 2026-2028 жылдарға арналған іргелі ғылыми зерттеулерді жүзеге асыратын ғылыми ұйымдарды қаржыландыру мақсатында BR31714927 «Қазақстандық динамиканың социеталды контекстіндегі көпқырлы бірегейлік пен қоғамдық консенсус: гибриді сын-қатерлер жағдайында азаматтық бірлік модельдерін іздеу» бағдарламасы аясында дайындалды.

Кіріспе

Қазақстан Республикасы егемендік алған жылдардан бастап, көршілес елдерден этникалық қазақтарды елге қайтару саясатын іске асыра бастады. 1991 жылы репатриацияның құқықтық және ұйымдастырушылық негіздерін айқындаған алғашқы қаулы қабылданды, ал 1992 жылы қоныс аударушыларды қолдау мен оралу квотасын қарастыратын «Иммиграция туралы» Заң қабылданды [1]. Аталған құжат репатриацияны ынталандыруға бағытталған, аталған құжаттар жыл сайынғы мемлекеттік бағдарламалар аясында реттелетін және басқарылатын құқықтық базаның қалыптасуына негіз болды.

1998 жылы мемлекет «Этникалық қазақтардың тарихи отанына оралуы тұжырымдамасын» бекітті. Бұл құжатта саясаттың символдық әрі демографиялық маңызы айқындалып, ресми түрде отанына оралушыны анықтайтын «оралман» термині бекітілді. 2000 жылдардың басында Қазақстан репатриациялық үдерісті институционалдандыруды күшейтті. Этникалық қазақтардың оралуы бірнеше ведомствоның үйлестіру нысанына айналды. Бейімделу жағдайларын жақсарту мақсатында тұрғын үй беру, жәрдемақы төлеу, кәсіби даярлық пен тілдік курстар ұйымдастыру сияқты шаралар қабылданды. 2009 жылы ауқымды «Нұрлы көш» бағдарламасы іске қосылды. Бұл бағдарлама көші-қон ағындарын жүйелеуге және қандастарды өңірлер бойынша, әсіресе, демографиялық тұрғыдан күрт азаю байқалатын аймақтарға қоныстандыруды реттеуге бағытталған талпыныс болды.

Алайда, шектен тыс бюрократияландыру, ведомстволар арасындағы қайшылықтар және орталық пен өңірлер арасындағы үйлестірудің әлсіздігі аталған бастамаларды жүзеге асыру тиімділігін төмендетті. 2011 жылы Жаңаөзен қаласында ереуілге шыққан мұнайшылар мен Қазақстанның мемлекеттік күштік құрылымдары арасындағы қақтығыс орын алды. Ереуілге қатысқандардың бір бөлігін оралмандар құраған. Бұл

мемлекеттің көші-қон саясатын қайта қаралуына түрткі болды. Азаматтық алу талаптары қатандатылып, материалдық көмек көлемі қысқартылды және қабылданатын қоныс аударушылар санына шектеулер енгізілді. Сонымен қатар аталмыш шектеулердің енгізілуі жаһандық экономикалық қиындықтармен де тұспа-тұс келді, соның нәтижесінде билік тарапынан өзгерістерді енгізу себебін мемлекеттік шығындарды оңтайландыру қажеттілігімен негіздеуге тырысқаны байқалды. Алайда, бұл өзгерістерді қоғам жағымды қабылдамады. Репатриация саясаты шетелдік диаспора алдындағы моральдық міндет ретінде емес, тек уақытша басқарылатын саяси құрал ретінде қарастырыла бастады.

2010 жылдардың ортасынан бастап осы салаға қатысты мемлекет тарапынан жаңа тәсіл айқындала түсті. Репатриация барған сайын интеграция ұғымы аясында қарастырыла бастады. Мемлекет қандастардың тек тарихи отанына оралуына ғана емес, олардың қоғамға сапалы түрде интеграциялауға мән бере бастады. Осы бағытта құқықтық реформалар жүргізіліп, отанына келгендерге құрмет көрсетуге мақсатында «оралман» термині «қандас» атауымен алмастырылды [2]. Сонымен қатар бюрократиялық рәсімдерді жеңілдетуге бағытталған цифрлық құралдар әзірлене бастады. «Бір терезе» қағидаты енгізілді, электрондық сертификаттар беру тәжірибесі қалыптасты, өңірлік қабылдау және бейімдеу орталықтары құрылды. Азаматтық алғанға дейін Қазақстанда тұруға және жұмыс істеуге мүмкіндік беретін шетелдік «green card» жүйесінің баламасы ретінде «Ата жолы» картасы пайда болды.

Қандастардың құқықтық мәртебесі квотаға қолжетімділікті, әлеуметтік көмек алу, тегін медициналық қызметтер алу құқығы, мемлекеттік білім беру қызметтерін пайдалану, сондай-ақ заңды тұлғаны рәсімдемей-ақ жеке кәсіпкер ретінде тіркелу мүмкіндігін қамтиды. Сонымен қатар қазақ дәстүріне сәйкес аты-жөнін (есімі мен тегін) өзгертуге, тұрақты тұрғын үйі болмаған жағдайда уақытша тіркеуден өтуге мүмкіндік берілді. Алайда құқықтармен қатар белгілі бір міндеттер де жүктелді: шынайы ақпарат ұсыну, міндетті медициналық тексеруден өту және санитарлық талаптарды сақтау. Қазақстандық тәсіл посткеңестік және жаһандық кеңістіктегі өзге елдердің тәжірибесінен өзінің формалданған, квоталық және бюрократиялық тұрғыдан құрылымданған сипатымен ерекшеленеді.

Алайда, жоғарыда аталған мемлекеттік шараларға қарамастан, біздің жүргізген әлеуметтанулық зерттеулер нәтижелері көрсеткендей соңғы жылдары қандастарды қазақстандық қоғамға интеграциялау үдерісі бірқатар қиындықтарға тап болып отыр. Қандастар мемлекет тарапынан әлеуметтік жәрдемақылар мен жеңілдіктерге ие болғанымен, көп жағдайда өздерін қазақстандық қоғамның толыққанды мүшесі ретінде сезіне бермейді. Оған қоса жергілікті тұрғындар да көп жағдайда оларды өз қатарына қабылдауға дайын емес. Бұл жағдай Қазақстанның қандастар жиі қоныстанған кейбір аймақтарда, жергілікті тұрғындардан оқшау орналасқан елді-мекендерде айқын көрінеді. Мәселен, 2013 жылы Шығыс Қазақстан облысындағы

Шығыс ауылында өткен бас көтерулер мемлекеттік қолданыстағы интеграция саясатының әлсіз тұстарын айқындап берді [3].

Мақала еліміздің қандастар көп шоғырланған елді мекендерінде – Есік қаласы (Алматы облысы), Шығыс ауылы (Өскемен қаласы) және Сергеевка ауылында (Солтүстік Қазақстан облысы) 2023-2025 жылдары жүргізілген сапалық далалық зерттеулердің нәтижелеріне негізделеді. Далалық зерттеулер нәтижелерін талдау негізінде қандастардың интеграция мәселесі тек мемлекеттің күш-жігерімен ғана шектелмейтіндігін, сонымен қатар қабылдаушы қоғамның оларды мойындауы және бірегейлікпен байланысты терең мәселелерді қамтитыны анықталды. Себебі, репатриант өзін қоғамның бір бөлігі ретінде сезінгеннің өзінде, жергілікті тұрғындар оны әрдайым «өз адамы» ретінде қабылдауға дайын бола бермейді. Мақаланы жазу барысында алға қойылған мақсат қандастардан алынған нарративтік өмірбаяндар негізінде олардың қазақстандық қоғамға интеграциялану деңгейін, кедергілер мен мүмкіндіктерін анықтау, бірегейлену ерекшеліктерін зерттеу болып табылады.

Материалдар мен әдістердің сипаттамасы

Зерттеу логикалық тұрғыдан өзара байланысты үш кезеңнен тұрды. Бірінші кезеңде Қазақстандағы репатриация үдерісінің қалыптасу тарихы мен даму ерекшеліктері зерттелді. Бұл кезеңде қандастарды қабылдау саясатының эволюциясы, көші-қон бағдарламаларының қалыптасуы, мемлекеттік қолдау тетіктері және репатрианттардың Қазақстан қоғамына бейімделуіне қатысты ғылыми әдебиеттер мен ресми құжаттарға талдау жүргізілді. Аталған кезеңнің негізгі мақсаты – Қазақстандағы репатриациялық саясаттың тарихи және институционалдық негіздерін айқындау болды.

Екінші кезең репатрианттардың интеграциялық тәжірибесін зерттеуге бағытталған далалық зерттеулерден тұрады. 2023-2025 жылы Қазақстанның әртүрлі өңірлерінде тұрып жатқан этникалық қазақтар арасында нарративтік-биографиялық сұхбаттар мен бақылау жұмыстары жүргізілді. Зерттеу алаңдары ретінде қандастар тығыз қоныстанған елді мекендер таңдалды: Алматы облысындағы Есік қаласы, «Нұрлы көш» бағдарламасы аясындағы Шығыс ауылы және Солтүстік Қазақстан облысындағы Сергеевка қаласы. Әрбір елді-мекенде 10-нан астам нарративтік-биографиялық сұхбат жүргізіліп, жалпы саны 30 сұхбат эмпирикалық база ретінде пайдаланылды. Аталған елді мекендер «Нұрлы көш» бағдарламасы аясында көшіп келуші қандастарды қоныстандыру орындары ретінде салынғандықтан таңдалынды. Респонденттерді іріктеу еркін сипатта жүргізілгенімен, негізгі критерий ретінде олардың жас ерекшеліктері мен гендерлік құрылымының әртүрлі болуы, сондай-ақ Қазақстанға қоныс аударған жылдарының біркелкі болмауы да ескерілді. Талдау екі сатылы процедура негізінде жүзеге асырылды. Алғашқы кезеңде деректер Агер мен Стрэнг моделінің

10 компоненті (4 блогы) бойынша жіктелді, ал кейінгі кезеңде А. Хоннеттің мойындау деңгейлері теориясы арқылы интерпретацияланды.

Респонденттерді іріктеу барысында «қарлы кесек» әдісі қолданылды. Бастапқы байланыс нүктелері ретінде қауымдастық көшбасшылары, жергілікті белсенділер және қандастармен жұмыс істейтін қоғамдық ұйым өкілдері алынды. Іріктеу параметрлеріне сәйкес респонденттердің 55 %-ын ерлер, 45 %-ын әйелдер құрады; жас ерекшелігі 22 мен 67 жас аралығын қамтыды. Қазақстанда орташа ұзақтығы 7 жылдан астам тұрып жатқан репатрианттар таңдап алынды.

Үшінші кезеңде жиналған эмпирикалық материалдарды өңдеу және талдау жұмыстары жүргізілді. Нарративтік сұхбаттардың транскриптітері сапалық талдау әдістері арқылы сараланып, қандастардың әлеуметтік бейімделу тәжірибесіндегі негізгі тенденциялар мен ортақ мәселелер анықталды. Сонымен қатар, респонденттердің тілдік, мәдени және әлеуметтік интеграция деңгейі, жергілікті қоғаммен өзара әрекеттесу ерекшеліктері және мемлекеттік қолдау бағдарламаларының тиімділігі бағаланды.

Нәтижелер

Қазақстанға репатрианттар квота бойынша да, өз еркімен де қоныс аударды. Квота аясында көшіп келгендер үшін әкімдіктер жанындағы арнайы комиссиялар тұрғын үй сатып алуға және біржолғы жәрдемақылар төлеуге арналған қаражаттарды қарастырып, бөлетін. Квота көлемі жыл сайын өзгеріп отырды, мемлекет оны экономикалық көрсеткіштерге қарай дербес айқындайтын. Қазақстанда репатрианттарды ұтымды қоныстандыру мақсатында арнайы «Нұрлы көш» бағдарламасы аясында тұтас шағынаудандар салынды: Алматыда – «Байбесік», Шымкентте – «Асар», Астанада – «Нұрбесік», Өскеменде – «Шығыс», Петропавлда – Николаевка мен Сергеевкадағы шағынаудандар. Алайда, көп жағдайда құрылыс сапасы тиісті деңгейде көңілден шықпады. Әсіресе, Қазақстанның солтүстік өңірлеріндегі үйлер қатал климаттық жағдайларға сәйкес келмеді. Олардың сапасыз салынуына байланысты әкімдіктерге көптеген шағымдар түсті. Сонымен қатар бұл үйлер қоныс аударушыларға арнайы ипотекалық бағдарлама арқылы берілді.

Көптеген репатрианттар үшін мемлекет ұсынатын үйлер мен тұрғын үйге бөлінетін қаржылай қолдау аса маңызды болмағанын атап өтеді, өйткені олар үшін ең бастысы азаматтық пен тұрақты жұмысқа мүмкіндігінше тезірек қол жеткізу:

«Қалай болғанда да, барлық қаражат құжат рәсімдеуге жұмсалып кетеді. Одан да азаматтықты тезірек беріп, жұмыспен қамтамасыз етсе жақсы болар еді, сонда біз үйді өзіміз салып алар едік немесе сатып алар едік».

(Қытайдан келген репатриант, ер адам, 70 жаста).

Қазақстанда құжаттарды рәсімдеу және азаматтық алу үдерісі айтарлықтай ұзақ және көбіне күрделі сипатқа ие. Құжат рәсімдеу жылдамдығына қанағаттанбаған кейбір репатрианттар арасында «Қазақстан – Қағазстан» («қағаз» — «қағаз») деген тіркес қолданылады [код: құқықтық мойындаудың тапшылығы]. Азаматтықтың ұзақ рәсімделуіне байланысты репатрианттар зейнетақы алу, жұмысқа орналасу сияқты құқықтарын толық пайдалана алмайды.

Алайда әділдік тұрғысынан атап өту қажет, кей жағдайларда миграциялық және азаматтық рәсімдерге қатысты кейбір қандастар тарапынан жеткілікті хабарсыздық үрдісті одан әрі созуы мүмкін. Сонымен қатар, қанағаттанбаушылық кез келген жүйеде кездесетін құбылыс екенін де ескеру қажет. Жалпы алғанда, қандастар сенімді ақпараттың жеткіліксіздігін атап өтеді. Олар өз құқықтары мен азаматтық алу мүмкіндіктері туралы әрдайым біле бермейді. Құқықтық сауаттылықтың төмендігі кейде адал емес тұлғалардың репатрианттардан рәсімдерді жеделдету үшін заңсыз түрде ақша алуына дейін әкелетін жағдайларға себеп болуы мүмкін.

«Біз азаматтық алғымыз келді. Қытайдан Қазақстанға ертерек қоныс аударған бір адам бұл мәселені белгілі бір ақша сомасына шешіп беретінін айтты. Біз қуанып кеттік, себебі өзіміз не істеу керектігін түсінбедік. Сонымен қатар барлық құжаттама орыс тілінде жүргізілді, ал билік өкілдері де қазақ тілін өте нашар меңгергендіктен, бізге рәсімнің толық тәртібін түсіндіре алмады. Біз ұзақ күттік, алайда оның алаяқ екені белгілі болды. Ол мені ғана емес, Қытайдан Қазақстанға оралған бірнеше отбасын да алдаған. Біз ақшамызды қайтара алмадық, тек құжаттарымыздың қайтарылғанына ғана қанағат еттік. Сондықтан азаматтық алу үдерісі бізде ұзаққа созылды».

(Қытайдан келген репатриант, ер адам, 70 жаста).

Халықаралық көші-қон ұйымының мәліметінше, Қазақстандағы қандастар көбіне жұмыспен қамту проблемаларына тап болады (45,3 %) [4]. 2023 жылы жүргізілген далалық зерттеулер кезінде жұмыс табу репатрианттар үшін ең өзекті мәселе екені айқындалды. Әсіресе, көшіп келген елден алған диплом көп жағдайда Қазақстанда жарамайды, өйткені Қазақстанда олардың біліктілігін қайта бейімдеу күрделі мәселе болып табылады. Сол себепті репатрианттардың басым бөлігі арнайы білімдері бар болса да кәсіпкерлікпен, мал шаруашылығымен айналысады немесе құрылыс пен аграрлық секторларда еңбек етеді.

Статистикалық деректерге сәйкес, қандастар арасында білім деңгейі бойынша тек жалпы орта білімі бар тұлғалар басымдыққа ие (61 %) [5]. Мәселен, 2023 жылы еңбекке қабілетті жастағы қандастардың білім деңгейі мынадай көрсеткішті көрсетті: 18 % жоғары білімге, 38,6 % орта арнаулы білімге, 37,4 % жалпы орта білімге ие, ал 5,9 % жуығы білімі болмаған.

Мемлекеттік бағдарлама аясында білім алуға қатысты жеңілдіктер жүйесі қарастырылған. Елдегі жетекші жоғары оқу орындарында оқыту үшін жас репатрианттарды даярлауға бағытталған арнайы бағдарламалар әзірленді. Практика көрсеткендей, Қазақстанда білім алған қандастар қоғамға әлдеқайда жоғары деңгейде интеграцияланады.

«2003 жылы Қазақстанға репатрианттардың үлкен толқыны келді, әсіресе, олардың көпшілігі жастар болды. Шамамен 1500-2000 жас шекарадан өтті. Сол кезде Алматы, Тараз, Кентау және басқа да қалаларда дайындық курстары ашылды. Жоғары балл жинағандар ҚазҰУ-ға түсті. Бізге тіл үйретіп, бейімделуге көмектесті. Қазақстан тарихын оқыдық. Кейін емтихан тапсырып, ҚазҰУ-ға мамандық бойынша оқуға түстік. Ал түсе алмағандар саудаға кетті немесе Қытайға қайта оралды. Білімсіз жаңа ортаға бейімделу өте қиын. Кейбір табанды жастар бағын екінші рет сынап көру үшін тағы бір жыл қалып қойды».

(Қытайдан келген репатриант, ер адам, 38 жаста).

Орта мектептерде қандас бауырларымыздың балалары үшін білім алу қолжетімді. Дегенмен, кейбір респонденттер олардың балалары мектепте буллингке және дұрыс қабылдамаушылыққа тап болғанын атап өтті.

«Менің немерем мектепке тез бейімделіп кетті. Жақсы оқып, үздік оқушылардың бірі болды. Бірақ кейбір балалар мен ата-аналар: «Қалайша қытай бала қазақтардың ішінде үздік болып кетті» деп шу шығарды. Алайда біз өзіміз қазақпыз ғой. Қазақ тілі – біздің ана тіліміз.

(Қытайдан келген репатриант, ер адам, 65 жаста).

Мемлекет бұл мәселені құжаттарды рәсімдеу мерзімін қысқарту және ұсынылатын құжаттар санын азайту арқылы шешуге тырысады. Алайда қандастардың жауаптарын талдау нәтижесінде, репатрианттар үшін ақпараттың қолжетімділігі мәселесі және атқарушы билік органдары тарапынан бұл бағытта жүйелі жұмыстың жеткіліксіздігі әлі де сақталып отырғанын байқауға болады.

Репатрианттар қазақ тілінде қызметтер ала алмайды. Әдетте мұндай түсіндіру жұмыстарын қандастарды бейімдеу және интеграциялау орталықтары жүргізуі тиіс. Алайда сұхбат барысында бірде-бір респондент бұл орталықтардың жұмысын немесе оларға жүгінгенін атап өтпеді. Олар үшін ақпаратты достарынан, туыстарынан және таныстарынан немесе ақылы негізде олардың құжаттарын рәсімдеп беретін делдалдар қызметі. Формалды институттар тиімсіз болған жағдайда бейресми институттардың рөлі күшейеді, бұл өз кезегінде мемлекеттің көші-қон үдерістерін бақылау қабілетіне теріс әсер етеді [6].

Қандастар жергілікті этникалық қазақтарға барлық жағынан ұқсас болуына қарамастан, репатрианттармен жүргізілген нарративтік сұхбаттар жергілікті тұрғындар мен қандастар арасындағы мәдени және тілдік айырмашылықтардың тұрақты түрде сақталатынын көрсетті. Аталған зерттеуге қатысқан респонденттердің Алматы, Солтүстік және Шығыс Қазақстан облыстарында тұратындығын атап өткен жөн. Ал әлеуметтік-мәдени бейімделу Қазақстанның солтүстік өңірлерімен салыстырған оңтүстікте (Оңтүстік Қазақстан, Жамбыл, Қызылорда, Маңғыстау облыстары), яғни дәстүрлі қазақ мәдениетіне берік сақталған аймақтарда анағұрлым жеңіл өтеді [7].

Сұхбаттарды талдау нәтижелері көрсеткендей, әртүрлі елдерден (посткеңестік елдер, Иран, Қытай, Моңғолия) келген репатрианттардың қазақстандық қоғамда қабылдануы мен бейімделуі біркелкі сипатқа ие емес. Әсіресе қандастар мен жергілікті халық арасындағы айырмашылықтар солтүстік өңірлер мен ірі қалаларда айқынырақ байқалады, мұнда респонденттердің пікірінше, орыстанған мәдени орта басым. Көптеген репатрианттар бір жағынан солтүстікте жергілікті халықтың қазақ дәстүрлерінің кейбір элементтерін жоғалтқанын атап өтсе, екінші жағынан өздерінің бұл дәстүрлерді шетелде тұрса да сақтап қалғанын атап көрсетеді.

«Жергілікті қазақтар тек орыс тілінде сөйлеп қана қоймай, соған сәйкес мінез-құлық та көрсетеді. Ас беру (жерлеу) рәсімдерінде мен біздің дәстүрімізден мүлде бөлек жағдайды байқадым. Қазақтардың байырғы дәстүрі бойынша бұлай жасалмайды!»

(Ираннан келген репатриант, әйел, 35 жаста).

Ортақ кеңестік тарихи жағдайды бастан өткерген мемлекеттерден, мысалы Өзбекстан мен Ресейден келген репатрианттар жергілікті халықпен мәдени айырмашылықтың аз екенін атап өтеді. Бұл өз кезегінде олардың қазақстандық қоғамға интеграция үдерісін жеңілдетеді. Мұны ортақ тарихи-мәдени контекстпен, атап айтқанда кеңестік идеология мен тілдің ықпалымен түсіндіруге болады. Ал Қытай, Иран және басқа да посткеңестік емес елдерден келген қандастар бейімделу барысында анағұрлым басым кедергілерге тап болады. Далалық зерттеулер барысында әртүрлі елдерден келген репатрианттар арасында белгілі бір әлеуметтік қашықтықтың бар екені байқалды. Тіпті бір ауылда тұрса да, олар бір-бірімен тығыз байланыс орнатпайды және көбіне көшіп келген елдері бойынша өзара топтасуды және қарым-қатынас жасауды жөн көреді.

Иран мен Пәкістаннан келген қандастардың мәдени болмысында исламдық сипаттар басым. Олардың көпшілігі діни нормаларды қатаң ұстанып, жергілікті қазақтардың дәстүрлі мұсылмандық тәжірибелерден алыстап кеткенін атап өтеді. Қосымша қиындықтардың бірі ретінде шетелде қалыптасқан қазақ жазуының айырмашылығы, бұл жергілікті

мәдени кеңістікті түсіну мен коммуникацияны одан әрі күрделендіре түседі. Жергілікті қазақтардың көзқарасы бойынша, Қытай мен Моңғолиядан келген репатрианттардың мәдениеті біршама көнерген сипатты иеленеді. Олар қазіргі Қазақстан қоғамында жоғалған тілдік және мінез-құлық формаларын сақтап қалған. Сонымен қатар бұл топтардың посткеңестік құндылықтарды, атап айтқанда интернационализм мен көптілділікті қабылдауы қиындық тудырады.

Жергілікті халық арасында қандастар көшіп келген елдердің мәдениетін бойына сіңірген деген пікір де кездеседі. Бұл оларды «бөтен» ретінде қабылдауға негіз болып, бірегейлену мен интеграциялану аясында шекаралар туындатады. Қандастар арасында жауап берген респонденттердің берген жауаптарында қандастарды «келімсек қазақтар», «сатқындар», «кезбе оралмандар», «қытайлар», «қарақалпақтар» деп атау жағдайлары кездеседі, бұл олардың шыққан еліне байланысты әртүрлі сипатта көрініс табады.

Осылайша, көп жағдайда жергілікті қазақ халқы мен репатрианттар арасындағы өзара қарым-қатынастар көбінесе әлеуметтік шиеленіспен сипатталады. Бұл кей жағдайда репатрианттарға мемлекет тарапынан көрсетілетін әлеуметтік қолдаумен де байланысты. Бұлар «бәріне дайын күйінде келді» деген көзқарастар жергілікті тұрғындар арасында жиі айтылады, сондай-ақ тарихи адалдыққа қатысты айыптауларда жоқ емес. Тарихи қиын қыстау кезеңдерінде көрші елдерге көшіп кеткен, енді елімізде жағдай жақсарғанда қайтып көшіп келіп жатыр деген сияқты пікірлер кездеседі. Нәтижесінде репатрианттар туыстары мен таныстарының маңайына қоныстануға тырысады, бұл оларға әлеуметтік қолдау мен қауіпсіздік сезімін қамтамасыз етеді. Бұл өз кезегінде шоғырланған қоныстану аймақтарының қалыптасуына ықпал етеді. Осылайша, репатрианттардың кейбір бөлігі қабылдаушы орта тарапынан мойындалмауы қоғамда интеграцияны күрделендіре түседі.

Талқылау

«Репатриация» терминінің кеңінен қолданылуына қарамастан, академиялық кеңістікте оның бірыңғай анықтамасы қалыптаспаған. Көптеген еңбектерде бұл ұғым этникалық топ өкілдерінің өздерінің тарихи отаны ретінде интерпретацияланатын аумаққа оралуын білдіреді» [8]. Аталған контексте Р. Баубек ұсынған трансұлттық азаматтық тұжырымдамалары ерекше мәнге ие. Оның тәсілінде қайту үдерісі тек кеңістіктік орын ауыстыру ретінде ғана емес, сонымен қатар шыққан еліндегі саяси-азаматтық құқықтарға қолжетімділікті қалпына келтіру ретінде интерпретацияланады. Бұл ұғым репатриацияны түсіну аясын түбегейлі кеңейтеді [9].

Р. Кингтің тарихи-салыстырмалы талдауы «қайтарымды көші-қон» ұғымының этникалық репатриацияға қарағанда анағұрлым кең

екенін көрсетеді, себебі соңғысында негізгі назар оралушылар мен қабылдаушы мемлекеттің этносаяси құрылымы арасындағы туыстық байланысқа аударылады [10]. Осы тұрғыдан алғанда, репатриация көбіне мемлекеттік саясат шеңберінде құрал ретінде көрініс табады, әсіресе этноорталықтандырылған режимдерде, мұнда репатрианттың этникалық шығу тегі заңды түрде оралуының жеткілікті шарты ретінде танылады. Алайда этникалық және мәдени ұқсастық интеграция үдерісін автоматты түрде жеңілдетеді деген болжам эмпирикалық тұрғыдан расталмайды.

Көптеген зерттеулер репатрианттардың интеграция үрдісі әлдеқайда қақтығысты әрі көпқабатты сипатқа ие екенін көрсетеді. К. Йопкенің пайымдауынша, ұлттық тиесіліктің универсалистік негіздерін жариялайтын либералды демократиялар теңдік қағидаттары мен этникалық іріктеуге негізделген репатриациялық бағдарламалар арасындағы қайшылықтарға тап болады. Ал этникалық мемлекеттерде мұндай бағдарламалар үстем этномәдени бірегейлікке негізделген ұлт-мемлекет идеологиясының табиғи жалғасы ретінде қабылданады. Бұл жағдайда репатриация адамдардың символикалық оралу ретінде қабылданады [11].

Бразилиядан этикалық жапондарды тартуға бағытталған ауқымды шаралар жүзеге асырылған Жапония мысалына назар аударатын болсақ репатрианттар ортақ этникалық шығу тегіне қарамастан, өзге мәдени кодтың тасымалдаушылары болып табылады [12]. Бұл этникалық ортақтықты интеграциялық ресурс ретінде жеткілікті деп қарастыратын тезисті әлсіретеді. Осылайша, репатрианттың этникалық шығу тегі табысты интеграцияның жеткілікті шарты болып табылмайды. Алдыңғы қатарға тарихи отанынан тыс қалыптасқан мәдени және әлеуметтік айырмашылықтар шығады. «Кері қайтқан мигранттардың» менталитеті мен мәдениеті жергілікті тұрғындармен салыстырғанда бәрібір өзгеше болады. Сондықтан олардың интеграция ерекшеліктерін анықтау үшін барлық мигранттарға ортақ қолданылатын критерийлерді пайдалану қажет.

Интеграцияның теориялық модельдерінің ішінде А. Агер мен Э. Стрэнг ұсынған тұжырымдаманың маңызы ерекше [13]. Олар интеграцияны төрт мағыналық блокқа біріктірген он түрлі индикатор арқылы операционализациялауды ұсынады. Сонымен қатар, Х. Эссер мен Ф. Хекманн әзірлеген интеграцияның төртқырлы үлгісі бар, ол мәдени, құрылымдық, әлеуметтік және сәйкестендіру құрамдастарын қамтып, бейімделу динамикасының неғұрлым кешенді көрінісін ұсынады [14]. Аталған модельдер осы зерттеудің эмпирикалық құралдарын әзірлеудің негізіне алынды.

Атап айтқанда, индикаторлар білім беру, денсаулық сақтау, еңбек нарығы мен тұрғын үй ресурстарына қолжетімділікті; әлеуметтік байланыстардың болуын (этникалық топ мүшелерімен де, қабылдаушы қоғам өкілдерімен де); сондай-ақ тиесілік сезімі мен қауіпсіздік деңгейін қамтиды. Мұндай кешенді тәсіл интеграцияның құрылымдық және

сәйкестендіру аспектілерін қатар ескеруге мүмкіндік береді.

Қандастардың қазақстандық қоғамға интеграциялануын түсіндіруде неміс философы Аксель Хоннеттің заманауи мойындау теорияларына жүгінген орынды. Философтың пікірінше, тұлғаның қалыптасуы мен әлеуметтік интеграция үшін адамға оның қоршаған ортаның мойындау ерекше маңызды. Өйткені адамдық «Мен» басқалардан бөлек дербес өмір сүрмейді, ол басқалармен өзара әрекеттесу барысында қалыптасады. Яғни, адам тек басқалар тарапынан мойындалған жағдайда ғана өзін тұлға ретінде қалыптастыра алады. А. Хоннет мойындаудың үш формасын немесе деңгейін ажыратады: эмоционалдық, құқықтық және әлеуметтік немесе мәдени мойындау. Әрбір деңгей қоғамға кірігу үшін маңызды болып табылады [15].

Эмоционалды түрде мойындау. Бұл мойындаудың алғашқы, базалық деңгейі, ол кез келген адамның отбасында қалыптасады. Ол – сенім, жақындық және сүйіспеншілік сезімдері арқылы көрініс тауып, өзіндік бірегейленудің негізін және әлемге деген сенімнің базасын қалыптастырады.

Құқықтық түрде мойындау. Екінші деңгей құқық пен мемлекеттегі мәртебемен тығыз байланысты. Әрбір адам заң алдында тең құқықтарға ие. Бұл жерде мойындау жеке қатынастар арқылы емес, мемлекет пен құқықтық тәртіп арқылы жүзеге асады. Біздің жағдайда репатриант өзін қоғамның толыққанды мүшесі ретінде сезінуі үшін азаматтық пен барлық құқықтарды мүмкіндігінше тез иеленуі қажет. Құқықтық мойындау адамның құқықтық жүйе шеңберінде қоғамның тең құқылы қатысушысы екенін растайды.

Әлеуметтік түрде мойындау. Бұл деңгейде адам тек тең құқықты ғана емес, сонымен қатар маңызды тұлға ретінде де танылады. Яғни, адам қоғам тарапынан мойындалатын және қабылданатын белгілі бір қасиеттерге ие болады. Дәл осы сезім топқа тиістілік, құрмет және мойындалу сезімін қалыптастырады. А. Хоннеттің пікірінше, әлеуметтік мойындау тек сыпайы қатынас немесе толеранттылық қана емес, ол қоғамдық ынтымақтастық аясында басқаның үлесі мен бірегейлігін белсенді түрде мойындау болып табылады. Әлеуметтік мойындау кәсіби жетістіктерді тануда, мәдени кеңістікке, бұқаралық ақпарат құралдарына, білімге, өнерге және тыңдалу мүмкіндігіне қолжетімділік кезінде көрініс табады. Ал әлеуметтік мойындаудың болмауы әлеуметтік маргинализацияға әкеледі.

Мойындаудың мұндай кеңейтілген түсінігі Аксель Хоннеттің теориясымен үндеседі, онда әлеуметтік мойындау толыққанды субъектіліктің қалыптасуының қажетті шарты ретінде қарастырылады. Осы тұрғыдан алғанда, интеграция таза институционалдық міндет болудан қалып, әлеуметтік қатынастардың моральдық грамматикасы мәселесіне айналады [15]. Осылайша, репатриацияны зерттеудің заманауи өрісі өзінің көп өлшемді сипатын айқындайды. Құқықтық және институционалдық

шеңберлерден бастап, бірегейлік, мойындау және символдық тәртіп мәселелеріне дейін. Бұл миграцияны зерттеулерде саяси әлеуметтануды, әлеуметтік антропологияны, этика мен философияны ұштастыратын пәнаралық тәсілді талап етеді.

Интеграция – күрделі әрі көпқырлы үрдіс. Бұл үрдіске репатрианттардың өздері де белсенді қатысуы ерекше маңызды. Өйткені интеграцияның табыстылығы оның тілді үйренуге, мәдени нормаларды игеруге және т.б. бағытталған жеке күш-жігері мен ниетіне тікелей байланысты. Бұл белгілі бір психологиялық дайындық пен ресурстарды талап етеді. Ең бастысы адамның өзі өзгеруге деген ішкі ұмтылысы болуы қажет. Қабылдаушы қоғам репатрианттарды «біз» деп аталатын қауымдастықтың бір бөлігі ретінде, соның барлық салдарларымен – құқықтары мен пікірлерін құрметтеу және мойындауды қоса алғанда – қабылдауға дайын болуы тиіс. Интеграция үдерісінің бұл екі қыры өзара тығыз байланысты, өйткені «бөгде» ретінде қабылданып, теріс көзқарас қалыптасқан жабық қоғамға бейімделу өте қиын. Кей жағдайда сенімсіздік дискриминация ретінде қабылданып, адамның интеграцияға деген мотивациясын жоғалтуына алып келеді, бұл өз кезегінде жатсыну сезімін күшейтеді. Сонымен қатар, екінші жағынан, егер репатриант жергілікті тіл, мәдениет және менталитет ерекшеліктерін үйренуге ұмтылмаса, қоғам да оны қабылдай алмайды. Сондықтан интеграцияның табыстылығы өзара мойындау мен қабылдауға тікелей байланысты.

Дәстүрлі түрде көші-қон зерттеулерінде басты назар мемлекеттің міндеттеріне аударылады. Алайда Дж. О’Нил атап өткендей, интеграцияның табыстылығы көптеген акторлардың, соның ішінде жергілікті тұрғындардан бастап жұмыс берушілерге, қоғамдық және діни ұйымдарға дейінгі субъектілердің бірлескен қатысуының нәтижесі болып табылады. Интеграция – бұл әкімшілік үдерістен гөрі, өзара қарым-қатынастардың динамикасы. Қабылдау деңгейі формалды төзімділіктен бастап әлеуметтік өмірге шынайы кірігуге дейін әртүрлі болуы мүмкін.

Мұндай зерттеу дизайны құрылымдық талдау мен субъективті қабылдауды өзара ұштастыруға мүмкіндік береді. Респонденттердің нарративтері мен философиялық тұжырымдамалар арқылы интеграцияны тек саяси-құқықтық міндет ретінде ғана емес, мойындалу үшін күреспен астасқан ішкі бейімделу үдерісі ретінде де қарастыруға болады. Осындай тәсіл болып жатқан құбылыстарды тереңірек түсінуге мүмкіндік беріп, адамға бағдарланған жаңартылған саясаттың негізіне айналуы ықтимал.

Қорытынды

Қорыта айтқанда, Қазақстандағы репатрианттарды интеграциялау саясатының өзіндік ерекшеліктері бар екендігі байқалады. Қазақстандық тәжірибе этностық фактордың мемлекеттік мүдделермен, демографиялық міндеттермен және экономикалық басымдықтармен өзара тығыз байланыс

негізінде қалыптасқан посткеңестік интеграция моделін көрсетеді. Соның нәтижесінде институционалдық мойындау мен әлеуметтік қабылдау арасындағы қайшылық байқалады: қандастарды мойындау үдерісі жүзеге асырылғанымен, оның институционалдық және әлеуметтік тетіктері жеткілікті деңгейде орнықтаған.

Мойындау ұғымы репатрианттардың құқықтық тұрғыдан тарихи отанына оралуы мен олардың қоғам тарапынан нақты әлеуметтік қабылдануы арасындағы алшақтықты түсіндіретін негізгі теориялық категория ретінде қарастырылады. Азаматтық беру немесе құқықтық мәртебені ресми түрде бекіту репатрианттардың әлеуметтік және мәдени тұрғыдан толық қабылдануын әрдайым қамтамасыз ете бермейді. Бұл жағдай олардың қоғамға тиесілілік сезімінің әлсіреуінен және әлеуметтік маргиналдану үдерістерінен көрініс табады.

Қазақстандағы қандастар тәжірибесі құқықтық мойындаудың көбіне формалды сипатта сақталуы және қоғам тарапынан әлеуметтік қабылдау деңгейінің жеткіліксіздігі интеграция үдерісінің тиімділігіне кері әсер ететінін көрсетеді. Нәтижесінде бұл әлеуметтік оқшаулануға алып келіп, репатрианттардың қоғамдық өмірге толыққанды қатысу мүмкіндіктерін шектейді әрі оларды әлеуметтік тұрғыдан шеттетілген топ ретінде қабылдау үрдістерінің сақталуына ықпал етеді.

Қандастардың қоғамдық өмірге толыққанды қатысу мүмкіндіктерін кеңейту, жергілікті қауымдастықтармен тұрақты өзара әрекеттесу ортасын қалыптастыру, білім беру ұйымдары, еңбек ұжымдары және жергілікті қоғамдастықтар деңгейінде әлеуметтік байланыстарды нығайту олардың қоғамға тиесілілік сезімін күшейтуге ықпал етуі мүмкін. Сонымен қатар қоғамдық ортада өзара құрмет пен қабылдауды нығайтуға бағытталған тәсілдерді дамыту, қандастар мен жергілікті тұрғындар арасындағы күнделікті әлеуметтік өзара әрекеттесуді кеңейту және ақпараттық қолдау тетіктерін жетілдіру олардың әлеуметтік мойындалуын күшейтіп, орнықты интеграция үшін қолайлы жағдай қалыптастыруға ықпал етуі мүмкін.

Осылайша, этникалық қазақ репатрианттарын эмоциялық, құқықтық және әлеуметтік-мәдени деңгейлерде кешенді әрі жүйелі түрде мойындаусыз олардың қоғамға орнықты интеграциялануы мүмкін емес. Көпдеңгейлі мойындау тетіктерін дамыту қандастардың орнықты интеграциясына қолайлы институционалдық негіз қалыптастыруы мүмкін.

ӘДЕБИЕТ

[1] О мерах по реализации постановления Верховного Совета Республики Казахстан «О введении в действие Закона Республики Казахстан «Об иммиграции» <https://zakon.uchet.kz/rus/docs/P920001055>

[2] Этносоциальные процессы в Республике Казахстан / отв. ред. М.С. Шайкемелев. *Сборник научных трудов. – Алматы: ИФПР КН МОН РК. - 2021. Часть 2. – С. 250–251.*

[3] В ВКО жители поселка Шыгыс вышли на митинг из-за отключения света. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31391464

[4] Аналитический обзор, подготовленный Международной организацией по миграции. Результаты социологического исследования, проведенного в пяти регионах Республики Казахстан. - 2014.

[5] Черных И. А. Этнические мигранты в Казахстане: факторы уязвимости и поведенческие модели // *Мигранты и вопросы их инклюзии в государствах евразийского пространства*. Сборник материалов международной научной конференции. Алматы. - 2017. С. 66–82.

[6] Faist T., Bilecen B., Barglowski K., Sienkiewicz J. J. Transnational Social Protection: Migrants' Strategies and Patterns of Inequalities. *Population, Space and Place*. 2017. - Vol. 21. P. 191–202.

[7] Абдигалиева Г. К., Камалдинова А. А. Социально-политическое положение оралманов в Казахстане // *Вестник КазНУ им. аль-Фараби*. - 2015. № 1(50). С. 130–138.

[8] Castles S., Miller M., Ammendola G. The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World. *American Foreign Policy Interests*. - 2005. - Vol. 27. No. 6. P. 537–542. <https://doi.org/10.1080/10803920500434037>.

[9] Bauböck R. *Transnational Citizenship and Migration*. London: Routledge, 2017. - 560 p. ISBN 9781472428165.

[10] King R. Generalizations from the History of Return Migration. Ghosh B. (ed.). *Return Migration: Journey of Hope or Despair?* Geneva: International Organization for Migration.- 2000. - P. 7–55.

[11] Brubaker R. *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Cambridge, MA: Harvard University Press. – 1992. - 270 p.

[12] Joppke C. *Selecting by Origin: Ethnic Migration in the Liberal State*. Cambridge, MA: Harvard University Press. – 2005. - 321 p.

[13] Ager A., Strang A. Understanding Integration: A Conceptual Framework. *Journal of Refugee Studies*. – 2008. - Vol. 21. No. 2. P. 166-191.

[14] Heckmann F. The Concept of Integration: Theoretical Concerns and Practical Meaning. Asselin J. et al. (eds.). *Social Integration and Mobility: Education, Housing and Health*. Lisbon: Centro de Estudos Geográficos. – 2005. - P. 7-20.

[15] Honneth A. *The Struggle for Recognition: The Moral Grammar of Social Conflicts*. Cambridge, MA: MIT Press. - 1996. - 215 p.

REFERENCES

[1] О мерах по реализации постановления Верховного Совета Республики Казахстан “О введении в действие Закона Республики Казахстан “Об иммиграции” [On measures to implement the Resolution of the Supreme Council of the Republic of Kazakhstan “On the entry into force of the Law of the Republic of Kazakhstan “On Immigration”] https://zakon.uchet.kz/rus/docs/P920001055_ [in Russ.].

[2] Jetnosocial'nye processy v Respublike Kazahstan [Ethnosocial processes in the Republic of Kazakhstan] / otv. red. M.S. Shajkemelev. Sbornik nauchnyh trudov. – Almaty: IFPR KN MON RK. - 2021. Chast' 2. – С. 250–251. [in Russ.].

[3] V VKO zhiteli poselka Shygys vyshli na miting iz-za otkljuchenija sveta. [In East Kazakhstan region, residents of the village of Shygys held a rally due to a power outage] URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31391464 [in Russ.].

[4] Analiticheskij obzor, podgotovlennyy Mezhdunarodnoj organizaciej po migracii. Rezul'taty sociologicheskogo issledovaniya, provedennogo v pjati regionah Respubliki Kazahstan. [Analytical review prepared by the International Organization for Migration. Results of a sociological study conducted in five regions of the Republic of Kazakhstan] - 2014. [in Russ.].

[5] Chernyh I. A. Jetnicheskie migranty v Kazahstane: faktory uязvimosti i povedencheskie modeli [Ethnic migrants in Kazakhstan: factors Vulnerabilities and Behavioral Patterns] // Migranty i voprosy ih inkljuzii v gosudarstvah evrazijskogo prostranstva. Sbornik materialov mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii. Almaty. - 2017. S. 66–82. [in Russ.].

[6] Faist T., Bilecen B., Barglowski K., Sienkiewicz J. J. Transnational Social Protection: Migrants' Strategies and Patterns of Inequalities. Population, Space and Place. 2017. - Vol. 21. P. 191–202.

[7] Abdigalieva G. K., Kamaldinova A. A. Social'no-politicheskoe polozhenie oralmanov v Kazahstane [Socio-political Situation of Oralman in Kazakhstan] // Vestnik KazNU im. al'-Farabi. - 2015. № 1(50). S. 130–138. [in Russ.].

[8] Castles S., Miller M., Ammendola G. The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World. American Foreign Policy Interests. - 2005. - Vol. 27. No. 6. P. 537–542. <https://doi.org/10.1080/10803920500434037>.

[9] Bauböck R. Transnational Citizenship and Migration. London: Routledge, 2017. - 560 p. ISBN 9781472428165.

[10] King R. Generalizations from the History of Return Migration. Ghosh B. (ed.). Return Migration: Journey of Hope or Despair? Geneva: International Organization for Migration.- 2000. - P. 7–55.

[11] Brubaker R. Citizenship and Nationhood in France and Germany. Cambridge, MA: Harvard University Press. – 1992. - 270 p.

[12] Joppke C. Selecting by Origin: Ethnic Migration in the Liberal State. Cambridge, MA: Harvard University Press. – 2005. - 321 p.

[13] Ager A., Strang A. Understanding Integration: A Conceptual Framework. Journal of Refugee Studies. – 2008. - Vol. 21. No. 2. P. 166–191.

[14] Heckmann F. The Concept of Integration: Theoretical Concerns and Practical Meaning. Asselin J. et al. (eds.). Social Integration and Mobility: Education, Housing and Health. Lisbon: Centro de Estudos Geográficos. – 2005. - P. 7–20.

[15] Honneth A. The Struggle for Recognition: The Moral Grammar of Social Conflicts. Cambridge, MA: MIT Press. - 1996. - 215 p.

ИНТЕГРАЦИЯ ЭТНИЧЕСКИХ РЕПАТРИАНТОВ (КАНДАСОВ) В КАЗАХСТАНЕ (ПО РЕЗУЛЬТАТАМ СОЦИАЛЬНО- АНТРОПОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ)

Шакеева Б.Р.¹, Асхат Г.², *Айтымбетов Н.Ы.³, Жұмабайұлы Н.⁴

^{1,2} Университет «Туран», Алматы, Казахстан

^{*3} Института философии, политологии и религиоведения КН МНВО РК,
Алматы, Казахстан

⁴ Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Алматы, Казахстан

Аннотация. В статье процесс интеграции этнических репатриантов (кандасов) в казахстанское общество рассматривается в контексте социального признания и формирования идентичности. Цель исследования заключается в анализе особенностей социальной адаптации этнических репатриантов после переселения на историческую родину, а также в выявлении влияния признания со стороны принимающего общества на интеграционные процессы. Несмотря на то, что государственная политика Казахстана, направленная на приём и поддержку кандасов, включает долгосрочные механизмы институциональной поддержки, меры по предоставлению правового статуса и систему социальных льгот, результаты проведённого исследования показывают наличие ряда интеграционных трудностей. Полученные данные свидетельствуют о том, что формальные механизмы интеграции не всегда обеспечивают полноценное включение этнических репатриантов в общественную среду.

Исследование основано на материалах качественного социально-антропологического исследования, проведённого в различных регионах Казахстана в период 2023-2025 гг. Эмпирическая база сформирована на основе более тридцати нарративно-биографических интервью с кандасами, проживающими в городе Есик Алматинской области, селе Шыгыс Восточно-Казахстанской области и районном центре Сергеевка Северо-Казахстанской области. В ходе анализа были рассмотрены миграционный опыт респондентов, процессы социальной адаптации, особенности повседневного коммуникативного взаимодействия, а также субъективные представления о признании со стороны принимающего общества.

Теоретико-методологическую основу исследования составляет теория признания Акселя Хоннета. Предложенный подход позволяет рассматривать интеграцию как многомерный социальный процесс, не ограничивающийся правовым статусом, а включающий эмоциональное принятие, социальную оценку и формирование чувства общественной принадлежности. Результаты исследования демонстрируют сохранение устойчивого разрыва между

институциональной интеграцией и повседневным социальным признанием, что может усиливать риски социальной изоляции этнических репатриантов. В заключение обосновывается, что успешная интеграция этнических репатриантов требует не только совершенствования институциональных механизмов поддержки, но и формирования диалогического пространства, основанного на социальном признании и принятии кандасов в качестве полноправных членов общества.

Ключевые слова: репатриация, кандасы, интеграция, признание, национальная идентичность, Казахстан, миграция

Финансирование: Научная статья подготовлена в рамках программы BR31714927 «Многомерная идентичность и общественный консенсус в социетальном контексте казахстанской динамики: поиск моделей гражданского единства в условиях гибридных вызовов», реализуемой в целях финансирования научных организаций, осуществляющих фундаментальные научные исследования на 2026–2028 годы, при поддержке Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан.

INTEGRATION OF ETHNIC REPATRIATES (KANDAS) IN KAZAKHSTAN (BASED ON THE RESULTS OF A SOCIO-ANTHROPOLOGICAL STUDY)

Shakeyeva B.R.¹, Askhat G.², *Aitymbetov N.Y.³, Zhumabayuly N.⁴

^{1,2} Turan University, Almaty, Kazakhstan

^{*3} Institute for Philosophy, Political Science and Religious Studies of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan, Almaty, Kazakhstan

⁴ Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Abstract. This article examines the integration process of ethnic repatriates (kandas) into Kazakhstani society through the lens of social recognition and identity formation. The study aims to analyze the specific features of the social adaptation of ethnic repatriates following their relocation to their historical homeland and to identify the impact of recognition by the host society on integration processes. Although Kazakhstan's state policy aimed at the reception and support of kandas includes long-term institutional support mechanisms, legal status provision measures, and a system of social benefits, the findings of this study indicate that formal integration mechanisms do not always ensure the full inclusion of ethnic repatriates into the social environment.

The study is based on materials obtained through a qualitative socio-anthropological investigation conducted across various regions of Kazakhstan between 2023 and 2025. The empirical basis consists of more than thirty narrative-biographical interviews conducted with kandas residing in the city of Esik (Almaty Region), the village of Shygys (East Kazakhstan Region), and the town of Sergeevka

(North Kazakhstan Region). The analysis focused on respondents' migration experiences, processes of social adaptation, patterns of everyday communicative interaction, and subjective perceptions of recognition by the host society.

The theoretical and methodological framework of the study is grounded in Axel Honneth's theory of recognition. This approach makes it possible to conceptualize integration as a multidimensional social process extending beyond legal status to encompass emotional acceptance, social valuation, and the development of a sense of social belonging. The findings reveal the persistence of a substantial gap between institutional integration and everyday social recognition, a condition that may reinforce the risks of social isolation among ethnic repatriates. The article concludes that the successful integration of ethnic repatriates requires not only the improvement of institutional support mechanisms but also the creation of a dialogical social space grounded in social recognition and the acceptance of kandas as full and equal members of society.

Keywords: repatriation, kandas, integration, recognition, national identity, Kazakhstan, migration

Funding: This research article was prepared within the framework of Program **BR31714927**, "Multidimensional Identity and Public Consensus in the Societal Context of Kazakhstan's Dynamics: Exploring Models of Civic Unity under Hybrid Challenges," implemented to support the funding of research organizations conducting fundamental scientific research for 2026–2028 by the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan.

*Мақала түсті / Статья поступила / Received: 14.05.2026.
Жариялауға қабылданды / Принята к публикации / Accepted: 26.06.2026.*

Авторлар туралы мәлімет:

Шакеева Б.Р. - Халықаралық қатынастар және дипломатия жоғарғы мектебінің қауымдастырылған профессор-зерттеушісі, Туран университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: botashakeeva@gmail.com

Асхат Г.- Халықаралық қатынастар және дипломатия жоғарғы мектебінің қауымдастырылған профессоры, Туран университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: g.askhat@turan-edu.kz

Айтымбетов Н.Ы. ҚР ҒЖБМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институтының жетекші ғылыми қызметкері, қауымдастырылған профессор, Алматы, Қазақстан, e-mail: nurken.aitymbetov@gmail.com

Жұмабайұлы Н. - Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің PhD докторанты, Алматы, Қазақстан, e-mail: nury_kz@mail.ru

Информация об авторах:

Шакеева Б.Р. - Ассоц. профессор-исследователь Высшей школы международных отношений и дипломатии Университет «Туран», Алматы, Казахстан, e-mail: botashakeeva@gmail.com

Асхат Г. - Ассоц. профессор Высшей школы международных отношений и дипломатии Университет «Туран», Алматы, Казахстан, e-mail: g.askhat@turanaedu.kz

Айтымбетов Н.Ы. - Ведущий научный сотрудник Института философии, политологии и религиоведения КНМНВО РК, ассоц. профессор, Алматы, Казахстан, e-mail: nurken.aitymbetov@gmail.com

Жұмабайұлы Н. - PhD докторант Казахского национального университета имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан, e-mail: nury_kz@mail.ru

Information about authors:

Shakeyeva B.R.- Associate Professor-Researcher, Higher School of International Relations and Diplomacy, Turan University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: botashakeeva@gmail.com

Askhat G.- Associate Professor, Higher School of International Relations and Diplomacy, Turan University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: g.askhat@turanaedu.kz

Aitymbetov N.Y.- Leading Research Fellow, Institute for Philosophy, Political Science and Religious Studies of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan, Associate Professor, Almaty, Kazakhstan, e-mail: nurken.aitymbetov@gmail.com

Zhumabayuly N.- PhD Doctoral Student, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: nury_kz@mail.ru

УДК 327

МРНТИ 11.25.91

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2026.64.2.010>

РОЛЬ ЯПОНИИ В QUAD: ОТ ИНИЦИАТОРА К АРХИТЕКТОРУ

*Абизова М.И.¹

^{*1} Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Аннотация. В статье анализируется роль Японии в создании и эволюции Четырехстороннего диалога по безопасности (QUAD) с 2004 года. В условиях обострения американо-китайского соперничества QUAD превратился в один из центральных минилатеральных форматов Индо-Тихоокеанского региона. В большинстве существующих работ Япония рассматривается лишь как один из четырех участников объединения, а систематический анализ японского стратегического лидерства на протяжении всех фаз эволюции формата остается незавершенным.

Целью исследования является реконструкция японской роли на каждой из трех фаз развития QUAD (1.0, 2.0, 3.0) и обоснование характеристики Японии как стратегического архитектора регионального порядка.

Научная значимость работы состоит в уточнении представлений о возможностях средних держав в формировании региональных институтов безопасности. Практическая значимость связана с применимостью выводов к анализу Индо-Тихоокеанских стратегий великих и средних держав и прогнозированию развития минилатеральных форматов.

Методологическую основу исследования составляют кейс-стади, историко-генетический метод и периодизация, метод процессуального отслеживания (process tracing), сравнительный анализ, контент-анализ.

Основные результаты показывают, что Япония последовательно выполняла качественно различные, но взаимосвязанные функции в QUAD: концептуального инициатора (2004-2008 годы), стратегического архитектора, использовавшего инструмент «тактического хеджирования» (2012-2020 годы), и соинституционализатора расширенной невоенной повестки (с 2021 года).

Ценность проведенного исследования заключается в синтезе теоретических рамок – реализма и конструктивизма, а также в анализе новейших англоязычных, русскоязычных и китайских публикаций.

Практическое значение итогов работы определяется возможностью их использования при подготовке аналитических и образовательных материалов по проблемам безопасности Индо-Тихоокеанского региона и стратегиям средних держав.

Ключевые слова: Япония, QUAD, Индо-Тихоокеанский регион, FOIP, тактическое хеджирование, минилатерализм, региональный порядок, США, Китай

Введение

Обострение стратегического соперничества Соединенных Штатов Америки и Китая превратило Индо-Тихоокеанский регион (ИТР) в центральную арену современной мировой политики. Одним из наиболее заметных институциональных последствий этого сдвига стало возрождение и ускоренная институционализация Четырехстороннего диалога по безопасности (QUAD), куда входят четыре государства – США, Япония, Индия и Австралия. За два десятилетия формат прошел путь от ситуативной координации гуманитарных операций после цунами в Индийском океане в декабре 2004 года до саммитов лидеров, а также разветвленной системы рабочих групп, которые охватывают здравоохранение, новые технологии, инфраструктуру, климат, киберпространство и космос. Вопрос о том, кто являлся движущей силой этой эволюции, остается недостаточно ясным.

QUAD нередко воспринимается как преимущественно американский проект по сдерживанию Китая. Подобное восприятие упускает из виду закономерность того, что ключевые концептуальные и нормативные предложения по развитию

«Четверки» исходили из Токио. Именно японские «Дуга свободы и процветания», «Слияние двух морей», «Демократический алмаз безопасности Азии» и стратегия «Свободного и открытого Индо-Тихоокеанского региона» (FOIP) образовали каркас, на котором впоследствии выстраивалась политика США и их партнеров. Анализ японской роли имеет значение не только для понимания самого диалога, но и для более широкой теоретической дискуссии о способности средних держав формировать архитектуру региональной безопасности в условиях конкуренции великих держав.

Актуальность темы определяется тремя обстоятельствами. Во-первых, с 2021 года QUAD переживает наиболее прогрессивную фазу институционализации. Формат был повышен до уровня лидеров, расширяется его невоенная повестка, а само объединение все чаще рассматривается в качестве одного из важных элементов формирующейся Индо-Тихоокеанской архитектуры. Во-вторых, происходит постепенная трансформация японской политики в области обороны. Стратегические документы 2022 года и расширение расходов на оборону до 2% от ВВП ознаменуют отход Токио от прежней модели сдержанности [1]. Это требует переосмысления японской роли в региональных институтах безопасности. В-третьих, опыт Японии – конституционно ограниченной средней державы, которая последовательно направляла эволюцию формата – представляет интерес для государств, которые находятся в зоне соприкосновения интересов великих держав, включая страны Центральной Азии и Казахстан.

Целью исследования является систематическая реконструкция роли Японии на всех трех фазах эволюции QUAD (1.0; 2.0; 3.0), а также

обоснование роли Японии как стратегического архитектора данного формата, а не только как одного из равноправных участников.

Для достижения цели необходимо решить следующие задачи: во-первых, проследить генезис «Четверки» и установить вклад японских концептуальных инициатив в создание QUAD 1.0 (2004-2008 гг.); во-вторых, выявить инструменты, которые обеспечили возрождение на фазе QUAD 2.0 (2012-2020 гг.); в-третьих, определить функции Японии во время фазы институционализации и расширения повестки – QUAD 3.0 (с 2021 г.); в-четвертых, интерпретировать полученные результаты через призму реализма и конструктивизма.

Объектом исследования выступает Четырехсторонний диалог по безопасности как минилатеральный или небольшой институт формирующейся архитектуры безопасности ИТР. Предметом исследования являются стратегия, концептуальные инициативы и инструменты Японии, которые обеспечили создание, возрождение и последовательную институционализацию QUAD.

Научная новизна исследования заключается в следующем. Во-первых, данное исследование можно отнести к числу первых попыток в казахстанском научном дискурсе рассмотреть роль Японии в QUAD в единой аналитической конструкции на протяжении трех фаз эволюции формата. Существующая литература, как правило, ограничивается анализом отдельных аспектов японского участия. Во-вторых, предложена характеристика «стратегического архитекторства» Японии как средней державы, которая фиксирует последовательную смену функций – от концептуального инициатора через стратегического архитектора к соинституционализатору. В-третьих, обоснована взаимодополняемость теоретических интерпретаций QUAD (реализма и конструктивизма), где каждая из которых освещает отдельный уровень японской стратегии. В-четвертых, подробно исследуются русскоязычные, англоязычные и китайскоязычные публикации, что позволяет взглянуть на проблему как из стран-участниц формата, так и из Китая и России.

Основная гипотеза исследования состоит в том, что Япония на протяжении всей эволюции QUAD выступала не рядовым участником, а стратегическим архитектором формата. Устойчивость «Четверки» на каждой фазе определялась способностью Токио переключаться между конкурирующими рамками («тактическое хеджирование») и способностью встраивать Соединенные Штаты в институциональный контекст, что снижает риск американского стратегического отступления из Индо-Тихоокеанского региона. Дополнительная гипотеза уточняет, что именно отказ Японии от открытой антикитайской риторики в пользу нормативно-нейтрального «основанного на правилах порядка» создал пространство консенсуса, что сделало возможным возрождение формата в 2017 году.

Описание материалов и методов

Исследование выполнено в качественной методологической рамке и построено как углубленное кейс-стади роли Японии в Четырехстороннем диалоге по безопасности. Выбор единичного кейса обоснован его теоретической репрезентативностью. Японский случай представляет собой наименее вероятный случай стратегического архитекторства, поскольку конституционные ограничения, историческая память и асимметрия альянса с США, на первый взгляд, должны были исключить лидерскую роль Токио в строительстве региональной архитектуры безопасности.

Историко-генетический метод и периодизация применялись для выделения качественно различных фаз эволюции формата: QUAD 1.0 (2004-2008 годы), период «дремоты» (2008-2012 годы), QUAD 2.0 (2012-2020 годы) и QUAD 3.0 (с 2021 года). Периодизация выстроена по критериям институциональной плотности и содержания повестки.

Метод процессуального отслеживания (process tracing) использовался для реконструкции причинно-следственной цепочки, связывающей японские концептуальные инициативы с институциональными результатами: от программных текстов 2006-2007 годов к заседанию в Маниле, от концепции FOIP 2016 года к возрождению формата в 2017 году, от японских организационных инициатив к саммитам лидеров и рабочим группам QUAD 3.0.

Сравнительный метод применялся в двух измерениях: диахронном – при сопоставлении трех фаз эволюции QUAD между собой, что позволило зафиксировать смену японских функций и инструментов; и синхронном – при сопоставлении QUAD с НАТО по критериям членства, структуры, юридических обязательств и степени бюрократизации, что дало возможность определить специфику минилатеральной институциональной формы и ее преимущества.

Качественный контент-анализ первичных источников составил эмпирическое ядро исследования. Список первичных документов включает программные тексты Синдзо Абэ (книга «На пути к прекрасной стране» 2006 года, речь «Слияние двух морей» 2007 года, статья «Демократический алмаз безопасности Азии» 2012 года), речь министра иностранных дел Таро Асо о «Дуге свободы и процветания» 2006 года, выступление С. Абэ на конференции TICAD VI 2016 года, Белые книги по обороне Японии 2014-2016 годов, Стратегию национальной безопасности и Стратегию национальной обороны Японии 2022 года, а также официальные материалы Министерства обороны Японии и Государственного департамента США.

Источниковую базу вторичной литературы составили научные публикации на английском, русском и китайском языках, включая работы К. Коги, Ц. Вэй, Г. Мохана и К. Говеллы, К. Дворжачковы, Ш. Ду и Я. Лю, Ч. Ба, О.А. Хлопова, Н. Чоудхари, Л. Хуан, Б. Кэннона и Э. Росситера, Ф. Хайдука и К. Вирта, С. Нэгии и Л. Ха, что обеспечило учет исследовательских перспектив стран-участниц QUAD, Китая и России.

Результаты

QUAD 1.0 (2004-2008 годы): Япония как концептуальный инициатор

Истоки QUAD принято возводить к декабрю 2004 года, когда разрушительное цунами в Индийском океане потребовало скоординированного отклика от четырех государств – Японии, США, Австралии и Индии – в рамках операции по оказанию гуманитарной помощи и ликвидации стихийных бедствий [2]. Гуманитарная рамка оказалась стратегически значимой, так как она задала мягкий публичный нарратив для объединения, в котором впоследствии стала просматриваться более широкая геополитическая логика.

Концептуальное оформление идеи произошло в 2006-2007 годах, во время первого срока премьер-министра Синдзо Абэ. В книге 2006 года «На пути к прекрасной стране» С. Абэ обозначил контуры нового стратегического диалога на высоком уровне, который включал бы Азиатско-Тихоокеанскую демократическую группу трех (G3) вместе с США [3, с. 164]. Это видение получило публичное выражение в речи министра иностранных дел Таро Асо в ноябре 2006 года, провозгласившей создание «Дуги свободы и процветания», которая направлена на укрепление демократической коалиции и распространение рыночной экономики в географических районах между Японией и Европой [4]. Токио целенаправленно апеллировал к факту того, что Япония и Индия разделяли демократические ценности и не имели исторического антагонизма. Это создавало прочную основу для сближения.

Кульминацией первой фазы японской стратегии стала речь С. Абэ «Слияние двух морей», произнесенная перед парламентом Индии в августе 2007 года. В ней премьер-министр символически обозначил слияние Тихоокеанского и Индийского океанов, – и через них Японии и Индии, – как основу новой

«расширенной Азии» [5]. Речь не просто закладывала фундамент японо-индийского партнерства, а формулировала нормативную географию нового регионального порядка.

Институциональным воплощением стало первое официальное заседание Четырехстороннего стратегического диалога, состоявшееся 25 мая 2007 года в Маниле на полях Регионального форума АСЕАН. Встрече предшествовали прямые переговоры февраля 2007 года, в ходе которых Синдзо Абэ обсудил концепцию «Четверки» с вице-президентом США Диком Чейни. Первая встреча QUAD была намеренной инициативой японской стороны. В апреле 2007 года Индия и США впервые пригласили военно-морские силы Японии принять участие в ежегодных индийско-американских военно-морских учениях «Малабар». Вместо традиционного места проведения – Индийского океана – учения были проведены в Японском море. Показательно, что это вызвало болезненную реакцию Пекина.

Однако к 2008 году первая фаза QUAD зашла в тупик. Поскольку

Китай выразил обеспокоенность стратегической мотивацией объединения, Австралия и Индия вышли из него. Обеспокоенность Китая и сильный акцент Японии на демократии и правах человека сделали Австралию и Индию менее склонными к консолидации. Внезапная отставка С. Абэ в сентябре 2008 года еще больше ускорила распад QUAD 1.0. Тем не менее провал 2008 года не аннулировал японский вклад, а лишь обнажил системные вызовы. Концептуального лидерства было недостаточно без устойчивой институциональной инфраструктуры и без совпадения интересов партнеров. Эти уроки Токио учитывал при подготовке к возрождению «Четверки». Период «дремоты» не означал немедленного отказа Японии от улучшения дальнейшего стратегического курса.

QUAD 2.0 (2012-2020 годы): Япония как стратегический архитектор возрождения диалога

Возвращение С. Абэ к власти в декабре 2012 года открыло новую, значительно более активную главу японской стратегии. Когда С. Абэ снова стал премьер-министром, он заявил о политическом желании возродить QUAD [2]. Японская дипломатия сделала ставку на нейтральный нормативный язык «основанного на правилах порядка», который апеллировал к универсальным правовым ценностям.

В декабре 2012 года С. Абэ опубликовал статью «Демократический алмаз безопасности Азии», в которой выразил обеспокоенность действиями Китая в Южно-Китайском и Восточно-Китайском морях, утверждая, что мир, стабильность и свобода судоходства в Тихом океане неотделимы от мира, стабильности и свободы судоходства в Индийском океане. Премьер-министр Японии выступал за стратегию, в рамках которой Австралия, Индия, Япония и Гавайи образуют алмаз для защиты морского достояния от Индийского океана до западной части Тихого океана [6]. Концепт алмаза был намеренно картографическим.

Принятие Японией концепции Свободного и открытого Индо-Тихоокеанского региона (FOIP), задуманной С. Абэ в 2012 году, ознаменовало начало нового стратегического поворота. FOIP была официально анонсирована С. Абэ на шестой Токийской международной конференции по развитию Африки (TICAD VI) в Кении в августе 2016 года [7]. В своей речи премьер-министр Японии подчеркнул необходимость сохранения Индийского и Тихого океанов в качестве свободных и открытых пространств; необходимость дальнейшего укрепления взаимосвязанности между Азией и Африкой; необходимость верховенства права и рыночной экономики, а также необходимость обеспечения процветания Индо-Тихоокеанского региона [8]. Основная цель FOIP заключалась в создании в Индо-Тихоокеанском регионе «порядка, основанного на правилах». Именно «тактическое хеджирование» стало одним из факторов успешности японской стратегии. В рамках хеджирования государства используют двусмысленные и временные декларативные политические доктрины,

которые позволяют оценить готовность партнеров к сотрудничеству. Япония реализовала такую тактику, подчеркнув в рамках FOIP в 2016 г. значимость существующих международных правил и норм. В результате ей удалось добиться дипломатического сближения с Австралией, Индией и США, что способствовало возрождению «Четверки» в 2017 году [9, с. 111].

Администрация С. Абэ убедила администрацию Д. Трампа принять концепцию FOIP в качестве всеобъемлющей стратегической основы для объединения партнеров, защиты ценностей и интересов США и сдерживания от Китая [10, с. 290]. Так, Япония как младший союзник помогла сформировать стратегическую доктрину США.

Отклонение Китаем в июле 2016 года решения арбитражного суда по Южно-Китайскому морю послужило катализатором для нового «стратегического минилатерализма» в Индо-Тихоокеанском регионе. Белые книги по обороне за 2014-2016 годы были сосредоточены на ситуации в сфере безопасности в регионе, в частности на напряженных отношениях Японии с Китаем и Северной Кореей. В Белой книге по обороне за 2014 год Япония выразила обеспокоенность активностью Китая в Восточно-Китайском море, включая повторяющиеся нарушения японских территориальных вод вблизи островов Сэнкаку [11]. Идентификационная зона противовоздушной обороны КНР в Восточно-Китайском море считалась ограничивающей свободу передвижения в международных водах. В Белых книгах по обороне Японии за 2015 и 2016 годы выражалась обеспокоенность Японии в связи с военным расширением действий Китая, особенно в Южно-Китайском море [12; 13]. В условиях постепенного изменения баланса сил в Восточной Азии, вызванного возвышением Китая,

Япония оказалась перед необходимостью выбора: либо участвовать в формировании нового международного порядка, расширяя стратегический горизонт действий, либо сосредоточиться на национальной безопасности, сужая рамки воздействия на регион. В таких условиях тактическое хеджирование стало для Японии структурно обусловленной необходимостью.

В 2015 году Япония вступила в военно-морские учения «Малабар» в качестве постоянного участника, что существенно укрепила оперативный фундамент. В ноябре 2017 года представители Японии, США, Индии и Австралии, воспользовавшись возможностью, представленной Восточноазиатским саммитом, провели первую за десять лет встречу и опубликовали совместное заявление. Возрожденный формат представлял собой новую попытку при большей согласованности укрепить в Индо-Тихоокеанском регионе «порядок, основанный на правилах». В ноябре 2019 года формат был повышен до уровня министров иностранных дел, что стало важным показателем нарастающей институционализации [14].

QUAD 3.0 (с 2021 года): Япония как соинституционализатор

Инаугурация Байдена в январе 2021 года открыла третью, наиболее интенсивную фазу эволюции QUAD. Формат 3.0 существенно отличался от формата QUAD 2.0. Новая администрация США возвела «Четверку» в ранг приоритетов американской Индо-Тихоокеанской политики. Во многом это произошло и потому, что Токио на протяжении предшествующих десятилетий последовательно создавал необходимые предпосылки. К появлению QUAD 3.0 также привело и ухудшение отношений Китая с Австралией и Индией [2].

Март 2021 года стал продуктивным для QUAD месяцем. Япония, США, Австралия и Индия провели саммит в формате конференции из-за пандемии COVID-19. Саммит показал, что страны-участницы могут сотрудничать в создании свободного, открытого, безопасного и процветающего Индо-Тихоокеанского региона. Были созданы рабочие группы по вакцинам, климату, новым технологиям, инфраструктуре, киберпространству и космосу [15, с. 5].

QUAD стал позиционировать себя как широкоформатную площадку, выходящую за пределы традиционного измерения безопасности. «Четверка» начала постепенно превращаться в невоенную структуру для завоевания региональной поддержки. Премьер-министры Японии Есихидэ Суга и Фумио Кисида поддерживали администрацию Джо Байдена, желая укрепить существующий международный порядок. Активная японская роль в QUAD 3.0 проявлялась на уровне поддерживающих инициатив. В сентябре 2021 года Япония провела встречу министров иностранных дел «Четверки», в мае 2022 – саммит лидеров QUAD. В мартовской речи 2023 году, посвященной Новому плану Японии по FOIP, Ф. Кисида отметил важность понимания многообразных взглядов стран Глобального Юга, а также обсудил способы разделения ответственности за глобальное управление и подчеркнул, что Япония не будет навязывать свои ценности. Ключевая цель Японии в QUAD 3.0 осталась прежней – эффективно реагировать на вызовы «порядку, основанному на правилах» [2].

Институциональная эволюция QUAD 3.0 сопровождалась важными изменениями и в японской оборонной политике. Стратегия национальной безопасности и Стратегия национальной обороны 2022 года зафиксировали, что ситуация в области безопасности для Японии является столь же серьезной, какой она была после окончания Второй мировой войны [16; 17]. Япония должна была укрепить свой оборонный потенциал, поэтому было принято решение о постепенном увеличении оборонных расходов с 1% до 2% ВВП к 2027 году. Правительство Санаэ Такаити сократило этот процесс на два года, поэтому достижение целевого показателя в 2% сместилось на 2025 год [1]. По данным Института Лоуи, Япония занимает четвертое место как партнер в области обороны в Индексе влияния в Юго-Восточной Азии [18].

Япония выступает одним из архитекторов невоенной повестки «Четверки». Безопасность в сфере здравоохранения стала одним из приоритетов после пандемии COVID-19, начиная с Партнерства QUAD по вакцинам, которое было запущено в 2021 году с целью предоставления другим странам более широкого выбора вакцин в противовес китайской вакцинной дипломатии. Пакет QUAD по адаптации к изменению климата же направлен на поддержку стран региона в управлении климатическими рисками [19, с. 30]. Расширение повестки Четырехстороннего диалога по безопасности, в частности, акцент на предоставлении общественных благ в ИТР и отсутствие прямых упоминаний китайского вызова, усилило интерес стран по всему миру к взаимодействию с этим объединением [15, с 4].

Таким образом, эволюция «Четверки» представляет собой прохождение через фазы начальных попыток сотрудничества, «дремоты», возрождения и постепенной институционализации. Движущей силой этого процесса была непрерывная координация и сближение общих интересов в области безопасности и восприятия угроз. Япония стремится посредством этого минилатерального механизма осуществлять управление «снизу вверх». Это становится ключевым путем реагирования на конкуренцию великих держав и достижения японской стратегической автономии. Токио использует QUAD как инструмент управления союзническими отношениями, встраивает Вашингтон в институциональный контекст и снижает риск американского стратегического отступления из Индо-Тихоокеанского региона [20, с. 30]. Меньший партнер посредством институциональной логики может программировать поведение большого партнера.

Обсуждение

С точки зрения теории реализма, QUAD является прежде всего ответом Японии на структурный сдвиг регионального баланса. Военные расходы Китая превысили японские в 2001 году, а ВВП – в 2009-2010 годах. Балансирование против Китая стало движущей целью QUAD. Ч. Ба из Института международных исследований Уханьского университета структурирует три причины японского участия в QUAD: во-первых, Китай оспаривает установившийся региональный баланс сил в Восточной Азии; во-вторых, Япония надеется укрепить сотрудничество в области безопасности с соседними странами, снижая чрезмерную зависимость от двустороннего альянса с США; в-третьих, Токио рассматривает территориальные притязания Китая как серьезный вызов для Японии и региональной безопасности, а инициативу «Один пояс, один путь» – как попытку Китая установить контроль над морскими транспортными и энергетическими маршрутами из Азии в Африку, чтобы сдержать Японию [21, с. 18].

Российский доцент кафедры американских исследований РГГУ О. Хлопов с позиции реализма выделяет три ключевых фактора возрождения

QUAD в 2017 году – уравнивание силы и влияния Китая, содействие практическому сотрудничеству и формирование нового регионального порядка [22, с. 21].

Белые книги по обороне 2014-2016 годов последовательно фиксировали нарастающую военную активность Китая в Восточно-Китайском и Южно-Китайском морях как прямую угрозу японским интересам [11; 12; 13]. Стратегия национальной безопасности Японии 2022 года прямо охарактеризовала Китай как «беспрецедентный стратегический вызов» [16, с. 9]. Этот риторический сдвиг произошел именно тогда, когда QUAD достиг лидерского уровня. Ужесточение официального дискурса внутри страны позволяло Японии обосновать наращивание оборонных расходов, тогда как на международной арене японская дипломатия придерживалась нормативно-нейтральной риторики «порядка, основанного на правилах». Это свидетельствует о сознательном разграничении внутренней и внешней стратегий.

Реализм объясняет, почему Япония приступила к созданию и развитию

«Четверки», но не отвечает на вопрос о выборе конкретных инструментов. Почему Токио предпочел нормативно-нейтральную риторику «основанного на правилах порядка» открытой балансирующей логике? Именно здесь на первый план выходит конструктивистская интерпретация. Представительница из Индии Н. Чоудхари утверждает, что QUAD функционирует на основе конструктивистских идеалов, основанных на общей демократической идентичности, нормативных рамках и символических практиках, апеллируя к тезису А. Вендта о том, что анархия – это то, что государства делают из нее [23, с. 501].

Л. Хуан из Китайского университета иностранных дел вводит понятие «нарративного альянса» – объединение различных акторов, которые с помощью общей нарративной структуры формируют союзнические отношения, основанные на общих идеях [24, с. 27]. Тактическое хеджирование же, согласно К. Коге, предстает как инструмент для создания «нарративной инфраструктуры» [9, с. 119]. Переключившись с языка демократических ценностей на нормативно-нейтральный «основанный на правилах порядок», Токио создал новую широкую диалоговую рамку, чтобы к ней смогли присоединиться: Индия, избегающая Запада; Австралия, обеспокоенная рисками конфронтации с Китаем; и США при Д. Трампе, ориентированные на концепцию «Америка прежде всего». Именно нормативный нейтралитет создал консенсус, который позволил «Четверке» встать на ноги во второй раз. Концепция нарративного альянса позволила государствам с расходящимися интересами координироваться вокруг общего символического ядра без принятия юридически обязывающих обязательств. Токио целенаправленно формировал именно такую структуру – вначале через концепцию «Свободного и открытого Индо-Тихоокеанского региона»,

затем через лидерскую институционализацию 2021 года. Характерно, что нарративный каркас оказался более устойчивым, чем любое формальное соглашение. QUAD пережил смены правительств в США, Австралии и Индии, сохранив сплоченность.

Китайские исследователи Ш. Ду и Я. Лю указывают, что для Японии QUAD служит механизмом активного управления через встраивание Вашингтона в более широкий институциональный контекст. Управление альянсом «снизу вверх» – это характерная стратегия меньшего партнера, формирующего институциональную среду, в которой более сильный партнер оказывается связан взятыми на себя обязательствами [20, с. 13]. Японская администрация смогла убедить Д. Трампа принять концепцию FOIP, что является в этой перспективе не просто дипломатическим успехом, а реализацией долгосрочной японской стратегии заземления США в ИТР.

«Четверка» позиционирует себя как открытый и инклюзивный форум. Невоенная повестка намеренно дистанцирует QUAD от образа военного альянса (Таблица 1).

Таблица 1. Сравнение НАТО и QUAD

	НАТО	QUAD
Членство	Унитарные государства	Унитарные государства
Структура	Централизованная / иерархическая	Децентрализованная / плоская
Политическая видимость	Высокая	Средняя
Юридически закрепленные обязательства	Присутствуют	Отсутствуют
Отношения между участниками	Основаны на договоре	Основаны на доверии
Сфера деятельности	Сфокусированная и фиксированная	Неоднозначная и гибкая
Бюрократия	Высокоразвитая	Минимальная

Однако Пекин воспринимает «Четверку» как стратегическую угрозу. Министр иностранных дел Ван И назвал QUAD пеной в океане, которая обречена раствориться. Специалисты по международной безопасности Университета Халифа Б. Кэннон и Э. Росситер указывают, что QUAD возник из-за Китая, который стал общей проблемой в области безопасности [25, с 3].

Ц. Вэй из Центра американских исследований Фуданьского университета указывает, что «Четверка» является основой Индо-Тихоокеанской стратегии США, которая направлена на создание азиатского НАТО [10, с. 297]. Пекин учитывает QUAD как стратегическую переменную при политическом планировании. «Четверка» же остается достаточно бесформенной, чтобы не провоцировать прямую эскалацию в Индо-Тихоокеанском регионе, но влияет на реакцию Китая. Для Японии,

чья конституция ограничивает применение военной силы, такая модель стратегического давления является оптимальной. Она позволяет добиваться нужного эффекта через институциональное присутствие и координацию, избегая открытой конфронтации в регионе.

QUAD является не столько инструментом сдерживания, сколько механизмом управления неопределенностью. Формат позволяет государствам-участникам реагировать на возникающие угрозы, не имея при этом строгой системы взаимных обязательств. Б. Кэннон и Э. Росситер добавляют, что в этой интерпретации слабость QUAD – отсутствие обязывающих договоров – оказывается и его силой. Именно институциональная бесформенность и отсутствие жестких рамок позволяет диалогу сохранять сплоченность, избегая вопросов, где интересы участников расходятся [25, с. 3]. Япония руководствовалась этой логикой во времена QUAD 1.0, когда намеренная незавершенность институциональной архитектуры давала Токио пространство для маневра и снижала некоторые издержки партнерства.

Особое место в трансформации QUAD занимает период после 2020 года. Ч. Ба подчеркивает, что именно во времена пандемии COVID-19 рабочая повестка

«Четверки» расширилась в сторону развития здравоохранения, разработки вакцин, изменения климата, разработки новых технологий [21, с. 21]. Этот сдвиг не был случайным. Он отражал последовательную японскую стратегию институционального углубления QUAD через наращивание невоенного функционала. Расширение повестки снижало восприятие QUAD как исключительно антикитайской коалиции и создавало новые точки соприкосновения для государств, избегающих открытой конфронтации.

Эксперт из Наньянского технологического университета К. Кога указывает, что саммит лидеров 2021 года зафиксировал переход от диалога о безопасности к повестке с конкретными рабочими программами – по здравоохранению, климату, новейшим технологиям, киберпространству, космосу, инфраструктуре и морской безопасности [2]. QUAD получил ту многоуровневую структуру, в которой встречи на высшем уровне задают нормативный тон, а отраслевые рабочие группы обеспечивают реализацию на практическом уровне. Подобная архитектура снижает зависимость формата от политической конъюнктуры и повышает его устойчивость к внешним потрясениям, что является одним из ключевых признаков институциональной зрелости.

С. Нэги и Л. Ха из токийского Международного христианского университета констатируют, что именно позиция надежного и пользующегося доверием партнера как в АСЕАН, так и в QUAD делает Японию подходящей для роли моста между двумя институтами [27, с. 127]. Однако поддержание этого двойного доверия требует тонкого балансирования. Такое обстоятельство делает японскую роль медиатора структурно незаменимой для долгосрочной жизнеспособности

«Четверки». К. Дворжачкова фиксирует, что государства Юго-Восточной Азии опасаются быть втянутыми в соперничество крупных держав [19, с. 59]. Если деятельность QUAD будет восприниматься как подрыв структуры АСЕАН или как провокация усиления региональной напряженности, эффективность и признание QUAD могут быть серьезно ограничены.

«Четверка» сочетает в себе черты балансирующей коалиции против Китая и инклюзивного механизма регионального управления. Эта двойственность создает стратегическую неопределенность, которая выгодна Японии. Токио может представлять QUAD либо как инструмент противодействия усилению Китая, либо как площадку для сотрудничества, не связанную с конфронтационной логикой. Способность поддерживать такую гибкость свидетельствует о продуманности выбранной модели.

Перспективы дальнейшей эволюции QUAD неоднозначны. Индекс азиатской мощи Института Лоуи за 2025 год фиксирует, что вес Японии в регионе продолжает расти на фоне относительного снижения доминирования США [18]. Это меняет внутреннюю балансировку сил внутри «Четверки». Япония все меньше выступает «младшим партнером», берущим на себя нормативно-организационную нагрузку, и все больше – полноправным стратегическим игроком с самостоятельной военной и дипломатической повесткой. Вопрос о том, сохранит ли тактическое хеджирование свою эффективность в условиях нарастающей институционализации и роста оборонных расходов Японии, остается открытым.

«Четверка» предстает одновременно формально инклюзивной и функционально балансирующей структурой. Важно учитывать ограничения, с которыми сталкивается QUAD как институциональный формат. Аналитики из берлинского Фонда науки и политики Ф. Хайдук и К. Вирт подчеркивают, что QUAD является скорее симптомом системной нестабильности в Индо-Тихоокеанском регионе, нежели способом решения проблем [26, с. 5]. Участники QUAD не имеют единой позиции по отношению к Китаю. Индия сохраняет экономическую взаимозависимость с Пекином, Австралия и Япония – торговую, а США действуют в логике стратегической конкуренции. Одной из проблем

«Четверки» является ограниченная способность к скоординированным действиям в кризисных ситуациях.

Так, результаты анализа японской роли в QUAD поддаются интерпретации через призму нескольких теоретических взглядов, каждый из которых освещает отдельные аспекты японской стратегии.

Японская модель показывает, что долгосрочная жизнеспособность минилатерального объединения обеспечивается не через нарастание обязательств, а через управление нарративом и гибкость концептуальных рамок. Минилатеральные форматы нередко оказываются более эффективными инструментами формирования новых норм, чем универсальные многосторонние площадки. Концепция FOIP, первоначально

продвигавшаяся Токио в рамках двусторонних переговоров, через механизм «Четверки» стала опорной точкой для большинства региональных документов по безопасности. Именно Япония использовала тактическое хеджирование в качестве сигнала о готовности к формированию коалиции. Впоследствии схожий подход был применен и при создании AUKUS. Япония может рассматриваться в качестве эффективного примера того, как средняя держава эффективно создала небольшую коалицию в условиях, когда традиционные альянсы не обеспечивают необходимой адаптивности.

Заключение

На трех этапах развития QUAD Япония выступала не просто как один из участников диалога, а как один из главных разработчиков стратегического видения регионального порядка. Ее вклад проявился не только в поддержке инициативы, но и в последующей институционализации и закреплении в архитектуре Индо-Тихоокеанского региона. Японию можно рассматривать как государство, которое сыграло ведущую роль в становлении QUAD и превратило диалог в устойчивый формат многостороннего взаимодействия.

На первом этапе развития – QUAD 1.0 (2004-2008 гг.) – Токио фактически задал концептуальные рамки будущего минилатерального формата. Такие японские внешнеполитические идеи как «Дуга свободы и процветания»,

«Слияние двух морей», «Демократический алмаз безопасности Азии» и концепция свободного и открытого Индо-Тихоокеанского региона сформировали тот фундамент, на который позднее опиралась «Четверка».

На втором этапе развития – QUAD 2.0 (2012-2020 гг.) – роль Токио изменилась. Во время этого периода Япония старалась последовательно формировать новую стратегическую рамку для восстановления и укрепления

«Четверки». Одним из ключевых инструментов японского подхода стало «стратегическое хеджирование» – гибкое управление политическим нарративом через переход между разными нормативными рамками. Вместо открытой антикитайской риторики Токио сделал акцент на более нейтральном «порядке, основанном на правилах». Такая формулировка позволила вернуть Австралию в формат, удержать Индию в рамках сотрудничества и убедить администрацию Д. Трампа принять концепцию FOIP. Тактическое хеджирование стало для Японии гибким способом координации с Австралией, Индией и США, что в итоге способствовало возрождению QUAD в 2017 г.

На третьем этапе развития QUAD, который можно обозначить как QUAD

3.0 (с 2021 г.), Токио продвигает дальнейшую институционализацию формата. Япония поддержала переход взаимодействия на уровень лидеров, создание шести рабочих групп и расширение повестки за пределы военно-стратегических вопросов.

Вместе с тем перед диалогом сохраняется ряд серьезных ограничений. Стремление Австралии и Индии сохранить стратегическую автономию затрудняет совместную выработку согласованных ответов на региональные вызовы. Осторожная позиция АСЕАН, в свою очередь, сужает возможность для более широкого институционального охвата. Дополнительным фактором неопределенности выступает усиливающаяся конкуренция с Китаем, которая повышает стратегические риски. Япония как одна из ключевых участниц формата старается таких рисков избежать.

Несмотря на эти трудности, общая динамика развития QUAD 3.0 останется стабильной и в будущем. Формат, вероятно, будет и дальше расширять сотрудничество в сфере технологий, климата и инфраструктуры. В этих условиях Япония постарается сохранить роль посредника между американской стратегической линией и интересами более широкого круга государств Индо-Тихоокеанского региона.

Японский пример заставляет пересмотреть привычное разделение, при котором лишь «великие державы» рассматриваются как архитекторы, а «средние державы» – как пассивные элементы системы международных отношений. Даже государство, ограниченное конституционными рамками, может влиять на развитие формата по безопасности.

Дальнейшие исследования могут быть направлены на сравнительный анализ японской модели «архитекторства» со схожими стратегиями других средних держав. В будущем это позволит определить, при каких обстоятельствах и за счет каких инструментов другие средние державы способны адаптироваться к сложившейся архитектуре безопасности.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Yamazaki M. Japan's new premier pledges early boost to defence spending, 'proactive' fiscal policy. – Reuters. – 2025. – <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/japans-new-premier-pledges-early-boost-defence-spending-proactive-fiscal-moves-2025-10-24/>

[2] Koga K. Japan's role in the Quad: Clarifying the institutional division of labor in a free and open Indo-Pacific // The National Bureau of Asian Research. – 2023. – <https://www.nbr.org/publication/japans-role-in-the-quad-clarifying-the-institutional-division-of-labor-in-a-free-and-open-indo-pacific/>

[3] Abe S. Toward a beautiful country. – Tokyo: Bungei Shunjū, 2006. – 232 p.

[4] Ministry of Foreign Affairs of Japan. Speech by Mr. Taro Aso, Minister for Foreign Affairs on the Occasion of the Japan Institute of International Affairs Seminar “Arc of Freedom and Prosperity: Japan's Expanding Diplomatic Horizons”. – 2006. – <https://www.mofa.go.jp/announce/fm/aso/speech0611.html>

[5] Ministry of Foreign Affairs of Japan. Confluence of the two seas: Speech by H.E. Mr. Shinzo Abe, Prime Minister of Japan, at the Parliament of the Republic of India. – 2007. – <https://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/pmv0708/speech-2.html>

- [6] Abe S. Asia's democratic security diamond // Project Syndicate. – 2012. – <https://www.project-syndicate.org/magazine/a-strategic-alliance-for-japan-and-india-by-shinzo-abe>
- [7] Ministry of Foreign Affairs of Japan. Diplomatic Bluebook 2023. – 2023. – https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2023/en_html/index.html
- [8] Ministry of Foreign Affairs of Japan. Address by Prime Minister Shinzo Abe at the opening session of the Sixth Tokyo International Conference on African Development (TICAD VI). – 2016. – https://www.mofa.go.jp/afr/af2/page4e_000496.html
- [9] Koga K. Tactical hedging as coalition-building signal: The evolution of Quad and AUKUS in the Indo-Pacific // British Journal of Politics and International Relations. – 2025. – Vol. 27, № 1. – P. 109-134. – <https://doi.org/10.1177/13691481241235879>
- [10] Wei Z. The evolution of the 'QUAD': Driving forces, impacts, and prospects // China International Strategy Review. – 2022. – Vol. 4, № 2. – P. 288–304. – <https://link.springer.com/article/10.1007/s42533-022-00119-w>
- [11] Ministry of Defense of Japan. Defense of Japan 2014. – 2014. – https://warp.ndl.go.jp/web/20201211185950/www.mod.go.jp/e/publ/w_paper/2014.html
- [12] Ministry of Defense of Japan. Defense of Japan 2015. – 2015. – https://warp.ndl.go.jp/web/20201201132735/www.mod.go.jp/e/publ/w_paper/2015.html
- [13] Ministry of Defense of Japan. Defense of Japan 2016. – 2016. – https://warp.ndl.go.jp/web/20201214000000/www.mod.go.jp/e/publ/w_paper/2016.html
- [14] U.S. Department of State. Readout of U.S.-Australia-India-Japan Ministerial ("The Quad"). – 2019. – <https://2017-2021.state.gov/readout-of-u-s-australia-india-japan-ministerial-the-quad/>
- [15] Mohan G., Govella K. The future of the Quad and the emerging architecture in the Indo-Pacific // GMF Policy Paper. – Washington: German Marshall Fund of the United States, 2022. – <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4311301>
- [16] Government of Japan. National Security Strategy of Japan. – 2022. – <https://www.cas.go.jp/jp/siryou/221216anzenhoshou/nss-e.pdf>
- [17] Ministry of Defense of Japan. National Defense Strategy. – 2022. – https://www.mod.go.jp/j/policy/agenda/guideline/strategy/pdf/strategy_en.pdf
- [18] Lowy Institute. Asia Power Index: 2025 edition. – 2025. – <https://power.lowyinstitute.org/>
- [19] Dvořáčková K. The role of the Quadrilateral Security Dialogue in building the security architecture in Southeast Asia. – Prague: Prague University of Economics and Business, 2025. – https://vskp.vse.cz/english/98289_the-role-of-the-quadrilateral-security-dialogue-in-building-the-security-architecture-in-southeast-asia??page=69
- [20] Ду Шаошу, Люй Яодун. Стратегическая логика японской «малой многосторонней дипломатии» с точки зрения управления союзами: на примере американо-японо-индийско-австралийского «Четырехстороннего диалога по безопасности» // Журнал исследований Северо-Восточной Азии. – 2026. – № 2 (85). – С. 13–33. – <https://doi.org/10.19498/j.cnki>

dbyxk.2026.02.002. (杜绍殊, 吕耀东. 同盟管理视角下日本“小多边外交”的战略逻辑——以美日印澳“四方安全对话”为例 // 东北亚学刊. – 2026. –第2期. – 第13 – 33页.)

[21] Ba C. The revival of the Quadrilateral Security Dialogue: Causes and characteristics // Journal of Research in Social Science and Humanities. – 2023. – Vol. 2, № 3. – P. 16-23. – <https://www.pioneerpublisher.com/jrssh/article/view/153>

[22] Хлопов О. А. Четырехсторонний диалог по обеспечению безопасности (QUAD) в Индо-Тихоокеанском регионе: проблемы и перспективы // Управленческое консультирование. – 2024. – № 3. – С. 20-32. – <https://doi.org/10.22394/1726-1139-2024-3-20-32>

[23] Chowdhary A. Constructing a rules-based Indo-Pacific: A constructivist analysis of the Quad's normative and strategic role // Electronic Journal of Social and Strategic Studies. – 2026. – Vol. 6, № 3. – P. 501-520. – <https://doi.org/10.47362/EJSSS.2026.6308>

[24] Хуан Линь. Исследование формирования и расширения нарративного альянса и механизма «Четырехстороннего диалога по безопасности». – Пекин: Китайский университет иностранных дел, 2025. – 10.27373/d.cnki.gwjxc.2025.000066. (黄琳. 叙事联盟与“四方安全对话”机制的形成与扩展研究. – 北京: 外交学院, 2025.)

[25] Cannon B., Rossiter A. Locating the Quad: Informality, institutional flexibility and future alignment in the Indo-Pacific // International Politics. – 2022. – Vol. 59. – P. 1-20. – <https://doi.org/10.1057/s41311-022-00383-y>

[26] Heiduk F., Wirth C. The Quadrilateral Security Dialogue between Australia, India, Japan and the United States: More symptom than solution to the problem of growing instability in the Indo-Pacific // SWP Comment. – Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik. – 2023. – № 31. – <https://doi.org/10.18449/2023C31>

[27] Nagy S., Ha L. Indo-Pacific connector? Japan's role in bridging ASEAN and the Quad // The Journal of East Asian Affairs. – 2024. – Vol. 37, № 1. – P. 128-160. – https://www.researchgate.net/publication/385510920_Indo-Pacific_Connector_Japan's_Role_in_Bridging_ASEAN_and_the_Quad

ЖАПОНИЯНЫҢ QUAD-ТАҒЫ РӨЛІ: БАСТАМАШЫДАН СӘУЛЕТШІГЕ ДЕЙІН

*Абизова М.И.¹

*¹ Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада 2004 жылдан бастап Қауіпсіздік жөніндегі төртжақты диалогтың (QUAD) құрылуы мен эволюциясындағы Жапонияның рөлі талданады. АҚШ пен Қытай арасындағы бәсекелестіктің күшеюі жағдайында QUAD Үнді-Тынық мұхиты аймағындағы негізгі минилатералдық форматтардың біріне айналды. Қолданыстағы зерттеулердің көпшілігінде Жапония бұл бірлестіктің төрт қатысушысының бірі ретінде ғана қарастырылады, ал формат эволюциясының барлық

кезеңдеріндегі жапондық стратегиялық көшбасшылықты жүйелі талдау әлі толық аяқталмаған.

Зерттеудің мақсаты – QUAD дамуының үш кезеңінің (1.0, 2.0, 3.0) әрқайсысындағы Жапонияның рөлін реконструкциялау және Жапонияны аймақтық тәртіптің стратегиялық сәулетшісі ретінде сипаттауды негіздеу.

Зерттеудің ғылыми маңыздылығы орта державалардың аймақтық қауіпсіздік институттарын қалыптастырудағы мүмкіндіктері туралы түсініктерді нақтылаумен байланысты. Практикалық маңыздылығы алынған қорытындылардың ұлы және орта державалардың Үнді-Тынық мұхиты стратегияларын талдауға, сондай-ақ минилатералдық форматтардың дамуын болжауға қолданылуымен айқындалады.

Зерттеудің әдіснамалық негізін кейс-стади, тарихи-генетикалық әдіс және кезеңдеу, процессуалдық қадағалау әдісі (process tracing), салыстырмалы талдау және бастапқы дереккөздердің контент-талдауы құрайды.

Негізгі нәтижелер Жапонияның QUAD шеңберінде сапалық жағынан әртүрлі, бірақ өзара байланысты функцияларды дәйекті түрде атқарғанын көрсетеді: тұжырымдамалық бастамашы (2004-2008 жылдар), «тактикалық хеджирлеу» құралын пайдаланған стратегиялық сәулетші (2012-2020 жылдар) және кеңейтілген әскери емес күн тәртібін бірлесіп институттандырушы (2021 жылдан бастап).

Жүргізілген зерттеудің құндылығы реализм мен конструктивизм сияқты теориялық шеңберлерді синтездеуде, сондай-ақ соңғы ағылшын, орыс және қытай тілдеріндегі жарияланымдарды талдауда көрініс табады.

Жұмыс нәтижелерінің практикалық маңызы оларды Үнді-Тынық мұхиты аймағының қауіпсіздік мәселелері және орта державалардың стратегиялары бойынша аналитикалық және білім беру материалдарын дайындауда қолдану мүмкіндігімен анықталады.

Тірек сөздер: Жапония, QUAD, Үнді-Тынық мұхиты аймағы, FOIP, тактикалық хеджирлеу, минилатерализм, аймақтық тәртіп, АҚШ, Қытай

JAPAN'S ROLE IN THE QUAD: FROM INITIATOR TO ARCHITECT

* Abizova M.I.¹

^{*1} Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Abstract. The article analyzes Japan's role in the creation and evolution of the Quadrilateral Security Dialogue (QUAD) since 2004. Amid the intensification of U.S.–China rivalry, the QUAD has become one of the central minilateral formats in the Indo-Pacific region. In most existing studies, Japan is considered merely as one of the four participants in the grouping, while a systematic analysis of Japan's strategic leadership throughout all phases of the format's evolution remains incomplete.

The aim of the study is to reconstruct Japan's role in each of the three phases

of the QUAD's development (1.0, 2.0, 3.0) and to substantiate the characterization of Japan as a strategic architect of the regional order.

The scientific significance of the study lies in clarifying the understanding of the capacities of middle powers in shaping regional security institutions. Its practical significance is related to the applicability of the findings to the analysis of Indo-Pacific strategies pursued by great and middle powers, as well as to forecasting the development of minilateral formats.

The methodological framework of the study includes case study analysis, the historical-genetic method and periodization, process tracing, comparative analysis, and content analysis of primary sources.

The main findings show that Japan has consistently performed qualitatively different yet interrelated functions within the QUAD: that of a conceptual initiator (2004-2008), a strategic architect using the instrument of "tactical hedging" (2012-2020), and a co-institutionalizer of an expanded non-military agenda (since 2021).

The value of the study lies in its synthesis of theoretical frameworks – realism and constructivism – as well as in its analysis of recent English-, Russian-, and Chinese-language publications.

The practical relevance of the study's findings is determined by their potential use in preparing analytical and educational materials on security issues in the Indo-Pacific region and on the strategies of middle powers.

Keywords: Japan, QUAD, Indo-Pacific region, FOIP, tactical hedging, minilateralism, regional order, United States, China

Статья поступила / Мақала түсті / Received: 15.05.2026.

Принята к публикации / Жариялауға қабылданды / Accepted: 26.06.2026

Информация об авторах:

Абизова Марьям Исмаиловна – докторант кафедры международных отношений и мировой экономики Казахского национального университета имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3225-6387>, e-mail: a.maryam.4444@gmail.com

Авторлар туралы мәлімет:

Абизова Марьям Исмаиловна – Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының докторанты, Алматы, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3225-6387>, e-mail: a.maryam.4444@gmail.com

Information about the authors:

Maryam Ismailovna Abizova – PhD Candidate of the Department of International Relations and World Economy of Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3225-6387>, e-mail: a.maryam.4444@gmail.com

UDC 620.91:338.2(574+575.1)

IRSTI 44.01.13

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2026.64.2.011>

A COMPARATIVE ANALYSIS OF RENEWABLE ENERGY TRANSITION STRATEGIES IN UZBEKISTAN AND KAZAKHSTAN

***Abduali M.A.¹, Baikushikova G.S.²**

***^{1,2} Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan**

Abstract. This article compares renewable-energy transition strategies in Uzbekistan and Kazakhstan and examines how legacy energy systems, institutional capacity, investment models, and infrastructure readiness shape implementation. The study applies a structured qualitative comparison based on policy documents, official statistics, reports by international organizations, and peer-reviewed research. It identifies two distinct pathways. Uzbekistan follows an accelerated, investment-led model based on public-private partnerships, independent power producers, and large-scale solar and wind deployment. Kazakhstan follows an incremental, legacy-constrained model shaped by coal-fired generation, district heating, energy-intensive industry, and the social costs of structural adjustment. The comparison reveals different implementation gaps: Uzbekistan risks expanding generation faster than its grid, tariff system, off-taker, and domestic technical capacity can adapt, whereas Kazakhstan risks adopting advanced policy instruments without sufficient fossil-fuel displacement. The article argues that installed capacity and policy targets are insufficient indicators of transition progress. More meaningful evaluation requires attention to actual renewable generation, grid integration, fossil-fuel displacement, fiscal sustainability, and distributional effects.

Keywords: renewable energy transition, Uzbekistan, Kazakhstan, carbon lock-in, energy policy, Central Asia

Funding: This research paper was supported by Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan under Grant «AP26103599 Challenges and opportunities for regional cooperation in sustainable water resources management in Central Asia»

Introduction

The transition to renewable energy has become a strategic priority for Uzbekistan and Kazakhstan, driven by rising electricity demand, aging infrastructure, climate commitments, and the need to reduce the economic risks of carbon-intensive development. Natural gas accounted for approximately 76% of electricity generation in Uzbekistan in 2023, while coal provided about 58% of Kazakhstan's electricity generation, illustrating the different fossil-fuel structures from which the two transitions begin [1; 2]. Although both countries have adopted renewable energy targets and market-oriented instruments, their pathways differ

substantially. Uzbekistan is pursuing accelerated solar and wind deployment through foreign investment, public-private partnerships, and electricity-sector reform, whereas Kazakhstan follows a more gradual trajectory shaped by coal-fired generation, energy-intensive industries, and the wider economic importance of hydrocarbons [3; 4].

Existing studies have examined renewable resource potential, national climate commitments, and individual policy instruments in Central Asia. However, less attention has been paid to the implementation gap between formal targets and the institutional, infrastructural, and financial capacity required to achieve them. This gap is particularly important because growth in installed renewable capacity does not necessarily produce a proportional increase in renewable electricity generation. Its effect depends on grid flexibility, transmission capacity, storage, tariff design, and the ability of regulatory institutions to coordinate public and private actors. Moreover, national strategies must respond simultaneously to domestic supply pressures and regional climate commitments [5; 6].

The contrast between Uzbekistan and Kazakhstan illustrates two distinct transition models. Uzbekistan's strategy is driven by the need to expand electricity supply, reduce pressure on domestic gas availability, and attract external capital. Its utility-scale renewable program has been supported by institutional restructuring, independent power producers, and international financial institutions [4; 7; 8; 9]. Nevertheless, rapid capacity expansion may outpace transmission, storage, and balancing infrastructure and may increase exposure to foreign technologies, developers, and long-term contractual obligations. Uzbekistan's model should therefore be assessed not only through announced or commissioned capacity, but also through grid readiness, financial sustainability, and domestic technological absorption.

Kazakhstan faces a different form of transition constraint. Coal remained the country's largest source of electricity generation in 2023, accounting for approximately 58% of output, while coal-based electricity and heating infrastructure remains closely linked to industrial production and regional energy systems [2; 3; 10]. Kazakhstan has adopted a target of increasing the share of renewable energy to 15% by 2030 and aims to achieve carbon neutrality by 2060 [11; 12]. However, renewable support mechanisms coexist with regulated prices, legacy thermal assets, and the continued economic role of domestic coal. This creates a fundamental policy tension between decarbonization, energy affordability, industrial competitiveness, and the social costs of structural adjustment.

Both countries face common constraints. Aging power infrastructure, transmission and distribution losses, limited system flexibility, and the early stage of utility-scale storage deployment restrict the integration of variable generation and increase capital requirements [3; 8; 13]. In Uzbekistan, the World Bank has identified transmission and distribution modernization, utility financial reform, and cost-recovery tariffs as central conditions for reliable renewable integration [8; 13]. Regional electricity cooperation may improve balancing and cross-border

exchanges, but interconnection cannot substitute for domestic reforms in tariff policy, utility governance, infrastructure investment, and technical capacity [1; 2].

Against this background, the article addresses the following research question: why have Uzbekistan and Kazakhstan adopted different renewable energy transition models, and how do their institutional structures, legacy energy systems, and investment frameworks affect the implementation of national decarbonization targets? The analysis compares the two countries across five dimensions: initial energy-system conditions, policy and regulatory instruments, investment models, infrastructure readiness, and implementation constraints. It distinguishes official targets from operational outcomes and evaluates the extent to which current policies address, rather than reproduce, existing structural dependencies.

The article argues that Uzbekistan represents an accelerated, investment-led capacity expansion model, whereas Kazakhstan follows an incremental, legacy-constrained model of structural adjustment. Neither pathway is inherently superior. Uzbekistan has achieved greater deployment momentum, but its approach remains vulnerable to grid limitations, external financial dependence, and weak domestic technological capacity. Kazakhstan possesses a more developed long-term policy framework, but continued support for coal-based generation and carbon-intensive industries limits the depth and speed of implementation. Multilateral financial institutions can reduce investment risks and support regulatory reform, but sustained progress ultimately depends on domestic institutional capacity, credible market rules, and technical expertise [5; 14]. The comparison therefore demonstrates that renewable energy targets alone are an insufficient measure of transition performance. The central issue is whether national institutions can convert capacity ambitions into financially viable, technically integrated, and socially sustainable energy-system transformation.

The article argues that Uzbekistan represents an accelerated, investment-led capacity-expansion model, whereas Kazakhstan follows an incremental, legacy-constrained model of structural adjustment. It makes three contributions. First, it develops a comparative typology that links transition speed to legacy fuel structures and institutional risk allocation. Second, it distinguishes between an integration-capacity gap in Uzbekistan and a fossil-fuel-displacement gap in Kazakhstan. Third, it proposes that transition performance should be evaluated through actual renewable generation, fossil-fuel displacement, grid adaptability, and institutional and social sustainability rather than installed capacity alone. Neither pathway is inherently superior; their effectiveness depends on whether policy ambition is converted into technically integrated, financially viable, and socially acceptable structural change.

Description of Materials and Methods

Energy transition in fossil-fuel-dependent economies is shaped not only by renewable resource potential and technology costs, but also by established infrastructure, institutions, industrial structures, and incumbent interests. The

literature conceptualizes this persistence as carbon lock-in and path dependence, whereby previous investments and policy arrangements reinforce fossil-fuel systems and constrain alternative development pathways [15; 16]. Socio-technical transition research similarly emphasizes that technological substitution depends on changes in regulation, markets, infrastructure, and user practices rather than on technology costs alone [17]. Consequently, renewable capacity may expand without substantially reducing fossil-fuel generation.

This problem is particularly relevant to Kazakhstan and Uzbekistan, whose energy systems share a post-Soviet institutional legacy but differ in their dominant forms of fossil-fuel dependence. Natural gas accounted for approximately 76% of electricity generation in Uzbekistan in 2023, whereas coal supplied about 58% in Kazakhstan [1; 2]. These differences affect the pace of transition, the infrastructure that must be replaced or adapted, and the distribution of economic and social costs.

Research and policy assessments on Kazakhstan emphasize the contradiction between ambitious climate commitments and the continued structural importance of coal and hydrocarbons. Although the country has adopted green-economy and carbon-neutrality strategies, implementation remains constrained by aging thermal assets, regulated pricing, industrial dependence, and weaknesses in sector governance [3; 10]. Modernization of existing thermal facilities may improve efficiency, but without a credible retirement pathway it may also extend the life of carbon-intensive infrastructure and reinforce carbon lock-in.

Uzbekistan follows a more accelerated model driven by growing electricity demand and the need to diversify a gas-dominated power system. Foreign investment, public-private partnerships, independent power producers, and large-scale solar and wind projects have enabled rapid project development [4; 7; 9]. However, this model creates different vulnerabilities, including exposure to foreign-currency financing, imported technologies, long-term power-purchase obligations, and the capacity of the national grid to absorb variable generation.

Institutional capacity is therefore central to explaining transition outcomes. Renewable energy targets and legislation are insufficient unless supported by transparent procurement, effective tariff regulation, credible off-takers, grid access, utility reform, and coordination between public authorities and private investors. Uzbekistan's reforms have included sector unbundling, transmission modernization, and expanded private participation, while Kazakhstan has combined feed-in tariffs, auctions, carbon pricing, and long-term strategic planning [3; 4; 8]. The analytical issue is not simply whether market-oriented instruments exist, but whether they alter incentives and produce measurable structural change.

International financial institutions can reduce project risks, provide technical assistance, and mobilize capital. In Uzbekistan, World Bank Group operations have supported independent power producers, transmission reform, battery storage, and long-term power-purchase arrangements [4; 8; 9]. Nevertheless, foreign investment should not be treated as an indicator of transition success by

itself. Its long-term contribution depends on technology transfer, local expertise, fiscal sustainability, domestic value creation, and the financial position of the electricity off-taker.

Infrastructure represents another major constraint. Uzbekistan's transmission and distribution networks require substantial modernization to meet growing demand and integrate renewable generation, while Kazakhstan's aging thermal and network assets reduce flexibility and reliability [3; 8; 13]. In Uzbekistan, renewable projects may be commissioned faster than transmission and balancing infrastructure can be upgraded. Kazakhstan faces additional spatial constraints because renewable resources and major industrial demand centers are unevenly distributed across a large national grid [18].

Regional electricity cooperation could improve balancing and facilitate cross-border trade because interconnected systems can offset differences in supply and demand as variable renewable generation increases [1; 2]. However, its effectiveness depends on compatible technical standards, transparent commercial arrangements, adequate metering, and modern national networks. Regional integration should therefore complement rather than replace domestic reform.

The social consequences of transition also differ. Kazakhstan must address the effects of coal reduction on industrial regions, heating systems, and employment, while Uzbekistan faces affordability risks associated with cost-recovery tariff reform and the financial obligations of an investment-led generation model [3; 13; 19]. A just transition therefore requires country-specific instruments rather than a uniform regional model [20].

Regional scholarship has expanded from resource-potential assessments toward institutional, geopolitical, and implementation questions. Djalilova (2021) examines the policy and socio-economic conditions shaping renewable deployment in Uzbekistan; Sulaimanova et al. (2023) show that Central Asian energy-transition research remains comparatively sparse and fragmented; Zabanova (2023) emphasizes the geoeconomic implications of transition for hydrocarbon-producing states; and Sabyrbekov et al. (2023) question whether regional climate pledges are consistent with national development trajectories. However, comparative work still rarely distinguishes announced targets, contracted projects, installed capacity, actual generation, and fossil-fuel displacement, or explains why similar instruments produce different outcomes under different institutional and energy-system conditions.

This article addresses this gap by comparing Kazakhstan and Uzbekistan through three analytical dimensions. The first is legacy energy dependence, including fuel structure, infrastructure, industrial specialization, and fiscal interests. The second is institutional and investment capacity, covering regulation, procurement, utility governance, tariff policy, and access to finance. The third is implementation capacity, defined as the ability to convert policy targets into technically integrated, financially sustainable, and socially acceptable structural change.

The article conceptualizes Uzbekistan as an accelerated, investment-led transition model and Kazakhstan as an incremental, legacy-constrained model. This distinction allows the analysis to evaluate not only renewable capacity growth, but also whether current policies reduce structural dependence on fossil fuels.

This study employs a comparative qualitative case-study design based on a structured, focused comparison of Kazakhstan and Uzbekistan. The countries were selected because they share a post-Soviet institutional legacy, strong state involvement in energy governance, aging infrastructure, substantial fossil-fuel resources, and increasing reliance on international investment. At the same time, they differ in their principal energy dependence: Uzbekistan relies primarily on natural gas, whereas Kazakhstan remains strongly dependent on coal. This variation makes it possible to examine how different legacy energy systems shape transition strategies and implementation outcomes.

The analysis combines a structured qualitative comparison with comparative policy analysis, qualitative content analysis, selected descriptive energy indicators, and chronological document analysis. Policy analysis is used to examine renewable energy targets, legislation, procurement mechanisms, tariff reforms, utility restructuring, and investment incentives. Qualitative content analysis is applied to government strategies, laws, reports by international organizations, and peer-reviewed studies. Selected indicators are used to contextualize differences in electricity generation, renewable deployment, and infrastructure conditions. Chronological document analysis distinguishes policy announcements from subsequent contracting, construction, commissioning, and institutional reform.

The empirical base includes national legislation and strategic documents, official statistics, reports by the OECD, World Bank, ADB, EBRD, IRENA, and United Nations agencies, documents issued by national energy institutions, and peer-reviewed publications. Primary and institutionally authoritative sources are prioritized when verifying targets and quantitative indicators. Secondary sources are used mainly to interpret institutional and political-economic developments.

The analysis covers the period from 2015 to 2025, during which both countries expanded renewable energy regulation, procurement mechanisms, and international investment. Earlier developments are considered where necessary to explain infrastructure and institutional path dependence.

The cases are compared across five groups of indicators:
fossil-fuel dependence and electricity-system structure;
renewable energy targets and regulatory instruments;
investment, procurement, and tariff mechanisms;
grid readiness and infrastructure constraints;
implementation outcomes and social costs.

Policy performance is evaluated at three levels: policy ambition, operational implementation, and structural transformation. This distinction prevents formal

targets or contracted capacity from being treated as equivalent to actual generation or fossil-fuel displacement.

The study has several limitations. National statistics are not always directly comparable because sources use different definitions of installed capacity, generation, total energy consumption, and renewable energy. Government targets are also frequently revised. In addition, information on power purchase agreements, sovereign guarantees, and project risk allocation is often incomplete. Several projects remain under construction, which prevents a definitive assessment of their long-term contribution. Finally, the research is based primarily on documentary evidence and does not include stakeholder interviews.

Results

Comparative Energy and Policy Indicators

Table 1. Comparative energy and policy indicators

Indicator	Uzbekistan	Kazakhstan	Source
Dominant electricity source, 2023	Natural gas: approximately 76%	Coal: approximately 58%	[1; 2]
2030 renewable-policy objective	At least 25% of electricity generation under the 2019 strategy; later plans revised upward	15% of electricity generation	[7; 12]
Core procurement model	Project-specific tenders, PPPs, IPPs and long-term PPAs	Competitive auctions following feed-in-tariff support	[3; 21; 22]
Key reform milestone	Renewable-energy and PPP laws adopted in 2019; electricity-sector unbundling	Renewable auctions introduced in 2018; carbon-neutrality strategy adopted in 2023	[3; 7; 8; 11]
Grid and flexibility priority	Transmission and distribution modernization; battery storage at an early deployment stage	Renewal of aging assets, interregional transmission and flexible balancing	[3; 8; 9; 13]
Long-term climate orientation	Renewable expansion and lower carbon intensity under evolving national targets	Carbon neutrality by 2060	[6; 11]

Table 2. Comparative analytical framework

Analytical dimension	Uzbekistan	Kazakhstan
Primary transition driver	Electricity-demand growth and diversification of a gas-dominated system	Decarbonization and renewal of a coal-dependent electricity and heating system
Transition model	Accelerated, investment-led expansion	Incremental, legacy-constrained adjustment
Principal implementation gap	Generation investment may outpace grid, tariff, off-taker and technical capacity	Formal policy instruments may not produce sufficient coal displacement
Main financial risk	Foreign-currency, contractual and off-taker exposure	Policy uncertainty and delayed structural adjustment
Main social risk	Affordability effects of cost-recovery tariffs	Concentrated costs in coal-dependent industrial and heating regions
Priority for structural transformation	Grid integration, utility solvency and domestic technological absorption	Credible coal-reduction pathway, heat modernization and just-transition policy

Uzbekistan: Gas Dependence and Capacity Expansion

Uzbekistan's electricity system remains dominated by natural gas, which accounted for approximately 76% of electricity generation in 2023 [1]. This concentration has supported a centralized thermal power system but has also increased exposure to rising demand, supply pressures, and inefficient energy use. Earlier IEA assessments identified natural gas as providing more than 85% of electricity in 2019, indicating that diversification has begun but the system remains strongly gas-dependent [7].

The government has responded by prioritizing solar and wind energy as instruments of both diversification and supply expansion. Uzbekistan has substantial solar potential, and national policy has increasingly linked renewable deployment to energy security, private investment, and electricity-sector modernization [4; 7]. The transition is therefore driven not only by climate commitments but also by the need to meet growing electricity demand without proportionally increasing gas-fired generation.

Since 2017, the government has introduced legal and institutional reforms intended to attract private investors. The Law on the Use of Renewable Energy Sources and the Law on Public-Private Partnership were adopted in 2019, establishing a legal basis for renewable support and private participation [7; 21; 22]. Electricity-sector restructuring subsequently separated key generation, transmission, and distribution functions, while international development partners supported institutional reform and the modernization of the national transmission company [8].

These measures have facilitated independent power projects, competitive tenders, and long-term power-purchase agreements for utility-scale solar, wind, and battery-storage projects. World Bank Group operations have supported project preparation, financing, and risk allocation, including a 25-year power-purchase agreement for a solar-plus-storage project developed by a private investor [4; 9]. Uzbekistan has consequently expanded both contracted and commissioned renewable capacity, although installed capacity and actual generation should be assessed separately.

However, the expansion model remains exposed to several risks. Official targets have been revised over time and do not always use consistent definitions of installed capacity, electricity generation, and the broader energy mix [7]. Rapid growth in contracted capacity may also outpace investment in transmission, distribution, storage, and balancing infrastructure [8; 13]. Dependence on foreign financing and imported equipment may limit domestic value creation, while long-term contracts create contingent payment and foreign-currency exposure whose scale is not always publicly disclosed.

Electricity tariff reform represents an additional challenge. The World Bank identifies the transition toward separate cost-recovery transmission and distribution tariffs as a priority for sector development and financial sustainability [13]. However, higher tariffs may create affordability pressures for vulnerable

households. Reform should therefore combine improved cost recovery with targeted social protection rather than generalized price suppression.

Overall, Uzbekistan's transition is characterized by rapid capacity expansion supported by centralized decision-making and foreign investment. Its principal challenge is no longer the absence of renewable projects, but the ability to integrate them into a financially viable and technically flexible electricity system.

Kazakhstan: Coal Dependence and Structural Inertia

Kazakhstan's transition begins from a more carbon-intensive baseline. Coal supplied approximately 58% of electricity generation in 2023 and remains deeply embedded in the country's power and heating systems [2]. Coal-based generation is closely connected to mining, metallurgy, district heating, and regional industrial activity, making rapid reduction economically and politically complex [3; 10].

Kazakhstan has substantial wind and solar resources, and renewable electricity has expanded through feed-in tariffs and competitive auctions. The country introduced renewable auctions in 2018 and has adopted a target of increasing the share of renewable energy to 15% by 2030, alongside a commitment to carbon neutrality by 2060 [3; 11; 12]. Auctions have strengthened price competition, although the effect of lower bids depends on project completion, grid connection, and sufficient balancing capacity.

Nevertheless, the policy framework contains significant contradictions. Renewable energy is promoted through auctions and investment incentives, while coal-fired generation continues to benefit from established infrastructure, domestic fuel availability, and regulated electricity and heat prices [3; 23]. These conditions weaken incentives for early thermal-asset retirement and may extend the operational life of coal-based generation.

The physical condition of the power system further constrains transition. OECD assessments identify aging generation and network infrastructure, governance weaknesses, and the need for substantial investment to improve security of supply and energy efficiency [3]. Aging assets contribute to losses, outages, and limited operational flexibility. Integrating variable renewable energy therefore requires investment not only in generation but also in transmission, dispatch systems, storage, and flexible balancing resources.

Geography creates an additional challenge. Kazakhstan's wind and solar resources are distributed across a large territory, while major industrial demand is concentrated in historically coal-supplied regions. IEA analysis identifies extensive wind potential across the country, but greater renewable penetration requires stronger interregional transmission and coordination between resource-rich areas and demand centers [18].

Kazakhstan's emissions trading system provides a formal carbon-pricing mechanism, but policy assessments indicate that its price signal and coordination with wider energy-sector reform require strengthening [3; 24]. Best Available Techniques may reduce industrial pollution and improve efficiency, yet efficiency

measures alone are unlikely to deliver the structural decline in coal use required for deep decarbonization [10].

The social dimension is particularly important. Coal use is linked to industrial activity and heating, and coal combustion remains a major source of urban air pollution in Kazakhstan [10; 19]. An accelerated phase-out without regional diversification, worker retraining, and heat-sector modernization could concentrate economic costs in particular communities. Gradualism may therefore reduce short-term disruption, but it also risks postponing structural reform unless accompanied by a credible and measurable coal-reduction pathway.

Kazakhstan's transition can consequently be characterized as a state-managed process of incremental adjustment. Its main challenge is not the absence of renewable energy policy, but the persistence of institutional and economic arrangements that protect coal-based generation.

Regulatory and Investment Frameworks

Uzbekistan and Kazakhstan have introduced market-oriented instruments to expand renewable energy, but their implementation models differ. Uzbekistan relies primarily on centralized procurement, public-private partnerships, and government-coordinated agreements with foreign developers [4; 21; 22]. Kazakhstan has developed a broader framework combining feed-in tariffs, competitive auctions, strategic planning, and emissions regulation [3].

Uzbekistan's institutional reforms have facilitated the development of utility-scale renewable projects. The 2019 renewable-energy and public-private-partnership laws established a legal basis for private participation, while electricity-sector restructuring separated key functions and strengthened the role of the national transmission company [7; 8; 21; 22]. The government and international development partners subsequently supported independent power projects and long-term power-purchase agreements [4; 9].

The main strength of the Uzbek model is its capacity to mobilize international capital and implement large projects rapidly. The World Bank Group and other development institutions have supported project preparation, contractual design, transmission reform, and investment-risk mitigation [4; 8; 9]. This support has accelerated deployment, although its long-term developmental effect depends on domestic institutional learning and technology transfer.

However, this investment-led model presents financial and institutional risks. Dependence on foreign developers, imported technologies, and external financing may restrict domestic value creation. Long-term power-purchase agreements may also generate payment and foreign-currency exposure for the off-taker, particularly where retail and network tariffs do not recover sector costs. The sustainability of this model therefore depends on tariff reform, utility solvency, transparent contingent-liability management, and domestic technical capacity [13].

Kazakhstan has placed greater emphasis on competitive procurement. Renewable energy auctions were introduced in 2018 and have strengthened

price competition among developers [3]. However, auction outcomes do not in themselves demonstrate structural transformation. Their effect depends on project completion, timely grid connection, predictable procurement volumes, and sufficient transmission and balancing capacity.

The effectiveness of Kazakhstan's renewable policy is also limited by weak coordination with the economics of incumbent generation. Coal-fired plants retain advantages derived from domestic fuel, existing infrastructure, and regulated electricity and heat prices [3; 23]. Renewable support therefore coexists with arrangements that preserve conventional generation, weakening incentives for thermal-asset retirement and prolonging carbon lock-in.

The comparison indicates that Uzbekistan prioritizes implementation speed through centralized coordination, whereas Kazakhstan relies more heavily on competitive selection and gradual market reform. Uzbekistan's approach has accelerated project delivery but increased exposure to external financial and technological dependence. Kazakhstan's model provides stronger formal competition, yet its transformative effect remains limited by the continued protection of coal-based generation.

Tariff Policy and Market Distortions

Electricity tariffs are a central constraint in both transition models. Below-cost or administratively regulated prices can support short-term affordability and industrial production, but they also weaken incentives for efficiency and limit the revenues available for infrastructure investment. World Bank assessments identify tariff reform and stronger utility finances as central to electricity-sector modernization in Uzbekistan and Kazakhstan [13; 23].

In Uzbekistan, tariff reform is necessary to improve the financial sustainability of transmission, distribution, and long-term obligations to private generators. The World Bank identifies separate cost-recovery transmission and distribution tariffs as a priority, while also emphasizing the protection of vulnerable consumers [13]. Reform should therefore combine gradual cost recovery with targeted social support.

In Kazakhstan, regulated electricity and heating prices and the low cost of domestic coal reduce incentives for rapid fuel switching. Recent tariff reforms may create additional financing for needed investment, but price increases must be coordinated with heat-sector modernization and social protection [23]. The pricing system thus remains a key link between renewable policy, infrastructure investment, and the continued competitiveness of coal-based generation.

Kazakhstan's emissions trading system could strengthen this price signal by raising the cost of carbon-intensive production. However, OECD assessments indicate that the system's coverage, price signal, and integration with wider climate and energy policy require further strengthening [3; 24]. Effective decarbonization therefore requires coordination among renewable procurement, carbon pricing, tariff regulation, and industrial modernization.

In both countries, tariff reform involves a trade-off between financial

viability and social affordability. Maintaining artificially low prices restricts infrastructure investment, while rapid increases may intensify energy poverty and undermine public support for reform. The effectiveness of tariff policy should therefore be assessed not only through price liberalization, but also through the design of targeted protection for vulnerable consumers.

Grid Modernization and System Integration

The expansion of renewable capacity requires parallel investment in transmission, storage, balancing, and digital system management. Uzbekistan's transmission and distribution systems require major modernization to meet growing demand and integrate renewable projects, while Kazakhstan's aging generation and network assets constrain flexibility and reliability [3; 8; 13].

Uzbekistan faces a potential sequencing problem. Solar, wind, and battery projects are being developed alongside major transmission and distribution reforms, indicating that grid readiness is a recognized constraint [8; 9; 13]. If network and balancing investments lag behind project commissioning, capacity growth may increase congestion, curtailment risk, or dependence on thermal balancing. Renewable deployment should therefore be evaluated through actual generation and system absorption rather than installed capacity alone.

Kazakhstan faces both technical and geographical constraints. OECD assessments identify aging infrastructure and substantial investment needs, while IEA analysis points to large but geographically dispersed renewable resources [3; 18]. Their integration requires stronger interregional transmission, modern dispatch systems, and flexible generation or storage capacity.

Utility-scale battery storage is beginning to enter Uzbekistan's project portfolio, but remains at an early stage of deployment; Kazakhstan likewise requires additional flexibility as renewable penetration increases [3; 9]. Digital dispatch, forecasting, demand response, and smart-grid technologies can improve system management, but they cannot compensate for inadequate transmission capacity or inconsistent market rules.

Regional interconnection may provide additional flexibility by enabling cross-border balancing and electricity trade. The IEA notes that direct interconnections can help balance supply and demand as variable renewable generation grows [1; 2]. Nevertheless, regional cooperation depends on modern national networks, compatible technical standards, transparent pricing, and enforceable contractual arrangements.

Technology Transfer and Domestic Capacity

Both countries depend substantially on imported renewable equipment, engineering services, project finance, and specialized expertise. This dependence can accelerate deployment but may limit domestic value creation and increase exposure to supply-chain and foreign-currency risks. In Uzbekistan, the prominent role of foreign independent power producers illustrates both the mobilizing effect of external capital and the need for domestic technical absorption [4; 9].

Uzbekistan's foreign-investment-led model creates opportunities for

technology transfer, but such transfer is not automatic. Large-scale projects may remain technologically dependent on external developers if domestic participation is limited to construction and low-value services. Long-term benefits require the development of local engineering, maintenance, grid-management, and research capabilities.

Kazakhstan has a broader industrial base that could support selected renewable energy supply chains. However, domestic production requires predictable long-term demand, stable procurement volumes, and access to international technologies. Irregular auction schedules and uncertain market growth may discourage investment in local manufacturing.

Human-capital development is therefore essential in both cases. Specialized education and vocational training are required in renewable engineering, storage, digital dispatch, energy economics, and project management. This is an analytical implication of the documented reliance on foreign developers, technologies, and technical assistance rather than evidence that capacity-building policies are already sufficient.

Infrastructure and Operational Constraints

The main implementation challenge in both countries is the mismatch between ambitious renewable-energy objectives and the technical capacity of existing power systems. Uzbekistan requires extensive transmission and distribution modernization, while Kazakhstan must renew aging assets and improve system flexibility [3; 8; 13].

In Uzbekistan, rapid project development creates a sequencing problem. New renewable capacity may be commissioned faster than transmission lines, substations, balancing mechanisms, and storage facilities can be modernized. This increases the risk of congestion, curtailment, and continued reliance on gas-fired plants to stabilize the system. Consequently, growth in installed capacity should not be interpreted automatically as evidence of a proportional increase in renewable electricity consumption.

Kazakhstan faces a more complex technical constraint because its power system remains dominated by aging and relatively inflexible coal-fired generation. A substantial share of generation and heating infrastructure has operated for several decades, while depreciation levels remain high [3]. The geographical separation between renewable-rich regions and major industrial demand centers further increases the need for long-distance transmission and interregional balancing.

Limited storage and flexibility remain common constraints, although Uzbekistan has begun to introduce battery systems through privately financed projects [9]. Without storage, flexible generation, demand response, and stronger interconnections, higher shares of variable electricity may increase operational risks. Digital dispatch and forecasting can improve system management, but their effectiveness depends on physical infrastructure and market reform.

Financial and Institutional Risks

Both transition models depend on external capital, but the distribution of financial risk differs. Uzbekistan has attracted private investment through public-private partnerships and long-term power-purchase agreements, including projects backed by World Bank Group guarantees and financing [4; 9]. This model accelerates implementation but may create contingent payment and foreign-currency obligations for the state-owned off-taker.

These risks are particularly important where tariffs and utility revenues do not fully recover system costs. World Bank assessments identify cost-recovery tariff reform and financial strengthening of electricity companies as priorities in Uzbekistan [13]. If utility revenues remain insufficient, contractual and network-investment costs may be transferred to the state through subsidies, guarantees, or accumulated debt.

Kazakhstan's investment risks are more closely related to policy inconsistency. Auctions support renewable procurement, while regulated prices and the continued role of coal weaken incentives for structural change [3]. Investors may therefore face uncertainty concerning future procurement volumes, grid investment, and the pace of thermal-asset retirement.

Institutional fragmentation also affects both countries. Market-oriented instruments coexist with strong state control over utilities, tariffs, and investment decisions. Incomplete restructuring can limit competition and obscure the allocation of financial responsibilities. Therefore, the adoption of auctions or public-private partnerships should not be equated with full market liberalization.

Social and Political Constraints

The distributional consequences of decarbonization differ significantly between the two cases. In Kazakhstan, coal is embedded in electricity generation, heating, and industrial activity, concentrating transition costs in particular regions and communities [3; 10; 19]. Without retraining, regional diversification, and heat-sector modernization, accelerated decarbonization could generate resistance and deepen territorial inequalities.

This explains, but does not fully justify, Kazakhstan's gradual transition strategy. A phased approach can reduce short-term disruption, yet it may also provide political justification for postponing structural reforms. The critical issue is whether gradualism is accompanied by a credible timetable for reducing coal use or merely preserves the existing energy structure.

Uzbekistan faces a different social challenge. The financial sustainability of its investment-led model depends partly on cost-recovery electricity tariffs, but tariff increases may reduce affordability for vulnerable households and small firms. World Bank policy documents therefore link tariff reform with targeted social protection [13].

In both countries, the transition requires a just-transition framework, but its content must reflect national conditions. Kazakhstan needs policies for coal-

dependent workers and regions, whereas Uzbekistan requires stronger protection against the regressive effects of tariff reform.

Regional Cooperation as a Supporting Mechanism

Regional electricity cooperation could improve the flexibility and reliability of renewable integration. Cross-border interconnections can help offset differences in supply and demand and become more valuable as solar and wind generation increase [1; 2].

However, regional cooperation is frequently presented too broadly in policy discussions. Its effectiveness depends on compatible grid codes, transparent pricing, reliable metering, data exchange, and enforceable commercial agreements. Political declarations alone cannot resolve national infrastructure deficiencies or utility insolvency.

Regional integration should therefore be treated as a supporting mechanism rather than the central solution to domestic transition problems. Its main contribution lies in improving balancing and resource utilization once national systems have achieved sufficient technical and institutional readiness.

Discussion

The comparison demonstrates that renewable-energy transition in Central Asia is mediated by legacy fuel structures rather than determined by resource potential alone. Uzbekistan's gas-dominated system creates pressure for rapid diversification as electricity demand grows, whereas Kazakhstan's coal dependence is more deeply embedded in fixed generation assets, district heating, industrial geography, and regional employment. The result is not simply a difference in policy ambition, but two distinct configurations of path dependence [15; 16; 25].

Uzbekistan's accelerated, investment-led model shows how centralized procurement, sector restructuring, and multilateral risk mitigation can mobilize utility-scale investment despite underdeveloped domestic capital markets [4; 8; 9; 14]. Its main implementation gap lies between the speed of generation investment and the capacity of the grid, tariff system, off-taker, and domestic technical base to absorb that investment. Foreign capital is therefore an accelerator, but not a substitute for institutional consolidation or system flexibility.

Kazakhstan's incremental, legacy-constrained model reflects the concentrated social and industrial costs of reducing coal use. Auctions, carbon pricing, and long-term climate strategies broaden the formal policy framework, but their transformative effect remains limited while regulated pricing, aging thermal infrastructure, and coal-dependent heating retain structural advantages [3; 11; 12; 24]. Gradualism is credible only when it is linked to measurable coal reduction, heat-sector modernization, and transition policies for affected regions.

These findings explain why similar instruments produce different outcomes. Competitive procurement, private investment, tariff reform, and grid modernization operate through different institutional environments and

distribute risks differently. Uzbekistan accepts greater exposure to external finance, imported technology, and long-term contractual obligations in exchange for implementation speed. Kazakhstan reduces short-term disruption through gradual adjustment, but risks transferring decarbonization costs into the future.

The article makes three contributions. First, it distinguishes accelerated investment-led transition from incremental legacy-constrained adjustment. Second, it identifies different implementation gaps: integration capacity in Uzbekistan and fossil-fuel displacement in Kazakhstan. Third, it argues that transition performance should be assessed through actual renewable generation, fossil-fuel displacement, grid adaptability, and institutional and social sustainability rather than installed capacity alone. This framework complements regional research showing that Central Asian energy-transition scholarship remains fragmented and that national climate pledges are difficult to evaluate without attention to implementation capacity [5; 6].

Regional interconnection can support balancing and cross-border trade, but its contribution remains conditional on domestic grid modernization, financially viable utilities, compatible technical standards, and enforceable market rules [1; 2]. The broader implication is that renewable expansion becomes transformative only when procurement, transmission, tariffs, utility governance, fossil-fuel phase-out, and social policy are sequenced as a coordinated reform package.

Conclusion

This study explains the divergence between renewable-energy transition strategies in Uzbekistan and Kazakhstan through the interaction of legacy energy dependence, institutional and investment capacity, and implementation constraints. Uzbekistan follows an accelerated investment-led pathway, while Kazakhstan pursues incremental adjustment within a coal-dependent electricity, heating, and industrial system.

Uzbekistan has mobilized private and multilateral capital rapidly, but the durability of this model depends on transmission and distribution modernization, cost-recovery reform, off-taker solvency, technology transfer, and domestic technical capacity. Kazakhstan has developed a broader set of formal instruments, but their effectiveness depends on whether auctions, carbon pricing, and infrastructure investment are linked to a credible reduction in coal use and a socially managed transformation of heating and industrial regions.

Neither model is inherently superior. Uzbekistan's principal risk is expansion without sufficient system integration; Kazakhstan's is policy ambition without adequate fossil-fuel displacement. Renewable targets and installed capacity are therefore incomplete indicators of progress. Actual generation, grid absorption, displacement of fossil fuels, fiscal sustainability, and distributional effects provide a more meaningful basis for evaluation.

The analysis is limited by inconsistent national statistics, revised targets, incomplete disclosure of contractual risk allocation, and the ongoing construction

of several major projects. Future research should combine documentary comparison with project-level data and interviews with regulators, utilities, investors, workers, and affected communities.

Overall, renewable-energy expansion becomes transformative only when it is coordinated with grid development, tariff reform, utility restructuring, fossil-fuel phase-out, domestic capacity building, and social protection. Without such coordination, renewable energy may remain an additional source of electricity rather than a foundation for structural decarbonization.

REFERENCES

- [1] International Energy Agency. Uzbekistan: Electricity and energy mix, 2023 data. - Paris: IEA, 2025.
- [2] International Energy Agency. Kazakhstan: Electricity and energy mix, 2023 data. - Paris: IEA, 2025.
- [3] OECD. Kazakhstan 2022 energy sector review. - Paris: OECD Publishing, 2022.
- [4] World Bank. Uzbekistan to invest in modernizing its energy sector to meet growing demand with private-sector participation. - Washington, DC: World Bank, 2023.
- [5] Sulaimanova B., Overland I., Sabyrbekov R., Vakulchuk R. Energy transition in Central Asia: A systematic literature review // *Climate change in Central Asia* / ed. by R. Sabyrbekov, I. Overland, R. Vakulchuk. Cham: Springer Nature Switzerland, 2023. P. 69–82.
- [6] Sabyrbekov R., Overland I., Vakulchuk R. Central Asian climate policy pledges under the Paris Agreement: Can they be fulfilled? // *Climate change in Central Asia* / ed. by R. Sabyrbekov, I. Overland, R. Vakulchuk. Cham: Springer Nature Switzerland, 2023. P. 35–49.
- [7] International Energy Agency. Uzbekistan energy profile. - Paris: IEA, 2020.
- [8] World Bank. Uzbekistan electricity sector transformation and resilient transmission project. - Washington, DC: World Bank, 2021.
- [9] International Finance Corporation. Uzbekistan to build new solar plant and first battery energy storage system with World Bank Group support. - Washington, DC: IFC, 2024.
- [10] OECD. Addressing industrial air pollution in Kazakhstan. - Paris: OECD Publishing, 2019.
- [11] Government of Kazakhstan. Strategy for achieving carbon neutrality of the Republic of Kazakhstan by 2060. <https://qazaqgreen.com/en/journal-qazaqgreen/environmental-policy/1210/>
- [12] Government of Kazakhstan. Kazakhstan aims to increase the share of renewable energy to 15% by 2030 and achieve carbon neutrality by 2060: Official government communication. 2024. <https://astanatimes.com/2021/05/kazakhstan-to-increase-share-of-renewable-energy-to-15-percent-by-2030/>
- [13] World Bank. Uzbekistan electricity distribution improvement program:

Program appraisal and tariff-reform documentation. - Washington, DC: World Bank, 2025.

[14] Djalilova N. Sustainable energy in Central Asia: Transition towards renewable energy sources in Uzbekistan. - Routledge, 2021.

[15] Unruh G. C. Understanding carbon lock-in // Energy Policy. - 2000. - Vol. 28 (12). - P. 817–830.

[16] Seto K. C., Davis S. J., Mitchell R. B., Stokes E. C., Unruh G., Ürges-Vorsatz D. Carbon lock-in: Types, causes, and policy implications // Annual Review of Environment and Resources. - 2016. - Vol. 41.- P. 425–452.

[17] Geels F. W. The multi-level perspective on sustainability transitions: Responses to seven criticisms // Environmental Innovation and Societal Transitions. - 2011.- Vol. 1 (1). - P. 24–40.

[18] International Energy Agency. Kazakhstan energy profile. - Paris: IEA, 2020.

[19] World Bank. More efficient residential heating in Kazakhstan can help with cleaner air and improved health. - Washington, DC: World Bank, 2022.

[20] Newell P., Mulvaney D. The political economy of the ‘just transition’ // The Geographical Journal. - 2013. - Vol. 179 (2). - P. 132–140. https://www.iss.nl/sites/corporate/files/66-ICAS_CP_Newell_and_Mulvaney.pdf

[21] Government of Uzbekistan. Law of the Republic of Uzbekistan No. O‘RQ-537 on Public-Private Partnership. 2019. <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=115549>

[22] Government of Uzbekistan. Law of the Republic of Uzbekistan No. ZRU-539 on the Use of Renewable Energy Sources. 2019. <https://www.iea.org/policies/13310-law-of-the-republic-of-uzbekistan-on-the-use-of-renewable-energy-sources-dated-may-21-2019-no-zru-539>

[23] World Bank. Kazakhstan streamlined country diagnostic. - Washington, DC: World Bank, 2024.

[24] OECD. Effective carbon rates: Key findings for Kazakhstan. - Paris: OECD Publishing, 2025.

[25] Zabanova Y. Towards a geoeconomics of energy transition in Central Asia’s hydrocarbon-producing countries // Climate change in Central Asia / ed. by R. Sabyrbekov, I. Overland, R. Vakulchuk. - Cham: Springer Nature Switzerland, 2023. - P. 95–107. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-29831-8_8

ЎЗБЕКСТАН МЕН ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖАҢАРТЫЛАТЫН ЭНЕРГИЯ КӨЗДЕРІНЕ КӨШУ СТРАТЕГИЯЛАРЫ: САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

***Әбдуәли М.А.¹, Байкушикова Г.С.²**

***^{1,2} Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан**

Аңдатпа. Мақалада Өзбекстан мен Қазақстанның жаңартылатын энергия көздеріне көшу стратегиялары салыстырылып, олардың іске

асуына қалыптасқан энергетикалық жүйе, мемлекеттік институттардың мүмкіндігі, инвестиция тарту тетіктері және инфрақұрылымның жай-күйі қалай ықпал ететіні қарастырылады. Зерттеу саяси-құқықтық құжаттарды, ресми статистиканы, халықаралық ұйымдардың есептерін және рецензияланған ғылыми еңбектерді салыстыра талдауға негізделген. Талдау екі түрлі бағыттың қалыптасқанын көрсетеді. Өзбекстан мемлекеттік-жекешелік әріптестікке, тәуелсіз энергия өндірушілерге және күн мен жел энергетикасын жедел дамытуға сүйенетін инвестициялық үлгіні ұстанып отыр. Қазақстанның бағыты көмір электр станцияларына, орталықтандырылған жылумен қамту жүйесіне, энергияны көп қажет ететін өнеркәсіпке және құрылымдық өзгерістердің әлеуметтік салдарына тәуелді болғандықтан, біртіндеп жүзеге асырылуда. Екі елдегі негізгі қиындықтар да әртүрлі. Өзбекстанда жаңа қуаттардың іске қосылу қарқыны электр желілерінің, тарифтік жүйенің, электр энергиясын сатып алушы ұйымның және отандық техникалық мамандардың бейімделу мүмкіндігінен озып кетуі ықтимал. Қазақстанда заманауи реттеу тетіктері енгізілгенімен, көмір мен басқа да қазба отындарының үлесін нақты азайту баяу жүруі мүмкін. Зерттеу нәтижелері орнатылған қуат пен ресми мақсаттар энергетикалық өзгерістердің шынайы нәтижесін толық көрсете алмайтынын аңғартады. Сондықтан бағалау кезінде жаңартылатын көздерден өндірілген нақты электр көлемін, оның ұлттық желіге қосылу деңгейін, қазба отындарын алмастыру ауқымын, қаржылық тұрақтылықты және әлеуметтік салдарды қатар ескеру қажет.

Тірек сөздер: жаңартылатын энергия, энергетикалық өзгеріс, Өзбекстан, Қазақстан, көміртекке тәуелділік, энергетикалық саясат, Орталық Азия

Қаржыландыру: Бұл ғылыми мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің АР26103599 «Орталық Азиядағы су ресурстарын орнықты басқару саласындағы өңірлік ынтымақтастықтың сын-қатерлері мен мүмкіндіктері» гранты аясында дайындалды.

СТРАТЕГИИ ПЕРЕХОДА К ВОЗОБНОВЛЯЕМОЙ ЭНЕРГЕТИКЕ В УЗБЕКИСТАНЕ И КАЗАХСТАНЕ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

*Абдуали М.А.¹, Байкушикова Г.С.²

^{*1,2} Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Алматы, Казахстан

Аннотация. В статье сопоставляются стратегии перехода к возобновляемой энергетике в Узбекистане и Казахстане. Основное внимание уделено тому, как сложившаяся структура энергетики, возможности государственных институтов, механизмы привлечения инвестиций и состояние инфраструктуры влияют на реализацию заявленных целей. Исследование основано на структурированном качественном сравнении

нормативно-правовых и программных документов, официальной статистики, отчетов международных организаций и рецензируемых научных публикаций. Выявлены две различные модели энергетических преобразований. Узбекистан развивает инвестиционно ориентированную модель, основанную на государственно-частном партнерстве, участии независимых производителей электроэнергии и быстром расширении солнечной и ветровой генерации. Казахстан движется более постепенно, поскольку сохраняет высокую зависимость от угольной энергетики, централизованного теплоснабжения и энергоемкой промышленности, а также вынужден учитывать социальные последствия структурных преобразований. Различаются и основные трудности реализации. В Узбекистане ввод новых генерирующих мощностей может опережать модернизацию электрических сетей, тарифной системы, единого закупщика электроэнергии и подготовку национальных технических кадров. В Казахстане внедрение современных инструментов регулирования не всегда сопровождается заметным сокращением использования угля и других видов ископаемого топлива. Результаты исследования показывают, что установленная мощность и официальные целевые показатели не отражают в полной мере фактические результаты энергетических преобразований. Более точная оценка должна учитывать реальный объем выработки электроэнергии из возобновляемых источников, ее интеграцию в энергосистему, замещение ископаемого топлива, финансовую устойчивость и социально-экономические последствия.

Ключевые слова: возобновляемая энергетика, энергетический переход, Узбекистан, Казахстан, углеродная зависимость, энергетическая политика, Центральная Азия

Финансирование: Данная научная статья подготовлена при поддержке Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан в рамках гранта AP26103599 «Вызовы и возможности регионального сотрудничества в области устойчивого управления водными ресурсами в Центральной Азии».

Received / Мақала түсті / Статъя постуила: 08.05.2026.

Accepted / Жариялауга қабылданды / Принята к публикации: 26.06.2026

Information about the authors:

Abduali Madina Abunasyrkyzy - PhD student, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: mado_97@mail.ru

Baikushikova Gulnara Serikbayevna – PhD, associate professor, Al-Farabi Kazakh National University, e-mail: baikushikova.gulnara@kaznu.kz

Авторлар жайында мәлімет:

Абдуали Мадина Абунасыркызы - әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық

Университетінің 2 курс докторанты, Алматы, Қазақстан, e-mail: mado_97@mail.ru

Байкушикова Гульнара Серикбаевна – PhD, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: baikushikova.gulnara@kaznu.kz

Сведения об авторах:

Абдуали Мадина Абунасырқызы – докторант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан, e-mail: mado_97@mail.ru

Байкушикова Гульнара Серикбаевна – PhD. доцент Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан, e-mail: baikushikova.gulnara@kaznu.kz

ӨОЖ 327

ГТАМР 11.25.91

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2026.64.2.012>

ҚАЗАҚСТАН МҰНАЙЫНЫҢ ГЕОСАЯСАТЫ: ЭКСПОРТТЫҚ БАҒЫТТАР, ТӘУЕКЕЛДЕР ЖӘНЕ ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІК

* Жұмақанов Ә.Е.¹, Исова Л.Т.², Мамашарипова Г.А.³

^{*1, 2} Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

³ М. Әуезов Атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті,
Шымкент, Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан Республикасының мұнай саясаты аясында жаһандық геосаяси өзгерістер мен энергетикалық қауіпсіздік арасындағы өзара байланыс сарапталады. Авторлар Қазақстан мұнайының сыртқы саясаттағы орны мен оның негізгі экспорттық бағыттарының – Каспий құбыр консорциумы (КҚК) және Транскаспий дәлізі – геосаяси, экономикалық және стратегиялық сипаттамаларына салыстырмалы талдау жүргізеді. Зерттеу барысында неореализм, неолиберализм және геосаяси редукционизм сияқты халықаралық қатынастар теориялары қолданылып, мұнай қауіпсіздігі, санкциялық тәуекелдер мен инфрақұрылымдық осалдықтар аясында Қазақстанның сыртқы саяси үдерістерден ұлттық мүдделерін қорғау стратегиялары қарастырылады. Сонымен қатар, мақалада көмірсутек ресурстарын әртараптандыру, экспорттық маршруттарды икемді ету, мұнай өңдеу инфрақұрылымын жаңғырту және энергетикалық дербестікті арттыру мәселелері де кеңінен қамтылған.

XXI ғасыр халықаралық қатынастарда энергетика ғасыры деп аталуда. Себебі, мемлекеттердің және халықаралық құрылымдардың энергетикалық саясатқа дең қоюы, энергетикалық дипломатия, энергетикалық қауіпсіздік мүдделерінің жаһандық мазмұнға айналуы соның дәлелі.

Тірек сөздер: мұнай-газ саласы, геосаясат, экспорттық стратегия, КТК, Транскаспий дәлізі, энергетикалық қауіпсіздік, халықаралық қатынастар теориялары, инфрақұрылым, ұлттық мүдде, әртараптандыру

Кіріспе

Әлемнің геосаяси тұрақсыздығы жағдайындағы мемлекеттердің сыртқы сауда саясатын үйлестіру мәселесі аса күрделі халықаралық ұстанымдарға тәуелді болуда. Әсіресе, сыртқы сауда экспорты басым мемлекеттің ішкі экономикасына да қатысты ақуал осы төңіректе туындайтыны бар. Қазақстанның ширек ғасырдан астам уақытта жүргізіп келе жатқан көмірсутегі шикізаты экспортының да осындай жаһандық тұрақсыздық кезеңі тудырған геосаясатпен байланысы уақыт үлесінде сипат алуда. Мұнайды әлемдік нарықта саудалаудың халықаралық ережелерін қадалағаумен қатар, сатып алушы тараптарған дейін тасымалдау мәселесі,

Қазақстан мұнайының геосаясаты: экспорттық бағыттар, тәуекелдер және

жаһандық энергетикалық дәліздердің құбыр кеңістігінің тұрақтылығына қатысты ауқымды геосаяси трансформация мен экспорттық стратегия диллемасын күрделендірді.

Қазақстан жаһандық мұнай нарығында маңызды ойыншы ретінде қалыптаса отырып, өзінің экспорттық стратегиясын қайта бағдарлауға мәжбүр. Бұл мәселедегі әрекеттер кешенінің кеңеюі, елдің алдында экспорттық стратегияны дамыту және бейімдеу әрекеттерін қажет етеді. Қазақстан мұнайдың мол қорына ие бола отырып, дәстүрлі бағыттарға, әсіресе Ресей аумағы арқылы өтетін дәліздерге тәуелділікті азайту үшін балама экспорттық маршруттарды – соның ішінде Транскаспий орта дәлізін – дамыту жолдарын белсенді іздестіруде. Бұл қажеттілік тек экономикалық тиімділікпен ғана емес, сонымен қатар геосаяси тәуекелдерді басқару мен ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етумен де байланысты.

Соңғы жылдардағы халықаралық геосаяси шиеленістер, атап айтқанда Ресей мен Украина арасындағы (қайшылықтар)(текетрес) қақтығыс, Таяу Шығыс пен Кавказдағы тұрақсыздық, сонымен қатар энергетикалық инфрақұрылымдарға бағытталған дрондық және кибершабуылдар Қазақстан мұнайының экспорттық жүйесіне тікелей қауіп төндіріп отыр. Осыған байланысты Қазақстанның мұнай саясаты геосаяси трансформацияны қажет етеді – яғни, сыртқы ортадағы өзгерістерге бейімделіп, жаңа тәуекелдерге қарсы тұрақты, икемді және әртараптандырылған экспорттық стратегия қалыптастыру маңызды.

1992 жылдың 7 мамырында Қазақстан Республикасының Үкіметі мен «Шеврон» корпорациясы арасында «Теңізшевройл» бірлескен кәсіпорнын құру жөніндегі ынтымақтастық ұстанымдары туралы Хаттамаға қол қойылды, соған сәйкес «Теңізшевройл» бірлескен кәсіпорны 1993 жылдың 1 қаңтарынан Теңіз және Королев кен орындарын игеруге кірісетін болды [1].

Бұл келісім – Қазақстан Респубкасына одан кейінгі кезеңде көптеп тартылған инвестициялық ағымның бастамасы еді.

Материалдар мен әдістерді сипаттау

Зерттеу барысында шетелдік және отандық зерттеушілер мен сарапшылардың еңбектері қолданысқа түсті.

Қазіргі геосаясат пен әлемдік бизнестің арасындағы жаһандық идеология зерттеудің теориялық және эмпирикалық ауқымында негізге алынады.

Халықаралық қатынастар теориясындағы *неореализм* парадигмасы мемлекеттердің мұнай нарығындағы қауіпсіздігін қамтамасыз ету ұмтылысын, сондай-ақ халықаралық акторлар арасындағы өзара әрекеттестіктің табиғатын талдауға мүмкіндік береді. Бұл ретте «хаостық қарым-қатынастар» түсінігі мен соңғы жылдары байқалып отырған ұлттандыру тенденциялары аясындағы «ұлттық мүдде» тұжырымдамалары өзекті теориялық негіз ретінде қарастырылады. [2]

Халықаралық қатынастар теориясындағы *неолиберализм*

парадигмасына сәйкес, әлемдік саясатта мемлекеттер мен басқа да халықаралық акторлар өзара тығыз байланыста әрекет етеді. Бұл ұстаным өзара тәуелділік (interdependence) концепциясына негізделген, яғни қазіргі халықаралық жүйеде бір елдің шешімі немесе іс-қимылы басқа елдердің ішкі және сыртқы саясатына тікелей ықпал етуі мүмкін [3]. Неолиберализм теориясы әсіресе экономикалық және энергетикалық саладағы көпжақты ынтымақтастықты, келісімдер мен институттардың рөлін алдыңғы орынға қояды. Сыртқы саликалы сауданы жүргізу мақсатында ел аралық ынтымақтастықтың ұстанымдарын қадағалайтын халықаралық ОПЕК+, ХЭА секілді құрылымдардың шеңберінде қабылданған шарттарды Қазақстан да тұрақты орындап отыр. Халықаралық қатынастардағы неолибералды өлшемдер теориясы елдің сыртқы энергетикалық тасымал нарығындағы тұрақты құбыр дипломатиясын жүзеге асырудағы ұлттық қауіпсіздік және аймақтық қауіпсіздік аспектілерімен тодық байланыста.

Геосаясаттың «үлкен кеңістіктер» теориясына сәйкес, Қазақстанның өңірлік кеңістіктерінде орналасқан мұнай кендері мен қызмет атқарып жатқан шетелдік трансұлттық корпорациялардың белсенділігін қадағалауға негіз болатын аумақтық мәселелер топтастырылады [4].

«Геосаяси редукационизм»: мұнай қауіпсіздігі дилеммасы, «мұнайды қару» еткісі келетін сыртқы геосаяси қатынастарды болжау мен өзара тәуелділік ассиметриясы мәселелерін қарастыру [5].

Бұл зерттеу жұмысы халықаралық қатынастар мен геосаясат саласындағы заманауи *сапалық* әдістерге негізделіп жүргізілді. Зерттеу барысында таңдалған әдістері және мақсаты мен міндеттеріне сай құрылып, мұнай саласындағы жаһандық және аймақтық үдерістердің логикасын терең түсінуге бағытталды.

Атап айтқанда, жұмыста салыстырмалы талдау әдісі қолданылды. Бұл әдіс Қазақстан мұнайының негізгі экспорттық бағыттарының – Каспий құбыр консорциумы (КҚК) және Транскаспий дәлізінің – геосаяси, экономикалық және инфрақұрылымдық сипаттамаларын салыстыра, олардың артықшылықтары мен әлсіз тұстарын айқындауға мүмкіндік берді. Салыстырмалы талдау арқылы әр бағыттың жаһандық нарықтағы орны мен тұрақтылық деңгейіне әсер ететін факторлар анықталды.

Сонымен қатар, зерттеуде ивент-талдау әдісі қолданылды. Бұл тәсіл мұнай саласында орын алған маңызды оқиғалар мен тұжырымдары мысалы, Ресей-Украина қақтығысы, санкциялық қысым, дрондық шабуылдар, КҚК жұмысындағы үзілістер зерделеу арқылы Қазақстанның экспорттық стратегиясына ықпал ететін ішкі және сыртқы факторларды жүйелі түрде түсінуге мүмкіндік береді. Ивент-талдау нақты оқиғалардың хронологиясын саралай отырып, олардың салдары мен ықтимал тәуекелдерін болжауға жол ашады.

Нәтижелер мен талқылау

Қазақстан Республикасының мұнай саясаты геосаяси

трансформацияның тарихи алғышарттарын 1990 жылдардың басында қалыптастыра бастады. Тәуелсіздіктің алғашқы кезеңінде инвестициялық орта мен заңнамалық базаның әлсіздігі мұнай операцияларын жүргізу барысында бірқатар күрделі кедергілерге алып келді. Әсіресе мұнай операцияларын реттейтін арнайы заңнаманың болмауы республикаға шетелдік инвестиция тартуда қолайсыз жағдай тудырды. Осы себепті Қазақстан, ішкі әлеуетті жандандыру мақсатында, шетелдік және отандық серіктестер арасында бірлескен кәсіпорындар құру моделіне жүгінді. Бұл қадам сыртқы серіктестермен өзара іс-қимыл орнатып, алғашқы энергетикалық дипломатия элементтерінің көрініс тапқанын байқатады.

1990 жылдардың ортасында қабылданған «Мұнай туралы» Заң, сондай-ақ «Шетел инвесторлары туралы» және «Тікелей инвестицияларды мемлекеттік қолдау туралы» заңнамалар ұлттық мұнай саясатын институционализациялаудың негізін қалады. Бұл заңдар шетелдік трансұлттық корпорацияларды тарту арқылы Қазақстанның көмірсутек қорларын игерудің жаңа кезеңіне жол ашты. Атап айтқанда, «Теңізшевройл» жобасы Қазақстан мұнайы үшін халықаралық капитал мен технологияны тартудың алғашқы әрі ірі үлгісі ретінде геосаяси маңызы бар бастамаға айналды [5].

1998 жылы құрылған Шетел инвесторларының кеңесі – энергетика саласындағы халықаралық мүдделердің түйісу алаңы болып, Қазақстанды аймақтық энергетикалық хаб ретінде қалыптастыру процесінің бір бөлігіне айналды. Нәтижесінде, 1994 жылдан бері еліміздің экономикасына тартылған 136 млрд АҚШ долларына жуық тікелей шетелдік инвестицияның едәуір бөлігі мұнай-газ секторына бағытталды. Бұл серпін Қазақстанның жаһандық мұнай нарығындағы үлесін арттырып, елді геоэнергетикалық тұрғыда маңызды акторға айналдырды.

Осы кезеңде қалыптасқан институционалдық және инвестициялық негіздер Қазақстан мұнайының қазіргі экспорттық стратегиясының іргетасы ретінде қарастырылады. Экспорттық бағыттарды таңдау, халықаралық әріптестермен өзара әрекеттесу, инфрақұрылымдық шешімдер – барлығы сол кезеңдегі геосаяси бағдарлар мен құқықтық трансформацияның нәтижесі.

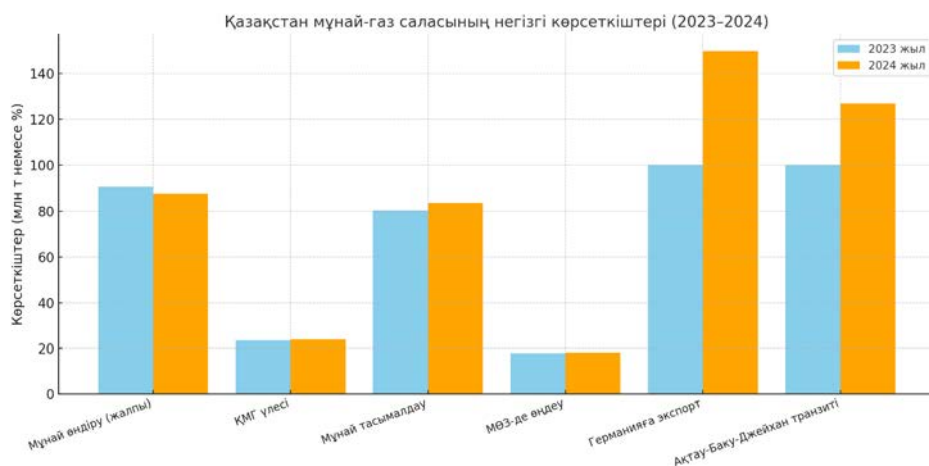
Орталық Азияның кең аймағында орналасқан Қазақстан әлемдік энергоресурстар нарығындағы маңызды ойыншыға айналып отыр. 2024 жылы Қазақстан Республикасы мұнай-газ саласында бірқатар маңызды жетістіктерге қол жеткізді. Жалпы мұнай өндіру көлемі 87,7 млн тонна деңгейінде тіркеліп, бұл өткен жылмен салыстырғанда шамамен 3% төмендегенімен, ішкі өндеу мен экспорт салаларында өсім байқалды. Оның ішінде «ҚазМұнайГаз» Ұлттық компаниясының үлесі 23,8 млн тонна болды, бұл 2023 жылмен салыстырғанда 0,3 млн тоннаға артық. Бұл көрсеткіш компанияның өндірістік тұрақтылығын, сондай-ақ жаңа технологиялар мен инвестициялық серпіннің артып келе жатқанын көрсетеді.

Мұнай тасымалы 2023 жылмен салыстырғанда 4% өсіп, 83,5 млн

тоннаға жетті. Бұл өсім транзиттік бағыттарда логистика мен тасымал желілерінің тұрақтылығына байланысты. Айрықша назар аударарлық жайт – экспорттық бағыттардың кеңеюі. Мәселен, Германияға экспорт көлемі 2023 жылмен салыстырғанда 50% артса, Ақтау–Баку–Джейхан бағыты бойынша транзиттік тасымал 27% ұлғайды. Бұл Қазақстан мұнайының дәстүрлі бағыттардан бөлек, баламалы бағыттарға да белсенді түрде бағдарланып жатқанын көрсетеді.

Сонымен қатар, еліміздің мұнай өңдеу саласы айтарлықтай даму қарқынын көрсетіп отыр. 2024 жылы үш негізгі мұнай өңдеу зауытында өңделген мұнай көлемі 18,2 млн тоннаны құрап, рекордтық көрсеткішке жетті. Бұл көрсеткіш ішкі нарықтың мұнай өнімдеріне сұранысын қамтамасыз етуге мүмкіндік беріп қана қоймай, экспорттық әлеуетті де күшейтті. 2025 жылы қосымша 0,075 млн тоннаға ұлғайту жоспарланып отыр, бұл да тұрақты өсім келесідей:

1-диаграмма. Қазақстан мұнай саласының көрсеткіштері

Сілтеме

ҚР Энергетика министрілігі 2023-2024жж. <https://primeminister.kz/ru/news/reviews/minenergo-kazakhstana-itogi-2024-goda-i-strategicheskie-plany-na-2025-god-29771> [6]

Диаграмма Қазақстанның мұнай-газ саласында 2023 және 2024 жылдардағы алты негізгі көрсеткіш бойынша өзгерістерді бейнелейді. Жалпы мұнай өндіру сәл төмендегенімен, КазМұнайГаз үлесі сәл артқан. Тасымал көлемі, мұнайды өңдеу, экспорт және транзит бағыттары бойынша айқын өсім бар. Әсіресе, Германияға экспорт пен Транскаспий бағыты арқылы транзит көлемі айтарлықтай ұлғайған, бұл Қазақстанның энергетикалық әртараптандыру саясатының табысты іске асып жатқанын дәлелдейді [6].

Соңғы жылдары әлемдік геосаяси кеңістікте бірқатар трансформациялық үрдістер орын алды. Атап айтқанда, Ресей мен Украина

Қазақстан мұнайының геосаясаты: экспорттық бағыттар, тәуекелдер және

арасындағы қарулы қақтығыстар, Таяу Шығыстағы тұрақсыздық ошақтары және Қытайдың энергетикалық экспансиясына негізделген экономикалық мүдделер аймақтық тәртіптің құрылымын түбегейлі өзгертуге себеп болуда. Бұл факторлар Орталық Азиядағы мұнай қауіпсіздігіне, оның ішінде Қазақстанның энергетикалық инфрақұрылымына да тікелей әсер етеді. Ивент-талдау әдісін қолдана отырып, аталған процестердің Қазақстан мұнайының экспорттық стратегиясына ықпалын саралау геосаяси трансформация қажеттігін дәйектеуге мүмкіндік береді.

Жаңа геосаяси ахуал экспорттық операциялардың сенімділігіне, тасымал дәліздерінің тұрақтылығына және әртараптандыру саясатына қысым жасай отырып, балама бағыттардың рөлін күшейтті. Әсіресе Ресей арқылы өтетін дәстүрлі құбыр жүйелеріне тәуелділік артып келе жатқан геосаяси тәуекелдермен ұштасып отыр. Бұл жағдай Қазақстанды сыртқы нарықтарға шығу стратегиясын қайта қарауға итермелеуде. Геосаяси трансформацияның бір қыры – бұл энергетикалық инфрақұрылымды тек экономикалық тұрғыда емес, сонымен қатар ұлттық қауіпсіздік нысаны ретінде қарастыру қажеттігі.

Сонымен қатар, технологиялық жаңғыру энергетика секторында жаңа мүмкіндіктер ашқанына қарамастан, соған параллель түрде кибершабуылдар мен дрондық соққылардың артуы мұнай-газ жүйесінің осалдығын байқатты. Мұндай үдерістерді заманауи энергетикалық қауіптер ретінде қарастыра отырып, олар Қазақстанның болашақ экспорттық стратегиясына нақты әсер ететіні сөзсіз.

Осы жағдайда Қазақстан мұнайының экспорттық бағыттарын әртараптандыру мәселесі маңызды геосаяси дилемма ретінде туындайды. Бұл контексте Каспий құбыр консорциумы мен Транскаспий орта дәлізі елдің энергетикалық стратегиясында негізгі екі балама бағыт ретінде қарастырылады. Бұлардың әрқайсысы тек экономикалық тиімділігімен емес, сондай-ақ геосаяси тұрақтылығы мен халықаралық әріптестік құрылымына негізделген артықшылықтары мен кемшіліктерімен ерекшеленеді. Осыған байланысты келесі бөлімде КҚК мен Транскаспий бағытына салыстырмалы талдау жасалады. Жағымды жақтарына:

- Ресейлік экспорттық жолдарға тәуелділікті азайтуға мүмкіндік береді.

- ЕО, Түркия және Қытай тараптарының осы бағытта қызығушылықтың болуы, бұл инфрақұрылымды дамытуға ықпал етеді.

- Ресейге қарсы санкциялармен байланысты саяси тәуекелдерді азаю мүмкіндігі.

Жағымсыз жақтарына:

- Каспий теңізі арқылы өтетін мұнай тасымалдаушы танкерлердің топшылығы және осы аймақтағы порттарының өтімділік қабілетінің шектеулілігі.

- Аталған аймақтағы саяси тұрақсыздық, саяси қақтығыстар (Өзірбайжан, Армения, Грузия).

Келесі бағыт, Каспий құбыр консорциумы. Қазақстанның мұнай экспортының негізгі бағыты. КҚК-елдің мұнай кен орындарын Новороссийск портымен (Ресей) байланыстыратын, мұнай Еуропаға теңіз арқылы тасымалданады.

Жағымды жақтарына:

– Жоғары өткізу қабілеті (жылына ~67 млн тонна мұнай).

– Қазақстандағы мұнай жолдарының ішінде ең дамыған инфрақұрылым.

– Балама маршруттармен салыстырғанда төмен логистикалық шығындар.

Жағымсыз жақтарына:

– Ресейге тәуелділік мәселесі және Ресейге байланысты санкциялық тәуекелдерге ұшырау.

– Бүгінгітаудағы қатығыстардың аясында, энергетика саласына ықтимал әскери қауіптер, соның ішінде дрондардың инфрақұрылымға соққылары.

Қазақстан Республикасы мұнай өндіру көлемі бойынша Орталық Азияда жетекші орын алады және жаһандық мұнай нарығында энергетикалық шикізат жеткізушісі ретінде қалыптасқан [11]. Елдің энергетикалық қауіпсіздігі мен экономикалық тұрақтылығы тікелей мұнай саласының құрылымы мен оның халықаралық нарыққа бейімделу қабілетіне байланысты. Қазақстан аумағында өндірілетін мұнайдың физикалық-химиялық қасиеттерінің әртүрлілігі – яғни жеңіл, орташа және ауыр мұнай түрлері – елдің экспорттық стратегиясын қалыптастыруда шешуші факторлардың бірі болып табылады.

Жеңіл мұнай, негізінен, Қазақстанның батыс өңірлерінде орналасқан ірі кен орындарында – әсіресе Теңіз және Қашағанда – өндіріледі. Бұл мұнай түрі өзінің төмен тығыздығы мен төмен күкірт мөлшері арқасында халықаралық нарықта жоғары сұранысқа ие. Мұндай сапалық сипаттар жеңіл мұнайды геосаяси тұрғыда экспортқа бағдарланған басым өнім ретінде ерекшелейді. Бұл мұнайдан алынатын бензин, авиаотын және дизель секілді өнімдер экспорттық табысты ұлғайтуға мүмкіндік береді. Осыған байланысты жеңіл мұнай бағытталған экспорт Каспий құбыр консорциумы арқылы Новороссийскіге, сондай-ақ Транскаспий бағытындағы перспективалық арналарға тасымалданады.

Орташа тығыздықтағы мұнай негізінен Қарашығанақ кен орнында шоғырланған. Бұл мұнай түрі терең өңдеуді қажет ететіндіктен, экспортқа шығару алдында ішкі мұнай өңдеу зауыттарына бағытталады. Орташа мұнайдан алынатын өнімдердің ішкі нарықты тұрақтандырудағы рөлі зор болғанымен, балама экспорттық өңдеу орталықтарына, әсіресе Қытай немесе Түркия нарықтарына бейімделу арқылы жаңа серіктестік мүмкіндіктері туындайды.

Ауыр мұнай – Қазақстанның Маңғыстау, Жетібай және Өзен сияқты кен орындарында өндіріледі. Оның жоғары тұтқырлығы мен құрамындағы

Қазақстан мұнайының геосаясаты: экспорттық бағыттар, тәуекелдер және

шайырлы компоненттердің көп болуы оны терең өндеуге жарамсыз етеді. Алайда геосаяси трансформация жағдайында ауыр мұнай ішкі экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз етудің бір құралы ретінде қарастырылады. Бұл мұнай түрі ел ішінде битум, мазут және жол-құрылыс өнімдеріне сұранысты жабу арқылы инфрақұрылымдық тәуелсіздікті нығайтуға үлес қосады.

Жалпы алғанда, Қазақстандағы мұнайдың әртүрлі типтерінің болуы экспорттық стратегияны әртараптандыруда икемділік береді. Бұл ерекшелік елдің геосаяси трансформация кезеңіндегі энергетикалық саясатында басымдықтарды нақтылауға, яғни қай өнім қай бағытта және қандай серіктестермен тиімді жүзеге асырылатынын нақтылап, қауіп-қатерлерге қарсы тұрақты экспорттық модель құруға мүмкіндік береді.

Мұнай секторын жаңғырту перспективаларына және оның сыртқы және ішкі тәуекелдер алдындағы орнықтылығын арттыруға ерекше назар аударылады.

Аймақтық қатығыстардың әсеріне толығырақ тоқталып кетсек, Ресей тарапының Украинаға әскери әрекеттерінің бастауы, ресей үкіметін үлкен санкциялар астында қалтырды, дегенменде осы қадамның әсері біздің елге де ауыр соққы болып тиді, санкциялық қысым Ресей аумағы арқылы тасымалданатын қазақстандық мұнайдың экспорттау бағыттарының тұрақсыздығына әкелді. Экспорттық жолдарды бұғаттау және қайталама санкциялар енгізу қаупі артты.

Сонымен қатар, 2024 жылғы наурызда Қазақстанның мұнай объектілеріне дрондардың шабуылдары тіркелді, бұл жекелеген учаскелерде өндіруді уақытша тоқтатуға әкелді. Мұнай өңдеу зауыттарына және көлік жүйелеріне кибершабуылдар жиілеп, логистика мен қаржы жүйелерінің жұмысын қиындатады. Мұның барлығы ендігі кезекте әр елдердің энергетикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету шараларын қажеттілігін жаңа деңгейге жеткізді.

Қорытынды

Жүргізілген зерттеу Қазақстан мұнайының экспорттық бағыттарын салыстыру қазіргі геосаяси жағдайда энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселесінің күрделі әрі көпқырлы сипатқа ие екенін көрсетті. Зерттеу нәтижелері Қазақстанның мұнай экспорты негізінен Каспий құбыр консорциумы арқылы жүзеге асырылғанымен, қазіргі халықаралық ахуал бұл бағыттың бірқатар геосаяси және санкциялық тәуекелдерге тәуелді екенін айқындады. Сонымен қатар, Транскаспий бағыты экспорттық маршруттарды әртараптандырудың маңызды құралы ретінде қарастырылғанымен, оның толыққанды дамуы ірі инвестициялық ресурстарды, көлік-логистикалық инфрақұрылымды жетілдіруді және аймақтық әріптестікті нығайтуды талап етеді.

Зерттеу барысында Қазақстанның мұнай экспортындағы балама бағыттардың рөлі артып келе жатқаны анықталды. Атап айтқанда, Қытай бағыты энергетикалық ресурстарды өткізудің қосымша мүмкіндігін қамтамасыз еткенімен, бұл бағыттың да ұзақ мерзімді перспективада жаңа

тәуелділік тәуекелдерін қалыптастыру ықтималдығы бар екені байқалды. Осыған байланысты экспорттық бағыттарды теңгерімді түрде дамыту және бірнеше маршрутты қатар пайдалану Қазақстанның ұлттық мүдделерін қорғаудың неғұрлым тиімді тетігі болып табылады.

Жүргізілген талдау қазіргі кезеңде мұнай қауіпсіздігі мәселесінің тек экономикалық емес, сонымен қатар геосаяси, инфрақұрылымдық және технологиялық өлшемдермен тығыз байланыста екенін көрсетті. Ресей–Украина қақтығысы, халықаралық санкциялар, көлік дәліздерінің тұрақсыздығы, сондай-ақ энергетикалық инфрақұрылымдарға қатысты киберқауіптер мен дрондық шабуылдар мұнай экспортының тұрақтылығына тікелей әсер ететін факторлар ретінде айқындалды. Бұл жағдай энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселесін ұлттық қауіпсіздіктің маңызды құрамдас бөлігі ретінде қарастыру қажеттігін дәлелдейді.

Зерттеу нәтижелері Қазақстан мұнайының әртүрлі физикалық-химиялық сипаттамалары экспорттық және өңдеу стратегияларын қалыптастыруда маңызды рөл атқаратынын көрсетті. Жеңіл мұнай халықаралық нарықтарда жоғары сұранысқа ие экспорттық ресурс ретінде ерекшеленсе, ауыр және орташа мұнай түрлері ішкі өңдеу өнеркәсібін дамытуға және ішкі нарықтың тұрақтылығын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Бұл факторлар көмірсутек ресурстарын тиімді басқару мен ұлттық энергетикалық саясаттың икемділігін арттыруға жағдай жасайды.

Сонымен қатар, жүргізілген зерттеу Қазақстан үшін шикізаттық бағыттан біртіндеп жоғары қосылған құны бар өндірістерге көшу стратегиялық маңызға ие екенін көрсетті. Мұнай өңдеу қуаттарын жаңғырту, мұнай-химия өнеркәсібін дамыту, жаңа технологияларды енгізу және экспорттық инфрақұрылымды жетілдіру энергетикалық тәуелсіздікті нығайтудың негізгі бағыттары болып табылады. Бұл міндеттердің табысты жүзеге асырылуы елдің халықаралық энергетикалық нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін арттырумен қатар, экономикалық тұрақтылық пен ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Жалпы алғанда, зерттеу нәтижелері Қазақстан мұнайының геосаясаты қазіргі халықаралық қатынастар жүйесіндегі құрылымдық өзгерістермен тығыз байланысты екенін көрсетті. Энергетикалық қауіпсіздік мәселесі экспорттық маршруттарды әртараптандыру, энергетикалық дипломатияны күшейту және инфрақұрылымдық тұрақтылықты қамтамасыз ету арқылы ғана тиімді шешімін таба алады. Сондықтан Қазақстанның болашақ энергетикалық стратегиясы геосаяси тәуекелдерді төмендетуге, ұлттық мүдделерді қорғауға және әлемдік энергетикалық нарықтағы орнықты позициясын сақтауға бағытталуы тиіс.

ӘДЕБИЕТ

[1] Қазақстан Республикасы мен «Шеврон» корпорациясы арасындағы «Теңізшевройл» бірлескен кәсіпорнын құру жөніндегі келісім материалдары. – Алматы, 1993.

- [2] Waltz K.N. Theory of International Politics. – Reading, MA : Addison-Wesley Publishing Company, 1979.
- [3] Keohane R.O., Nye J.S. Power and Interdependence. – 4th ed. – Boston : Longman, 2012.
- [4] Flint C. Introduction to Geopolitics. – 4th ed. – London : Routledge, 2021.
- [5] Yergin D. The New Map: Energy, Climate and the Clash of Nations. – New York : Penguin Press, 2020.
- [6] Қазақстан Республикасы Энергетика министрлігі. Қазақстанның мұнай-газ саласының 2024 жылғы қорытындылары және 2025 жылға арналған стратегиялық жоспарлары. – Астана, 2025.
- [7] «ҚазМұнайГаз» ҰК АҚ. 2024 жылғы өндірістік және қаржылық нәтижелер туралы есеп. – Астана, 2025.
- [8] Caspian Pipeline Consortium. Annual Report 2024. – Moscow–Novorossiysk, 2025.
- [9] International Energy Agency. Kazakhstan Energy Profile 2024. – Paris : IEA, 2024.
- [10] BP. Statistical Review of World Energy 2024. – London, 2024.
- [11] Байзакова К.И. Қазақстан және жаһандық энергетикалық нарық. – Астана : Экономика, 2019.
- [12] Винокуров Е.Ю. Евразийская интеграция и энергетическая безопасность. – Москва : Валдай, 2021.
- [13] Satpayeva D. Energy Security Challenges in Central Asia under Geopolitical Transformation // Central Asian Affairs. – 2023. – Vol. 10, No. 2. – P. 145–161.
- [14] Kassenova N. Kazakhstan's Energy Strategy and Export Diversification // Journal of Eurasian Studies. – 2022. – Vol. 13, No. 1. – P. 21–35.
- [15] Official Information Resource of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan. Ministry of Energy: Results of 2024 and Strategic Plans for 2025 [Electronic resource]. – Available at: <https://primeminister.kz/ru/news/reviews/minenergo-kazakhstan-itogi-2024-goda-i-strategicheskie-plany-na-2025-god-29771> (accessed: 25.06.2026).
- [16] KAZENERGY Association. Kazakhstan Energy Sector Review [Electronic resource]. – Available at: <https://www.kazenergy.com> (accessed: 25.06.2026).
- [17] World Energy Council. World Energy Scenarios and Outlook [Electronic resource]. – Available at: <https://www.worldenergy.org> (accessed: 25.06.2026).
- [18] International Energy Agency. Kazakhstan Country Analysis Brief [Electronic resource]. – Available at: <https://www.iea.org/countries/kazakhstan> (accessed: 25.06.2026).
- [19] Caspian Pipeline Consortium. Statistics and Infrastructure Data [Electronic resource]. – Available at: <https://www.cpc.ru> (accessed: 25.06.2026).

ГЕОПОЛИТИКА КАЗАХСТАНСКОЙ НЕФТИ: ЭКСПОРТНЫЕ МАРШРУТЫ, РИСКИ И ЭНЕРГЕТИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ

*Жұмақанов Ә.Е.¹, Исова Л.Т.², Мамашарипова Г.А.³

^{*1,2} Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Алматы, Казахстан

³ Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

Аннотация. В статье анализируется взаимосвязь между глобальными геополитическими изменениями и энергетической безопасностью в рамках нефтяной политики Республики Казахстан. Авторы проводят сравнительный анализ роли казахстанской нефти во внешней политике, а также геополитических, экономических и стратегических характеристик основных экспортных маршрутов – Каспийского трубопроводного консорциума (КТК) и Транскаспийского коридора.

В ходе исследования применяются такие теории международных отношений, как неореализм, неолиберализм и геополитический редукционизм. Рассматриваются стратегии защиты национальных интересов Казахстана в условиях нефтяной безопасности, санкционных рисков и уязвимости инфраструктуры.

Кроме того, в статье освещаются вопросы диверсификации углеводородных ресурсов, развития гибких экспортных маршрутов, модернизации нефтеперерабатывающей инфраструктуры и повышения энергетической независимости.

Ключевые слова: нефтегазовая отрасль, геополитика, экспортная стратегия, КТК, Транскаспийский коридор, энергетическая безопасность, теории международных отношений, инфраструктура, национальные интересы, диверсификация

GEOPOLITICS OF KAZAKHSTAN'S OIL: EXPORT ROUTES, RISKS AND ENERGY SECURITY

*Zhumakanov A.E.¹, Issova L.T.², Mamasharipova G.A.³

^{*1,2} Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

³ M.Auezov South Kazakhstan university, Shymkent, Kazakhstan

Abstract. This article analyzes the relationship between global geopolitical changes and energy security within the framework of the oil policy of the Republic of Kazakhstan. The authors conduct a comparative analysis of the role of Kazakhstan's oil in foreign policy, as well as the geopolitical, economic, and strategic characteristics of its main export routes – the Caspian Pipeline Consortium (CPC) and the Trans-Caspian corridor.

The study applies key theories of international relations, including neorealism, neoliberalism, and geopolitical reductionism. It examines strategies for protecting Kazakhstan's national interests in the context of oil security, sanctions risks, and infrastructure vulnerabilities.

In addition, the article addresses issues of hydrocarbon resource diversification, the development of flexible export routes, the modernization of oil refining infrastructure, and the strengthening of energy independence.

Keywords: oil and gas industry, geopolitics, export strategy, Caspian Pipeline Consortium (CPC), Trans-Caspian Corridor, energy security, theories of international relations, infrastructure, national interests, diversification

Received / Мақала түсті / Статья поступила: 07.04.2026.

Accepted / Жариялауға қабылданды / Принята к публикации: 26.06.2026

Авторлар туралы мәлімет:

Жұмақанов Әділнұрым Ержанұлы – PhD докторант, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: adilnurim@gmail.com

Исова Лаура Танирбергеновна – т.ғ.к., доцент, Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан e-mail: tanirbergenlaura@gmail.com

Мамашарипова Гульнар Ануаровна – т.ғ.к., доцент, М. Әуезов Атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан. e-mail: gulnar_19.1977@mail.ru

Сведения об авторах:

Жұмақанов Әділнұрым Ержанұлы – PhD-докторант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан, e-mail: adilnurim@gmail.com

Исова Лаура Танирбергеновна – к.и.н., доцент, Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан
e-mail: tanirbergenlaura@gmail.com

Мамашарипова Гульнар Ануаровна – к.и.н., доцент, Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент, Қазақстан.
e-mail: gulnar_19.1977@mail.ru

Information about the Authors,

Zhumakanov Adilnurym PhD doctoral student, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan. e-mail: adilnurim@gmail.com

Issova Laura Tanirbergenovna – candidate of historical science, associate professor, Al-Farabi kazakh national university, Almaty, Kazakhstan. e-mail: tanirbergenlaura@gmail.com

Mamasharipova Gulnar – M.Auezov South Kazakhstan university, Head of the Department of International relations and international law, candidate of historical science, docent. e-mail: gulnar_19.1977@mail.ru

II. БӨЛІМ. АЙМАҚТАНУ
РАЗДЕЛ II. РЕГИОНОВЕДЕНИЕ
PART II. REGIONAL STUDIES

ӘОЖ 327

FTAMP11.25.40

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2026.64.2.013>

ЖАҒАНДЫҚ ТҮРЛАУСЫЗДЫҚ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАУІПСІЗДІК
ПЕН ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ: ОРТАЛЫҚ АЗИЯ АЙМАҒЫНА
АРНАЛҒАН КҮН ТӘРТІБІ

¹Айтжанова Д.Ә., *Дүйсен Ғ.М.²

^{1,*2} Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институты,
Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. Қазіргі кезеңде, Орталық Азия (ОА) елдері дүниежүзілік қауымдастықтың жетекші ойыншыларымен қатынастарды қалыптастырудың жаңа орамында. Авторлар жағандық геосаяси сілкінісін есепке ала отырып, ОА елдерінің қауіпсіздігі мен ынтымақтастығын қамсыздандыру мүмкіндіктерін қарастырған. Қолданылған талдау әдістері мен баға беруді көрсете отырып, зерттеудің әдістемелік базасы ұсынылған. Аймақтың географиялық, табиғи-ресурстық және көлік-логистикалық өлшемдегі маңызы атап көрсетілген.

Осы зерттеудің мақсаты – әлемнің әртүрлі аймақтарындағы әскери жанжалдар, аймақтық қауіпсіздік жүйелерінің дағдарысы, халықаралық координаталар жүйесінің өзгермелі архитектурасындағы Орталық Азияның рөлі мен орнын анықтау тәрізді қазіргі реалиялардағы әлемдік көшбасшылардың геосаяси және геοэкономикалық стратегияларының ерекшеліктерін айқындау.

Осы еңбектің тұжырымдарына төмендегі қағидалар жатады:

1) Қазіргі реалияларда дүниежүзі ауқымында маңызы бар акторлардың орталық-азиялық өріске деген өз мүдделері бар және соның нәтижесінде, көбіне әрбір жеке алынған ел мен бүкіл кеңістікті дамытатын бағдарламалармен ұштаспайтын, аймаққа қатысты белгілі әрекеттерді жүзеге асыратындығына қатысты маңызды факторды ескеру қажеттілігі;

2) Осыған байланысты, барынша жағымсыз факторлар мен сыртқы әсерлердің салдарына, сондай-ақ, Ресейдің Украинаға қарсы соғысымен шартталған санкциялық саясаттың күшеюі, ұлттық экономикалардың ішкі дамуы, қаржы ресурстарының зәрулігі, институцияландырудың даму дәрежесінің жеткіліксіздігі, ОА елдерінің саяси, экономикалық, әлеуметтік,

экологиялық даму және т.б. көптеген аспектілерінің шешілмеуі тәрізді проблемаларға шалдығуға бейімді.

3) Осындай күрделі жағдайда, ОА елдері стратегиялық әріптестік пен ынтымақтастық құрудың жалғыз заңды және рұқсатты векторы ретінде, халықаралық аренада көпвекторлылық пен прагматизм принциптеріне сүйенген сыртқы саяси бағытын ойластыра жүргізіп, жалғастыру қажет.

Авторлардың пікірінше, жоғарыда айтылғандардың негізінде, геосаяси хаос жағдайындағы дүниежүзілік тәртіптің қазіргі шындығын есепке ала отырып, аталған аумақтық кеңістік субъектілері өз ресурстары мен потенциалдарын ішкі дамуға, өз экономикаларын нығайтуға, ынтымақтастықтың басым міндеттерін шешуге, ең алдымен, кооперацияға – осының барлығын аймақтық қауіпсіздікті қамтамасыздандыру негізінде шоғырландыруы заңды.

Тірек сөздер: аймақ, Орталық Азия (ОА), қауіпсіздік, ынтымақтастық, қатерлер мен сын-тегеуріндер, тәсілдер, трансформация

Қаржыландыру: Мақала «Қазақстан және Шығыс әлемінің өзгермелі контурлары: тарихи сын-қатерлер мен болашағы» атты Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Іргелі ғылыми зерттеу (ЖТН №BR31714763) аясында дайындалды.

Кіріспе

Заманауи әлем турбуленттілік пен тұрақсыздықтың түбегейлі теңдессіз кезеңін өткеруде. Жаһандық жанжалдар, екі ұлы держава арасында ықпалды қайта бөлу, трансұлттық қауіптер мен экономикалық сілкіністерден туындаған геосаяси хаос, Орталық Азия (ОА) елдерінің қауіпсіздігіне тікелей әсер етеді. Аймақтың орналасқан орнын, байлығы мен табиғи қорларының сапасын, елдердің экономикалық даму дәрежесі мен халықтарының этносаяси құрылымының әртүрлілігін ескере отырып, осы жердегі тұрақтылықты қамсыздандыру тек сол мемлекеттер үшін ғана емес, сонымен қатар, аймақаралық және жаһандық қауіпсіздік үшін маңызы зор.

Орталық Азияның жаһандық қауымдастықтағы орны мен рөлі әлі нақты айқындалмағанымен, аймақ қазіргі уақытта белгілі бір өңіраралық және жаһандық үдерістер мен жобаларға қатысуға мәжбүр. Бұл, ең алдымен, жаһандық қоғамдастықтың алдында тұрған нақты уақыттағы сын-қатерлер мен қауіптерге байланысты. Бір жағынан, геосаяси жағдай әлемнің жетекші ойыншылары арасындағы күрес пен бәсекелестіктің күшеюімен қиындаса, екінші жағынан Орталық Азия қоғамдастығының (ОАО) бес субъектісінің алдында ұжымдық қауіпсіздікті және ұлттық экономикалардың тұрақты дамуын қамтамасыз етудің ішкі мәселелерін шешудің негізгі міндеті тұр. Бұл ең алдымен өзара түсіністікке, өзара көмекке, сенімге, тату көршілікке және т.б. негізделген аймақтық интеграцияға қатысты басқа да мәселелердің тұтас сериясын тудырады. Дәл осы мәселелер аймақтық қауіпсіздік негіздеріне қол жеткізу форматын анықтайды.

Бүгінгі таңда, айтарлықтай табиғи-ресурстық базасы мен орналасуының айрықша географиялық факторы бар Орталық Азия (ОА), дүниежүзілік өрістегі жетекші ойыншылардың саяси және экономикалық эпицентрінде тұр. ОА аймағы ұлттық қауіпсіздік, әрекеттестік пен ынтымақтастықты ойдағыдай қамтамасыз етуіне арналған негізгі факторлары бар [1, 2]:

- осы кеңістіктегі халықтардың үрім-бұтақтарының көп жылдық тарихи байланысы [3, 4];

- саяси, экономикалық, экологиялық, әлеуметтік-мәдени және т.б. сипаттағы бірлескен шешімнің қажеттілігі;

- саяси (сыртқы және ішкі) және әлеуметтік-экономикалық құрылымдарды реформалау саласындағы ортақ міндеттер [5];

- жалпыаймақтық әлеует пен ресурстарды тиімді пайдалану мақсатында күш-жігерін біріктіру;

- ОА елдері сыртқы саяси стратегияларын үйлестіру мен түйіндестіру қажеттігі және басқалары.

Материалдар мен әдістердің сипаттамасы

Зерттеудің әдістемелік негізі халықаралық қатынастардағы неореализмге (сыртқы акторлардың ықпалы, тәуекелдер, сын-тегеуріндер, қауіп-қатерлер) және конструктивизмге (дискурс-талдау, тарихи нарративтердің, ортақ құндылықтардың рөлі, ынтымақтастық пен кооперацияның және қауіпсіздікті қамсыздандыру мүмкіндіктері) негізделген. Негізгі зерттеу әдістері: нақты халықаралық акторлар әрекетін сипаттау және талдау әдісі, сараптамалық әдістер және бағалау (сараптамалық баяндамалар, аналитикалық материалдар, анықтамалық мәліметтер), салыстырмалы (компаративистік) және статистикалық талдау әдістері. Пайдаланылған жүйелі тәсіл Орталық Азия аймағын сыртқы әсер/бір елдегі өзгерістер ықпал етеді/ бүкіл аймаққа әсері бар күрделі динамикалық жүйе ретінде көрінуіне жағдай жасады. Сандық және сапалық әдістерді қиыстыру – әлемдегі қазіргі геосаяси жағдайда маңызы зор ОА-дағы қауіпсіздік пен ынтымақтастықтың сын-тегеуріндерін кешенді түсінуін қамсыздандырды.

Талқылау

Еларалық процесстердің дамуын ілгерілетуде, аймақ елдердің ішкі саяси ахуалы, ұлттық экономикалардың ерекшеліктері, элиталардың ықтияры, сыртқы факторлардың әсері және басқаларымен шартталған әртүрлі кезенді басынан өткерді. Интеграция процестерінің тиімсіздігі мыналармен түсіндіріледі:

- экономикалардың даму модельдері мен экономикалық өсім қарқынының әртүрлілігі;

- елдердің экономикалық және саяси жүйелері, ұлттық мүдделері мен сыртқы саяси векторларының дифференциациясы;

- келісімдер мен келісімшарттарды іске асыру механизмдерінің реттелмегендігі, олардың тиімділігінің төмендігі;
- жалпыаймақтық нарық сұлбасы мен архитектурасының болмауы;
- кедендік, несиелік, салық және бюджет саясатын үйлестірудің келісілмегендігі;
- ұлттық шаруашылық заңнамалардың келісілмегендігі, ОА елдері нормативтік-құқықтық базаларының жетілмегендігі;
- және, ең бастысы, өкінішке орай, осы кезде ОА елдері аймақшілік қатынастарды басымшылық ретінде белгілемейді.

Географиялық орналасқан жері, сыртқы саяси басымдықтары, экономикалық даму және ішкі тәуекелдер мен сын-тегеуріндер деңгейін есепке ала отырып, қауіпсіздік пен аймақтық жақындасуды қамсыздандыруда, ОА елдерінің әрқайсысының рөлі айрықша және күні бұрын белгіленген. Сараптамалық бағалау ескеріліп, төмендегі 1-суретте ұсынылған:

Авторлар әзірлеген

1 сурет – ОА аймағы қауіпсіздігін қамсыздандырудағы елдердің рөлі
Жалпы, ОА елдердің аймақтық ынтымақтастық бөлігіндегі уәждері мен ресурстары мынадай:

- Қазақстан – ҚХР, ЕО, РФ арасындағы көпір; кемелденген дипломатия; белсенді халықаралық күн тәртібі.
- Өзбекстан – 2016 ж. кейін ОА-дағы жаңа бастамалардың көшбасшысы; Ауғанстан және көршілес елдермен байланыстарды белсенділендіру.
- Қырғызстан
- Тәжікстан
- Түркменстан - толық нейтралитет, бірақ, энергетикалық және көлік ынтымақтастығына қызығушылық танытады.

- жаңғырту және қолдауға қажетсіну; - ауқымды интеграциялық жобалар үшін табиғи одақтас

Төменде, заманауи геосаяси хаос пен тұрлаусыздық жағдайындағы ОА елдерінің әрекеттестігі мен ынтымақтастығының архитектурасын қалыптастыруға қажетті негізгі факторларды қарастырамыз:

1-кесте – ОА елдерінің әрекеттестігі мен ынтымақтастығының архитектурасын қалыптастыратын негізгі факторлар

Ішкі реформалар: мемлекеттілік пен тұрақтылықты нығайту	Аймақтық ынтымақтастық: бәсекелестіктен синергияға қарай	Сыртқы әріптестік: ОА мүдделері мен сыртқы қоршаудың теңгерімі	Жаңа тәуекелдер мен сын-тегеуріндер және жаңа жауаптар	Жастар саясатының рөлі және азаматтық қоғамды нығайту
1. Саяси реформалар - билік легитимділігін арттыру; - басқару институттарын жаңғырту, жемқорлықпен күрес, шешім қабылдауда азаматтардың қатысуын кеңейту; - заң үстемдігін нығайту; - сот жүйесіне сенімді арттыру; - құқық бұзушылықтар-мен күрес. 2. Әлеуметтік-экономикалық іс-шаралар: - жұмыс орындарын жасау; - жұмыссыздықты азайту (әсіресе, жастар арасында); - білімді дамыту: зайырлық, сыни және инклюзивті ойлауға сүйену	1. Аймақ елдері арасындағы сенімді нығайту: - тұрақты диалогқа арналған платформа жасау (мысалы, СВМДА). - су ресурстары, энергетика, көлік саласындағы бірлескен жобалар. 2. Ұжымдық қауіпсіздік: - ақпарат алмасу мен бірлескен үйренулер механизмдерін дамыту; - трансшекаралық қылмыс пен есірткі тасымалдаумен күресті үйлестіру. 3. Жаңа көпжақты форматтар: - орталық-азиялық «бестік» С5 халықаралық аренада біртұтас қауымдастық ретінде белсенділендірілуде; - форматтардың маңызы мен рөлін күшейту: ТМҰ, ИЫҰ, ШЫҰ және басқалары.	1. РФ, ҚХР, Түркия, ЕО, АҚШ: - аймақтар ықпал ету үшін бәсекелеседі, бірақ, ОА елдері көпвекторлықты сақтауға ұмтылады; - жаңа тәсілдерге прагматизм және әріптестерді әртараптандыруға акценттелген «ақылды дипломатия» кіреді. 2. ҚХР: экономика мен қауіпсіздікке акцент: - БББЖ бастамасы арқылы (инфрақұрылым және цифрлық қауіпсіздік); - киберқауіпсіздік пен мониторинг саласындағы ынтымақтастықты кеңейту. 3. АҚШ және ЕО: - азаматтық қоғам, реформалар, экологиялық тұрақтылықты қолдау; - жасыл энергетика мен білім беру бойынша жаңа бағдарламалар	1. Киберқауіпсіздік - ОА киберқауіптерге тап болып отыр, әсіресе, трансұлттық акторлар тарапынан: - киберқауіпсіздік бойынша ұлттық стратегиялар әзірлеу; - CERT-орталықтар құру, халықтың сауаттылығы. 2. Радикалдану және лаңкестік - Таяу Шығыстағы жағдайдың нашарлауы; - дерадикалдау және әлеуметтік интеграция бойынша жұмыстағы жаңа тәсілдер. 3. Климат және қауіпсіздік: - қуаңшылық пен суға зәрулік қаупі; - шөлейттену; - жанжалдардың жаңа себептері. - экологиялық альянстар; - ұтымды су пайдалану және энергиямен қамтамасыз ету бойынша проблемаларды шешу	1. ОА елдері жастар саясатына жаңа тәсілдер әзірлеу: - шешімдер қабылдау және елдердегі дамыту саясатын қалыптастыруға жастарды тартуды арттыру; - жастар саясаты саласындағы шет елдердің тәжірибесін зерделеу, мысалы, ҚХР, Жапония, Оңтүстік Азия және басқалары; - ОА елдерінің тәжірибесіне жастар саясатының алдыңғы қатарлы әдістерін импорттау; - жергілікті жастар бастамасын нығайту; - жастар топтары; - қоғамдық бақылау; - билік-қоғам-жастар форматындағы диалог.

Авторлар әзірлеген

1-сурет пен 2-кестенің деректерін негізге алып, біз ОА аймағын қауіпсіздікпен қамсыздандыру матрицасын жасадық:

2-кесте – ОА елдері қауіпсіздігінің матрицасы

ОА елдері қауіпсіздігі					
ОА ұжымдық қауіпсіздігі жүйесіндегі елдің рөлі	Қазақстан	Өзбекстан	Қырғызстан	Тәжікстан	Түркменстан
Қауіпсіздікке қосқан үлесі	Аймақтық көшбасшы және Шығыс пен Батыс арасындағы көпір	Реформалар мен жаңа аймақшылдықтың тартылыс орталығы	Демократиялық алаңқай және әлеуметтік тұрақтылық	Шекаралар-дың қауіпсіздігі мен лаңкестікке қарсы күреске сүйену	нейтралитет және энергетикалық қауіпсіздік
Ерекшеліктері	- дипломатиялық платформа: Бейбіт бастамаларды белсенді жылжытып, келіссөздерге қатысады: Сирия бойынша, Астана процесі; - ядролық қарусыздандыру: Ядролық қауіпсіздік идеясын ілгерілетудегі көшбасшылардың бірі; - тұрақты эко-номика: көршілеріне көмек көрсетеді, ресурстарымен бөліседі; - белсенді әскери кооперация: - ҰҚШҰ мүшесі, бірлескен үйренулер өткізеді	- аймақтық бірліктің бастамашысы; - «орталық-азиялық бестік» идеясын белсенді ілгерілетеді; - ядросыздық мәртебесі: ОА-ны ядролық қарусыз аймақ ретіндегі идеяны белсенді қолдайды; - лаңкестікке қарсы күрес кооперациясы: - көршілерімен экстремизм және есірткі тасымалдаумен күресте ынтымақтасады; - ақпараттық, шекаралық қауіпсіздікті дамытады	- ұжымдық қорғаныста белсенді - ҰҚШҰ мүшесі, үйренулер мен операцияларға қатысады; - азаматтық қоғамды дамытады; - ОА-дағы өз алдына «демократия зертханасы»; - миграциялық қауіпсіздікте рөл атқарады - еңбек мигранттары елі	- Ауғанстан-мен шекараны қорғауда түйінді ойыншы (есірткі тасымалдау және экстремизм-мен күрес майданы); - РФ және ҰҚШҰ-мен тығыз ынтымақтасады; - ОА энергетикалық қауіпсіздігі үшін маңызды гидроэнергетика саласындағы потенциалын дамытуда	- тұрақты нейтралитет мәртебесін қолдайды (БҰҰ мойындаған); - әскери одақтарға қатыспайды, бірақ, газ жеткізу арқылы энергетикалық тұрақтылықты ілгері жылжытуда; - шекаралық әрекеттестікті қолдайды, әсіресе, Ауғанстанға жақын жерде
	- РФ стратегиялық одақтасы, бірақ, сонымен қатар, ҚХР, АҚШ, ЕО, Түркиямен қатынастарын дамытуда; - сыртқы ойыншылар мен ОА арасында делдал рөлін атқарады	- салмақты ішкі саясат: РФ, ҚХР, Түркия, АҚШ-мен теңдестірілген қарым-қатынас; - халқы ең тығыз орналасқан ел; - ОА демографиялық тұрақтылығында маңызды рөл атқарады	- ішкі тұрақсыздыққа ұрымтал; - ашық саяси диалог мысалы бола алады; - ҚХР, РФ байланыстары жақсы; - халықаралық БҰҰ-мен белсенді ынтымақтастық	- күрделі ішкі ахуал (кедейлік, миграцияның жоғары деңгейі); - ОА және тұрақсыздық-тың оңтүстік белдеуі арасындағы буфер ретінде стратегиялық маңызы бар	- ұжымдық форматтарға тартылуы әлсіз, бірақ, маңызды ресурстық ойыншы болып қала береді; - Азия мен Еуропа арасындағы энергетикалық транзитте түйінді рөл атқаруы мүмкін

Авторлар әзірлеген

Қазіргі геосаяси тұрақсыздық пен өзгерістер, жаһандық альянстар мен сын-тегеуріндер жағдайында, ішкі және сыртқы ауқымдағы: елдер экономикасы, елдердің/елдің сыртқы саясаты, жаһандық алғышарттар (әскери жанжалдар, киберқауіптер, эпидемиялар, климаттың өзгеру және т.б.) тәрізді факторлардың кең спектрі әсер ететін қауіпсіздік көп қырлы және динамикалық өзгермелі процесс болып көрінеді.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде, ішіне жүргізілетін ішкі реформалар, аймақтық ынтымақтастық, сондай-ақ, сыртқы ортаның саясаты мен ойыншыларының әрекеттері кіретін, кешенді стратегияларға негізделуі қажет болатын аймақтың қауіпсіздігін қамсыздандыруға жаңа тәсілдер қажет.

Аймақ периметрі бойындағы геосаяси жағдай тұрақсыз және кернеулі болып сипатталады. Тарих бойы және қазіргі заманға дейін, Орталық Азия аумағы ҚХР, РФ, АҚШ, Түркия, ЕО тәрізді ірі державалар мен одақтардың айқаспалы мүдделер аймағы болып отыр. Төменде, ақпараттық ресурстарды дискурс- және контент-талдауды пайдаланып, сараптама-аналитикалық бағалауды ескере отырып, қазіргі геосаяси өзгерістер режиміндегі әртүрлі дүниежүзілік ойыншылар мен ОА-ға қатысты АҚШ жалпы позициясы мен саясаты ұсынылған. Сарапшылар берген баға бойынша, АҚШ өзінің ішкі проблемаларын шешу қажеттілігі салдарынан, ОА аймағындағы өз ықпалын күшейте алмайды; АҚШ үкіметі бұрынғы әкімшіліктің қаржылай міндеттемелеріне қатысты проблемаларын шешумен айналысуда; қазіргі уақытта, АҚШ-ның ОА-ға ықпал етуге арналған нақты доктринасы/ұлттық қауіпсіздік доктринасы жоқ және т.б. Осылардың барлығы мен басқалары, Батыс (АҚШ, ЕО) және Шығыс (РФ, ҚХР) арасындағы үдемелі конфронтация жағдайында болып жатыр.

Халықаралық қауіпсіздіктің бұрынғы жүйелерінің әлсіреуі және Шығыс пен Батыс арасындағы қарсыластықтың тереңдеуі, РФ-ның Украинадағы бес жыл бойғы соғысы, Таяу Шығыстағы соғыстар және т.б. фонында, ОА елдері бірқатар сын-тегеуріндер, қауіптер мен тәуекелдерге тап болды:

- ОА ресурстары мен ықпал үшін дүниежүзілік державалар арасындағы бәсекелестіктің өсімі;

- лаңкестік пен басқа да бақылауға көнбейтін операциялар (ең алдымен, Ауғанстанға жақындығы салдарынан) қаупі;

- дәстүрлі сауда-логистикалық тізбектер мен жүйелердің бұзылуы;

- биоқауіптер, эпидемиялардың ықтималдығы, азық-түлік қауіпсіздігі жүйесіндегі бұзылымдар;

- ақпараттық ресурстар арқылы ішкі істерге киберқауіптер мен қол сұғу;

- шешілмеген және шешілмейтін экологиялық проблемалар;

- елдерде де, тұтас аймақта да экономикалық және әлеуметтік шиеленісушілікті үдетуші климаттық проблемалар және басқалары.

Ұжымдық қауіпсіздік жүйесін қамсыздандыру 3-кестеде белгіленген төмендегі ішкі сын-тегеуріндермен қиындатылады:

3-кесте – ОА қауіпсіздігін қамсыздандырудағы ішкі сын-тегеуріндер

Саяси осалдық	- саяси институттардың жетілмегендігі; - бақылау механизмдерінің осалдығы; - жемқорлық, бюрократия; - әлеуметтік теңсіздік фонындағы ішкі наразылықтар қаупі
Әскери қауіптер	- шекаралардың ықтимал тұрақсыздығы; - әскери жанжалдар мен қақтығыстарға тарту ықтималдығы, атап айтқанда, РФ-ның Украинаға қарсы соғысына; - РФ соғысы салдарынан санкциялық қарсыластыққа қатысу
Экономикалық тәуелділік	-экспортқа бағдарланған экономика; - сыртқы сауда мен еңбек миграциясына қатты тәуелділік; - жаһандық экономикалық дағдарыстар алдында осалдық
Энергетикалық қауіпсіздік	- энергия ресурстарының экспорттау жолдарын әртараптандыру қажеттігі; - энергетикалық жобалар геосаяси қысым жасау аспабы ретінде

Авторлар әзірлеген

ОА елдерінің сыртқы саясат стратегияларында ортақ принциптерді ерекшеленуге болады:

- *көпвекторлылық* (Өзбекстанда – көпдеңгейлілік) – ҚХР, АҚШ, ЕО, Түркия, ТМҰ, РФ, Таяу Шығыс елдері, ИЫҰ тәрізді әртүрлі күш орталықтарымен қатынастарды дамытуға ұмтылыс. Сонымен, қазіргі уақытта Қазақстанның сыртқы саяси басымдықтары аймақтық және көпжақты ынтымақтастыққа бағдарланған [6]. Бұған қоса, екіжақты тұрғысында, көрші елдер, АҚШ, ЕО-ның орны ерекше.

- ҚР үшін Азия континентінде ШЫҰ, ИЫҰ, ТМҰ және басқаларымен жұмысқа қатысуға акценттелген, АСЕАН, Араб мемлекеттері Лигасы және басқа халықаралық ұйымдармен байланыстарды кеңейту (Қазақстан оларға қатыспайды) [7].

- *егемендік және араласпаушылық* – ұлттық мүдделерді қорғауға бағдарлану және жанжалдарға қатысудан бас тарту. Қазақстанның сыртқы саясатының стратегиясы көпвекторлылық пен прагматизмге негізделген, ал, ол дүниежүзілік/аймақтық ауқымдағы қайшылықтар мен жанжалдарға қатысты қашықтық пен нейтралитетті шарттайды, сонымен қатар, ел мүдделерін ескере отырып, ең алдымен, көрші елдермен, сондай-ақ, басқа мемлекеттер және халықаралық институттармен тең құқықты және сындарлы қатынастар құру. ОА басқа елдерінің позициясы да осыған ұқсас. Тек Түркменстан ғана барлық халықаралық институттар мен процестерге қатысты абсолютті нейтралитетті ұстанады.

- *тұрақты дамуға бағдар* – инвестициялар, сауда-экономикалық ынтымақтастық пен технологияларға мүдделілік. Бұл жағынан, біздің ойымызша, Бірлескен стратегиялық жол картасына айрықша көңіл бөлінуі тиіс (қазан, 2023 ж.) [8,9]. Онда ОА мен сырт акторлар арасындағы экономикалық даму мен практикалық әрекеттестікке арналған басым векторлар ерекшеленген, мысалы, ЕО-ның энергетика, шикізат өндіру мен қайта өңдеу, шекараларды нығайту мен қауіпсіздікті қамтамасыздандыратын іс-шараларды арттыру.

Орталық Азия мемлекеттері тіршілігінің негізі ретіндегі қауіпсіздікті қамсыздандыру үшін, әлеуметтік-экономикалық даму саласындағы ішкі реформалар мен негізделіп, ойластырылған, сырт ойыншылар мен халықаралық институттарды тартатын (табыстау туралы да атап өткенбіз), ақылға салынған салмақты сыртқы саясатты үйлестіретін кешенді құрылымдалған тәсіл (ол туралы алдыңғы еңбектерде жазғанбыз) қажет.

Созылмалы жаһандық геосаяси хаос жағдайында, аймақ елдері жабыла әрекет етіп, аймақтық бірлікті нығайтуы, тұрақты экономикалық және саяси институттарды дамытуы, сондай-ақ, жаңа сын-тегеуріндерге тиімді бейімделуі қажет. Әлемнің ең осал, сонымен қатар, стратегиялық маңызы бар аймақтардың біріндегі тұрақтылық пен егемендікті тек қана осылай сақтауға болады. Географиялық фактор Дүниежүзілік арал және Heartland ретінде ОА пайдасына орасан зор артықшылық береді [10]. Х. Дж. Маккиндер айтқандай, дүниежүзілік бақылаудың жартысы heart-land-ты бақылайтындарға тиесілі.

Жаңа геосаяси ахуалда ОА үшін РФ мен ҚХР Батыстың саяси құндылықтарын ұстанбай-ақ, аймақтағы саяси режимдердің сақталуына белгілі дәрежеде кепіл берді. Бірнеше жыл ішінде, ОА үшін онша шығынды емес, ОА айналасында жасалған қауіпсіздік құрылымы, РФ (ҰҚШҰ) және ҚХР (ШЫҰ) ресімдеген мәжбүрлі аймақтық қауіпсіздік режимін шарттады, осылайша, халықаралық сарапшылардың пікірінше, ОА арналған қауіпсіздік доғасын жасады.

Тұтас алғанда, жаһандық және ОА аймақтық қауіпсіздіктің дамуындағы ең қиын кезең деп 2019-2022 жылдарды атауға болады. Соңғы жылдардағы оқиғалар (2021 ж. Ауғанстанда билік басына талибтердің келуі, 2022 ж. ҚР қаңтар оқиғасы, 2022 ж. Өзбекстандағы қимылдар, 2022 ж. 24 ақпандағы РФ-ның Украинамен соғысының басталуы), ішкі аймақтық аспектілер мен ОА елдері сыртқы ойыншылармен сыртқы саясаты мәселелерін қозғап, ОА қауіпсіздік ахуалын түбегейлі өзгертті:

- 2021 ж. ауған оқиғалары мен билікке келген талибтер үкіметі, ОА қоса алғанда, сыртқы саяси ынтымақтастығына ықпал етті. Өзбекстан талибтермен ынтымақтасып, Ауғанстанды ОА бөлігі ретінде қарастырады. Түркменстан талибтермен қатынастарын ресми түрде қолдайды. Тәжікстан ауған қашқындарының енуіне елендейді, бұл онша заңды емес [32]. ОА үшін басқа қауіп-қатер – есірткі тасымалдау, лаңкестік, экстремизм және басқалары.

- 2022 ж. қаңтардағы ҚР-ғы оқиғалар. Қаңтардың 6-нан 15-не дейін ТЖ режимі енгізілді, ҚР аумағында ҰҚШҰ бөлімдері болды, бұл ретте: кейбір сарапшылар ҰҚШҰ қаңтар оқиғаларына қатысуы минималды болды деп атап өтеді; кей белсенділер ҚР осы жағдаймен ішкі ресурстарын қолдана отырып, жеңіп шығуы тиіс (202 ж. Қарақалпақстан тәрізді, ҰҚШҰ-ның қатысуынсыз) деп есептеді, бұл ҰҚШҰ тиянақсыз пайдаланылуын куәландырады [11,12].

- 2022 ж. РФ Украинадағы әскери операциясы. РФ Украинаға қарсы соғысы жалпы әлемдік саяси ландшафтыны түбегейлі өзгертіп, барлық халықаралық институттар, келісімшарттар, келісімдер, меморандумдар күмән тудырып, бүкіл әлемде болып көрмеген өзгерістерді шақырды [13,14], халықаралық дәрежедегі мамандар атап өткендей, күш құқығы – құқық күшіне принципі әрекет еткен жағдайда, әлем енді ешқашан бұрынғыдай болмайды. Жаһандық тұрақсыздық пен шиеленісушілік жағдайында, дүниежүзілік және аймақтық саясаттың барлық қатысушылары алдында қауіпсіздікті қамсыздандыру мен ұлттық экономикаларды құруға арналған жаңа стратегиялар мен тактикаларды әзірлеу проблемалары тұр.

ОА елдері РФ-мен қатынаста саясатты абайлап жүргізуіне тура келіп отыр. Көптеген орталық-азиялық және халықаралық сарапшылар ОА-ның РФ-нан қашықтауын заңды деп санайды [15,16]. Инфляция мен баға [17], сыртқы борыш өсімі, азық-түлік қауіпсіздігі [18] мәселелері: 4 жылға дерлік созылған соғыс, санкциялардың ОА елдері экономикасына тигізген салдары, РФ көптеген субъектілерінің өз штаттық құрамымен қаржы технологиялары, АКТ саласына аууы [19], мобилизациялаудан жалтарған РФ азаматтарының ағылуы, РФ аумағы арқылы өтетін ОА аймағына арналған негізгі логистикалық жолдардың қиындауы мен мүмкінсіздігі және басқаларының салдары – аймақ халқы үшін аса маңызды да күрделі болып табылады. Орталық-азиялық саясаттанушылардың сараптамалық аналитикасы мен бағалауларына сәйкес, осы және басқа да факторларды, әсіресе, ресейлік БАҚ пен мемлекеттік органдар тарапынан жалған ақпарат, көпдеңгейлі насихат легі көлемінің өсімін ескерсек, ОА елдері мен РФ қатынастары қиындай түсуде.

Нәтижелер

Ішкі саяси тұрақсыздық пен шектеулі экономикалық қауіпсіздік ОА үшін қосымша сын-тегеуріндер тудырады. ҚР Президенті Қ. Тоқаев білдірген РФ Украинаға кең масштабты басып кіруі мен жаңа квазитүзілімдерді мойындамауға қатысты Қазақстанның позициясына ОА елдері оңды баға беруде. Алайда, Путин жариялаған мобилизация нәтижесінде Ресей босқындарын қабылдаушы ОА елдері, сарапшылар атап өткендей, санкциялардан, РФ Украинадағы әскери әрекеттерімен байлануынан қауіптенеді, оған қоса, соғыс жалғасуда, ал, аймақтағы экономикалық және әлеуметтік өмір жағдайы нашарлауда, азық-түлікпен қамсыздандыру және жалпы қауіпсіздікті сақтау мәселелері шиеленісуде.

Баяндалғандардан келіп, қалыптасқан жағдайда, ОА елдері қауіпсіздігін қамсыздандыратын тәсілдердің трансформациясы қажет, ол төмендегі векторлар бойынша жүзеге асырылуы тиіс (4-кесте):

4-кесте – ОА аймағына қауіпсіздікті қамтамасыздандыратын тәсілдердің трансформациясы

ОА елдері қауіпсіздігін қамтамасыздандыратын тәсілдер трансформациясының негізгі векторлары				
Аймақтық ынтымақтастықты нығайту	Ішкі институттарды институционаландыру және нығайту	Азаматтық қоғамды дамыту	Көпдеңгейлі дипломатия	Цифрлық және киберқауіпсіздік
<i>Біртұтас аумақтық кеңістік елдерінің өзара тиімді ынтымақтастығы мен ұзақ мерзімді әріптестігінің бірлескен аймақтық стратегиясын қалыптастыру</i>				
1. Аймақтық дамудың барлық салаларында экономикалық саясатты жетілдіру	1. Ұлттық органдардан жоғары тұрған органның қызметі бар ұдайы әрекеттегі интеграциялық құрылымдарды дамыту.	1. Азаматтық сипаттағы шешімдерді қабылдау процестеріне халықты тарту.	1. Сыртқы саясаттардың көпвекторлы-лығын сақтау және күшейту	1. Аймақ елдерінде қорғалған және инновациялық ИТ-инфрақұрылымын жасау
1. Сыртқы саяси көпжақты әрекеттестік пен ынтымақтастық бойынша жол картасын жасау.	2. Сыртқы саяси мәселелер бойынша үйлестіру мен түйінділік дәрежесін арттыру	2. Жастар саясатын жетілдіру (ОА жастардың жоғары үлесін ≈ 40% ескере отырып)	2. Әлемнің жетекші ойыншыла-рымен дұрыс қатынастар құру	2. Аймақтың барлық топтары мен барлық жастағы халқының медиасауаттылық дәрежесін көтеру
3. ОА елдері ұдайы әрекеттегі үйлестіру органын құру.	3. Жемқорлық, көлеңкелі экономика, бюрократиямен күрес	3. Мәдениет, спорт, өнер және басқа салаларда гуманитарлық ынтымақтас-тықты дамыту.	3. Аймақ ішінде барлық дәреже мен салаларда дипломатиялық байланыстарды нығайту (саясат, экономика, білім мен ғылым және т.б.)	3. ОА елдеріндегі киберқауіптер-мен күрес және оларға қарсы тұруда күштерді үйлестіру мен түйінділігі
4. Елдер интеграциясы негізі ретіндегі өндіріс кооперациясы саласындағы экономикалық дамудың басым салаларын айқындау	4. Елдердің құқық қорғау органдары, сот-атқарушы жүйелерін реформалау, азаматтық құқықтарды қорғау және басқалары.	4. Білім саласындағы ынтымақтас-тықты дамыту (студенттер алмасу, тағылымдама-лар, ПОҚ біліктілігін арттыру және басқалары)	4. Жоғары дәрежедегі екіжақты және көпжақты жүйелі кездесулер	4. Мемлекет-қоғам жүйесін технологиялық жаңғырту принциптерін дамыту
5. Жалпайы-мақтық ішкі нарық пен өзара инвестицияларды дамыту	5. Экстремизм, есірткі саудасымен күресте күш-жігерді үйлестіру	5. Ғылым саласындағы ынтымақтас-тықты дамыту	5. Халық дипломатиясын қолдау және ынталандыру: бизнес-форумдар, ғылыми алмасулар және т.б.	5. Мемлекеттер киберқауіпсіздігі мен цифрлық егемендігі проблемалары мен мәселелерін шешу.
6. Су және энергетика ресурстарын бірлесіп пайдалану.	6. ОА елдерінің қарулы күштері мен армияларының соғысқа жарамдылығын нығайту және күшейту	6. Геосаяси тұрақсыз аймақтарды айналып өтетін жаңа сауда маршруттарын қолдау	6. Экологиялық қауіпсіздікті қамсыздандыру бойынша бірлескен әрекеттер (Арал проблемасы, климаттың өзгеруі, ауаның ластануы және басқалары)	6. Аймақ дәрежесіндегі цифрлық дипломатияның ресурстық базасы мен потенциалын арттыру

Жаһандық тұрлаусыздық жағдайындағы қауіпсіздік пен ...

7. Аймақтық диалог форматын сыртқы акторлардың қатысуынсыз, басқаша айтқанда, 5С шеңберінде жетілдіру.	7. Басқарушы органдар мен ведомстволар қызметінің ашықтығы мен есеп беруге міндеттілігін арттыру	7. Халықтың білім дәрежесін, ақпараттық қауіпсіздігі мен медиасауаттылық дәрежесін арттыру	7. Түйінді халықаралық мәселелер бойынша тұтастықты тұжырымдау (Ауғанстан, санкциялар, жаһандық бастамалар және басқалар)	7. Цифрландыру мен АКТ саласындағы қауіпсіздік жүйесін жасау арқылы жалған ақпаратқа қарсы тұру
8. ОА елдерінің ТМҰ, ИЫҰ және басқаларымен ынтымақтастығы шеңберінде түркі бағытындағы елдердің ролін күшейту.	8. Шекаралар мен аумақтық тұтастықты қамсыздандыру бойынша елдерді үйлестіру	8. Миграциялық ағындар мен еңбек миграциясын реттеу	8. Ауғанстанға қатысты бірлескен саясат жасау	8. Аймақтық дәрежедегі елдердің цифрлық саясаттарының біртұтастығы

Авторлар әзірлеген

Сонымен, Орталық Азия (ОА) – бірталай геостратегиялық және экономикалық потенциалдары бар бірегей аймақ. Жаһандық тұрақсыздық, трансұлттық сын-тегеуріндер мен дүниежүзілік державалар арасындағы бәсекелестік жағдайында, ОА елдеріне арналған тиімді сыртқы саяси әрекеттестікті қалыптастыру мәселесінің маңызы зор.

ОА елдерінің сыртқы саяси әрекеттестігінің ағымдағы жағдайын талдауды ескере отырып, ОА елдері қауіпсіздігін, жақындасуы мен ынтымақтастығын қамсыздандырудағы негізгі сын-тегеуріндер мен қауіптер айқындалды (5-кесте):

5-кесте – ОА елдері әрекеттестігінің негізгі проблемалары

ОА елдері сыртқы саясаты саласындағы сын-тегеуріндер мен тәуекелдер				
Ішкі бөлшектену және бәсекелестік	Институцияландыру проблемалары	Сыртқы ойыншылардың араласуы	Трансұлттық қауіптер	
Тарихи қайшылықтар, шекара маңындағы шиеленістер, аумақтық даулар	Ұлттық органдардан жоғары қызметі бар тұрақты интеграциялық институттардың болмауы	Аймақта ықпал ету мақсатындағы РФ мен ҚХР бәсекелестігі	Лаңкестік, радикалдану, есірткі саудасы	
Әртүрлі саяси режимдер және экономикалық даму дәрежелері	Сыртқы саясат мәселелері бойынша үйлестірудің төмен дәрежесі	ОА даму жолы мен әріптестерін өз бетінше таңдауы қажет	Ауғанстанның жақындығы факторы	
Аймақтағы көшбасшылық үшін күрес, әсіресе, ҚР мен ӨзР арасында	Елдер арасындағы сенім дәрежесінің төмендігі	ОА ынтымақтастық аумағы болуы тиіс	Миграция және еңбек мигранттары	

Авторлар әзірлеген

Қорытынды.

Біз жоғарыда көрсетілген проблемалар аймақтық форматтағы қауіпсіздікті қамсыздандыратын тәсілдерді трансформациялау және онан соң, орталық-азиялық кеңістік елдерінің экономикалық ынтымақтастығы мен әрекеттестігінің контурын құруда деп ойлаймыз.

ОА елдері сыртқы саяси беталысының негізгі векторларына төмендегілерді жатқызуға болады:

- көпвекторлылық –ҚХР, ЕО, АҚШ, Түркия, Таяу Шығыс елдері, РФ тәрізді әртүрлі күш центрлерімен қарым-қатынас өрбіту;

- ұлттық мүдделерді қорғау және әсіресе, әскери жанжалдарға қатысудан бас тартуды акценттейтін егемендік пен араласпаушылық;

- баянды тұрақты дамуға (инвестициялық, сауда-экономикалық ынтымақтастық, экологиялық, инновациялық-технологиялық, ақпараттық-цифрлық және басқалары) ерекше көңіл аудару.

Аталған векторлар ОА елдерінің жақындасу контурларын қалыптастыруы, сондай-ақ, нақты жобалар мен бағдарламаларды жүзеге асыру кезінде, олардың ресурстары мен күш-жігерін біріктіруі тиіс:

- аймақтың ішкі нарықты дамыту;

- инвестициялық ынтымақтастық;

- геосаяси тұрақсыз аймақтарды айналып өтетін жаңа логистикалық жол айырықтары мен жобаларды жасау;

- су ресурстарын бірлесіп пайдалану;

- энергиямен қамтамасыз етудің аймақтық проблемаларын шешу және басқалары.

Осы және басқа да мәселелер ОА елдерінің сыртқы саяси әрекеттестігі мен экономикалық ынтымақтастығы бойынша аймақтық Жол картасын қалыптастыруға жағдай жасайтын ОА елдерінің ортақ күн тәртібіне енгізілуі тиіс.

ОА елдерінің ынтымақтастығы мен жемісті әрекеттестігін дамыту үшін халықтар мен елдердің басын қосатын, идеология негізіндегі тұжырымдама қажет. Көпжақты аймақтық әріптестікті, нәтижелі диалогты дамыту мен ОА халықтарын жақындатудың негізі – олардың тарихи нарративі, ортақ бірлесіп өткен тарихи жолы, ортақ ділі, дүниені қабылдау және дүниетанымдары, өмір құндылықтарының ұқсас өлшеуіштері мен белгілі саяси императивтері.

Осы соңғы аталғандар, әлемді жайластырудың (нақтырақ, әлемдік хаос) заманауи қатқыл жағдайында, жаһандық және аймақтық тәуекелдер мен сын-тегеуріндерден қорғау жүйесін құру қажеттігіне мәжбүрлейді. Мемлекеттің шынайы қауіпсіздігінің архитектурасы берік экономикалық іргетасқа қалануы мүмкін. Басқаша айтқанда, күшті, орнықты, тұрақты жұмыс істейтін экожүйелер болмай, қауіптерден қорғайтын механизмдерді әзірлеу мүмкіндіктері туралы айту мүмкін емес. Осы жерде, жаһандық қауіптер мен тәуекелдерге қатысты түйінді халықаралық мәселелер бойынша бірлік негізінде аймақтағы барлық елдердің әрекеттестігі маңызды. Сөз аймақ елдерінің бірігуі мен кооперациясы, ең алдымен, өнеркәсіп, бизнес, аграрлық сектор және басқалары туралы болып отыр. Бірлескен жұмыс ОА елдерінің ішкі даму логикасын әзірлеп, құру және ағымдағы (тактикалық) міндеттерді шешуге шоғырлау ісінде маңызы зор.

Қазір, жаһандық оқиғаларды бағалап, аймақтық (экономикалық, экологиялық, әлеуметтік және т.б.) проблемаларды бірлесіп еларалық шешу

үшін ең қолайлы уақыт деп ойлаймыз. Бұл белгілі дәрежеде изоляционизм саясатына ұқсайды, бірақ, жүйелі тәсіл тұрғысынан, экономика жағынан нығаю, жалпыаймақтық қауіпсіздік құрылымын құру, дүниежүзілік қауымдастықтың мықты, тең болатын ойыншысын жасау заңды және аймақ елдеріне қажет.

Сонымен, ОА елдерінің тұрақтығы мен қауіпсіздігін қамтамасыз ететін негізгі буын ретіндегі сыртқы саяси ынтымақтастық, сыртқы күштерді белсенді тартпай және өз жұмыстарын сырт акторларға тапсырмай, экономикалық дамудың барлық саласында әрекеттестіктің жалпыаймақтық (жаңартылған) стратегиясын, институттарды дамыту және теңдестірілген саясатты қалыптастыру қажеттігін шарттайды. Бұл тұтас аймақ ретінде де, жекелеген әрбір ел ретінде де, сырт/жат геосаяси мүдделер, процестер мен жоспарлар объектінен (объектілерден), халықаралық координаталар жүйесіндегі дербес, тәуелсіз және толыққанды субъектіге ойдағыдай трансформацияланудың маңызды алғышарттарының бірі.

ӘДЕБИЕТ

[1] Казахстан вступил в новый этап модернизации. Касым-Жомарт Токаев дал большое интервью газете “Turkistan” // 6 января 2026 г. - 1-4 бб.

[2] Фредерик Старр дал оценку интеграционным процессам в Центральной Азии // <https://casp-geo.ru/frederik-starr-dal-otsenku-integratsionnym-protsessam-v-tsentralnoj-azii/>

[3] Лаумулин М.Т. Центральная Азия в эпоху трансформации / Нур-Султан: КИСИ при Президенте РК, 2020. - 464 б.

[4] Добаев И.П. Центральная Азия в перекрестье геополитических напряжений // Россия и мусульманский мир. - № 4 (330). – 2023. – 37- 49 бб.

[5] Маринин С. Многогранность проблем безопасности в Центральной Азии: прогноз на 2023 год // <https://cabar.asia/ru/mnogogrannost-problem-bezopasnosti-v-tsentralnoj-azii-prognoz-na-2023-god/> / 31.01.2023.

[6] Прочный мир должен основываться на конкретных действиях. Президент Касым-Жомарт Токаев выступил на инаугурационном заседании Совета мира // Казахстанская правда, 20 февраля 2026 г. - С. 1.

[7] Концепция внешней политики Республики Казахстан на 2020-2030 годы. Утверждена Указом Президента РК 6 марта 2020 г.

[8] https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14587-2023-INIT/en/pdf?utm_source=dsms-auto&utm_medium=email&utm_campaign=Joint+Communication+C3%A9+of+the+19th+European+Union+Central+Asia+Ministerial+Meeting%2c+23+October+2023%2c+Luxembourg

[9] <https://www.cipe.org/b51-final-communique/> B5+1; https://www.cipe.org/wp-content/uploads/2024/03/B51-Forum_Final-Communique_2024_RU.pdf // Итоговое коммюнике Форум «B 5 + 1»: Бизнес-партнерство - процветание в Центрально-Азиатском регионе Алматы, Республика Казахстан. – 2024. – 6 с.

[10] Маккиндер Х. Дж. Географическая ось истории / Х. Дж. Маккиндер // Географический журнал. - 1904. - Том 23, № 4. - 421-437 бб. – URL: <https://pdfslide.net/documents/mackinder-geographical-pivot-of-history.html?page=1> (дата обращения: 17.09.2024)

[11] Как протесты в Казахстане переросли в трагедию. Кровавый январь в Алматы глазами очевидцев // <https://www.bbc.com/russian/topics/c6x9gz0xw5qt> // <https://www.bbc.com/russian/features-60070252>

[12] «Главный бенефициар - Путин»: говорим с политологом о событиях в Казахстане // <https://www.bbc.com/russian/features-59972256>

[13] Д. Симеонидис. Региональная парадипломатия в Центральной Азии: новые возможности? // <https://cabar.asia/ru/regionalnaya-paradiplomatiya-v-tsentralnoj-azii-novye-vozmozhnosti/> / 24.04.2023

[14] Ричард Помфрет на платформе East Asia Forum; <https://acaes.us/asia-economics-blog/blogger/rpomfret/> / Connecting Eurasian Supply Chains: The Impact of Covid-19 and the Russia-Ukraine War on the EU-China Rail Landbridge. 02 December 2022. Richard Pomfret. ResearchCentral Asia

[15] «Дистанцирование от России усилится». Что ждет Центральную Азию в 2024 году? // <https://rus.azattyk.org/a/kazakhstan-media-review-what-awaits-central-asia/32753485.html> 30 декабря 2023 Казахская служба РСЕ/РС

[16] Как война в Украине влияет на Центральную Азию? Интервью с Раффаэлло Пантуччи / <https://cabar.asia/ru/kak-vojna-v-ukraine-vliyaet-na-tsentralnuyu-aziyu-intervyu-s-raffaello-pantuchchi/> / 15.04.2022

[17] Как конфликт России и Украины привел к росту продовольственных цен // Zerno.ru. – 2023. – URL: <https://zerno.ru/node/18878> (дата обращения: 11.02.2023)

[18] Полунина Н.Ю., Попова Е.А., Зайцева Е.А. Взаимосвязи между военным конфликтом и продовольственной безопасностью // Экономические и социальные проблемы России. - 2023. - № 2. - 15-30 бб.

[19] Таиров Р. Число компаний в Казахстане с российским капиталом выросло за год на 70% // <https://www.forbes.ru/biznes/495329-cislo-kompanij-v-kazahstane-s-rossijskim-kapitalom-vyroslo-za-god-na-70> <https://www.forbes.ru/biznes/495329-cislo-kompanij-v-kazahstane-s-rossijskim-kapitalom-vyroslo-za-god-na-70> // 27/08/2023

REFERENCES

[1] Kazakhstan vstupil v novyj jetap modernizacii. Kasym-Zhomart Tokaev dal bol'shoe interv'ju gazete "Turkistan" [Kazakhstan has entered a new stage of modernization.] // January 6, 2026 – P. 1-4.

[2] Frederik Starr dal ocenku integracionnym processam v Central'noj Azii [Frederick Starr assessed the integration processes in Central Asia] // <https://casp-geo.ru/frederik-starr-dal-otsenku-integratsionnym-protsessam-v-tsentralnoj-azii/>

[3] Laumulin M.T. Central'naja Azija v jepohu transformacii [Central Asia in the Age of Transformation] / Nur-Sultan: KISI pri Prezidente RK, 2020. - 464 s.

[4] Dobaev I.P. Central'naja Azija v perekrest'e geopoliticheskikh naprjazhenij [Central Asia at the Crossroads of Geopolitical Tensions] // Rossiya i musul'manskij mir. - № 4 (330). – 2023. – S. 37- 49.

[5] Marinin S. Mnogogrannost' problem bezopasnosti v Central'noj Azii: prognoz na 2023 god [The Multifaceted Security Challenges in Central Asia: A Forecast for 2023] // <https://cabar.asia/ru/mnogogrannost-problem-bezopasnosti-v-tsentralnoj-azii-prognoz-na-2023-god> / 31.01.2023.

[6] Prochnyj mir dolzhen osnovyvat'sja na konkretnyh dejstvijah [Lasting peace must be based on concrete actions]. Prezident Kasym-Zhomart Tokaev vystupil na inauguracionnom zasedanii Soveta mira // Kazhastanskaja pravda, 20 fevralja 2026 g. - S. 1.

[7] Konceptija vneshnej politiki Respubliki Kazahstan na 2020-2030 gody [Concept of Foreign Policy of the Republic of Kazakhstan for 2020-2030] Utverzhdena Ukazom Prezidenta RK 6 marta 2020 g.

[8] https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14587-2023-INIT/en/pdf?utm_source=dsms-auto&utm_medium=email&utm_campaign=Joint+Communique%2C%20of+the+19th+European+Union+Central+Asia+Ministerial+Meeting%2C%2023+October+2023%2C+Luxembourg

[9] <https://www.cipe.org/b51-final-communique/> B5+1; https://www.cipe.org/wp-content/uploads/2024/03/B51-Forum_Final-Communique_2024_RU.pdf // Itogovoe kommjunike Forum “B 5 + 1”: Biznes-partnerstvo - procvetanie v Central'no-Aziatskom regione [Business partnerships - prosperity in the Central Asian region] Almaty, Respublika Kazahstan. – 2024. – 6 s.

[10] Makkinder H. Dzh. Geograficheskaja os' istorii [The geographical axis of history] / H. Dzh. Makkinder // Geograficheskij zhurnal. - 1904. - Tom 23, № 4. - 421-437 bb.

[11] Kak protesty v Kazahstane pererosli v tragediju. Krovavyj janvar' v Almaty glazami ochevidcev [How protests in Kazakhstan turned into tragedy. Bloody January in Almaty through the eyes of eyewitnesses] // <https://www.bbc.com/russian/topics/c6x9gz0xw5qt> // <https://www.bbc.com/russian/features-60070252>

[12] “Glavnyj beneficiar - Putin”: govorim s politologom o sobytijah v Kazahstane [“The Main Beneficiary Is Putin”: We Talk to a Political Scientist About Events in Kazakhstan] // <https://www.bbc.com/russian/features-59972256>

[13] D. Simeonidis. Regional'naja paradiplomatiya v Central'noj Azii: novye vozmozhnosti? [Regional Paradiplomacy in Central Asia: New Opportunities?] // <https://cabar.asia/ru/regionalnaya-paradiplomatiya-v-tsentralnoj-azii-novye-vozmozhnosti> / 24.04.2023

[14] Richard Pomfret na platforme East Asia Forum; <https://acaes.us/asia-economics-blog/blogger/rpomfret> / Connecting Eurasian Supply Chains: The Impact of Covid-19 and the Russia-Ukraine War on the EU-China Rail Landbridge. 02 December 2022. Richard Pomfret. ResearchCentral Asia.

[15] «Distancirovanie ot Rossii usilitsja». Chto zhdet Central'nuju Aziju v 2024 godu? [“Distance from Russia will increase.” What awaits Central Asia in 2024?] // <https://rus.azattyk.org/a/kazakhstan-media-review-what-awaits-central-asia/32753485.html> 30 dekabrja 2023 Kazahskaja sluzhba RSE/RS

[16] Kak vojna v Ukraine vlijaet na Central'nuju Aziju? Interv'ju s Raffajello Pantuchchi [How is the war in Ukraine affecting Central Asia? An interview with Raffaello Pantucci] / <https://cabar.asia/ru/kak-vojna-v-ukraine-vlijaet-na-tsentralnuyu-aziju-intervyu-s-raffaello-pantuchchi/> 15.04.2022

[17] Kak konflikt Rossii i Ukrainy privel k rostu prodovol'stvennyh cen [How the Russia-Ukraine conflict led to rising food prices] // Zerno.ru. – 2023. –URL: <https://zerno.ru/node/18878> (data obrashhenija: 11.02.2023)

[18] Polunina N.Ju., Popova E.A., Zajceva E.A. Vzaimosvjazi mezhdu voennym konfliktom i prodovol'stvennoj bezopasnost'ju [The relationship between military conflict and food security] // Jekonomicheskie i social'nye problemy Rossii. - 2023. - № 2. - 15-30 ss.

[19] Tairov R. Chislo kompanij v Kazahstane s rossijskim kapitalom vyroslo za god na 70% [The number of companies in Kazakhstan with Russian capital has grown by 70% in a year] // <https://www.forbes.ru/biznes/495329-cislo-kompanij-v-kazahstane-s-rossijskim-kapitalom-vyroslo-za-god-na-70><https://www.forbes.ru/biznes/495329-cislo-kompanij-v-kazahstane-s-rossijskim-kapitalom-vyroslo-za-god-na-70> // 27/08/2023

БЕЗОПАСНОСТЬ И СОТРУДНИЧЕСТВО В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ: ПОВЕСТКА ДЛЯ РЕГИОНА ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Айтжанова Д.А.¹, *Дүйсен Г.М.²

^{1,*2} Институт востоковедения им. Р.Б. Сулейменова КН МНВО РК,
Алматы, Казахстан

Аннотация. Авторами с учетом современных угроз и вызовов рассмотрены возможности обеспечения безопасности и сотрудничества стран Центральной Азии (ЦА). Представлена методологическая база исследования с указанием конкретных используемых методов анализа и оценки. Отмечена значимость региона в географическом, природно-ресурсном, транспортно-логистическом и др. измерениях. Каждый из значимых в мировом масштабе акторов имеет свои интересы к ЦА и вследствие этого осуществляет определенные действия, зачастую не сопрягаемые с программами развития каждой в отдельности страны и региона в целом. В связи с этим данная территория мирового хозяйства испытывает значительные негативные факторы и последствия складывающейся ситуации относительно региона и его интересов, также усугубляющейся экспортоориентированным типом развития нацэкономик, дефицитом финансовых ресурсов, недостаточным

уровнем развития институционализации, неотрегулированных вопросов вмешательства субъектов внешнего окружения, нерешенностью многих аспектов политического, экономического, социального, экологического и т.д. хозяйственного развития стран сообщества. В этих сложных условиях странам ЦА по-прежнему необходимо взвешенно проводить внешнеполитическую линию на принципах многовекторности и прагматизма как единственно правомерную и допустимую. По мнению авторов, исходя из вышеизложенного с учетом современных реалий миропорядка (точнее геополитического хаоса) субъектам данного территориального пространства правомерно сосредоточить свои ресурсы и потенциал на внутреннем развитии, укреплении своих экономик, решении приоритетных задач сотрудничества, прежде всего, кооперации - и все это на фоне обеспечения региональной безопасности.

Ключевые слова: регион, Центральная Азия (ЦА), безопасность, сотрудничество, угрозы и вызовы, подходы, трансформация

Финансирование: Статья подготовлена в рамках программы фундаментальных научных исследований Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (ИРН № BR31714763) «Казахстан и меняющиеся контуры Восточного мира: исторические вызовы и перспективы».

SECURITY AND COOPERATION IN A TIME OF GLOBAL INSTABILITY: AGENDA FOR THE CENTRAL ASIA REGION

Aitzhanova D.A.¹, *Duisen G.M.²

^{1, *2} R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies, Almaty, Kazakhstan

Abstract. The authors examine the potential for ensuring security and cooperation among Central Asian (CA) countries, taking into account current threats and challenges. The study's methodological framework is presented, identifying the specific analytical and evaluation methods used. The region's significance in terms of geography, natural resources, transport and logistics, and other aspects is highlighted. Each of the globally significant actors has its own interests in CA and, as a result, undertakes specific actions that are often inconsistent with the development programs of each individual country and the region as a whole. In this regard, this territory of the global economy is experiencing significant negative factors and consequences of the developing situation in relation to the region and its interests, which is also aggravated by the export-oriented type of development of national economies, a shortage of financial resources, an insufficient level of institutionalization, unregulated issues of interference by external actors, and the unresolved nature of many aspects of the political, economic, social, environmental, etc. economic development of the countries of the community. In these challenging circumstances, Central Asian countries continue to need to carefully pursue a foreign policy based on multi-

vector and pragmatic principles as the only legitimate and acceptable approach. The authors believe that, based on the above, and taking into account the current realities of the global order (or rather, geopolitical chaos), the entities of this region should rightly focus their resources and potential on internal development, strengthening their economies, and addressing priority cooperation issues, especially collaboration – all while ensuring regional security.

Keywords: region, Central Asia (CA), security, cooperation, threats and challenges, approaches, transformation

Funding: This article was prepared within the framework of the Fundamental Research Program of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan (IRN No. BR31714763), “Kazakhstan and the Changing Contours of the Eastern World: Historical Challenges and Prospects.”

Мақала түсті / Статъя поступила / Received: 09.05.2026.

Жариялауға қабылданды / Принята к публикации / Accepted: 26.06.2026.

Авторлар туралы мәліметтер:

Айтжанова Д.Ә. - бас ғылыми қызметкер, экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, ҚР ҒЖБМ ҒК Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институты, Алматы, Қазақстан

Дүйсен Ғ.М. - бас директордың орынбасары, экономика ғылымдарының докторы, қауымдастырылған профессор, ҚР ҒЖБМ ҒК Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институты, Алматы, Қазақстан

Сведения об авторах:

Айтжанова Д.А. - главный научный сотрудник, кандидат экономических наук, доцент, Институт востоковедения им. Р.Б. Сулейменова КН МНВО РК, Алматы, Казахстан

Дүйсен Ғ.М. - заместитель генерального директора, доктор экономических наук, доцент, Институт востоковедения им. Р.Б. Сулейменова КН МНВО РК, Алматы, Казахстан

Information about the authors:

Aitzhanova D.A. - Chief Researcher, Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor, R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies, Almaty, Kazakhstan

Duisen G.M. - Deputy Director General, Doctor of Economics, Associate Professor, R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies CS MSHE RK, Almaty, Kazakhstan

УДК 327.5(5-191.2)

МРНТИ 11.25.41:

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2026.64.2.014>

УГРОЗЫ И РИСКИ МЕЖДУНАРОДНОГО ТЕРРОРИЗМА В СТРАНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

***Тулеев М.¹**

***¹ Академия Комитета национальной безопасности Республики Казахстан,
Алматы, Казахстан**

Аннотация. В данной статье рассматривается проблема международного терроризма, связанная с глобализацией процессов региональной интеграции в странах Центральной Азии. В результате изучаемое явление распространяется и существенно подрывает государственную структуру стран Центральной Азии. В целом, международный терроризм в настоящее время выступает фактором, подрывающим глобальную безопасность. Цель исследования – анализ предпосылок возникновения международного терроризма и экстремизма в регионе. В статье используются такие методы, как теоретический анализ, логический анализ, дедукция и индукция. Исследование показало, что государства Центральной Азии, благодаря своим энергетическим ресурсам и географическому положению, имеют значительное геополитическое значение, особенно в плане участия в проектах международной интеграции. Однако развитие этих стран ограничивается угрозой терроризма из-за многочисленных внутренних проблем и других факторов, порождающих это явление. Отмечается, что международный терроризм представляет собой серьезную проблему для функционального развития региональной интеграции. В статье определены основные предпосылки и тенденции развития террористической деятельности, проанализированы выявленные факторы, влияющие на региональную безопасность в странах Центральной Азии, и оценены последствия международного терроризма. Это также демонстрирует растущий потенциал террористических, экстремистских и сепаратистских групп в регионе. Для предотвращения распространения подобных инцидентов предлагается комплексный, глобально ориентированный подход, который укрепит национальную и международную безопасность.

Ключевые слова: интеграционные процессы, геополитика, экстремизм, международный терроризм, террористическая угроза, Центральная Азия, национальная безопасность

Введение

В современном мире интеграционные процессы являются неотъемлемой частью государственных подходов к развитию различных форматов трансграничного сотрудничества. Как отмечает С. Синнар,

интеграция, наряду с глобализацией и демократизацией, составляет три мега тренда современной международной политики [1]. В этом смысле интеграцию следует понимать как долгосрочный и всеобъемлющий процесс, позволяющий определить качественное содержание эволюции глобальной политики. По мнению П. Уилкинсона, хотя академический дискурс часто фокусируется на идее, что интеграционные процессы представляют собой экономическое сближение государств, важно учитывать, что они также представляют собой любое сотрудничество и взаимодействие, основанное на формах межэтнического взаимодействия [2].

Следует отметить, что, как и любой трансграничный экономический и политический процесс, интеграция сталкивается с рядом проблем, влияющих на ее динамику в совершенно разных геополитических пространствах. Одним из наиболее фундаментальных аспектов в этом контексте является вопрос безопасности. В этом контексте феномен международного терроризма оказывает значительное влияние и представляет собой одну из главных угроз национальной и международной безопасности. Террористические акты являются одним из самых опасных преступлений против человечности, общества и государства, затрагивающих различные уровни управления. В связи с глобализацией борьба с ними становится все более сложной, всеобъемлющей и глобальной [3]. Государства Центральной Азии (далее – Центральная Азия) часто сталкиваются с угрозой насильственного экстремизма, что существенно влияет на динамику сближения и сотрудничества с другими государствами. Усиление глобализации еще больше осложнило борьбу с терроризмом. Существует значительный пробел в исследованиях влияния международного терроризма на интеграционные усилия, особенно в регионах с формирующимися политическими структурами, таких как Центральная Азия. Центральноеазиатский регион сталкивается с уникальными проблемами из-за своих уникальных геополитических и социально-экономических условий [4]. Благодаря своему стратегическому положению на пересечении интересов крупнейших мировых держав, таких как Китай, Россия и США, геополитическая значимость региона ставит его в положение конкурирующих интересов и еще больше осложняет его стабильность. Страны Центральной Азии – это молодые, независимые политические образования, которые все еще находятся в процессе построения прочных институциональных структур и определения своей роли в международных отношениях, что делает их уязвимыми для внешнего влияния и внутренней нестабильности. Кроме того, регион страдает от социально-экономического кризиса, включая высокий уровень бедности и неравенства, что создает благодатную почву для процветания экстремистских идеологий. Широко распространенная коррупция, политическая нестабильность и неразвитые демократические институты еще больше усугубляют эту уязвимость. Отсутствие эффективного сотрудничества между странами региона и влияние внешних

сил также препятствуют разработке скоординированных стратегий борьбы с терроризмом и экстремизмом.

Ключ к успешной реализации государственной контртеррористической политики заключается в согласовании ее теоретических основ с геополитическими реалиями, специфичными для наших обществ и стран. Следует отметить, что рост населения и одновременная урбанизация в бедных странах постсоветского пространства, наряду с ухудшением условий жизни, привели не только к увеличению числа маргинальных групп, склонных к открытой или тайной поддержке террористов, но и к появлению безработной молодежи, недовольной существующей государственной и социальной структурой [5].

Как отмечает Е. Лемон, страны Центральной Азии - относительно молодой регион, что объясняется тем, что они все еще находятся в стадии развития своих институциональных структур, утверждают себя как независимые политические игроки и определяют свою значимость в системе международных отношений [6].

Следует отметить, что региональная стратегия безопасности должна учитывать не только этнополитические, социальные и другие особенности центральноазиатских государств, но и потенциальное столкновение интересов между основными игроками в регионе. Одним из опасных сценариев может стать дестабилизация и крах существующих светских режимов, приход к власти религиозных экстремистов и возникновение межгосударственных конфликтов.

Литературный обзор

Исследования международного терроризма в странах Центральной Азии демонстрируют комплексность угроз, включающую как фактическую террористическую активность, так и латентные (инфраструктурные) риски, обусловленные транснациональными связями и институциональной устойчивостью стран региона.

1. Фактическая террористическая активность

Исследования Б. Ботакараева [7] и М.К. Джалалзая [8] посвящены анализу деятельности организаций «Хизб ут-Тахрир» и «Исламское движение Узбекистана», которые рассматриваются как одни из наиболее активных радикальных структур в Центральной Азии. Авторы отмечают их деятельность на территории Узбекистана и Таджикистана, а также участие выходцев из региона в международных вооружённых конфликтах и транснациональных экстремистских сетях.

К. Коллинз [9] акцентирует внимание на роли исламских политических движений, в частности Партии исламского возрождения Таджикистана, в формировании социальной и идеологической базы, способствующей распространению радикальных настроений среди отдельных групп населения.

В свою очередь, Э. Лемон [6], а также Е. Карин [10; 11] отмечают относительно низкий уровень зарегистрированной террористической активности в Казахстане и Туркменистане. Вместе с тем исследователи указывают на сохранение латентных угроз, связанных с распространением экстремистской идеологии посредством интернет-ресурсов, онлайн-пропаганды и механизмов дистанционной вербовки.

По мнению Г. Лаффри, Л. Дугана и С. Фейхи [12], различия в уровне террористической активности между государствами во многом обусловлены степенью институциональной устойчивости, эффективностью государственного управления и способностью правоохранительных органов противодействовать экстремистским проявлениям.

Результаты исследований Ю.А. Бурибаева и соавторов [13], Н. Апахоева и соавторов [14], а также А.С. Хамзина и соавторов [15], посвящённых вопросам правового регулирования и социально-правовой политики, свидетельствуют о том, что качество нормативно-правовой базы и эффективность правоприменительной практики оказывают существенное влияние на возможности государства по выявлению, предупреждению и пресечению террористических угроз.

Таким образом, фактический уровень террористической активности в странах Центральной Азии существенно различается и не всегда объективно отражает реальный масштаб угроз. В этой связи для комплексной оценки террористических рисков необходимо учитывать не только зарегистрированные инциденты, но и совокупность латентных факторов, включая процессы радикализации, транснациональные связи экстремистских группировок и распространение идеологии экстремизма в цифровой среде.

2. Латентная угроза и транснациональные сети

В исследованиях Б. Нетаньяху [16], Й. Тиннеса [17], Х. С. Кассаба и Дж. Д. Розена [18] отмечается возрастающая роль транснациональных террористических сетей, иностранных боевиков и их возвращения в страны происхождения как факторов региональной нестабильности. Е. Карин и Д. Зенн [11] документируют участие выходцев из Центральной Азии в сирийском конфликте, что подтверждает международный характер современных террористических угроз.

Г. Шерьязданова и соавт. [19] указывают на латентный характер процессов радикализации молодежи, которые не всегда отражаются в официальной статистике. В свою очередь, О. Файчук и соавт. [20], а также Э. Льясо и соавт. [21] отмечают, что социально-экономические и технологические трансформации способны создавать дополнительные уязвимости, потенциально используемые деструктивными группами.

Таким образом, при оценке террористических рисков необходимо учитывать не только зарегистрированные инциденты, но и латентные угрозы, процессы радикализации и транснациональные связи экстремистских организаций.

3. Геополитические и институциональные факторы

Исследования К. Фатимы и С. Зафар [22], а также Цз. Вана и Д. Куна [23] подчеркивают влияние геополитических факторов на уровень террористических угроз в Центральной Азии. Авторы отмечают значение близости к Афганистану, а также роль механизмов регионального сотрудничества, в том числе в рамках Шанхайской организации сотрудничества, в противодействии транснациональному терроризму.

П. Уилкинсон [2] и С. Маргарити [24] рассматривают международно-правовое регулирование и межгосударственное сотрудничество как важнейшие инструменты предупреждения и сдерживания террористических угроз. В свою очередь, М.С. Тулеев [5] обращает внимание на практику противодействия религиозному экстремизму и уголовного преследования лиц, причастных к террористической деятельности, как на один из механизмов снижения уровня потенциальных угроз в регионе.

Исследования В. Исмайылова и соавт. [25], а также А. Линдюк и соавт. [26] показывают, что миграционные процессы и развитие трансграничного взаимодействия способны оказывать влияние на региональную безопасность, создавая дополнительные каналы транснационального перемещения лиц, ресурсов и информации.

Таким образом, степень уязвимости государств Центральной Азии к международному терроризму определяется не только уровнем фактической террористической активности, но и совокупностью геополитических, институциональных и социально-экономических факторов, влияющих на способность государств предупреждать и нейтрализовать возникающие угрозы.

4. Методологические подходы

В исследованиях С. Госвами и К. Бхатии [27], О. Мбануго и Б. Э. Эвулума [28], а также Г. Лафри и соавторов [12] для оценки террористической активности широко используются количественные данные международных баз, позволяющие анализировать динамику и пространственное распределение террористических инцидентов. В то же время К. Коллинз [9], а также экспертно-аналитические центры и исследовательские организации применяют качественные методы оценки, ориентированные на выявление латентных угроз, процессов радикализации и транснациональных связей экстремистских групп.

Как отмечают Х. С. Кассаб и Дж. Д. Розен [18], наиболее полное представление о террористических рисках обеспечивает интеграция количественных и качественных подходов, позволяющая сопоставлять зарегистрированные инциденты с факторами скрытой угрозы. Такой подход способствует выявлению возможного разрыва между наблюдаемым уровнем террористической активности и реальным потенциалом распространения экстремизма.

Дополнительные возможности для выявления скрытых рисков создают современные цифровые технологии и методы анализа данных. В частности, К. Мауленов и соавторы [29] рассматривают применение интеллектуальных систем обработки информации, тогда как Э. Льясо и соавторы [21] анализируют процессы цифровизации, расширяющие инструментарий мониторинга и оценки рисков в различных сферах общественной безопасности.

Таким образом, сочетание количественных и качественных методов исследования позволяет обеспечить более комплексную и объективную оценку террористических угроз. В условиях Центральной Азии, где существенная часть рисков носит латентный характер, интегративная методология представляется наиболее эффективным подходом к анализу современного терроризма и факторов его распространения.

5. Итог аналитического обзора:

Систематический анализ литературы выявляет следующие ключевые закономерности:

1. Разрыв между фактической инцидентностью и латентной угрозой, особенно в Казахстане и Туркменистане.

2. Значимость транснациональных сетей и возвращающихся боевиков для формирования скрытой угрозы.

3. Институциональная устойчивость и международное сотрудничество существенно сдерживают активность террористических структур.

4. Необходимость интеграции количественных и качественных данных для оценки комплексного риска.

Таким образом, на базе обширного эмпирического материала, систематический анализ литературы показывает, что угрозы международного терроризма в Центральной Азии имеют комплексный характер: различие между фактическими инцидентами и латентными процессами, влияние транснациональных сетей и институциональной устойчивости. Существующие исследования предоставляют отдельные данные, но требуют интеграции количественных и качественных подходов для комплексной оценки рисков, что и реализуется в настоящем исследовании.

Материалы и методы

Целью данного исследования является выявление международного терроризма как угрозы национальной безопасности стран Центральной Азии и определение его характерных особенностей сегодня. В работе используется междисциплинарный подход с применением различных методов.

Ключевой исследовательский вопрос формулируется следующим образом: В какой степени уровень фактических террористических инцидентов отражает реальную структуру и интенсивность террористической угрозы в странах Центральной Азии, и какова роль латентных факторов в формировании этой угрозы?

Для операционализации данного вопроса поставлены уточняющие подзадачи:

- выявить динамику террористических инцидентов по данным Global Terrorism Database и Armed Conflict Location & Event Data Project;
- определить степень вовлечённости стран региона в транснациональные сети, включая Исламское государство - Вилаят Хорасан;
- сопоставить наблюдаемую инцидентность с латентными индикаторами угрозы.

Временные рамки исследования охватывают период 2015–2024 гг., что обусловлено следующими аналитическими соображениями:

- трансформацией глобального терроризма после ослабления Исламское государство на Ближнем Востоке;
- формированием и усилением регионального филиала Исламское государство – Вилаят Хорасан;
- ростом значимости феноменов «возвращенцев» и дистанционной радикализации;
- изменением роли Афганистана как ключевого источника транснациональной угрозы после 2021 года.

Таким образом, выбранный период фиксирует переход от централизованных террористических структур к децентрализованным сетям.

Исследование направлено на выявление соотношения между уровнем фактических террористических инцидентов и латентной инфраструктурной угрозой в странах Центральной Азии. В качестве эмпирической базы используются данные Global Terrorism Database и Armed Conflict Location & Event Data Project за период 2015–2024 гг., дополненные аналитическими материалами международных организаций.

Временной горизонт выбран с учётом трансформации глобального терроризма после ослабления Исламское государство и усиления региональных структур, прежде всего Исламское государство – Вилаят Хорасан, а также изменения роли Афганистан как источника транснациональной угрозы. Оценка угрозы осуществляется на основе двух групп критериев: количественных (частота и масштаб инцидентов, тип целей, степень организованности) и качественных (наличие радикальных сетей, уровень вовлечённости в транснациональные структуры, интенсивность радикализации, институциональная устойчивость и географическая экспозиция). Такой подход позволяет выявить разрыв между наблюдаемой инцидентностью и реальным уровнем риска и обеспечивает сопоставимость

стран региона в рамках единой аналитической модели. Географически исследование охватывает пять государств региона: Казахстан, Узбекистан, Кыргызстан, Таджикистан и Туркменистан. Затрагивается период 2015–2024 гг., что позволяет фиксировать следующее:

1. последствия территориальных поражений Исламского государства на Ближнем Востоке;
2. усиление афганского направления и активности Исламского государства – Вилаят Хорасан;
3. трансформацию угрозы от иерархических к децентрализованным и сетевым моделям.

Основными понятиями исследования являются международный терроризм – это умышленное насилие, совершённое с целью воздействия на политику, общество или экономику государства, которое выходит за рамки национальных границ и включает транснациональные связи, сети или организационные структуры. В рамках исследования акцент делается на:

– активность транснациональных организаций (например, Исламское государство – Вилаят Хорасан);

– взаимодействие с зарубежными ячейками;

– участие граждан стран Центральной Азии в зарубежных конфликтах.

Понятие террористический инцидент – это конкретное событие насилия, зафиксированное с угрозой или использованием оружия, направленное на достижение политических, идеологических или религиозных целей. В исследовании фиксируются:

– дата и место атаки;

– тип цели (государственные, гражданские, инфраструктурные объекты);

– количество жертв и масштаб ущерба;

– степень организованности (групповые действия vs. одиночные акты).

Понятие латентная (инфраструктурная) террористическая угроза – это скрытая способность террористических групп или отдельных акторов организовать атаки или влиять на безопасность страны, которая не проявляется в реальных инцидентах. Ключевые признаки:

– наличие радикализированных ячеек;

– транснациональные связи и каналы вербовки;

– возвращение боевиков;

– распространение идеологии;

– уязвимость государственных институтов;

– географическая экспозиция к зонам конфликтов (например, граница с Афганистаном).

Транснациональная сеть террористических организаций – это

Угрозы и риски международного терроризма в странах Центральной Азии

совокупность связанных между собой групп, структур и ячеек, действующих на территории нескольких государств и способных координировать действия, обмениваться ресурсами и распространять идеологию. В исследовании учитываются:

- участие стран Центральной Азии в этих сетях;
- каналы вербовки;
- логистика и коммуникация;
- влияние на локальные и региональные процессы безопасности.

Институциональная устойчивость – это способность государственных органов предотвращать, сдерживать и минимизировать угрозу международного терроризма.

Ключевые показатели:

- эффективность силовых структур;
- контроль над периферийными регионами;
- законодательные и профилактические меры.

Теоретический подход определяет понятие «международный терроризм», выявляя его внутренние характеристики, элементы, особенности и причины распространения. Функциональный подход помог определить основные предпосылки и тенденции развития террористической деятельности, а также проанализировать выявленные факторы, влияющие на региональную безопасность центральноазиатских государств. Логический анализ показал, что центральноазиатские государства имеют важное геополитическое значение благодаря своим энергетическим ресурсам и географическому положению, в частности, для участия в международных интеграционных проектах. Однако развитие этих стран ограничено угрозой терроризма из-за их близости к нестабильным государствам. Индуктивный подход, основанный на выявленных характерных элементах, позволил провести детальный анализ феномена международного терроризма. Синтетический метод, основанный на полученных результатах, позволил определить наиболее оптимальные варианты преодоления этой проблемы, в частности, репрессивные меры против распространения этого явления. Таким образом, работа проводилась в два этапа:

1. Первый этап состоял из теоретического исследования, то есть анализа концепции «международного терроризма», выявления его характерных черт, принципов применения и показателей, а также изучения этого незаконного явления в государствах Центральной Азии. Была проведена оценка последствий международного терроризма.

2. Второй этап, основанный на выявленных основных предпосылках и тенденциях развития террористических преступлений, позволил обосновать наиболее оптимальные решения этой проблемы, негативно влияющей как на национальную безопасность региона, так и на ситуацию в области безопасности в международном сообществе.

Результаты

Проблема международного терроризма особенно остро стоит в современном контексте. Это явление определяется как неоднократное применение политически мотивированного насилия негосударственными субъектами и его воздействие на территориальную целостность и неприкосновенность государства [16].

Центральноазиатский регион имеет важное геополитическое значение, поскольку известен своими энергетическими ресурсами, которые экспортируются во все части мира пятью странами – Таджикистаном, Туркменистаном, Кыргызстаном, Узбекистаном и Казахстаном. Стоит также отметить, что в Центральноазиатском регионе сталкиваются интересы крупных международных игроков, включая США, Россию и Китай [24].

Для Казахстана это важный и значимый транспортный узел для реализации проекта «Экономический пояс Шелкового пути». Си Цзиньпин, объявляя о проекте в Казахстане в 2013 году, подчеркнул совместную важность этого государства и других стран Центральной Азии [30].

Центральноазиатский регион относительно молод и современен, поскольку институциональная структура, определяющая государства как независимые и автономные международные образования и их роль в системе международных отношений, все еще находится в стадии развития. Это связано с тем, что эти страны сформировались как независимые государства после распада СССР. Центральноазиатские государства также характеризуются внутренними противоречиями, поскольку их развитие происходит между двумя политическими державами, а именно Китаем и Россией [31]. Сотрудничество с этими международными акторами представляет собой постоянный поиск баланса для обеспечения их интересов. В данном случае речь идет также о двух крупных интеграционных проектах: Экономическом поясе Шелкового пути и Евразийском экономическом союзе. Поэтому их объединение оказывает негативное влияние на развитие отношений между центральноазиатскими республиками [23]. Помимо возникновения различных угроз и трудностей в регионе, текущая ситуация еще больше осложняется отсутствием сотрудничества между государствами региона и конкуренцией внешних сил. Терроризм и экстремизм являются одними из главных угроз национальной безопасности центральноазиатских государств. К ним относятся сложные социально-экономические проблемы, такие как безработица, бедность и маргинализация, которые, в свою очередь, усиливают недовольство и в конечном итоге приводят к появлению экстремистских и террористических оппозиционных движений [15]. Сравнительная динамика (*Таблица 1.*) террористических инцидентов согласно данных Global Terrorism Database и ACLED за период 2015–2024 гг. показывает значительные различия между странами Центральной Азии.

Таблица 1. Сравнительный анализ террористических инцидентов в странах Центральной Азии

Страна	Количество инцидентов	Основные типы атак	Жертвы	Основные активные группы
Казахстан	12	одиночные атаки, акты саботажа	низкие	ИГИЛ-Хорасан (вербовка)
Узбекистан	8	локальные ячейки, раскрытые планы	н/д	ИДУ (исторически)
Кыргызстан	15	мелкие вооружённые нападения	низкие	локальные радикальные группы
Таджикистан	28	трансграничные атаки	средние	ИГИЛ-Хорасан, возвращенцы из Афганистана
Туркменистан	0	нет зафиксированных	0	латентная угроза, данные ограничены

Источник: составлено автором согласно данных Global Terrorism Database и ACLED

Таджикистан и Кыргызстан демонстрируют более высокую активность по сравнению с Казахстаном и Узбекистаном, что коррелирует с географической близостью к Афганистан и наличием трансграничных маршрутов.

При рассмотрении латентной угрозы и транснациональных связей, где качественный анализ аналитических отчетов (International Crisis Group, The Soufan Center) позволяет выделить следующие закономерности и типология стран Центральной Азии по функциям в системе международного терроризма (Таблица 2.):

1. Транснациональная интеграция:
 - Узбекистан и Кыргызстан: исторически активные участники сетей ИДУ;
 - Казахстан и Таджикистан: вовлечены через ИГИЛ-Хорасан, особенно в вербовке и пропаганде.
2. Локальная инфраструктура радикализации:
 - В Кыргызстане наблюдается сочетание слабого контроля над периферией и активной онлайн-вербовки;
 - В Таджикистане латентные ячейки усиливаются возвращением боевиков из Афганистана.
3. Институциональная устойчивость:
 - Казахстан и Узбекистан демонстрируют высокий уровень сдерживающих механизмов;
 - Туркменистан – закрытая система, данные ограничены, но латентные риски остаются.

Вывод: Латентная угроза не всегда коррелирует с фактическими инцидентами. Например, Туркменистан при нулевой зафиксированной инцидентности обладает скрытой уязвимостью.

Таблица 2. Сравнительный анализ ролей стран Центральной Азии на основе сочетания фактической и латентной угрозы

Роль страны	Пример	Обоснование
«Импорт угрозы»	Казахстан	Низкая инцидентность, но влияние ИГИЛ-Хорасан через вербовку
«Подавленная угроза»	Узбекистан	Исторические группы (ИДУ) контролируются силовыми структурами
«Гибридная уязвимость»	Кыргызстан	Средняя инцидентность + слабая институциональная устойчивость
«Трансграничный фронт»	Таджикистан	Высокая инцидентность, прямое влияние из Афганистана
«Латентно-непрозрачная модель»	Туркменистан	Нет зафиксированных атак, но риск скрыт и трудно измерим

Источник: составлено автором на основе аналитических отчетов International Crisis Group, The Soufan Center.

Основами географического и институционального факторов являются:

–Близость к Афганистану напрямую повышает риск трансграничной активности (Таджикистан, частично Туркменистан).

–Институциональная устойчивость сдерживает активность и латентные процессы (Казахстан, Узбекистан).

–Сетевой фактор усиливает латентную угрозу в странах с более слабым контролем над периферией и активными миграционными потоками (Кыргызстан, Таджикистан).

Сочетание географических, институциональных и сетевых факторов определяет дифференцированную структуру угроз в регионе.

Системная интерпретация угроз:

Анализ показывает, что регион следует рассматривать как дифференцированную систему, где страны выполняют разные функции в международных террористических сетях:

–низкая инцидентность - низкий риск;

–высокая институциональная устойчивость компенсирует географическую экспозицию;

–транснациональные сети становятся основным драйвером внутренних факторов угроз.

Ключевая аналитическая находка: латентная инфраструктура и транснациональные связи зачастую важнее, чем прямые фактические инциденты, для понимания реального уровня угрозы в регионе.

Стоит отметить, что эти внутренние факторы привели к появлению исламистских групп в регионе, в частности, Исламской партии возрождения Таджикистана, Исламского движения Узбекистана и организации «Хизб-ут-Тахрир аль-Ислами».

Террористическая сеть в Казахстане возникла в 2002 году, когда Исламский союз джихада (ИСД), отделившийся от более крупного Исламского движения Узбекистана (ИДУ) из-за разногласий в стратегии

распространения террористической идеологии, направил своих представителей в Казахстан. Эмиссары создали в Казахстане очень секретную и обширную террористическую сеть под названием «Муджахид Джамаат Центральная Азия», в которую входили граждане Казахстана, Кыргызстана и Узбекистана. На вербовку лидеров группы ушло около 1,5-2 месяцев. Это привело к подготовке смертников, которые были отправлены в Пакистан и Узбекистан. Группа также совершала вооруженные ограбления и бандитизм в Казахстане [10].

Исламское движение Узбекистана (ИДУ) некоторое время действовало в Узбекистане, пытаясь создать Ферганскую долину как отдельное государство. Это привело бы к отделению Ферганской долины от Таджикистана, Кыргызстана и Узбекистана. Ферганская долина - густонаселенный регион с высоким уровнем безработицы, что создает благоприятные условия для вербовки и деятельности радикальных организаций [8]. Подразделения этой организации активно участвовали на стороне оппозиции в гражданской войне в Таджикистане; после окончания боевых действий они отступили в Афганистан, где сражались против сил коалиции вместе с талибами. После отступления к пакистанской границе ИДУ сотрудничало с «Аль-Каидой», а позже присоединилось к «Исламскому государству» [7].

В период с 2012 по 2015 год также имели место случаи, когда граждане Казахстана покидали свои семьи и отправлялись в зону боевых действий на Ближнем Востоке. Некоторые эксперты даже называли это явление «семейным джихадом». Международные спонсоры помогали центральноазиатским боевикам мигрировать в Сирию. Престиж боевых действий в Сирии, а также их историческое и религиозное значение сыграли важную роль в решении центральноазиатских боевиков воевать на Ближнем Востоке [11]. После вытеснения международных террористических организаций из Сирии и Ирака коалиционными силами в 2017 году миграция в Сирию в значительной степени прекратилась. Граждане Казахстана, желающие оставаться членами международной террористической организации «Исламское государство», могут представлять угрозу в будущем; некоторые исследователи опасаются, что они будут совершать террористические акты в Центральной Азии. Что касается Исламской партии возрождения Таджикистана, то ее деятельность достигла пика во время вооруженного конфликта в гражданском государстве, и в результате основатели террористической организации смогли превратить ее в полноценную легальную оппозиционную партию [9]. Первоначально он использовал невоенную политическую борьбу как инструмент борьбы за власть и конструктивного диалога. В 2015 году заместитель министра обороны Таджикистана А. Назарзода предпринял попытку государственного переворота; в свою очередь, правительство обвинило лидера Исламской партии возрождения Таджикистана в финансировании этого восстания. Это привело к запрету деятельности партии в Таджикистане и ее признанию

экстремистской и террористической организацией. Учитывая все эти угрозы, в Центральной Азии был зафиксирован ряд террористических актов (Таблица 3).

Таблица 3. Террористические акты в странах Центральной Азии

Страна	Город	Тип	Количество погибших	Дата
Таджикистан	Исфара	Убийство полицейских	1	19.04.2009
Узбекистан	Андижан	Взрыв	2	26.05.2009
Таджикистан	Худжанд	Взрыв	4	03.09.2010
Таджикистан	Камароб	Вооруженное нападение	25	19.09.2010
Казахстан	Актобе	Взрыв	1	17.05.2011
Казахстан	Астана	Взрыв	1	23.05.2011
Казахстан	Актобе	Вооруженное нападение	3	01.07.2011
Казахстан	Атырау	Взрыв	1	31.10.2011
Казахстан	Алматы	Вооруженное нападение	1	08.11.2011
Казахстан	Тараз	Вооруженное нападение	7	12.11.2011
Таджикистан	Хорог	Убийство	1	21.07.2012
Казахстан	Алматы	Массовое убийство	14	30.07.2012
Таджикистан	Хорог	Вооруженное нападение	1	23.05.2014
Киргизия	Бишкек	Взрыв	1	19.05.2015
Таджикистан	Душанбе	Вооруженное нападение	39	04.09.2015
Казахстан	Актобе	Вооруженное нападение	21	05.06.2016
Казахстан	Алматы	Вооруженное нападение	10	18.07.2016
Киргизия	Бишкек	Взрыв	1	30.08.2016
Таджикистан	Дангара	Наезд на машине в толпу	4	29.07.2018

Источник: Е., Lemon, 2018.

На основании данных, представленных в таблице, можно сделать вывод о достаточной нестабильности государств Центральной Азии. Перечисленные террористические акты являются результатом внешних и внутренних проблем в регионе. Например, террористы организовали 19 смертоносных нападений, в результате которых погиб один или несколько человек, включая самих террористов. Также стоит отметить, что с 2008 по 2018 год в результате организованной преступности погибло 138 человек. Также очевидно, что большинство представленных террористических актов произошло в Казахстане, а более половины смертей - в Таджикистане.

Поэтому важно проанализировать общее число сторонников террористической и экстремистской деятельности и число осужденных лиц.

Следующие предложения выделяют конкретные меры, которые могут

усилить контртеррористические инициативы посредством регионального и глобального сотрудничества:

1. Внедрение региональной системы обмена разведывательной информацией. Страны Центральной Азии должны создать единую платформу для обмена разведывательной информацией с целью эффективного мониторинга и пресечения деятельности террористических сетей. Этот метод должен включать информацию от государств-членов ШОС и ОДКБ. Ключевые области сотрудничества включают мониторинг транснациональных перемещений боевиков, обмен разведывательной информацией о финансовых сетях, способствующих терроризму, и выявление инициатив по вербовке в интернете.

2. Проведение регулярных совместных контртеррористических учений. Государства-члены должны проводить частые совместные контртеррористические учения в рамках ОДКБ. Эти учения должны быть сосредоточены на таких ситуациях, как прорыв границы, освобождение заложников и городской терроризм. Инициативы по совместной подготовке могут включать альянсы с НАТО или другими глобальными организациями для повышения тактических и технологических возможностей.

3. Развертывание современных средств наблюдения. Современные технологии наблюдения, включая беспилотные летательные аппараты, биометрические системы и инструменты мониторинга на основе искусственного интеллекта, должны быть развернуты на ключевых пограничных переходах, особенно в регионах высокого риска, таких как Ферганская долина. Международные партнеры, такие как Китай и Европейский союз, могут предоставить техническую экспертизу и финансовую поддержку для этих инициатив.

Обсуждение

Терроризм приобрел особую популярность в XXI веке. По мнению Дж. ЛаФри, его отличительной чертой является отсутствие формального объявления войны со стороны нападающих, а также относительно высокая степень гибкости в распределении ответственности между фронтовыми организациями [12]. Это утверждение правдоподобно, поскольку в данном случае террористические методы представляют собой действия, используемые сторонами конфликта для достижения определенных целей насильственными средствами.

Главная цель использования террористических методов - запугивание гипотетического противника. Отличительными чертами военного конфликта являются масштабы применения обычного оружия, характер насильственных действий и специфические взаимоотношения между объектами конфликта и их субъектами.

В целом, при анализе понятия «терроризм» следует отметить, что этот термин имеет множество определений, но общепринятого нет.

Таким образом, ссылаясь на мнение Дж. Тиннес [17], он определяет это как своего рода насильственную идеологию, а также практику влияния на государственные органы для достижения желаемых целей посредством террористических и экстремистских актов. По мнению С. Госвами [27], в современном информационно-технологическом обществе источники конфликта будут определяться скорее аспектами культурной ориентации внутри национальных государств, чем идеологическими и экономическими факторами. То есть конфликты между государствами на фоне растущих культурных противоречий являются неизбежной частью развития цивилизации. Следует отметить, что интеграция постсоветских государств в демократическую систему очень сложна, а для восточных государств она еще сложнее. Этот фактор определяет возрастающую роль международного терроризма как средства политической манипуляции в контексте современной глобализации. Анализируя природу взаимоотношений между субъектом и объектом, терроризм можно условно разделить на «снизу вверх» и «сверху вниз». По мнению О. Мбануго [28], первый сценарий достаточно классичен: в этом случае радикальные подпольные организации, не находящиеся в системной оппозиции, то есть не имеющие официального представительства в государственных органах, используют террористические методы для достижения своих политических целей и получения необходимых ресурсов для реализации политических программ. Следует отметить, что современный терроризм служит не только дополнительным механизмом оказания политического давления, поскольку террористические акты часто приводят к военным конфликтам, направленным на получение определенных выгод и достижение целей. Сегодня международный терроризм - это новый тип надсистемного терроризма, направленный на содействие процессам глобализации насильственными средствами.

По мнению Г. Самира-Кассаба, одной из самых больших угроз в странах Центральной Азии является деятельность исламистских групп, направленная на организацию социальных протестов против авторитаризма, коррупции, бедности и социально-экономического неравенства [18]. Так, среди основных причин распространения радикального ислама он отмечает историко-географические факторы, межпоколенческий конфликт, неспособность государственных чиновников вести конструктивный диалог с политическими исламскими организациями, поддержку со стороны зарубежных стран и широко распространенные нарушения правосудия, одной из важнейших ценностей в исламе. Следует отметить, что во всех пяти центральноазиатских государствах официальное духовенство является единственной структурированной исламской силой, и в последнее время границы между ним и неофициальным духовенством начали размываться. Это связано с национализацией духовенства, активностью исламских движений и радикализацией молодого поколения.

Таким образом, в странах Центральной Азии возникло новое поколение радикальных исламских организаций. Они используют

цифровые технологии для распространения ислама, вербовки региональных государственных чиновников и продвижения идеи социального равенства в форме «исламского социализма».

Следует отметить, что исламистские организации представляют угрозу национальной и региональной безопасности во всех странах Центральной Азии. По мнению К. Фатимы и С. Зафара [22], риск повторения «арабской весны» высок, поскольку существует много сходств между государствами, пережившими это явление, и регионами Центральной Азии. Несмотря на продолжающиеся международные усилия по решению региональных проблем безопасности, Центральная Азия остается одним из наиболее конфликтных регионов мира. Следовательно, многие вопросы безопасности для стран Центральной Азии чрезвычайно актуальны в контексте формирования нового мирового порядка, ускорения глобализации и качественного изменения спектра угроз, которые могут повлиять на национальную безопасность государств региона.

Выводы

Таким образом, в странах Центральной Азии возникло новое поколение радикальных исламских организаций. Они используют цифровые технологии для распространения ислама, вербовки региональных государственных чиновников и продвижения идеи социального равенства в форме «исламского социализма». Следует отметить, что исламистские организации представляют угрозу национальной и региональной безопасности во всех странах Центральной Азии. По мнению К. Фатимы и С. Зафара, риск повторения «арабской весны» высок, поскольку существует много сходств между государствами, пережившими это явление, и регионами Центральной Азии. Несмотря на продолжающиеся международные усилия по решению региональных проблем безопасности, Центральная Азия остается одним из наиболее конфликтных регионов мира. Следовательно, многие вопросы безопасности для стран Центральной Азии чрезвычайно актуальны в контексте формирования нового мирового порядка, ускорения глобализации и качественного изменения спектра угроз, которые могут повлиять на национальную безопасность государств региона.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Sinnar S. Separate and Unequal: The Law of Domestic and International Terrorism // Michigan Law Review. – 2018. – Vol. 117. – P. 1333–1399.
- [2] Wilkinson P. Fighting the Hydra: International Terrorism and the Rule of Law // Terrorism, Ideology, and Revolution. – London : Routledge, 2019. – P. 205–222.
- [3] Buribayev Y.A., Khamzina Z.A., Suteeva C., Apakhayev N.Z., Kussainov S.Z., Baitekova K.Z. Legislative Regulation of Criminal Liability for Environmental Crimes // Journal of Environmental Accounting and Management. – 2020. – Vol. 8, No. 4. – P. 323–334. – DOI: 10.5890/jeam.2020.12.002.

[4] Faichuk O., Voliak L., Hutsol T., Glowacki S., Pantsyr Y., Slobodian S., Szeląg-Sikora A., Gródek-Szostak Z. European Green Deal: Threats Assessment for Agri-Food Exporting Countries to the EU // Sustainability. – 2022. – Vol. 14, No. 7. – Art. 3712. – DOI: 10.3390/su14073712.

[5] Тулеев М.С. Международный терроризм как угроза безопасности стран Центральной Азии: исследование в контексте современной геополитики и глобалистики : монография. – Алматы : Альманахъ, 2022. – 170 с.

[6] Lemon E. Talking up Terrorism in Central Asia // Kennan Cable. – 2018. – No. 38. – URL: https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/kennan_cable_38.pdf (дата обращения: 25.06.2026).

[7] Botakaraev B. Hizb-Ut Tahrir and the Islamic Movement of Uzbekistan in Central Asia: Objective and Analysis // Journal of Institute of Economic Development and Social Researches. – 2018. – Vol. 5. – P. 6–11.

[8] Jalalzai M.K. Prospect of Biological and Nuclear Terrorism in Central Asia and Russia: Foreign Fighters, the ISIS, Chechens Extremists, Katibat-i-Imam Bukhari Group, Islamic Movement of Uzbekistan and the Al Nusra Front. – New Delhi: Vij Books India Pvt Ltd, 2020. – Vol. 1.

[9] Collins K. Building a Social Base through Islamic Ideas and Spiritual Authority: The Islamic Renaissance Party of Tajikistan, 1999–2015 // Constitutionalism without Adjectives. – 2020. – P. 1–3.

[10] Карин Е. «Солдаты Халифата»: мифы и реальность. – Алматы: Власть, 2014. – 173 с.

[11] Карин Е., Зенн Д. Между ИГИЛ и Аль-Каидой: центральноазиатские боевики в Сирийской войне. – Алматы, 2017. – 312 с.

[12] LaFree G., Dugan L., Fahey S. Global Terrorism and Failed States // Peace and Conflict 2008. – 2020. – P. 39–54.

[13] Buribayev Y.A., Khamzina Z.A., Suteeva C., Apakhayev N.Z., Kussainov S.Z., Baitekova K.Z. Legislative Regulation of Criminal Liability for Environmental Crimes // Journal of Environmental Accounting and Management. – 2020. – Vol. 8, No. 4. – P. 323–334. – DOI: 10.5890/jeam.2020.12.002.

[14] Apakhayev N., Adilova K., Bugybay D., Toktybaev A., Kopbayev D. The Problem of Protecting the Rights and Legitimate Interests of the Child in the Family and Outside It // Danube. – 2024. – Vol. 15, No. 3. – P. 221–236. – DOI: 10.2478/danb-2024-0013.

[15] Khamzin A.S., Aldashev S., Tileubergenov Y.M., Kussainova A.K., Khamzina Z.A., Buribayev Y.A. Legal Regulation of Employment in Kazakhstan // International Journal of Environmental and Science Education. – 2016. – Vol. 11, No. 18. – P. 11907–11916.

[16] Netanyahu B. International Terrorism: Challenge and Response. – London: Routledge, 2017.

[17] Tinnes J. Bibliography: Terrorism in, or Originating from, the Caucasus, Central Asia, and Russia // Perspectives on Terrorism. – 2020. – Vol. 2.

[18] Kassab H.S., Rosen J.D. Terrorism and Organized Crime // The Illegal Drug Trade and Global Security. – 2022. – P. 101–121.

[19] Sheryazdanova G., Nurtazina R., Byulegenova B., Serikzhanova A., Dzhunusova A. Socioeconomic and Political Causes of Youth Radicalization during the January 2022 Events in Kazakhstan // *Global Perspectives*. – 2024. – Vol. 5, No. 1. – Art. 120495. – DOI: 10.1525/gp.2024.120495.

[20] Faichuk O., Voliak L., Hutsol T., Glowacki S., Pantsyr Y., Slobodian S., Szeląg-Sikora A., Gródek-Szostak Z. European Green Deal: Threats Assessment for Agri-Food Exporting Countries to the EU // *Sustainability*. – 2022. – Vol. 14, No. 7. – Art. 3712. – DOI: 10.3390/su14073712.

[21] Llazo E., Ryspaeva A., Kubiczek J., Mehdiyev V., Ketners K. Trends and Prospects of Financial System Development in the Context of Digitalization // *Theoretical and Practical Research in Economic Fields*. – 2024. – Vol. 15, No. 4(32). – P. 783–797. – DOI: 10.14505/tpref.v15.4(32).01.

[22] Fatima Q., Zafar S. New Great Game: Players, Interests, Strategies and Central Asia // *South Asian Studies*. – 2020. – No. 2.

[23] Wang J., Kong D. Counter-Terrorism Cooperation between China and Central Asian States in the Shanghai Cooperation Organization // *China Quarterly of International Strategic Studies*. – 2019. – Vol. 5. – P. 65–79.

[24] Margariti S. Defining International Terrorism to Protect Human Rights in the Context of Counter-Terrorism // *Security and Human Rights*. – 2018. – Vol. 29. – P. 173–198.

[25] Ismayilov V., Aslanzade I., Guliyev R., Ismayilov I., Lala J. Labour Migration and Development in Azerbaijan, 1998–2022 // *Applied Econometrics and International Development*. – 2024. – Vol. 24, No. 2. – P. 85–102.

[26] Lyndyuk A., Boiko V., Bruh O., Olishchuk P., Rurak I. Development of International Cooperation of the Borderline Territorial Communities of Ukraine with the EU Countries under Martial Law // *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. – 2023. – No. 5(52). – P. 244–255. – DOI: 10.55643/fcaptp.5.52.2023.4161.

[27] Goswami S., Bhatia K. International Terrorism // *World Affairs: The Journal of International Issues*. – 2020. – No. 3. – P. 110–129.

[28] Mbanugo O., Ewulum B.E. International Terrorism and Violation of Human Rights: A Legal Panacea // *Journal of Current Issues in Nigerian Law*. – 2022.

[29] Maulenov K., Kudubayeva S., Razakhova B. Modern Problems of Face Recognition Systems and Ways of Solving Them // *Revue d'Intelligence Artificielle*. – 2023. – Vol. 37, No. 1. – P. 209–214. – DOI: 10.18280/ria.370126.

[30] Shulin C., Yipu Z. President Xi's Silk Road Stories: A New Era Begins in Kazakhstan [Электронный ресурс]. – 2024. – URL: <http://en.people.cn/n3/2024/0703/c90000-20188573.html> (дата обращения: 25.06.2026).

[31] Kalaganov B., Madiyarova A.S., Sartayeva K.R., Kim E.P., Apakhayev N., Buribayev Y.A. Legal Fundamentals of Kazakhstan's Environmental International Cooperation: New Vectors of Legislative Reforms // *Journal of Environmental Management and Tourism*. – 2018. – Vol. 9, No. 7(31). – P. 1525–1538. – DOI: 10.14505/jemt.v9.7(31).16.

THREATS AND RISKS OF INTERNATIONAL TERRORISM IN CENTRAL ASIAN COUNTRIES

*Tuleyev M.¹

^{*1} Academy of the National Security Committee of the Republic of Kazakhstan,
Kazakhstan, Almaty

Abstract. The study is very relevant due to the fact that regional integration processes are related to the phenomenon of globalization. Due to regional integration processes and the weakening of the state structure of many countries in general, especially the countries of Central Asia, the threat of international terrorism, which undermines global security, has also increased. The purpose of this study is to analyze the initial conditions for the formation of international terrorism and extremism in the region. For this purpose, several methods were used in the study, such as the theoretical method, the method of logical analysis, the method of deduction, the method of induction, the dogmatic method, and others. The study showed that the availability of energy resources and, in particular, the geographical position of the Central Asian states have very important geopolitical significance for participation in international integration projects. However, at the same time, the terrorist threats arising from the numerous internal problems that give rise to this phenomenon slow down the development of countries. It was noted that international terrorism is a serious problem for the integration of functional development. The main conditions and directions of the development of terrorist activity were identified, and most importantly, an analysis of the identified factors related to the regional security of the Central Asian states was carried out. It was also revealed that at the current stage there is a possibility of an increase in the activities of terrorist, extremist and separatist groups in the region. A global, integrated approach has been proposed that will allow for increased national and international security levels to prevent the spread of these events.

Keywords: integration processes, geopolitics, extremism, international terrorism, terrorist threats, Central Asia, national security

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТЕРРОРИЗМНІҢ ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ЕЛДЕРІНДЕ ТӨНЕТІН ҚАУІП-ҚАТЕРЛЕРІ

*Түлеев М.¹

^{*1} Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитетінің академиясы,
Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада Орталық Азия елдеріндегі аймақтық интеграциялық процестердің жаһандануы құбылысымен байланысты халықаралық терроризм мәселесі қарастырылады, және тиісінше, зерттеліп отырған мәселе кең таралған және Орталық Азия елдерінің мемлекеттік құрылымының тұрақтылығының бұзылуына айтарлықтай теріс әсер етеді. Жалпы, халықаралық терроризм қазіргі уақытта жаһандық

қауіпсіздікті бұзатын фактор ретінде қабылданады. Жұмыстың мақсаты - аймақта халықаралық терроризм мен экстремизмнің қалыптасуының алғышарттарын талдау. Мақалада теориялық әдіс, логикалық талдау әдісі, дедукция әдісі және индукция әдісі сияқты әдістер қолданылады. Зерттеу барысында Орталық Азия мемлекеттерінің геосаяси маңызы зор екені анықталды, бұл, атап айтқанда, энергетикалық ресурстардың тиімділігі мен географиялық орналасуына байланысты халықаралық интеграциялық жобаларға қатысуын белсендіреді. Алайда, бұл құбылысқа әсер ететін бірқатар ішкі мәселелерге, сондай-ақ басқа да себептерге байланысты елдердің дамуы терроризм қаупіне байланысты баяулайды. Халықаралық терроризм аймақтық интеграцияның функционалдық дамуына айтарлықтай кедергі келтіретіні атап өтілген. Мақалада террористік қызметтің дамуының негізгі алғышарттары мен бағыттары анықталады, Орталық Азия мемлекеттерінің аймақтық қауіпсіздігіне әсер ететін факторлар анықталып, талданады, сондай-ақ халықаралық терроризмнің себептері мен салдары бағаланады. Сондай-ақ, осы кезеңде аймақта террористік, экстремистік және сепаратистік топтардың белсенділігінің артуы мүмкін екендігі анықталады. Бұл оқиғалардың таралуын болдырмау үшін жаһандық контексте ұлттық және халықаралық қауіпсіздік деңгейін нығайту қажет.

Тірек сөздер: интеграциялық процестер, геосаясат, экстремизм, халықаралық терроризм, террористік қауіп, Орталық Азия, ұлттық қауіпсіздік

Статья поступила / Мақала түсті / Received: 06.01.2026.

Принята к публикации / Жариялауға қабылданды / Accepted: 26.06.2026

Информация об авторе:

Тулеев Мурат - доктор философии (PhD), Академия Комитета национальной безопасности Республики Казахстан, Алматы, Казахстан, muratkemer65@mail.ru

Автор туралы мәлімет:

Тулеев Мұрат – философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитетінің академиясы, Алматы, Қазақстан, muratkemer65@mail.ru

Information about the author:

Tuleyev Murat – Doctor (PhD), Academy of the National Security Committee of the Republic of Kazakhstan, Kazakhstan, Almaty muratkemer65@mail.ru

UDC 327.8

IRSTI: 11.25.07

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2026.64.2.015>

LANGUAGE PLATFORMS AND ENERGY COOPERATION: COMPARATIVE FUNCTIONS OF CONFUCIUS INSTITUTES IN CENTRAL ASIA AND NORTH AFRICA

*Ma Y.¹, Augan M.², Chen H.³

^{*1,2,3} Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Abstract. First introduced in 2013, the Belt and Road Initiative (BRI) has come to encompass a wide range of activities, from large-scale infrastructure projects and expanding trade relations to cultural and educational exchange across Eurasia and Africa. Although these dimensions are well covered in the existing literature, the more routine and practical roles of Confucius Institutes (CIs) - especially where energy cooperation intersects with vocationally oriented language training - remain comparatively underexplored. Drawing on a qualitative comparative design, this study examines the distribution and everyday operation of Confucius Institutes in Central Asia and North Africa using institutional materials, official trade statistics, and recent academic work.

Rather than following trade volumes in any straightforward way, the presence and orientation of Confucius Institutes appear to be shaped by a combination of host-country policy priorities, labour-market needs, and the sectoral profile of ongoing energy and infrastructure projects. In Central Asia, CIs are commonly embedded in pragmatic language training linked to employment in oil, gas, and transport-related fields. In North Africa, Confucius Institutes are frequently involved in cultural programming and business-oriented events. Much of this activity takes place alongside language teaching and includes public lectures, exchanges, and occasional discussion of sustainability-related topics.

The comparison points to differences in how similar institutional arrangements are taken up in different regional contexts. In some settings, Confucius Institutes are closely connected to local development needs and routine forms of cooperation, while in others they remain more loosely associated with cultural exchange activities.

Keywords: Confucius Institutes, Belt and Road Initiative (BRI), Central Asia, North Africa, language education, energy projects, regional comparison, vocational training

Introduction

Since 2013, the BRI has widened China's engagement in Central Asia and North Africa. Most writing follows the headline infrastructure - pipelines, rail links and ports. Much less is said about the educational institutions that develop alongside these projects, and cross-regional comparisons of Confucius Institutes

are still uncommon. That gap makes their role in preparing people for energy-related work easy to overlook.

Confucius Institutes (CIs) belong to this less visible layer of the BRI. Most are hosted by foreign universities, where they organise Mandarin classes, stage cultural activities and, in some cases, help arrange academic exchanges or joint degree programmes. Over the past two decades, they have grown into a network of more than 500 branches worldwide [1], and are frequently described in general terms as instruments of China's cultural diplomacy. That label captures part of what they do, but it does not tell the whole story. In a number of host countries, CIs are also woven into more practical agendas of technical training and professional skills development, helping to prepare local workers for projects associated with the BRI, particularly in energy and infrastructure.

Central Asia (CA) and North Africa (NA) offer two particularly useful settings in which to explore these dynamics. In CA, countries such as Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan and Tajikistan either share land borders with China or are linked to it through overland transport and energy corridors. They hold substantial oil, gas and mineral reserves and host a number of flagships BRI projects, including the China-Central Asia gas pipeline. In North Africa, countries such as Egypt, Morocco, Tunisia and Algeria sit astride major maritime routes linking Asia, Europe and Africa. Rather than relying solely on hydrocarbons, their economies draw on a broader mix of activities, including tourism, agriculture, manufacturing and a range of service industries. Placing North Africa alongside Central Asia, therefore, makes it possible to see how a similar institutional form - the Confucius Institute - can assume quite different functions in contrasting regional settings.

Comparing these two regions can clarify what shapes the presence and activities of CIs. Do institutes emerge mainly where trade with China has already reached high levels? Or are they more strongly associated with particularly close political relationships? A third possibility is that CIs follow more specific labour-market needs, for example when governments require Chinese-language training to staff joint projects. In light of existing research on the BRI and China's soft power, this article addresses three related questions: (1) how Confucius Institutes are distributed across Central Asia and North Africa; (2) whether there is a relationship between the number of Confucius Institutes and bilateral trade volumes with China; and (3) how Confucius Institutes contribute to energy cooperation and human capital development in the two regions.

Previous studies on the Belt and Road Initiative have largely focused on how infrastructure, energy, and trade corridors reshape regional political economy, with particular attention to pipelines and overland connectivity in Central Asia [2 - 3]. Official country briefs likewise emphasize education and cultural exchange as part of China's sustained engagement with the region alongside energy and transport cooperation [4]. In North Africa, policy-oriented analyses note a widening economic footprint that extends beyond hydrocarbons

into manufacturing and services [5]. In parallel, scholarship on soft power and public diplomacy treats Confucius Institutes as institutional channels of cultural outreach [6 - 7], while critical work highlights governance tensions and sensitivities around external funding [8 - 9].

Even so, genuinely interregional comparisons of Confucius Institute functions remain limited in the existing literature [10]. Du's discussion of the "Chinese + Vocational Skills" programme suggests that when institutes are embedded in vocational or technical settings, their activities tend to become more industry-oriented and skills-based than when they operate mainly as general cultural centres [11]. Building on this insight, the present study brings together evidence on CI distribution, trade magnitudes, and sectoral energy cooperation to compare Central Asia and North Africa, linking material projects under the BRI with the everyday work of language and cultural platforms [6 - 10].

Description of Materials and Methods

Data sources. CI locations come from the CI Worldwide database [1], checked against institute websites and opening notices. Trade totals are reported on PRC Ministry of Foreign Affairs country pages (2024-2025) [4]. Press reporting is used only as background (including re-export discussion), not for disaggregated figures.

Bilateral trade data come primarily from country pages on the website of the Chinese Ministry of Foreign Affairs, complemented by press reports that summarize recent trends. For 2024, these materials report trade volumes of USD 43.8 billion with Kazakhstan, USD 22.7 billion with Kyrgyzstan, USD 13.8 billion with Uzbekistan, USD 10.6 billion with Turkmenistan and roughly USD 3.9 billion with Tajikistan (the latter figure is based on 2023 data) [4]. In the same year, China's trade with Egypt is said to have reached about USD 17.4 billion, with Morocco USD 9.0 billion and with Tunisia roughly USD 2.5-3.0 billion [4].

For additional context on recent trade dynamics and sectoral narratives, the article draws on press summaries that synthesise developments in China-Central Asia economic relations, especially the role of transit and re-export trade in shaping headline figures. Such sources do not provide detailed disaggregated statistics, but they help to contextualise official totals and identify recurring mechanisms discussed in the analysis [12].

Methodology. This article adopts a comparative case-study design. Central Asia and North Africa are treated as two regional clusters that are both deeply involved in the Belt and Road Initiative, yet differ in their historical legacies, institutional settings and patterns of engagement with China. Rather than aiming for exhaustive country coverage, the analysis focuses on a small number of cases in each region that are relatively well documented and that host Confucius Institutes. The goal is to identify recurring patterns and plausible mechanisms, not to produce definitive rankings or precise causal estimates.

The empirical discussion draws on three broad types of material. First,

data on the distribution of Confucius Institutes and classrooms are taken from publicly available compilations and institutional websites. Second, basic figures on trade volumes, energy cooperation and sectoral ties are assembled from official Chinese and host-country statistics, complemented by reports from international organizations. Third, the article engages with a growing body of secondary scholarship on the BRI, soft power and China's educational and cultural diplomacy in different world regions. These sources are read together to build an interpretive picture of how language and cultural platforms intersect with material forms of cooperation.

Inevitably, the empirical material is uneven: some countries are covered in much greater detail than others, and in places the available information is patchy or out of date. As a result, the argument should be read as exploratory and illustrative. It offers a structured set of observations and hypotheses about regional variation in the functions of Confucius Institutes, rather than a final verdict on their impact.

Results

Distribution of Confucius Institutes. The current map of Confucius Institutes in Central Asia and North Africa reflects both the timing of China's engagement and the way host governments have set their policy priorities. In Central Asia, thirteen CIs are found in four states: five in Kazakhstan, four in Kyrgyzstan and two each in Uzbekistan and Tajikistan [1]. They are largely concentrated in cities that play a central role in energy and infrastructure cooperation with China. In Kazakhstan, for example, CIs are hosted by Al-Farabi Kazakh National University in Almaty, K. Zhubanov Aktobe State University in Aktobe, L. N. Gumilyov Eurasian National University in Astana, and several other institutions in different provinces. These universities train students who may go on to work in oil and gas companies, pipeline operations, logistics, or customs services. In Kyrgyzstan, CIs are similarly attached to universities in Bishkek, Osh and Jalal-Abad, providing relatively broad territorial coverage within the country.

North Africa has a smaller network. Egypt's four CIs are located at Ain Shams University, Suez Canal University, Cairo University and Alexandria University. Morocco hosts three institutes at Abdelmalek Essaadi University, Hassan II University and Mohammed V University. Tunisia opened its first CI at the University of Carthage in 2019, and Algeria's institute at the University of Algiers II is listed in the 2024 compilations used for this study [1]. Rather than dispersing CIs across many secondary cities, North African governments have opted for a more selective approach, concentrating institutes in a limited number of high-profile universities that function as symbolic "gateways" for cultural and academic exchange. One possible reading is that the demand for highly specialized, technical Mandarin training is lower in NA than in CA, where energy projects are more labour-intensive and require a larger pool of bilingual staff.

Central Asia has more Confucius Institutes (13 across four countries) and, in many cases, a stronger focus on practical Mandarin for work in energy, transport and related sectors. North Africa has fewer institutes (nine across four countries) and tends to prioritise cultural activities and general business communication, with vocational elements appearing less consistently. This provides the backdrop for the discussion that follows.

Figure 1 highlights a mismatch between CI counts and headline indicators of economic weight. Although Egypt’s economy is larger in absolute terms, China’s trade with Kazakhstan was substantially higher in 2024 (USD 43.8 billion versus USD 17.4 billion with Egypt) [4]. This implies that CI distribution is driven less by total trade volumes and more by host-government strategies and the demand for Chinese-language skills linked to particular cooperation projects.

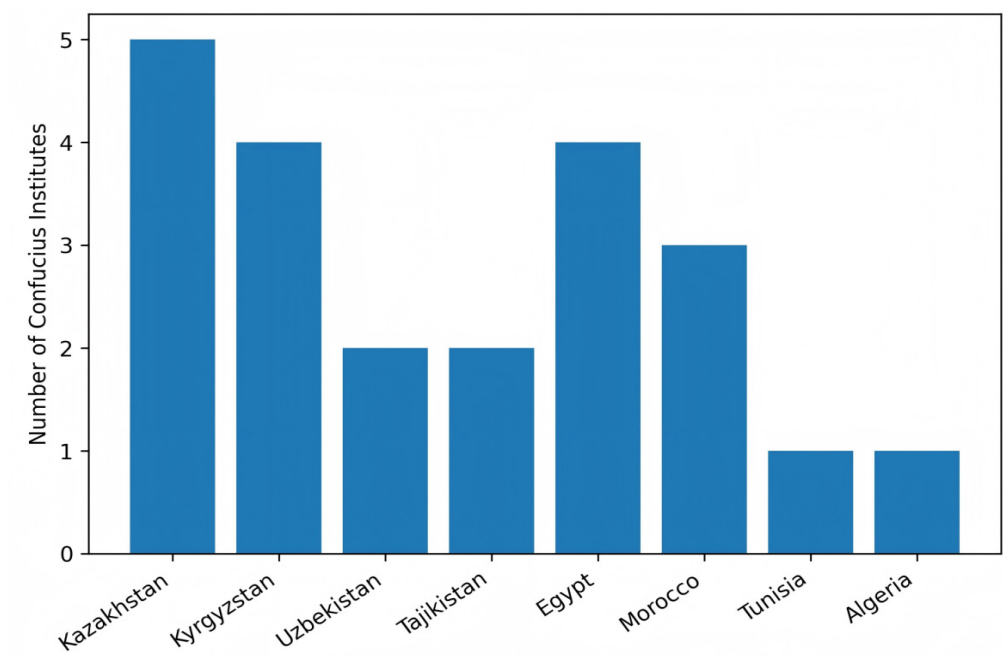

Figure 1. Distribution of Confucius Institutes in Central Asia and North Africa
Source: CI Worldwide database, country totals counted by the author [1]

Trade magnitudes and sectoral patterns. The trade figures underline a basic point: economic engagement with China does not rise or fall in step with the number of Confucius Institutes (CIs) in a given country. In 2024 (except Tajikistan, for which the latest available figure is for 2023), China’s trade reached USD 43.8 billion with Kazakhstan, USD 22.7 billion with Kyrgyzstan, USD 13.8 billion with Uzbekistan, USD 10.6 billion with Turkmenistan, and roughly USD 3.9 billion with Tajikistan [4]. Turkmenistan is included here to reflect the regional trade structure, even though the CI distribution analysis focuses on the

Central Asian states covered in the institute dataset. Seen in context, the figures point to an established level of trade between China and Central Asia.

Trade with China differs among Central Asian countries. These differences can be seen in both exports and imports, which vary from country to country. Factors such as natural resources and existing industrial capacity play a role in shaping these trade flows.

In Kazakhstan, exports to China mainly include crude oil, natural gas, and uranium. These products account for a large share of total exports. Imports from China show a different picture and are largely made up of machinery, vehicles, and consumer goods. As a result, energy products dominate Kazakhstan's exports, while manufactured goods form the bulk of imports. This reflects the current structure of the economy and the way trade with China has developed over time.

Trade involving Kyrgyzstan shows a different pattern. Official statistics largely reflect re-export activity, as Chinese goods enter the country and then move onward to Russia and other neighbouring markets. Although Kyrgyzstan's domestic market is relatively small, these trade flows mean that the country is involved in the movement of goods across the region [12].

Central Asian trade with China varies. Kazakhstan mostly exports oil, gas and uranium and imports machinery and consumer goods. Kyrgyzstan's totals are lifted by re-exports, while Uzbekistan is more mixed. Turkmenistan is shaped mainly by pipeline gas, and Tajikistan trades on a smaller scale, exporting aluminium and cotton and importing construction and industrial equipment.

When the focus shifts to North Africa, trade appears more limited in scale. For 2024, China-Egypt trade is reported at around USD 17.4 billion, China-Morocco trade at about USD 9.0 billion and China-Tunisia trade at roughly USD 2.5-3.0 billion [4]. Egypt imports mainly mechanical and electrical products, vehicles and everyday consumer goods from China, and exports agricultural products and crude oil. Morocco's imports from China include manufacturing equipment and other industrial inputs, while its exports to China consist largely of phosphates and agricultural produce. In Tunisia, trade is shaped above all by Chinese exports of machinery and electronics, with Tunisian exports focusing on textiles and other light consumer goods. Overall, these patterns confirm that North Africa's trade with China is smaller in volume and, on the whole, more imbalanced than that of Central Asia.

Dynamics over time also differ between the two regions. In Central Asia, the recent increase has been driven by rising Chinese exports of machinery, electronics and consumer goods, alongside continued imports of natural resources. In Kyrgyzstan, rapid growth in transit trade has created demand for bilingual customs brokers and logistics staff - a niche that some CI graduates have been able to fill [12]. In North Africa, Morocco's trade with China nearly doubled between 2016 and 2024, supported by joint ventures in phosphate processing and automotive manufacturing. Tunisia's slower trade growth, by contrast, is partly related to the absence of large-scale energy projects. Overall,

these developments suggest that trade volumes and CI presence may reinforce each other in some cases, but the relationship is mediated by sectoral structures, labour-market requirements and broader political considerations rather than by simple numerical correlations.

Figure 2 reinforces this point by showing that strong bilateral trade ties with China do not necessarily translate into a denser Confucius Institute presence.

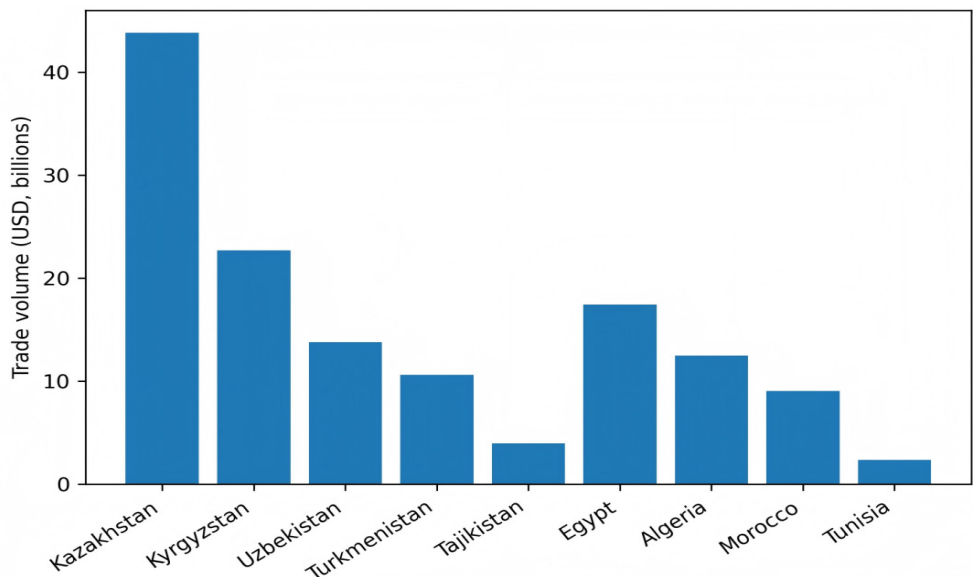

Figure 2. Bilateral Trade Volume between China and Selected Countries, 2024
Source: PRC MFA; CI Worldwide; author’s compilation [1 - 4].

Discussion

Functional roles of Confucius Institutes. The everyday work of Confucius Institutes is closely entangled with local cooperation projects in both regions, but the emphasis differs. In Central Asia, large Chinese investments in pipelines, mines and hydropower plants have created a steady demand for local employees who can communicate with Chinese engineers and managers. Many CIs in the region therefore go beyond basic conversation classes. They offer modules that introduce technical vocabulary, workplace routines and safety procedures, often in cooperation with engineering faculties or partner firms. In several universities, internships and short placements with Chinese companies are advertised directly through the CI, which can make the transition from language study to work placements more straightforward for students. This mixture of language training and vocational preparation helps to explain why Central Asia hosts a relatively dense network of CIs despite its small and scattered population.

In North Africa, energy cooperation is present, but Confucius Institutes are more often used as broad cultural and educational hubs. They offer Mandarin for

students, officials and business audiences, and they also run public events and short courses linked to tourism, transport and general business communication. They are less often tied directly to specific energy projects.

Social and educational impacts. Beyond their immediate links to trade and investment, CIs play a role in the formation of human-capital networks. At the 2018 Forum on China-Africa Cooperation, Chinese authorities announced expanded scholarship and training schemes for African youth. In some cases, Confucius Institutes act as a local point of contact: they share information, help with applications, and offer short pre-departure language and culture sessions.

In Central Asia, scholarship schemes often focus on engineering, logistics and related fields connected to pipelines, mining and transport corridors. Graduates who return to their home countries bring back both technical expertise and Mandarin skills that fit local labour-market needs. In North Africa, scholarship portfolios increasingly feature business administration, IT and environmental studies. Alumni frequently note that the benefits extend far beyond language: living and studying in China tends to strengthen adaptability, intercultural competence and project-management skills, which are valuable for managing joint ventures or coordinating supply chains.

Domestic education reforms have reinforced these dynamics. In several Central Asian universities, Mandarin has been made compulsory for particular majors in international relations, engineering or logistics, and some institutions now offer joint degree programmes that combine Chinese language study with law, IT or transport management. In this environment, students are inclined to treat Mandarin less as a purely cultural add-on and more as a practical skill that can improve their chances of working in state-owned enterprises, customs offices or government agencies.

In North Africa, the work of Confucius Institutes is no longer confined to university campuses. Many now cooperate with secondary schools and vocational colleges, offering elective Mandarin classes and short training modules. Summer camps, language contests, and cultural festivals attract wide participation and make learning Mandarin appear as a normal part of formal education, rather than a marginal or hobby-based activity.

Confucius Institutes (CIs) have increasingly become part of wider public conversation about modernisation and where culture fits within it.

In much of Central Asia, Mandarin is commonly approached in practical terms. Many parents treat it as a useful skill that may improve future job prospects, particularly in economies where Chinese-backed infrastructure projects and investment play a visible role. Media reports tend to emphasise scholarships, certification routes, and job-related opportunities associated with Mandarin learning.

In North Africa, views on Confucius Institutes are not uniform and differ across countries and contexts. In some settings, CIs are discussed in connection with education, training, and possible career opportunities, while in others they

are approached with greater caution. Public discussions sometimes refer to issues of cultural influence and to questions about the place of local or regional languages and traditions over time. These topics appear alongside more practical considerations and are mentioned as part of broader conversations, rather than being framed solely in terms of immediate economic outcomes.

Confucius Institutes are often linked to local partners, including universities and cultural organisations, in the delivery of routine activities. Collaboration with universities, museums, artists, and cultural organisations has become a regular part of their activities. Programmes are often put together jointly and may take the form of exhibitions, workshops, public talks, or small festivals. In practice, these activities tend to bring Chinese cultural practices into the same space as local traditions, encouraging interaction and shared interpretation rather than a one-directional presentation of culture.

At the same time, energy transition and green cooperation have become more salient within Belt and Road engagement. As attention has broadened from fossil fuels to low-carbon initiatives, geographic conditions increasingly shape what is feasible: Central Asia's steppe and highland environments support wind and solar projects linked to cross-border infrastructure, while North Africa's desert irradiance and coastal connectivity favour utility-scale renewables and grid-related development. Sustainability themes have therefore begun to appear more routinely in CI programming, though in different ways-skills-oriented modules and technical-university cooperation in Central Asia, and public-facing forums (conferences, lectures, workshops) in North Africa. Overall, the comparison points to a functional divergence: Central Asian CIs are more tightly embedded in vocational and technical contexts aligned with resource and infrastructure projects, whereas North African CIs more often operate as cultural-educational platforms with stronger emphasis on services, business communication, and increasingly "green" themes. The implication is practical: educational diplomacy is most effective when CI programming is fitted to local priorities rather than applied as a uniform template.

Conclusion

This article has compared the roles and functions of Confucius Institutes in Central Asia and North Africa. On the figures available at the time of writing - 2024 trade totals as reported on PRC Ministry of Foreign Affairs country pages [4] and CI location counts from CI Worldwide [1] - Central Asia has more institutes than North Africa (13 compared with 9), even though some North African economies - Egypt, for instance - are larger overall. Rather than simply mirroring trade volumes, the spread of CIs seems to follow labour-market demands and host-government strategies. In Central Asia, institutes are closely linked to energy cooperation, providing vocationally oriented language training and facilitating technical communication around pipelines, mining and infrastructure projects. In North Africa, CIs act mainly as cultural intermediaries but have begun to

move into business, digital and green themes as cooperation with China becomes more diversified. Trade data point to persistent asymmetries: Central Asian states export oil and gas to China and import manufactured goods, while many North African countries import considerably more from China than they export [4]. The evidence therefore suggests that cultural-diplomacy instruments are more effective when they are adjusted to the economic structures and political settings of each region.

The findings have implications for how Confucius Institute (CI) programmes are organised in different regional settings. In Central Asia, links between Mandarin instruction and vocational or technical education appear especially relevant, given the close connection between language demand and employment in energy, logistics, and related sectors. Where institutes, universities, and employers are able to work more closely together, the transition from classroom learning to project-based work tends to be more intelligible for students, rather than being left to individual initiative alone.

In North Africa, the broader labour market is often reflected in CI activities, which may include business communication, basic digital skills and, in some cases, sustainability-related topics, although this varies by country. This exploratory article focuses on Central Asia and North Africa. Trade totals are for 2024; other public sources were accessed up to January 2026. Further research could extend the comparison and use longer-term observation and interviews to see how CI work shifts as cooperation moves from project delivery to routine operation.

Viewed from this angle, differences can be noted across settings in the way educational cooperation is organised. Practices are not the same in all contexts and vary depending on local conditions and on how institutions such as Confucius Institutes are used in specific situations. In some cases, connections between education, economic activity, and sustainability take shape through locally defined arrangements, rather than through a single or standardised model applied across regions.

REFERENCES

- [1] Confucius Institute (CI Worldwide). The CI Worldwide database. - 13.01.2026. <https://ci.cn/en/qqwl>
- [2] Laruelle M., ed. China's Belt and Road Initiative and Its Impact in Central Asia. - Washington, D.C.: GWU Central Asia Program, 2018.
- [3] Pop I. L. China's Energy Strategy in Central Asia: Interactions with Russia, India and Japan // UNISCI Discussion Papers. - 2010. - No. 24. - P. 197–220. - 10.2010. https://www.ucm.es/data/cont/media/www/pag-72501/UNISCI%20DP_24_POP.pdf
- [4] Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. China and Egypt; China and Morocco; China and Tunisia; China and Algeria. - 2024–2025. - 13.01.2026. https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/gjhdq_665435/2913_665441/2813_663616/

[5] Ghafr A. A., Jacobs A. L. Beijing Strengthens Its Presence in North Africa. - Brookings. -09.09.2019. <https://www.brookings.edu/articles/beijing-strengthens-its-presence-in-the-maghreb/>

[6] Hartig F. Chinese Public Diplomacy: The Rise of the Confucius Institute. - London: Routledge, 2016.

[7] Nye J. S. Soft Power: The Means to Success in World Politics. - New York: PublicAffairs, 2004.

[8] Brady A. M. Marketing Dictatorship: Propaganda and Thought Work in Contemporary China. - Lanham: Rowman & Littlefield, 2014.

[9] Chey J. Confucius Institute Decline Signals China's Soft Power Shift // East Asia Forum. -13.09.2025. <https://eastasiaforum.org/2025/09/13/confucius-institute-decline-signals-chinas-soft-power-shift/>

[10] Tian Z. Transnational Higher Education in the Shifting International Context: A Scoping Review of Confucius Institutes Worldwide // Journal of Educational Research and Review. - 2025. - Vol. 8. - No. 1. - P. 57-69. - 11.09.2025. <https://doi.org/10.62767/jerr801.1122>

[11] Du, Z. "Based on research on the demand for 'Chinese + vocational skills' competency model." Lifelong Education, 2020, 9(5): 17–20. [In Chinese]. DOI:10.18282/le.v9i5.1194.

[12] China's Trade with Central Asia Hits \$94.8 Billion in 2024 // Orda.kz (Orda English). - 03.02.2025. <https://en.orda.kz/chinas-trade-with-central-asia-hits-948-billion-in-2024-4874/>

ОРТАЛЫҚ АЗИЯ МЕН СОЛТҮСТІК АФРИКАДАҒЫ КОНФУЦИЙ ИНСТИТУТТАРЫНЫҢ САЛЫСТЫРМАЛЫ ФУНКЦИЯЛАРЫ: ТІЛДІК ПЛАТФОРМАЛАР ЖӘНЕ ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ

*Ма Я.¹, Ауган М.², Чэнь Х.³

^{*1,2,3} Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. 2013 жылы алғаш рет ұсынылған «Бір белдеу, бір жол» бастамасы (BRI) уақыт өте келе Еуразия мен Африкадағы ауқымды инфрақұрылымдық жобаларды, сауда байланыстарының кеңеюін, сондай-ақ мәдени және білім беру алмасуларын қамтитын көпқырлы саясаттық шеңберге айналды. Бұл бағыттар әдебиетте кеңінен қарастырылғанымен, Конфуций институттарының (КИ) күнделікті және практикалық қызметі - әсіресе энергия саласындағы ынтымақтастық кәсіптік бағыттағы тілдік даярлықпен тоғысатын жағдайларда - салыстырмалы түрде жеткіліксіз зерттелген. Сапалық салыстырмалы зерттеу дизайнына сүйене отырып, мақала Орталық Азия мен Солтүстік Африкадағы Конфуций институттарының таралуын және күнделікті жұмыс істеу ерекшеліктерін институционалдық материалдар, ресми сауда статистикасы және соңғы академиялық еңбектер негізінде талдайды.

Сауда көлемдерімен тікелей әрі бірмәнді байланыс байқала бермейтін жағдайда, КИ-лардың болуы мен бағдарламалық бағыты көбіне қабылдаушы елдердің саяси басымдықтары, еңбек нарығының сұранысы және іске асырылып жатқан энергия мен инфрақұрылым жобаларының салалық құрылымымен айқындалатын сияқты. Орталық Азияда КИ-лар мұнай-газ және көлік салаларына қатысты жұмыспен қамтуға бағдарланған прагматикалық тілдік оқытуға жиірек кіріктіріледі. Солтүстік Африкада Конфуций институттары көбіне мәдени бағдарламаларға және бизнеске бағдарланған іс-шараларға тартылып, бұл қызмет тіл үйретумен қатар қоғамдық дәрістерді, алмасуларды және кейде орнықтылыққа қатысты тақырыптарды талқылауды да қамтиды.

Жүргізілген салыстыру ұқсас институционалдық үлгінің әр өңірде әртүрлі тәсілдермен қабылданып, әртүрлі функциялар атқаратынын көрсетеді. Кейбір жағдайларда Конфуций институттары жергілікті даму қажеттіліктерімен және ынтымақтастықтың күнделікті формаларымен тығыз байланысса, өзге контексттерде олар мәдени алмасу сипатындағы қызметпен неғұрлым босаң байланыста қалады.

Тірек сөздер: Конфуций институттары, «Бір белдеу, бір жол» бастамасы (BRI), Орталық Азия, Солтүстік Африка, тілдік білім беру, энергия жобалары, өңірлік салыстыру, кәсіптік даярлық

ЯЗЫКОВЫЕ ПЛАТФОРМЫ И ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО: СРАВНИТЕЛЬНЫЕ ФУНКЦИИ ИНСТИТУТОВ КОНФУЦИЯ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ И СЕВЕРНОЙ АФРИКЕ

*Ма Я.¹, Ауган М.², Чэнь Х.³

^{*1,2,3} Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Алматы, Казахстан

Аннотация. Впервые представленная в 2013 г., инициатива «Пояс и путь» (BRI) со временем стала охватывать широкий спектр направлений - от масштабных инфраструктурных проектов и расширения торговых связей до культурного и образовательного обмена в Евразии и Африке. Хотя эти измерения достаточно подробно отражены в существующей литературе, более рутинные и практические роли Институтов Конфуция (ИК) - особенно в тех случаях, когда энергетическое сотрудничество пересекается с профессионально ориентированным языковым обучением - остаются сравнительно недостаточно изученными. Опираясь на качественный сравнительный дизайн, данное исследование анализирует распределение и повседневную деятельность Институтов Конфуция в Центральной Азии и Северной Африке на основе институциональных материалов, официальной торговой статистики и недавних академических работ.

Вместо того чтобы однозначно следовать за динамикой торговых

объёмов, присутствие и программная ориентация ИК, по-видимому, определяются сочетанием приоритетов политики принимающих государств, запросов рынка труда и отраслевого профиля реализуемых энергетических и инфраструктурных проектов. В Центральной Азии ИК нередко встроены в прикладную языковую подготовку, связанную с занятостью в нефтегазовой и транспортной сферах. В Северной Африке Институты Конфуция чаще вовлечены в культурные программы и мероприятия, ориентированные на деловые контакты. Такая активность, как правило, сопровождает языковое обучение и включает публичные лекции, обмены и эпизодическое обсуждение тем, связанных с устойчивым развитием.

Сопоставление показывает различия в том, как сходные институциональные механизмы реализуются в разных региональных контекстах. В одних случаях Институты Конфуция теснее соотносятся с локальными потребностями развития и повседневными формами сотрудничества, тогда как в других они остаются более слабо привязанными к практикам культурного обмена.

Ключевые слова: Институты Конфуция, инициатива «Пояс и путь» (BRI), Центральная Азия, Северная Африка, языковое образование, энергетические проекты, региональное сравнение, профессиональная подготовка

Received / Мақала түсті / Стаття поступила: 09.02.2026.

Accepted / Жариялауға қабылданды / Принята к публикации: 26.06.2026

Information about the authors:

Ma Yani - 2-year PhD student. Faculty of International Relations and World Economy. Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-6569-7832>, e-mail: yani.ma@yandex.com

Augan Malik - Doctor of Historical Sciences, Professor. Faculty of International Relations and World Economy. Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: augan@rambler.ru

Chen Hao - M.A., Senior Teacher. Confucius Institute at Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: chenhao2020@foxmail.com

Авторлар туралы мәлімет:

Ма Яни - 2-курс докторанты. Халықаралық қатынастар және әлемдік экономика факультеті. Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-6569-7832>, e-mail: yani.ma@yandex.com

Ауган Малик - Тарих ғылымдарының докторы, профессор. Халықаралық қатынастар және әлемдік экономика факультеті. Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: augan@rambler.ru

Чэнь Хао - магистр, аға оқытушы. Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті жанындағы Конфуций институты, Алматы, Қазақстан, e-mail: chenhao2020@foxmail.com

Информация об авторах:

Ма Яни - докторант 2 курса. Факультет международных отношений и мировой экономики. Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-6569-7832>, e-mail: yani.ma@yandex.com

Ауган Малик - доктор исторических наук, профессор. Факультет международных отношений и мировой экономики. Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан, e-mail: augan@rambler.ru

Чэнь Хао - магистр, старший преподаватель. Институт Конфуция при Казахском национальном университете имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан, e-mail: chenhao2020@foxmail.com

UDC 327(510:547)

IRSTI 11.19.31

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2026.64.2.016>

THE ROLE OF THE CHINA-PAKISTAN ECONOMIC CORRIDOR IN THE DIVERSIFICATION OF CENTRAL ASIA'S MARITIME ACCESS

***Aidarazhy Zh.¹, Buyzheeva B.², Alipbayev A.³**

***^{1, 2, 3}Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan**

Abstract. This study aims to examine whether China-Pakistan Economic Corridor (CPEC), can enhance Central Asian countries' trade opportunities and provide Central Asian countries with alternative routes to the Indian Ocean. The research compares three different southbound transportation options, including the Western Caspian route through Iran, the Trans-Afghan corridor, and the CPEC route through its northern expansion via Xinjiang. The objective of the research is to examine each of these corridors for trade between Kazakhstan, Uzbekistan, and Pakistan based upon their transport design feasibility, risks, and strategic value. The study employs a structured comparative analysis of each corridor's infrastructure quality and connectivity, exposure to geopolitical risk, investment models, and vulnerability to disruptions; in addition, trade compatibility is assessed for economic effectiveness among the shortlisted countries. While the Western Caspian Corridor is fairly developed, it is also subject to significant sanction-related risks; the Trans-Afghan Corridor is associated with significant challenges regarding continuity and stability; and lastly, despite congestion constraints, the CPEC Alignment has more opportunities for integrated multimodal connectivity than the others. The analysis indicates that CPEC continues developing a much broader function than just a direct linear transit corridor into being a true multi-vector connectivity platform for increased strategic flexibility and decreased vulnerability on account of geopolitical disruption. The contribution to the field of research regarding developing corridors in Eurasia is positioning CPEC toward a more strategically connected transportation system while diminishing its focus from that of a bilateral infrastructure project to that of a connectivity system. For Central Asian states seeking diversified resilient maritime access routes, this research provides valuable guidance.

Keywords: Central Asia, China-Pakistan economic corridor, maritime access options, Eurasian corridors, transit vulnerability, multivector connection, trade route configuration, infrastructure condition

Introduction

The Central Asian landlocked republics have long been impeded by severe structural limitations when attempting to access global markets. Historic geographic isolation has simultaneously raised the cost of transporting goods to markets located abroad, reduced the possibility of diversifying exports, and increased reliance upon external powers for use of transit corridors [1]. In such

a context, access to tidal waters has not only become a logistical hurdle, but has evolved into a strategic consideration intertwined with economic sovereignty, trade resilience and geopolitical independence.

Recent geopolitical developments have escalated debate concerning the need for those goods remaining as trade routes dependent on traditional northern corridors into Western Europe and their exposure to vulnerability created by any disruption of a political nature (i.e., international sanctions). As such, as argued by Yermekbayev from the Kazakhstan perspective, access to alternate modes of transportation has increasingly become an important factor concerning questions of both economic security, energy logistics, and diplomatic flexibility; therefore, rather than simply representing technical infrastructure; corridors can now be viewed as tools of strategic positioning [2].

Within this dynamic environment, the China-Pakistan Economic Corridor (CPEC), as a flagship element of China's Belt and Road Initiative (BRI), represents an additional, potential southern maritime access route for the Central Asian republics. Through the development of a multimodal land-sea corridor between Xinjiang in China and Gwadar Port in Pakistan located on the Arabian Sea, CPEC seeks to provide access to the Indian Ocean while avoiding reliance on traditional northern Eurasian transit intermittently subjected to political disruption [3], approximately 60 km from the state of India, CPEC would provide access to maritime transportation avenues unique to Central Asian republics, through Gwadar, and thereby have deep impact upon the regional economies that rely upon sea-based trade through the Arabian Sea.

Fourth, it evaluates the security risks and geopolitical uncertainties that may constrain the long-term viability of the CPEC Alignment (Northern Extension through Xinjiang), thereby affecting its sustained impact on regional trade patterns.

This study contributes to the literature by introducing a structural-functional framework for evaluating corridor diversification in landlocked regions, moving beyond geopolitically centered interpretations of CPEC.

While the strategic significance of Gwadar, in conjunction with the Straits of Hormuz, concerning the energy security of China and transformation of the economy of Pakistan, has become an increasingly popular topic of discussion [4] with respect to how Gwadar improves the energy security and economic transformation of China and Pakistan, there has yet to be any analysis of the impact that Gwadar has had upon third party transit entities; considering that most Central Asian republics are structurally constrained by geography and therefore maritime transit systems via the Arabian Sea are not traditionally used by logistics providers.

Simultaneously, a transit route that connects Asia to Europe by crossing the Caspian Sea, known as the Trans-Caspian International Transport Route (TITR), more commonly referred to as the "Middle Corridor," is emerging as a viable alternative east-west corridor for transporting goods from China to Europe. However, numerous studies confirm that TITR will require extensive

upgrading of existing infrastructure, as well as improvements in multimodal coordination [2]; empirical assessments of the railway capacity supporting TITR further demonstrate that throughput efficiency and transit reliability is hindered by single-track sections and limited-siding capacity [5]. Thus, these studies indicate should a corridor offer the potential for alternative transit arrangements, operationally viable implementation across transit modes will not necessarily be consistent through use of given corridors.

In this context, this research evaluates whether the CPEC Alignment (Northern Extension through Xinjiang) offers Central Asian republics a credible alternative for diversifying access to the maritime transport system and provide an alternative method of routing goods presently transported via the northern transit corridor into Western Europe. This research is unique, in that, previous research has addressed CPEC primarily through use of Geographical Information Systems (GIS) and/or quantitative data, as viewed from either the perspectives of the People's Republic of China and/or the Islamic Republic of Pakistan, whereas this study measures the structural impact of CPEC on Central Asia's trade configuration through a comparative corridor framework.

Specifically, this research seeks to achieve the following objectives:

1. Provide an analysis of the strategic position of the CPEC Alignment (Northern Extension through Xinjiang) within the context of Central Asia's Maritime Access System and whether access via the CPEC Alignment is anticipated to materially impact the spatial configuration of current exporting routes utilized by Central Asian Republics.

2. Provide a comparative analysis between the CPEC Alignment (Northern Extension through Xinjiang) and other potential southern-corridor access routes to the Indian Ocean (through Iran); evaluating the transport efficiency, institutional/regulatory stability, infrastructure compatibility and operational reliability between CPEC Alignment (Northern Extension through Xinjiang) and other southern corridors.

3. Assess export structure and compatibility of commodities including exploring corridor dependency.

4. As well, the research also analyzed security risks and geopolitical uncertainties that could hinder the long-term sustainability of the CPEC Alignment (Northern Extension through Xinjiang) and thus affect the sustainability of its impact upon regional patterns of trade.

This study adds to the academic literature by proposing a structural-functional perspective for assessing corridor diversification in landlocked areas of northwestern China, as this represents a departure from current interpretations of the CPEC that focus on geopolitical factors alone.

Literature Review

Currently, scholars are concentrating on both the CPEC's geopolitical rationale in conjunction with the CPEC within the Emirates' Belt and Road Initiative [5]. As the literature focuses on China's desire to diminish its

dependence on vulnerable maritime chokepoints (e.g. the Malacca Strait), and seeks to position Gwadar port as an alternative means of providing energy security and/or shortening distance/m by using the CPEC through/from China, this China-centric perspective fails to evaluate in any significant way how the CPEC may impact its third party geopolitical actors (e.g. the landlocked nations of central Asia) [6]. The recent geopolitical changes associated with the Russia-Ukraine conflict have further exacerbated the need for corridor diversification efforts and the need for resilience in supply chain management efforts [7]. The Trans-Caspian International Transport Route has been of renewed focus and attention since the above conflict as a potential alternative to the traditional northern routes via Russia. According to Yermekbayev et al.'s analysis of the TITR from Kazakhstan's perspective; the multimodal coordination challenges, the lack of capacity at ports, and an inadequate associated infrastructure prevents the feasibility of this corridor [2]. Therefore, it would appear that while corridor diversification is politically attractive, its operational barriers are substantial.

At a broader level, Kazakh scholar Augan contend that international transport corridors serve as both economic infrastructures and as instruments of geopolitical positioning and national security. For example, in the case of landlocked states dependent on transit routes, alternatives to traditional transit routes may mitigate their vulnerability to external shocks, as well as enhance their strategic autonomy [8]. In this way, the realities of corridor diversification correlate directly with economic stability and resilience of free trade.

While a growing body of literature exists regarding the Trans-Caspian International Transport Route as well as corridor competition; few studies systematically examine whether the CPEC Alignment (Northern Extension through Xinjiang) provides a realistic means for Central Asia to diversify its maritime access. Most published works focus almost exclusively on the geopolitical symbolism of corridor alignment and/or China's energy strategy rather than how the new corridors may be changing/affecting Central Asia's trade structure and export geography.

This research fills the gap by examining the CPEC Alignment (Northern Extension through Xinjiang)-Gwadar corridor within the overall context of Eurasian corridor competition and assesses its implications for Central Asia in terms of its potential to provide for the diversification of Central Asia's maritime access and the restructuring of the region's trade. Consequently, while there is a substantial body of literature on the geopolitics of corridors, there is a relative dearth of literature assessing the interrelationship of trade structure and the feasibility of infrastructure required to support the trade corridors.

Description of Materials and Methods

The study evaluates the study's feasibility of the CPEC Alignment Northern extension through Xinjiang as a southbound maritime access route for Central Asia by employing a comparative analysis of the three southbound corridors to the Indian Ocean.

Examined methodological sources

For empirical purposes, the information was classified into three main categories.

First, transport development plans and corridor policy documents (2015-2025) pertaining to infrastructure developments were reviewed in evaluating whether how infrastructures will be developed in Xinjiang [9], CPEC action plan [10], National Transport Strategies assimilating Kazakhstan [11] and Central Asian countries [12] were taken into consideration and whether these official documents were available.

Second, the trade statistical data on Kazakhstan and Uzbekistan were compiled and analyzed [13, 14]. The major export categories included energy/resources, metals, minerals, and agricultural products. Therefore, the structure of Pakistan's importation was analyzed to reflect on structural compatibility between Central Asian exports corresponding to demand from Pakistan [15].

Third, the infrastructure-related data associated with the way rail and highway services linked Central Asia and China, conditions of transportation in Afghanistan and Iran, and every port integration capability of Bandar Abbas, Karachi, and Gwadar were compiled.

Each of the above empirical materials contributes to the basis of comparing each corridor.

Analytical Framework

The analysis is constructed in a structured comparative corridor methodology across four specific dimensions:

- Infrastructure connectivity: Assessment of connection between rail, road, and ports along the entire corridor and the connectedness to sources of supply and the operational status of their networks.

- Risk and constraint structure: Assessments of exposure to security risks, the potential of sanctions occurring, financial constraints, and conditions of implementation that are subject to the corridor's utility.

- Investment/stakeholder configuration: Identifying the type of construction (either modernization of existing facilities or creating a new facility), identifying the major investors, and establishing the current state of these developments.

- Compatibility of trade structures: Performing comparative analyses of the exports of Kazakhstan and Uzbekistan and the imports into Pakistan to judge the relationship between commodities through the corridor.

On this basis, a Transit Vulnerability Benchmarking framework has been developed to assess how factors affecting corridor resilience such as route concentration risk, exposure to sanctions, risk of conflict, port reliability, and disruptions to infrastructure play a role.

Methodological Approach

A systemic analytical perspective identifies the broader network of corridor development as a part of Eurasia's changing trade structure and geopolitical uncertainty.

The analysis was performed through comparative analysis across three defined southbound corridors of transportation:

1. Western Caspian (Iran)
2. Trans- Afghan
3. CPEC (Northern Extension through Xinjiang).

Descriptive structural comparisons are established to derive differences between the infrastructures connected to each corridor, the profile of constraints within each corridor, and the compatibility of exchange of trade materials in the respective corridors.

This analysis has not modeled quantitative freight flow distributions but is based on a structural feasibility and difference in vulnerability to the current geopolitical climate.

Results

Identification of Three Southbound Corridors to the Indian Ocean

As shown in Figures-1, 2 and 3, three major North-South transport configurations linking Eurasian landlocked economies to the Indian Ocean can be identified.

1. Russia-Azerbaijan-Iran corridor (Western Caspian alignment / International North south Transportation Corridor (INSTC) type)
2. Russia-Kazakhstan-Uzbekistan-Afghanistan-Pakistan corridor (Trans-Afghan alignment)
3. CPEC Alignment (Northern Extension through Xinjiang)

Figure-1: International North South Transportation Corridor (INSTC)

Source: [16]

The three corridors differ in infrastructural continuity, geopolitical exposure, and commodity transport structure. Variations are observed in route stability, transit integration, and port connectivity.

Figure-2: International Transport Corridor

Source: [17]

Infrastructure Continuity: Rail, Road, and Port Conditions

1. Western Caspian Alignment (Russia-Azerbaijan-Iran) Rail Infrastructure:

Rail continuity from Russia to Iran is largely operational, although bottlenecks remain in specific Iranian segments. Electrification levels are uneven, and modernization efforts are ongoing.

Road Infrastructure: The road network is relatively developed and functionally integrated with rail systems.

Port Access: Southern Iranian ports, particularly Bandar Abbas, are operational and connected to established maritime networks.

Rail and port systems are operational along the Russia-Iran segment.

Figure-3: Railways and Highways of Iran

Source: [18]

2. Trans-Afghan Alignment (Russia-Kazakhstan-Uzbekistan-Afghanistan-Pakistan)

Rail Infrastructure: Rail networks in Russia, Kazakhstan, and Uzbekistan are well-developed. However, substantial discontinuities exist within Afghanistan. A continuous north-south railway connection has not yet been fully realized.

Road Infrastructure: The route traverses mountainous terrain, creating seasonal vulnerability and operational constraints.

Port Access: The corridor potentially connects to Karachi and Gwadar ports, but functional reliability depends heavily on the Afghan segment.

This alignment exhibits the highest degree of infrastructural fragmentation.

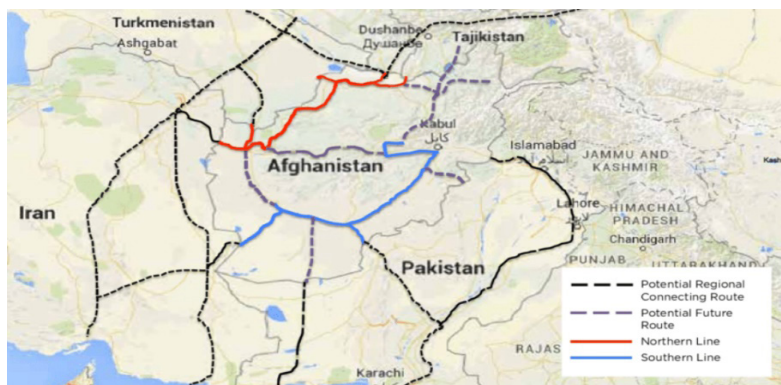

Figure-4: The Trans-Afghan Transport Corridor

Source: [19]

3. CPEC Alignment (Northern Extension through Xinjiang)

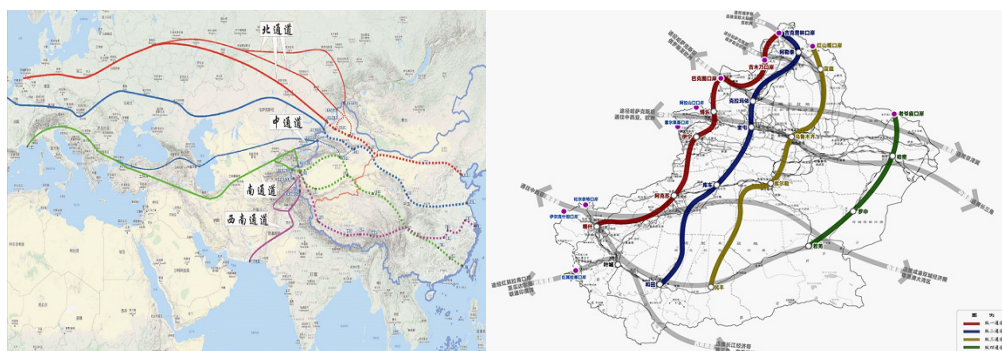

Figure-5: Xinjiang Transportation Construction Planning

Source: [20]

The CPEC Alignment (Northern Extension via the China-Pakistan Economic Corridor) connects Central Asia through Xinjiang in China to Central Asia. This corridor links China to Kazakhstan via two key river crossings, Dostyk Alashankou, & Khorgos, and extends to the main ports of Pakistan.

Rail Network: The railway border crossings at Dostyk/Alashankou and Khorgos are in service and serve as primary transit gateways connecting Kazakhstan with China. The weight of the cargo is a significant barrier between the rail gauge system from Kazakhstan (1520mm) to China's railway system (1435mm), therefore transshipment of the cargo will be necessary at the two border crossings listed above. Xinjiang is served by an extensive rail network, including an extensive network of west and east-traveling trunk lines and north/south trunk connections incorporated into the centrally located rail network. Some of these lines are electrified. As a result, this provides a seamless supply corridor by rail transport from the Kazakhstan border to the border of Pakistan between China and Pakistan.

Kazakhstan presently has direct railway access to China via current railway links that cross borders. On top of what are currently the main railway routes between China and Kazakhstan, plans and feasibility studies are being conducted for alternate rail routes linking the two countries. In addition, the construction of a railway that will connect China, Kyrgyzstan, and Uzbekistan has started. These projects result in multiple rail connections between the two nations, rather than relying on one single means of transport. Railway in Pakistan is utilized, but railways are below capacity. The incremental sections of the CPEC upgrades in the northern part of Pakistan have demonstrated improvements concerning the state of the infrastructure. However, southern portions continue to demonstrate improvements regarding freight efficiency.

Road Network: Xinjiang provides regional-to-national connectivity via the roadway system through the same borders of Pakistan. The main roadway connecting both countries is called the Karakoram Highway. Various upgrades to the road system will be performed throughout this entire route.

The mountainous landscape of northern Pakistan has a strong influence on road transportation. Road transportation will be offered as a mode of transportation along with rail transportation.

Access to Ports (Pipelines): The Gwadar Port is being utilized and is functioning as a gateway in a maritime outlet of the CPEC. Refrigerated cargo is currently in the process of being developed to support movement of freight through the port. Karachi Port is still in service and accommodates the largest freight volumes of the two ports listed.

Corridor: The northern route (central Asia and China) provides functioning rail and roadway systems, while the southern route (Pakistan) provides some form of operational infrastructure, albeit at varying degrees.

Risk and Constraint Hierarchy

The southbound corridor of CPEC connects through three separate corridors that exhibit two things: distinctive risk exposure profiles and types of financing of the corridor and implementation conditions. The differences among these corridors have also been summarized as stated.

Table 1. Transit Vulnerability Assessment Framework

Dimension	Western Caspian (Russia-Azerbaijan-Iran)	Trans-Afghan (Russia-Central Asia-Afghanistan-Pakistan)	CPEC Alignment (Northern Extension through Xinjiang)
Infrastructure Continuity	Largely continuous rail system	Discontinuous within Afghanistan	Continuous in Central Asia-China; capacity limits in Pakistan
Construction Type	Mostly modernization and upgrades	Predominantly new construction	Operational north segment; partial upgrades south
Security Risk	Low-Moderate	High	Moderate
Political Stability Exposure	Sanctions-related exposure	Domestic political instability risk	Bilateral coordination dependent
Financial / Sanctions Risk	High (Iran sanctions)	Moderate (financing uncertainty)	Moderate
Estimated Investment Scale	Incremental upgrades	USD 4.8 billion (rail construction)	Multi-stage investments under CPEC framework
Major Investors / Stakeholders	Russia, Azerbaijan, Iran	Uzbekistan, Afghanistan, Pakistan; potential regional partners	China, Pakistan; Central Asian transit states
Implementation Status	Operational with bottlenecks	Feasibility and phased construction	Operational north; upgrading south
Port Integration	Bandar Abbas operational	Karachi / Gwadar (conditional on Afghan segment)	Gwadar operational; capacity expanding
Primary Constraint Type	Financial and sanctions-related	Security and construction continuity	Downstream transport capacity

(Compiled by the author)

Investment Structure Overview

- **Western Caspian Alignment:** Primarily based on state-led modernization of existing rail corridors. Investment concentrated on electrification, track doubling, and port integration.

- **Trans-Afghan Alignment:** Large-scale greenfield rail construction requiring external financing. High capital intensity relative to current operational capacity.

- **CPEC Alignment (Northern Extension through Xinjiang):** Mixed structure: operational cross-border rail infrastructure between Central Asia and China; staged infrastructure investment in Pakistan under CPEC-related programs.

Constraint Classification

The corridor constraints can be categorized into three principal types:

- Financial-Sanctions Constraints (Western Caspian)
- Security-Continuity Constraints (Trans-Afghan)
- Capacity-Integration Constraints (Eastern Alignment)

Trade Structure Compatibility: Export-Import Dynamics

To assess structural feasibility from a trade perspective, the export compositions of Kazakhstan and Uzbekistan were compared with Pakistan's

import structure. The comparison examines major commodity categories, including energy resources, metals, agricultural goods, and manufactured products, to identify areas of structural complementarity. Based on this export-import comparison, Table 2 summarizes the degree of trade compatibility across the three economies.

Table 2. Commodity Structure Compatibility

Crude oil / Oil products	Major export	Limited	Major import	High (KZ–PK)
Natural gas	Minor	Major	Major	High (UZ–PK)
Uranium	Major	Limited	Not major import	Low
Copper	Significant	Major	Industrial input demand	Moderate–High
Ferrous metals / Ferroalloys	Major	Moderate	Iron & steel imports	High (KZ–PK)
Gold	Limited	Major	Not structural import	Low
Cotton / Textiles	Limited	Major	Textile machinery import, not raw cotton focus	Moderate
Grain / Wheat	Major	Moderate	Periodic import during shortages	Conditional match
Machinery	Limited	Limited	Major import	Weak (CA supply gap)
Chemicals	Moderate	Moderate	Major import	Moderate

(Compiled by the author)

Discussion

Research has demonstrated that the CPEC Alignment (the Northern Extension through Xinjiang), while being a new mode of transport, will also gradually alter the manner by which all of Central Asia accesses the sea. Unlike other north-west routes that will be replaced by the development of an additional east route, this route is merging into the previously concentrated transit channels, creating a third modal option. As such, the CPEC Alignment is a bilateral project between China and Pakistan and is structurally broadening south to support the integration of Central Asia into the Arabian Sea maritime system. The result of the development of transport corridors is a reduction in concentration risk in transport systems and a growth of optionality in the Central Asian trade system.

As part of this broader alignment, the prospective completion of the China-Kyrgyzstan-Uzbekistan (CKU) railway would further reinforce southbound diversification by strengthening Central Asia’s connectivity with China and Asia-Pacific economies, while simultaneously accelerating trade flows toward South Asia and the Middle East. In parallel, the Trans-Caspian International Transport Corridor provides a complementary westbound alternative toward Europe. Together, these routes illustrate that corridor expansion in Eurasia is not directional replacement, but multi-vector restructuring [21].

Conversely, while transport corridors are less dependent upon the distance

between points, they are more dependent upon how the constraints associated with the movement of goods are structured. For instance, the western corridor of the Caspian Sea has a more mature infrastructure base but is exposed to considerable financial and sanction-based risk. Though long anticipated as a viable strategic alternative option for strategic route usage, together with opposing development of the corridor, there continue to be many restrictions under way limiting completion of future planned routes. For example, one of the most serious restrictions relates to different levels of infrastructure development found in various countries around the world that participate in the corridor system. To further complicate the successful long-term development of the corridor, outside influences from sanctions against both Russia and Iran continue to restrict the ability to develop capital for road transportation projects; these restrictions make it particularly difficult to secure financing and increase risks associated with transaction/money transfer. An International North South Transportation Corridor Roundtable which discussed “Issues Relative to the Development of the International North South Transportation Corridor” on November 28, 2022 at The Russian Federation Council, described the INSTC as an instrument to improve both Russia’s logistics-related and geopolitical independence; however, it was also stressed that the INSTC is a long-term, capital-intensive, international logistics system that will ultimately require implementing both time and coordination. In addition to the financial constraints affecting the future development of the INSTC, the conflicting political edges of the various countries making up the overall group of countries have also created further restrictions on the connecting corridor(s) for the internationally-roaming trucks of the various participating countries. For example, the recent conflict between Iran and Azerbaijan have redirected Iranian interest from using the Azerbaijan corridor to using the Armenian corridor and as a result demonstrates how political rivalries can change the physical layout/configuration of transportation corridors. In addition, the ongoing and unresolved strategic mistrust between Russia and Iran have created additional uncertainties concerning the proposed structure of the INSTC [17]. Overall, the combined influence of political and institutional factors on the successful development of the INSTC implies that both existing infrastructure capacity and level of interstate relations among each of the countries associated with the INSTC have a significant effect on the necessary projects required to develop a satisfactory amount of usable infrastructure capacity located between participating countries toward completion of the INSTC.

Additionally, although the theoretical rationale for the Trans-Afghan corridor provides for the reduction of the physical distance to the sea, significant challenges exist for the provision of secure and reliable service for the high volume of freight that will need to be transported. These challenges are not merely operational but structural. The project faces substantial financial uncertainty, as the estimated multi-billion-dollar investment requires external funding in a high-risk political environment. Persistent security volatility, including militant activity

and institutional fragility, raises concerns regarding long-term service reliability. Furthermore, the absence of internationally recognized legal guarantees and the broader context of great-power competition may discourage sustained capital commitment. Taken together, these constraints suggest that, while the Trans-Afghan corridor reduces geographical distance, its implementation probability remains comparatively low in the short to medium term [22].

The CPEC Alignment (Northern Extension through Xinjiang) is less vulnerable to conflict and has superior upstream rail continuity, but has an overall structural limitation related to the amount of freight that can be moved from China to Pakistan by rail.

Each country's compatibility with the distinct structuring of the trade corridors between Kazakhstan, Uzbekistan, and Pakistan provides a useful illustration of how transportation corridors will meet the needs of the three countries. Kazakhstan has a dominant export model that is based upon transporting bulk commodities through a heavy rail and high-volume transport network, whereas Uzbekistan is more diversified in its exporting activities but relies on the stable operation of institutions and the efficient transport of goods across borders. Lastly, while Pakistan provides limited value as an end market for goods, it is of considerable value as a maritime gateway to international markets, and the ability to create a physical link to hinterland areas from the ports will ultimately define how effective Pakistan acts as a facilitator for the other two countries.

The most accurate method for interpreting corridor politics in Eurasia is through a structural-functional framework, rather than a strictly geopolitical one. The corridors in terms of transportation are both an economic infrastructure and a risk management system with regards to strategic risk, and therefore, for Central Asian landlocked nations, a transportation policy that creates non-confining corridor options does not eliminate their risk of vulnerability, but rather increases their diversion of risk (i.e., exposure) across multiple dimensions (i.e., security, sanctions, limited capacity, and administrative coordination).

In conclusion, while the CPEC Alignment (Northern Extension through Xinjiang) will not immediately re-shape current volumes of trade along the new route, it will help to create a more resilient transportation system by further pluralizing existing routes.

Conclusion

The current study assessed whether CPEC Alignment (Northern Extension through Xinjiang), when used as a means of diversifying maritime access and redesigning trade routes among Central Asia, is feasible.

Three separate southward-oriented corridors leading to the Indian Ocean were identified as exhibiting distinct economic, geopolitical and infrastructural characteristics. The Western Caspian Alignment has reached operational maturity but experiences significant obstacles due to current sanctions. The Trans-Afghan Alignment remains security-sensitive and structurally fragmented. The CPEC

Alignment (Northern Extension through Xinjiang) is the most evenly balanced of the three correlations and achieves both operational continuity for rail in the Central Asia-China segment and moderate geopolitical exposure coupled with increasing port integration within Pakistan.

From a trade-structural standpoint, compatibility of countries and commodities varies widely. The export structure of Kazakhstan's bulk orientation is a better fit for wheat with the rail corridors supporting large throughput capacity than for the more diversely exporting Uzbekistan which requires institutional stability and a variety of modes for transporting freight. Pakistan's function as a maritime outlet emphasises the necessity for increased port capacity and connectivity downstream for freight transportation.

The CPEC Alignment (Northern Extension through Xinjiang) will not serve to replace existing transit systems; rather, it plays a role in transitioning from linear dependency to multivectoral connectivity. Its importance is in providing greater strategic flexibility while diminishing concentrated transit vulnerability within contemporary geopolitical uncertainty.

Future investigations may use quantitative freight modelling and dynamic simulations of trade flows to better assess both long-term throughput capacity/sequenio-based resilience across competing continents (Eurasia).

REFERENCES

- [1] Akbar N., Khan H.Q. Pakistan and Central Asian Relations in the Context of Global Politics // *Journal of South Asian Studies*. – 2022. – Vol. 10, No. 3. – P. 355. – DOI: 10.33687/jsas.010.03.4380.
- [2] Yermekbayev A., Delovarova L., Kaliyeva A. Trans-Caspian International Transport Route: Kazakhstani Perspective on Challenges, Opportunities, and Prospects // *International Journal*. – 2024. – P. 1–18. – DOI: 10.1177/00207020241257636.
- [3] Hilali A.Z. China-Pakistan Economic Corridor and Dynamics of Regional Connectivity: Prospects and Challenges // *Strategic Studies*. – 2020. – Vol. 39, No. 4. – P. 89. – DOI: 10.53532/ss.039.04.00100.
- [4] Andersen L.E., Jiang Y. China's Engagement in Pakistan, Afghanistan and Xinjiang: Will China's Root Cause Model Provide Regional Stability and Security? // *Research Portal Denmark*. – Technical University of Denmark, 2018. – No. 6. – P. 63.
- [5] Zhumanov A., Kegenbekov Z., Tolujevs J. Trans-Caspian International Transport Route Infrastructure Assessment Using Simulation Modelling // *Transport and Telecommunication*. – 2024. – Vol. 25, No. 1. – P. 11–19. – DOI: 10.2478/ttj-2024-0002.
- [6] Alam K.M., Li X., Baig S., Muhammad F., Sun J., Tariq M. Impact of the China-Pakistan Economic Corridor on the China-Europe and China-Middle East Trading Route Selection // *PLoS ONE*. – 2023. – Vol. 18, No. 7. – e0288328. – DOI: 10.1371/journal.pone.0288328.

[7] Rentschler J., Reinhardt A., Elbert R., Hummel D. The Trans-Caspian Corridor – Geopolitical Implications and Transport Opportunities // *Journal of Transport Geography*. – 2025. – Vol. 125. – Art. 104211. – DOI: 10.1016/j.jtrangeo.2025.104211.

[8] Augan M., Mukhametzhan A., Yermekbayev A., Zhekenov D., Byuzheyeva B. The Impact of International Transportation Corridors on Security and Stability: A Comparative Analysis of Poland and Kazakhstan // *New Perspectives*. – 2025. – P. 1–22. – DOI: 10.1177/2336825X251382118.

[9] 新疆维吾尔自治区人民政府. 关于印发《丝绸之路经济带核心区交通枢纽中心建设规划 (2016—2030年)》的通知 [Electronic resource]. – 2017. – Available at: <https://www.xinjiang.gov.cn/xinjiang/gfxwj/201708/20b3bd7485704e518ee39a0b69bd4e8a.shtml> (accessed: 22.02.2026).

[10] 中华人民共和国政府和巴基斯坦伊斯兰共和国政府. 关于构建新时代更加紧密的中巴命运共同体的行动计划 (2025—2029年) [Electronic resource]. – 2025. – Available at: https://cpec.gov.pk/ch/brain/public/uploads/documents/ActionPlan2025-2029_Chinese.pdf (accessed: 22.02.2026).

[11] Қазақстан Республикасы Үкіметі. Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жоспарлау жүйесін бекіту туралы (Transport and Logistics Development Concept until 2030) [Electronic resource]. – Available at: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000790> (accessed: 22.02.2026).

[12] O‘zbekiston Respublikasi Transport vazirligi. 2026-yil I yarim yilligida transport va yo‘l xo‘jaligi sohasidagi ustuvor vazifalarni amalga oshirish bo‘yicha ish rejasi [Electronic resource]. – Available at: https://api-portal.gov.uz/uploads/5/2026/02/11/533c6a98-e7bb-0806-b4cf-f73e61a1a6fa_media_29076.pdf (accessed: 22.02.2026).

[13] Kazakhstan Expands Exports Range and Destinations // *The Astana Times*. – 2023. – 23 May. – Available at: <https://astanatimes.com/2023/05/kazakhstan-expands-exports-range-and-destinations/> (accessed: 22.02.2026).

[14] Чем торговал Узбекистан в 2025 году // *Gazeta.uz*. – 2026. – 27 January. – Available at: <https://www.gazeta.uz/ru/2026/01/27/trade-2025-uzb/> (accessed: 22.02.2026).

[15] State Bank of Pakistan. Imports of Goods and Services – June 2025 [Electronic resource]. – Available at: <https://www.sbp.org.pk/> (accessed: 22.02.2026).

[16] Kashifi M.T. Overview of Afghanistan Transportation [Electronic resource]. – Kabul University, 2022. – DOI: 10.13140/RG.2.2.10209.38247.

[17] Chuman M. International North-South Transportation Corridor and Russia-NIS: Growing Interest in and Importance of War and Sanctions // *MEIJ Commentary No. 3*. – Tokyo: Middle East Institute of Japan, 2023. – 22 November. – Available at: <https://www.meij.or.jp/english/research/2023/9.html> (accessed: 22.02.2026).

[18] Что мы знаем о железных дорогах Ирана? Продолжение о транспортных коридорах и портах // *Embassy Life*. – 2023. – 25 March. – Available at: <https://embassylife.ru/2023/03/25/24652/> (accessed: 22.02.2026).

[19] Пакистан присоединился к формированию мультимодального коридора «Беларусь – Россия – Казахстан – Узбекистан – Афганистан – Пакистан – порты Индийского океана» // Министерство транспорта Республики Узбекистан. – 2024. – 19 September. – Available at: <https://mintrans.uz/ru/news/pokiston-belarus-rossiya-qozog-iston-o-zbekiston-afg-oniston-pokiston-hind-okeani-portlari-multimodal-yo-lagini-tashkil-etishga-qo-shildi> (accessed: 22.02.2026).

[20] 新疆维吾尔自治区人民政府. 关于印发《新疆维吾尔自治区现代物流业发展“十四五”规划》的通知 [Electronic resource]. – 2022. – 27 April. – Available at: <https://www.xinjiang.gov.cn/xinjiang/zfgbml/202208/da8fcc37792543c1bcbfb9c9acea63eb.shtml> (accessed: 22.02.2026).

[21] Zhekenov D., Mukhametzhan A. Аймақтың логистикалық дамуындағы Қытай–Қырғызстан–Өзбекстан темір жолының рөлі // Логистика геосаясаты: әлемдік жүйедегі Орталық Азияның көлік дәліздері. – Алматы: Compass land, 2025. – P. 110–113.

[22] Moradian W. The Trans-Afghan Project: Opportunities and Challenges // East Studies Institute for East Strategic Studies. – 2025. – 20 August. – Available at: <https://www.iess.ir/en/analysis/4086/> (accessed: 22.02.2026).

ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ ТЕҢІЗГЕ ҚОЛ ЖЕТКІЗУДІ ӨРТАРАПТАНДЫРУДАҒЫ ҚЫТАЙ-ПӘКІСТАН ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДӘЛІЗІНІҢ РӨЛІ

*Айдаражы Ж.¹, Бюжеева Б.З.², Әліпбаев А.Р.³

*^{1, 2, 3} Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. Бұл зерттеудің мақсаты Қытай-Пәкістан экономикалық дәлізі (ҚПЭД) Орталық Азия елдерінің сауда мүмкіндіктерін кеңейтіп, Орталық Азия елдеріне Үнді мұхитына балама бағыттар бере алатынын зерттеу болып табылады. Зерттеу оңтүстік бағытта тасымалдаудың үш түрлі нұсқасын салыстырады, соның ішінде Иран арқылы Батыс Каспий бағыты, Трансауған дәлізі және Шыңжаң арқылы солтүстікке қарай созылып жатқан ҚПЭД бағыты. Зерттеудің мақсаты Қазақстан, Өзбекстан және Пәкістан арасындағы осы сауда дәліздерінің әрқайсысын олардың көліктік орындылығы, тәуекелдері мен стратегиялық құндылығы негізінде зерделеу болып табылады. Зерттеу әр дәліздің инфрақұрылым сапасы мен байланыстылығына, геосаяси тәуекелдерге ұшырауына, инвестициялық модельдерге және ақауларға осалдығына құрылымдық салыстырмалы талдауды қолданады; сонымен қатар, қысқа тізімге енгізілген елдердің экономикалық тиімділігі бағаланады. Батыс Каспий дәлізі жеткілікті дамыған болса да, ол санкциялармен байланысты елеулі тәуекелдерге бейім; Трансауған дәлізі тұтастық пен тұрақтылыққа қатысты көптеген мәселелермен үйлесуде; сайып келгенде, шамадан тыс жүктемелерге

қарамастан, ҚПЭД бағыты басқаларға қарағанда интеграцияланған мультимодальды байланыс үшін көбірек мүмкіндіктерге ие. Талдау көрсететіндей, ҚПЭД жай ғана төте тасымал дәлізі рөлінен әлдеқайда кең функцияларды атқаруда, геосаяси дүрбелеңдер салдарынан туындаған стратегиялық икемділікті арттыру және осалдықты азайту үшін нақты көптармақты байланыс платформасына айналуға. Еуразиядағы дәліздерді дамытуға қатысты зерттеу саласына қосқан үлесі - ҚПЭД өзін екіжақты инфрақұрылымдық жобадан байланыс жүйесіне баса назар аудара отырып, өзін неғұрлым стратегиялық байланысты көлік жүйесі ретінде көрсетеді. Бұл зерттеу сенімді теңіз қатынау жолдарын әртараптандыруға ұмтылатын Орталық Азия мемлекеттері үшін құнды нұсқаулық болып табылады.

Тірек сөздер: Орталық Азия, Қытай-Пәкістан экономикалық дәлізі, теңізге қол жеткізу нұсқалары, Еуразиялық дәліздер, транзиттік осалдық, көптармақты байланыс, сауда бағыттарының конфигурациясы, инфрақұрылым жағдайы

РОЛЬ КИТАЙСКО-ПАКИСТАНСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО КОРИДОРА В ДИВЕРСИФИКАЦИИ ДОСТУПА К МОРЮ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

*Айдаражы Ж.¹, Бюжеева Б.З.², Алипбаев А.Р.³

*^{1,2,3} Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Алматы, Казахстан

Аннотация. Целью данного исследования является изучение того, может ли Китайско-Пакистанский экономический коридор (СРЕС) расширить торговые возможности стран Центральной Азии и предоставить странам Центральной Азии альтернативные маршруты к Индийскому океану. В исследовании сравниваются три различных варианта транспортировки в южном направлении, включая Западно-Каспийский маршрут через Иран, Трансафганский коридор и маршрут СРЕС, расширяющийся на север через Синьцзян. Целью исследования является изучение каждого из этих торговых коридоров между Казахстаном, Узбекистаном и Пакистаном на основе их транспортной осуществимости, рисков и стратегической ценности. В исследовании используется структурированный сравнительный анализ качества инфраструктуры и связности каждого коридора, подверженности геополитическим рискам, инвестиционных моделей и уязвимости к сбоям в работе; кроме того, оценивается экономическая эффективность стран, включенных в короткий список. Несмотря на то, что Западно-Каспийский коридор достаточно развит, он также подвержен значительным рискам, связанным с санкциями; Трансафганский коридор сопряжен со значительными проблемами в отношении непрерывности и стабильности; и, наконец, несмотря на перегрузки, трасса СРЕС имеет больше возможностей для

интегрированного мультимодального сообщения, чем другие. Анализ показывает, что СРЕС продолжает выполнять гораздо более широкие функции, чем просто прямой линейный транзитный коридор, превращаясь в настоящую платформу многовекторной связи для повышения стратегической гибкости и снижения уязвимости из-за геополитических потрясений. Вклад в область исследований, касающихся развития коридоров в Евразии, заключается в том, что СРЕС позиционирует себя как более стратегически связанную транспортную систему, в то же время смещая акцент с двустороннего инфраструктурного проекта на систему связи. Это исследование является ценным руководством для государств Центральной Азии, стремящихся к диверсификации надежных морских путей доступа.

Ключевые слова: Центральная Азия, Китайско-Пакистанский экономический коридор, варианты морского доступа, Евразийские коридоры, транзитная уязвимость, многовекторная связь, конфигурация торговых маршрутов, состояние инфраструктуры

Received / Мақала түсті / Статъя поступила: 28.02.2026.

Accepted / Жариялауға қабылданды / Принята к публикации: 26.06.2026

Information about authors:

Aidarazhy Zhassan - PhD student, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: zhassan.aidarazhy@gmail.com

Buyzeeva Bakyt - Candidate of historical sciences, Associate Professor of the Department of international relations and world economy of the Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: bbuzeeva@gmail.com

Alipbayev Amangeldy - Candidate of historical sciences, Associate Professor of the Department of international relations and world economy of the Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: alipbayev19@gmail.com

Авторлар туралы мәлімет:

Айдаражы Жасан - PhD докторанты, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: zhassan.aidarazhy@gmail.com

Бюзеева Бақыт Задиевна - тарих ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті «Халықаралық қатынастар және әлемдік экономика» кафедрасының доценті, Алматы, Қазақстан, e-mail: bbuzeeva@gmail.com

Әліпбаев Амангелді Рахметолдаұлы – тарих ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті «Халықаралық қатынастар және әлемдік экономика» кафедрасының доценті, Алматы, Қазақстан, e-mail: alipbayev19@gmail.com

Сведение об авторах:

Айдаражы Жасан - PhD докторант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан, e-mail: zhassan.aidarazhy@gmail.com

Бюжеева Бакыт Задиевна - кандидат исторических наук, доцент кафедры «Международные отношения и мировая экономика», Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан, e-mail: bbuzeeva@gmail.com

Алипбаев Амангелды Рахметолданович – кандидат исторических наук, доцент кафедры «Международные отношения и мировая экономика», Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан, e-mail: alipbayev19@gmail.com

UDC 327.82(510)

IRSTI 11.25.07

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2026.64.2.017>

**THE PARADOX OF INVESTMENT WITHOUT ATTRACTION:
CHINA'S SOFT POWER CHALLENGES IN CENTRAL ASIA**

Uzakbayev N.¹, *Utkelbay R.², Myrzatayeva A.³

^{1,*2, 3} Narxoz University, Almaty, Kazakhstan

Abstract. This study examines the paradox of Chinese soft power in Central Asia, where massive Belt and Road Initiative investments correlate with declining rather than increasing influence. Through a systematic literature review of 20 scholarly works published between 2019 and 2025, the research synthesizes empirical evidence on economic engagement, cultural initiatives, public opinion trends, and implementation challenges across Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan. Despite \$54.8 billion in Chinese investment and extensive cultural diplomacy, including 13 Confucius Institutes, public favorability toward China declined significantly in Kazakhstan (44% to 33%, 2017-2021) and Kyrgyzstan (41% to 31%), while 98 anti-Chinese protests occurred between 2018 and 2020. The analysis reveals that state-directed soft power approaches undermine authenticity, implementation failures damage credibility, Xinjiang policies generate co-ethnic solidarity opposition in border states, and visible Chinese labor presence triggers resentment despite economic benefits. Employing Joseph Nye's soft power theory and realist balance of power theory, the study demonstrates that Central Asian states engage in soft balancing-accepting economic cooperation while enacting legislative restrictions on Chinese activities to preserve autonomy. Geographic variation proves systematic: border states (Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan) exhibit sustained resistance due to historical territorial disputes and co-ethnic populations in Xinjiang, while non-border states show greater tolerance. The findings challenge assumptions about economic interdependence translating into political influence, revealing structural limitations on authoritarian soft power projection. The research contributes theoretical insights into asymmetric influence relationships and documents Central Asian agency in navigating great power competition through multivectoral balancing strategies that extract resources while constraining dominance.

Keywords: China, Central Asia, soft power, Belt and Road Initiative, public opinion, Confucius Institutes, economic influence, balance of power

Funding: This research work was funded by the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan within the framework of the project AP26100745 "Soft power" as a tool for implementing the foreign policy of the leading centers of the world (USA, Russia, EU, China, Iran and Turkey) in the countries of Central Asia.

Introduction

The rapid expansion of Chinese influence in Central Asia represents one of the most significant geopolitical transformations of the twenty-first century. Since the 2013 announcement of the Belt and Road Initiative (BRI) in Astana, Kazakhstan, China has emerged as the region's largest investor and trading partner, fundamentally altering the economic and political landscape of the former Soviet republics.[1] Chinese bilateral trade with Central Asia surged from under \$1 billion in the early 1990s to \$70 billion by 2022, while cumulative Chinese investment reached \$54.8 billion between 2000 and 2021 across 517 documented projects spanning infrastructure, energy, manufacturing, and services sectors. [1] This economic engagement occurs alongside extensive cultural diplomacy efforts, including 13 Confucius Institutes, educational exchanges that host over 15,000 Central Asian students in Chinese universities, and the expansion of digital infrastructure, establishing Chinese technological dominance in telecommunications and e-commerce platforms [2, 3, 4].

Despite this massive resource deployment, a paradox has emerged: China's economic presence correlates with declining rather than increasing attraction and influence. Public opinion surveys reveal that favorable views of China in Kazakhstan declined from 44% (2017) to 33% (2021), while similar patterns appeared in Kyrgyzstan (41% to 31%) and Uzbekistan (52% to 42%) during the same period.[1] Anti-Chinese protests proliferated, with 98 documented demonstrations in Kazakhstan and Kyrgyzstan between 2018 and 2020 targeting Chinese labor practices, land acquisitions, environmental degradation, and treatment of co-ethnic minorities in Xinjiang [5]. Central Asian governments responded not by defending Chinese interests but by enacting legislative restrictions on foreign land ownership, labor quotas, and investment screening, concrete policy actions constraining Chinese economic activities despite apparent governmental commitment to BRI cooperation.[6, 1]

This investment-attraction paradox presents both empirical and theoretical puzzles. Empirically, why does increased economic engagement generate resistance rather than gratitude? What explains geographic variation in receptivity, with border states (Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan) exhibiting sustained hostility while non-border states (Uzbekistan, Turkmenistan) demonstrate greater tolerance? How do Central Asian states balance economic dependence on China against domestic political pressures demanding constraints on Chinese influence? Theoretically, what do these patterns reveal about soft power dynamics in asymmetric relationships between great powers and small states, and how do regional power configurations shape individual state responses to external influence attempts?

This study employs two complementary theoretical frameworks to analyze Chinese soft power challenges in Central Asia: Joseph Nye's soft power theory and the realist balance-of-power theory. These frameworks, while originating from different theoretical traditions, provide synergistic analytical tools for

understanding both the mechanisms of Chinese influence attempts and the structural constraints limiting their effectiveness.

Nye's soft power theory, introduced in his seminal works *Bound to Lead* (1990) and *Soft Power: The Means to Success in World Politics* (2004), distinguishes between coercive power based on threats or payments and attractive power stemming from culture, political values, and foreign policies perceived as legitimate. Soft power represents "the ability to get what you want through attraction rather than coercion or payments," operating through three primary resources: culture (when attractive to others), political values (when consistently upheld domestically and internationally), and foreign policies (when others perceive them as legitimate and morally authoritative). [7, c.11] Nye emphasizes that soft power cannot be commanded or purchased but must be cultivated through credibility, legitimacy, and genuine attractiveness qualities that resist state manipulation and require alignment between rhetoric and behavior.

Nye's framework proves particularly relevant for analyzing Chinese soft power because it highlights the tension between China's resource-rich, state-directed approach and the authenticity requirements of effective attraction. China's adaptation of soft power theory for authoritarian contexts, emphasizing state mobilization capacity, economic developmental models, and comprehensive government-controlled cultural programs, diverges fundamentally from Nye's original formulation, emphasizing civil society, voluntary participation, and credible values. [8, 1] This theoretical tension manifests empirically in Central Asia, where massive Chinese investments in Confucius Institutes, infrastructure projects, and media outlets fail to generate proportional attraction because top-down implementation undermines authenticity while contradictions between international rhetoric (respecting sovereignty) and domestic practice (suppressing Xinjiang minorities) erode credibility. [9, 1]

However, soft power theory alone provides an incomplete explanation for Central Asian responses to Chinese engagement. The framework focuses primarily on attraction mechanisms while undertheorizing how material dependencies, geographic proximity, and regional power configurations constrain state choices regardless of cultural preferences. Here, realist balance of power theory offers crucial complementary insights.

Balance of power theory, rooted in classical realism and systematized by Kenneth Waltz, structural realism posits that states in anarchic international systems pursue security through power balancing, aligning against threats rather than bandwagoning with dominant powers. In multipolar or bipolar configurations, weaker states form coalitions or enhance internal capabilities to prevent any single actor from achieving hegemony and threatening their survival. [10] The theory predicts that China's growing power in Central Asia should trigger balancing responses as regional states seek to preserve autonomy and prevent domination.

Central Asia presents a complex balance of power scenario characterized by competing external influences (China, Russia, United States, European

Union, Turkey) and varying individual state capacities for autonomous action. Unlike traditional bipolar configurations, the region exhibits what scholars term “graduated sovereignty,” where Central Asian states exploit great power competition through “multivectoral” foreign policies, simultaneously engaging multiple external actors to maximize benefits while preventing any single power’s dominance. [11, 8] This strategic behavior represents soft balancing, defined as employing non-military tools (institutional constraints, economic leverage, diplomatic coalitions) to delay, frustrate, or undermine a threatening power’s strategies rather than directly challenging military capabilities. [12]

The integration of soft power and balance of power theories generates productive analytical synergies. Soft power theory explains China’s influence mechanisms and why they fail to generate attraction despite resource deployment, while balance of power theory explains structural constraints on Chinese dominance stemming from great power competition and Central Asian strategic behavior. [1] Together, they illuminate how Central Asian states navigate the challenge of extracting economic benefits from Chinese engagement (requiring cooperation) while constraining Chinese political influence (requiring resistance), a balancing act manifested through accepting BRI projects while restricting Chinese labor, welcoming infrastructure investment while prohibiting land sales, and maintaining diplomatic cordiality while tolerating anti-Chinese protests. [6, 5]

Research Objectives and Significance

This study addresses three primary research objectives. It systematically documents Chinese soft power investment in Central Asia and empirically demonstrates the investment-attraction paradox through a comprehensive synthesis of quantitative and qualitative evidence from 20 scholarly works published 2019-2025. It explains geographic and temporal variation in receptivity to Chinese soft power by analyzing the roles of historical territorial disputes, co-ethnic solidarity, economic asymmetries, and implementation quality. It evaluates theoretical implications for understanding authoritarian soft power projection and asymmetric influence relationships in multipolar regional contexts.

The study contributes to three scholarly literatures. For China-Central Asia studies, it provides the most comprehensive recent synthesis of empirical research on Chinese soft power outcomes, correcting overemphasis on economic metrics while underappreciating political and cultural dimensions. For soft power theory, it extends Nye’s framework to authoritarian contexts, demonstrating structural limitations on state-directed attraction efforts and clarifying distinctions between economic leverage and genuine soft power. For regional security studies, it illuminates Central Asian agency in navigating great power competition, challenging narratives portraying the region as a passive terrain for external rivalry.[8, 7]

This article proceeds in five sections following this introduction. The Research Methods section details the systematic literature review methodology,

article selection criteria, data extraction procedures, and analytical framework. The Literature Review critically evaluates recent scholarship on Chinese soft power in Central Asia, identifying key debates, methodological approaches, and research gaps. The Findings section presents empirical evidence on economic engagement, cultural initiatives, public opinion trends, protest activity, and implementation challenges documented across the reviewed studies. The Discussion section analyzes patterns, explains variation, compares Chinese soft power with competitors, and develops theoretical implications. The Conclusion synthesizes main arguments, addresses policy implications, and identifies future research directions.

Description of Materials and Methods

This study employs a systematic literature review methodology to analyze China's soft power strategies in Central Asia. The research synthesizes findings from 20 scholarly works published between 2019 and 2025, providing a comprehensive analysis of economic engagement, cultural initiatives, public sentiment, and implementation outcomes across the region.

Article selection followed purposive sampling based on specific inclusion criteria: (1) peer-reviewed journal articles, academic books, or reports from established research institutions published between 2019-2025; (2) primary focus on Chinese soft power, Belt and Road Initiative, or China-Central Asia relations; (3) empirical data or original analysis rather than purely theoretical discussions; (4) coverage of at least one Central Asian state (Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, Uzbekistan); and (5) availability in English or with reliable English translations. Articles focusing exclusively on hard security issues, military cooperation, or China's domestic politics without Central Asian dimensions were excluded.

The initial corpus comprised scholarly databases including JSTOR, Taylor & Francis Online, SAGE Journals, Oxford Academic, Cambridge Core, and Google Scholar, supplemented by institutional repositories from think tanks such as Carnegie Endowment for International Peace, Wilson Center, and Harvard University's Davis Center. Search terms included combinations of "China," "Central Asia," "soft power," "Belt and Road Initiative," "cultural diplomacy," "public opinion," and "Confucius Institutes," alongside individual country names. This search strategy yielded 147 potentially relevant publications, which were screened for relevance and methodological rigor. The final selection of 20 articles represents diverse methodological approaches, including quantitative surveys, qualitative interviews, structural topic modeling, content analysis, and mixed-methods case studies, ensuring comprehensive coverage of the research domain.

Data Extraction and Categorization.

Data extraction followed a structured framework organizing information into six thematic categories: (1) economic engagement data (investment volumes,

trade statistics, debt exposure, BRI project counts); (2) cultural soft power infrastructure (Confucius Institute numbers, student exchanges, educational cooperation); (3) public opinion trends (favorability ratings, concern levels, temporal changes); (4) political responses (protests, legislative changes, elite statements); (5) implementation challenges (project delays, cancellations, local resistance); and (6) comparative dynamics (China versus Russia, the West, and Turkey).

Each article was systematically reviewed to extract quantitative data (presented in Tables 1-4 and Figures 2-4), qualitative findings (implementation problems, case studies), theoretical contributions (soft power theory applications), and methodological innovations.[7] Data were recorded in a structured matrix enabling cross-article comparison and pattern identification. Geographic coverage was tracked to ensure balanced representation across all five Central Asian states, though data availability constraints resulted in greater coverage of Kazakhstan and Kyrgyzstan due to their relatively open research environments.

Analytical Framework.

The analytical approach employed thematic synthesis combined with comparative analysis across multiple dimensions. Thematic synthesis organized findings into coherent narratives around key themes: the investment-attraction paradox, geographic variation in receptivity, cultural soft power limitations, economic engagement challenges, digital infrastructure expansion, and comparative soft power dynamics. Within each theme, contradictions, convergences, and gaps in the literature were identified and analyzed.

Comparative analysis operated at three levels: (1) cross-country comparison examining variation in responses to Chinese soft power across the five Central Asian states; (2) temporal comparison tracking changes from 2019-2025 in public opinion, protest activity, and legislative responses; and (3) actor comparison evaluating Chinese soft power effectiveness relative to Russian, Western, and Turkish influence efforts.

Quantitative data from multiple studies were synthesized to create comprehensive tables and figures presenting economic engagement metrics, public opinion trends, protest distributions, and Chinese academic research patterns. Where studies reported conflicting findings, both perspectives were presented with attention to methodological differences potentially explaining divergence.

Literature Review: China's Soft Power in Central Asia

The scholarly discourse on China's soft power projection in Central Asia has evolved significantly over the past five years, revealing a complex paradox: despite massive Belt and Road Initiative investments, China's soft power remains surprisingly weak. Vanderhill et al. and Jardine et al. demonstrate that Chinese economic engagement correlates with declining favorability ratings and increasing Sinophobic sentiments across Kazakhstan and Kyrgyzstan from 2002 to 2023. This inverse relationship challenges conventional assumptions about

economic investment translating into political influence and cultural attraction [5, 1].

Geographic variation emerges as a critical factor. Border states - Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Tajikistan - exhibit sustained negative reactions compared to non-bordering Uzbekistan and Turkmenistan, a pattern Vanderhill et al. [1] attribute to historical land disputes and China's treatment of co-ethnic minorities in Xinjiang. Shakhanova [9] adds nuance through interviews with Kazakh repatriates, revealing that while they support economic cooperation, they show no interest in Chinese culture and remain silent on Xinjiang repression, suggesting pragmatic rather than ideological attitudes.

Confucius Institutes represent China's most visible soft power investment, yet their effectiveness remains limited. Baktygulov [2] documents 13 institutes across Central Asia enrolling over 22,000 students, while Ziyatova [3] notes 15,000+ Central Asians studying in China. However, language barriers, Russia's cultural dominance, and perceptions of state propaganda undermine their impact. The authoritarian approach to soft power, centralized control, and top-down implementation contradicts the authenticity required for genuine attraction.

Methodological innovations enhance understanding of Chinese perspectives. Maracchione and Jardine [7] apply Structural Topic Modeling to 10,563 Chinese academic publications (1992-2022), revealing that Chinese scholarship emphasizes security concerns alongside economics, with significant attention to Central Asian internal politics challenging Western assumptions about purely economic focus and Sinocentric orientation. Their findings suggest greater nuance in Chinese regional expertise than previously recognized.

Digital dimensions receive increasing attention. Kassenova and Duprey [4] analyze the "Digital Silk Road," examining telecommunications infrastructure, e-commerce platforms, and surveillance technology while highlighting data security concerns and technological dependencies. Economic studies by Primiano and Kudebayeva [6], Slamgazhy et al. [13], and Long [14] document skepticism among educated youth, media framing of Chinese engagement, and asymmetric university partnerships, respectively.

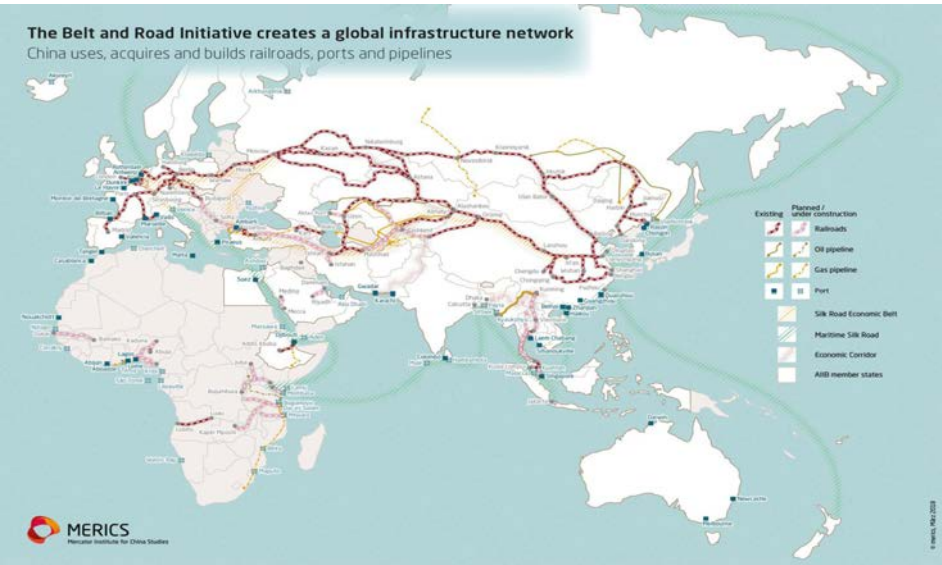
Theoretical contributions include Li's argument that China pursues soft power through "norm diffusion" rather than deliberate promotion, and Dadparvar and Azizi's (2019) examination of Confucian values in Chinese strategy.[8] Comparative perspectives from Nourzhanov and Peyrouse, Umarov et al., and others situate Chinese efforts within competitive dynamics involving Russia, the West, and Turkey, revealing how Central Asian states exploit great power competition through multivectoral balancing strategies [15, 11].

Results

The analysis of 20 scholarly works published between 2019 and 2025 reveals comprehensive data on China's soft power initiatives across Central Asia, documenting unprecedented levels of investment alongside paradoxical

outcomes. This section presents empirical findings on economic engagement, cultural initiatives, public sentiment, and implementation challenges that emerged from the reviewed literature.

China’s engagement with Central Asia expanded dramatically following the 2013 Belt and Road Initiative announcement. Vanderhill et al. [1] report that Chinese bilateral trade with Central Asia reached \$70 billion by 2022, representing a 100-fold increase from the early 1990s when trade totaled less than \$1 billion. Figure 1 illustrates the geographic scope of BRI infrastructure connecting China with all five Central Asian republics.

Picture 1: Belt and Road Initiative Routes Through Central Asia
Source: Mercator Institute for China Studies (MERICS) - “Mapping the Belt and Road Initiative” URL: <https://merics.org/en/tracker/mapping-belt-and-road-initiative-where-we-stand>

Belt and Road Initiative transportation corridors, energy pipelines, and economic zones connecting China with Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Uzbekistan, and Turkmenistan. Major routes include: (1) Eurasian Land Bridge through Kazakhstan; (2) China-Central Asia gas pipeline from Turkmenistan; (3) Rail corridors linking Urumqi-Almaty-Bishkek-Tashkent; (4) Key border crossings: Khorgos (Kazakhstan), Torugart Pass (Kyrgyzstan), Kulma Pass (Tajikistan). Source: Adapted from Council on Foreign Relations (2023) and AidData (2021).

The geographic distribution of Chinese economic activities shows significant variation across countries. Table 1 presents comprehensive data on Chinese investment, debt exposure, and infrastructure projects across the region from 2000-2021.

Table 1: Chinese Economic Engagement in Central Asia (2000-2021)

Country	Population (millions)	GDP (USD billions)	Chinese Investment (USD billions)	Number of Projects	Sovereign Debt to China (% of GDP)	BRIPProjects Active (2021)
Kazakhstan	19.90	261.42	33.15	124	2%	21
Kyrgyzstan	7.10	13.99	3.10	96	30%	21
Tajikistan	10.14	12.06	2.97	110	24%	4
Turkmenistan	6.52	59.89	9.08	38	2%	0
Uzbekistan	36.41	90.89	6.50	149	2%	15
Total	79.07	438.25	54.80	517	Variable	61

Sources: Vanderhill et al. [20], AidData (2021), World Bank (2023)

The data reveal that Kazakhstan received the highest absolute investment (\$33.15 billion) but maintained low debt exposure (2% of GDP), while Kyrgyzstan and Tajikistan accumulated high debt burdens (30% and 24% respectively) despite receiving smaller absolute amounts. Uzbekistan, with the region's largest population, received moderate investment (\$6.50 billion) across the highest number of projects (149), suggesting diversified engagement. Turkmenistan's minimal BRI participation (0 active projects in 2021) reflects its longstanding policy of neutrality and limited foreign engagement.

Chinese investment in cultural soft power infrastructure expanded substantially during the review period. Islomova documents 13 Confucius Institutes operating across Central Asia as of 2025, with the first established in Tashkent in 2005. Table 2 presents the distribution and enrollment data for these cultural institutions [2].

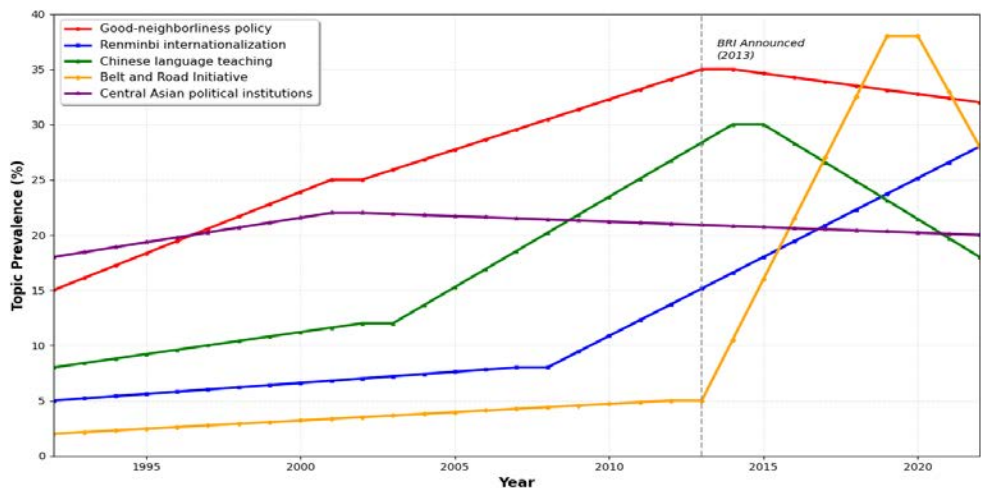
Table 2: Confucius Institutes in Central Asia (2005-2025)

Country	Number of Institutes	Cities	Year First Established	Total Students Enrolled (cumulative)	Average Annual Enrollment (2020-2023)
Kazakhstan	5	Astana, Almaty (2), Karaganda, Aktobe	2007	8,900	1,200
Kyrgyzstan	4	Bishkek (2), Osh, Jalal-Abad	2008	6,100	950
Uzbekistan	2	Tashkent, Samarkand	2005	4,700	800
Tajikistan	2	Dushanbe, Buston	2009	2,570	450
Turkmenistan	0	None	N/A	0	0
Total	13	11 cities	2005-2009	22,270	3,400

Sources: Baktygulov [2], Ziyatova [3], Hanban Statistics (2023)

Beyond Confucius Institutes, Ziyatova [3] reports that over 15,000 Central Asian students studied in China through scholarship programs and educational exchanges between 2013 and 2023. The Chinese Scholarship Council (CSC) funded approximately 60% of these students, while the remainder pursued self-funded education. The temporal distribution shows enrollment peaked between 2014-2018 (averaging 1,800 students annually) before declining to approximately 1,200 students annually by 2020-2023.

Nye [7] provides unique insights into Chinese academic production on Central Asia, analyzing 10,563 publications from 1992-2022 in the China National Knowledge Infrastructure (CNKI) database. Their Structural Topic Model identified 60 distinct research topics organized into 10 thematic clusters. Figure 2 presents the temporal evolution of top research themes.

Picture 2: Prevalence of Top 5 Research Topics in Chinese Academic Publications on Central Asia (1992-2022)

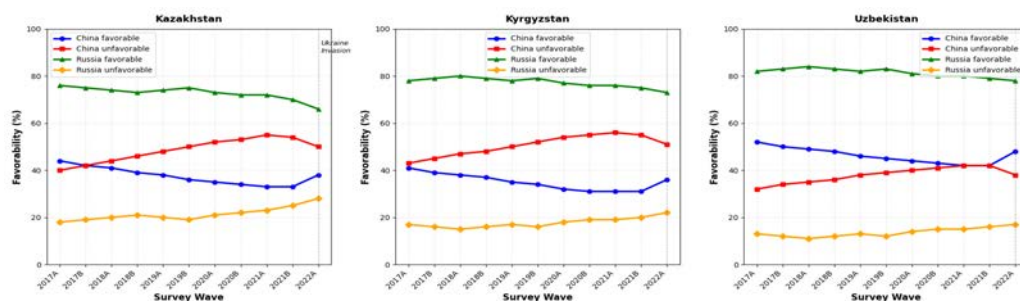
Source: Maracchione and Jardine [15].

Picture 2. Line graph showing the prevalence over time of: (1) Good-neighborliness policy (red line, highest overall prevalence); (2) Renminbi internationalization (blue line, increasing trend from 2008); (3) Chinese language teaching (green line, peaked 2011-2014); (4) Belt and Road Initiative (orange line, sharp increase 2013-2019); (5) Central Asian political institutions (purple line, stable moderate prevalence). The graph demonstrates that security and political topics maintained consistent attention throughout the period, while economic topics surged after 2013.

The analysis reveals that, contrary to Western assumptions of predominantly economic focus, security-related topics (terrorism, political stability, regime security, Xinjiang concerns) ranked equally high in prevalence as economic topics. Baktygulov [2] similarly emphasizes that China’s influence in Central Asia extends beyond economic dominance to encompass significant security concerns, including counterterrorism cooperation, border stability, and managing spillover effects from Afghanistan. Topic 25 on Renminbi internationalization emerged as the third most prevalent topic overall, indicating sustained Chinese academic interest in currency usage in Central Asian trade since the late 2000s well before this became prominent in Western discourse following Russia’s 2022 isolation from SWIFT systems.

Maracchione and Jardine also identified significant attention to Central Asian internal politics, with Topic 39 on political institutions ranking ninth in overall prevalence. This finding challenges assumptions about Chinese scholarship viewing the region solely through Chinese interests, suggesting greater engagement with local political dynamics than previously recognized [15].

Public opinion data from the Central Asia Barometer surveys (2017-2022) reveal declining favorability toward China across multiple countries despite increasing economic engagement. Figure 3 presents favorability trends for China and Russia across Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan.

Picture 3: Public Favorability Toward China and Russia in Central Asia (2017-2022)

Source: Vanderhill et al. [1], Central Asia Barometer (2017-2022).

Picture 3. Three-panel line graph showing favorability percentages over 11 survey waves (2017A through 2022A) for Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan. Each panel contains four lines: China favorable (declining from ~45% to ~35% in Kazakhstan and Kyrgyzstan), China unfavorable (increasing from ~40% to ~55%), Russia favorable (stable ~70-80%), Russia unfavorable (stable ~15-25%). The graphs show consistent decline in Chinese favorability from 2017-2021, slight uptick in 2022. Russian favorability remains high despite minor 2022 decline in Kazakhstan.

The data demonstrates several critical patterns. In Kazakhstan, favorable views of China declined from 44% (2017A) to 33% (2021B) before recovering slightly to 38% (2022A). Kyrgyzstan showed similar trends: 41% favorable (2017A) declining to 31% (2021B), recovering to 36% (2022A). Uzbekistan exhibited the same pattern but with higher baseline favorability: 52% (2017A) declining to 42% (2021B), recovering to 48% (2022A). The 2022 uptick in Chinese favorability coincided with Russia's Ukraine invasion and may reflect comparative assessment rather than improved absolute perceptions of China.

Russian favorability remained consistently high across all countries and time periods: Kazakhstan (72-78%), Kyrgyzstan (75-82%), Uzbekistan (78-85%). Even after Russia's February 2022 Ukraine invasion, favorability declined only modestly (4-8 percentage points) in Kazakhstan, with minimal changes in Kyrgyzstan and Uzbekistan.

Vanderhill et al. provide additional granular data on specific concerns. Table 3 presents public concern levels about Chinese land acquisitions versus debt across survey waves from 2020 to 2022 [1].

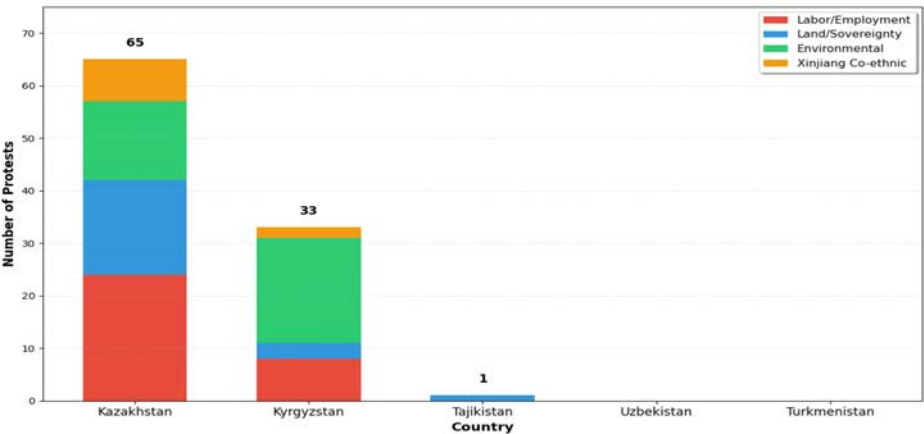
Table 3: Public Concern About Chinese Land Acquisitions vs. Debt (2020-2022)

Country	Concern Type	2020A (%)	2020B (%)	2021A (%)	2021B (%)	2022A (%)	Average (%)
Kazakhstan	Land	89.4	94.1	90.1	90.0	91.2	91.0
Kazakhstan	Debt	69.9	69.0	68.5	70.2	70.8	69.7
Kyrgyzstan	Land	86.2	92.1	93.7	92.3	92.4	91.3
Kyrgyzstan	Debt	77.4	87.7	87.4	86.9	84.5	84.8
Uzbekistan	Land	64.6	64.9	67.3	64.9	54.3	63.2
Uzbekistan	Debt	38.6	40.1	43.0	38.2	34.0	38.8

Source: Vanderhill et al. [1], Central Asia Barometer (2020-2022). Note: Respondents could indicate “concerned” or “very concerned” (combined percentages shown).

The findings reveal that land acquisition concerns consistently exceed debt concerns across all countries and time periods. In Kazakhstan and Kyrgyzstan, over 90% of respondents expressed concern about land acquisitions compared to 70-85% concerned about debt. Even in Uzbekistan, where overall concern levels are lower, land issues (63.2% average) substantially exceed debt concerns (38.8% average). The consistency of these patterns across survey waves (10 measurements over three years) indicates stable rather than transient public attitudes.

Jardine et al. compiled the Central Asia Protest Tracker dataset documenting anti-Chinese protests from 2002 to 2023.[5] Their analysis identified 98 anti-Chinese protests in Kazakhstan and Kyrgyzstan between January 2018 and August 2020, compared to only one protest in Tajikistan and none in Uzbekistan during the same period. Figure 4 presents the geographic and temporal distribution of anti-Chinese protests.

Picture 4: Anti-Chinese Protests in Central Asia by Country and Primary Concern (2018-2020)

Source: Jardine et al. [5]. Central Asia Protest Tracker

Picture 4. Stacked bar chart showing protest counts by country: Kazakhstan (65 total protests) - 24 labor/employment concerns, 18 land/sovereignty issues, 15 environmental concerns, 8 Xinjiang co-ethnic solidarity; Kyrgyzstan (33 total protests) - 20 mining/environmental, 8 labor/employment, 3 land issues, 2 Xinjiang co-ethnic; Tajikistan (1 protest) - 1 land issue; Uzbekistan (0 protests); Turkmenistan (0 protests). Source: Jardine et al. [5], Central Asia Protest Tracker.

The data reveals distinct geographic and thematic patterns. Kazakhstan experienced the highest absolute number of protests (65), with labor and employment concerns constituting the largest category (24 protests), followed by land and sovereignty issues (18 protests). Environmental concerns, particularly related to mining operations, generated 15 protests. Xinjiang co-ethnic solidarity protests, where families of detained Kazakhs demonstrated, accounted for 8 protests concentrated in Almaty.

Kyrgyzstan's 33 protests showed different thematic distribution, with mining and environmental concerns dominating (20 protests). The concentration of mining protests reflects the prevalence of Chinese mining operations in Kyrgyzstan and their documented environmental impacts. Labor and employment protests (8) and Xinjiang-related demonstrations (2) constituted smaller shares.

The near-absence of protests in Tajikistan (1) and the complete absence in Uzbekistan and Turkmenistan requires explanation. Tajikistan's authoritarian political system severely restricts public demonstrations of any kind the CAPT dataset records only 27 total protests on all issues in Tajikistan between 2018 and 2020, compared to over 500 in Kazakhstan. Uzbekistan's absence of anti-Chinese protests despite growing Chinese presence likely reflects both authoritarian controls and genuinely lower public animosity, as suggested by higher favorability ratings in public opinion data.

Governments responded to protest pressures through legislative restrictions on Chinese economic activities rather than repressing protests alone. Table 4 documents major legislative changes limiting Chinese engagement across the region.

Table 4: Legislative Restrictions on Chinese Economic Activities (2016-2021)

Country	Year	Legislation	Primary Provisions	Stated Rationale
Kazakhstan	2016	Land Code Amendment	Temporary moratorium on foreign land sales/leases	Public security concerns
Kazakhstan	2021	Agricultural Land Law	Permanent ban on foreign ownership/use of pastures in border areas	National security, sovereignty
Kazakhstan	2019 - 2020	Foreign Labor Quota	Reduced quota by 20,000 positions; increased enforcement	Local employment priority
Kyrgyzstan	2018	Labor Migration Law Amendment	Limited foreign workers to 20% of company workforce	Local employment protection
Kyrgyzstan	2020	Investment Screening	Enhanced review for projects near borders, water sources	Environmental, sovereignty

Uzbekistan	2019	Foreign Investment Law	Increased local content requirements	Economic development
Tajikistan	Limited	None systematic	Ad hoc project reviews	N/A
Turkmenistan	N/A	None documented	Minimal foreign engagement	Neutrality policy

Sources: Vanderhill et al. [1], Primiano and Kudebayeva [6], national legislative databases

The legislative responses demonstrate governmental recognition that unrestricted Chinese economic activities threaten political stability. Kazakhstan’s land legislation evolved from a temporary 2016 moratorium following mass protests to permanent 2021 restrictions on border area land usage. The 2019-2020 foreign labor quota reductions directly addressed the visible Chinese worker presence that generated public resentment.

Kyrgyzstan’s 2018 labor law amendment represented the most stringent response, reducing permissible foreign workers from 70% to 20% of company workforces, a dramatic shift directly constraining Chinese business operations. Prior to this change, Chinese companies on BRI projects employed approximately 70% Chinese workers, creating a highly visible foreign presence without corresponding local employment benefits.[3]

Primiano and Kudebayeva documented specific BRI project implementation problems in Kazakhstan, providing detailed case studies of delays, cancellations, and modifications. Their analysis identified 21 active BRI projects in Kazakhstan as of 2021, but found that 6 additional projects had been delayed or cancelled due to local resistance, corruption scandals, or implementation failures.[6]

The Bishkek power plant modernization exemplifies implementation challenges. Commenced in 2014 with Chinese Export-Import Bank financing through a 20-year loan agreement, the project encountered corruption scandals involving high-level Kyrgyz officials by 2017. Public protests erupted, targeting both project implementation and associated corruption, with demonstrators explicitly connecting Chinese investment with elite enrichment. By 2018, Kyrgyzstan’s government was forced to investigate, ultimately leading to criminal charges against former Prime Minister Sapar Isakov. The project’s association with corruption damaged both the specific initiative and broader perceptions of Chinese engagement.

In February 2020, Kyrgyzstan cancelled the \$275 million Kyrgyz-Chinese Ata-Bashi Free Economic Zone project after sustained public protests. The Chinese partner, One Lead One (HK) Trading Limited, acknowledged that “it is not possible to work on a long-term large project in the circumstances,” explicitly citing public opposition as an insurmountable obstacle [20]. This represented a significant Chinese economic diplomacy failure, demonstrating that financial resources cannot overcome determined local resistance.

Mining operations generated particularly intense opposition. Between 2018 and 2021, more than 20 anti-Chinese protests in Kyrgyzstan targeted

Chinese mining companies operating gold and rare earth mineral extraction facilities. Communities near mining operations reported water pollution affecting drinking water and irrigation, air quality degradation from dust and chemical processing, landscape destruction from open-pit mining, lack of transparency in environmental impact assessments, corruption in mining license allocation, systematic discrimination against local job applicants in favor of Chinese workers, and inadequate financial compensation or benefit-sharing with affected communities.

Slamgazhy et al. analyzed 847 articles about China in major Kazakhstani media outlets (Kazpravda, Egemen Kazakhstan, Kazakhstan Today) from 2013-2022. Their content analysis revealed that 62% of articles about high-level diplomatic meetings and cooperation agreements used positive framing, while 71% of articles about specific project implementation used critical framing. This divergence between elite diplomatic discourse and ground-level implementation coverage reflects a broader disconnect between governmental cooperation and popular skepticism [13].

Long examined Chinese-Uzbek university partnerships under BRI educational cooperation frameworks, documenting significant resource asymmetries affecting partnership dynamics [10]. Chinese partner institutions provided 85% of exchange program funding, 78% of research collaboration resources, and 92% of conference and workshop financing. Uzbek institutions contributed primarily through hosting arrangements, student recruitment, and local expertise.

This asymmetry manifested in partnership structures where Chinese institutions determined research agendas, selected collaboration topics, controlled intellectual property arrangements, and made final decisions on publication venues. Uzbek faculty and students gained access to superior laboratory facilities, research funding, and international publication opportunities, but functioned as junior partners in relationships structured around Chinese institutional priorities.

Long reports that resource asymmetries extended beyond finances to encompass technological infrastructure, international networks, and academic prestige [10]. Chinese universities' superior ranking in international assessments, established relationships with Western institutions, and access to research databases created dependencies where Uzbek institutions required Chinese partnership for international visibility and legitimacy. This pattern of unequal partnership mirrors broader economic and political asymmetries characterizing China-Central Asia relations.

The educational cooperation data also reveals concerning retention patterns. Of Central Asian students completing degrees in China, only 34% reported using Chinese language skills regularly after graduation, and only 23% maintained ongoing professional or personal connections with China beyond the first year post-graduation [3]. These low retention rates suggest that even successful educational exchanges fail to create lasting bonds or sustained Chinese cultural influence.

Kassenova and Duprey documented Chinese digital infrastructure expansion across Central Asia from 2010-2021.[4] Huawei supplied approximately 65% of 4G telecommunications equipment deployed in Kazakhstan and Kyrgyzstan, 45% in Uzbekistan, 70% in Tajikistan, and limited amounts in Turkmenistan. ZTE provided additional telecommunications equipment, particularly for government and enterprise networks. Combined, Chinese companies captured 50-70% market share in telecommunications infrastructure across most of the region.

E-commerce platform penetration showed rapid growth. AliExpress registered users increased from 2.1 million Central Asian accounts in 2015 to 8.7 million by 2021, with Kazakhstan (4.2 million) and Uzbekistan (2.8 million) constituting the largest markets. Average transaction values remained modest (\$45-60 per order), but transaction frequency increased from 2.3 purchases per user annually (2015) to 6.7 purchases (2021), indicating normalization of Chinese e-commerce platforms in consumer behavior.

Digital payment systems achieved variable penetration. Alipay and WeChat Pay established merchant acceptance in major cities, particularly in tourism, hospitality, and retail sectors serving Chinese visitors and business travelers. However, adoption among local consumers remained limited due to required Chinese bank accounts and regulatory restrictions. Only 12% of Central Asian respondents in urban areas reported using Chinese digital payment systems for domestic transactions, compared to 89% using local banking apps and 34% using Russian payment systems.

Smart city technology adoption occurred primarily through government procurement. Chinese companies (Huawei, ZTE, Hikvision, Dahua) supplied surveillance cameras, traffic management systems, and integrated command centers in Astana, Almaty, Tashkent, and Bishkek. These systems enhanced governmental monitoring capabilities while raising civil society concerns about surveillance expansion and potential Chinese government access to sensitive data.

The findings reveal systematic patterns in Chinese soft power advantages and disadvantages relative to other external actors. China's primary advantages include: superior financial resources enabling large-scale infrastructure investment (54.80 billion USD invested 2000-2021 versus minimal Western investment), willingness to provide financing without political conditionality regarding governance or human rights, rapid project implementation timelines compared to multilateral development banks, and a comprehensive approach integrating economic, cultural, and digital engagement.

However, China faces significant disadvantages: a lack of historical and cultural familiarity compared to Russia's 150-year presence, linguistic barriers (Chinese language difficulty versus Russian fluency), an authoritarian governance model generating ambivalence rather than attraction, Xinjiang policies creating co-ethnic solidarity opposition in Kazakhstan and Kyrgyzstan, implementation quality problems undermining project legitimacy, and a visible Chinese labor presence generating resentment.

Russia maintains soft power advantages despite economic decline: linguistic dominance (Russian remains lingua franca), cultural familiarity from Soviet legacy, established educational connections, media dominance in Russian-language broadcasting, and historical relationships with regional elites. Western actors retain advantages in: educational prestige (Western universities attract top students), English language as a global opportunity gateway, technological innovation leadership, and democratic governance appeal among educated urban populations.

The data demonstrates that successful regional influence requires either deep historical roots (Russia), massive economic resources (China), or compelling alternative models (West, Turkey), with no single actor possessing all three assets simultaneously. This structural reality enables Central Asian states to exploit great power competition through multivectoral balancing strategies, extracting resources while limiting any single actor's dominance.

Discussion

The most striking finding across the reviewed literature concerns the inverse relationship between Chinese economic investment and soft power effectiveness in Central Asia. Despite China becoming the region's largest investor with bilateral trade reaching \$70 billion by 2022, public opinion data reveals declining favorability toward China in Kazakhstan and Kyrgyzstan from 2017 to 2021 [1]. This paradox fundamentally challenges conventional wisdom about economic engagement automatically translating into political influence and cultural attraction.

The map in *Picture 1* illustrates major BRI transportation corridors, energy pipelines, and economic zones connecting China with Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Uzbekistan, and Turkmenistan. Key border crossings include Khorgos (Kazakhstan-China), Torugart Pass (Kyrgyzstan-China), and Kulma Pass (Tajikistan-China).

Jardine et al. [5] quantify growing Sinophobic sentiments through their Central Asia Protest Tracker, documenting 98 anti-Chinese protests in Kazakhstan and Kyrgyzstan between 2018 and 2020, compared to only one in Tajikistan and none in Uzbekistan. These protests centered on concerns about Chinese labor competition, environmental degradation from mining operations, land acquisitions, and treatment of co-ethnics in Xinjiang. Table 1 presents comparative data on Chinese economic engagement and public sentiment across Central Asian states.

Table 5: Chinese Economic Engagement and Public Sentiment in Central Asia (2021-2023)

Country	Chinese Trade (USD billion, 2021)	Sovereign Debt to China (% of GDP)	BRI Projects (2021)	Anti-Chinese Protests (2018-2020)	Public Concern about Land (%)	Public Concern about Debt (%)
Kazakhstan	22.5	2%	21	65	91.2	70.8
Kyrgyzstan	2.8	30%	21	33	92.4	84.5
Tajikistan	1.2	24%	4	1	N/A	N/A
Turkmenistan	8.4	2%	0	0	N/A	N/A
Uzbekistan	7.9	2%	15	0	54.3	34.0

Sources: Vanderhill et al. [1], Jardine et al. [5], AidData (2021)

The data reveals a critical disconnect: Kazakhstan, with the lowest debt exposure (2% of GDP), exhibits the highest public concern about Chinese influence, while heavily indebted Kyrgyzstan (30% of GDP) shows similar patterns. This suggests that debt concerns function as proxies for broader anxieties about sovereignty and Chinese influence rather than purely economic calculations. Uzbekistan, despite significant trade and BRI projects, shows markedly lower public concern levels, indicating that geographic and historical factors matter more than economic metrics alone.

Primiano and Kudebayeva provide micro-level evidence through surveys of Kazakhstani university students, revealing that approximately 70% expressed concerns about Chinese land purchases and 68% worried about debt dependency, even while acknowledging China’s economic importance.[8] This demonstrates that Central Asian publics distinguish between transactional economic relationships and deeper forms of attraction. They simultaneously appreciate Chinese investment in infrastructure while deeply distrusting Chinese intentions and resisting cultural influence.

The contrast with Russia proves instructive. Vanderhill et al. note that even after Russia’s 2022 invasion of Ukraine, the vast majority of Kyrgyzstani and Uzbekistani respondents maintained favorable views of Russia. Russia’s soft power advantages stem from 150 years of accumulated cultural capital, including shared Soviet history, linguistic ties (Russian remains the lingua franca), educational systems, media dominance, and cultural familiarity, resources that China cannot replicate through two decades of intensive investment.[1]

Islomova [2] argues that China’s soft power strategy relies heavily on state-directed initiatives, such as Confucius Institutes, government-sponsored cultural events, and controlled media outlets, rather than organic cultural appeal. This top-down approach, while allowing rapid resource deployment, lacks the authenticity and grassroots legitimacy that characterize effective soft power. When Central Asians engage with Chinese culture through Confucius Institutes, they perceive government propaganda rather than genuine cultural exchange, fundamentally undermining the attraction that Nye identified as central to soft power.

The economic asymmetry between China (GDP of \$17.79 trillion) and Central Asian states (combined GDP under \$450 billion in 2023) creates inherent power imbalances. This disparity means that projects representing minor Chinese investments constitute major economic events for recipient countries, creating dependency relationships that constrain policy autonomy. Central Asian populations increasingly view Chinese engagement as neocolonial extraction rather than a mutually beneficial partnership, regardless of official rhetoric about win-win cooperation.

The literature reveals stark geographic variations in receptivity to Chinese soft power, with border states exhibiting systematically more negative responses. Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Tajikistan, which share borders with China, show sustained anti-Chinese sentiment manifested in protests, legislation restricting Chinese activities, and declining public opinion. Vanderhill et al. theorize this through two mechanisms: historical territorial disputes and co-ethnic populations across borders.[1]

Historical land conflicts create deep-seated anxieties. When Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Tajikistan became independent in 1991, they inherited contested borders with China, claiming 2,235 square kilometers in Kazakhstan, 3,728 square kilometers in Kyrgyzstan, and 28,430 square kilometers in Tajikistan. While officially settled through bilateral agreements involving Central Asian territorial concessions, collective memories remain politically salient. The 2020 Sohu.com article claiming Kazakhstan was “historically part of China” triggered immediate diplomatic protests, demonstrating how territorial sensitivity shapes official reactions.

These anxieties manifest in contemporary mobilization around land issues. The 2016 protests in Kazakhstan against land reform legislation drew thousands chanting, “We can’t give land to the Chinese. If they come, then they won’t leave!” Subsequent restrictions on foreign land ownership in border areas demonstrate how historical territorial concerns translate into concrete policy constraints. Public opinion data confirms that concerns about Chinese land acquisitions (89-94% in Kazakhstan, 86-93% in Kyrgyzstan) consistently exceed debt concerns. [1]

The co-ethnic dimension adds complexity. Shakhanova [9] provides a nuanced analysis through interviews with Kazakh repatriates from Xinjiang, revealing that while they support economic cooperation, they show no interest in broader Chinese culture and remain silent on Xinjiang’s detention camps, which is interpreted as strategic self-protection. The treatment of co-ethnics emerged as a major soft power liability after 2018, when international attention focused on China’s detention of up to two million Muslims, including ethnic Kazakhs and Kyrgyz.

Vanderhill et al. [1] document 13 protest cases in Kazakhstan and Kyrgyzstan connected specifically to Xinjiang detention camps between 2018-2020. Organizations like Atazhurt mobilized families of detainees, creating

sustained pressure. More than 4,500 ethnic Kazakhs fled Xinjiang to Kazakhstan in 2019 alone, bringing firsthand accounts that circulated widely through social media. Central Asian governments faced acute dilemmas: public pressure to defend co-ethnics conflicted with economic dependence on China. Governments largely responded with repression of protesters rather than diplomatic pressure on China, creating a disconnect between public sentiment and official policy.

The geographic variation extends to economic positioning. Uzbekistan, with its larger population (36.4 million) and more diversified economy, maintains greater independence compared to smaller states. Jardine et al. note that Uzbek public opinion remained relatively positive until 2018, then declined following President Mirziyoyev's 2016 policy pivot toward deeper Chinese engagement. This suggests that rapid increases in Chinese influence, even from low baselines, trigger public backlash when populations perceive excessive accommodation [5].

Confucius Institutes represent China's most visible cultural investment, yet Central Asian experiences reveal fundamental limitations. Islomova documents 13 institutes enrolling 22,270 students, while Ziyatova [3] notes over 15,000 Central Asians studying in China. Despite impressive scale, multiple factors constrain impact [2].

The inherent difficulty of the Chinese language creates natural barriers. Islomova cites expert observations that students initially believe "knowledge of the language will provide economic advantages," but learning difficulties, limited job opportunities requiring Chinese, and English's continuing dominance reduce long-term commitment. Unlike Russian, absorbed from childhood through media and daily interaction, Chinese requires intensive study with limited practical application outside specific sectors [2].

The state-controlled nature fundamentally undermines credibility. Unlike Western cultural institutions, maintaining operational independence, Confucius Institutes operate under Hanban, a Ministry of Education organization with explicit political objectives. Curricula emphasize Chinese civilization's greatness and developmental model superiority messages, reinforcing perceptions of cultural chauvinism rather than fostering appreciation. Students seeking practical language skills encounter courses on Confucian philosophy and Communist Party achievements, creating a disconnect between interests and institutional priorities.

Dadparvar and Azizi examine how China promotes Confucian values, yet the emphasis on ancient philosophy provides limited relevance to contemporary Central Asian concerns. Content focuses on China's cultural heritage rather than engaging substantively with Central Asian cultures, positioning Chinese culture as transmitted and Central Asian cultures as passive recipients. This asymmetric orientation contradicts the mutual respect that effective cultural diplomacy requires [1].

Timing and political context significantly affected effectiveness. Ziyatova identifies enrollment peaks around 2011-2014, predating the official 2013 BRI announcement, suggesting genuine interest in China's rising economy initially

drove growth.[3] However, as BRI projects encountered problems with corruption scandals, environmental damage, labor disputes, and awareness of Xinjiang detention camps spread after 2018, enthusiasm declined despite continued operations and scholarship availability. Correlation between negative news and declining enrollment demonstrates how vulnerabilities in one domain undermine effectiveness in another.

Russia's cultural dominance remains stark. Russian functions as the default second language and cultural reference point after three Soviet generations. Educational systems follow Russian models, and cultural references remain predominantly Russian. China's attempt to build comparable influence within two decades confronts accumulated advantages that institutional creation cannot overcome. Moreover, Western and other influences maintain strong appeal. English proficiency opens global opportunities, Turkish television dramas enjoy massive popularity, Korean pop culture attracts devoted followings, and American entertainment dominates preferences. Confucius Institutes compete not only with Russian hegemony but also with diverse global cultural flows. Kassenova and Duprey [4] comprehensively analyze these challenges and opportunities, concluding that while China's soft power policy toward Central Asia faces significant obstacles, including linguistic barriers, authoritarian governance perceptions, and Russian cultural dominance, opportunities exist in educational cooperation, technological partnerships, and pragmatic economic engagement that prioritizes mutual benefits over ideological alignment.

Economic activities generate soft power challenges rather than advantages, revealing fundamental tensions. Table 6 presents data on BRI project implementation and local responses across the region.

Table 6: BRI Implementation and Local Resistance in Central Asia (2014-2023)

Country	Total BRI Investment (USD billion)	Projects Completed	Projects Delayed / Cancelled	Legislative Restrictions Enacted	Foreign Labor Quota Reduction	Mining Protests
Kazakhstan	12.07	15	6	Yes (2016, 2021)	20,000 workers (2019-2020)	8
Kyrgyzstan	2.11	12	9	Yes (2018)	70% to 20% limit	20+
Tajikistan	0.32	3	1	Limited	Limited data	2
Turkmenistan	0	0	0	No	N/A	0
Uzbekistan	3.08	10	5	Limited	Moderate	1

Sources: Primiano & Kudebayeva [6], Jardine et al. [5], Vanderhill et al. [1]

The data reveals striking patterns. Kyrgyzstan shows the highest rate of project delays/cancellations (43%) and most mining protests (20+), while Kazakhstan implemented significant legislative restrictions despite lower debt exposure. This demonstrates that local resistance stems from implementation problems rather than debt levels per se.

Debt concerns feature prominently but do not fully explain outcomes. Maracchione and Jardine B [10] argue that China's development-oriented soft power strategy in Central Asia prioritizes economic infrastructure investment as the foundation for long-term influence, viewing debt relationships as tools for sustained engagement rather than purely financial transactions. Tajikistan, with debt to China accounting for 80% of external debt increases (2007-2016), faces acute vulnerability. Elite statements reflect anxiety. Kyrgyz President Japarov warned in 2021 that payment failures would result in asset losses. However, Kazakhstan's low debt exposure (2%) and high anti-Chinese sentiment demonstrate that debt functions as a proxy for broader sovereignty anxieties.

Labor issues prove particularly contentious. Ziyatova examines how Chinese migration theoretically serves as a soft power tool through people-to-people connections.[3] This strategy backfired spectacularly, as local populations view Chinese workers as unfair competition. Prior to legislative changes, Chinese companies employed up to 70% Chinese workers on BRI projects, creating a visible presence without local employment benefits. The 2019 Bishkek protest drew 500 people demanding Chinese workers "go home," while Zhanaozen demonstrations called for ending Chinese projects entirely.

Governments responded with restrictions rather than defending Chinese interests. Kyrgyzstan amended its foreign labor law in 2018, limiting foreign workers to 20% of workforces. Kazakhstan reduced foreign worker quotas by 20,000 and increased enforcement. These legal changes directly constrain Chinese operations and signal that an unconstrained Chinese presence threatens stability more than restrictions threaten growth.

Investment projects generate similar tensions. Primiano and Kudebayeva document the "bumpy ride" of BRI projects. Bishkek's power plant modernization, commenced in 2014, led to corruption scandals and mass protests.[6]. In February 2020, Kyrgyzstan canceled a \$275 million logistics project after protests, with Chinese contractors noting "it is not possible to work on long-term projects in these circumstances." This represents a significant defeat for Chinese economic diplomacy.

Mining operations prove especially controversial. Between 2018 and 2021, more than 20 anti-Chinese protests in Kyrgyzstan targeted mining companies. Communities complained about environmental degradation, lack of transparency, corruption, discrimination against local applicants, and inadequate benefit-sharing. These grievances reflect implementation failures, and Chinese companies' inability to meet local expectations for corporate social responsibility undermines legitimacy.

Long extends analysis to educational cooperation, examining resource asymmetries in Chinese-Uzbek university partnerships. Chinese institutions dominate through superior funding and infrastructure, creating unequal partnerships where Uzbek institutions function as junior partners [10]. This asymmetry pattern pervades China's engagement across sectors, trade,

investment, education, and culture, consistently positioning Central Asians as recipients rather than equal partners.

Digital dimensions represent emerging aspects of Chinese engagement. Kassenova and Duprey analyze the “Digital Silk Road,” examining telecommunications infrastructure, e-commerce platforms, digital payment systems, and surveillance technology. Chinese companies, particularly Huawei, ZTE, Alibaba, and Tencent, established dominant positions through competitive pricing and attractive financing [7].

This digital presence creates opportunities distinct from traditional cultural diplomacy. E-commerce platforms provide access to affordable goods while normalizing Chinese technological interfaces. Digital payment systems facilitate trade. Smart city technologies promise improved services. These practical utilities generate positive associations with Chinese technology regardless of attitudes toward China. “Utility-based influence” differs from attraction-based soft power, potentially proving more durable.

However, significant concerns create vulnerabilities. Data sovereignty emerges as a critical issue given that Chinese equipment potentially provides Beijing access to sensitive data. China's 2017 National Intelligence Law requires companies to cooperate with state intelligence services, leading policymakers to worry that cooperation enables surveillance. Concerns intensified after 2022 when Western sanctions on Russia demonstrated how digital dependencies become coercion instruments.

Technological dependency creates strategic vulnerabilities. As countries increasingly rely on Chinese infrastructure for critical services, telecommunications, financial systems, and government operations, their ability to pursue policies Beijing opposes diminishes. Digital infrastructure proves more difficult to replace than trade relationships, creating “lock-in” effects. The export of surveillance technology raises human rights concerns, damaging soft power among civil society, even as it appeals to authoritarian governments seeking social control tools.

Maracchione and Jardine's analysis of 10,563 Chinese academic publications challenges Western assumptions about Chinese knowledge production. Their Structural Topic Model reveals that security themes prove equally or more significant than economic topics, with security topics showing the highest prevalence before 2013 during periods when Western analysts portrayed China's interests as predominantly economic. Topics on terrorism, Afghanistan spillover effects, and political stability peaked in the late 1990s and early 2000s, corresponding to actual regional challenges rather than following BRI publicity.

The analysis reveals unexpected attention to Central Asian internal politics. Topic 39 on Central Asian political institutions ranks ninth in overall prevalence, encompassing research on regional elites, political parties, democratic transitions, and governance systems. Research demonstrates engagement with local nuances, such as Yang Jin's (2014) analysis of democratic transition constraints, focusing

entirely on internal dynamics without connecting to Chinese policy considerations. This attention likely stems from practical learning following early implementation problems; academic communities developed expertise informing more effective engagement strategies.

However, significant limitations reflect political constraints. Research in the humanities remains largely Sinocentric, focusing on Chinese culture and language rather than engaging substantively with Central Asian cultures on their own terms. The most prevalent topic concerns teaching Chinese to Central Asians, a fundamentally asymmetric orientation. Politically sensitive topics receive limited attention, and research on Xinjiang policies remains sparse and supportive of government narratives when present. Color revolutions appear primarily regarding regime security rather than analyzing democratic aspirations sympathetically.

The geographic distribution reveals important patterns. While research hubs exist in Xinjiang, the most prolific researchers concentrate in Beijing institutions connected to the State Council, the Chinese Academy of Social Sciences, China Institute for International Studies, Development Research Centre. This centralization may enhance policy relevance but potentially reduce engagement with border region perspectives and local knowledge.

Understanding China's challenges requires situating efforts within broader competition involving Russia, the West, and Turkey. Russia's enduring advantages stem from structural factors that China cannot replicate Soviet legacy includes shared language, educational systems, cultural references, and institutional frameworks. Beyond structural advantages, Russia maintains active projection through media dominance, educational opportunities, and cultural programming.

The Ukraine war's impact proves complex. Nourzhanov et al. document that while Kazakhstan showed declining favorability toward Russia in 2022, Kyrgyzstan and Uzbekistan maintained high positive sentiment.[11] This suggests Russia's January 2022 intervention in Kazakhstan affected perceptions more than the Ukraine invasion itself. Central Asian governments uniformly avoided condemning Russia, demonstrating continued influence despite aggression. However, Russia's economic weakness creates opportunities for Chinese expansion. Russian trade now ranks below that of China in most countries, and investment capacity pales compared to Chinese resources.

Western soft power faces different challenges rooted in limited engagement. The US and EU lack historical ties or economic resources but offer alternative governance models, education, and culture, maintaining appeal among younger, urban, educated populations. English proficiency opens global opportunities, creating strong incentives despite limited Western institutional presence. However, Western soft power suffers from inconsistency and perceived hypocrisy. The 2005 Andijan massacre response, where Western reactions proved muted because Uzbekistan hosted a US military base, demonstrated that values take second place to security interests when conflicts arise.

Turkey represents an important alternative often overlooked. Turkey shares linguistic ties, religious commonality, and cultural affinity with Turkic Central Asian states. Turkish educational institutions, media outlets, and cultural programs provide another reference point. However, Turkey's democratic backsliding under Erdoğan and limited economic resources constrain potential. Turkish influence remains significant in cultural and educational domains, while limited in economic and security spheres.

The Central Asian case provides important insights for soft power theory. China demonstrates that authoritarian systems can rapidly deploy extensive infrastructure through centralized decision-making and massive resources. However, the research confirms Nye's insight that soft power ultimately depends on attraction rather than resources. China's extensive infrastructure fails to generate proportional influence because top-down approaches undermine authenticity. When Confucius Institutes promote culture while Beijing suppresses Uyghur culture in Xinjiang, contradictions undermine credibility.

The case demonstrates that economic interdependence and soft power operate through different mechanisms. China achieves economic influence through trade, investment, and debt, creating tangible dependencies. However, material dependencies do not translate into cultural attraction. Central Asians may need Chinese investment while disliking influence, creating compliance without partnership, leverage without legitimacy. This distinction between coercive power and soft power proves crucial for understanding China's actual capacity and limitations.

The research reveals how domestic repression generates international costs. China's Xinjiang policies create direct damage by threatening co-ethnic populations. More broadly, authoritarianism signals that China does not view partners as equals but as targets for manipulation. This perception fundamentally undermines attraction regardless of economic benefits, creating deficits that financial inducements cannot compensate.

Conclusion

This study examined the paradox of Chinese soft power in Central Asia, where massive Belt and Road Initiative investments correlate with declining rather than increasing influence. Through systematic review of 20 scholarly works published between 2019 and 2025, the research documented comprehensive evidence demonstrating that despite \$54.8 billion in Chinese investment and extensive cultural diplomacy including 13 Confucius Institutes, public favorability toward China declined significantly in Kazakhstan (44% to 33%, 2017-2021) and Kyrgyzstan (41% to 31%), while 98 anti-Chinese protests occurred between 2018 and 2020.

The findings reveal systematic patterns explaining this paradox. China's state-directed soft power approach undermines authenticity despite massive resource deployment. Implementation failures-corruption scandals, environmental

damage, labor disputes-damage credibility and trigger legislative restrictions rather than gratitude. Xinjiang policies generate co-ethnic solidarity opposition in border states (Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan) that possess historical territorial grievances, while non-border states (Uzbekistan, Turkmenistan) demonstrate greater tolerance. Confucius Institutes enroll thousands of students but fail to generate genuine cultural attraction due to perceived propaganda purposes, linguistic barriers, and Russia's enduring cultural dominance accumulated over 150 years.

Theoretically, the research extends Nye's soft power framework to authoritarian contexts, demonstrating structural limitations on state-directed attraction efforts regardless of resource availability. The integration with balance of power theory illuminates how Central Asian states engage in soft balancing—extracting economic benefits while constraining political influence through legislative restrictions and toleration of anti-Chinese protests. These findings challenge assumptions about economic interdependence automatically translating into political influence, revealing that material dependencies create compliance without partnership and leverage without legitimacy. Future research should address Central Asian agency and counter-strategies, undertake longitudinal studies spanning decades, and conduct cross-regional comparative analyses to deepen understanding of authoritarian soft power projection in multipolar contexts.

REFERENCES

- [1] Vanderhill R., Joireman S.F., Tulepbayeva R. In the shadow of the dragon: Chinese soft power in Central Asia // *International Affairs*. - 2025. - Vol. 101, No. 4. - P. 1441–1461.
- [2] Baktygulov S. China's influence in Central Asia: Economic dominance, soft power, and security concerns // *The Caspian Post*. - 2020.
- [3] Ziyatova O. Chinese migration and the policy of “soft power” in Central Asia // *Proceedings of the International Conference on Advance Education* 2025. - 2025. - P. 12–19.
- [4] Kassenova N., Duprey B. (Eds.) *Digital Silk Road in Central Asia: Present and future*. - Cambridge, MA : Davis Center for Russian and Eurasian Studies, Harvard University, 2021.
- [5] Jardine B., Karibayeva A., Lemon E. Bumps along the Belt and Road: Unpacking Sinophobic sentiments in Central Asia (2002–2023) // *Europe-Asia Studies*. - 2025. - Vol. 77, No. 4. - P. 617–637.
- [6] Primiano C.B., Kudebayeva A. A bumpy ride for China's Belt and Road in Kazakhstan // *Journal of Current Chinese Affairs*. - 2023.
- [7] Nye J.S. *Soft power: The means to success in world politics*. - New York : PublicAffairs, 2004. - 192 p.
- [8] Li X. China's pursuit of soft power: Norm diffusion as a soft power mechanism // *Advances in Applied Sociology*. - 2020. - Vol. 10, No. 7. - P. 278–297. - DOI: 10.4236/aasoci.2020.107017.

[9] Shakhanova G. Perspectives on Chinese soft power by Kazakh repatriates from China // Asian Studies Review. - 2025. - Vol. 49, No. 4. - P. 781–797.

[10] Maracchione F., Jardine B. Central Asian studies in the People's Republic of China: A structural topic model // Central Asian Survey. - 2024. - Vol. 43, No. 3. - P. 307–326.

[11] Кузембаева А.Б., Кульбаев Б., Чукубаев Е.С. МНОГОВЕКТОРНАЯ ПОЛИТИКА КАК СТРАТЕГИЯ ГЕОПОЛИТИЧЕСКОГО МАНЕВРИРОВАНИЯ: КРИТИЧЕСКАЯ ГЕОПОЛИТИКА КАЗАХСТАНА В ОТНОШЕНИЯХ С РОССИЕЙ И КИТАЕМ ПОСЛЕ 2022 ГОДА. Известия. Серия: Международные отношения и регионоведение, 60(2). <https://doi.org/10.48371/ISMO.2025.60.2.006>.

[12] Pape R.A. Soft balancing against the United States // International Security. - 2005. - Vol. 30, No. 1. - P. 7–45.

[13] Slamgazy A., Liu R., Zhappassov Z., Tassilova A. Kazakhstan's media coverage of China: How the Belt and Road Initiative strengthens geopolitical ties // Journal of Eastern European and Central Asian Research. - 2024. - Vol. 11, No. 2.

[14] Long X. The impact of the internationalization processes of Chinese and Uzbek universities under the Belt and Road Initiative // Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences. - 2025. - Vol. 5, No. 12. - P. 824–829.

[15] Laruelle M., Royce D. No Great Game: Central Asia's public opinions on Russia, China, and the US (Kennan Cable No. 56). - Washington, D.C.: Wilson Center, 2020.

ТАРТЫМДЫЛЫҚСЫЗ ИНВЕСТИЦИЯЛАР ПАРАДОКСЫ: ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ ҚЫТАЙДЫҢ ЖҰМСАҚ КҮШІНІҢ ҚИЫНДЫҚТАРЫ

Узақбаев Н.¹, *Уткелбай Р.², Мырзатаева А.³

^{1,*,2,3} Университет Нархоз, Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. Бұл зерттеу Орталық Азиядағы Қытайдың жұмсак күшінің парадоксын қарастырады, мұнда «Белдеу және жол» бастамасының ауқымды инвестициялары әсердің өсуімен емес, керісінше, төмендеуімен байланысты. 2019-2025 жылдар аралығында жарияланған 20 ғылыми еңбекті жүйелі талдау арқылы зерттеу Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан, Түркіменстан және Өзбекстандағы экономикалық ынтымақтастық, мәдени бастамалар, қоғамдық пікір үрдістері және іске асыру қиындықтары бойынша эмпирикалық дәлелдерді синтездейді. 54,8 миллиард долларлық қытайлық инвестициялар және 13 Конфуций институтын қоса алғанда кең көлемді мәдени дипломатияға қарамастан, Қазақстандағы Қытайға қолайлы көзқарас айтарлықтай төмендеді (44%-дан 33%-ға дейін, 2017-2021), ал

Қырғызстанда (41%-дан 31%-ға дейін), 2018-2020 жылдар аралығында 98 қытайға қарсы наразылық акциялары болды. Талдау мемлекеттік бағытталған жұмсақ күш тәсілдерінің шынайылықты бұзатынын, іске асырудағы сәтсіздіктердің беделге нұқсан келтіретінін, Шыңжаң саясатының шекаралас мемлекеттерде этникалық ынтымақтастық оппозициясын тудыратынын және қытайлық жұмыс күшінің көрінуі экономикалық пайдаларға қарамастан наразылық тудыратынын көрсетеді. Джозеф Найдның жұмсақ күш теориясы мен реалистік күш тепе-теңдігі теориясын қолдана отырып, зерттеу Орталық Азия мемлекеттері автономияны сақтау үшін қытайлық қызметке заңнамалық шектеулер енгізе отырып, экономикалық ынтымақтастықты қабылдайтын жұмсақ тепе-теңдікпен айналысатынын көрсетеді. Географиялық вариация жүйелі болып табылады: шекаралас мемлекеттер (Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан) тарихи аумақтық дауларға және Шыңжаңдағы бір этностық халыққа байланысты тұрақты қарсылық көрсетеді, ал шекаралас емес мемлекеттер үлкен төзімділік көрсетеді. Нәтижелер экономикалық өзара байланыстылықтың саяси әсерге айналуы туралы болжамдарға қарсы шығады, авторитарлық жұмсақ күш проекциясының құрылымдық шектеулерін ашады.

Тірек сөздер: Қытай, Орталық Азия, жұмсақ күш, Белдеу және жол бастамасы, қоғамдық пікір, Конфуций институттары, экономикалық әсер, күш тепе-теңдігі

Қаржыландыру: Осы ғылыми зерттеу Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің AP26100745 «„Жұмсақ күш“ әлемнің жетекші орталықтарының (АҚШ, Ресей, ЕО, Қытай, Иран және Түркия) Орталық Азия елдеріндегі сыртқы саясатын жүзеге асыру құралы ретінде» жобасы аясында қаржыландырылды.

ПАРАДОКС ИНВЕСТИЦИЙ БЕЗ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ: ВЫЗОВЫ КИТАЙСКОЙ МЯГКОЙ СИЛЫ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Узақбаев Н.¹, *Уткелбай Р.², Мырзатаева А.³

^{1,*,2,3} Университет Нархоз, Алматы, Казахстан

Аннотация. Данное исследование рассматривает парадокс китайской мягкой силы в Центральной Азии, где масштабные инвестиции в рамках инициативы «Пояс и путь» коррелируют не с ростом, а со снижением влияния. Посредством систематического обзора литературы 20 научных работ, опубликованных в 2019-2025 годах, исследование синтезирует эмпирические данные об экономическом взаимодействии, культурных инициативах, тенденциях общественного мнения и проблемах реализации в Казахстане, Кыргызстане, Таджикистане, Туркменистане и Узбекистане. Несмотря на китайские инвестиции в размере 54,8 миллиарда долларов и обширную культурную дипломатию, включая 13 институтов Конфуция, благосклонность к Китаю значительно снизилась в Казахстане (с 44%

до 33%, 2017-2021) и Кыргызстане (с 41% до 31%), при этом в 2018-2020 годах произошло 98 антикитайских протестов. Анализ показывает, что государственно-направленные подходы к мягкой силе подрывают аутентичность, неудачи реализации наносят ущерб авторитету, синьцзянская политика порождает оппозицию этнической солидарности в приграничных государствах, а видимое присутствие китайской рабочей силы вызывает негодование, несмотря на экономические выгоды. Используя теорию мягкой силы Джозефа Ная и реалистическую теорию баланса сил, исследование демонстрирует, что центральноазиатские государства занимаются мягким балансированием-принимая экономическое сотрудничество, одновременно вводя законодательные ограничения на китайскую деятельность для сохранения автономии. Географическая вариация оказывается систематической: приграничные государства (Казахстан, Кыргызстан, Таджикистан) демонстрируют устойчивое сопротивление из-за исторических территориальных споров и этнических групп в Синьцзяне, в то время как неприграничные государства проявляют большую терпимость. Результаты опровергают предположения о том, что экономическая взаимозависимость трансформируется в политическое влияние, раскрывая структурные ограничения авторитарной проекции мягкой силы.

Ключевые слова: Китай, Центральная Азия, мягкая сила, инициатива Пояс и путь, общественное мнение, институты Конфуция, экономическое влияние, баланс сил

Финансирование: Настоящее исследование выполнено при финансовой поддержке Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан в рамках проекта AP26100745 «„Мягкая сила“ как инструмент реализации внешней политики ведущих центров мира (США, России, ЕС, Китая, Ирана и Турции) в странах Центральной Азии».

Received / Мақала түсті / Статья поступила: 07.04.2026.

Accepted / Жариялауға қабылданды / Принята к публикации: 26.06.2026

Information about authors:

Nurlan Uzakbayev – Assistant Professor of School of Law and Public Policy, Narxoz University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: nurlan.uzakbayev@narxoz.kz, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9313-095X>;

Rysbek Utkelbay – Assistant Professor of School of Law and Public Policy, Narxoz University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: rysbek.utkelbay@narxoz.kz, ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3493-7777>;

Aikerim Myrzatayeva – PhD Candidate of School of Law and Public Policy, Narxoz University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: aikerim.myrzatayeva@narxoz.kz, ORCID <https://orcid.org/0009-0009-3222-5670>.

Авторлар туралы мәлімет:

Узақбаев Нурлан Танатарович – Құқық және мемлекеттік басқару мектебінің ассистент-профессоры, Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: nurlan.uzakbayev@narхоз.kz, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9313-095X>;

Уткелбай Рысбек Ерланулы – Құқық және мемлекеттік басқару мектебінің ассистент-профессоры, Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: rysbe.k.utkelbay@narхоз.kz, ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3493-7777>;

Мырзатаева Айкерім Алмасқызы – Құқық және мемлекеттік басқару мектебінің PhD докторанты, Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: aikerim.myrzatayeva@narхоз.kz, ORCID <https://orcid.org/0009-0009-3222-5670>.

Информация об авторах:

Узақбаев Нурлан Танатарович – ассистент-профессор Школы права и государственного управления, Университет Нархоз, Алматы, Казахстан, e-mail: nurlan.uzakbayev@narхоз.kz, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9313-095X>;

Уткелбай Рысбек Ерланулы – ассистент-профессор Школы права и государственного управления, Университет Нархоз, Алматы, Казахстан, e-mail: rysbe.k.utkelbay@narхоз.kz, ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3493-7777>;

Мырзатаева Айкерім Алмасқызы – PhD докторант Школы права и государственного управления, Университет Нархоз, Алматы, Казахстан, e-mail: aikerim.myrzatayeva@narхоз.kz, ORCID <https://orcid.org/0009-0009-3222-5670>.

ӘОЖ 327

GTAMP: 23.37

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2026.64.2.018>

ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ ТУРИЗМНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ АСПЕКТІЛЕРІН АЙМАҚТАНУЛЫҚ ТАЛДАУ

***Кабдолда А.К.¹**

***¹Абылай хан атындағы Қазақ халықаралақ қатынастар және әлем тілдері
университеті, Алматы, Қазақстан**

Аңдатпа. Мақала Орталық Азиядағы туризмнің әлеуметтік-мәдени аспектілерін аймақтанулық тұрғыдан талдауға арналған. Зерттеудің өзектілігі аймақта туризмнің тек экономикалық сала ретінде ғана емес, гуманитарлық өзара ықпалдастыққа, елдердің символдық жақындасуына және ортақ әлеуметтік-мәдени кеңістіктің қалыптасуына ықпал ететін фактор ретінде маңызының артуымен байланысты. Мемлекетаралық ынтымақтастықтың жандануы және аймақтық интеграцияның жаңа үлгілерін іздестіру жағдайында туризм мәдени мұраны, тарихи жадты және аймақтың ортақ бейнелерін танытатын маңызды тетікке айналып отыр. Соған қарамастан, Орталық Азиядағы туризмнің әлеуметтік-мәдени өлшемі және оның аймақтанулық зерттеулер үшін маңызы әлі де жеткілікті деңгейде жүйеленбеген.

Зерттеудің теориялық негізін Дж. Урри мен Дж. Ларсеннің «туристік көзқарас» тұжырымдамасы, Н. Салазардың «туристік бейнелер» ұстанымы, Г. Ричардстың мәдени туризмге берген түсіндірмесі, сондай-ақ Д. Тимоти мен Г. Ньяупаненің мәдени мұраны әлеуметтік және институционалдық тұрғыдан қалыптасатын санат ретінде қарастыратын көзқарастары құрайды.

Мақаланың мақсаты – Орталық Азиядағы туризмнің әлеуметтік-мәдени аспектілерін талдау және олардың аймақтық өзара іс-қимыл мен мәдени-гуманитарлық ықпалдастық үдерістеріндегі рөлін айқындау. Зерттеуде трансшекаралық туристік маршруттар қарастырылады. Сонымен қатар ынтымақтастықтың институционалдық тетіктері мен мәдени мұраны таныстыру және ілгерілету тәжірибелері талданады. Сондай-ақ Орталық Азияны өзара байланысқан мәдени-тарихи кеңістік ретінде қабылдауға ықпал ететін факторларға назар аударылады.

Зерттеу нәтижелері Орталық Азиядағы туризмнің жай ғана қызмет көрсету саласы емес, аймақ туралы ортақ түсінікті қалыптастыратын әлеуметтік-мәдени құбылыс екенін көрсетті. Трансшекаралық маршруттардың, тарихи Жібек жолымен байланысты мәдени кластерлердің дамуы, көлік-логистикалық байланыстардың нығаюы және институционалдық өзара іс-қимылдың күшеюі Орталық Азияны біртұтас кеңістік ретінде қабылдауға ықпал етеді. Туризм мәдени байланыстарды күшейтеді, ортақ мұраны өзектендіреді және өңірлік жақындасуға алғышарт қалыптастырады.

Мақаланың теориялық маңыздылығы туризмді аймақтану аясында әлеуметтік-мәдени тұрғыдан талдау мүмкіндігін кеңейтумен айқындалады. Практикалық маңыздылығы зерттеу нәтижелерін трансшекаралық маршруттарды әзірлеуде, туристік бастамаларды бағалауда және Орталық Азия елдерінің мәдени мұрасын ілгерілету тетіктерін жетілдіруде қолдану мүмкіндігімен сипатталады.

Тірек сөздер: Орталық Азия, аймақтану, әлеуметтік-мәдени туризм, гуманитарлық ықпалдасу, шекарааралық сапарлар, мәдени мұра, Ұлы Жібек жолы, аймақтық бірегейлік

Кіріспе

Аймақтанулық ғылымда Орталық Азия мәдени байланыстардың, халықтың жүріп-тұруының және өзара алмасулардың ұзақ тарихи тәжірибесі нәтижесінде қалыптасқан ерекше кеңістік ретінде сипатталады. Ғасырлар бойы бұл аймақ сауда, діни және зияткерлік бағыттардың тоғысқан торабы болды. Тарихи маршруттар, діни орталықтар мен қалалар осы кеңістікте маңызды рөл атқарды. Сонымен қатар көшпелі және отырықшы мәдениет нысандары да өзара байланыстарды нығайтты.

Соның нәтижесінде саяси шекаралардан тыс тығыз өзара ықпалдастық желісі қалыптасты. Қазіргі кезеңде осы тарихи-мәдени мұра аймақтың әлеуметтік-экономикалық қана емес, гуманитарлық дамуы үшін де маңызды ресурсқа айналып отыр. Бұл ресурсты жаңғыртып, қоғамдық айналымға енгізетін негізгі тетіктердің бірі - туризм. Ол экономикалық қызметті мәдени мұраны таныстырумен ұштастырады. Сонымен қатар туризм аймақтық бірегейліктің қалыптасуына ықпал етіп, кеңістікті символдық тұрғыдан ұғынуға мүмкіндік береді. Сондықтан туризм аймақтанулық зерттеулерде оқшау сала ретінде емес, қоғамдар арасындағы гуманитарлық байланыстарды күшейтіп, аймақтың тұтастығын қабылдауға ықпал ететін әлеуметтік практика ретінде қарастырылады.

Мақаланың мақсаты - Орталық Азиядағы туризмнің әлеуметтік-мәдени аспектілерін талдап, олардың аймақтың гуманитарлық ықпалдасу үдерістеріндегі рөлін айқындау. Осы зерттеуде «гуманитарлық ықпалдасу» ұғымы мәдени, білім беру және туристік өзара ықпалдастықтың тереңдеуін білдіреді; мұндай ықпалдастық ортақ әлеуметтік-мәдени кеңістіктің қалыптасуына және қоғамдар арасындағы тұрақты байланыстардың орнығуына алып келеді.

Материалдар мен әдістер сипаттамасы

Зерттеудің әдіснамалық негізі - пәнаралық аймақтанулық тәсіл. Бұл тәсіл мәдени әлеуметтану, туризм әлеуметтануы, әлеуметтік және мәдени география, сондай-ақ аймақтық ықпалдасу зерттеулерінің талдау құралдарын біріктіреді. Жұмыс сапалық-талдамалық сипатта және Орталық Азиядағы туристік тәжірибелер мен оларды таныстырудың әлеуметтік-мәдени тетіктерін түсіндіруге бағытталған.

Тұжырымдамалық талдау зерттеуде қолданылатын негізгі ұғымдарды және олардың мазмұндық құрамдас бөліктерін нақтылау үшін пайдаланылады. Атап айтқанда, туристік көзқарас ұғымы туристің белгілі бір орынды алдын ала қалыптасқан түсінік, күту және қабылдау сүзгісі арқылы тануын білдіреді.

Сондай-ақ «туристік елестетулер» ұғымы нақтыланады, бұл адамдардың белгілі бір мекен туралы санасында қалыптасатын тартымды бейнелер мен түсініктер жиынтығын білдіреді. «Қатысымдық мәдени туризм» де ерекшеленеді, яғни турист мәдениетті сырттай бақылаушы емес, сол үдеріске тікелей араласушы ретінде тәжірибе жинайды. Мұраның әлеуметтік тұрғыдан қалыптасуы ұғымы да маңызды орын алады, яғни мәдени мұра өздігінен ғана емес, қоғамның бағалауы, таңдауы және түсіндіруі арқылы қалыптасады. Сонымен бірге мобильділік арқылы аймақтану тәсілі қарастырылады, бұл аймақты адамдардың қозғалысы, байланыстары және маршруттары арқылы тануды білдіреді. Бұл әдіс туристік дискурста аймақтың қалыптасатын мағыналық шеңберін және оны танытуда тұрақты қолданылатын символдық элементтерді анықтауға мүмкіндік береді.

Ғылыми әдебиеттерді талдау туризмнің әлеуметтік-мәдени теориялары, мәдени туризм, мұра мен тарихи жад, сондай-ақ туризмнің шекарааралық өзара ықпалдастыққа әсері жөніндегі еңбектерді жүйелеу үшін қолданылады.

Зерттеудің теориялық негізі туризмнің кеңістікті таныту механизмдерін, оған мағына беру үдерісін, мәдени мұраны іріктеп көрсету және түсіндіру тәсілдерін, сондай-ақ адамдардың осы үдерістерге қатысу формаларын түсіндіретін ғылыми тәсілдерге сүйенеді.

Талдаудың негізгі ретінде Дж. Урри мен Дж. Ларсен ұсынған «туристік көзқарас» тұжырымдамасы алынады. Бұл тәсілде туристік кеңістік бейтарап бақылау нысаны емес, туристің алдын ала қалыптасқан күтулері, визуалдық белгілер және ресми баяндаулар ықпалымен қалыптасатын түсінік ретінде қарастырылады [1]. Бұл ұстаным Орталық Азияның мәдени кеңістік ретінде таныстырылу ерекшелігін және оның қандай бейнелер мен мағыналар арқылы қалыптасатынын ашып көрсетеді. Мұнда тарихи маршруттар, Жібек жолы символикасы және «өркениеттер тоғысы» ұғымы негізгі репрезентациялық тетіктер ретінде көрінеді.

«Туристік көзқарас» тұжырымдамасын Н. Салазар ұсынған «туристік елестетулер/бейнелер» ұстанымы толықтыра түседі [2]. Бұл ұстаным аймақ туралы орныққан түсініктерді талдауға мүмкіндік береді. Соның негізінде аймақтың мәні ашылады, басым құндылықтары айқындалады. Сондай-ақ оның көпшілікке ұсынылу бейнесі сараланады. Мұндай елестетулер өздігінен қалыптаспайды. Олар бірнеше арна арқылы орнығады. Біріншіден, мемлекет қабылдайтын ілгерілету стратегиялары мен ресми тұжырымдамалар арқылы қалыптасады. Екіншіден, сарапшылар мен

зерттеушілердің түсіндірулері арқылы бекітіледі. Үшіншіден, туристік саланың күнделікті тәжірибесі арқылы орнығады. Бұл тәжірибеге маршрут құрастыру, турөнімді нарыққа шығару, жарнама мәтіндерін қалыптастыру, гидтердің баяндау үлгілері, экскурсия мазмұны мен музейлік көрсету тәсілдері жатады.

Орталық Азияға қатысты бұл тұжырымдама аймақтың туристік бейнесінде жекелеген тақырыптардың басымдыққа ие болу себептерін және олардың орнығу тетіктерін түсіндіруге көмектеседі. Мысалы, Жібек жолы, «өркениеттер тоғысы» туралы түсінік және көшпелі мәдениетке қатысты бейнелер туристік мазмұнның негізгі өзегіне айналады. Соның нәтижесінде басым көрсетілетін мұра нысандары, «негізгі бағыт» ретінде ұсынылатын орындар және маршруттардың қалыптасу құрылымы айқындалады. Сонымен қатар бұл тәсіл Орталық Азияға ортақ аймақтық бейненің қалыптасу деңгейін және оның мәдени-гуманитарлық ықпалдастыққа қаншалықты негіз бола алатынын бағалауға мүмкіндік береді.

Г. Ричардс өзінің «Cultural Tourism: A Review of Recent Research and Trends» атты еңбегінде мәдени туризмді келушінің негізгі уәжі туристік дестинациядағы материалдық және материалдық емес мәдени көрікті орындар мен мәдени өнімдерді танып-білу, ашу, сезіну және тұтыну болып табылатын туристік қызмет түрі ретінде анықтайды [3]. Бұл анықтама мәдени туризмнің аясын кең мағынада қарастыруға мүмкіндік береді. Осыған сәйкес, мақалада мәдени туризм тарихи-мәдени ескерткіштерді аралаумен ғана шектелмейтін, сонымен бірге гастрономиялық мұраны, дәстүрлерді, өнерді, сәулет нысандарын және жергілікті өмір салтын қамтитын кешенді мәдени тәжірибе ретінде талданады. Осындай ұстаным зерттеу нысанын жан-жақты ашуға және аймақтың туристік әлеуетін мәдени мазмұн тұрғысынан бағалауға негіз болады.

Қазақстандық зерттеулер де мәдени туризмнің мазмұнын түсіндіруге мүмкіндік береді. Мысалы, Б. Шарапаева, Н. Нұрмағанбетқызы және А. Баймбетованың «UNESCO Intangible Cultural Heritage in the Space of Sustainable Development of Tourism in Kazakhstan» атты еңбегінде UNESCO тізіміне енген материалдық емес мәдени мұраның Қазақстандағы тұрақты туризмді дамытудағы рөлі талданады. Авторлар мәдени туризмнің тек көрікті орындарды аралаумен шектелмейтінін, оның дәстүрлер, қолөнер, ұлттық тағам мәдениеті және өзге де шынайы мәдени тәжірибелер арқылы мазмұнданатынын көрсетеді [4]. Бұл тұжырым мәдени туризмді Орталық Азия кеңістігінде тек нысандар жиынтығы емес, материалдық және материалдық емес мәдени ресурстарды біріктіретін кешенді әлеуметтік-мәдени тәжірибе ретінде қарастыруға негіз береді.

Д. Тимоти мен Г. Ньюпаненің «Cultural Heritage and Tourism in the Developing World: A Regional Perspective» атты еңбегінде мәдени мұра әлеуметтік және институционалдық тұрғыдан қалыптасатын, ал туризм соны қайта таныстыратын және айналымға енгізетін үдеріс ретінде

қарастырылады [5]. Бұл ұстаным Орталық Азиядағы мұра нысандарының туристік айналымға енгізілуін оларды іріктеу, түсіндіру және басқару тетіктерімен өзара байланыста талдауға мүмкіндік береді.

Орталық Азия елдері бойынша жүргізілген эмпирикалық зерттеулер де осы тұжырымды нақтылай түседі. Мысалы, О. Останов және әріптестерінің «Some Features of Historical and Cultural Tourism in Uzbekistan» атты еңбегінде Өзбекстандағы тарихи-мәдени туризмнің көне қалаларға, сәулет мұрасына және тарихи жадпен сабақтас нысандарға шоғырланатыны көрсетіледі [6]. Бұл мәдени мұраның туризмге өздігінен енбейтінін, оның белгілі бір құндылықтық, институционалдық және таныстыру логикасы аясында іріктеліп ұсынылатынын аңғартады. Осы тұрғыдан алғанда, мұра туристік айналымда өткеннің бейтарап қалдығы емес, қазіргі кезеңде қайта түсіндіріліп, әлеуметтік мағынаға ие болатын мәдени ресурс ретінде көрінеді.

Бұл мәселені Орталық Азияға қатысты аймақтанулық тұрғыдан тереңдететін бағыт С. Горшенина мен В. Толцтың «Constructing Heritage in Early Soviet Central Asia: The Politics of Memory in a Revolutionary Context» атты еңбегінде көрініс табады. Авторлар кеңестік және посткеңестік кезеңдердегі тарихи жад пен мәдени мұраның қалыптасу тетіктерін талдайды. Олар мұраның өздігінен қалыптасатын бейтарап құндылық емес, керісінше саяси, идеологиялық және ғылыми ұстанымдар ықпалымен таңдалып, түсіндіріліп, ресми түрде бекітілетін құбылыс екенін көрсетеді [7]. Осы тұрғыдан алғанда, жадты институционалдық деңгейде орнықтыру тәжірибесі аймақтың қазіргі туристік бейнесіне ықпал ететін ұзақ мерзімді негіз ретінде қарастырылады.

Сонымен қатар зерттеудің теориялық шеңбері туризмді аймақтану мен шекарааралық өзара ықпалдастыққа әсер ететін фактор ретінде қарастыратын ұстанымдармен толықтырылады. Бұл көзқарас бойынша аймақ тек саяси институттар арқылы ғана емес, адамдардың күнделікті сапарлары, өзара алмасуы және мәдени байланысы арқылы да қалыптасады. Осы тұрғыдан туризм Орталық Азия кеңістігінде символдық байланыстар мен ортақ мәдени кодтарды бекітетін бейресми аймақтану тетігі ретінде қарастырылады.

Нәтижелер

Орталық Азиядағы туризмнің әлеуметтік-мәдени ерекшелігі материалдық және материалдық емес мәдени мұраның өзара тығыз ықпалдасуымен сипатталады. Тарихи қалалар, сәулет ескерткіштері, діни орталықтар мен археологиялық нысандар мәдени-танымдық туризмнің іргетасын қалыптастырады. Сонымен қатар, туристік тәжірибеде дәстүрлер, қолөнер, ұлттық ас мәзірі, музыка, ғұрыптық тәжірибелер және күнделікті өмір мәдениетінің көріністері маңызды рөл атқарып, саяхаттың мазмұнын тереңдете түседі.

Аймаққа тән айрықша белгілердің бірі – көптеген мәдени құбылыстардың трансұлттық сипатта болуы. Тарихи бағыттар, мәдени аймақтар және халықтың көші-қон үлгілері қазіргі мемлекеттік шекаралар қалыптасқанға дейін-ақ орныққан. Аймақтанулық тұрғыдан бұл құбылыс туризмді шекарааралық өзара әрекеттесудің табиғи механизмі ретінде қарастыруға мүмкіндік береді және Орталық Азияны біртұтас мәдени-тарихи кеңістік ретінде қабылдауды күшейтеді.

Орталық Азиядағы әлеуметтік-мәдени туризмнің маңызды құрамдас бөлігі – шекарааралық туристік маршруттар. Мұндай бағыттар жекелеген елдердің туристік өнімдерін кеңейтілген аймақтық контексте ұштастырып, Орталық Азияны ортақ мәдени кеңістік ретінде таныстыруға жағдай жасайды. Бұл тұрғыда Жібек жолы символикасы тек өткеннің белгісі ретінде ғана емес, сонымен қатар аймақтық бірегейлікті қалыптастырудың маңызды құралы ретінде қарастырылады. Ол әртүрлі туристік дестинацияларды біртұтас мәдени-тарихи желіге біріктіріп, ортақ мазмұн қалыптастыруға ықпал етеді.

Аталған тәсілдің институционалдық деңгейде нығаюы UNESCO және UN Tourism ұйымдарының қатысуымен жүзеге асырылып жатқан Жібек жолының «мұра дәліздерін» дамыту жобаларынан айқын байқалады. Атап айтқанда, UNESCO бастамасымен іске асқан «Silk Roads Heritage Corridors in Central Asia» (2018–2024) жобасы материалдық және материалдық емес мәдени мұраны сақтау мен ілгерілету әлеуетін арттыруға, сондай-ақ аймақ елдерінің институционалдық мүмкіндіктерін күшейтуге бағытталған [8].

Сонымен қатар, UNWTO мен UNESCO Жібек жолының мұра дәліздері бойында туризмді орнықты басқарудың кешенді тәсілдерін қалыптастырып, туристік тартымдылықтың артуын мәдени мұраны сақтау міндеттерімен үйлестіруге ерекше мән беріп келеді.

Осындай институционалдық бастамалар нәтижесінде ортақ тарихи тәжірибеге, мәдени жадқа және аймақ туралы қалыптасқан бейнелерге негізделген біртұтас символдық кеңістік қалыптасуда. Бұл контексте туризм тек экономикалық қызмет саласы ғана емес, сонымен бірге «тәжірибе арқылы тану» тетігі ретінде көрініс табады. Ол туристер мен жергілікті тұрғындардың өзін Орталық Азияның кеңірек әлеуметтік-мәдени кеңістігінің ажырамас бөлігі ретінде қабылдауына ықпал етеді.

Әлеуметтік-мәдени туризмнің институционалдық негіздері

Аймақта әлеуметтік-мәдени туризмнің дамуы аймақтық ынтымақтастықтың институционалдану үдерістерімен қатар жүреді. Осы тұрғыдан алғанда, маңызды саяси-институционалдық белгі ретінде Орталық Азия мемлекеттері басшыларының IV консультативтік кездесуі аталады. Аталған кездесу 2022 жылғы 21 шілдеде Қырғызстанның Шолпан-Ата қаласында өтіп, оның қорытындысы бойынша «XXI ғасырда Орталық Азияны дамыту мақсатындағы достық, тату көршілік және ынтымақтастық туралы шартқа» қол қойылды [9]. Бұл құжат аймақтық

ынтымақтастықты формалды деңгейден символдық деңгейге көтереді. Ол Орталық Азияны біртұтас әлеуметтік-мәдени кеңістік ретінде қабылдауды саяси тұрғыдан бекітеді. Бұл келісім туризмнің мазмұны мен рөлін жаңа қырынан айқындайды. Туризм ресми декларацияларды нақты тәжірибеге айналдыратын құралға айналады. Яғни, аймақ идеясы маршруттар, сапарлар және мәдени жобалар арқылы жүзеге асады. Шартқа қол қоюды тек мемлекетаралық ынтымақтастықтың кезекті қадамы ретінде ғана емес, Орталық Азияны тұтас әлеуметтік-мәдени аймақ ретінде қабылдауды саяси деңгейде бекітетін символдық акт ретінде де қарастыруға болады. Осы тұрғыда туризм аймақтанудың практикалық арнасына айналады: ресми түрде жарияланған тату көршілік қағидаттары ортақ маршруттар, бірлескен мәдени жобалар және шекарааралық сапарлау арқылы нақты мазмұнмен толығыды [10].__Туризм декларативті келісімдерді нақты тәжірибеге айналдырады. Яғни, аймақ идеясы туристік қозғалыс арқылы «нақты кеңістікке» айналады.

Тәжікстанның 2025 жылы қосылуы аймақтық жақындасудың кезең-кезеңмен жүретінін көрсетеді: ортақ келісімдік негіз ішкі рәсімдерден өтуіне және қатысу шарттарын келісуге қарай біртіндеп кеңейеді. Аймақ бірден қалыптаспайды, ол келісімдер мен тәжірибелердің жинақталуы арқылы құрылады. Сондықтан туризмнің ықпалдастыру әсерін құжаттармен емес, нақты жобалармен бағалау қажет. Демек, Орталық Азияда «аймақ» ұғымы институционалдық тәжірибелердің жинақталуы арқылы қалыптасады. Осыған байланысты туристік ықпалдасу деңгейін декларациялармен емес, нақты қатысу тетіктері мен бірлескен жобалардың іске асуымен бағалау орынды. Ықпалдасудың нақты көрсеткіші – іске асқан маршруттар, туристік ағымдар және ортақ өнімдер.

Практикалық ынтымақтастықты ілгерілетуде Қазақстан мен Өзбекстан арасындағы өзара іс-қимылдың орны айрықша. Салалық деңгейде бұл бағыт Ұлы Жібек жолы бойындағы ортақ шекарааралық маршруттарды әзірлеуден және мәдени өзара толықтыру қағидатына негізделген мәдени кластерлерді қалыптастырудан көрінеді. Осы тұрғыда «Самарқанд – Түркістан – Алматы» бағыты кәсіби екіжақты кездесулерде талқыланған маңызды мысалдардың бірі болып табылады. 2025 жылғы желтоқсанда Ташкентте өткен кездесуде тараптар Ұлы Жібек жолы бойындағы бірлескен трансшекаралық маршруттарды дамыту және «Самарқанд – Түркістан – Алматы» мәдени кластерін ілгерілету мәселелерін арнайы қарастырды [11].

Мәдени кластерлерді қалыптастыру мұра орталықтарын бір маршруттық жүйеге біріктіріп, туристік сапардың мазмұнын біріздендіруге мүмкіндік береді. Мұндай үлгіде сакралды және тарихи нысандар қалалық мәдени тәжірибемен, сервистік инфрақұрылыммен және заманауи туристік қызметтермен толықтырылады. Соның нәтижесінде Орталық Азия жекелеген нүктелер жиынтығы ретінде емес, өзара байланысқан мәдени кеңістік ретінде қабылдана бастайды. Аймақтық тұтастық та маршрут

құрылымы мен саяхат тәжірибесінің тұрақты үлгілері арқылы айқынырақ көрінеді.

Қазақстан мен Өзбекстан арасындағы ынтымақтастық осы үдерістің практикалық деңгейін нақты көрсетеді. Ортақ маршруттар мен мәдени кластерлердің қалыптасуы туризмді нүктелік сипаттан желілік жүйеге көшіреді. Соның арқасында жекелеген нысандар өзара байланысқан біртұтас бағытқа айналып, аймақты тұтас мәдени кеңістік ретінде қабылдауды күшейтеді.

Мобильділік үдерістерін институционалдандырудың қосымша тетігі ретінде бірлескен туристік көлік өнімдері де қалыптаса бастады. 2025 жылы Алматы – Түркістан – Ташкент – Самарқанд – Бұхара бағыттарын қамтитын туристік теміржол маршруттары іске қосылып, аймақаралық туристік байланыстардың инфрақұрылымдық негізін күшейтті. Бұл маршруттар ортақ мәдени мазмұнды бірізді саяхат логикасына түсіріп, Орталық Азияның тарихи қалаларын өзара сабақтас кеңістік ретінде ұсынуға ықпал етті [12].

Туристік пойыз ортақ мәдени мазмұнды нақты кеңістікпен байланыстырып, оны турист үшін қолжетімді етеді және негізгі орталықтар арасындағы қатынау кедергілерін азайтады. Бұл жерде ықпалдасу декларативті деңгейде емес, нақты логистикалық шешімдер арқылы көрінеді. Қозғалыс неғұрлым жеңіл болса, шекарааралық туристік өнімдер соғұрлым тұрақтанып, туристік ағымдардың қайталану ықтималдығы артады.

Шекарааралық қозғалысты институционалдық тұрғыдан нығайтуға ұқсас үдерістер Қазақстан мен Қырғызстан арасындағы ынтымақтастықта да байқалады. 2025–2026 жылдары Қазақстан мен Қырғызстанның уәкілетті органдары туризм саласындағы ынтымақтастық жөніндегі іс-шаралар жоспарын бекітіп, оны ортақ маршруттарды дамытуға және туристік брендтерді бірлесіп ілгерілетуге бағыттады.

Аналитикалық тұрғыда, Қазақстан–Қырғызстан ынтымақтастығы туризм саласындағы шекарааралық қозғалысты нақты тетіктер арқылы бекітуге бетбұрысты көрсетеді. 2025–2026 жылдарға арналған туризм бойынша бірлескен іс-шаралар жоспарының қабылдануы туризмді оқшау ұлттық бастамалардың жиынтығы ретінде емес, келісілген өзара іс-қимыл алаңы ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Ортақ маршруттарды дамыту және туристік брендтерді үйлестіру шекара маңындағы аймақтарды біртұтас табиғи-мәдени ландшафт ретінде қабылдауды күшейтеді. Мұндай жағдайда өзара қатынау және туристік тәжірибелер тұрақты шекарааралық сипат алып, тұрақты туристік ағымдар қалыптаса бастайды.

Мазмұндық тұрғыдан бұл үдеріс Тянь-Шань кеңістігінің ортақ табиғи-мәдени әлеуетімен ұштасады. UNESCO Дүниежүзілік мұра тізіміндегі «Батыс Тянь-Шань» нысанының Қазақстан–Қырғызстан–Өзбекстан аймағын қамтитын трансұлттық мәртебесі ортақ кеңістіктік шеңберді

институционалдық деңгейде бекітеді. Осы шеңбер аясында экологиялық, танымдық және этномәдени туризм түрлерін келісімді түрде дамытуға негіз қалыптасады.

Халықаралық мәртебе бұл жерде екі негізгі қызмет атқарады: біріншіден, аймақтың туристік тартымдылығын күшейтеді, екіншіден, туризмді реттеудің және оны тұрақты даму талаптарына сәйкестендірудің институционалдық негізін қалыптастырады.

Мұра нысанының трансұлттық мәртебесі оны қорғау мен басқаруға халықаралық талаптар мен ортақ өлшемдерді енгізеді. Соның нәтижесінде туризмнің дамуы белгілі бір тәртіп пен бақылау аясында жүзеге асады. UNESCO құжаттарында Батыс Тянь-Шань нысаны бойынша 2016 жылғы номинациялық материалдармен қатар, 2018, 2021, 2023 және 2025 жылдардағы шешімдер, 2024 жылғы бірлескен мониторинг миссиясының есебі және мемлекеттер ұсынған сақтау жай-күйі жөніндегі есептер жинақталған. Бұл халықаралық қадағалау мен басқару тетіктерінің тұрақты түрде іске асырылып отырғанын көрсетеді [13].

Осыған байланысты халықаралық шеңбердің ықпалы екі қырынан көрінеді: бір жағынан, ол аймақтың халықаралық деңгейдегі беделін және тартымдылығын арттырады, екінші жағынан, табиғи және мәдени ресурстарды шектен тыс пайдалануға жол бермейтін реттеу тетіктерін күшейтеді. Соның негізінде туризмді дамыту үдерісінде тұрақтылық, сақтық және танымдық мазмұн басымдыққа ие болады.

Жалпы алғанда, келтірілген мысалдар Орталық Азияда туризмнің мәдени-гуманитарлық ықпалдастықтың практикалық құралына айнала алатынын көрсетеді. Бұл ықпалдастық келісімдік негіздер, салалық үйлестіру, бірлескен маршруттар және мәдени мұраны таныстыру тәсілдерін өзара жақындастыру арқылы жүзеге асады. Осы тұрғыдан алғанда, туризм Орталық Азия кеңістігінде аймақтық байланыстарды нығайтатын маңызды тетік ретінде көрінеді. Алайда оның нәтижелілігі нақты институционалдық шешімдерге, инфрақұрылымдық қамтамасыз ету деңгейіне және мемлекетаралық үйлестірудің тұрақтылығына тікелей тәуелді.

Талқылау

Зерттеу нәтижелері Орталық Азиядағы туризмді кеңірек гуманитарлық ықпалдасу және аймақтану тетіктерімен сабақтас әлеуметтік-мәдени үдеріс ретінде қарастыру орынды екенін растайды. Туризм тек салалық құбылыс емес, аймақты «қалыптастыратын» әлеуметтік үрдіс ретінде көрінеді. Туризмді тек экономикалық сала ретінде қарастыратын ұстанымнан тыс, талданған мысалдар туристік тәжірибелердің аймақтың ортақ символдық кеңістігін қалыптастыруға қатысатынын көрсетеді. Туристік тәжірибе арқылы кеңістікке мағына беріледі және ол ортақ мәдени кеңістік ретінде қабылдана бастайды. Соның нәтижесінде Орталық Азия бір-бірімен байланысқан, тұтас мәдени-тарихи кеңістік ретінде қабылдануын

күшейтетін орнықты бейнелер қалыптасады. Аймақтың біртұтас бейнесі нақты тәжірибелер арқылы бекітіледі, яғни «қиялдағы аймақ» «тәжірибелік аймаққа» айналады.

Осы тұрғыда алынған қорытындылар «туристік көзқарас» және «туристік елестетулер\бейнелер» тұжырымдамаларының теориялық қағидаларымен сәйкес келеді. Бұл тұжырымдамаларға сай туристік кеңістік институционалдық және дискурстық шеңберлер арқылы қалыптасады. Аймақ туристерге бейтарап түрде емес, алдын ала қалыптасқан бейнелер арқылы ұсынылады. Орталық Азия жағдайында мұндай шеңберлердің қатарына Жібек жолы туралы баяндау, шекарааралық маршруттар, мұра кластерлері және нысандардың халықаралық мәртебелері жатады. Олар аймақтың қалай таныстырылатынын айқындап, туристік қозғалыстың негізгі бағыттарын бағдарлайды. Бұл элементтер туристік ағындарды бағыттауыт «символдық инфрақұрылым» қызметін атқарады.

Сонымен бірге зерттеу нәтижелері мәдени мұраның әлеуметтік тұрғыдан қалыптасатыны туралы ұстанымды да қуаттайды. Туристік айналымға енгізілетін нысандар мен тәжірибелерді таңдау саяси шешімдерге, институционалдық басымдықтарға және инфрақұрылымдық мүмкіндіктерге тәуелді болады. Мұның салдары ретінде аймақ елдері арасында символдық және экономикалық капиталдың тең бөлінбеуі ықтимал. Кейбір туристік орталықтар күшейсе, басқалары шет қалуы мүмкін. Бұл туризмнің ықпалдасу әлеуеті шектеулі екенін көрсетеді және мұраны таныстыру мен басқару тетіктерін сындарлы талдаудың қажеттігін алға тартады. Зерттеуде ынтымақтастықтың институционалдануы мен қозғалыс тәжірибелерінің өзара байланысы айқын байқалды. Саяси келісімдер мен нақты мобильділік бір-бірін толықтырғанда ғана нәтиже береді. Туризмнің ықпалдастыру әсері саяси келісімдер мен салалық жоспарлар нақты инфрақұрылымдық шешімдермен және маршруттарды келісімді басқарумен бекітілген жағдайда күшейеді. Демек, туризм арқылы гуманитарлық ықпалдасу бір сәттік нәтиже емес, үдерістік сипатқа ие құбылыс, әрі мемлекеттік институттардың, туристік саланың және жергілікті қауымдастықтардың тұрақты өзара іс-қимылын талап етеді. Бұл көп деңгейлі және ұзақ мерзімді үдеріс.

Жалпы алғанда, туризмді әлеуметтік-мәдени қырынан талдау Орталық Азиядағы ықпалдасу үдерістерін аймақтанулық деңгейде тереңірек пайымдауға мүмкіндік береді. Бұл бағыт туристік қозғалыстың аймақтық бірегейліктің қалыптасуына және қоғамдар арасындағы байланыстардың нығаюына әсерін эмпирикалық тұрғыдан зерделеуге негіз болады. Осы тұрғыдан алғанда, туризм Орталық Азия кеңістігінде әлеуметтік байланыстарды күшейтуге және аймақтық бірегейлікті бекітуге ықпал ететін маңызды факторлардың бірі ретінде көрінеді.

Қорытынды

Қорытындылай келе, жүргізілген зерттеу Орталық Азиядағы туризмді тек экономикалық қызмет саласы ретінде ғана емес, аймақтық даму мен мәдени-гуманитарлық ықпалдастық үдерістерімен өзара сабақтас әлеуметтік-мәдени құбылыс ретінде қарастырудың орынды екенін көрсетті. Туристік тәжірибе кеңістік туралы түсініктерді орнықтырып, өткен мен бүгінге қатысты ортақ ұғымдарды жаңғыртады және аймақ ішіндегі мәдени байланыстарды нығайтады.

Шекарааралық маршруттарды, ынтымақтастықтың институционалдық негіздерін және мәдени мұраны таныстыру тәжірибелерін талдау туризмнің Орталық Азияда мәдени-гуманитарлық жақындасуға ықпал ететін практикалық тетік екенін айғақтайды. Жібек жолы идеясына негізделген бағыттар, мәдени кластерлер қағидаты және бірлескен жобалар аймақты тұтас мәдени-тарихи кеңістік ретінде қабылдауға негіз қалайды. Бұл үдерісте мемлекеттік шекаралар өзінің саяси маңызын сақтағанымен, туризм аясындағы қозғалыс пен мәдени өзара байланыстарға әсер ететін шектеуші ықпалы біртіндеп әлсірей түседі.

Сонымен бірге бұл ықпалдасу әлеуеті өздігінен жүзеге аспайды. Ол институционалдық үйлестірудің нақтылығына, инфрақұрылымдық сабақтастыққа, гуманитарлық саясаттағы келісімділікке және маршруттар мен мұраны басқарудағы ортақ ұстанымдарға тәуелді. Мысалы, келісімдік құжаттар мен салалық жоспарлар нақты көлік шешімдерімен және бірлескен маршруттық басқару тетіктерімен ұштасқан жағдайда ғана мобильділік тұрақты сипат алып, шекарааралық туристік өнімдер орнығады.

Мәдени мұра туристік айналымға толық әрі табиғи түрде енгізіле бермейді. Туристік тұрғыдан ұсынылатын нысандар мен тәжірибелер белгілі бір іріктеу негізінде айқындалады. Бұл үдеріске институционалдық басымдықтар, инфрақұрылым деңгейі және ресурстық мүмкіндіктер ықпал етеді. Осы ерекшелік аймақ ішіндегі туристік ұсыныстың теңгерімді қалыптасуына және ортақ кеңістіктің орнығуына белгілі бір шектеулер қоюы мүмкін. Сондықтан интеграциялық әсерді бағалауда декларативті ұстанымдарға емес, нақты іске асқан тетіктерге, қатысу деңгейіне және бірлескен жобалардың нәтижелілігіне сүйену қажет.

Жалпы алғанда, туризм Орталық Азияда саяси және экономикалық ынтымақтастықты толықтыратын бейресми аймақтық ықпалдасу құралы ретінде көрінеді. Туризмнің әлеуметтік-мәдени өлшемін жүйелі түрде ескеру аймақтанулық талдаудың мүмкіндігін кеңейтіп, туризмді дамыту мен гуманитарлық өзара іс-қимылды өзара сабақтастыра қарастыруға негіз болады.

ӘДЕБИЕТ

[1] Urry J., Larsen J. The Tourist Gaze 3.0. – London: SAGE Publications Ltd, 2011. – 264 p. – ISBN 9781849203760.

[2] Salazar N. B. Tourism imaginaries: A conceptual approach // *Annals of Tourism Research*. – 2012. – Vol. 39, № 2. – P. 863–882.

[3] Richards G. Cultural tourism: A review of recent research and trends // *Journal of Hospitality and Tourism Management*. – 2018. – Vol. 36. – P. 12–21.

[4] Шарапаева Б. Ж., Нұрмағанбетқызы Н., Баймбетова А. Б. Қазақстан туризмін тұрақты дамыту кеңістігіндегі ЮНЕСКО материалдық емес мәдени мұрасы // Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. Экономика сериясы. – 2024. – № 3. – Б. 386–399. – DOI: 10.32523/2789-4320-2024-3-386-399.

[5] Timothy D. J., Nyaupane G. P., eds. *Cultural Heritage and Tourism in the Developing World: A Regional Perspective*. – London; New York: Routledge, 2009. – 280 p.

[6] Ostonov O. A., Khayitov Z. U., Junaev Z. B. Some Features of Historical and Cultural Tourism in Uzbekistan // *Journal of Critical Reviews*. – 2020. – Vol. 7, issue 6. – P. 1256–1262. – DOI: 10.31838/jcr.07.06.222.

[7] Tolz V., Gorshenina S. Constructing Heritage in Early Soviet Central Asia: The Politics of Memory in a Revolutionary Context // *Ab Imperio*. – 2016. – No. 4. – P. 77–115.

[8] UNESCO. Silk Roads Heritage Corridors in Central Asia [Electronic resource]. – URL: <https://www.unesco.org/en/articles/silk-roads-heritage-corridors-central-asia> (access date: 03.02.2026).

[9] President of the Republic of Kazakhstan (Akorda). Speech by President Kassym-Jomart Tokayev at the Fourth Consultative Meeting of the Heads of States of Central Asia (July 21, 2022): [Electronic resource]. – URL: <https://www.akorda.kz/en/speech-by-president-kassym-jomart-tokayev-at-the-fourth-consultative-meeting-of-the-heads-of-states-of-central-asia> (access date: 03.02.2026).

[10] Tajikistan Signs Onto Central Asian Friendship Treaty [Electronic resource]//The Diplomat. –2025. –URL: <https://thediplomat.com/2025/08/tajikistan-signs-onto-central-asian-friendship-treaty/> (access date: 23.03.2026).

[11] TURKSAM (Manas University). Uzbekistan and Kazakhstan are developing tourism routes along the Silk Road: [Electronic resource]. – URL: <https://turksam.manas.edu.kg/index.php/en/uzbekistan-2/9911-uzbekistan-and-kazakhstan-are-developing-tourism-routes-along-the-silk-road> (access date: 03.02.2026).

[12] Birbayeva A. Three Tourist Train Routes to Connect Kazakhstan and Uzbekistan in September [Electronic resource] // *The Astana Times*. – 2025. – 1 Sept. – URL: <https://astanatimes.com/2025/09/three-tourist-train-routes-to-connect-kazakhstan-and-uzbekistan-in-september/> (access date: 23.03.2026).

[13] West Tien-Shan - Documents [Electronic resource] // UNESCO World Heritage Centre. – URL: <https://whc.unesco.org/en/list/1490/documents/> (access date: 23.03.2026).

REFERENCES

- [1] Urry J., Larsen J. *The Tourist Gaze 3.0.* – London: SAGE Publications Ltd, 2011. – 264 p. – ISBN 9781849203760.
- [2] Salazar N. B. Tourism imaginaries: A conceptual approach // *Annals of Tourism Research.* – 2012. – Vol. 39, № 2. – P. 863–882.
- [3] Richards G. Cultural tourism: A review of recent research and trends // *Journal of Hospitality and Tourism Management.* – 2018. – Vol. 36. – P. 12–21.
- [4] S'arapaeva B. J., Nūrmağanbetqyzy N., Baimbetova A. B. Qazaqstan turizmin tūraqty damytu keñistigindegi ŪNESKO materialdyq emes mādeni mūrasy [UNESCO intangible cultural heritage in the space of sustainable development of tourism in Kazakhstan]// L. N. Gumilev atyndaғы Eurazia ūlttyq universitetinіn Habars'ysy. Ekonomika seriasy. – 2024. – № 3. – B. 386–399. – DOI: 10.32523/2789-4320-2024-3-386-399. [in Kaz.].
- [5] Timothy D. J., Nyaupane G. P., eds. *Cultural Heritage and Tourism in the Developing World: A Regional Perspective.* – London; New York: Routledge, 2009. – 280 p.
- [6] Ostonov O. A., Khayitov Z. U., Junaev Z. B. Some Features of Historical and Cultural Tourism in Uzbekistan // *Journal of Critical Reviews.* – 2020. – Vol. 7, issue 6. – P. 1256–1262. – DOI: 10.31838/jcr.07.06.222.
- [7] Tolz V., Gorshenina S. Constructing Heritage in Early Soviet Central Asia: The Politics of Memory in a Revolutionary Context // *Ab Imperio.* – 2016. – No. 4. – P. 77–115.
- [8] UNESCO. Silk Roads Heritage Corridors in Central Asia [Electronic resource]. – URL: <https://www.unesco.org/en/articles/silk-roads-heritage-corridors-central-asia> (access date: 03.02.2026).
- [9] President of the Republic of Kazakhstan (Akorda). Speech by President Kassym-Jomart Tokayev at the Fourth Consultative Meeting of the Heads of States of Central Asia (July 21, 2022): [Electronic resource]. – URL: <https://www.akorda.kz/en/speech-by-president-kassym-jomart-tokayev-at-the-fourth-consultative-meeting-of-the-heads-of-states-of-central-asia> (access date: 03.02.2026).
- [10] Tajikistan Signs Onto Central Asian Friendship Treaty [Electronic resource]//The Diplomat. –2025. –URL: <https://thediplomat.com/2025/08/tajikistan-signs-onto-central-asian-friendship-treaty/> (access date: 23.03.2026).
- [11] TURKSAM (Manas University). Uzbekistan and Kazakhstan are developing tourism routes along the Silk Road: [Electronic resource]. – URL: <https://turksam.manas.edu.kg/index.php/en/uzbekistan-2/9911-uzbekistan-and-kazakhstan-are-developing-tourism-routes-along-the-silk-road> (access date: 03.02.2026).
- [12] Birbayeva A. Three Tourist Train Routes to Connect Kazakhstan and Uzbekistan in September [Electronic resource] // The Astana Times. – 2025. – 1 Sept. – URL: <https://astanatimes.com/2025/09/three-tourist-train-routes-to-connect-kazakhstan-and-uzbekistan-in-september/> (access date: 23.03.2026).

[13] West Tien-Shan - Documents [Electronic resource] // UNESCO World Heritage Centre. – URL: <https://whc.unesco.org/en/list/1490/documents/> (access date: 23.03.2026).

РЕГИОНАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СОЦИОКУЛЬТУРНЫХ АСПЕКТОВ ТУРИЗМА В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

***Кабдолда А.К.¹**

^{*1} Казахский университет международных отношений и мировых языков
имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Аннотация. Статья посвящена анализу социокультурных аспектов туризма в Центральной Азии с точки зрения региональных исследований. Актуальность исследования обусловлена возрастающей важностью туризма в регионе не только как экономического сектора, но и как фактора, способствующего гуманитарному взаимодействию, символическому сближению стран и формированию общего социокультурного пространства. В контексте возрождения межгосударственного сотрудничества и поиска новых моделей региональной интеграции туризм становится важным механизмом признания культурного наследия, исторической памяти и общих образов региона. Тем не менее, социокультурное измерение туризма в Центральной Азии и его значение для региональных исследований до сих пор недостаточно систематизированы.

Теоретической основой исследования является концепция «туристский взгляд» Дж. Урри и Дж. Ларсена, концепция «туристские образы» Н. Салазара, интерпретация культурного туризма Г. Ричардса, а также взгляды Д. Тимоти и Г. Ньяупане, которые рассматривают культурное наследие как социально и институционально сформированную категорию.

Цель статьи – анализ социокультурных аспектов туризма в Центральной Азии и определение их роли в процессах регионального взаимодействия и культурной и гуманитарной интеграции. Кроме того, анализируются институциональные механизмы сотрудничества и практики представления и продвижения культурного наследия. Также уделяется внимание факторам, способствующим восприятию Центральной Азии как взаимосвязанного культурно-исторического пространства.

Результаты исследования показали, что туризм в Центральной Азии – это не просто сектор услуг, а социокультурный феномен, формирующий общее понимание региона. Развитие трансграничных маршрутов, культурных кластеров, связанных с историческим Шелковым путем, укрепление транспортно-логистических связей и усиление институционального взаимодействия способствуют восприятию Центральной Азии как единого пространства. Туризм укрепляет культурные связи, воплощает общее наследие и создает предпосылки для регионального сближения.

Теоретическая значимость статьи определяется расширением

возможностей анализа туризма с социокультурной точки зрения в рамках региональных исследований. Практическое значение исследования заключается в возможности применения его результатов при развитии трансграничных маршрутов, оценке туристических инициатив и совершенствовании механизмов популяризации культурного наследия стран Центральной Азии.

Ключевые слова: Центральная Азия, региональные исследования, социально-культурный туризм, гуманитарная интеграция, трансграничные поездки, культурное наследие, Великий Шелковый путь, региональная идентичность

REGIONAL ANALYSIS OF SOCIO-CULTURAL ASPECTS OF TOURISM IN CENTRAL ASIA

*Kabdolda A.K. ¹

^{*1} Kazakh Ablai khan university of international relations and world languages,
Almaty, Kazakhstan

Abstract. This article analyzes the sociocultural aspects of tourism in Central Asia from a regional studies perspective. The relevance of this study stems from the growing importance of tourism in the region not only as an economic sector but also as a factor facilitating humanitarian interaction, symbolic rapprochement between countries, and the formation of a common sociocultural space. In the context of the revival of interstate cooperation and the search for new models of regional integration, tourism is becoming an important mechanism for recognizing the cultural heritage, historical memory, and shared images of the region. However, the sociocultural dimension of tourism in Central Asia and its significance for regional studies remain insufficiently systematized.

The theoretical basis of this study is J. Urry and J. Larsen's concept of «tourist gaze», N. Salazar's approach to «tourism imaginaries», G. Richards's interpretation of cultural tourism, as well as the views of D. Timothy and G. Nyaupane, who view cultural heritage as a socially and institutionally shaped category.

The purpose of this article is to analyze the sociocultural aspects of tourism in Central Asia and determine their role in regional interaction and cultural and humanitarian integration. It also analyzes institutional mechanisms for cooperation and practices for presenting and promoting cultural heritage. Attention is also paid to factors that contribute to the perception of Central Asia as an interconnected cultural and historical space.

The research results demonstrate that tourism in Central Asia is not simply a service sector, but a sociocultural phenomenon that shapes a common understanding of the region. The development of cross-border routes, cultural clusters associated with the historic Silk Road, the strengthening of transport and logistics links, and enhanced institutional interaction contribute to the perception

of Central Asia as a unified space. Tourism strengthens cultural ties, embodies shared heritage, and creates the preconditions for regional rapprochement.

The theoretical significance of this article lies in its expanded possibilities for analyzing tourism from a sociocultural perspective within the framework of regional studies. The practical significance of the study lies in the possibility of applying its results in the development of cross-border routes, the evaluation of tourism initiatives, and the improvement of mechanisms for popularizing the cultural heritage of Central Asian countries.

Keywords: Central Asia, regional studies, sociocultural tourism, humanitarian integration, cross-border travel, cultural heritage, Great Silk Road, regional identity

*Мақала түсті / Статъя поступила / Received: 07.04.2026.
Жариялауға қабылданды / Принята к публикации / Accepted: 26.06.2026.*

Автор туралы мәлімет:

Кабдолда Алдияр Кайратулы – Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ «8D03122 - Аймақтану» мамандығының 2 курс докторанты, e-mail: aldiyarkabdolda@gmail.com

Информация об авторе:

Кабдолда Алдияр Кайратулы - докторант 2 курса специальности «8D03122 - Регионоведение» КазУМОиМЯ имени Абылай хана, e-mail: aldiyarkabdolda@gmail.com

Information about author:

Kabdolda Aldiyar Kairatuly – PhD student, Year 2, «8D03122 Regional Studies» at Ablai Khan KazUIR&WL, e-mail: aldiyarkabdolda@gmail.com

UDC 327

IRSTI 11.25.91

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2026.64.2.019>

CHINA'S "BELT AND ROAD" INITIATIVE AS A DRIVER OF TÜRKİYE'S "ASIA ANEW" INITIATIVE IN A MULTIPOLAR CONTEXT

***Nurgali A.¹**

^{*1} Akdeniz University, Antalya, Turkey

Abstract. This article examines the relationship between China's "Belt and Road" Initiative and Türkiye's "Asia Anew" Initiative in the context of multipolarity. Changes in the global economic order and the growing role of Asia are creating new conditions for the reorientation of Türkiye's foreign policy. The purpose of the study is to analyze the impact of China's economic growth and the implementation of projects within the framework of the "Belt and Road" Initiative, including the development of the Middle Corridor, on Türkiye's foreign policy strategy and its interactions with Asian countries, including ASEAN member states. The methodological basis of the research includes the analysis of official documents, comparative analysis, and the use of statistical data on trade and economic cooperation between Türkiye and China for the period 2000–2024, as well as selected ASEAN countries for 2019–2025. The findings demonstrate that Türkiye's cooperation with China and Asian countries has gradually expanded, particularly in the spheres of trade, infrastructure, energy, and investment. Türkiye's participation in projects related to the "Belt and Road" Initiative strengthens its role as a transit, logistics, and infrastructure link between Asia and Europe. At the same time, the study identifies structural imbalances, including a persistent trade deficit in favor of China and a relatively low level of investment interaction. The research contributes to the study of Türkiye's trade, economic, and foreign policy interactions with China and ASEAN countries. The study concludes that cooperation with China and other Asian countries creates new opportunities, but also requires consideration of existing imbalances and the development of a sustainable long-term strategy.

Keywords: Türkiye, China, Belt and Road, Middle Corridor, Asia Anew, ASEAN, multipolarity, foreign policy, trade and economic cooperation

Introduction

The transitional period between the 1990s and the early 21st century was marked by the intensification of economic initiatives aimed at expanding trade relations and increasing investment flows. Nevertheless, the aftermath of the 2008 Global Financial Crisis prompted many states to adopt policies prioritizing national economic interests. One of the instruments employed to support domestic economies was the imposition of tariffs on selected countries. In this

context, the economic confrontation between the United States and the Peoples' Republic of China in the 2010s, often referred to as the "Trade War," stands out. It can be argued that the measures undertaken by the United States were intended to contain China's rapidly growing economic influence. More broadly, developments since the 2010s, including geopolitical instability in various regions and global challenges such as the COVID-19 pandemic, have clearly demonstrated the interdependence between geopolitical dynamics and global economic performance [1, p. 39-40].

The 2010s are particularly noteworthy as a period during which interregional interactions increasingly developed within a multipolar framework. The gradual shift away from unipolarity and bipolarity is a characteristic of the Cold War era, which created conditions for a wide range of economically and technologically advancing countries, particularly in Asia, to develop models of multilateral cooperation aimed at sustaining economic growth. Among the most prominent global initiatives emerging during this period is China's "Belt and Road" Initiative (BRI), which has attracted participation from over one hundred countries. A defining feature of this Initiative is its emphasis on mutually beneficial, or "Win-Win" Cooperation [2, p. 54-61; 3].

China's growing economic advantage relative to developed countries, along with the active promotion of the "Belt and Road" Initiative, has raised concerns among some states, particularly developed economies. At the same time, many developing countries view the initiative as a practical instrument for achieving national development objectives. Türkiye is among the countries that have supported this Initiative. Within the broader context of developments in the 2010s, Türkiye's rapprochement with China can be interpreted as a logical outcome of evolving international conditions. This period was marked by a series of tensions in Türkiye's relations with its traditional Western partners, including disagreements with the United States over the Syrian conflict, the 2016 coup attempt, strained relations with the European Union in connection with the Cyprus issue and human rights concerns, debates over the suspension of EU accession negotiations, as well as tensions related to the Mediterranean energy developments and the procurement of the S-400 system. These factors contributed to Türkiye's gradual strategic reorientation toward the East. The deepening of ties with China during the 2010s provided Türkiye with an opportunity to diversify its foreign policy partnerships. Engagement with Asia also plays an important role in preserving Türkiye's strategic autonomy by enabling greater flexibility in pursuing its foreign policy objectives and reducing the risk of isolation. Türkiye's participation in the BRI was subsequently complemented by the launch of the "Asia Anew" Initiative in 2019. This development reflects both the shifting balance of power in the global system and the expansion of Türkiye's foreign policy interests [4].

Within the framework of the BRI, particular attention is given to the potential benefits, limitations, and challenges of bilateral cooperation. Among the key

strengths underpinning Türkiye's role in the initiative is its geostrategic location between major energy hubs and centers of consumption, creating conditions for its emergence as an important transit zone. At the same time, several structural constraints persist, including a persistent trade imbalance in favor of China and relatively low Turkish investment in the Chinese economy. Meanwhile, China has strengthened its position in Türkiye's import structure. At the same time, China's significant economic capacity creates opportunities for attracting investment aimed at modernizing and diversifying transport and logistics routes. In this regard, Türkiye is increasingly positioned as a potential participant in key economic processes across Eurasia. Among the main challenges affecting the implementation of projects within the BRI framework, including the Middle Corridor, are regional geopolitical instability, competition among transport routes, and risks associated with growing dependence on Chinese capital [5].

As for the "Asia Anew" Initiative, introduced in 2019, it is commonly interpreted as an attempt by Türkiye to adapt to the shifting center of global economic and political activity. The Initiative is comprehensive in nature and aims to expand Türkiye's engagement with a wide range of Asian countries, including both major regional economies and Southeast Asian states. Importantly, it aligns with the principles of Türkiye's multi-vector foreign policy, which prioritizes diversifying external economic and political relations. Within this framework, the economic dimension remains dominant. Similar to the BRI, the "Asia Anew" Initiative emphasizes expanding trade, attracting investment, and Türkiye's active participation in regional infrastructure, transport, and logistics projects. Therefore, a parallel can be drawn between the Chinese and the Turkish Initiatives, as both can be interpreted as adaptations to the evolving conditions of a multipolar international system [6].

From a European perspective, Türkiye–China relations are often interpreted in the context of intensifying strategic competition between the United States and China, as well as within Türkiye–EU dynamics. Türkiye is generally seen as pursuing a balancing strategy between the West and China, as reflected in its pragmatic, multi-vector foreign policy. About the Chinese dimension, cooperation is primarily driven by economic considerations, including efforts to expand trade, increase investment flows, and participate in infrastructure and connectivity projects across Eurasia. At the same time, both European and Turkish analysts emphasize the persistent trade imbalance, with Türkiye remaining in a structurally weaker position. Moreover, despite the gradual deepening of ties with China, the Western vector remains a priority in Türkiye's foreign policy. Consequently, Türkiye is expected to maintain a multi-vector approach, simultaneously engaging with both Western and Eastern partners in line with its national interests [7].

Overall, the transformation of the global economic order in the post-bipolar period has been accompanied by the gradual weakening of the Western-centric model and the strengthening of developing economies, particularly in Asia. China's economic rise and its expanding role in the global economy have been

key drivers behind the emergence of a more complex and multipolar system of international economic relations. In this context, the “Belt and Road” Initiative represents one of the most significant frameworks for economic cooperation, reflecting China’s efforts to expand its role in global affairs. For Türkiye, participation in these processes is shaped by a combination of foreign policy and economic considerations. Changes in relations with traditional Western partners during the 2010s encouraged the search for alternative directions of cooperation, including engagement with Asia. In this regard, the “Asia Anew” Initiative reflects Türkiye’s intention to broaden the geographical scope of its foreign policy and economic relations. Thus, Türkiye’s rapprochement with China and its participation in the BRI can be understood as a logical continuation of broader structural transformations in the global economic system and the consolidation of a multipolar order. The analysis demonstrates that Türkiye–China cooperation within the framework of the “Belt and Road” Initiative and the “Asia Anew” Initiative is shaped by both systemic changes in the international environment and Türkiye’s pragmatic foreign policy interests. Increasing interdependence, the growing importance of non-traditional security, and the shift of the global economic center toward Asia contribute to the deepening of bilateral engagement. Türkiye’s geostrategic position enhances its role as a potential transit and logistics hub in Eurasia. However, this cooperation is accompanied by several constraints, including a persistent trade imbalance and the uneven distribution of investment in favor of China, which may generate risks of economic dependency. At the same time, the “Asia Anew” Initiative reflects Türkiye’s intention to diversify its external relations and adapt to changing global conditions while maintaining its Western orientation, thereby confirming its balancing foreign policy approach. Despite the growing body of research, several gaps remain. The “Asia Anew” Initiative, relatively new, has not yet achieved widespread development, which may be partly attributed to constraints caused by the COVID-19 pandemic. As a result, its practical outcomes remain insufficiently examined. Moreover, Türkiye is often portrayed primarily as a transit country, while its broader and more active role in economic processes remains underexplored.

Description of Materials and Methods

The research is based on a combination of qualitative and quantitative approaches. The study’s methodological framework includes document analysis, comparative analysis, and statistical data on trade and economic cooperation between Türkiye and China. Particular attention is devoted to the analysis of official policy documents, government statements, institutional reports, and academic literature concerning China’s “Belt and Road” Initiative and Türkiye’s “Asia Anew” Initiative. The study also examines analytical materials on the development of the Middle Corridor, infrastructure connectivity, investment and energy cooperation, renewable energy projects, and regional economic integration in Eurasia and Southeast Asia. To provide a more comprehensive assessment

of bilateral relations, the research incorporates statistical data on trade and economic cooperation between Türkiye and China for the period 2000-2024, as well as selected ASEAN countries for 2019-2025. The use of long-term statistical indicators enables tracing the dynamics of trade relations, identifying structural asymmetries, and evaluating changes in the scale of economic interaction between the countries under examination. The empirical basis of the research includes data from official state institutions, international reports, and trade statistics databases. A comparative approach is applied to identify similarities, differences, and interconnections between the "Belt and Road" Initiative and the "Asia Anew" Initiative, as well as Türkiye's economic relations with China and selected ASEAN countries. In this context, particular attention is devoted to connectivity, transport infrastructure, regional cooperation, energy interactions, and foreign policy diversification. The study also adopts a multipolarity perspective, enabling an analysis of the transformation of Türkiye's foreign policy in the context of the changing global economic order and the growing role of Asia in international relations. Such an approach enables a more comprehensive examination of the relationship between the "Belt and Road" Initiative and Türkiye's "Asia Anew" Initiative. It also helps identify the main trends and features of Türkiye's trade and economic cooperation with China and ASEAN countries.

Results

The examination of the development and significance of the strategy appears justified in light of the trends that preceded the establishment of closer contacts and, consequently, its subsequent announcement. Overall, at the beginning of the 21st century, Türkiye-China relations cannot be characterized as steadily developing or productive. On the contrary, in the initial stage, bilateral relations were shaped by divergences on several issues, which limited the depth and scope of cooperation. These constraints were reflected in the relatively low intensity of political dialogue and the absence of a stable institutional framework for interaction. However, a tendency toward improvement became evident in 2010, when a Strategic Partnership Agreement was concluded between the two states. This Agreement can be regarded as an important foundation for the subsequent expansion of cooperation, as it formalized the transition of bilateral relations to a more structured and long-term format. In particular, it contributed to strengthening political dialogue, expanding intergovernmental contacts, and developing mechanisms for regular consultations. Notably, its signing had a positive impact on intergovernmental dialogue, creating conditions for more consistent and coordinated interaction between the parties. In the following years, bilateral engagement intensified, as reflected in regular visits by Cabinet members and President Recep Tayyip Erdoğan to China. This increase in high-level contacts indicates a growing mutual interest in deepening cooperation and institutionalizing political ties. Against this backdrop of rapprochement, economic cooperation also showed positive dynamics. In particular, between

2000 and 2015, the volume of trade increased from approximately \$1 billion to \$15 billion. This substantial growth reflects the gradual integration of Türkiye into China-oriented trade flows, as well as the increasing importance of economic factors in shaping bilateral relations. These emerging trends contributed to the perception that relations with China complemented Türkiye's broader foreign policy trajectory rather than contradicting it. In this regard, cooperation with China came to be viewed as a means for Türkiye to diversify its external economic and political engagements [8].

A turning point in the subsequent formation of Türkiye's "Asia Anew" Initiative was undoubtedly the announcement by the Chairman of the Communist Party of China, Xi Jinping, of the global Economic Cooperation Initiative "Belt and Road" in the autumn of 2013. Within the framework of this initiative, cooperation across Eurasia is envisaged through several economic corridors to enhance connectivity and facilitate trade flows. One of these routes is the Middle Corridor, which passes directly through Türkiye. As a land-based route, it comprises a network of road and railway connections linking China, Central Asia, and the South Caucasus to Türkiye. The implementation of this project is particularly attractive for Türkiye, as it reflects the long-standing idea of the "Modern Silk Road," an economic vision that emerged on the agenda in the late 1990s. The core objective of this Initiative, later pursued by China, was to facilitate connections between East and West, particularly through engagement with the resource-rich Caspian region. Under current conditions, the Middle Corridor continues to be regarded as one of the key routes connecting not only the Asian economic center, but also Central Asia with Europe via Türkiye. In this context, Türkiye is interested in deriving benefits from cooperation not only in terms of energy security but also by enhancing its transport and logistics capacity and strengthening its position as a strategic link between East and West [9].

The implementation of large-scale economic objectives requires substantial financial resources. In this context, particular attention should be given to foreign direct investment (FDI), especially Chinese investment. As a result of its economic growth, China emerged as one of the leading sources of global capital by 2019. Between 2000 and 2019, China's outward foreign direct investment increased significantly, rising from \$28 billion to \$120 billion. In the case of Türkiye, Chinese investment inflows began to grow following the launch of the BRI, reaching \$30 million in 2014 and increasing to \$451 million in 2015. By 2019, the total stock of Chinese investment in Türkiye ranged between \$1.18 billion and \$2.77 billion. In 2013–2020, Türkiye accounted for 1.31% of China's total investments, representing approximately 0.8% of the BRI projects involving Turkish participation. Despite these relatively modest figures, Türkiye ranked among the top 40 countries for participation in the Initiative and among the top 30 recipients of BRI-related investments. Notable projects involving Chinese participation include the Ankara–Istanbul high-speed railway, the acquisition of the Turkish e-commerce platform Trendyol by Alibaba, and the purchase of

controlling stakes in major infrastructure assets such as the Yavuz Sultan Selim Bridge, the Marmaray rail tunnel, Tekstilbank, and the Northern Marmara Motorway [10].

Overall, the distribution of investments under the BRI shows significant fluctuations. Due to the impact of COVID-19, total investment volumes declined by 54% compared to 2019, reaching \$47 billion. During the pandemic, the main recipients of BRI investments were Vietnam, Pakistan, Indonesia, Chile, Thailand, Zambia, Zimbabwe, Poland, Serbia, and Bulgaria. At the same time, most participating countries experienced a substantial reduction in investment inflows, including Türkiye, where the decline reached 100% [11]. The post-pandemic period (2022–2023) was marked by a noticeable recovery compared to 2019–2020. The total value of investment deals increased from \$74.5 billion to \$92.4 billion, with 61 countries involved in financing and investment activities. The largest recipients of construction-related financing were countries in the Middle East, South Asia, and Africa, including Saudi Arabia (\$5.6 billion), the United Arab Emirates (\$2 billion), Sri Lanka (\$4.5 billion), and Tanzania (\$3.1 billion). Investment flows were primarily directed to Indonesia (\$7.3 billion), Hungary (\$4.5 billion), and Peru (\$2.9 billion). Nevertheless, 19 countries, including Türkiye, recorded a complete (100%) decline in project participation [12]. Overall, the available data indicate that the distribution of capital within the BRI framework remains uneven. While investment flows are concentrated in a limited number of countries, a significant share of participants demonstrates declining or minimal engagement, reflecting the selective nature of China's investment strategy. In this context, despite its geostrategic importance, Türkiye does not rank among the primary recipients of investment and exhibits an unstable pattern of participation, including periods of significant decline.

China's participation is also evident in multilateral development institutions such as the Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB), which serves as a key channel for financing projects across different countries. Established in 2015 following an initiative proposed in 2009, the AIIB aims to promote multilateral cooperation in infrastructure development and support sustainable economic growth. The Bank functions as a complementary mechanism aligned with the objectives of the BRI, particularly in the implementation of infrastructure projects. The relationship between the BRI and the AIIB is primarily functional. While the BRI provides the strategic framework for infrastructure and connectivity development, the AIIB provides the financial resources necessary to implement it [13].

As a member of the Board of Governors of the AIIB, Türkiye acts not only as a participant in the institution but also as a recipient of financing within its projects. Owing to its strategic location at the intersection of major transport and energy routes, Türkiye is regarded by the AIIB as a promising platform for implementing infrastructure initiatives to support sustainable economic development. In 2019, Türkiye ranked among the top three recipients of AIIB

financing, with three approved projects totaling approximately \$900 million. For Türkiye, cooperation with the AIIB is an important source of funding for both the BRI-related projects and national infrastructure programs, with particular emphasis on the energy and logistics sectors. Among the key projects is the expansion of the Tuz Gölü underground gas storage facility, designed to enhance the reliability of gas supply. Another important instrument is a credit line of up to \$200 million provided to the Industrial Development Bank of Türkiye (TSKB) to support sustainable energy and infrastructure projects. The majority of these funds are directed toward renewable energy and energy efficiency initiatives. A third significant project involves a \$100 million loan to expand the Efeler geothermal power plant, intended to increase electricity generation from renewable sources. In addition, the AIIB participates in financing the Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline (TANAP), which connects the Caspian region to European markets via Türkiye, thereby strengthening Türkiye's role in the regional energy system [14]. It was reported that in 2025, a Memorandum of Understanding was signed between Türkiye and the AIIB, providing \$5 billion in financing for 2025–2027 to support state-led energy and transport infrastructure projects [15].

In recent years, the development of renewable energy has gained increasing importance. According to the TSKB, renewable energy projects account for approximately 30% of the total project portfolio, with 476 projects financed [16]. It is evident that the importance of developing renewable energy sources continues to grow each year, driven by the need to ensure a reliable energy supply and support sustainable economic development. This trend is reflected in Türkiye's National Energy Plan published in 2022. According to the Plan, electricity consumption is projected to increase between 2020 and 2035. In response, the government has set a series of objectives to expand electricity generation from solar and wind energy sources [17]. It is reported that solar power generation increased by 39% in 2024 compared to 2023. In contrast, wind power generation declined by up to 5% over the period 2022–2024, following earlier growth of 24% in 2018–2020 and 41% in 2020–2022. As for hydropower, its generation rose by 17% in 2024. Moreover, during this period, Türkiye ranked 3rd, after Poland and the Czech Republic, in terms of coal's share of electricity generation. Overall, these data indicate that the country is increasingly focused on developing alternative energy sources that serve its national interests [18]. Currently, Türkiye ranks 14th in solar power generation, 15th in wind power generation, and 16th in total electricity production from renewable sources among 24 European countries [19].

Since 2017, China has been promoting the “Green Belt and Road” Initiative within the framework of the BRI, aimed at environmental protection, the development of a sustainable ecosystem, and the advancement of sustainable development [20]. As part of advancing the “Green” Initiative, the necessary infrastructure is envisaged, including in renewable energy. Cooperation among participating countries in this area, in turn, creates new opportunities for collaboration, particularly to increase the number of investment projects [21].

Taken together, the prevention of energy-related and associated economic risks falls within the domain of non-traditional security (NTS). In particular, the concept of NTS encompasses a wide range of challenges, including not only economic and energy-related risks but also migration, natural disasters, environmental protection, terrorism, drug trafficking, cybersecurity, and epidemics. As a result, NTS implies enhanced cooperation across a wide range of critical issues, facilitating closer interaction among states irrespective of geographical boundaries. In this context, Türkiye–China cooperation is viewed as a promising and promising area for engagement. The expansion of international trade and investment flows provides a foundation for developing constructive dialogue on these challenges, which, in turn, aligns with the economic and energy interests of both countries within the framework of the BRI [22].

An analysis of Sino–Turkish cooperation in renewable energy reveals a positive trend. Between 2005 and 2020, 21.9% of Chinese investment in Türkiye's energy sector was directed toward renewable energy, while 73.5% was allocated to coal-based power generation [23]. In 2024–2025, Chinese involvement was observed in projects related to the construction of onshore wind farms in Balıkesir and Edirne, as well as a solar panel manufacturing plant in Istanbul [24, 25, 26]. In addition, in autumn 2025, Türkiye and China held negotiations to construct a 2 GW wind turbine manufacturing plant with an estimated cost of approximately \$250 million [27]. At the same time, the largest project in the energy sector, both in energy development and within the framework of the BRI, is the construction of the coal-fired Hunutlu thermal power plant [28].

Thus, energy cooperation between Türkiye and China is gradually expanding, particularly in renewable energy. Meanwhile, coal-based power generation continues to play a significant role, indicating that the transition to green energy remains incomplete. Overall, this cooperation can be regarded as a promising avenue for further engagement.

Table 1. Bilateral Trade between Türkiye and China (2000–2025)

No	Year	Import (Türkiye from China, \$ billion)	Export (Türkiye to China, \$ billion)
1	2000	1.34	0.10
2	2001	0.93	0.20
3	2002	1.37	0.27
4	2003	2.6	0.50
5	2004	4.48	0.39
6	2005	6.89	0.55
7	2006	9.67	0.69
8	2007	13.23	1.04
9	2008	15.66	1.44
10	2009	12.68	1.60
11	2010	17.18	2.27
12	2011	21.69	2.47
13	2012	21.30	2.83

14	2013	25.26	3.76
15	2014	25.73	2.97
16	2015	25.28	2.50
17	2016	24.85	2.38
18	2017	23.75	3.04
19	2018	21.05	3.08
20	2019	19.13	2.73
21	2020	23.04	2.87
22	2021	32.34	3.66
23	2022	41.35	3.28
24	2023	45.05	3.31
25	2024	44.93	3.39
26	2025	49.57	3.3

Source: UN Comtrade Database.

The data indicate that bilateral trade between Türkiye and China grew significantly from 2000 to 2025, primarily driven by rising imports from China. While the gap between imports and exports was relatively modest at the beginning of the period, it widened substantially in recent years, with imports reaching nearly \$50 billion. In contrast, exports remained at approximately \$3–4 billion. So, despite the expansion of trade and economic ties, the structure of bilateral trade remains asymmetric, resulting in a persistent and growing trade deficit for Türkiye with China.

China’s dominance in Türkiye’s import structure is also evident from a regional perspective. In 2024–2025, China maintained its position as Türkiye’s leading import partner, accounting for 13.1% and 13.6% of total imports, respectively. This trend continued into early 2026, when China’s share reached 14.9%, surpassing those of other major partners, including Russia, the United States, Germany, and Switzerland. Furthermore, according to official reports for 2025–2026, priority areas of cooperation include North and South America, Africa, and the Asia-Pacific region. The designation of the Asia-Pacific as a key area of engagement reflects and reinforces the objectives of the “Asia Anew” Initiative, which aims to strengthen ties with both developed and developing economies in East and South Asia [29, 30]. In this regard, the adoption of the 2019 Initiative can be interpreted as a shift toward a more pronounced eastern orientation in Türkiye’s foreign policy, with a focus on expanding cooperation with Asian countries across multiple sectors [31, p. 209-228].

Discussion

Thus, the gradual shift toward the dominance of Asian countries, particularly in the Asia-Pacific region, in the global economy, together with the announcement of the “Asia Anew” Initiative, has created new opportunities to establish and expand existing forms of cooperation with the region. In this context, ASEAN has gained particular importance, given China’s strong position within the organization. The aforementioned region holds significant potential for trade and economic cooperation [32].

Table 2. Table 1. Bilateral Trade between Türkiye and Selected ASEAN Countries (2019–2025)

№	Year	Export (\$ billion)			Import (\$ billion)		
		Indonesia	Malaysia	Thailand	Indonesia	Malaysia	Thailand
1	2019	0.29	0.35	0.27	1.35	1.85	1.14
2	2020	0.21	0.38	0.18	1.19	1.99	1.21
3	2021	0.31	0.44	0.24	1.85	3.10	1.65
4	2022	0.37	0.48	0.28	2.78	4.29	1.93
5	2023	0.41	0.49	0.28	1.89	4.14	2.17
6	2024	0.39	0.45	0.29	2.44	4.67	1.68
7	2025	0.48	0.63	0.31	2.10	5.03	1.99

Source: UN Comtrade.

The data presented in *Table 2* demonstrate the expansion of trade and economic relations between Türkiye and selected ASEAN countries during 2019–2025. Among the examined states, Malaysia remained Türkiye's largest trading partner, recording the highest export and import figures throughout the period under review. Despite the temporary decline in trade volumes in 2020, the subsequent years witnessed a gradual recovery and further growth in bilateral trade turnover. At the same time, import volumes considerably exceeded export volumes across all three countries, indicating the persistence of an asymmetric trade structure. Overall, the dynamics reflect the strengthening of Türkiye's economic interactions and trade cooperation with Southeast Asian countries. It should also be noted that these ASEAN member states were selected as examples due to Türkiye's particularly dynamic trade and economic cooperation with them.

Since Malaysia remains the dominant partner among the ASEAN countries, it is appropriate to highlight the main trends in Turkish–Malaysian economic relations. According to 2024 data, the TOP-3 categories of Turkish exports to Malaysia consisted of jewelry products, agricultural products, and chemical substances and chemical products. Turkish imports from Malaysia, in turn, were mainly represented by steel, agricultural products, electronics, and electrical equipment [33]. For comparison, the TOP-3 export-import categories between Türkiye and China in 2025 consisted of mining products/mineral resources, chemical products, textiles and textile raw materials (Türkiye's exports), as well as electronics and electrical equipment, chemical products, machinery and components (Türkiye's imports) [34].

An important development at the beginning of 2026 was the announcement of a strategic upgrade in interstate relations between Türkiye and Malaysia. Within the framework of establishing the High-Level Strategic Cooperation Council, the parties emphasized their intention to further deepen cooperation not only in trade and investment but also in technology, the defense industry, education, scientific research, and Islamic finance. Particular attention was also devoted to the development of institutional mechanisms of cooperation, the expansion of investment interactions, and the strengthening of ties in the

spheres of information and communication technologies and higher education. In addition, Turkish–Malaysian cooperation in the defense sector was identified as a priority area of bilateral cooperation [35].

So, the strengthening role of Asian countries in the global economy, together with the implementation of Türkiye’s “Asia Anew” Initiative, contributes to the expansion of Türkiye’s cooperation not only with China but also with ASEAN countries. The presented data demonstrate the gradual growth of Türkiye’s trade and economic relations with Southeast Asian states, among which Malaysia remains the most significant partner. The elevation of Turkish–Malaysian relations to strategic cooperation in 2026 indicates the parties’ intent to deepen cooperation in trade, economic, technological, educational, and defense spheres.

Conclusion

The study demonstrates that transformations in the global economic order and the growing importance of Asia, particularly China, have influenced Türkiye’s foreign policy orientation and contributed to the expansion of its engagement with Asian countries. In this context, the development of cooperation with China and participation in the “Belt and Road” Initiative have become important elements of Türkiye’s adaptation to evolving international conditions. The analysis indicates that Türkiye–China relations have gradually expanded, particularly in the spheres of trade, infrastructure, energy, and investment. Türkiye’s participation in BRI-related projects has also strengthened its role as a transit and logistics link between Asia and Europe. At the same time, the findings reveal that economic cooperation remains uneven. A persistent trade imbalance in favor of China continues to characterize bilateral relations, while investment cooperation remains relatively limited in scale and unevenly distributed.

The study further demonstrates that the formation of the “Asia Anew” Initiative can be understood as the result of both structural changes in the international system and the expansion of Türkiye’s cooperation not only with China but also with the broader Asian region, including ASEAN countries. In this regard, the Initiative reflects Türkiye’s intention to diversify its foreign policy and economic relations, strengthen engagement with Asian economies, and adapt to the evolving multipolar order. The growing importance of Malaysia in Türkiye’s relations with Southeast Asia and the elevation of Turkish–Malaysian relations to strategic cooperation in 2026 further demonstrate the widening geographical and institutional scope of Türkiye’s Asian engagement.

Overall, cooperation with China and Asian countries provides additional opportunities for Türkiye’s economic and strategic positioning. At the same time, its long-term effectiveness will depend on maintaining a balanced approach that addresses structural trade asymmetries, strengthens sustainable investment cooperation, and preserves strategic flexibility across multiple foreign policy directions. At the same time, its long-term effectiveness will depend on maintaining a balanced approach that accounts for structural trade imbalances,

the development of investment cooperation, and the preservation of strategic balance across multiple foreign policy directions.

REFERENCES

- [1] Urata S. Roles of Bilateral, Regional, and Plurilateral Cooperation. In: Ing L.Y., Rodrik, D. (eds.). *The New Global Economic Order*. – New York: Routledge, 2026. – 204p.
- [2] Quah D. Correlated Trade and Geopolitics Driving a Fractured World Order. In: Ing L.Y., Rodrik, D. (eds.). *The New Global Economic Order*. – New York: Routledge, 2026. – 204p.
- [3] Schulhof V., van Vuuren D., Kirchherr J. The Belt and Road Initiative (BRI): What Will it Look Like in the Future? // *Technological Forecasting & Social Change*. – 2022. – Vol. 175. – P. 1-7. DOI:10.1016/j.techfore.2021.121306.
- [4] Özşahin M. C., Donelli F., Gasco R. China-Turkey Relations from the Perspective of Neoclassical Realism // *Contemporary Review of the Middle East*. – 2022. – Vol. 9, No. 2. – P. 218-239. <https://doi.org/10.1177/23477989211062659>.
- [5] Avcu S. A. Relations between Türkiye and China in the Context of One Belt One Road Initiative: Challenges and Prospects // *Eurasian Research Journal*. – 2023. – Vol. 5, No. 4. – P. 59-74. <https://doi.org/10.53277/2519-2442-2023.4-04>.
- [6] Yılmaz N. Asia Anew Initiative: Main Aspects of Türkiye's Asia Opening // *Insight Turkey*. – 2024. Vol. 26, No. 1. – P. 11-21. DOI: 10.25253/99.2024261.1.
- [7] Ergenc, C., Gocer, D. How and Why the EU Should Rethink Turkey-China Relations. Brussels: CEPS. – 2025.
- [8] Temiz, K. Türkiye-Çin İlişkileri. Ankara: SETA. – 2017.
- [9] Akçay N., Changgang G. Türkiye's Middle Corridor and China's BRI // *Insight Turkey*. 2023. – Vol. 25, No. 1. – P. 63-74. <https://www.jstor.org/stable/10.2307/48720514>.
- [10] Gürel B., Kozluca M. Chinese Investment in Turkey: The Belt and Road Initiative, Rising Expectations and Ground Realities // *European Review*. – 2022. – Vol. 3, No. 6. – P. 806-834. <https://doi.org/10.1017/S1062798721000296>.
- [11] Nedopil Wang, C. China's Investments in the Belt and Road Initiative (BRI) in 2020. Beijing: Green BRI Center, International Institute of Green Finance (IIGF). – 2021.
- [12] Nedopil C. China Belt and Road Initiative (BRI) Investment Report 2023. Griffith Asia Institute, Griffith University (Brisbane) and Green Finance & Development Center, FISF Fudan University (Shanghai). – 2024. DOI: 10.25904/1912/5140.
- [13] Chen P., Zhou Y. The Asian Infrastructure Investment Bank and How China is Financing BRI // *BCP Business & Management*. – 2021. – Vol. 16. – P. 63-69. <https://doi.org/10.54691/bcpbm.v16i.250>.

[14] Köstem S. Turkey and the Asian Infrastructure Investment Bank: Economic Pragmatism meets Geopolitics // *Global Policy*. – 2019. – Vol. 10, Nom 4. – P. 645-652. DOI: 10.1111/1758-5899.12741.

[15] Ministry of Trade. Focus Business Türkiye. Ministry of Trade of the Republic of Türkiye. – 2025.

[16] TSKB. Allocation & Impact Reporting 2025. Türkiye Sinai Kalkınma Bankası A.Ş. – 2025. [17] Ministry of Energy and Natural Resources. Türkiye National Energy Plan. Ministry of Energy and Natural Resources of the Republic of Türkiye. – 2022.

[18] Alparaslan U. Türkiye Electricity Review 2025. EMBER. – 2025.

[19] Cetinguc C. Türkiye's Renewable Energy: Record Growth Propels Nation. 2026. Available at: <https://www.paturkey.com/news/2026/turkiyes-renewable-energy-record-growth-propels-nation-29782/> (Accessed: 06 April 2026).

[20] Sun Y., Yu B. Greening China's Belt and Road Initiative: From Norm Localization to Norm Subsidiarity? // *Global Environmental Politics*. – 2023. – Vol. 23, No. 1. – P. 91-116. https://doi.org/10.1162/glep_a_00685.

[21] CCICED. Special Policy Study on Green Belt and Road and 2030 Agenda for Sustainable Development. China Council for International Cooperation on Environment and Development. – 2018.

[22] Sandano I. From Traditional to Non-Traditional Security: Assessing Security Interdependence in Türkiye-China Relations // *The Korean Journal of International Studies*. – 2024. – Vol. 22, No. 1, – P. 1-25. <https://doi.org/10.14731/kjis.2024.04.22.1.1>.

[23] Kaya M., Arı İ. Chinese Electricity Investments in Turkey and Potential Investment Barriers // *ULISA: Journal of International Studies*. – 2021. - Vol. 5, No. 1. – P. 1-19.

[24] Çağatay G. Chinese Astronergy to Invest \$700 million in Solar Cell Factory in Türkiye. 22.07.2025. <https://www.aa.com.tr/en/energy/renewable/chinese-astronergy-to-invest-700-million-in-solar-cell-factory-in-turkiye/50608> (Accessed: 06.04.2026).

[25] Seetao. China Nengjian Signs Wind Power Project in Turkey. 12.03.2024. <https://www.seetaoe.com/details/231503.html> (Accessed: 06.04.2026).

[26] Steelradar. China's Tiron to Produce Wind Turbine Parts in Edirne with Turkish Partner. 05.05.2025. <https://www.steelradar.com/en/haber/chinas-tiron-to-produce-wind-turbine-parts-in-edirne-with-turkish-partner/> (Accessed: 06.04.2026).

[27] Daily Sabah. Türkiye Mulls \$250M Plan by China's DEC to Build Wind Turbine Plant. 30.09.2025. <https://www.dailysabah.com/business/energy/turkiye-mulls-250m-plan-by-chinas-dec-to-build-wind-turbine-plant> (Accessed: 06.04.2026).

[28] Özenç B. Yenilebilir Enerji Çağında Kömürün Fizibilitesi: Hunutlu Termik Santrali Örneği // *İstanbul: WWF-Türkiye & SEFiA*. – 2021.

- [29] Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. Ekonomik Görünüm. – 2025.
- [30] Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. Ekonomik Görünüm. – 2026.
- [31] Durmaz F. Türkiye's Asia Anew Initiative and Relations with Regional Powers: The Case of Malaysia. In: Deepen the Ties: A Multi-Dimensional Perspectives of Malaysia-Türkiye Relations. – Kuala Lumpur: Universiti Malaya Press, 2023. – 362p.
- [32] DEİK. DEİK, Yeniden Asya: "Türkiye'nin Asya Ülkeleri ile Ticaretinin Geliştirilmesinde Yeni Perspektifler" Toplantısını Gerçekleştirdi. n.d. <https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-deik-yeniden-asya-turkiye-nin-asya-ulkeleri-ile-ticaretinin-gelistirilmesinde-yeni-perspektifler-toplantisini-gerceklestirdi> (Accessed: 18.05.2026).
- [33] TİM. Malezya: Ülke Bilgi Notu. TİM Ekonomik Araştırmalar. – 2025.
- [34] TİM. Çin: Ülke Bilgi Notu. TİM Ekonomik Araştırmalar. – 2026.
- [35] T.C. İletişim Bakanlığı. İbrahim ve Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan Ortak Bildiri Yayımladı: Malezya-Türkiye İlişkileri Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliğine Yükseltildi (Guan Ming Daily). 10.01.2026. https://www.iletisim.gov.tr/turkce/dis_basinda_turkiye/detay/ibrahim-ve-turkiye-cumhurbaskani-erdogan-ortak-bildiri-yayimladi-malezyaturkiye-iliskileri-yuksek-duzeyli-stratejik-is-birligine-yukseltildi-guan-ming-daily (Accessed: 18.05.2026).

ҚЫТАЙДЫҢ “БІР БЕЛДЕУ - БІР ЖОЛ” БАСТАМАСЫ ЖӘНЕ ТҮРКИЯ: КӨППОЛЯРЛЫ ЖАҒДАЙДА “ҚАЙТАДАН АЗИЯ” БАСТАМАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

*Нұрғали А.Ж.¹

*¹ Акдениз университеті, Анталья, Түркия

Аңдатпа. Мақалада Қытайдың «Бір белдеу – Бір жол» Бастамасы мен Түркияның «Қайтадан Азия» Бастамасының көпполярлық жағдайындағы өзара байланысы қарастырылады. Жаһандық экономикалық тәртіптің өзгеруі және Азия рөлінің артуы Түркияның сыртқы саясатын қайта бағдарлау үшін жаңа жағдайлар қалыптастыруда. Зерттеудің мақсаты – Қытайдың экономикалық өсуі мен «Бір белдеу – Бір жол» Бастамасы аясындағы жобалардың, соның ішінде Орта дәліздің дамуының, Түркияның сыртқы саяси стратегиясына және оның Азия елдерімен, соның ішінде ASEAN мемлекеттерімен өзара іс-қимылына ықпалын талдау. Зерттеудің әдіснамалық негізі ресми құжаттарды талдауды, салыстырмалы талдауды, сондай-ақ 2000–2024 жылдар аралығындағы Түркия мен Қытай арасындағы сауда-экономикалық ынтымақтастыққа және 2019–2025 жылдардағы АСЕАН-ның жекелеген елдеріне қатысты статистикалық деректерді пайдалануды қамтиды. Зерттеу нәтижелері Түркияның Қытаймен және Азия елдерімен ынтымақтастығының, әсіресе сауда, инфрақұрылым, энергетика және инвестициялар салаларында біртіндеп кеңейіп келе жатқанын көрсетеді. Түркияның «Бір белдеу – Бір жол» Бастамасы жобаларына

қатысуы оның Азия мен Еуропа арасындағы транзиттік, логистикалық және инфрақұрылымдық буын ретіндегі рөлін нығайтуға ықпал етеді. Сонымен бірге, зерттеу Қытай пайдасына тұрақты сауда тапшылығы мен инвестициялық өзара іс-қимыл деңгейінің салыстырмалы түрде төмен болуы сияқты құрылымдық теңгерімсіздіктерді анықтайды. Зерттеу Түркияның Қытаймен және АСЕАН елдерімен сауда-экономикалық және сыртқы саяси өзара іс-қимылын зерттеуге үлес қосады. Зерттеу Қытаймен және басқа Азия елдерімен ынтымақтастық жаңа мүмкіндіктер ашатынын, алайда қолданыстағы теңгерімсіздіктерді ескеруді және ұзақ мерзімді тұрақты стратегияны қалыптастыруды талап ететінін көрсетеді.

Тірек сөздер: Түркия, Қытай, Бір белдеу - Бір жол, Орта дәліз, Қайтадан Азия, АСЕАН, көпполярлық, сыртқы саясат, сауда-экономикалық ынтымақтастық

ИНИЦИАТИВА КИТАЯ «ПОЯС И ПУТЬ» КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ИНИЦИАТИВЫ ТУРЦИИ «СНОВА АЗИЯ» В УСЛОВИЯХ МНОГОПОЛЯРНОСТИ

*Нұрғали А.Ж.¹

^{*1} Университет Акдениз, Анталья, Турция

Аннотация. В статье рассматривается взаимосвязь китайской Инициативы «Пояс и Путь» и турецкой Инициативы «Снова Азия» в условиях многополярности. Изменения в глобальном экономическом порядке и усиление роли Азии создают новые условия для переориентации внешней политики Турции. Цель исследования заключается в анализе влияния экономического роста Китая и реализации проектов в рамках Инициативы «Пояс и Путь», включая развитие Срединного коридора, на внешнеполитическую стратегию Турции и её взаимодействие со странами Азии, включая государства АСЕАН. Методологическая основа исследования включает анализ официальных документов, сравнительный анализ, а также использование статистических данных по торгово-экономическому сотрудничеству Турции и Китая за период 2000–2024 гг. и отдельными странами АСЕАН за 2019–2025 гг. Результаты исследования показывают, что сотрудничество Турции с Китаем и азиатскими странами постепенно расширяется, прежде всего в сферах торговли, инфраструктуры, энергетики и инвестиций. Участие Турции в проектах Инициативы «Пояс и Путь» способствует укреплению её роли как транзитного, логистического и инфраструктурного звена между Азией и Европой. Вместе с тем выявлены структурные дисбалансы, включая устойчивый торговый дефицит в пользу Китая и относительно низкий уровень инвестиционного взаимодействия. Исследование способствует изучению торгово-экономического и внешнеполитического взаимодействия Турции с Китаем и странами АСЕАН. Сделан вывод о том, что сотрудничество с Китаем и другими

азиатскими странами открывает новые возможности, однако требует учёта существующих дисбалансов и выработки устойчивой долгосрочной стратегии.

Ключевые слова: Турция, Китай, Пояс и Путь, Срединный коридор, Снова Азия, АСЕАН, многополярность, внешняя политика, торгово-экономическое сотрудничество

Received / Мақала түсті / Стаття поступила: 10.04.2026.

Accepted / Жариялауға қабылданды / Принята к публикации: 26.06.2026

Information about the author:

Ainur Nurgali - PhD Candidate, Akdeniz University, International Relations, Antalya, Türkiye, e-mail: a.nurgali993@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7505-5669?lang=en>.

Автор туралы мәлімет:

Нұрғали Айнұр Жалелқызы - Докторант, Акдениз университеті, Халықаралық қатынастар, Анталья, Түркия, e-mail: a.nurgali993@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7505-5669?lang=en>.

Сведения об авторе:

Нұрғали Айнұр Жалелқызы - Докторант, Университет Акдениз, Международные отношения, Анталья, Турция, e-mail: a.nurgali993@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7505-5669?lang=en>.

УДК 327:504.06

МРНТИ11.25.19

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2026.64.2.020>

ЗЕЛЁНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ИХ СКРЫТЫЕ ИЗДЕРЖКИ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПОСЛЕДСТВИЙ (НА ПРИМЕРЕ ФРАНЦИИ, ГЕРМАНИИ, ПОЛЬШИ, КИТАЯ И США)

* Байзакова А.А.¹, Ибрагимова Г.Е.²

^{1,2} Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева,
Астана, Казахстан

Аннотация. В статье зелёные технологии рассматриваются не только как элемент экологической модернизации, но и как значимый фактор современных международных отношений, влияющий на глобальную конкуренцию, перераспределение технологической и ресурсной зависимости, а также трансформацию моделей международного сотрудничества. В публичном и политическом дискурсе зелёные технологии преимущественно интерпретируются как универсальный инструмент решения климатических проблем, однако их масштабное внедрение выявляет противоречия, связанные с жизненным циклом, международными цепочками поставок и формированием скрытых экологических и социально-экономических издержек.

Цель исследования заключается в выявлении структурных ограничений зелёного перехода и анализе его последствий в контексте международной политической экономики, экологической безопасности и трансграничных рисков. В работе исследуется эволюция международного климатического регулирования от Киотского протокола к Парижскому соглашению, а также сопоставляются национальные модели адаптации к зелёной трансформации на примере Франции, Германии, Польши, Китая и США.

Методологическую основу составляют системный подход, сравнительный и статистический анализ, а также дискурсивный анализ для выявления практик «гринвошинга» и институциональных разрывов в регулировании.

Научная новизна состоит в интерпретации зелёных технологий как фактора международной стратификации, где экологическая политика становится частью геоэкономической конкуренции.

Практическая значимость исследования связана с необходимостью учёта полного жизненного цикла технологий при формировании международных режимов регулирования. Результаты показывают, что дефицит глобальной инфраструктуры утилизации и механизмов ответственности производителей формирует новые вызовы для международной экологической и технологической безопасности.

Ценность исследования заключается в расширении

междисциплинарного анализа глобальных проблем в теории и практике международных отношений.

Ключевые слова: Зелёные технологии, энергетический переход, климатическая политика, устойчивое развитие, возобновляемые источники энергии, утилизация отходов, циркулярная экономика, гринвошинг, экологические риски, социальные последствия, здоровье населения, Парижское соглашение, ответственность производителя, международный сравнительный анализ

Введение

В общественном сознании «зеленые технологии» прочно ассоциируются с безусловным благом – панацеей от климатических проблем и путем к созданию «чистой» планеты. Стандартные определения, кочующие из одного источника в другой, описывают их как экологически безопасные решения, направленные на сокращение выбросов парниковых газов, сохранение ресурсов и минимизацию ущерба для окружающей среды. Информационное поле, будь то академические обзоры или медийные материалы, переполнено описаниями их преимуществ: от триумфального шествия возобновляемой энергетики до революции в электромобильности. Однако за этим оптимистичным фасадом скрывается сложная и зачастую противоречивая реальность, которая остается в тени. Для целостного анализа в статье рассматривается опыт как технологически развитых стран, как Германия, Франция, США, Китай, так и развивающейся экономики, такой как Польша, которая, с одной стороны, демонстрирует определенные достижения, а с другой – наглядно иллюстрирует вызовы, связанные с зависимостью от внешних технологий и финансирования. Такой подход позволяет достичь «чистоты эксперимента», показав, что негативные эффекты зеленого перехода носят не локальный, а повсеместный характер.

Современный зелёный переход следует рассматривать не только как технологический или экологический процесс, но и как явление международных отношений. Развитие зелёных технологий формирует новые конфигурации зависимости, усиливает конкуренцию за критические ресурсы, трансформирует энергетическую дипломатию и влияет на глобальное распределение экономической и технологической власти. В этом контексте экологическая повестка становится частью международной политической экономики и стратегического взаимодействия государств.

Актуальность темы исследования обусловлена глобальным масштабом развертывания зеленых технологий, которые позиционируются как ключевое решение климатического кризиса. Однако стремительный рост их внедрения опередил понимание полного жизненного цикла и системных последствий. На первый план выходят критически важные, но недостаточно изученные проблемы: истощение ресурсов для их производства, отсутствие эффективной глобальной системы утилизации и скрытые экологические и социальные издержки, которые ставят под сомнение декларируемую

«устойчивость» энергетического перехода. Игнорирование этих «теневых» аспектов создает риск формирования новой, не менее опасной экологической проблемы под видом решения старой.

Целью настоящего исследования является анализ зелёных технологий как фактора трансформации международных отношений, включая оценку их полного жизненного цикла, выявление трансграничных экологических и экономических рисков, а также исследование противоречий между климатической политикой государств и глобальными последствиями зелёного перехода.

Описание материалов и методов

Источниковую базу исследования образуют тексты Киотского протокола и Парижского соглашения, официальные отчёты и статистика международных организаций (IRENA, IEA, WHO, Eurostat) и национальных агентств (ADEME, Umweltbundesamt, EPA), а также аналитические доклады международных организаций и материалы ведущих СМИ, посвящённые проблемам жизненного цикла зелёных технологий и управления отходами.

В рамках обсуждения проблемы обозначим, что в научной литературе стран дальнего зарубежья (работы Ванцлава Смила [1], Бенджамина К. Совакуля [2], Марка Закари Джейкобсона [3], Кейт Раворта [4]), основное внимание уделяется вопросам декарбонизации, энергетической эффективности и экономике энергетического перехода, при этом проблемы отходов и жизненного цикла технологий анализируются фрагментарно. Исследователи ближнего зарубежья, например, С.А. Бобылёв [5], А.А. Чубайс [6] в прикладных докладах по устойчивому развитию, а также В.А. Кузнецов [7] акцентируют внимание на институциональных и экономических аспектах зелёной трансформации, однако экологические экстерналии утилизации рассматриваются ограниченно. В трудах отечественных исследователей Казахстана таких как, А.Н. Сагпаева [8], Ж.К. Каирбекова [9] преобладают работы, посвящённые климатической дипломатии и энергетической безопасности, тогда как анализ скрытых экологических последствий зелёных технологий остаётся недостаточно разработанным.

Методологической основой исследования является системный подход, позволяющий рассматривать зелёные технологии не изолированно, а как сложную многоуровневую систему, включающую международное климатическое регулирование, национальные стратегии развития, процессы производства, эксплуатации и утилизации. Такой подход обеспечивает анализ полного жизненного цикла зелёных технологий и выявление скрытых экологических и социальных издержек энергетического перехода. Вместе с тем, при подготовке статьи использовался сравнительный анализ, применяемый для сопоставления международных соглашений и национальных стратегий, установленным мощностям, объёмам отходов и показателям заболеваемости. Дополнительно используется критический анализ дискурса для выявления манипулятивных практик и феномена «гринвошинга» в публичном пространстве.

Результаты

Анализ зелёных технологий требует рассмотрения не только их технических характеристик, но и институциональных условий, в рамках которых они получили широкое распространение. Ключевую роль в формировании современной модели энергетического перехода сыграло международное климатическое регулирование, определившее приоритеты декарбонизации и стимулировавшее внедрение зелёных технологий. В этой связи представляется целесообразным обратиться к эволюции глобальной климатической политики – от Киотского протокола к Парижскому соглашению – как к нормативной основе современного зелёного перехода. Международные климатические соглашения представляют собой не только экологические договорённости, но и важные институты глобального управления, отражающие баланс интересов государств, разный уровень обязательств и распределение экономических выгод. Их эволюция демонстрирует изменение характера международного сотрудничества – от жёстких режимов регулирования к более гибким моделям, учитывающим политическую и экономическую неоднородность мировой системы. Историю глобальной борьбы стран с изменением климата можно разделить на две отчетливые эпохи, олицетворяемые Киотским протоколом и Парижским соглашением.

Киотский протокол, принятый в 1997 году, вступивший в силу только 16 февраля 2005 года, стал первым протоколом - экспериментом по подавлению выбросов парниковых газов. Его модель «сверху вниз», при которой развитым странам приписывались в строгую обязанность количественные цели по сокращению выбросов, была новаторской, но существенно уязвимой. Протокол создал первые в мире рыночные механизмы для торговли квотами и реализации проектов в развивающихся странах через «Механизм чистого развития (МЧР)», что дало первоначальный, мощный импульс для инвестиций в возобновляемую энергетику и заложило основу для таких систем, как «Европейская система торговли выбросами (EU ETS)». Однако его роковым недостатком стала избирательность. Освободив такие быстрорастущие экономики, как Китай и Индия, от обязательств, протокол породил феномен «утечки углерода», когда выбросы просто перешли в нерегулируемые юрисдикции. В результате, несмотря на локальные успехи отдельных стран, глобальные выбросы за период его действия не сократились, а возросли на 60% [10;11]. Позже Парижское соглашение 2015 года учло эти ошибки и совершило концептуальный переворот. Соглашение отказалось от жесткой модели «сверху вниз» в пользу гибкого подхода «снизу вверх», основанного на определяемых на национальном уровне вкладах (NDC). Эта модель, пусть и лишенная юридической обязательности Киото, оказалась гораздо более жизнеспособной и универсальной. Привлекая к участию все 196 стран, она создала невиданную ранее глобальную легитимность климатическим действиям. Ключевым элементом стал механизм «храповика» – обязательство пересматривать и наращивать цели

каждые пять лет, что создает долгосрочный и предсказуемый драйвер для технологического развития.

Именно в постпарижский период мир начинает свой взрывной рост зеленых технологий: тройное увеличение мощностей ВИЭ, выход электромобилей из нишевого сегмента и бум водородных инициатив [11; 12; 13]. Парижское соглашение не предписывало странам, как достигать целей, оно создало глобальное поле конкуренции и кооперации, где зеленые технологии стали главным инструментом и валютой. Киотский протокол (1997) и Парижское соглашение (2015) стали ключевыми этапами в формировании глобальной климатической архитектуры, повлиявшими на внедрение и развитие зеленых технологий. Если Киотский протокол заложил основы правового регулирования выбросов и впервые ввел систему обязательных квот для развитых стран, то Парижское соглашение расширило участие всех государств, опираясь на принципы добровольных национальных вкладов (NDC) и долгосрочной декарбонизации.

Сравнительный анализ ключевых параметров Киотского протокола и Парижского соглашения представлен в таблице 1, что позволяет выявить различия в подходах к международному климатическому регулированию и механизмах достижения климатических целей.

Таблица 1. Сравнительная характеристика Киотского протокола и Парижского соглашения

Критерии	Киотский протокол	Парижское соглашение
Подход	«Сверху-вниз»- обязательные цели для развитых стран.	«Снизу вверх»- добровольные национальные вклады для всех стран.
Юридическая сила	Обязательный к исполнению.	Добровольный, без санкций.
Цели	Краткосрочные с 2008-2012, с 2013-2020.	Долгосрочные к 2050-2060 гг.
Механизмы	Механизм чистого развития (МЧР), совместное осуществление, торговля квотами.	Финансирование, передача технологий, прозрачная отчетность.
Основной фокус	Сокращение выбросов парниковых газов в развитых странах.	Ограничение потепления $\leq 2^{\circ}\text{C}$, адаптация, финансирование.
Участие стран	Только развитые страны обязаны.	Все 196 стран участвуют.

Источник: составлено авторами по материалам Kyoto Protocol [10]; Paris Agreement [13]; European Commission [11].

Представленные различия свидетельствуют о трансформации механизмов международного регулирования: от нормативно-обязательной модели к политико-координационной. Это отражает сдвиг в международных отношениях, где вопросы климата становятся частью переговорных стратегий, экономической дипломатии и технологической конкуренции. Преимущества и ограничения каждого из международных климатических соглашений обобщены в таблице 2, что позволяет оценить их эффективность с точки зрения стимулирования развития зелёных технологий.

Таблица 2. Преимущества и недостатки Киотского протокола и Парижского соглашения

	Киотский протокол	Парижский договор
Преимущества	-Первый обязательный международный договор по климату -Создал основу для системы торговли квотами на выбросы и инвестиций в возобновляемые источники энергии (ВИЭ) -Эффективные экономические механизмы, то есть снижение затрат на 20-30%.	-Универсальное участие, около 90% выбросов охвачено -Механизм обновления определяемых на национальных уровнях вклады (NDS) каждые 5 лет -Поддержка адаптации и финансирования развивающихся стран
Недостатки	-Исключил Китай и Индию, тем самым пошел рост выбросов на 60%. -Слабое исполнение и выход США -Финансовое бремя для развитых стран	-Добровольность есть недостаточные амбиций, то есть потепление на 2.4-2.8°C -Нехватка финансирования, только 50% от обещанных \$100 млрд. -Проблемы с отчетностью и реализацией

Источник: составлено авторами по материалам Kyoto Protocol [10]; Paris Agreement [13];

European Commission [11].

Обращая внимание на эти две сравнительные таблицы можно сказать, что главное различие между двумя соглашениями заключается в подходе к регулированию. Киотский протокол действовал по модели «сверху вниз», устанавливая юридические обязательства для ограниченного круга стран. Парижская система, напротив, стала гибкой и всеобъемлющей, позволив вовлечь более 190 государств и создать механизм постепенного повышения амбиций каждые пять лет. Такой подход способствовал развитию глобального рынка зеленых технологий и привлечению инвестиций в возобновляемые источники энергии. Национальные стратегии зелёного перехода следует рассматривать как элементы внешнеэкономической и технологической политики государств. Зелёные технологии становятся объектом международной конкуренции, формируют новые цепочки зависимости и влияют на распределение ролей в мировой экономике. Теперь рассмотрим отдельно страны, для глубокого понимания Парижского соглашения и Киотского протокола.

- Для Европы участие в обоих соглашениях стало важным фактором технологического обновления. Франция использовала свою ядерную энергетику и инвестировала в ветровую и солнечную генерацию, получив значительные прибыли от торговли квотами. Германия сделала ставку на программу Energiewende, которая стала символом перехода к устойчивой энергетике. Польша, напротив, столкнулась с трудностями из-за зависимости от угля, но смогла привлечь средства ЕС для поддержки зеленого перехода.

- Среди неевропейских участников Китай и США представляют два противоположных подхода. Китай, не имевший обязательств в рамках Киотского протокола, стал крупнейшим производителем солнечных панелей и ветровых турбин. Парижское соглашение позволило ему закрепить

лидерство, развивая электромобили и водородные технологии. США, отказавшиеся от Киото, вернулись к климатической повестке через Париж и приняли Закон о снижении инфляции (IRA), став одним из мировых лидеров в финансировании зеленой экономики.

Таким образом, эволюция климатических соглашений от Киотского протокола к Парижскому соглашению показала переход от жестких обязательств к универсальному сотрудничеству и стимулированию инноваций. Именно Парижская модель создала основу для ускоренного внедрения зеленых технологий, сочетая политические амбиции с экономическими инструментами.

Достижения и специализация: Как страны находят свою нишу в зелёной гонке

Глобальное распределение финансовых и технологических ресурсов формирует условия, в которых государства вырабатывают собственные модели участия в энергетическом переходе. Эти модели проявляются в конкретных результатах внедрения возобновляемых источников энергии, развитии электромобильности и формировании отраслевой специализации. Для более детального анализа представляется целесообразным рассмотреть достижения отдельных стран и их место в системе международного разделения труда в сфере зелёных технологий. Основные количественные показатели развития зелёных технологий в отдельных странах представлены в таблице 3, что позволяет сопоставить уровень внедрения возобновляемых источников энергии и электромобильности.

Таблица 3. Основные показатели развития зелёных технологий в ведущих странах мира

Страны	Достижения		
	Установленная мощность возобновляемых источников энергии в ГВт	Продажи электромобилей в млн.ед.	Доля возобновляемых источников энергии в энергобалансе в %
Франция	27 (ветер+солнце)	0.5	33
Германия	133 (ветер+солнце)	1.0	66
Польша	19 (ветер+солнце)	0.05	11
Китай	800 (ветер+солнце)	9.0	1000
США	290 (ветер+солнце)	1.2	300

Источник: составлено авторами по данным European Commission [11]; Greenpeace East Asia [12];

Вышеобозначенная таблица позволяет сделать вывод, что Германия, реализуя свой амбициозный проект «Energiewende» (энергетический поворот), утвердилась как ключевой поставщик ноу-хау и высокотехнологичного оборудования для ЕС. С установленной мощностью ветра и солнца в 133 ГВт и долей ВИЭ в энергобалансе на уровне 50%, Германия не только обеспечивает себя, но и экспортирует технологии. Компании вроде Siemens Energy и SMA Solar Technology оснащают ветряными турбинами и инверторами электростанции по всей Европе,

от офшорных полей в Польше до солнечных ферм в других странах. Её роль – это роль технологического интегратора и инженерного хаба, чьи инвестиции в зелёный водород, такие как 9 миллиардов евро до 2030 года призваны сохранить это лидерство в будущем.

Франция избрала иной, но не менее эффективный путь. Она является безоговорочным лидером в низкоуглеродной энергетике в Европе, но достигает этого в первую очередь за счёт атома, который даёт около 70% её электроэнергии. Это делает французскую энергосистему одной из самых «чистых» на континенте с точки зрения выбросов CO₂. Однако Франция не почитает на лаврах и активно развивает возобновляемые источники, инвестируя 30 миллиардов евро в «зелёный план». Её специализация – это атомные технологии и водород, что подтверждается контрактами её компаний по всему миру: EDF разрабатывает проекты АЭС в Польше, а Orano строит заводы по переработке ядерных отходов в Китае [12; 14].

На другом конце спектра находится Китай – не столько пионер-инноватор, сколько непревзойдённый мастер масштабирования и снижения расходов. Он является крупнейшим в мире экспортёром готовых решений, будь то солнечные панели, аккумуляторы или электробусы. Его гигантский внутренний рынок позволил нарастить невероятные производственные мощности – 400 ГВт солнечной и 400 ГВт ветровой энергии. Компании вроде CATL, BYD, LONGi и Jinko Solar стали глобальными брендами, обеспечивая значительную долю поставок в ЕС и США. Китайская стратегия – это доминирование через объем и доступность, что делает зелёные технологии дешевле и распространённое по всему миру, даже если первоначальные исследования часто проводились в другом месте.

США, со своей стороны, лидируют в сфере инноваций и венчурного капитала. Их мощь заключается не только в абсолютных цифрах (800 ГВт ВИЭ), но и в способности создавать и финансировать будущее. Такие компании, как Tesla, или стартапы, поддерживаемые государственными программами вроде Inflation Reduction Act, задают тон в развитии аккумуляторных технологий, зелёного водорода и улавливания углерода. Роль США – это роль локомотива прорывных идей, которые затем перенимаются и масштабируются остальным миром [15;16].

Даже Польша, будучи в основном реципиентом, демонстрирует, как можно использовать своё положение. Получая технологии от немецких, датских и корейских гигантов, она одновременно развивает и собственных поставщиков, таких как Zamatt, которые уже начинают экспортировать тепловые насосы в соседние страны. Это показывает, что энергетический переход – это не статичная картина, а динамичный процесс, в котором роли могут меняться, а новые игроки способны заявить о себе, находя свои, пусть и небольшие, но важные ниши.

Теневая сторона зеленого перехода: манипуляции и кризис утилизации

Вместе с тем количественные показатели роста зелёной генерации

и технологического развития не позволяют в полной мере оценить устойчивость энергетического перехода. Сосредоточенность на расширении производства и внедрении зелёных технологий зачастую сопровождается недостаточным вниманием к их полному жизненному циклу. Это обуславливает необходимость анализа экологических и социальных издержек, связанных с утилизацией оборудования и обращением с отходами зелёных технологий. Парадокс зеленых технологий заключается в том, что их продвижение как панацеи от климатических проблем часто затеняет комплексные экологические и социальные издержки, сопутствующие их жизненному циклу. За ярким фасадом «чистой энергии» скрываются проблемы гигантских объемов токсичных отходов, энергоемкого производства и масштабных манипуляций, ставящих под сомнение истинную устойчивость этого перехода. Особенно остро стоит вопрос утилизации, который десятилетиями игнорировался в погоне за быстрым развертыванием мощностей. На глобальном уровне проблема отходов зелёных технологий приобретает характер трансграничного экологического и политического вызова. Перемещение отходов, асимметрия экологических стандартов и различия в национальном регулировании формируют новые конфликты интересов между государствами и усиливают дискуссии о справедливости экологической ответственности.

Так, основные экологические последствия связаны с двумя ключевыми технологиями: солнечной энергетикой и электромобильностью.

Солнечные панели: Срок их службы составляет 25-30 лет. Учитывая колоссальный рост солнечной энергетики начала 2000-х, первая крупная волна отходов уже набирает обороты. Панели содержат опасные вещества, такие как: свинец, кадмий, гексафторид серы, а это мощный парниковый газ. Их утилизация требует сложных и дорогих процессов. По данным Международного агентства по возобновляемым источникам энергии (IRENA), к 2030 году глобальный объем отходов солнечных панелей достигнет 8 млн тонн, а к 2050 году – 78 млн тонн [17]. При этом в мире существует крайне мало специализированных предприятий по их переработке. Реальная эффективность переработки редко превышает 10-15%, а токсичные фотоэлементы, выделяющие кадмий и свинец, часто попадают на свалки.

Литий-ионные аккумуляторы от электромобилей и накопителей: Это сложные устройства, содержащие кобальт, литий, никель, марганец, а также легковоспламеняющийся электролит. Неправильная утилизация приводит к пожарам на объектах обработки твердых бытовых отходов (ТБО) и загрязнению почвы и грунтовых вод тяжелыми металлами. Хотя аккумуляторы подлежат переработке, из-за сложности конструкции и экономической нецелесообразности особенно для старых или поврежденных моделей, уровень их реальной переработки остается низким. Мировая экономическая форум (World Economic Forum) в 2019 году отмечал, что перерабатывается менее 5% литий-ионных аккумуляторов. В глобальном масштабе до 80% аккумуляторов не перерабатываются, что к 2030 году может

привести к образованию более 1 млн тонн электронных отходов [17;18].

Тем самым начинаются манипуляции, такие как: производители и лоббисты часто заявляют о высокой «перерабатываемости» этих продуктов (до 90-95%). Однако эта цифра относится к теоретическому потенциалу в идеальных лабораторных условиях, а не к реальной, промышленной переработке. На практике значительная часть отходов либо захоранивается, либо сжигается, выделяя токсины, такие как ПФАС (пер- и полифторалкильные вещества), влияющие на качество воздуха, либо экспортируется в третьи страны [19].

Теперь посмотрим на эти недостатки в странах:

Франция сталкивается с растущими объемами отходов солнечных панелей 50 000 тонн в год по данным на 2023 г. и аккумуляторов для электромобилей 20 000 тонн. Несмотря на существование программы PV Cycle, эффективно перерабатывается лишь около 10% отходов солнечных панелей. Основная масса непереработанных отходов экспортируется в Азию для захоронения, что приводит к загрязнению грунтовых вод, о чем свидетельствует отчет ADEME за 2022 год. Что касается аккумуляторов, примерно 80% из них не подлежат адекватной переработке, часто оказываясь в странах-поставщиках с менее строгими экологическими нормами. При сжигании этих отходов выделяются токсины ПФАС, негативно влияющие на качество воздуха в густонаселенных регионах, таких как Иль-де-Франс [20; 21].

Манипуляция во Франции: Крупные энергетические компании, такие как TotalEnergies, используют вводящую в заблуждение рекламу о «чистом нуле», смешивая ископаемые и зеленые источники энергии. В 2022 году компания была оштрафована на 100 000 евро за такую практику, которая замедляет реальный энергетический переход.

Германия генерирует огромное количество трудноперерабатываемых отходов: 50 000 тонн лопастей ветряных турбин, то есть неперерабатываемое стекловолокно и 100 000 тонн электронных отходов от солнечных батарей ежегодно 2023 г. Около 90% солнечных панелей не перерабатывается. Каждая панель содержит до 20 г серебра и свинца, которые вымываются в грунтовые воды, как это произошло в Саксонии в 2022 году. До 80% лопастей ветряков экспортируются на свалки в Польшу и Азию, загрязняя почву смолами и выделяя в Балтийское море микропластик по исследованию Umweltbundesamt, 2023 г.. Переработка аккумуляторов достигает лишь 50%, а такие заводы, как Umicore, перерабатывая 7000 тонн в год, не справляются с объемами, что приводит к незаконным свалкам. В целом по ЕС 70% аккумуляторов оказываются на свалках, выделяя метан и тяжелые металлы, усугубляя загрязнение рек, таких как Рейн [11;16].

Манипуляция в Германии: После «Дизельгейта» Volkswagen манипуляции перекинулись на сферу электромобилей и ВИЭ. Штрафы на 30 млрд евро по всему миру за 2015-2023 гг. маскируют медленный и проблемный переход на возобновляемую энергию.

Польша стала «серой зоной» для утилизации зеленых технологий, страдая как от собственных отходов около 100 000 тонн золы и панелей, 10 000 тонн лопастей, 5000 тонн аккумуляторов в 2023 г., так и от импорта отходов из Западной Европы. Импортные китайские панели и немецкие лопасти турбин часто выбрасываются на свалки в Силезии, что приводит к попаданию мышьяка и фтора в реку Вислу по отчету GIOŚ, 2022. Лопасти сжигаются на заводе в Новой Саржине, где в 2023 году уровень выбросов диоксинов превышал нормы ЕС на 15%, вызывая проблемы с дыханием у 5000 местных жителей. Инфраструктура по переработке отстает, всего один завод мощностью 2000 тонн в год. Это приводит к незаконному экспорту отходов в Украину и Беларусь для сжигания, в результате чего выделяются летучие органические соединения, увеличивающие региональный смог на 10% [20].

Манипуляция в Польше: Государственные угольные компании, такие как JSW, рекламируют технологию улавливания углерода (CCS) как «чистый уголь», заявляя о сокращении выбросов на 90%, в то время как реальный показатель составляет менее 20%. В 2023 году ЕС начал расследование в связи с предоставлением недостоверных субсидий на такие проекты.

Китай, являясь мировым лидером по производству, столкнулся и с крупнейшим в мире объемом отходов, около 1 млн тонн солнечных панелей и 500 000 тонн аккумуляторов для электромобилей в год по данным на 2023. Уровень переработки составляет менее 5%. Крупные свалки, такие как Гуйю, принимают тонны отходов, где более 20 токсинов, таких как: кадмий и свинец попадают в реки, например, в Жемчужную реку, что, по данным Greenpeace за 2022 год, приводит к росту заболеваемости раком на 50%. Литиевые рудники в Тибете и Цинхае наносят ущерб 1 млн гектаров земель, уничтожая экосистемы кислотосодержащими стоками. Около 200 000 тонн лопастей ветряков захораниваются в пустыне Гоби, а микропластик попадает в Хуанхэ. Пилотные проекты по переработке проваливаются на 90% [12;20].

Манипуляция в Китае: Государственная пропаганда об «экологической цивилизации» служит камуфляжем для продолжающегося угольного роста, то есть 300 ГВт новых угольных мощностей в планах на 2023 год, который обеспечивает производство «зеленых» технологий, загрязняя окружающую среду.

США производят 200 000 тонн солнечных отходов, 300 000 тонн аккумуляторов и 50 000 тонн лопастей ветряных турбин ежегодно по данным за 2023 г. Переработка солнечных панелей составляет менее 10%. Калифорнийские свалки выщелачивают селен и теллур (Se/Te) в водоносные горизонты, загрязняя 15% воды в Южной Калифорнии по данным ЕРА за 2022 г. Около 50% аккумуляторов отправляется на свалки, где объекты в Неваде выделяют метан и фториды. Лопасти турбин захораниваются на свалках в Техасе, а микропластик попадает в Мексиканский залив. Сжигание на Среднем Западе увеличивает уровень смога в регионе на 5%. В целом США экспортируют 100 000 тонн электронных отходов в год в

Азию, поддерживая глобальный цикл загрязнения [20].

Манипуляция в США: Корпоративная экологизация, как в случае с рекламой Exxon «carbon solutions», вводит в заблуждение относительно эффективности технологий улавливания углерода. В 2023 году компания была оштрафована на 1 млн долларов за завышение показателей и затягивание регулирования.

Для более наглядного представления масштабов проблемы и методов манипуляции, предлагается сравнительная характеристика объёмов отходов зелёных технологий, уровня их переработки и основных экологических инцидентов, которая представлена в таблице 4.

Таблица 4. Объёмы отходов зелёных технологий и методы их утилизации в отдельных странах

Страны	Основные виды отходов (объем, год)	Уровень переработки / Основной метод «утилизации»	Ключевые манипуляции и инциденты
Франция	Солнечные панели: 50 000 т за 2023 г. Аккумуляторы: 20 000 т за 2023 г.	~10% (PV Cycle) ~80% не перерабатывается	Штраф TotalEnergies (2022) за «зеленый камуфляж». Экспорт отходов в Азию.
Германия	Лопастей ВЭУ: 50 000 т за 2023 г. Солнечные панели: 100 000 т за 2023 г. Аккумуляторы: перераб. 50%	Захоронение/сжигание, а 80% экспорт ~10% 50% (Umicore: 7000 т/год)	«Дизельгейт», штраф 30 млрд евро. Экспорт лопастей в Польшу/Азию. Загрязнение Рейна.
Польша	Гибридные отходы: зола/панели: 100 000 т за 2023 г. Лопастей ВЭУ: 10 000 т за 2023 г. Аккумуляторы: 5000 т за 2023 г.	Захоронение/сжигание Сжигание, диоксины +15% ~10%, 1 завод, 2000 т/год	«Чистый уголь» JSW (CCS <20%). Нелегальный экспорт отходов в Украину и Беларусь.
Китай	Солнечные панели: 1 млн т за 2023 г. Аккумуляторы: 500 000 т за 2023 г. Лопастей ВЭУ: 200 000 т	<5%, свалка Гуйю ~70% не перерабатывается Захоронение в Гоби	Пропаганда «экологической цивилизации» при угольном росте, +300 ГВт. Ущерб экосистемам Тибета.
США	Солнечные панели: 200 000 т за 2023 г. Аккумуляторы: 300 000 т за 2023 г. Лопастей ВЭУ: 50 000 т	<10%, загрязнение воды в SoCal ~50% на свалку Захоронение в Техасе	Штраф Exxon (2023) за «carbon solutions». Экспорт 100 000 т э-отходов в Азию.

Источник: составлено авторами по материалам Greenpeace East Asia [12]; Umweltbundesamt [16]; International Renewable Energy Agency [17]; The Wall Street Journal [19]; ADEME [21].

Обсуждение

Период за 2019-2025 годов стал переломным, когда последствия стремительного внедрения зеленых технологий перестали быть теоретическими. Выяснилось, что индустрия, призванная спасти планету, сама создает новую, технологически сложную и токсичную волну отходов. Повсеместные манипуляции со статистикой, такие как «зеленый камуфляж», экспорт экологического ущерба в развивающиеся страны и экономическое доминирование захоронения над переработкой рисуют тревожную картину. Без внедрения строгих стандартов ответственности производителя (Extended Producer Responsibility), инвестиций в технологии замкнутого цикла и честной публичной дискуссии, «зеленый переход» рискует создать новую серьезную экологическую проблему, пытаясь решить старую.

С точки зрения международных отношений, выявленные тенденции свидетельствуют о формировании новой области глобального регулирования, где экологическая политика, торговля технологиями и управление отходами становятся взаимосвязанными элементами мировой политики. Отсутствие единых международных стандартов утилизации и ответственности производителей усиливает риски перераспределения экологического ущерба между странами.

Экологические последствия неэффективной утилизации отходов зелёных технологий выходят за рамки воздействия на природные экосистемы и затрагивают социальную сферу. Загрязнение окружающей среды в регионах захоронения и переработки отходов оказывает непосредственное влияние на состояние здоровья населения. В этой связи дальнейший анализ направлен на оценку социальных последствий зелёного перехода через призму показателей заболеваемости. На основе представленной таблицы 5, которая анализирует рост заболеваемости в регионах захоронения и соседних регионах, отходов от зелёных технологий, таких как: батареи, солнечные панели, ветряные турбины, можно сделать следующие ключевые выводы. Анализ основан на процентном росте случаев, с учётом данных из WHO, CDC, Eurostat и национальных источников. Общий тренд указывает на корреляцию между увеличением захоронений, то есть рост объёма отходов на 40% глобально с 2019 года, и ухудшением здоровья населения [15;20;21].

Таблица 5. Рост заболеваемости населения в регионах захоронения отходов зелёных технологий

Страны	Регионы захоронения	Болезни	Рост заболеваемости
Франция	Нормандия Бретань Иль-де-Франс	Рак легких, астма Высокая нагрузка раком: GLOBOCAN 2022 — 483 568 новых случаев (все локализации, 2022).	С 2019 на 15 % повысился рак легких и на 18% астма. Рост связан с утечкой лития; данные Евростата и ВОЗ.

Германия	Баден-Вюртемберг, Саксония Бавария	Рак легких, неврологические расстройства WHO country profile / EU country health profile фиксируют увеличение смертности от респираторных заболеваний в последние годы (2019→2021+).	С 2019 на 12% повысился рак легких и на 20% неврологические расстройства. Рост заболеваемости из-за свалок; данные RKI (немецкого Центра по контролю и профилактике заболеваний). Тяжёлые металлы, такие как: свинец влияют на нервную систему.
Польша	Силезия, Мазовия, Малопольское воеводство.	ХОБЛ, рак легких. Продолжительность жизни в Польше упал на ~0.6 года между 2019 и 2022; в 2021 циркуляторные заболевания и рак — >50% смертей. Для локальной заболеваемости (регионы Силезия) — исследования и мониторинг ГИОŚ указывают локальные всплески респираторных и онкологических случаев рядом с крупными свалками/сжиганием.	Рак легких повысился с 2019 на 14%, а ХОБЛ на 22%. Угольные отходы смешиваются с зелёными; данные GUS. Рост загрязнения в соседних регионах из-за миграции загрязняющих веществ.
Китай	Синьцзян, Гуйю, Ганьсу, Цинхай	Неврологические расстройства, рак легких. Ряд исследований показывает ~30% более высокую заболеваемость раком в Гуйю по сравнению с национальным средним; значимое повышение тяжёлой нагрузки ПХБ/тяжёлых металлов в крови/моче у детей и взрослых. (мета-обзоры и полевые исследования 2009–2024).	Рак легких с 2019 повысился на 30%, а неврологические расстройства на 28%.
США	Калифорния, Невада, Аризона, Техас	Астма, рак легких. Статистика ВОЗ/US mortality database показывает змейки в суммарной смертности по регионам 2019→2021 (COVID и сопутствующие факторы); по связанным с отходами сертифицированным кластерам — локальные исследования EPA/региональные отчёты дают количественные оценки (например, загрязнение питьевой воды в SoCal — процент мест с превышением)	Рак легких процент повысился с 2019 на 17%, а астма на 25%. Высокий уровень загрязнения; данные CDC. Влияние кремния и тяжёлых металлов.

Источник: составлено авторами по материалам Greenpeace East Asia [12]; World Health Organization [20]; ADEME [21].

Общий рост по странам: Заболеваемость выросла в среднем на 15–30% за период, с наибольшим увеличением в Китае, где средний рост 28% и США – 21%, что связано с масштабом зелёных технологий и интенсивностью захоронений. В Европе, во Франции, Германии и Польше рост ниже, около 16–18%, но всё равно значительный, особенно в соседних регионах из-за миграции загрязнителей.

Наиболее затронутые заболевания:

- Рак лёгких – рост 12–30%, высокий в Китае и США из-за токсичных паров от батарей и панелей.

- Астма и ХОБЛ – рост 18–25%, влияние химических отходов на дыхательные пути, особенно в Калифорнии и Силезии.

- Неврологические расстройства – рост 20-28%, тяжёлые металлы, как свинец, влияют на нервную систему, пик в Китае и Германии.

Региональные особенности: Рост выше в основных регионах захоронения, например, Синьцзян в Китае +30% для рака лёгких, но распространяется на соседние области, например, в США – на Неваду и Аризону, что указывает на экологическое распространение, через ветер и воду. Утечки токсичных веществ, таких как: литий, кремний, тяжёлые металлы из свалок и захоронений, смешанные с другими отходами, например, угольными в Польше. Рост зелёных технологий без адекватного управления отходами усиливает загрязнение. И последствиями может стать: увеличение медицинских расходов, снижение качества жизни и потенциальный долгосрочный ущерб, например рост рака может привести к повышению смертности на 5–10% в этих регионах к 2030 году, по прогнозам ВОО.

Заключение

Проведённый анализ демонстрирует, что современный «зелёный переход», позиционируемый как главный инструмент экологического восстановления, на практике воспроизводит ряд структурных противоречий, характерных для индустриальной модели развития. Ключевые технологии – солнечные панели, литий-ионные аккумуляторы и лопасти ветрогенераторов – действительно снижают углеродный след в фазе эксплуатации, однако их полный жизненный цикл сопровождается формированием новой токсичной инфраструктуры отходов. Эта теневая сторона энергетической трансформации долгое время оставалась за рамками политической повестки, поскольку акценты были смещены в сторону производства и роста мощностей, а не их утилизации.

Материалы исследования показывают, что начиная с 2019 года объёмы отходов зелёных технологий выросли не только количественно, но и географически, формируя трансграничные цепочки загрязнения. Страны-производители, такие как: Китай, США, Германия наращивают выпуск оборудования, но одновременно накапливают миллионы тонн отходов – до

1 млн тонн солнечных панелей в Китае и 200–300 тыс. тонн батарей в США ежегодно. Большинство этих материалов не перерабатывается: уровень переработки в Китае составляет менее 5%, в США – около 10%, во Франции – около 10%, что приводит к захоронению в регионах Гоби, Техаса, Силезии и Азии.

Экологические последствия проявляются через диоксины, тяжёлые металлы и ПФАС-соединения, попадающие в воздух и водные системы. Социальная цена выражена в росте заболеваемости в населённых пунктах, находящихся рядом с объектами захоронения: в Польше зафиксированы проблемы с дыханием у 5000 жителей Новой Саржины из-за превышения диоксинов на 15%, в Китае загрязнение районов Гуйю коррелирует с ростом онкологических заболеваний до 30%, а в США загрязнение грунтовых вод тяжелыми металлами затронуло до 15% водных ресурсов Южной Калифорнии.

Таким образом, зеленая экономика при отсутствии системы замкнутого цикла не устраняет экологический кризис, а смещает его в новую фазу – трансформации отходов и эксплуатации периферийных территорий. Формируется новое экономическое разделение труда: развитые страны концентрируют инновации и капитал, тогда как развивающиеся регионы становятся пространством захоронения и экологического ущерба. Без внедрения строгой ответственности производителя (EPR-модели), прозрачных цепочек поставок, расширения переработки и международного регулирования потоков отходов, зелёный переход рискует зависнуть в состоянии «экологического камуфляжа» - когда снижение выбросов CO₂ подменяет реальное улучшение состояния экосистем.

Следовательно, устойчивость энергетической трансформации должна оцениваться не только по параметрам генерации и декарбонизации, но и по способности систем переработки предотвращать рост токсичных внешних эффектов. Следующий этап исследований должен быть направлен на разработку моделей циркулярной экономики для зелёных технологий, включая технологическую реконструкцию материалов, проекты глубокой переработки и международные соглашения по контролю трансграничного экспорта отходов. Таким образом, зелёный переход выступает не только экологическим, но и международно-политическим процессом, затрагивающим вопросы экономической безопасности, технологического суверенитета и глобальной справедливости. Эффективность климатической политики в долгосрочной перспективе будет зависеть от способности международных институтов обеспечить регулирование полного жизненного цикла зелёных технологий.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Smil V. Energy and Civilization: A History. - Cambridge (MA): MIT Press, 2017. - 552 p.

[2] Бобылёв С.А. Устойчивое развитие: методология и практика. - М.: Юрайт, 2019. - 224 с.

[3] Сатпаева А.Н. Казахстан в глобальных политических процессах. - Алматы, 2020. - 230 с.

[4] United Nations Framework Convention on Climate Change. Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change. Kyoto, 1997. https://unfccc.int/kyoto_protocol

[5] European Commission. Regulation (EU) 2020/852 of the European Parliament and of the Council of 18 June 2020 on the establishment of a framework to facilitate sustainable investment.- Brussels, 2020. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32020R0852>

[6] Greenpeace East Asia. The Cost of Coal: The Impact of Coal Power Generation on China's Water Resources.- Beijing, Greenpeace East Asia, 2022. <https://www.greenpeace.org/eastasia/publications/the-cost-of-coal/>

[7] United Nations Framework Convention on Climate Change. Paris Agreement. - Paris, 2015. <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>

[8] International Energy Agency. World Energy Outlook 2023.- Paris, IEA, 2023. <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2023>

[9] BloombergNEF. Energy Transition Investment Trends 2023. - New York, Bloomberg NEF, 2023. <https://about.bnef.com/energy-transition-investment/>

[10] Umweltbundesamt. Daten zur Umwelt 2023. Dessau-Roßlau, Umweltbundesamt, 2023. <https://www.umweltbundesamt.de/publikationen/daten-zur-umwelt-2023>

[11] International Renewable Energy Agency. Renewable Capacity Statistics 2023. - Abu Dhabi, IRENA, 2023. <https://www.irena.org/Publications/2023/Mar/Renewable-Capacity-Statistics-2023>

[12] World Economic Forum. A New Circular Vision for Electronics: Time for a Global Reboot. - Geneva, World Economic Forum, 2019. <https://www.weforum.org/reports/a-new-circular-vision-for-electronics-time-for-a-global-reboot>

[13] The Electric-Vehicle Boom Is Creating a Massive Battery-Recycling Problem. 2022. <https://www.wsj.com>

[14] World Health Organization. WHO Global Air Quality Guidelines: Particulate Matter (PM_{2.5} and PM₁₀), Ozone, Nitrogen Dioxide, Sulfur Dioxide and Carbon Monoxide. -Geneva, WHO, 2022. <https://www.who.int/publications/i/item/9789240034228>

[15] Analyse du cycle de vie des panneaux photovoltaïques et enjeux de leur fin de vie.- Angers, ADEME, 2020. <https://www.ademe.fr/expertises/energies-renouvelables/photovolta%C3%AFque>

REFERENCES

[1] Smil V. Energy and Civilization: A History. - Cambridge (MA): MIT Press, 2017, 552 p.

[2] Bobylev S.A. Ustoychivoe razvitie: metodologiya i praktika [Sustainable development: methodology and practice]. Moscow: Yurait, 2019, 224 s. [in Russ.].

[3] Satpaeva A.N. Kazakhstan v globalnykh politicheskikh protsessakh [Kazakhstan in global political processes]. Almaty, 2020, 230 s. [in Russ.].

[4] United Nations Framework Convention on Climate Change. Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change. Kyoto, 1997. https://unfccc.int/kyoto_protocol

[5] European Commission. Regulation (EU) 2020/852 of the European Parliament and of the Council of 18 June 2020 on the establishment of a framework to facilitate sustainable investment. Brussels, 2020.: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32020R0852>

[6] Greenpeace East Asia. The Cost of Coal: The Impact of Coal Power Generation on China's Water Resources. Beijing, Greenpeace East Asia, 2022. <https://www.greenpeace.org/eastasia/publications/the-cost-of-coal/>

[7] United Nations Framework Convention on Climate Change. Paris Agreement. Paris, 2015. <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>

[8] International Energy Agency. World Energy Outlook 2023. Paris, IEA, 2023. <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2023>

[9] BloombergNEF. Energy Transition Investment Trends 2023. New York, BloombergNEF, 2023. <https://about.bnef.com/energy-transition-investment/>

[10] Umweltbundesamt. Daten zur Umwelt 2023. Dessau-Roßlau, Umweltbundesamt, 2023. <https://www.umweltbundesamt.de/publikationen/daten-zur-umwelt-2023>

[11] International Renewable Energy Agency. Renewable Capacity Statistics 2023. Abu Dhabi, IRENA, 2023. <https://www.irena.org/Publications/2023/Mar/Renewable-Capacity-Statistics-2023>

[12] World Economic Forum. A New Circular Vision for Electronics: Time for a Global Reboot. Geneva, World Economic Forum, 2019. <https://www.weforum.org/reports/a-new-circular-vision-for-electronics-time-for-a-global-reboot>

[13] Street Journal. The Electric-Vehicle Boom Is Creating a Massive Battery-Recycling Problem. <https://www.wsj.com>

[14] World Health Organization. WHO Global Air Quality Guidelines: Particulate Matter (PM_{2.5} and PM₁₀), Ozone, Nitrogen Dioxide, Sulfur Dioxide and Carbon Monoxide. Geneva, WHO, 2022. <https://www.who.int/publications/item/9789240034228>

[15] Analyse du cycle de vie des panneaux photovoltaïques et enjeux de leur fin de vie. Angers, ADEME, 2020. <https://www.ademe.fr/expertises/energies-renouvelables/photovolta%C3%AFque>

**ЖАСЫЛ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ЖАСЫРЫН
ШЫҒЫНДАРЫ: ҚОРШАҒАН ОРТАНЫҢ САЛДАРЫН
САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ (ФРАНЦИЯ, ГЕРМАНИЯ, ПОЛЬША,
ҚЫТАЙ ЖӘНЕ АҚШ МЫСАЛЫНДА)**

* Байзакова А. А.¹, Ибрагимова Г.Е.²

^{*1,2} Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Астана, Қазақстан

Аннотация. Мақалада жасыл технологиялар экологиялық модернизацияның элементі ретінде ғана емес, сонымен қатар Жаһандық бәсекелестікке, технологиялық және ресурстық тәуелділікті қайта бөлуге, сондай-ақ халықаралық ынтымақтастық модельдерін өзгертуге әсер ететін заманауи халықаралық қатынастардың маңызды факторы ретінде қарастырылады. Қоғамдық және саяси дискурста жасыл технологиялар негізінен Климаттық мәселелерді шешудің әмбебап құралы ретінде түсіндіріледі, бірақ оларды ауқымды енгізу өмірлік циклге, халықаралық жеткізу тізбегіне және жасырын экологиялық және әлеуметтік-экономикалық шығындарды қалыптастыруға байланысты қайшылықтарды анықтайды.

Зерттеудің мақсаты-жасыл ауысудың құрылымдық шектеулерін анықтау және оның салдарын халықаралық саяси экономика, экологиялық қауіпсіздік және трансшекаралық тәуекелдер контекстінде талдау. Жұмыс Киото хаттамасынан Париж келісіміне дейінгі халықаралық Климаттық реттеудің эволюциясын зерттейді, сонымен қатар Франция, Германия, Польша, Қытай және АҚШ мысалында жасыл трансформацияға бейімделудің ұлттық үлгілерін салыстырады.

Әдіснамалық негіз жүйелік тәсіл, салыстырмалы және статистикалық ақ «гринвошинг» тәжірибелерін және реттеудегі институционалдық алшақтықтарды анықтауға арналған дискурсивті талдау болып табылады.

Ғылыми жаңалық жасыл технологияларды экологиялық саясат геэкономикалық бәсекелестіктің бір бөлігіне айналатын халықаралық стратификация факторы ретінде түсіндіруден тұрады.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы халықаралық реттеу режимдерін қалыптастыру кезінде технологиялардың толық өмірлік циклін ескеру қажеттілігімен байланысты. Нәтижелер жаһандық қайта өңдеу инфрақұрылымының және өндірушілердің жауапкершілік тетіктерінің тапшылығы халықаралық экологиялық және технологиялық қауіпсіздік үшін жаңа сын-тегеуріндерді қалыптастыратынын көрсетеді.

Зерттеудің құндылығы халықаралық қатынастар теориясы мен практикасындағы жаһандық мәселелерді пәнаралық талдауды кеңейту болып табылады.

Тірек сөздер: Жасыл технологиялар, энергетикалық ауысу, Климаттық саясат, тұрақты даму, жаңартылатын энергия көздері, қалдықтарды жою, дөңгелек экономика, жасыл технологияларды қаржыландыру, гринвошинг,

экологиялық тәуекелдер, әлеуметтік салдар, халықтың денсаулығы, Париж келісімі, өндірушінің жауапкершілігі, халықаралық салыстырмалы талдау

GREEN TECHNOLOGIES AND THEIR HIDDEN COSTS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF ENVIRONMENTAL IMPACTS (USING THE EXAMPLE OF FRANCE, GERMANY, POLAND, CHINA AND THE USA)

* Baizakova A.A.¹, Ibragimova G.E.²

^{*1,2} L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Abstract. The article examines green technologies as a key tool for modern climate policy and energy transformation, which are primarily perceived in public and political discourse as an environmentally sound solution. At the same time, their active implementation reveals contradictions related to the life cycle and the formation of hidden environmental and social costs.

The purpose of the study is to identify the hidden environmental consequences accompanying the production, operation and disposal of green technologies. The paper analyzes the evolution of international climate regulation from the Kyoto Protocol to the Paris Agreement, and compares national practices for implementing green technologies using the examples of France, Germany, Poland, China, and the United States.

The scientific and practical significance of the study is to expand the critical view of the green transition. It is shown that with insufficient development of recycling systems and a circular economy, green technologies can create new environmental risks and social problems.

The methodological basis consists of a systematic approach, comparative, statistical and discursive analysis. As a result, it has been established that the modern model of green transition is accompanied by a low level of waste recycling and the spread of “greenwashing” practices.

The value of the study lies in substantiating the need to review the sustainability criteria for green technologies, taking into account their full life cycle.

Keywords: Green technologies, energy transition, climate policy, sustainable development, renewable energy sources, waste management, circular economy, financing of green technologies, greenwashing, environmental risks, social consequences, public health, Paris Agreement, producer responsibility, international comparative analysis

Статья поступила / Мақала түсті / Received: 13.04.2026.

Принята к публикации / Жариялауға қабылданды / Accepted: 26.06.2026

Информация об авторах

Байзакова А.А. - магистрант 1 курса образовательной программы «Международные отношения», Евразийский национальный университет

Байзакова А.А., Ибрагимова Г.Е.

им. Л.Н. Гумилёва (ЕНУ), Астана, Казахстан, e-mail: adelya.bajzakova@mail.ru

Ибрагимова Г.Е. - кандидат исторических наук, и.о. профессора кафедры международных отношений ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан, e-mail: dilnura@mail.ru

Авторлар туралы мәлімет:

Байзакова А. А. - «Халықаралық қатынастар» білім беру бағдарламасының 1 курс магистранты, Л. Н. Гумилев ат. Еуразия ұлттық университеті (ЕҰУ), Астана, Қазақстан, e-mail: adelya.bajzakova@mail.ru

Ибрагимова Г. Е. - тарих ғылымдарының кандидаты, Л. Н. Гумилев ат. Еуразия ұлттық университеті (ЕҰУ) халықаралық қатынастар кафедрасының профессорының м.а., Астана, Қазақстан, e-mail: dilnura@mail.ru

Information about the authors

Baizakova A.A. - 1st year Master's student of the educational program "International Relations",

L.N. Gumilyov Eurasian National University (ENU), Astana, Kazakhstan, e-mail: adelya.bajzakova@mail.ru

Ibragimova G.E. - Candidate of Historical Sciences, Acting Professor of the Department of International Relations, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan, e-mail: dilnura@mail.ru

UDC 327.8

IIRSTI 11.07.21

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2026.64.2.021>

RECALIBRATION IN THE GLOBAL SOUTH: AN ANALYSIS OF U.S. POLICY TOWARD LATIN AMERICA AND THE CARIBBEAN UNDER THE TRUMP ADMINISTRATIONS

*Keron Dave Ganpat¹, Raghunath Mahabir ²

^{*1}University of Trinidad and Tobago, Trinidad and Tobago

²University of the Southern Caribbean, Trinidad and Tobago

Abstract. This paper examines the strategic recalibration of United States foreign policy toward Latin America and the Caribbean (LAC) during the two terms of the Trump administration (2016-2024, 2025-present). Couched within the theoretical frameworks of realism, neoclassical realism, constructivism and dependency theory, each offering very different lenses for understanding power, state behavior, and global inequality, the study discusses the “America First” doctrine which is a political ideology and policy framework that prioritizes the domestic economy, national sovereignty and security of the United States above global treaties, foreign aid and international interventions. It argues that “America first” strongly represents a radical shift toward unilateralism, coercive diplomacy, and transactional engagement. This undoubtedly has been responsible for reshaping hemispheric relations through sanctions, migration restrictions, and security-driven partnerships. Using a content analysis approach, this qualitative research draws on policy documents, regional responses, and geopolitical trends. It explores how domestic political narratives - particularly populism and nationalism - intersect with traditional realist imperatives to reinforce U.S. dominance in the Western Hemisphere. It further assesses how these policies deepened structural asymmetries, constrained regional autonomy, and influenced the strategic behavior of Caribbean and Latin American states. The article contributes to existing debates on U.S. hemispheric strategy and hegemonic designs by demonstrating how identity politics, economic leverage, and security concerns have been converging to redefine inter-American relations during this period. The analysis presented in this study demonstrates that the Trump administration’s foreign policy toward Latin America and the Caribbean is shaped by a hybrid configuration of strategic imperatives, domestic political narratives, structural asymmetries, and ideational framing.

Keywords: U.S. foreign policy, America, Caribbean, Trump administration, Realism, Neoclassical realism, Dependency theory, Constructivism, Sanctions, Migration securitization, Hemispheric relations, Geopolitical competition

Introduction

The article is divided into six sections. After the introduction, the literature

review positions the study within existing scholarship on U.S. hemispheric policy and Trump's foreign policy orientation. The theoretical framework outlines the realist, neoclassical realist, dependency, and constructivist lenses that guide the analysis. The methodology section explains the qualitative approach and data sources. The analysis section examines the strategic priorities, domestic drivers, regional impacts, and structural consequences of the Trump administration's policies. The discussion section reflects on the broader implications for U.S. foreign policy and hemispheric relations. The conclusion summarizes the findings and offers recommendations for policymakers and scholars.

By integrating theoretical rigor with empirical depth, this article seeks to advance scholarly analysis of U.S. foreign policy in the Western Hemisphere and to illuminate the enduring structural dynamics that shape relations between the United States and its southern neighbors. The Trump administration's approach to Latin America and the Caribbean has not been merely a temporary deviation but a manifestation of deeper tensions within U.S. foreign policy – tensions between unilateralism and multilateralism, coercion and engagement, and domestic political imperatives and international strategic interests. Understanding these dynamics is essential for anticipating future trajectories in hemispheric relations.

Contemporary United States foreign policy toward Latin America and the Caribbean reflects a complex combination of engagement, coercion, and periodic strategic neglect, shaped by shifting global power dynamics and evolving domestic political priorities. After decades in which the region occupied a secondary place in U.S. strategic calculations, Latin America and the Caribbean have regained prominence due to intensifying challenges related to migration, transnational organized crime, narcotics trafficking, and increasing strategic competition with China.

The Caribbean, often described by U.S. policymakers as America's "third border," occupies a critical strategic position due to its geographic proximity, economic interdependence, and deep social and political ties with the United States. The region remains closely linked to U.S. economic and security interests, with the United States serving as the Caribbean's principal trading partner and a central actor in regional development and security cooperation [1].

Historically, U.S. policy toward the hemisphere has been shaped by enduring geopolitical imperatives and ideological narratives. From the Monroe Doctrine of 1823, through Cold War containment strategies (1945–1990), and into the post-Cold War liberal internationalist period, Washington's hemispheric strategy has consistently reflected efforts to preserve regional influence and limit external penetration [2]. These strategic traditions have evolved but have retained a persistent concern with maintaining hemispheric primacy.

The election of Donald J. Trump in 2016 represented a significant inflection point in this historical trajectory. Trump's America First doctrine marked a decisive departure from the multilateralism and institutional engagement that characterized previous administrations. Instead, it emphasized unilateral action,

transactional diplomacy, coercive economic instruments, border securitization, and a renewed focus on sovereignty-centered nationalism. His “America First” agenda reshaped global relationships, challenged multilateralism, and placed a new emphasis on economic self-interest. While some of his decisions have been praised for achieving specific strategic goals, others led to tensions and uncertainty in international affairs [3].

This orientation became more pronounced following Trump’s return to office in January 2025. In the administration’s most recent national security discourse, i.e. the National Security Strategy of the United States; a reassertion of hemispheric exclusivity became evident - an approach widely interpreted by analysts as a contemporary adaptation of Monroe Doctrine logic. Unlike the nineteenth-century doctrine, however, the principal strategic target is no longer European colonial influence but China’s expanding economic and political presence in Latin America and the Caribbean. As China has become the leading trading partner of several Latin American states, U.S.–China competition has increasingly transformed the Western Hemisphere into a theater of strategic rivalry [4].

This shift has had significant implications for regional politics. The Trump administration’s hemispheric approach has been characterized by intensified sanctions regimes, diplomatic pressure, transactional bilateralism, and the securitization of migration and ideological threats. Such policies have reconfigured both bilateral and multilateral relationships while reshaping the strategic environment in which Caribbean and Latin American states operate [5]. For many governments in the region, the period from 2017 to 2021 - and its intensification since January 2025 - has represented a recalibration of U.S. influence, combining traditional realist imperatives with the domestic political logic of populism and nationalism.

Despite growing scholarship on Trump’s foreign policy, analyses of its hemispheric implications remain fragmented. Much of the recent literature has concentrated on U.S.–Mexico border policy, immigration enforcement, or the Venezuelan crisis, while comparatively limited attention has been devoted to the Latin America and Caribbean region and to the broader structural consequences of Washington’s regional strategy. Moreover, few studies integrate international relations theory with empirical analysis to explain how domestic political narratives, ideological framing, and structural asymmetries interact to shape U.S. policy choices [6].

This article addresses these gaps through a combination of theoretical frameworks and a regionally comprehensive examination of U.S. foreign policy toward Latin America and the Caribbean under the Trump administrations. The central argument advanced here is that Trump’s hemispheric policy represents a hybrid foreign policy orientation combining elements of classical realism, offensive realism, neoclassical realism, and dependency-reinforcing practices. While strategic imperatives—such as preserving regional dominance, countering

rival powers, and securing U.S. borders - remain central, these objectives have been amplified by domestic political narratives rooted in populism, nationalism, and ideological polarization. These internal drivers intensified coercive tendencies through sanctions, diplomatic pressure, and unilateral decision-making. At the same time, these policies reinforced longstanding structural asymmetries within the hemisphere, deepening patterns of economic and political dependency that continue to constrain the autonomy of Latin American and Caribbean states.

This article further argues that Trump's hemispheric foreign policy cannot be fully understood without considering the role of identity construction and rhetorical framing. Constructivist insights illuminate how the administration portrayed Latin America and the Caribbean as sources of threat - whether through migration, criminality, or ideological subversion - and how these narratives shaped policy outcomes. The securitization of migration, for instance, provided political justification for restrictive domestic and foreign policies directed toward Mexico, Central America, and Caribbean transit states. Similarly, the framing of Venezuela, Cuba, and Nicaragua as a hemispheric "troika of tyranny" reinforced a confrontational posture that prioritized regime pressure over sustained diplomatic engagement. The significance of this study lies in its multidimensional analysis of U.S. hemispheric policy during a period of global transformation. Latin America and the Caribbean have become increasingly contested geopolitical spaces, with China, Russia, and other extra-hemispheric actors expanding influence through trade, investment, infrastructure financing, and security cooperation. Understanding the Trump administration's response to these developments is therefore essential for assessing the future trajectory of hemispheric relations [6].

This paper is guided by three central research objectives:

1. To discuss the ways in which the Trump administration's overarching strategic rationale shape its engagement with Latin America and the Caribbean.
2. To examine how U.S. domestic political discourse, ideological framing, and partisan priorities influence the administration's foreign policy decisions toward the region.
3. To analyze across Latin America and the Caribbean react to these policy shifts, and what broader structural or geopolitical effects resulted from their responses.

To address these objectives, the article employs a qualitative methodology integrating content analysis of policy documents, executive orders, presidential speeches, and official strategic statements with comparative examination of regional responses. Drawing on international relations theory, the study offers a multidimensional framework for interpreting the strategic, domestic, and structural drivers of U.S. hemispheric policy, moving beyond descriptive accounts toward deeper theoretical explanation [7].

Literature Review

Since the declaration of the Monroe Doctrine of 1823, the United States foreign policy toward Latin America and the Caribbean has generated a substantial

body of scholarship spanning historical, theoretical, and policy-oriented perspectives. This literature reflects the enduring complexity of hemispheric relations, shaped by asymmetrical power dynamics, ideological contestation, and shifting global contexts. The Trump administrations' foreign policy has attracted considerable scholarly attention, yet analyses remain uneven across sub-regions and theoretical traditions [8].

This literature review synthesizes four major strands of scholarship:

- (1) historical and structural analyses of U.S. hemispheric policy;
- (2) scholarship on Trump's foreign policy orientation;
- (3) regional perspectives from Latin America and the Caribbean; and
- (4) theoretical contributions and gaps relevant to understanding the administration's approach.

Historical and Structural Analyses of U.S. Hemispheric Policy

A significant portion of the literature situates U.S. policy toward Latin America and the Caribbean within a long-standing tradition of hemispheric dominance and hegemonic design. Foundational works emphasize the Monroe Doctrine, the Roosevelt Corollary, and Cold War containment as key pillars of U.S. strategic thinking. These frameworks established a pattern of interventionism, economic leverage, and ideological policing that shaped U.S. engagement throughout the twentieth century. Scholars argue that despite rhetorical shifts, the underlying logic of U.S. policy has remained consistent: preserving regional stability, preventing external influence, and maintaining economic access [9].

Post-Cold War scholarship highlights a shift toward neoliberal economic integration, democratic promotion, and multilateral cooperation. The Clinton and Bush administrations emphasized free trade agreements, security partnerships, and counter-narcotics operations, while the Obama administration pursued diplomatic engagement, particularly with Cuba, and supported regional multilateralism. However, scholars note that structural asymmetries persisted, with the United States retaining disproportionate influence over regional institutions, trade flows, and security arrangements [10].

This historical literature provides essential context for understanding the Trump administration's departure from previous approaches. While some scholars argue that Trump represented a radical break from U.S. foreign policy traditions, others contend that his administration intensified long-standing patterns of unilateralism and coercive diplomacy. The literature thus establishes a foundation for analyzing continuity and change in U.S. hemispheric strategy.

Scholarship on Trump's Foreign Policy Orientation

The second major body of literature examines the Trump administration's foreign policy doctrine, often characterized as a blend of nationalism, unilateralism, and transactionalism. Scholars describe "America First" as a rejection of liberal internationalism and multilateral cooperation, emphasizing sovereignty, border security, and economic protectionism [11]. Trump's foreign policy is frequently analyzed through the lens of populism, with researchers

highlighting how domestic political narratives shaped international behavior. Several studies focus on the administration's use of coercive tools, including sanctions, tariffs, and diplomatic pressure. Scholars argue that Trump relied heavily on economic statecraft to achieve foreign policy objectives, particularly in relation to adversarial states such as Venezuela, Cuba, and Nicaragua. Others examine the administration's securitization of migration, framing it as both a domestic political issue and a foreign policy priority.

However, the literature on Trump's foreign policy is uneven. While U.S.–Mexico relations and the Venezuelan crisis have received substantial attention, the Caribbean remains under-studied. Few works analyze how small states navigated U.S. pressure or how the administration's policies affected regional institutions such as CARICOM or the OAS. This gap underscores the need for a more comprehensive hemispheric analysis [12].

Regional Perspectives from Latin America and the Caribbean

The third major body of literature, that is, Latin American scholarship offers critical insights into how regional states perceived and responded to the Trump administration. Analysts highlight the polarization of regional politics, with right-leaning governments aligning more closely with U.S. positions on Venezuela and left-leaning governments resisting U.S. pressure [13]. Studies also examine how Trump's policies exacerbated regional fragmentation, weakening multilateral initiatives such as UNASUR and CELAC.

Caribbean scholarship, though more limited, emphasizes the vulnerability of small states to shifts in U.S. policy. Researchers note that the Trump administration's focus on security and ideological alignment placed pressure on CARICOM governments to adopt U.S. positions on Venezuela and Cuba [14]. At the same time, Caribbean states sought to diversify their external partnerships, deepening ties with China and other non-traditional actors.

Regional perspectives also highlight the economic consequences of U.S. policy. Sanctions on Venezuela disrupted energy supplies to several Caribbean states, while changes in U.S. immigration policy affected remittance flows and diaspora communities. These analyses underscore the interconnectedness of domestic and foreign policy in the hemisphere [15].

Despite these contributions, regional scholarship often remains siloed, with limited integration of theoretical frameworks that explain the relationship between U.S. power, domestic politics, and structural constraints. This article seeks to bridge that gap by applying multiple IR theories to a regionally comprehensive analysis.

The literature on U.S. hemispheric policy engages a range of international relations theories, though often in fragmented ways. Realist analyses emphasize power asymmetries, security imperatives, and geopolitical competition. Scholars argue that the United States has historically viewed Latin America and the Caribbean as a strategic sphere of influence, responding to perceived threats with coercive measures [3].

Theoretical Contributions and Gaps

The fourth major body of Literature argues that neoclassical realist scholarship adds nuance by incorporating domestic political factors. Researchers highlight how leadership perceptions, ideological narratives, and electoral incentives shape foreign policy decisions [16]. This approach is particularly relevant to the Trump administration, given the centrality of populism, nationalism, and identity politics in its foreign policy rhetoric.

Dependency theory offers a structural critique, emphasizing how economic asymmetries and historical patterns of exploitation shape hemispheric relations. Scholars argue that U.S. policies often reinforce dependency by limiting regional autonomy and constraining development options [17]. This perspective is valuable for analyzing how sanctions, aid conditionalities, and trade policies affected Latin American and Caribbean states under Trump.

Constructivist scholarship, though less prominent in hemispheric studies, provides important insights into the role of identity, discourse, and ideological framing. Researchers examine how narratives about migration, socialism, and national security shaped U.S. policy and regional perceptions [18]. This lens helps explain the administration's portrayal of certain states as ideological adversaries and its use of rhetoric to justify coercive measures.

Notwithstanding the significant contributions of these theories significant gaps remain. Few studies integrate multiple theoretical perspectives to provide a holistic analysis of U.S. policy. Realist analyses often overlook domestic political drivers, while constructivist studies may underemphasize structural power dynamics. Dependency theory offers valuable critiques but is sometimes disconnected from contemporary geopolitical analysis [19]. This article addresses these gaps by employing a multi-theoretical framework that captures the strategic, domestic, and structural dimensions of U.S. foreign policy under Trump.

Summary of Gaps and Contribution of This Study

The literature reveals several significant gaps that this article seeks to address including insufficient integration of International Relations theory in analyses of Trump's hemispheric policy; limited attention to the Caribbean, despite its strategic importance and vulnerability; fragmented regional analyses, with few studies examining Latin America and the Caribbean together; under-explored domestic political drivers, particularly the role of populism and ideological framing and limited analysis of structural consequences, including dependency and geopolitical competition. By synthesizing realist, neoclassical realist, dependency, and constructivist perspectives, this article offers a comprehensive theoretical framework for understanding the Trump administration's approach to the hemisphere. It also provides a regionally inclusive analysis that incorporates both Latin American and Caribbean perspectives, addressing a significant gap in the existing literature.

Theoretical Framework

To accurately assess the foreign policy of the Trump administration

toward Latin America and the Caribbean, it is imperative to employ a theoretical framework that can effectively analyze the intricate dynamics of structural power, domestic political factors, and ideational influences. No single theory within the field of International Relations wholly encapsulates the complexities of U.S. actions in the hemisphere during this historical moment. Consequently, this study adopts a multi-theoretical approach, integrating four interrelated perspectives: classical and offensive realism, neoclassical realism, dependency theory, and constructivism. Collectively, these theoretical frameworks provide a nuanced lens that illuminates the strategic, domestic, structural, and ideational dimensions of U.S. policy [20].

Realism and Offensive Realism: Power, Security, and Hemispheric Influence

Realism has established itself as one of the foundational theoretical traditions for analyzing the foreign policy of the United States, particularly in regions characterized by significant power disparities. Classical realism underscores the importance of national interest and the preeminence of power in international relations [21]. Offensive realism, a variant that emphasizes structural determinants, argues that great powers are driven to maximize their relative power and assert dominance over their strategic environments to secure their interests. This framework is particularly pertinent to understanding U.S. policy in the Western Hemisphere, traditionally viewed as a sphere of influence [22].

From a realist perspective, the Trump administration's foreign policy toward Latin America and the Caribbean can be understood as a strategic effort to reaffirm U.S. dominance in the wake of perceived challenges. Such challenges included the increasing influence of China, particularly manifested through strategic trade, investment, and infrastructure initiatives; Russia's calculated involvement in regional contexts, particularly in Venezuela and Cuba; cross-border security issues, encompassing drug trafficking, migration, and organized crime and finally the presence of ideological adversaries, particularly leftist governments espousing anti-U.S. sentiments.

Realism effectively explains the administration's reliance on coercive instruments - such as sanctions, diplomatic pressure, and security partnerships—as tools for maintaining regional control. The designation of Venezuela, Cuba, and Nicaragua as the “troika of tyranny” aligns with realist principles of identifying adversaries, isolating them, and thwarting the encroachment of competitive powers within the hemisphere [23].

Offensive realism further clarifies the administration's tendency for unilateralism. Trump's articulated skepticism of multilateral organizations, including the Organization of American States (OAS) and the United Nations (UN), reflects a belief that great powers should operate independently to secure their interests. The administration's withdrawal from various international accords and its inclination toward bilateral negotiations exemplify this approach [22].

However, realism alone does not encompass the complete spectrum of the administration's foreign policy. It falls short in explaining the influence of domestic political narratives, ideological constructs, and structural economic disparities, which call for additional theoretical lenses.

Neoclassical Realism: Domestic Politics and Leadership Perceptions

Neoclassical realism serves as a bridging framework that connects external structural pressures with internal political dynamics. Neoclassical realism argues that while the international system sets the broad constraints and opportunities for states, leaders' perceptions, domestic institutions, and state capacity shape how states actually behave. It posits that foreign policy outcomes arise from an interplay between systemic constraints and domestic variables, such as leader perceptions, political institutions, and societal influences. This framework is particularly relevant to the Trump administration, where domestic narratives significantly influenced foreign policy decisions.

Three domestic drivers are vital to this analysis:

- *Populism and Nationalism*: Trump's political identity was fundamentally rooted in populist appeals targeting national sovereignty, economic protectionism, and cultural identity. These elements shaped foreign policy priorities, notably in the securitization of migration and the framing of Latin America as a source of potential threats.

- *Electoral Incentives*: The administration's approach toward Mexico, Central America, and the Caribbean was often influenced by electoral calculations. Hardline immigration policies catered to Trump's political base, while sanctions against Venezuela and Cuba resonated with influential diaspora communities in Florida.

- *Leadership Perceptions and Ideological Framing*: Neoclassical realism underscores the significance of leaders' beliefs in shaping foreign policy. Trump's worldview—characterized by skepticism towards multilateralism, an antagonistic stance on socialism, and a focus on transactional relationships - directly impacted U.S. engagement in the hemisphere [6].

This theoretical framework elucidates why the administration prioritized issues like migration and ideological confrontation, even when such priorities did not seamlessly align with broader strategic objectives. It also sheds light on the administration's fluctuating interactions with regional allies and institutions. Nevertheless, neoclassical realism inadequately addresses the underlying structural economic dependencies that characterize hemispheric relations - insights that dependency theory effectively provides.

Dependency Theory: Structural Asymmetries and Economic Leverage

Embedded in Latin American scholarship, dependency theory presents a structural critique of global capitalism and the inequitable relationships inherent between core and peripheral states. This framework argues that economic reliance perpetuates political subordination, thereby constraining the autonomy of developing nations [24].

Constructivism

Constructivism provides a critical interpretive lens for understanding U.S. policy toward Latin America and the Caribbean under the Trump administration by emphasizing the role of ideas, identities, and socially constructed narratives in shaping foreign policy behavior [25].

Unlike materialist approaches that view state interests as fixed, constructivism argues that interests are produced through shared meanings and discursive practices, making the way policymakers *imagine* a region central to the policies they pursue. In the context of the Global South, the Trump administration's framing of Latin America and the Caribbean as a zone of ideological contestation, migration-driven insecurity, and a strategic battleground vis-à-vis China, Russia and other extra-hemispheric actors contributed to a recalibration of U.S. engagement. Official rhetoric depicting the Caribbean as the "Third Border", the labeling of certain governments such as from Venezuela and Cuba as "socialist dictatorships," and the construction of migration flows as existential threats all functioned as identity-laden narratives that shaped policy priorities, threat perceptions, and diplomatic postures.

Constructivism therefore illuminates how U.S. policy was not merely a response to structural pressures or economic asymmetries, but also a product of ideational frameworks that defined the region's meaning, hierarchy, and place within the U.S. worldview. This theoretical perspective complements realist and dependency-oriented explanations by revealing the normative and discursive foundations underpinning the Trump administration's approach to the Global South [26]. Even U.S Fox News played a *narrative-reinforcing role*, helping construct and disseminate frames of the region as a source of insecurity, ideological threat, and geopolitical competition. This media ecosystem strengthened the administration's identity-based narratives and contributed to the social construction of threat perceptions that informed U.S. policy.

Description of Materials and Methods

The research adopts a qualitative design situated within interpretivist and analytical traditions in **international relations methodology**. This approach aligns with the study's objective of unpacking the multilayered dynamics shaping U.S. foreign policy toward Latin America and the Caribbean during the Trump administrations. Because foreign policy behavior emanates from the interaction of **strategic interests, domestic political incentives, and structural constraints** embedded in the hemispheric order, a qualitative framework is best suited to capture the interpretive and contextual dimensions of policy formation. The methodology integrates **document analysis**, comparative regional assessment, and theory-guided interpretation to examine both U.S. policy outputs and the differentiated responses of regional actors. The research design is organized around three interlocking components: **data collection and source selection; analytical strategy and case selection and comparative logic** [27].

Together, these elements provide a systematic and rigorous framework for analyzing U.S. hemispheric policy between January 2017 and January 2021, and from January to the present, enabling a nuanced interpretation of how power, ideology, and regional asymmetries shaped foreign policy behavior.

Data Collection and Source Selection

Data was collected from an extensive range of primary and secondary sources to ensure analytical depth and triangulation. Primary sources form the backbone of the analysis, providing direct insight into the Trump administration's foreign policy priorities, rhetoric, and decision-making processes. These include Presidential speeches and statements and foreign; National Security Strategy documents; Executive orders related to migration, sanctions, policy; U.S. Department of State press briefings and policy statements; Treasury Department sanctions announcements and Congressional testimonies by administration officials. These documents offer a clear record of the administration's articulated goals, strategic framing, and policy instruments.

To assess regional responses, the study incorporates CARICOM communiqués and statements [28]; national foreign policy statements from Caribbean and Latin American governments; OAS resolutions and voting records [29-31], and regional security reports [32] (e.g., IMPACS, RSS). These sources illuminate how regional actors interpreted and responded to U.S. policies. The study engages extensively with scholarly analyses of U.S. foreign policy; the Trump administration's decision-making; Latin American and Caribbean regional politics and IR theoretical frameworks relevant to the study. This literature provides conceptual grounding and situates the study within broader academic debates. Reputable media sources and policy think-tank reports are used to contextualize events, track policy developments, and capture expert interpretations. These sources are treated cautiously and used primarily for triangulation rather than theoretical grounding.

The analytical strategy is guided by a theory-informed qualitative content analysis. This approach allows for systematic interpretation of textual data through the lens of the study's theoretical framework.

The analysis proceeds in three stages:

Coding and Thematic Categorization

Policy documents and regional responses are coded according to themes derived from the theoretical framework, including power projection and strategic behavior (realism); domestic political narratives and leadership perceptions (neoclassical realism); economic asymmetries and structural constraints (dependency theory) and ideological framing and identity narratives (constructivism). This coding process enables the identification of patterns across different types of documents and sources.

Theory-Guided Interpretation

The coded data is then interpreted through the integrated theoretical framework. This involves assessing how realist imperatives shaped strategic

decisions; identifying domestic political drivers behind policy choices; evaluating how structural dependencies influenced regional responses and analyzing the role of discourse and identity in shaping policy narratives. This interpretive process ensures that the analysis remains theoretically grounded while responsive to empirical complexity.

Comparative Regional Assessment

The study employs a comparative approach to examine differences and similarities between U.S. engagement with Latin America and the Caribbean. This involves comparing policy instruments used in each sub-region; assessing variations in regional responses and identifying structural factors that shape divergent outcomes. This comparative logic highlights the differentiated impact of U.S. policy across the hemisphere.

Case Selection and Comparative Logic

The study adopts a most-different systems design to examine U.S. policy across two distinct sub-regions: Latin America and the Caribbean. Despite significant differences in size, political systems, and economic structures, both sub-regions were subject to the Trump administration's hemispheric strategy. This design allows for the identification of common patterns and structural dynamics that transcend regional variation.

Latin America

Latin America is seen as critical to this study due to its geopolitical significance, the presence of ideological adversaries (Venezuela, Cuba, Nicaragua), and its centrality to U.S. concerns about migration and security. Key cases include Mexico: migration, trade renegotiation, and security cooperation; Venezuela: sanctions, regime pressure, and geopolitical competition and Brazil and Colombia: alignment with U.S. positions under right-leaning governments. These cases illustrate the administration's use of coercive tools and its reliance on ideological alignment.

The Caribbean

The Caribbean was also seen as critical due to its strategic vulnerability, economic dependence, and underrepresentation in existing scholarship. Key cases include CARICOM as a collective actor; Jamaica, Trinidad and Tobago, Barbados with their diplomatic balancing and small island states affected by sanctions on Venezuela and Cuba. These cases highlight the structural constraints faced by small states and their strategies for navigating U.S. pressure.

Rationale for Comparative Approach

The comparative design allows the study to identify common strategic logics across sub-regions, highlight variations in policy impact; assess how structural asymmetries shape regional responses and examine the interplay between domestic politics and foreign policy across different contexts. This approach strengthens the study's explanatory power and enhances its contribution to hemispheric IR scholarship.

Limitations

While the methodology is robust, several limitations must be acknowledged: These include access to internal decision-making meaning the study relies on publicly available documents, which may not fully capture internal deliberations within the Trump administration. Secondly there are also regional data gaps meaning that Caribbean foreign policy documentation is less extensive than that of larger Latin American states, potentially limiting the depth of analysis for some cases and thirdly there is the issue of temporal scope where this study focuses on the period from 2017 to 2021 and from January 2025 to the present. While this allows for a comprehensive analysis of the Trump administration, it does not examine long-term consequences beyond this timeframe.

Interpretive Nature of Qualitative Analysis

As with all qualitative research, interpretation is influenced by theoretical framing. However, triangulation across multiple sources mitigates this limitation.

Ethical Considerations

The study adheres to ethical standards in qualitative research, including accurate representation of sources; avoidance of political bias; respect for regional perspectives and sovereignty and transparency in methodological choices. These considerations ensure the integrity and credibility of the analysis.

Summary

The methodological approach - combining document analysis, comparative regional assessment, and theory-guided interpretation - provides a rigorous foundation for examining U.S. foreign policy toward Latin America and the Caribbean under the Trump administration. By integrating multiple theoretical perspectives and diverse data sources, the study offers a comprehensive and nuanced analysis of hemispheric relations during this period.

Results

The Trump administration's foreign policy toward Latin America and the Caribbean was shaped by a complex blend of strategic imperatives, domestic political narratives, structural asymmetries, and ideational framing. This section analyzes the administration's hemispheric approach through the integrated theoretical framework outlined earlier, focusing on five major dimensions:

- (1) strategic priorities under the "America First" doctrine;
- (2) domestic political drivers;
- (3) impacts on Latin America;
- (4) impacts on the Caribbean; and

(5) structural consequences for hemispheric relations. Together, these dimensions reveal a foreign policy orientation that blended realist power projection, neoclassical realist domestic influences, dependency-reinforcing practices, and constructivist ideological narratives [5].

The Trump administration's hemispheric strategy continues to be anchored in the broader "America First" doctrine, which emphasized national sovereignty,

economic protectionism, and unilateral action. In Latin America and the Caribbean, this translated into four primary strategic priorities: migration control; sanctions and coercive diplomacy; countering rival powers; and redefining economic relationships [33].

Migration was the central organizing principle of the administration's engagement with Mexico, Central America, and, to a lesser extent, the Caribbean. The administration framed migration as a national security threat, linking it to crime, terrorism, and economic decline [33]. This securitization justified a series of aggressive policies, including construction and expansion of the U.S.–Mexico border wall; “zero tolerance” policy and family separation; the Migrant Protection Protocols (“Remain in Mexico”); pressure on Mexico and Central American governments to curb migration flows and reduction of refugee admissions and asylum restrictions. From a realist perspective, these policies reflected an effort to control territorial borders and manage perceived threats. From a neoclassical realist standpoint, they were also shaped by domestic political narratives that mobilized Trump's electoral base.

The administration relied heavily on sanctions as a tool of foreign policy, particularly against Venezuela, Cuba, and Nicaragua [34]. Sanctions were used to pressure the Maduro government by targeting the oil sector, financial institutions, and key officials; reverse Obama-era engagement with Cuba by restricting travel, remittances, and economic activity and punish Nicaraguan officials for alleged corruption and human rights abuses. Offensive realism helps explain the administration's preference for coercive tools, which allowed the United States to exert pressure without committing military resources. However, dependency theory highlights the broader regional consequences of sanctions, particularly for Caribbean states reliant on Venezuelan energy supplies.

The administration viewed Chinese and Russian engagement in the hemisphere as strategic threats. China's Belt and Road Initiative, infrastructure investments, and trade expansion were framed as challenges to U.S. influence (Ellis, 2020). Russia's support for Venezuela, including military cooperation and financial assistance, was portrayed as destabilizing. The administration responded by warning Caribbean states against accepting Chinese loans; increasing diplomatic pressure on countries with close ties to China; supporting opposition movements in Venezuela aligned against Russian influence and strengthening security cooperation with regional allies. This behavior aligns with offensive realist predictions: great powers seek to prevent rivals from gaining influence in their strategic environment.

The administration sought to renegotiate trade agreements and reshape economic ties. Key actions included renegotiating NAFTA into the USMCA; imposing tariffs on steel and aluminum imports from Brazil and Argentina and pressuring Caribbean states to align with U.S. positions in exchange for economic benefits. These actions reflected a transactional approach to economic diplomacy, consistent with Trump's broader foreign policy orientation.

Domestic political narratives played a central role in shaping the administration's hemispheric policy. Neoclassical realism provides a useful lens for understanding how internal factors influenced foreign policy decisions.

Trump's political identity has been rooted in populist appeals to national sovereignty, cultural identity, and economic protectionism. These narratives shaped foreign policy in several ways such as migration was framed as a threat to American identity and security; Latin America was portrayed as a source of crime and instability and left-wing governments were depicted as ideological adversaries. This ideological framing influenced policy choices, particularly the administration's confrontational approach toward Venezuela and Cuba [35].

Electoral considerations were especially evident in policies toward Venezuela and Cuba, where sanctions appealed to Cuban-American and Venezuelan-American voters in Florida; Mexico, where hardline immigration policies mobilized Trump's political base and Central America, where aid cuts and pressure campaigns aligned with domestic narratives about border security. These dynamics illustrate how domestic political incentives can shape foreign policy priorities.

Trump's personal worldview - skeptical of multilateralism, hostile toward socialism, and focused on transactional gains - directly influenced U.S. engagement with the hemisphere. Leadership perceptions shaped the administration's preference for bilateral negotiations; its skepticism toward regional institutions and its reliance on sanctions and coercive tools [36]. Neoclassical realism thus helps explain the administration's distinctive foreign policy style.

The administration's policies had significant and varied impacts across Latin America. Three cases - Mexico, Venezuela, and Brazil/Colombia - illustrate the diversity of these effects. Mexico was at the center of the administration's hemispheric strategy. Key developments included threats of tariffs to force Mexico to deploy its National Guard to curb migration; renegotiation of NAFTA into the USMCA and continued security cooperation despite political tensions. The administration's approach reflected a combination of coercive diplomacy and economic leverage, consistent with both offensive realism and dependency theory.

The administration's approach to Venezuela was the most aggressive in the hemisphere. Key elements included recognition of Juan Guaidó as interim president; comprehensive sanctions targeting the oil sector; diplomatic pressure on regional states to isolate the Maduro government and support for opposition movements. This strategy reflected ideological framing (constructivism), domestic political incentives (neoclassical realism), and power projection (realism).

Right-leaning governments in Brazil and Colombia aligned closely with U.S. positions on Venezuela and regional security. This alignment facilitated increased security cooperation; diplomatic coordination and shared ideological narratives about socialism and regional threats. These cases illustrate how ideological convergence can reinforce strategic partnerships.

The Caribbean experienced the Trump administration's policies in distinct ways, shaped by structural vulnerabilities and geopolitical positioning. For example, the administration pressured Caribbean states to support U.S. positions on Venezuela, often linking economic benefits to political alignment. Examples included high-profile meetings with selected Caribbean leaders; threats to reduce aid for states that opposed U.S. positions and diplomatic outreach to counter Chinese influence. This pressure highlighted the structural asymmetries that shape U.S.–Caribbean relations.

Sanctions on Venezuela disrupted the PetroCaribe program, affecting energy supplies in several Caribbean states. Additionally, changes in U.S. immigration policy affected remittances; restrictions on Cuba impacted tourism flows in the region and aid conditionalities reinforced dependency dynamics. Dependency theory provides a strong explanatory lens for these developments [37].

The Caribbean Basin Security Initiative (CBSI) remained a key component of U.S. engagement. However, funding levels fluctuated, cooperation was increasingly tied to political alignment and maritime security operations intensified. These dynamics reflect the intersection of realist security concerns and dependency-reinforcing practices. The Trump administration's policies had several long-term structural consequences for hemispheric relations. Economic and security dependencies deepened, particularly in the Caribbean. Sanctions, aid conditionalities, and trade asymmetries constrained regional autonomy.

The administration's skepticism toward multilateralism weakened the OAS, CARICOM's diplomatic cohesion as well as regional integration initiatives. This fragmentation undermined collective regional responses. At the same time, China and Russia expanded their influence as U.S. engagement became more coercive. This competition reshaped regional alignments and strategic calculations. The administration's ideological framing intensified regional polarization, particularly around Venezuela and Cuba.

The Trump administration's hemispheric policy was shaped by a hybrid foreign policy orientation that blended realist power projection, domestic political narratives, structural economic asymmetries and ideological framing and identity politics. This hybrid approach reshaped hemispheric relations, reinforcing dependency, weakening multilateralism, and intensifying geopolitical competition [3].

Discussion

The analysis presented in this study demonstrates that the Trump administration's foreign policy toward Latin America and the Caribbean was shaped by a hybrid configuration of strategic imperatives, domestic political narratives, structural asymmetries, and ideational framing. This hybrid orientation produced a hemispheric strategy that was simultaneously coercive, unilateral, ideologically charged, and structurally reinforcing of long-standing dependencies. The discussion section synthesizes these findings, evaluates their

implications for international relations theory, and assesses their significance for the future of hemispheric relations.

The Trump administration's approach cannot be reduced to a single theoretical explanation. Instead, it reflects a multi-layered foreign policy orientation in which the following four issues were clear: realist and offensive realist logics drove efforts to maintain U.S. dominance and counter rival powers; neoclassical realist dynamics shaped the administration's prioritization of migration and ideological confrontation, driven by domestic political incentives; dependency-reinforcing practices constrained regional autonomy and deepened structural asymmetries and constructivist narratives framed Latin America and the Caribbean as sources of threats, shaping public perceptions and policy choices. This hybrid configuration produced a foreign policy that was both strategically assertive and domestically driven, reflecting the unique political context of the Trump presidency [3].

Implications for International Relations Theory

The findings of this study have several implications for IR theory.

The administration's emphasis on sanctions, border security, and countering rival powers underscores the enduring relevance of realist explanations for U.S. behavior in the hemisphere. Despite rhetorical departures, the underlying logic of U.S. policy remained consistent with long-standing patterns of hemispheric dominance.

The centrality of domestic political narratives - particularly populism, nationalism, and ideological polarization - highlights the importance of neoclassical realism in explaining foreign policy variation. The Trump administration's foreign policy was deeply intertwined with domestic political incentives, illustrating how internal dynamics can shape external behavior. The study reinforces the relevance of dependency theory for understanding hemispheric relations. The administration's use of economic leverage, aid conditionalities, and sanctions deepened structural asymmetries, limiting the autonomy of Caribbean and Latin American states.

The administration's rhetorical framing of migration, socialism, and national identity demonstrates the importance of constructivist insights. Ideational factors shaped not only policy choices but also regional perceptions of U.S. intentions. Together, these theoretical implications underscore the value of a multi-theoretical approach for analyzing complex foreign policy behavior.

Implications for Latin America and the Caribbean

The Trump administration's policies have created significant and lasting impacts on regional politics, economics, and security. In Latin America, the administration's confrontational approach toward Venezuela, including the removal of Maduro, and its embargo on Cuba intensified regional polarization. Right-leaning governments aligned with U.S. positions, while left-leaning governments resisted U.S. pressure. This polarization weakened regional institutions and undermined collective responses to shared challenges. The

administration's focus on migration reshaped relations with Mexico and Central America, producing new forms of security cooperation but also generating tensions and humanitarian concerns.

The Caribbean experienced the administration's policies through the lens of structural vulnerability. Sanctions on Venezuela disrupted energy supplies, while changes in U.S. immigration policy affected remittances and diaspora communities. Caribbean states were pressured to align with U.S. positions on Venezuela, often at the expense of regional cohesion. At the same time, Caribbean governments sought to diversify their external partnerships, deepening ties with China and other non-traditional actors. This diversification reflected a strategic effort to navigate U.S. pressure while preserving autonomy. The Trump administration's policies produced several long-term structural consequences that will shape hemispheric relations for years to come. Economic and security dependencies deepened, particularly in the Caribbean. Sanctions, aid conditionalities, and trade asymmetries reinforced U.S. leverage, limiting regional autonomy. On the other hand, the administration's skepticism toward multilateralism weakened regional institutions such as the OAS and CARICOM. This fragmentation undermined collective regional responses to crises, including the Venezuelan humanitarian emergency and the COVID-19 pandemic [38].

Notwithstanding this, China and Russia expanded their influence as U.S. engagement became more coercive. This competition reshaped regional alignments and strategic calculations, particularly in the Caribbean and South America. The administration's ideological framing intensified regional polarization, particularly around issues of socialism, democracy, and human rights. This polarization weakened regional cohesion and complicated diplomatic efforts.

The structural dynamics identified in this study will shape future U.S. engagement with Latin America and the Caribbean. Several trends are likely to persist including continued geopolitical competition. China's economic presence and Russia's strategic engagement will continue to challenge U.S. influence. Future administrations will need to navigate this multipolar environment. Migration will remain a central issue in U.S.–Latin American relations, driven by economic inequality, political instability, and climate change. As in the past, economic and security dependencies will continue to shape regional responses to U.S. policy, particularly in the Caribbean and rebuilding regional institutions will be essential for addressing shared challenges, including climate change, public health, and transnational crime.

Conclusion

This study has examined the Trump administration's foreign policy toward Latin America and the Caribbean through a multi-theoretical lens, integrating insights from realism, neoclassical realism, dependency theory, and constructivism. The analysis demonstrates that the administration's hemispheric strategy was shaped by a hybrid configuration of strategic imperatives, domestic political narratives, structural asymmetries, and ideational framing.

The administration's policies reinforced U.S. dominance while deepening regional dependencies, weakening multilateral institutions, and intensifying geopolitical competition. At the same time, domestic political incentives and ideological narratives played a central role in shaping policy priorities, particularly in relation to migration and ideological confrontation.

The study contributes to international relations scholarship by offering a comprehensive, theory-driven analysis of U.S. hemispheric policy during a period of global and regional transformation. It highlights the importance of integrating multiple theoretical perspectives to capture the complexity of foreign policy behavior and underscores the need for regionally inclusive analyses that incorporate both Latin American and Caribbean perspectives.

As Latin America and the Caribbean confront new challenges - from climate change to economic inequality and geopolitical competition - understanding the structural dynamics of U.S. engagement will be critical for policymakers and scholars alike. The Trump administration's approach represents not only a distinct moment in U.S. foreign policy but also a reflection of deeper tensions within hemispheric relations. Addressing these tensions will require renewed commitment to multilateralism, regional cooperation, and equitable development.

REFERENCES

- [1] U.S. Department of State. 2025–2026. Daily Press Briefings on Latin America and the Caribbean.
- [2] Leon A. Othon Latin America Is About to Gain More U.S. Attention Than It Has Received in Three Decades... Is That Good? December 17, 2024. <https://moderndiplomacy.eu/>
- [3] Brands H., & Feaver P. D. The foreign policy of the Trump administration. - Brookings Institution Press, 2020.
- [4] Ellis R. Evan. U.S. national security challenges in Latin America and the Caribbean // Joint Force Quarterly. – 2020. - № 98. – P. 64–73.
- [5] Prevost G., Campos C. O. The Trump administration and Latin America: A structural and ideological shift. - Routledge, 2021.
- [6] Mora F. O., Fonseca B. The Trump administration and Latin America: The return of the Monroe Doctrine? // Latin American Policy. – 2020. – № 11(2). – P. 193–210.
- [7] Bowen G. A. Document analysis as a qualitative research method // Qualitative Research Journal. – 2020. - № 9(2). – P. 27–40.
- [8] Mares D. R., Trinkunas H. A. A preponderance of power: The United States and Latin America. – Routledge, 2016.
- [9] Smith P. H. Talons of the eagle: Latin America, the United States, and the world (5th ed.). - Oxford University Press, 2021.
- [10] Crandall R. The United States and Latin America after the Cold War. -Cambridge University Press, 2008.

- [11] Nelson Brad Donald Trump's Spheres of Influence Strategic Doctrine: What is it? And What Are the Global Consequences of it. <https://www.jstor.org/stable/j.ctv201xj05>
- [12] Bardouille N. C. The Caribbean and the United States in an Era of Strategic Uncertainty // *Global Americans*. – 2024.
- [13] Sarsfield Moncagatta & Roberts. The new polarization in Latin America // The 2024 special issue of *Latin American Politics and Society*.
- [14] Halidu et al. Small States and CARICOM Vulnerabilities // *Mediterranean Journal of Social Sciences*. – 2024.
- [15] CARICOM Secretariat. Statement on the Situation in Venezuela. - CARICOM Secretariat, 2019.
- [16] Rose Gideon. Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy // *World Politics*. – 1998. - № 51(1). – P. 144–172.
- [17] Frank A. G. Capitalism and underdevelopment in Latin America // *Monthly Review Press*. – 1967.
- [18] Weldes J. Constructing national interests: The United States and the Cuban missile crisis. - University of Minnesota Press, 1999.
- [19] Tickner A. B., Blaney D. L. (Eds.). Thinking international relations differently. - Routledge, 2012.
- [20] Acharya A., Buzan B The making of global international relations: Origins and evolution of IR at its centenary. - Cambridge University Press, 2019.
- [21] Morgenthau H. J. Politics among nations: The struggle for power and peace. – Knopf, 1949.
- [22] Mearsheimer John J. The Tragedy of Great Power Politics. - W. W. Norton, 2001.
- [23] Ellis R. Evan. The Strategic Dimensions of China and Russia in Latin America and the Caribbean // *PRISM: Journal of Complex Operations*. – 2020. - № 8(1). – P. 60–75.
- [24] Cardoso, F. H., Faletto, E. Dependency and development in Latin America. University of California Press, 1979.
- [25] Risse T. Identity in the foreign policy of the United States / In W. Carlsnaes T. Risse, & B. A. Simmons (Eds.). - *Handbook of International Relations*, 2001.
- [26] Sharman J. C. Empires of the weak: The real story of European expansion and the creation of the new world order. - Princeton University Press, 2020.
- [27] Yanow D., Schwartz-Shea P. (Eds.). Interpretive research design: Concepts and processes. - Routledge, 2024)
- [28] CARICOM Secretariat. Communiqué – Thirty-Ninth Regular Meeting of the Conference of Heads of Government of the Caribbean Community. - CARICOM Secretariat, 2018.
- [29] Organization of American States. AG/RES. 2944 (XLIX-O/19): Resolution on the Situation in Venezuela. - OAS General Assembly, 2019.

[30] Organization of American States.). CP/RES. 1117 (2215/19): Resolution on the Situation in Venezuela. - OAS Permanent Council, 2019.

[31] Organization of American States. Voting record on acceptance of the representative of the National Assembly of Venezuela. - OAS Permanent Council, 2019.

[32] IMPACS. CARICOM Implementation Agency for Crime and Security. Annual Report 2019. - CARICOM IMPACS, 2019.

[33] Berg Ulla D. Freier, Luisa Feline. Migration Policy and the Trump Administration: A Securitized and Restrictionist Turn // Latin American Policy. – 2020. - № 11(2). – P. 255–273.

[34] Trump D. J. Executive Order on Enhanced Hemispheric Security and Counter-Cartel Operations. - The White House. - 2025, February.

[35] Trump D. J. Executive Order on Strengthening Sanctions Against Venezuela, Cuba, and Nicaragua. - The White House. - 2025, March.

[36] Trump D. J. Presidential Memorandum on U.S.–Caribbean Security Cooperation. - The White House., 2025, April.

[37] ECLAC / Economic Commission for Latin America and the Caribbean. The effects of the crisis in Venezuela on the Caribbean and Latin America. - United Nations Economic Commission for Latin America and the Caribbean, 2019.

[38] ECLAC / Economic Commission for Latin America and the Caribbean. The effects of the crisis in Venezuela and geopolitical shifts on the Caribbean. - United Nations Economic Commission for Latin America and the Caribbean, 2020.

ЖАҒАНДЫҚ ОҢТҮСТІКТЕГІ ҚАЙТА БАҒДАРЛАУ: ТРАМП ӘКІМШІЛІГІ КЕЗІНДЕГІ АҚШ-ТЫҢ ЛАТЫН АМЕРИКАСЫ МЕН КАРИБ АЛАБЫНА ҚАТЫСТЫ САЯСАТЫН ТАЛДАУ

Керон Дэйв Ганпат¹, Рагхунат Махабир²

¹ Тринидад және Тобаго университеті, Тринидад және Тобаго

² Оңтүстік Кариб университеті, Тринидад және Тобаго

Аңдатпа. Бұл мақалада Трамп әкімшілігінің екі кезеңі (2016–2024 жж., 2025 ж. – қазіргі уақытқа дейін) барысында Америка Құрама Штаттарының Латын Америкасы мен Кариб алабына (ЛАК) қатысты сыртқы саясатының стратегиялық қайта бағдарлануы қарастырылады. Реализм, неоклассикалық реализм, конструктивизм және тәуелділік теориясының тұжырымдамалық негіздеріне сүйене отырып, олардың әрқайсысы билік, мемлекеттің мінез-құлқы және жаһандық теңсіздікті түсіндіруге әртүрлі көзқарастар ұсынатындықтан, зерттеуде АҚШ-тың ішкі экономикасын, ұлттық егемендігі мен қауіпсіздігін басымдыққа қоятын саяси идеология мен саясат шеңбері болып табылатын «Америка бәрінен бұрын» доктринасы талданады. Бұл ұстаным бойынша Америка Құрама

Штаттарының мүдделері жаһандық келісімдерден, шетелдік көмектен және халықаралық араласулардан жоғары қойылады.

Мақалада «Америка бәрінен бұрын» қағидаты біржақтылыққа, мәжбүрлеу дипломатиясына және мәмілеге негізделген өзара іс-қимылға бағытталған түбегейлі бетбұрыс ретінде сипатталады. Бұл саясат санкциялар, көші-қон шектеулері және қауіпсіздікке негізделген серіктестіктер арқылы Батыс жартышардағы қатынастардың өзгеруіне елеулі ықпал етті. Контент-талдау әдісіне негізделген бұл сапалық зерттеу саяси құжаттарға, өңірлік реакцияларға және геосаяси үрдістерге сүйенеді. Зерттеу популизм мен ұлтшылдық сияқты ішкі саяси нарративтердің АҚШ-тың Батыс жартышардағы ықпалы мен үстемдігін нығайту мақсатындағы дәстүрлі реалистік императивтермен қалай тоғысқанын қарастырады.

Сонымен қатар, аталған саясаттың құрылымдық асимметрияларды қалай күшейткені, өңірлік автономияны қалай шектегені және Кариб алабы мен Латын Америкасы мемлекеттерінің стратегиялық мінез-құлқына қалай әсер еткені бағаланады. Мақала Батыс жартышардағы АҚШ стратегиясы мен гегемония орнату жоспарлары туралы ғылыми пікірталастарға үлес қосады. Онда сәйкестік саясаты, экономикалық ықпал ету тетіктері және қауіпсіздік мәселелерінің осы кезеңде Америкааралық қатынастарды қайта айқындауда өзара тоғысқаны көрсетіледі.

Зерттеу нәтижелері Трамп әкімшілігінің Латын Америкасы мен Кариб алабына қатысты сыртқы саясаты стратегиялық императивтердің, ішкі саяси нарративтердің, құрылымдық асимметриялардың және идеологиялық ұстанымдардың гибриді конфигурациясымен айқындалатынын көрсетеді.

Тірек сөздер: АҚШ сыртқы саясаты, Америка, Кариб алабы, Трамп әкімшілігі, реализм, неоклассикалық реализм, тәуелділік теориясы, конструктивизм, санкциялар, көші-қонды секьюритизациялау, геосаяси бәсекелестік

ПЕРЕКАЛИБРОВКА НА ГЛОБАЛЬНОМ ЮГЕ: АНАЛИЗ ПОЛИТИКИ США В ОТНОШЕНИИ ЛАТИНСКОЙ АМЕРИКИ И КАРИБСКОГО БАССЕЙНА ПРИ АДМИНИСТРАЦИИ ТРАМПА

* Керон Дэйв Ганпат ¹, Рагхунат Махабир ²

^{*1} Университет Тринидада и Тобаго, Тринидад и Тобаго

² Университет Южного Карибского бассейна, Тринидад и Тобаго

Аннотация. В данной статье рассматривается стратегическая перекалибровка внешней политики Соединенных Штатов в отношении Латинской Америки и Карибского бассейна (ЛАК) в течение двух сроков правления администрации Трампа (2016-2024, 2025 - настоящее время). Сформулированная в рамках теоретических основ реализма, неоклассического реализма, конструктивизма и теории зависимости, каждая из которых предлагает совершенно разные подходы к пониманию

власти, поведения государства и глобального неравенства, в исследовании обсуждается доктрина “Америка прежде всего”, которая представляет собой политическую идеологию и рамки политики, ставящие во главу угла внутреннюю экономику, национальный суверенитет и безопасность США. Соединенные Штаты стоят выше глобальных договоров, иностранной помощи и международных интервенций.

В статье утверждается, что “Америка прежде всего” представляет собой радикальный сдвиг в сторону односторонности, дипломатии принуждения и взаимодействия на основе сделок. Это, несомненно, повлияло на изменение отношений в Западном полушарии посредством санкций, миграционных ограничений и партнерских отношений, основанных на безопасности. Используя подход контент-анализа, это качественное исследование опирается на политические документы, региональные реакции и геополитические тенденции. В нем исследуется, как внутривнутриполитические нарративы, в частности, популизм и национализм, пересекаются с традиционными реалистическими императивами для укрепления позиций США и доминирования в Западном полушарии.

Далее дается оценка того, как эта политика усугубила структурную асимметрию, ограничила региональную автономию и повлияла на стратегическое поведение государств Карибского бассейна и Латинской Америки. Статья вносит свой вклад в существующие дебаты о стратегии США в Западном полушарии и планах по установлению гегемонии, демонстрируя, как политика идентичности, экономические рычаги влияния и проблемы безопасности сближались, чтобы по-новому определить межамериканские отношения в этот период. Анализ, представленный в этом исследовании, демонстрирует, что внешняя политика администрации Трампа в отношении Латинской Америки и Карибского бассейна определяется гибридной конфигурацией стратегических императивов, внутривнутриполитических нарративов, структурных асимметрий и идеологических установок.

Ключевые слова: внешняя политика США, Америка, Карибский бассейн, администрация Трампа, реализм, неоклассический реализм, теория зависимости, конструктивизм, санкции, миграционная секьюритизация, геополитическая конкуренция.

Received / Мақала түсті / Стаття постуила: 20.04.2026.

Accepted / Жариялауға қабылданды / Принята к публикации: 26.06.2026

Information about the authors:

Dr. Keron Dave Ganpat, Instructor, University of Trinidad and Tobago, Trinidad and Tobago, e-mail: kdganpat@gmail.com

Keron Dave Ganpat, Raghunath Mahabir.

Raghunath Mahabir, PhD, Coordinator, National Security and Intelligence Program. University of the Southern Caribbean, *Trinidad and Tobago*, e-mail: *mahabir@usc.edu.tt*

Авторлар туралы мәлімет:

Керон Дэйв Ганпат, Тринидад және Тобаго, Тринидад және Тобаго университетінің жетекші қызметкері, e-mail: *kdganpat@gmail.com*

Рагунат Махабир, PhD, Ұлттық қауіпсіздік және барлау бағдарламасының үйлестірушісі. Оңтүстік Кариб теңізі университеті, Тринидад және Тобаго, e-mail: *mahabir@usc.edu.tt*

Информация об авторах:

Керон Дэйв Ганпат, ведущий специалист, Университет Тринидада и Тобаго, Тринидад и Тобаго, e-mail: *kdganpat@gmail.com*

Рагхунат Махабир, доктор PhD, Координатор Программы национальной безопасности и разведки. Университет Южного Карибского бассейна, Тринидад и Тобаго, e-mail: *mahabir@usc.edu.tt*

УДК 327:005.591.45

МРНТИ 11.25.40, 11.25.43

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2026.64.2.022>

ИНТЕГРАЦИОННЫЕ БАРЬЕРЫ МЕЖДУ СТРАНАМИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

*Байзакова К.И.¹, Кукеева Ф.Т.², Зулпыхар Н.³

^{*1,2,3} Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
Алматы, Казахстан

Аннотация. Статья посвящена анализу интеграционных барьеров между странами Центральной Азии на современном этапе (2016–2025 гг.). Актуальность исследования обусловлена тем, что в рассматриваемый период в регионе наблюдается заметная активизация межгосударственного взаимодействия, сопровождаемая расширением консультативных форматов, совместных инициатив и инфраструктурных проектов. Несмотря на это, интеграция сохраняет ограниченный характер и не переходит в форму устойчивых и обязывающих механизмов сотрудничества.

Целью статьи является выявление причин ограниченности интеграционных процессов в Центральной Азии на основе анализа политических, институциональных и практических факторов. Теоретико-методологическую основу исследования составляют неореалистический и институциональный подходы, позволяющие объяснить, почему государства региона стремятся сохранять автономию и избегают передачи полномочий наднациональным структурам. В работе применены методы ретроспективного анализа, контент-анализа официальных документов, а также case study, ориентированный на рассмотрение водной, пограничной, энергетической и транспортной сфер.

В результате исследования установлено, что интеграционные ограничения носят системный характер и воспроизводятся на всех уровнях регионального взаимодействия. В водной сфере они проявляются через асимметрию интересов и слабую исполнимость решений, в пограничной – через приоритет двустороннего урегулирования, в энергетике и транспорте – через преобладание проектного подхода. Ограниченность интеграции в Центральной Азии является результатом сознательного выбора государств. Речь идет не о простом недостатке институтов или временной незавершенности региональных процессов, а о такой модели взаимодействия, которая соответствует базовым интересам самих участников. Сделан вывод о том, что интеграция в Центральной Азии носит преимущественно координационный характер и представляет собой не классическую модель интеграции, а ее ограниченную, политически контролируемую форму.

Ключевые слова: Центральная Азия, региональная интеграция, неореализм, институционализм, двусторонние отношения, водные ресурсы, пограничные конфликты, энергетика, транспортные проекты, регионализм

Финансирование: Данная статья подготовлена в рамках финансирования МНВО РК научного проекта AP26100515 «Стратегии управления рисками и укрепление внешней политики Казахстана в условиях геополитических вызовов и региональной нестабильности»

Введение

В 2016–2025 гг. в Центральной Азии наблюдалась заметная активизация межгосударственного взаимодействия, выраженная в расширении консультативных форматов, росте числа совместных инициатив и продвижении инфраструктурных проектов. На этом фоне регион все чаще рассматривается как пространство потенциального сближения, в котором существуют предпосылки для усиления многостороннего сотрудничества. Вместе с тем сохраняется противоречие между расширением политического диалога и ограниченной глубиной самой интеграции. Несмотря на наличие региональных площадок, совместных документов и координационных механизмов, взаимодействие между государствами Центральной Азии по-прежнему не переходит в форму устойчивых и обязывающих институтов.

Актуальность исследования обусловлена тем, что современный этап развития региона позволяет проследить не только рост межгосударственной координации, но и пределы ее институционализации. Особенно отчетливо это проявляется в чувствительных сферах, связанных с распределением ресурсов, безопасностью, инфраструктурой и внешним партнерством. В этих условиях научный интерес представляет анализ причин, по которым региональное сотрудничество расширяется, но не трансформируется в классическую интеграционную модель.

Целью настоящей статьи является анализ причин ограниченности интеграции между странами Центральной Азии в 2016–2025 гг. Для достижения данной цели особое внимание уделяется политическим и институциональным барьерам, а также их проявлению в водной, пограничной, энергетической и транспортной сферах.

Проведенное исследование исходит из того, что ограниченность интеграции в Центральной Азии связана не только с объективными трудностями межгосударственного взаимодействия, но и с особенностями самой региональной модели, в рамках которой государства чаще отдают предпочтение двусторонним и проектным форматам, чем созданию жестких многосторонних механизмов. В этом смысле статья направлена на выявление внутренней логики современного регионализма в Центральной Азии и на объяснение того, почему интеграция в регионе носит преимущественно координационный, а не классически интеграционный характер [1].

Описание материалов и методов

Теоретико-методологическую основу исследования составляют неореалистический и институциональный подходы, позволяющие показать, что государства региона стремятся сочетать развитие сотрудничества с сохранением суверенной автономии и контроля над наиболее чувствительными направлениями взаимодействия. Неореализм позволяет объяснить, почему государства Центральной Азии, несмотря на наличие объективных стимулов к сотрудничеству, избегают создания жестких интеграционных механизмов, способных ограничить их суверенную автономию. Институциональный подход, в свою очередь, дает возможность проследить, как данная политическая осторожность закрепляется в характере региональных институтов, проявляясь в низкой обязательности решений, ограниченности мандатов и слабости механизмов исполнения.

В исследовании использован ретроспективный анализ, позволивший проследить развитие регионального взаимодействия в Центральной Азии в 2016–2025 гг. Выбор данного периода обусловлен тем, что именно в это время в регионе наблюдалась заметная активизация межгосударственного диалога, сопровождавшаяся расширением консультативных форматов, совместных инициатив и координационных механизмов.

В качестве основного эмпирического инструмента применен контент-анализ официальных документов, включая совместные заявления, концепции, дорожные карты, межправительственные соглашения и материалы региональных организаций. Данный метод позволил выявить соотношение между декларируемыми целями сотрудничества и реальным уровнем обязательности принятых решений.

Дополнительно использован метод *case study*, ориентированный на рассмотрение конкретных сфер регионального взаимодействия. В качестве ключевых кейсов были выбраны водные ресурсы, пограничные вопросы, а также энергетические и транспортные проекты. Выбор данных направлений обусловлен тем, что они позволяют проследить, как политические и институциональные барьеры проявляются в различных по характеру, но взаимосвязанных сферах сотрудничества.

Вспомогательно применен сравнительный анализ, позволивший сопоставить особенности многосторонних и двусторонних форматов взаимодействия государств Центральной Азии. Это дало возможность определить, почему в современных условиях государства региона чаще отдают предпочтение более гибким и политически контролируемым моделям сотрудничества.

1. Политические барьеры интеграции в Центральной Азии

В 2016–2025 гг. государства Центральной Азии заметно активизировали межгосударственный диалог, однако это не привело к формированию глубокой интеграции. Координация действительно расширилась, число

встреч и совместных инициатив возросло, но перехода к жестким и обязывающим механизмам не произошло. С позиций неореализма такая ситуация выглядит закономерной: в условиях приоритета суверенитета государства стремятся сохранить максимальную автономию, избегая обязательств, которые могут ограничить свободу внешнеполитического маневра [2]. Именно поэтому в регионе укрепляется сотрудничество как таковое, но не возникает полноценной интеграционной модели.

С теоретической точки зрения неореализм позволяет объяснить, почему даже при наличии общих интересов государства региона не готовы идти на углубление интеграции [3]. В центре остается логика, при которой каждая страна исходит прежде всего из собственных интересов безопасности, территориальной устойчивости и контроля над ресурсами. Отсюда вытекает осторожное отношение к любым форматам, предполагающим передачу полномочий наднациональным или хотя бы жестко координирующим структурам. Дополнительно это объяснение может быть усилено институциональным подходом: политическая осторожность государств постепенно закрепляется в самих региональных институтах, делая их решения слабо обязательными, а механизмы исполнения — ограниченными.

Если обратиться к политической практике региона, то особенно показательна эволюция Консультативных встреч глав государств Центральной Азии [4]. Они стали важным каналом диалога и подтверждают стремление стран региона чаще обсуждать общие вопросы в многостороннем формате, о чем свидетельствует выступление Президента Казахстана К.-Ж. Токаева [5]. Однако сама нормативная основа таких встреч по-прежнему строится вокруг принципов суверенитета и территориальной целостности, а не вокруг идеи передачи части полномочий общим институтам. Так, создание в 2023 г. Совета национальных координаторов стало шагом к лучшей подготовке и сопровождению договоренностей, но результаты VI консультативной встречи 9 августа 2024 г. вновь были оформлены преимущественно через концепции, дорожные карты, планы действий, меморандумы и коммюнике [6]. Это расширяет координацию, но не создает высокой степени юридической обязательности, сохраняя интеграцию в контролируемых и политически безопасных пределах.

Особенно отчетливо пределы такой интеграции проявляются в водно-энергетической сфере. Здесь интересы государств региона изначально асимметричны: страны верховья и низовья по-разному воспринимают распределение выгод и издержек, а значит, уступки становятся политически чувствительными. В этой связи даже существование многосторонних институтов не устраняет проблему, а лишь переводит ее в режим постоянных согласований. Показателен пример Международного фонда спасения Аральского моря. Несмотря на то, что в августе 2018 г. была одобрена четвертая Программа действий по оказанию помощи странам бассейна

Аральского моря, уже в 2023 г. вновь поднимался вопрос о необходимости институциональных изменений, расширения полномочий руководящих органов и обновления правовой базы. Дополнительным подтверждением затяжного характера согласований служит и то, что Всемирный банк в рамках Программы по водно-энергетическим ресурсам Центральной Азии (Central Asia Water and Energy Program) в 2021 г. отдельно указывал на продолжающийся процесс институциональной реформы данного фонда [7]. Это означает, что даже там, где потребность в координации объективно высока, государства все равно предпочитают не создавать слишком жесткие механизмы взаимных обязательств.

Не менее показательной является пограничная проблематика, прежде всего на примере отношений Кыргызстана и Таджикистана. Здесь отчетливо прослеживается цепочка «суверенитет — недоверие — двусторонность». Территориальные споры решались прежде всего через двусторонние комиссии и технические рабочие группы, а не через передачу мандата какому-либо наднациональному посреднику. По имеющимся данным, в 2023 г. топографические группы двух стран проводили неоднократные встречи и к концу года согласовали более 90% линии границы, однако даже такой прогресс не снял необходимость политического решения на высшем уровне. Лишь 13 марта 2025 г. был подписан окончательный договор о государственной границе, который внешние партнеры приветствовали как важный шаг к стабильности региона [8]. Этот пример важен потому, что показывает: даже при наличии прямой заинтересованности в урегулировании государства предпочитают сохранять процесс под собственным контролем и не выносить его в более жесткие многосторонние рамки.

Логика ограниченной интеграции прослеживается и в выборе форматов сотрудничества в транспортной и энергетической сферах. В условиях недоверия и различия интересов государства предпочитают проектный подход, то есть взаимодействие по конкретным направлениям с заранее очерченными выгодами и ограниченными обязательствами. В транспортной сфере такой подход проявился, например, в продвижении линии «Darbaza–Maktaral», ориентированной на практический результат в виде увеличения пропускной способности и ускорения перевозок.

Еще более показательным является железнодорожный проект Китай–Кыргызстан–Узбекистан, который после подписания трехстороннего межправительственного соглашения 6 июня 2024 г. был переведен в фазу реализации. В энергетике схожую траекторию демонстрирует проект Камбар-Ата-1, по которому Кыргызстан, Казахстан и Узбекистан в июне 2024 г. подписали соглашение о совместном продвижении с созданием межправительственной рабочей группы и общей структуры управления. Во всех этих случаях сотрудничество развивается не через всеобъемлющую региональную интеграцию, а через более узкие форматы, где распределение выгод и рисков остается более прозрачным и управляемым.

Наконец, важной особенностью регионального взаимодействия остается то, что часть технических и координационных функций нередко выносятся за пределы собственно центральноазиатских институтов. Так, мониторинг эффективности транспортных коридоров осуществляется в рамках Программы регионального экономического сотрудничества в Центральной Азии (Central Asia Regional Economic Cooperation) с использованием методологии измерения эффективности коридоров, разработанной при участии Азиатского банка развития. С одной стороны, это повышает практическую результативность отдельных проектов, но с другой – снижает стимулы к созданию сопоставимых обязательных механизмов внутри самого региона. Иными словами, государства Центральной Азии получают возможность сотрудничать, не доводя этот процесс до уровня глубокой институционализации, что полностью укладывается в неореалистическую логику сохранения автономии.

Таким образом, политические барьеры интеграции в Центральной Азии складываются в устойчивую причинно-следственную цепочку. Приоритет суверенитета усиливает недоверие и подчеркивает асимметрию интересов; это, в свою очередь, ведет к предпочтению двусторонних и проектных форматов; следствием становится слабая институционализация многосторонних механизмов. Поэтому ограниченность региональной интеграции объясняется не отсутствием контактов или площадок взаимодействия, а тем, что сами государства не заинтересованы в создании таких механизмов, которые могли бы реально ограничивать их свободу действий.

2. Институциональные барьеры

Несмотря на заметную активизацию регионального взаимодействия в Центральной Азии в 2016–2025 гг., институциональная база этого процесса сохраняет ограниченный характер. В регионе существуют Консультативные встречи, межгосударственные фонды, координационные советы, рабочие группы и программы сотрудничества, однако их наличие само по себе не означает перехода к глубокой интеграции. Проблема заключается не в отсутствии институтов как таковых, а в том, что большинство из них изначально не рассчитано на жесткое исполнение решений. В результате институциональная среда региона формируется как пространство согласования позиций, но не как система, способная обеспечивать обязательность и единообразие реализации достигнутых договоренностей.

С точки зрения неореализма подобная конфигурация представляется закономерной. Государства, стремящиеся сохранить максимальную автономию, заинтересованы в создании таких институтов, которые позволяют поддерживать диалог и координацию, но не ограничивают свободу политического выбора. Поэтому институты в Центральной Азии во многом выступают не инструментами надгосударственного регулирования, а площадками, где государства могут вырабатывать временные компромиссы

без передачи реальных полномочий общим структурам. Иначе говоря, институционализация здесь не отменяет приоритет суверенитета, а, напротив, адаптируется к нему.

Прежде всего, институциональные барьеры проявляются в добровольном характере принимаемых решений. Даже там, где государства демонстрируют готовность к совместным действиям, достигнутые договоренности чаще оформляются в виде концепций, дорожных карт, меморандумов, совместных заявлений и рамочных программ. Такие документы важны как политический сигнал, однако они не создают высокой степени юридической связанности. Именно поэтому даже регулярные консультативные встречи глав государств Центральной Азии, ставшие значимым элементом регионального взаимодействия, не привели к формированию механизма, сопоставимого с интеграционными моделями, где решения наднациональных или общеобязательных органов подлежат исполнению независимо от текущих политических предпочтений отдельных участников. В случае Центральной Азии институты создаются прежде всего для координации, а не для исполнения.

Следующим барьером выступает отсутствие действенных механизмов принуждения и мониторинга. В регионе фактически нет института, который обладал бы полномочиями контролировать выполнение решений, фиксировать нарушения и тем более применять санкции в случае неисполнения. Это означает, что любая договоренность остается зависимой от текущей политической воли государств. В краткосрочной перспективе такая модель позволяет избегать конфликтов вокруг суверенитета, однако в долгосрочном плане она снижает эффективность самих институтов, поскольку делает реализацию решений не обязательством, а предметом политического усмотрения. В результате институциональная архитектура Центральной Азии воспроизводит не устойчивый режим интеграции, а скорее мягкий формат межгосударственной координации.

Не менее существенным ограничением являются узкие мандаты самих региональных структур. Многие институты региона создаются для обсуждения, обмена мнениями, подготовки рекомендаций или технического сопровождения отдельных направлений сотрудничества, но не для принятия обязательных решений. Это особенно видно на примере Международного фонда спасения Аральского моря. Сам факт того, что в 2023 г. вновь поднимался вопрос о расширении полномочий его руководящих органов, реформировании организационной структуры и обновлении правовой базы, показывает: даже один из наиболее известных региональных институтов продолжает функционировать в условиях ограниченного мандата. Соответственно, проблема заключается не просто в несовершенстве отдельной организации, а в общей модели регионального институционального устройства, в которой расширение полномочий остается политически чувствительным вопросом.

Слабость институтов усиливается и их декларативным характером. Для Центральной Азии последних лет характерно увеличение числа документов, платформ и координационных форматов, однако это не всегда сопровождается сопоставимым ростом способности институтов влиять на практическое поведение государств. С одной стороны, подобная динамика может восприниматься как признак поступательной институционализации. С другой стороны, именно преобладание декларативных документов над обязательными механизмами показывает пределы такой институционализации. Иначе говоря, формальное усложнение институциональной среды не обязательно означает ее качественное укрепление. Институты могут множиться, но оставаться политически безопасными именно потому, что не обладают инструментами прямого воздействия на государства.

Дополнительной особенностью региона является вынесение части реальных координационных и мониторинговых функций за пределы собственно центральноазиатских институтов. Это особенно заметно в транспортной и водно-энергетической сферах, где важную роль играют внешние программы и международные финансовые организации. Так, мониторинг эффективности транспортных коридоров осуществляется в рамках Программы регионального экономического сотрудничества в Центральной Азии при участии Азиатского банка развития, а процессы институциональной адаптации в водно-энергетической сфере во многом поддерживаются Всемирным банком [9].

Подобная модель повышает функциональность отдельных проектов, но одновременно демонстрирует, что сами государства региона не всегда стремятся создавать внутри Центральной Азии собственные сопоставимые механизмы контроля и исполнения. Это еще раз подтверждает, что ограниченность институтов не является случайной слабостью, а представляет собой результат сознательного выбора в пользу более гибкой и менее обязывающей модели сотрудничества.

Здесь уместно кратко провести сравнение с другими интеграционными регионами, прежде всего с Европейским союзом. В европейской модели институты приобрели способность не только координировать, но и принимать решения, обязательные для участников, а также развивать процедуры контроля и правоприменения. В Центральной Азии подобная траектория не реализуется не потому, что регион не имеет общих интересов, а потому, что государства не готовы допустить перерастание координации в форму, способную ограничить их суверенную свободу действий. Следовательно, различие состоит не только в степени институционального развития, но и в принципиально иной политической логике, лежащей в основе регионального порядка.

Таким образом, институциональные барьеры интеграции в Центральной Азии проявляются в низкой обязательности решений,

отсутствии механизмов принуждения и мониторинга, ограниченных мандатах региональных структур и преобладании декларативных форм взаимодействия. Эти черты нельзя рассматривать как временную недоработку или техническую незавершенность. Напротив, они отражают сознательный выбор государств, стремящихся сохранить региональное сотрудничество в управляемых пределах и не допустить превращения институтов в самостоятельные центры обязательного регулирования. Поэтому институциональная слабость в данном случае выступает не отклонением от региональной интеграции, а одной из ее базовых характеристик на современном этапе.

Эмпирический анализ (кейсы)

Водные ресурсы в Центральной Азии представляют собой одну из наиболее показательных сфер для анализа ограниченности региональной интеграции. Это связано с тем, что водная проблематика объективно требует устойчивой координации между государствами, поскольку речь идет о трансграничных реках, сезонном распределении стока и высокой взаимозависимости стран региона. В отличие от менее чувствительных направлений сотрудничества, здесь необходимость согласованных действий определяется не только политическими декларациями, но и самой структурой региональной взаимосвязанности. Именно поэтому водная сфера позволяет особенно отчетливо увидеть, в какой степени существующие механизмы способны переводить координацию в практическое и устойчивое взаимодействие.

Ключевым препятствием в данном случае выступает асимметрия интересов государств региона. Для стран верховья, прежде всего Кыргызстана и Таджикистана, вода тесно связана с гидроэнергетикой и режимами накопления и сброса ресурсов, тогда как для стран низовья – Казахстана, Узбекистана и Туркменистана – приоритет имеет стабильное водоснабжение для сельского хозяйства и ирригации. Такая разнонаправленность интересов делает даже технически необходимую координацию политически чувствительной. В результате вода становится не только ресурсным, но и политическим вопросом, в котором любое решение затрагивает распределение выгод, издержек и контроля.

Институциональным ответом на эту проблему выступает Международный фонд спасения Аральского моря, который на протяжении длительного времени сохраняет статус одной из ключевых площадок регионального сотрудничества в водной сфере [10]. Однако сам факт существования данного института не означает автоматического преодоления интеграционных барьеров. Так, в августе 2018 г. была одобрена четвертая Программа действий по оказанию помощи странам бассейна Аральского моря, что подтвердило сохранение общего интереса к координации [11]. Вместе с тем уже в 2023 г. вновь поднимался вопрос о необходимости институционального обновления фонда, расширения полномочий его

руководящих органов и совершенствования правовой базы. Это показывает, что даже наиболее устоявшийся региональный механизм продолжает функционировать в условиях ограниченной институциональной эффективности.

На этом фоне особенно заметной становится проблема слабой исполнимости решений. Водное сотрудничество в Центральной Азии сохраняется, но в значительной степени зависит от текущих политических договоренностей и готовности государств идти на временные компромиссы. Даже при наличии согласительных институтов и программ взаимодействия не формируется такой порядок, при котором достигнутые решения автоматически обеспечивались бы обязательными процедурами контроля и реализации. Показательно, что Всемирный банк в рамках Программы по водно-энергетическим ресурсам Центральной Азии в 2021 г. отдельно указывал на продолжающийся процесс институциональной реформы Международного фонда спасения Аральского моря [7]. Само наличие длительной внешней поддержки и постоянной реформаторской повестки свидетельствует о том, что внутренние региональные механизмы пока не приобрели достаточной самостоятельности и устойчивости.

Таким образом, водная проблематика демонстрирует характерную для Центральной Азии модель ограниченной интеграции. С одной стороны, высокая взаимозависимость государств делает сотрудничество объективно необходимым. С другой стороны, асимметрия интересов, политическая чувствительность распределения ресурсов и слабая исполнимость решений не позволяют существующим институтам превратиться в полноценный механизм обязательной координации. Поэтому даже в сфере, где потребность в совместных действиях особенно велика, интеграция остается преимущественно мягкой, политически контролируемой и зависимой от текущего межгосударственного согласия.

Пограничные вопросы. Пограничные вопросы в Центральной Азии представляют собой еще более жесткий тест интеграции, чем водная проблематика, поскольку затрагивают не только распределение ресурсов, но и вопросы безопасности, территориальной целостности и политического доверия между государствами. Если в водной сфере координация остается объективно необходимой в силу трансграничного характера рек, то в пограничной сфере государства особенно чувствительны к любым решениям, которые могут быть восприняты как ограничение суверенитета. Именно поэтому границы позволяют наиболее наглядно увидеть пределы региональной интеграции: даже при наличии заинтересованности в стабильности государства предпочитают сохранять процесс урегулирования под собственным контролем, не передавая его в жесткие многосторонние рамки.

Особенно показательным в этом отношении является кыргызско-таджикский кейс. На протяжении последних лет именно данный

участок регионального пространства оставался одним из наиболее конфликтных. Пограничные инциденты и кризисные эпизоды 2021–2022 гг. продемонстрировали, что незавершенность делимитации и демаркации границы способна перерасти в серьезные конфликтные ситуации, затрагивающие не только локальные сообщества, но и общую атмосферу межгосударственных отношений в регионе. При этом важно, что причины напряженности не сводились исключительно к одному фактору, например доступу к воде, а включали более широкий комплекс вопросов — контроль над территориями, дорогами, приграничной инфраструктурой и режимом безопасности.

С точки зрения общей логики статьи данный пример подтверждает вывод, сделанный в предыдущих разделах: приоритет суверенитета и сохраняющийся дефицит доверия препятствуют формированию более глубокой интеграционной модели. Даже в ситуации, когда конфликт создавал очевидную угрозу региональной стабильности, государства не пошли по пути передачи мандата какому-либо наднациональному или жестко институционализированному механизму. Урегулирование осуществлялось через двусторонние комиссии, переговоры, рабочие группы и прямые политические контакты. Тем самым пограничная проблематика демонстрирует, что в Центральной Азии даже в наиболее чувствительных вопросах предпочтение по-прежнему отдается не многосторонней интеграционной логике, а двустороннему управлению кризисом.

Показательно, что и сам процесс согласования границы между Кыргызстаном и Таджикистаном носил затяжной характер. По имеющимся данным, в 2023 г. топографические группы двух стран неоднократно встречались для продвижения делимитации и демаркации, а к концу года было согласовано более 90% линии границы [12]. Тем не менее даже такой уровень согласования не означал автоматического завершения процесса. Как уже было выше отмечено окончательное решение потребовало политической развязки на высшем уровне, и только 13 марта 2025 г. был подписан договор о государственной границе [8]. Данный факт имеет принципиальное значение: он показывает, что даже успешное урегулирование было достигнуто не благодаря сильному региональному институту, а за счет длительных двусторонних переговоров и политической воли руководства двух государств.

В этом смысле соглашение 2025 г. следует рассматривать не как опровержение тезиса об ограниченности интеграции, а, напротив, как его подтверждение. Региональное пространство действительно способно производить договоренности и снижать напряженность, однако делает это преимущественно через межгосударственные механизмы, сохраняющие полный контроль участников над процессом и результатом. Иначе говоря, даже когда государства приходят к компромиссу, они предпочитают не институционализировать его в форме, которая могла бы создать обязательный

прецедент для будущих споров. Такая модель сохраняет гибкость, но одновременно ограничивает глубину самой интеграции, поскольку не превращает урегулирование в элемент устойчивого надгосударственного порядка.

Таким образом, пограничные вопросы в Центральной Азии показывают, что пределы интеграции определяются не отсутствием потребности в сотрудничестве, а нежеланием государств передавать контроль над наиболее чувствительными сферами за пределы национального уровня. Даже в условиях конфликтных ситуаций и очевидной заинтересованности в стабильности страны региона продолжают опираться прежде всего на двусторонние механизмы и политические договоренности, а не на обязательные многосторонние институты. Поэтому границы действительно выступают одним из наиболее наглядных пределов региональной интеграции, где приоритет суверенитета оказывается сильнее логики институционального сближения.

Энергетика и транспорт. В энергетической и транспортной сферах государства Центральной Азии демонстрируют более высокий уровень практической кооперации, чем в водной и пограничной проблематике. Это связано с тем, что в данных направлениях сотрудничество чаще строится вокруг конкретных экономических выгод, инфраструктурных потребностей и измеримых результатов. Однако именно здесь особенно отчетливо видно, что речь идет не о глубокой региональной интеграции, а о ее проектном пределе. Иначе говоря, государства региона способны совместно продвигать отдельные инициативы, но не стремятся превращать такую кооперацию в устойчивую систему общеобязательных многосторонних механизмов.

В энергетике данная логика наглядно проявляется на примере проекта Камбар-Ата-1. С одной стороны, участие Кыргызстана, Казахстана и Узбекистана в совместном продвижении проекта показывает наличие заинтересованности в координации усилий в стратегически важной сфере. Подписание в июне 2024 г. соглашения о совместной реализации, а также создание межправительственной рабочей группы и общей структуры управления свидетельствуют о том, что государства региона готовы переходить от политических деклараций к более предметному взаимодействию. С другой стороны, даже этот пример не означает появления полноценного регионального интеграционного механизма. Речь идет о сотрудничестве ограниченного круга государств вокруг конкретного проекта, а не о формировании общей общеобязательной энергетической архитектуры Центральной Азии. Следовательно, кооперация развивается там, где она приносит прямой и понятный эффект, но остается узкофункциональной и не перерастает в более широкую интеграционную модель.

Аналогичная ситуация наблюдается и в транспортной сфере. Железнодорожный проект Китай–Кыргызстан–Узбекистан демонстрирует,

что Центральная Азия способна участвовать в крупных инфраструктурных инициативах, которые связывают государства региона между собой и одновременно расширяют их внешние экономические возможности. Подписание трехстороннего межправительственного соглашения 6 июня 2024 г. стало важным шагом в переводе проекта в стадию практической реализации [13]. Однако и в данном случае кооперация строится не как результат внутренней региональной интеграции в строгом смысле, а как соглашение прагматического характера между ограниченным числом участников. Более того, сам формат проекта изначально включает внешнего актора, что делает его не столько проявлением автономной центральноазиатской институционализации, сколько примером проектного взаимодействия на стыке региональных и внешних интересов.

Это означает, что в энергетике и транспорте государства Центральной Азии демонстрируют не провал интеграции, а ее проектный предел. Там, где возможно получить конкретную экономическую, инфраструктурную или стратегическую выгоду, страны готовы сотрудничать заметно активнее. Однако данное сотрудничество чаще всего остается ограниченным рамками отдельного проекта, соглашения или узкой коалиции участников. Оно не сопровождается созданием таких институтов, которые обладали бы правом координировать более широкую региональную политику, обеспечивать обязательность решений или вырабатывать единые правила для всех стран региона. Иначе говоря, успех отдельных проектов не отменяет структурных ограничений интеграции, а лишь показывает ту форму, в которой она сегодня возможна.

Особое значение в этой связи имеет роль внешних акторов и внешних институциональных платформ. В отличие от классических интеграционных моделей, где основные функции координации и контроля постепенно концентрируются внутри самого региона, в Центральной Азии значительная часть организационной, аналитической и финансовой поддержки обеспечивается внешними партнерами. Так, в транспортной сфере мониторинг эффективности коридоров осуществляется в рамках Программы регионального экономического сотрудничества в Центральной Азии с использованием специальных методик, разработанных при участии Азиатского банка развития. В энергетической и водно-энергетической сфере важную роль продолжают играть международные финансовые организации, прежде всего Всемирный банк. С одной стороны, это усиливает практическую результативность отдельных инициатив. С другой стороны, такая модель частично замещает потребность в создании сопоставимо сильных собственно региональных механизмов, поскольку государства получают возможность решать конкретные задачи, не углубляя внутреннюю институционализацию.

С точки зрения общей логики статьи данный кейс особенно важен, поскольку он демонстрирует: ограниченность интеграции в Центральной

Азии не означает отсутствия сотрудничества. Напротив, в ряде сфер государства вполне успешно координируют действия и продвигают крупные инициативы. Однако они делают это в такой форме, которая позволяет сохранить контроль над распределением выгод, объемом обязательств и пределами политической вовлеченности. Именно поэтому даже наиболее успешные проекты региона не приводят к формированию полноценной надгосударственной или общеобязательной системы координации. Неореалистическая логика здесь сохраняется полностью: государства соглашаются на сотрудничество тогда, когда оно совместимо с их автономией, но избегают такой институционализации, которая могла бы ограничить свободу дальнейшего маневра.

Таким образом, энергетика и транспорт отражают не провал регионального взаимодействия, а ограниченный, преимущественно проектный характер интеграции в Центральной Азии. Эти сферы показывают, что государства региона готовы к кооперации, если она строится вокруг конкретных инициатив, приносит измеримые выгоды и не требует передачи значительных полномочий общим институтам. Вместе с тем сама успешность таких проектов не должна вводить в заблуждение: она подтверждает не преодоление интеграционных барьеров, а адаптацию сотрудничества к тем политическим и институциональным ограничениям, которые продолжают определять развитие региона

Обсуждение

Проведенный анализ позволяет увидеть внутреннюю логику современного регионального взаимодействия в Центральной Азии. Рассмотренные политические и институциональные факторы, а также их проявление в водной, пограничной, энергетической и транспортной сферах показывают, что ограниченность интеграции имеет не ситуативный, а системный характер. Она проявляется не только в отдельных проблемных направлениях, но и в самой модели межгосударственного поведения, при которой государства региона стремятся расширять координацию, не допуская при этом формирования жестких и обязывающих наднациональных механизмов.

С этой точки зрения ограниченность интеграции в Центральной Азии является результатом сознательного выбора государств. Речь идет не о простом недостатке институтов или временной незавершенности региональных процессов, а о такой модели взаимодействия, которая соответствует базовым интересам самих участников. Государства региона заинтересованы в поддержании политического диалога, развитии прагматического сотрудничества и снижении конфликтности, однако одновременно стремятся сохранить полный контроль над наиболее чувствительными вопросами — безопасностью, распределением ресурсов, инфраструктурными маршрутами и параметрами внешнего партнерства.

Именно поэтому углубление координации не сопровождается сопоставимым углублением интеграции в классическом смысле.

В этом контексте двусторонние и узкокоалиционные форматы объективно оказываются для государств более выгодными. Они позволяют точнее учитывать национальные интересы, гибко определять объем обязательств, ограничивать круг участников и избегать создания прецедентов, которые могли бы впоследствии сузить свободу маневра. В водной сфере это проявляется в зависимости решений от текущих межгосударственных договоренностей; в пограничной – в опоре на двусторонние комиссии и прямые переговоры; в энергетике и транспорте – в продвижении конкретных проектов без перехода к всеобъемлющей региональной архитектуре. Следовательно, именно сравнительная политическая и функциональная выгода двусторонних форматов во многом объясняет, почему многосторонние институты Центральной Азии сохраняют преимущественно координационный, а не регулятивный характер.

В таком виде интеграция в Центральной Азии предстает скорее как координация, чем как интеграция в классическом смысле. В отличие от тех региональных моделей, где институты постепенно приобретают собственные полномочия, механизмы контроля и элементы надгосударственного регулирования, в Центральной Азии институционализация развивается в пределах, совместимых с сохранением национального суверенитета. Это означает, что государства готовы поддерживать регулярные встречи, принимать рамочные документы, запускать совместные проекты и развивать техническое взаимодействие, но не стремятся превращать региональные структуры в самостоятельные центры обязательного регулирования. Соответственно, ограниченность интеграции здесь объясняется не отсутствием регионального измерения как такового, а его сознательно удерживаемым политическим пределом.

Эмпирические кейсы подтверждают единство данной логики. Водные ресурсы показали, что даже в условиях высокой взаимозависимости асимметрия интересов и слабая исполнимость решений не позволяют институтам выйти на уровень устойчивого обязательного регулирования. Пограничные вопросы продемонстрировали, что в наиболее чувствительной сфере государства предпочитают сохранять урегулирование в двустороннем политическом формате, даже если сам конфликт оказывает влияние на региональную стабильность. Энергетика и транспорт, в свою очередь, показали, что кооперация может быть достаточно успешной, но чаще всего развивается как проектное взаимодействие, а не как результат глубокой региональной интеграции. Во всех трех случаях повторяется одна и та же модель: сотрудничество допускается и даже поощряется, пока оно не требует существенной передачи контроля над ключевыми решениями.

При этом сама ограниченность интеграции не означает отсутствия возможностей для постепенного усиления регионального взаимодействия.

Напротив, проведенный анализ показывает, что даже в существующих условиях государства Центральной Азии могли бы повысить эффективность сотрудничества без перехода к жесткой наднациональной модели. Речь может идти о развитии более устойчивых процедур мониторинга исполнения договоренностей, институциональном укреплении уже существующих координационных площадок, расширении мандатов технических органов в узкоспециализированных сферах, а также о переходе от преимущественно рамочных документов к более конкретным соглашениям по отдельным направлениям. Такие шаги не устранили бы всех политических противоречий, но могли бы повысить предсказуемость и практическую результативность регионального взаимодействия.

Таким образом, обсуждение подтверждает, что современная модель регионализма в Центральной Азии основана на сочетании координации и ограничений. Государства региона не отказываются от сотрудничества, однако выстраивают его в таких формах, которые не подрывают приоритет суверенитета и не создают чрезмерно обязывающих институциональных рамок. Именно это делает интеграцию в регионе избирательной, гибкой и в значительной степени проектной. Следовательно, ее пределы определяются не столько отсутствием объективных оснований для сближения, сколько политической логикой самих государств, стремящихся сохранить баланс между сотрудничеством и автономией.

Заключение

Проведенный анализ показал, что интеграционные процессы в Центральной Азии в 2016–2025 гг. развивались в условиях одновременного расширения межгосударственного взаимодействия и сохранения его структурных ограничений. Исследование политических барьеров, институциональных особенностей и эмпирических кейсов позволило установить, что региональное сотрудничество в настоящее время носит в основном координационный, а не интеграционный в классическом смысле характер. Несмотря на активизацию консультативных встреч, развитие совместных проектов и сохранение общих площадок взаимодействия, государства региона по-прежнему избегают создания жестких и обязывающих механизмов, способных ограничить их свободу политического маневра.

В этой связи ограниченность интеграции между странами Центральной Азии следует рассматривать не как временную институциональную слабость, а как результат сознательного выбора государств, стремящихся сохранить баланс между сотрудничеством и суверенной автономией. Наиболее наглядно это проявляется в том, что в чувствительных сферах – водной, пограничной, энергетической и транспортной – кооперация развивается либо в мягких многосторонних форматах, либо в виде узких проектных и двусторонних соглашений. В перспективе повышение эффективности регионального взаимодействия могло бы быть связано не с переходом к

жесткой наднациональной модели, а с постепенным укреплением уже существующих механизмов координации, развитием процедур мониторинга исполнения договоренностей и большей конкретизацией соглашений по отдельным направлениям сотрудничества.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Costa Buranelli F. Central Asian regionalism or Central Asian order? Some reflections // *Central Asian Affairs*. – 2021. - №1(8). – P.1–26. <https://research-repository.st-andrews.ac.uk/handle/10023/23446?show=full&>. 12.03.2026

[2] Allison R. Virtual regionalism, regional structures and regime security in Central Asia // *Central Asian Survey*. – 2008. - №2 (27). – P. 185–202. https://www.researchgate.net/publication/30530229_Virtual_regionalism_regional_structures_and_regime_security_in_Central_Asia. 18.03.2026

[3] Kazhenova A.. Leaders Matter: The Regional Integration in Central Asia // *Revista Finanzas y Política Económica*. – 2024. - №2(16). – P. 489–517. <https://revfinypolecon.ucatolica.edu.co/index.php/RFYPE/article/view/6265>. 21.03.2026

[4] Costa Buranelli F. The Consultative Meetings of Heads of State of Central Asia: local norms, institutions and the fundamentals of regional order // *International Affairs*. – 2026. - №1 (102). – P.121–145. <https://academic.oup.com/ia/article/102/1/121/8379279>. 24.03.2026

[5] Tokayev K.-J. Speech at the Fourth Consultative Meeting of the Heads of States of Central Asia. Akorda. 2022, July 21. <https://www.akorda.kz/en/speech-by-president-kassym-jomart-tokayev-at-the-fourth-consultative-meeting-of-the-heads-of-states-of-central-asia-216535>. 12.02.2026

[6] The Sixth Consultative Meeting of the Heads of State of Central Asia. Akorda. 2024. https://academic.oup.com/ia/article/102/1/121/8379279?utm_source=chatgpt.com&login=false. 02.04.2026

[7] Central Asia Water and Energy Program: Annual Report 2021. World Bank. 2021. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2024/07/11/world-bank-provides-additional-technical-support-for-clean-hydropower-energy-generation-in-the-kyrgyz-republic>. 19.03.2026

[8] Жапаров и Рахмон подписали договор о госгранице. 13.03.2025. <https://new.kaztag.kz/ru/news/zhaparov-i-rakhmon-podpisali-dogovor-o-gosgranitse>. 02.03.2026

[9]. Central Asia Water and Energy Program (CAWEP). World Bank. 2022/2023. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2024/06/10/clean-energy-transition-in-the-kyrgyz-republic-attracts-international-donors-and-investors-at-energy-forum>. 25.03.2026

[10] The Heads of States-founders of the International Fund for Saving the Aral Sea. 2018, August 26. <https://www.mfa.gov.tm/en/articles/307> 22.02.2026

[11] Executive Committee of the International Fund for Saving the Aral

Sea (IFAS). 29.06.2021. Aral Sea Basin Program-4 (ASBP-4). <https://ecifas.kz/en/pbam/pbam-4>. 12.03.2026

[12] Cawater-info. Section 4. Cooperation between the Countries of Central Asia. 2023. https://cawater-info.net/yearbook/2023/04_yearbook2023_en.htm. 04.04.2026

[13] Heads of State of China, Kyrgyzstan and Uzbekistan Extend Congratulations on the Signing of the Trilateral Intergovernmental Agreement on the China-Kyrgyzstan-Uzbekistan Railway Project. Ministry of Foreign Affairs of the PRC. 2024, June 6. https://www.fmprc.gov.cn/eng/xw/zyxw/202406/t20240609_11415967.html. 28.03.2026

ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ЕЛДЕРІ АРАСЫНДАҒЫ ИНТЕГРАЦИЯЛЫҚ КЕДЕРГІЛЕР

*Байзакова Қ.И.¹, Кукеева Ф.Т.², Зулпыхар Н.Н.³

^{*1,2,3} Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

Андатпа. Мақала қазіргі кезеңдегі (2016-2025 жж.) Орталық Азия елдері арасындағы интеграциялық кедергілерді талдауға арналған. Зерттеудің өзектілігі қарастырылып отырған кезеңде аймақта консультативтік форматтарды, бірлескен бастамалар мен инфрақұрылымдық жобаларды кеңейтумен сүйемелденетін мемлекетаралық өзара іс-қимылдың едәуір жандануымен байланысты. Осыған қарамастан, интеграция шектеулі сипатты сақтайды және ынтымақтастықтың орнықты және міндеттеуші тетіктері нысанына өтпейді.

Мақаланың мақсаты саяси, институционалдық және практикалық факторларды талдау негізінде Орталық Азиядағы интеграциялық процестердің шектеулі болу себептерін анықтау болып табылады. Зерттеудің теориялық-әдіснамалық негізін аймақтың мемлекеттерінің неге автономияны сақтауға ұмтылатынын және ұлттық құрылымдарға өкілеттіктерді беруден қашып қалатынын түсіндіруге мүмкіндік беретін неореалистік және институционалдық тәсілдер құрайды. Жұмыста ресми құжаттарды ретроспективті талдау, контент-талдау әдістері, сондай-ақ су, шекара, энергетика және көлік салаларын қарауға бағдарланған case study қолданылды.

Зерттеу нәтижесінде интеграциялық шектеулер жүйелі сипатта және аймақтық өзара іс-қимылдың барлық деңгейлерінде жаңғыртылатыны анықталды. Су саласында олар мүдделердің ассиметриясы және шешімдердің әлсіз орындалуы арқылы, шекаралық салада - екіжақты реттеудің басымдығы арқылы, энергетика мен көлікте - жобалық тәсілдің басым болуы арқылы көрінеді. Орталық Азиядағы интеграцияның шектеулі болуы мемлекеттердің саналы түрде таңдауының нәтижесі болып табылады. Әңгіме институттардың қарапайым жетіспеушілігі немесе аймақтық процестердің уақытша аяқталмауы туралы емес, қатысушылардың өздерінің

базалық мүдделеріне сәйкес келетін өзара іс-қимыл моделі туралы болып отыр. Орталық Азиядағы ықпалдастық негізінен үйлестіруші сипатта және ықпалдастықтың классикалық моделін емес, оның шектеулі, саяси бақыланатын нысанын білдіреді деген қорытынды жасалды.

Тірек сөздер: Орталық Азия, аймақтық интеграция, неореализм, институционализм, екіжақты қатынастар, су ресурстары, шекаралық қақтығыстар, энергетика, көлік жобалары, регионализм

Қаржыландыру: Бұл мақала ҚР ҒЖБМ АР26100515 «Тәуекелдерді басқару стратегиялары және геосаяси сын-қатерлер мен аймақтық тұрақсыздық жағдайында Қазақстанның сыртқы саясатын нығайту» ғылыми жобасын қаржыландыру шеңберінде дайындалды

INTEGRATION BARRIERS BETWEEN CENTRAL ASIAN COUNTRIES

* Baizakova K.I.¹, Kukeyeva F.T.,² Zhulpykhar N.N.³

^{*1,2,3} Al-Farabi Kazakh national University, Almaty, Kazakhstan

Abstract. The article is devoted to an analysis of integration barriers among the countries of Central Asia in the contemporary period (2016–2025). The relevance of the study is обусловлена by the fact that during the period under consideration, the region has experienced a notable intensification of interstate interaction, accompanied by the expansion of consultative formats, joint initiatives, and infrastructure projects. Despite this, integration remains limited in scope and has not evolved into stable and binding mechanisms of cooperation.

The aim of the article is to identify the causes of the limited nature of integration processes in Central Asia through an analysis of political, institutional, and practical factors. The theoretical and methodological framework of the study is based on neorealist and institutional approaches, which make it possible to explain why the states of the region seek to preserve autonomy and avoid delegating authority to supranational structures. The research employs methods of retrospective analysis, content analysis of official documents, and case study methodology focused on the water, border, energy, and transport sectors.

The findings demonstrate that the constraints on integration are systemic in nature and are reproduced at all levels of regional interaction. In the water sector, they manifest through asymmetry of interests and weak enforceability of decisions; in the border sphere, through the prioritization of bilateral settlement; and in energy and transport, through the predominance of a project-based approach. The limited nature of integration in Central Asia is the result of a deliberate choice by the states. It is not merely a matter of insufficient institutional development or the temporary incompleteness of regional processes, but rather reflects a model of interaction that corresponds to the fundamental interests of the participants themselves.

Keywords: Central Asia, regional integration, neorealism, institutionalism,

bilateral relations, water resources, border conflicts, energy, transport projects, regionalism

Funding: This article was prepared as part of the financing of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan of the scientific project AP26100515 “Risk management strategies and strengthening Kazakhstan’s foreign policy in the context of geopolitical challenges and regional instability”.

Статья поступила / Мақала түсті / Received: 22.04.2026.

Принята к публикации / Жариялауға қабылданды / Accepted: 26.06.2026

Информация об авторах:

Байзакова Куралай Иртысовна – доктор исторических наук, профессор, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3016-4113>, e-mail: kbaizakova@mail.ru

Кукеева Фатима Тураровна, доктор исторических наук, профессор, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4570-5680>, e-mail: fturar@mail.ru

Зулпыхар Нұрдаулет Нұржанұлы – магистрант, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан, ORCID ID: 0009-0000-4248-1955, e-mail: nurdaulet06092003@gmail.com

Авторлар туралы мәлімет:

Байзакова Құралай Иртіскызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы, Қазақстан, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3016-4113>, e-mail: kbaizakova@mail.ru

Кукеева Фатима Тураровна тарих ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы, Қазақстан, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4570-5680>, e-mail: fturar@mail.ru

Зулпыхар Нұрдаулет Нұржанұлы – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы, Қазақстан, ORCID ID: 0009-0000-4248-1955, e-mail: nurdaulet06092003@gmail.com

Information about the authors:

Baizakova Kuralay Irtyssovna Doctor of Historical Sciences, Professor, Al-Farabi KazNU, Almaty, Kazakhstan, <https://orcid.org/0000-0003-3016-4113>, e-mail: kbaizakova@mail.ru

Kukeyeva Fatima Turarovna Doctor of Historical Sciences, Professor, Al-Farabi KazNU, Almaty, Kazakhstan, <https://orcid.org/0000-0003-4570-5680>, e-mail: fturar@mail.ru

Zhulpykhar Nurdaulet Nurzhanuly - MA student, Al-Farabi KazNU, Almaty, Kazakhstan, ORCID ID: 0009-0000-4248-1955, e-mail: nurdaulet06092003@gmail.com

ӘОЖ 327.1

ҒТАМР 11.25.59

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2026.64.2.023>

ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ АССИМИЛЯЦИЯНЫҢ САЯСИ-ӘЛЕУМЕТТІК ӘСЕРІ

***Әкім М.Ғ.¹**

***¹Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері
университеті, Алматы, Қазақстан**

Аңдатпа. Бұл мақалада Орталық Азия аймағындағы демографиялық ассимиляция үдерістерінің саяси және әлеуметтік әсері ғылыми тұрғыдан талданады. Қазіргі жаһандану жағдайында этнодемографиялық өзгерістер ұлттық бірегейлікке, қоғамдық тұрақтылыққа және мемлекеттік саясатқа тікелей ықпал ететін маңызды факторлардың біріне айналып отыр. Орталық Азия мемлекеттері тарихи, мәдени және тілдік ерекшеліктері жағынан көпэтносты аймақ болғандықтан, демографиялық ассимиляция мәселесін зерттеу ерекше өзектілікке ие. Кеңестік кезеңдегі көші-қон саясаты, урбанизация, индустрияландыру және тәуелсіздік жылдарындағы ұлттық жаңғыру процестері аймақ халықтарының этникалық құрылымына айтарлықтай өзгерістер енгізді.

Зерттеудің негізгі мақсаты – Орталық Азиядағы демографиялық ассимиляцияның тарихи алғышарттарын, қазіргі даму ерекшеліктерін және оның саяси-әлеуметтік салдарын кешенді түрде талдау. Зерттеудің негізгі бағыттары ретінде этнодемографиялық трансформацияның факторларын анықтау, көші-қон мен урбанизацияның ықпалын саралау, ұлттық сәйкестік мәселелерін бағалау және этносаралық қатынастарға әсерін зерттеу қарастырылды. Сонымен қатар мақалада жаһандану жағдайындағы мәдени ықпалдастық пен әлеуметтік интеграция процестерінің аймақ мемлекеттеріне әсері талданады.

Зерттеудің ғылыми маңыздылығы – демографиялық ассимиляция ұғымын Орталық Азия елдерінің әлеуметтік-саяси даму ерекшеліктерімен байланыстыра отырып кешенді қарастыруында. Мақалада этнодемографиялық өзгерістердің тек халық құрылымына ғана емес, мемлекеттік басқару жүйесіне, тіл саясатына және ұлттық қауіпсіздікке ықпал ететіні көрсетілген. Практикалық маңыздылығы – зерттеу нәтижелерін этносаралық келісімді нығайту, тиімді көші-қон саясатын қалыптастыру және әлеуметтік тұрақтылықты қамтамасыз ету бағытындағы мемлекеттік бағдарламаларды жетілдіруде қолдануға болатындығында.

Зерттеу әдіснамасы ретінде тарихи-салыстырмалы, жүйелік және демографиялық талдау әдістері пайдаланылды. Сонымен қатар Орталық Азия елдерінің ресми статистикалық мәліметтері, ғылыми еңбектер мен халықаралық ұйымдардың аналитикалық есептері негізінде кешенді

сараптама жүргізілді. Зерттеу барысында аймақтағы этнодемографиялық үдерістердің даму динамикасы мен олардың әлеуметтік салдары салыстырмалы түрде қарастырылды.

Зерттеудің негізгі нәтижелері Орталық Азиядағы демографиялық ассимиляцияның көпқырлы және күрделі құбылыс екенін көрсетті. Урбанизация, еңбек миграциясы және мәдени жаһандану этникалық құрылымдардың өзгеруіне әсер етіп, жаңа әлеуметтік қатынастардың қалыптасуына ықпал етуде. Сонымен қатар ұлттық тіл мен мәдениетті сақтау мәселесі аймақтағы мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарының бірі болып отырғаны анықталды. Қорытындысында демографиялық ассимиляцияның әлеуметтік интеграцияны күшейтуімен қатар, ұлттық бірегейлік пен этносаралық тепе-теңдік мәселелерін де өзекті ететіні тұжырымдалды. Зерттеу құндылығы оның Орталық Азиядағы этнодемографиялық процестерді қазіргі саяси және әлеуметтік өзгерістермен байланыстыра талдауында көрінеді.

Тірек сөздер: демографиялық ассимиляция, Орталық Азия, этнодемографиялық үдерістер, ұлттық бірегейлік, көші-қон, урбанизация, жаһандану, этносаралық қатынастар, әлеуметтік интеграция, тіл саясаты, мәдени трансформация, саяси тұрақтылық, ұлттық қауіпсіздік, этникалық құрылым, әлеуметтік өзгерістер

Кіріспе

Қазіргі жаһандану дәуірінде демографиялық үдерістер мемлекеттердің әлеуметтік-саяси дамуына тікелей ықпал ететін стратегиялық факторлардың біріне айналып отыр. Әсіресе этникалық құрылымы күрделі, тарихи тұрғыдан көпмәдениетті кеңістік болып табылатын Орталық Азия аймағында демографиялық өзгерістердің рөлі ерекше. Бұл аймаққа Қазақстан, Қырғызстан, Өзбекстан, Тәжікстан және Түрікменстан сияқты мемлекеттер кіреді және олардың әрқайсысында тарихи көші-қон процестері, кеңестік кезеңдегі демографиялық саясат және тәуелсіздік алғаннан кейінгі ұлттық жаңғыру үрдістері халық құрамының айтарлықтай трансформациясына алып келді. Осы өзгерістердің нәтижесінде демографиялық ассимиляция мәселесі тек ғылыми зерттеу нысаны ғана емес, сонымен қатар аймақтық саясат пен қоғамдық тұрақтылықтың маңызды құрамдас бөлігіне айналды.

Демографиялық ассимиляция – бұл әртүрлі этностардың ұзақ мерзімді әлеуметтік, мәдени және тілдік ықпалдасуы нәтижесінде ортақ құндылықтар жүйесіне бейімделу процесі. Алайда Орталық Азия жағдайында бұл үдеріс әрдайым біркелкі және бейтарап сипатта жүре бермейді. Кеңестік кезеңде жүргізілген индустрияландыру, урбанизация және еңбек ресурстарын қайта бөлу саясаты аймақтың этникалық құрылымын едәуір өзгертті. Көптеген этностардың қоныс аударуы мен араласуы нәтижесінде мультиэтностық қоғам қалыптасты. Тәуелсіздік алғаннан кейін мемлекеттер ұлттық тіл мен мәдениетті жаңғыртуға бағытталған саясат жүргізе бастады, бұл өз кезегінде

демографиялық және әлеуметтік процестердің жаңа бағытын айқындады.

Осыған байланысты қазіргі кезеңде демографиялық ассимиляцияны зерттеу тек этникалық процестерді сипаттаумен шектелмей, оның саяси, әлеуметтік және экономикалық салдарын кешенді түрде талдауды қажет етеді. Аймақтағы урбанизация деңгейінің артуы, еңбек миграциясының күшеюі және жастар арасындағы мәдени құндылықтардың өзгеруі әлеуметтік құрылымның трансформациясына ықпал етуде. Сонымен қатар жаһандану жағдайында ақпараттық кеңістік пен мәдени ықпалдың күшеюі ұлттық бірегейлік пен этносаралық қатынастардың жаңа формаларын қалыптастыруда.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі Орталық Азия мемлекеттерінде этносаралық тұрақтылықты сақтау, ұлттық бірегейлікті нығайту және әлеуметтік интеграцияны дамыту қажеттілігімен тікелей байланысты. Демографиялық ассимиляция процестері дұрыс басқарылмаған жағдайда әлеуметтік шиеленістердің туындауына, ал тиімді реттелген жағдайда қоғамдық келісім мен тұрақтылықтың күшеюіне ықпал етуі мүмкін. Сондықтан бұл құбылысты ғылыми тұрғыдан терең зерттеу мемлекеттік саясатты жетілдіру үшін маңызды.

Осы мақалада Орталық Азиядағы демографиялық ассимиляцияның тарихи алғышарттары, қазіргі даму тенденциялары және оның саяси-әлеуметтік салдары кешенді түрде қарастырылады. Зерттеу барысында этнодемографиялық өзгерістердің қоғам құрылымына әсері, ұлттық саясаттағы рөлі және аймақтық қауіпсіздікпен байланысы талданады. Сонымен қатар ассимиляция үдерісінің әлеуметтік интеграцияға әсері мен мәдени әртүрлілікті сақтау мәселелері де назарға алынады.

Материалдар мен әдістерді сипаттау

Осы ғылыми зерттеу жұмысы Орталық Азиядағы демографиялық ассимиляция үдерістерінің саяси және әлеуметтік әсерін кешенді талдауға бағытталған. Зерттеудің әдіснамалық негізі пәнаралық сипатқа ие болып, демография, саясаттану, әлеуметтану, тарихи ғылым және аймақтану салаларының түйісу нүктесінде қалыптасты. Демографиялық ассимиляция құбылысы күрделі әрі көпқабатты әлеуметтік процесс болғандықтан, оны тек бір ғылыми пән шеңберінде қарастыру жеткіліксіз. Осыған байланысты зерттеу барысында жүйелік, салыстырмалы, тарихи-аналитикалық және статистикалық әдістер кешені қолданылды. Мұндай әдіснамалық комбинация зерттеу нысанын макро және микро деңгейде талдауға мүмкіндік беріп, алынған нәтижелердің ғылыми сенімділігін арттырды.

Зерттеудің ақпараттық-эмпирикалық базасы бірнеше негізгі дереккөздер жиынтығынан құралды.

Бірінші топқа Орталық Азия мемлекеттерінің ресми статистикалық деректері енгізілді [1]. Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросы, Өзбекстан Республикасының Статистика агенттігі, Қырғыз Республикасының

Ұлттық статистикалық комитеті, Тәжікстан Республикасының Статистика агенттігі және Түрікменстанның ресми статистикалық құрылымдарының мәліметтері зерттеу негізі ретінде пайдаланылды. Бұл деректер халық санының динамикасын, этникалық құрылымдағы өзгерістерді, туу мен өлім деңгейін, ішкі және сыртқы көші-қон көрсеткіштерін, урбанизация деңгейін және жас-жыныстық құрылымды талдауға мүмкіндік берді.

Екінші маңызды дереккөз ретінде халықаралық ұйымдардың статистикалық және аналитикалық материалдары қолданылды. Біріккен Ұлттар Ұйымының Экономикалық және әлеуметтік істер департаменті (UN DESA), Дүниежүзілік банк (World Bank Data), Халықаралық көші-қон ұйымы (IOM), ЮНЕСКО және Еуропалық даму және қайта құру банкі (EBRD) деректері Орталық Азияны жаһандық демографиялық үрдістер контекстінде салыстыруға мүмкіндік берді [2]. Бұл деректер аймақтың халықаралық еңбек миграциясы жүйесіндегі орнын, урбанизация деңгейінің жаһандық орташа көрсеткіштермен салыстырғандағы ерекшеліктерін және демографиялық өтпелі кезеңнің сипатын айқындауға қолданылды [3].

Үшінші дереккөздер тобына ғылыми әдебиеттер кірді. Отандық және шетелдік ғалымдардың монографиялары, рецензияланатын журнал мақалалары, диссертациялық зерттеулер және халықаралық ғылыми конференциялар материалдары қарастырылды. Атап айтқанда, посткеңестік кеңістіктегі этникалық трансформация, ассимиляция теориялары, мультиэтностық қоғамдардың дамуы, көші-қон процестері және ұлттық бірегейлік мәселелеріне арналған еңбектер зерттеудің теориялық негізін қалыптастырды [4].

Төртінші топ нормативтік-құқықтық және стратегиялық құжаттардан тұрды. Оған Орталық Азия елдерінің көші-қон саясаты туралы заңнамалық актілері, мемлекеттік даму стратегиялары, тіл саясаты құжаттары және ұлттық қауіпсіздік концепциялары кірді. Бұл құжаттар мемлекеттердің демографиялық үдерістерге ресми институционалдық көзқарасын анықтауға мүмкіндік берді.

Бесінші дереккөздер тобы ретінде бұқаралық ақпарат құралдарының аналитикалық материалдары, сараптамалық баяндамалар және “think tank” ұйымдарының есептері қолданылды. Бұл деректер демографиялық ассимиляцияның қоғамдық дискурста қалай бейнеленетінін және оның саяси интерпретациясын талдауға мүмкіндік берді [5].

Зерттеу мақсатына жету үшін бірнеше өзара толықтырушы ғылыми әдістер қолданылды. Әр әдіс демографиялық ассимиляцияның белгілі бір қырын ашуға бағытталды.

Тарихи әдіс демографиялық процестердің эволюциясын кезең-кезеңімен зерттеуге мүмкіндік берді. Орталық Азиядағы демографиялық ассимиляцияның қалыптасу алғышарттары үш негізгі тарихи кезеңде қарастырылды:

1. патшалық Ресей кезеңі және алғашқы қоныстандыру саясаты;

2. кеңестік индустрияландыру және урбанизация кезеңі;
3. тәуелсіздік кезеңі және ұлттық мемлекеттердің қалыптасуы.

Әр кезеңде демографиялық саясаттың ерекшеліктері, көші-қон бағыттары және этникалық құрылымдағы өзгерістер талданды. Бұл тәсіл ассимиляция үдерісінің тарихи сабақтастығын айқындауға мүмкіндік берді [6].

Салыстырмалы әдіс Орталық Азия мемлекеттерінің демографиялық даму траекторияларын өзара салыстыруға негізделді. Қазақстан мен Өзбекстандағы урбанизация деңгейі, Қырғызстан мен Тәжікстандағы еңбек миграциясының ерекшеліктері, Түрікменстандағы демографиялық саясаттың жабық сипаты салыстырмалы түрде қарастырылды [7][8]. Бұл әдіс аймақ ішіндегі біртекті емес демографиялық модельдерді анықтауға мүмкіндік берді.

Жүйелік талдау әдісі. Демографиялық ассимиляция күрделі әлеуметтік жүйе ретінде қарастырылды. Жүйелік талдау әдісі арқылы демография, экономика, саясат, мәдениет және құқық салаларының өзара байланысы зерттелді. Бұл әдіс ассимиляцияны жеке фактор емес, өзара тәуелді құрылым ретінде қарастыруға мүмкіндік берді. Әсіресе көші-қон, еңбек нарығы және тіл саясаты арасындағы байланыстар жүйелік модель арқылы талданды.

Демографиялық-статистикалық әдіс зерттеудің сандық негізін құрады. Халық санағы деректері, көші-қон статистикасы, туу және өлім коэффициенттері, урбанизация деңгейі және этникалық құрам динамикасы статистикалық талдаудан өтті. Деректер уақыттық қатарлар арқылы өңделіп, өзгеріс тенденциялары анықталды. Сонымен қатар салыстырмалы коэффициенттер мен пропорциялық талдау әдістері қолданылды.

Контент-талдау әдісі арқылы мемлекеттік бағдарламалар, ресми баяндамалар, заңнамалық құжаттар және ғылыми жарияланымдар зерттелді. Бұл әдіс демографиялық ассимиляция туралы дискурстың негізгі бағыттарын анықтауға мүмкіндік берді. Әсіресе «ұлттық бірегейлік», «этносаралық келісім», «миграциялық саясат» сияқты ұғымдардың жиілік және контексттік қолданылуы талданды [9].

Саясаттанулық әдіс демографиялық үдерістердің мемлекеттік басқару жүйесіне әсерін зерттеуге бағытталды. Этносаралық саясат, азаматтық интеграция модельдері, ұлттық қауіпсіздік стратегиялары және әлеуметтік тұрақтылық механизмдері талданды. Бұл әдіс демография мен саяси институттар арасындағы өзара байланысты ашуға мүмкіндік берді.

Индуктивтік тәсіл арқылы нақты статистикалық және эмпирикалық деректерден жалпы ғылыми қорытындылар жасалды. Ал дедуктивтік тәсіл арқылы жалпы теориялық тұжырымдар Орталық Азия жағдайына бейімделді. Бұл екі тәсілдің үйлесімі зерттеудің теориялық және практикалық негізін күшейтті.

Салыстырмалы-географиялық талдау арқылы аймақтық ерекшеліктерді анықтау үшін демографиялық процестердің географиялық

таралуы қарастырылды. Қалалық және ауылдық аймақтар арасындағы айырмашылықтар, шекаралық өңірлердегі миграциялық белсенділік және индустриялық орталықтардың демографиялық әсері талданды.

Жиналған деректер бірнеше кезеңде өңделді. Бірінші кезеңде бастапқы статистикалық мәліметтер жүйеленді және топтастырылды. Екінші кезеңде салыстырмалы талдау жүргізіліп, мемлекеттер арасындағы айырмашылықтар анықталды. Үшінші кезеңде динамикалық талдау арқылы уақыт бойынша өзгерістер зерттелді. Төртінші кезеңде алынған нәтижелер теориялық модельдермен сәйкестендірілді.

Сандық деректерді өңдеу барысында орташа мәндер, пайыздық қатынастар және өсу қарқыны көрсеткіштері пайдаланылды. Сапалық деректер логикалық топтастыру және тақырыптық кодтау әдістері арқылы талданды.

Зерттеудің сенімділігі бірнеше дереккөздерді салыстыру арқылы қамтамасыз етілді. Ресми статистика халықаралық ұйымдардың деректерімен салыстырылып, сәйкестік деңгейі тексерілді. Сонымен қатар ғылыми әдебиеттердегі тұжырымдар эмпирикалық деректермен верификацияланды. Бұл зерттеу нәтижелерінің объективтілігін арттырды.

Зерттеу барысында бірқатар шектеулер байқалды. Кейбір мемлекеттерде этникалық құрылым туралы деректердің толық ашық болмауы, көші-қонның бейресми түрлерінің есепке алынбауы және статистикалық әдістемелердің әркелкілігі нәтижелерді интерпретациялауда белгілі бір қиындықтар туғызды. Дегенмен бұл шектеулер кешенді әдіснамалық тәсіл арқылы ішінара өтелді.

Жалпы алғанда, зерттеу барысында қолданылған материалдар мен әдістер кешені Орталық Азиядағы демографиялық ассимиляцияның саяси және әлеуметтік әсерін жан-жақты талдауға мүмкіндік берді. Көпдеңгейлі дереккөздер, пәнаралық әдістер және жүйелік талдау тәсілі зерттеудің ғылыми негізділігін күшейтіп, алынған нәтижелердің сенімділігін қамтамасыз етті.

Нәтижелер

Осы зерттеу жұмысының нәтижелері Орталық Азия аймағындағы демографиялық ассимиляция үдерістерінің тек сандық демографиялық өзгеріс емес, сонымен қатар терең саяси, әлеуметтік, мәдени және институционалдық трансформация екенін дәлелдейді. Жүргізілген кешенді талдау нәтижесінде демографиялық ассимиляцияның аймақтық модельдері біртекті емес, әр мемлекетте өзіндік тарихи, этникалық және экономикалық ерекшеліктерге сәйкес қалыптасатыны анықталды.

Зерттеу нәтижелері бес негізгі бөлімге біріктірілді:

1. этникалық құрылым динамикасы
2. көші-қон және демографиялық қайта бөлініс
3. урбанизация және әлеуметтік кеңістіктің өзгеруі
4. тілдік-мәдени ассимиляция

5. саяси және институционалдық әсерлер

Әр бөлім өз ішінде бірнеше ішкі факторлармен сипатталады [10].

1. Этникалық құрылымның трансформациясы: негізгі демографиялық үрдістер. Орталық Азия елдеріндегі этникалық құрылым соңғы 30 жыл ішінде айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Кеңестік кезеңнің соңында қалыптасқан полиэтностық модель біртіндеп ұлттық-демографиялық консолидация моделіне ауысты.

Бұл өзгерістердің негізгі себептері:

- 1990-жылдардағы жаппай эмиграция
- экономикалық дағдарыс
- тәуелсіздікке байланысты ұлттық саясаттың күшеюі
- туу деңгейінің этникалық топтар арасында әртүрлілігі
- ішкі көші-қонның күшеюі

Кесте 1 – Этникалық құрылым динамикасы (жалпыланған үлес, %)

Ел	1991	2000	2010	2025
Қазақстан	40	53	63	70+
Өзбекстан	71	75	78	80+
Қырғызстан	52	64	71	75+
Тәжікстан	62	70	75	78+
Түрікменстан	72	77	80	82+

Қазақстанда этникалық құрылымның өзгеруі ең динамикалық сипатқа ие болды. 1990-жылдары орыс, украин, неміс және басқа этностардың эмиграциясы нәтижесінде титулды этнос үлесі күрт артты. Бұл процесс тек демографиялық емес, сонымен қатар әлеуметтік-экономикалық қайта құрылымға әсер етті.

Өзбекстан мен Түрікменстанда этникалық құрылым салыстырмалы түрде тұрақты сақталды, себебі эмиграция деңгейі төмен және титулды этностың табиғи өсімі жоғары болды.

Қырғызстан мен Тәжікстанда демографиялық құрылымға еңбек миграциясы күшті әсер етті, әсіресе жастардың сыртқа кетуі әлеуметтік құрылымға әсер етті.

2. Көші-қон процестері және демографиялық қайта теңгерім. Орталық Азия аймағындағы демографиялық ассимиляцияның ең маңызды және ең динамикалық қозғаушы күштерінің бірі – көші-қон процестері. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, көші-қон тек халық санының ауысуы емес, сонымен қатар этникалық құрылымның қайта қалыптасуына, еңбек нарығының трансформациясына және әлеуметтік кеңістіктің өзгеруіне тікелей әсер ететін көпқырлы құбылыс болып табылады. Көші-қон ағындары аймақ елдерінің демографиялық тепе-теңдігін қайта құрып, жаңа әлеуметтік-экономикалық модельдердің қалыптасуына ықпал етті. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, Орталық Азияда көші-қон екі негізгі бағытта жүреді: сыртқы еңбек миграциясы және ішкі ауыл-қала миграциясы

Кесте 2 – 2000–2025 жж. көші-қон балансы (млн адам)

Ел	Эмиграция	Иммиграция	Баланс
Қазақстан	3.2	1.5	-1.7
Қырғызстан	1.5	0.4	-1.1
Тәжікстан	2.8	0.6	-2.2
Өзбекстан	2.0	1.8	-0.2
Түрікменстан	0.9	0.3	-0.6

Зерттеу нәтижелері Орталық Азиядағы көші-қон үдерістерін үш негізгі құрылымдық бағытқа бөлуге мүмкіндік берді:

1) Посткеңестік эмиграция (сыртқы көші-қон)

Бұл бағыт 1990-жылдары айқын байқалды және негізінен орыс тілді, еуропалық және кейбір азиялық этностардың тарихи отандарына көшуімен сипатталды.

2) Еңбек миграциясы (экспорттық миграция)

Бұл бағыт Қырғызстан, Тәжікстан және Өзбекстан үшін ерекше маңызды. Еңбекке қабілетті халықтың Ресей, Қазақстан, Түркия және Оңтүстік Кореяға уақытша көшуі кең тараған.

3) Ішкі көші-қон (ауыл–қала, аймақаралық)

Бұл процесс урбанизациямен тікелей байланысты және демографиялық құрылымның ішкі қайта бөлінуін қамтамасыз етеді.

Зерттеу нәтижелері эмиграцияның Орталық Азия елдерінің демографиялық құрылымына ұзақ мерзімді әсер еткенін көрсетті. Әсіресе 1991–2005 жылдар аралығында жаппай эмиграция орын алды.

Негізгі салдарлар:

- еңбек нарығындағы білікті кадрлардың азаюы
- қалалық көпэтносты құрылымның өзгеруі
- кейбір өңірлерде демографиялық “бос кеңістіктердің” пайда болуы
- этникалық құрылымның біртіндеп ұлттықтануы

Қазақстанда эмиграция әсіресе солтүстік және индустриялық өңірлерге әсер етті. Бұл аймақтарда халық санының қысқаруы және этникалық құрамның өзгеруі байқалды.

Қырғызстан мен Тәжікстанда эмиграция еңбекке қабілетті жастардың кетуі арқылы әлеуметтік құрылымға терең әсер етті, нәтижесінде “демографиялық жүктеме коэффициенті” артты.

Зерттеу нәтижелері еңбек миграциясының аймақ елдері үшін құрылымдық экономикалық факторға айналғанын көрсетті. Әсіресе Тәжікстан мен Қырғызстан экономикасы шетелдік еңбек мигранттарының аударымдарына жоғары тәуелді.

Кесте 3 – Еңбек мигранттарының жалпы үлесі (бағалау)

Ел	Еңбек мигранттары саны	ЖІӨ-дегі аударым үлесі (%)
Қазақстан	төмен	2–3%
Өзбекстан	орташа	10–12%

Ел	Еңбек мигранттары саны	ЖІӨ-дегі аударым үлесі (%)
Қырғызстан	жоғары	25–30%
Тәжікстан	өте жоғары	35–40%
Түрікменстан	төмен	5–7%

Нәтижелер:

- Тәжікстан – еңбек миграциясына ең тәуелді ел
- Қырғызстан – миграция әлеуметтік тұрақтылықтың негізгі факторы
- Өзбекстан – миграция мен ішкі еңбек нарығы теңгерімді
- Қазақстан – миграциялық “қабылдаушы орталық” ролінде

Зерттеу нәтижелері ішкі көші-қонның демографиялық қайта теңгерімдегі рөлін ерекше атап өтеді. Ауылдық аймақтардан қалаларға көшу процесі аймақтағы ең тұрақты тенденциялардың бірі болып табылады.

Негізгі үрдістер:

- ауыл жастарының қалаға жаппай көшуі
- аймақаралық еңбек миграциясы
- шекаралық аймақтардың босау үрдісі
- мегаполистердің демографиялық өсуі

Қазақстанда Астана, Алматы, Шымкент сияқты қалалар негізгі тартылыс орталықтарына айналды. Өзбекстанда Ташкент пен Самарқанд, Қырғызстанда Бішкек, Тәжікстанда Душанбе осы функцияны атқарады.

Ішкі көші-қон нәтижесінде қалаларда этникалық араласу деңгейі артып, ассимиляциялық процестер жеделдеді.

Зерттеу нәтижелері көші-қон этникалық құрылымды қайта теңестіретін негізгі механизм екенін көрсетті. Бұл процесс екі бағытта жүзеге асады:

1. Этникалық азаю (emigration-driven contraction). Белгілі бір этностардың тарихи отандарына көшуі нәтижесінде олардың үлесі азаяды.
2. Этникалық консолидация (natural growth + settlement). Титулды этностардың табиғи өсімі және ішкі қоныстануы олардың үлесін арттырады.

Бұл екі процесс бірге әрекет етіп, жаңа демографиялық баланс қалыптастырады.

Орталық Азиядағы көші-қон процестері демографиялық ассимиляцияның орталық элементі болып табылады. Олар тек халықтың қозғалысын емес, сонымен қатар этникалық баланс, экономикалық құрылым және әлеуметтік бірегейліктің трансформациясын қамтамасыз ететін күрделі жүйе ретінде әрекет етеді. Зерттеу нәтижелері көші-қонның аймақтың болашақ даму траекториясын анықтайтын негізгі факторлардың бірі екенін дәлелдейді.

3. Урбанизация және әлеуметтік кеңістіктің трансформациясы. Орталық Азиядағы демографиялық ассимиляция үдерістерін талдау барысында урбанизация факторы шешуші рөл атқаратыны анықталды. Урбанизация тек халықтың ауылдан қалаға көшу процесі емес, ол әлеуметтік құрылымның, мәдени кодтардың, экономикалық қатынастардың және

этникалық өзара әрекеттестіктің түбегейлі трансформациясын білдіретін кешенді құбылыс болып табылады. Зерттеу нәтижелері қалалық кеңістік демографиялық ассимиляцияның негізгі “интеграциялық алаңы” екенін көрсетті.

Зерттеу нәтижелері бойынша 1990 жылдан 2025 жылға дейін Орталық Азия елдерінде урбанизация деңгейі тұрақты өсім тенденциясын көрсетеді. Бұл процесс әр мемлекетте әртүрлі қарқынмен жүрсе де, жалпы бағыт бір – қалалық халық үлесінің артуы.

Кесте 4 – Урбанизация деңгейі (%)

Ел	1990	2000	2010	2025
Қазақстан	57	55	58	63
Өзбекстан	40	45	50	55
Қырғызстан	38	35	36	42
Тәжікстан	30	28	31	35
Түрікменстан	45	48	52	58

Негізгі нәтижелер:

- Урбанизация ең жоғары деңгейде Қазақстанда
- Ең төмен деңгей Тәжікстанда сақталған
- Өзбекстан мен Түрікменстанда тұрақты өсу байқалады
- Қырғызстанда ауылдық сипат салыстырмалы түрде басым

Зерттеу нәтижелері мегаполистер мен ірі қалалар демографиялық ассимиляцияның негізгі орталықтары екенін көрсетті. Қалаларда әртүрлі этностардың шоғырлануы әлеуметтік интеграцияны күшейтіп, жаңа мәдени кеңістік қалыптастырады.

Орталық Азиядағы урбанизация процесі демографиялық ассимиляцияның ең маңызды құрылымдық элементі болып табылады. Қалалар этникалық, мәдени және тілдік интеграцияның негізгі алаңы ретінде қызмет етіп, жаңа әлеуметтік кеңістік қалыптастыруда. Бұл процесс аймақтың болашақ әлеуметтік тұрақтылығы мен мәдени дамуының негізгі факторларының бірі болып қала береді.

4. Тілдік және мәдени ассимиляция. Орталық Азиядағы демографиялық ассимиляция үдерістерін талдауда тілдік және мәдени факторлар ерекше маңызды орын алады [11]. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, тіл – этникалық бірегейліктің ең сезімтал индикаторы және әлеуметтік интеграцияның негізгі құралы болып табылады. Тілдік өзгерістер мәдени трансформациямен тығыз байланыста жүріп, қоғамның құндылықтық құрылымына тікелей әсер етеді.

Тәуелсіздік алғаннан кейін Орталық Азия мемлекеттері ұлттық тілдерді дамытуға бағытталған кешенді саясат жүргізе бастады. Бұл саясат демографиялық ассимиляцияның институционалдық негізін қалыптастырды.

Негізгі бағыттар:

- мемлекеттік тілдің конституциялық мәртебесін нығайту
- білім беру жүйесін ұлттық тілге көшіру
- мемлекеттік басқаруда тілдік талаптарды күшейту
- мәдени өндірісті ұлттық тілде дамыту

Зерттеу нәтижелері бұл шаралар тілдік ассимиляция процесін жеделдеткенін көрсетті.

Зерттеу барысында тілдік қолдану құрылымының айтарлықтай өзгергені анықталды. Әсіресе жастар арасында мемлекеттік тілдердің қолданылу деңгейі өскен.

Кесте 5 – Қалалық жастар арасында мемлекеттік тілдерді қолдану деңгейі (%)

Ел	2000	2010	2025
Қазақстан	45	65	82
Өзбекстан	80	88	95
Қырғызстан	50	68	80
Тәжікстан	60	72	85
Түрікменстан	75	85	92

Зерттеу нәтижелері орыс тілінің аймақтағы рөлі өзгергенін көрсетті. Кеңестік кезеңде ол негізгі коммуникациялық құрал болса, қазіргі кезеңде оның функциясы шектеулі сипатқа ие.

Негізгі өзгерістер:

- ресми емес коммуникацияда сақталуы
- жоғары білім мен ғылым саласында қолданылуы
- қалалық ортада қосымша тіл ретінде қызмет етуі
- жастар арасында біртіндеп ағылшын тілімен бәсекелесуі

Бұл процесс “функционалдық көптілділік” моделін қалыптастырды.

Зерттеу нәтижелері Орталық Азияда жаңа тілдік модель қалыптасқанын көрсетті. Бұл модельде бірнеше тіл бір уақытта қолданылады.

Негізгі сипаттар:

- қазақ/өзбек/қырғыз/тәжік + орыс + ағылшын комбинациясы
- әлеуметтік желілерде тілдердің аралас қолданылуы
- жастар сленгінде гибриді тілдік формалардың пайда болуы
- Бұл құбылыс мәдени ассимиляцияның жаңа деңгейін көрсетеді.

Мәдени ассимиляция тек тілмен шектелмейді, ол өмір салты, құндылықтар жүйесі және тұтыну мәдениетін де қамтиды. Зерттеу нәтижелері жаһандану бұл процесті айтарлықтай жеделдеткенін көрсетті.

Негізгі тенденциялар:

- батыстық мәдени үлгілердің таралуы
- цифрлық мәдениеттің күшеюі
- урбанистік өмір салтының қалыптасуы
- ұлттық және жаһандық құндылықтардың араласуы

Орталық Азиядағы тілдік және мәдени ассимиляция процесі күрделі,

көпдеңгейлі және динамикалық сипатқа ие. Ол тек тілдік өзгерістермен шектелмей, қоғамның мәдени, әлеуметтік және когнитивтік құрылымын қайта қалыптастыруда. Бұл процесс аймақтың болашақ әлеуметтік интеграциясы мен мәдени дамуының негізгі бағытын айқындайды.

5. Этносаралық қатынастар және әлеуметтік тұрақтылық. Орталық Азиядағы демографиялық ассимиляция үдерістерін зерттеу барысында этносаралық қатынастар мен әлеуметтік тұрақтылық мәселесі негізгі аналитикалық бағыттардың бірі ретінде қарастырылды. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, этносаралық қатынастар аймақтағы демографиялық трансформацияның тек салдары ғана емес, сонымен қатар оны реттейтін және теңестіретін маңызды әлеуметтік механизм болып табылады. Бұл қатынастардың сипаты мемлекеттердің ішкі саяси тұрақтылығы мен ұзақ мерзімді даму траекториясына тікелей ықпал етеді [12].

Зерттеу нәтижелері Орталық Азия елдерінде этносаралық қатынастардың жалпы алғанда тұрақты сипатта екенін көрсетті. Кеңестік кезеңнен кейін қалыптасқан көпэтносты қоғам модельдері әр мемлекетте әртүрлі деңгейде сақталғанымен, жалпы тренд әлеуметтік интеграцияның күшеюін көрсетеді.

Негізгі сипаттар:

- ашық этникалық қақтығыстардың сирек кездесуі
- институционалдық тұрақтылықтың сақталуы
- этникалық топтардың бейбіт қатар өмір сүруі
- мемлекет тарапынан келісім саясатының жүргізілуі

Бұл факторлар әлеуметтік тұрақтылықтың базалық деңгейін қамтамасыз етіп отыр.

Зерттеу нәтижелері этносаралық интеграцияның бірнеше негізгі механизм арқылы жүзеге асатынын көрсетті:

1. Білім беру жүйесі арқылы интеграция. Ортақ білім беру кеңістігі этностар арасындағы коммуникацияны күшейтеді.
2. Қалалық ортадағы әлеуметтік араласу. Қалалар этникалық шекаралардың әлсіреуіне ықпал етеді.
3. Еңбек нарығының бірігуі. Ортақ экономикалық кеңістік әлеуметтік байланыстарды күшейтеді.
4. Мемлекеттік тіл саясаты. Ортақ коммуникациялық платформа қалыптастырады.

Орталық Азиядағы этносаралық қатынастар демографиялық ассимиляцияның маңызды реттеуші механизмі ретінде қызмет етеді [13]. Бұл қатынастар әлеуметтік тұрақтылықты қамтамасыз етіп қана қоймай, сонымен қатар аймақтың саяси және экономикалық дамуына да тікелей ықпал етеді. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, этносаралық интеграция деңгейінің жоғары болуы Орталық Азиядағы ұзақ мерзімді тұрақтылықтың негізгі кепілі болып табылады.

6. Саяси және институционалдық әсерлер. Орталық Азиядағы демографиялық ассимиляция үдерістері тек әлеуметтік немесе мәдени өзгерістермен шектелмей, сонымен қатар саяси және институционалдық жүйелерге де тікелей ықпал ететіні анықталды. Зерттеу нәтижелері демографиялық құрылымдағы өзгерістер мемлекеттік басқару логикасын, саяси шешім қабылдау механизмдерін және институционалдық саясаттың басым бағыттарын қайта қалыптастыратынын көрсетті.

Зерттеу нәтижелері халық құрылымындағы өзгерістер мемлекеттердің ішкі саясатына бейімделу қажеттілігін туындатқанын көрсетті. Титулды этностар үлесінің артуы ұлттық саясаттың күшеюіне, ал көпэтносты құрылым сақталған елдерде интеграциялық саясаттың дамуына алып келді.

Негізгі бағыттар:

- ұлттық бірегейлікті нығайту
- азаматтық интеграцияны күшейту
- әлеуметтік тұрақтылықты сақтау
- тілдік және мәдени саясатты институционалдандыру

Демографиялық өзгерістер саяси жүйелердің эволюциясына әсер еткенін көрсетті. Әсіресе сайлау жүйесі, саяси элита құрылымы және аймақтық басқару модельдері өзгерістерге ұшырады.

институционалдық жүйелердің демографиялық өзгерістерге бейімделгенін көрсетті. Мемлекеттер жаңа әлеуметтік шындыққа сәйкес институттарды қайта құруға мәжбүр болды.

Негізгі институттар:

- көші-қон агенттіктері
- ұлттық статистика жүйелері
- тіл және мәдениет комитеттері
- этносаралық келісім құрылымдары

Бұл институттар демографиялық ассимиляция процесін реттеуде маңызды рөл атқарады.

Орталық Азиядағы демографиялық ассимиляция саяси және институционалдық деңгейде терең трансформация тудырды. Бұл процесс мемлекеттердің ішкі саяси құрылымын, басқару институттарын және ұлттық саясат бағыттарын қайта қалыптастыруға ықпал етіп, аймақтың ұзақ мерзімді саяси тұрақтылығының маңызды факторы ретінде қалыптасты.

Талқылау

Зерттеу нәтижелері қазіргі жаһандық демографиялық өзгерістердің біртекті сипатқа ие еместігін және әр аймақ пен ел үшін әртүрлі әлеуметтік-экономикалық салдар туындататынын көрсетті. Дамыған елдерде демографиялық қартаю мен еңбек ресурстарының қысқаруы негізгі мәселе болып отырса, Орталық Азия елдерінде халық санының салыстырмалы түрде жоғары өсуі, еңбек миграциясы және адами капиталдың сыртқа кетуі өзекті сипатқа ие

Орталық Азиядағы демографиялық ассимиляция үдерістерін кешенді талдау нәтижелері бұл құбылыстың тек этникалық құрамның өзгеруімен шектелмейтін, керісінше қоғамның барлық негізгі құрылымдық деңгейлерін қамтитын көпфакторлы және көпвекторлы процесс екенін көрсетті. Демографиялық ассимиляция тарихи, экономикалық, саяси, мәдени және әлеуметтік факторлардың өзара ықпалы нәтижесінде қалыптасатын динамикалық жүйе ретінде қарастырылуы тиіс. Зерттеу барысында алынған мәліметтер ассимиляцияның классикалық “бір этностың екіншісіне сіңуі” моделінен әлдеқайда күрделі, гибриді және эволюциялық сипатқа ие екенін дәлелдейді.

Талқылау нәтижелері көрсеткендей, Орталық Азия елдеріндегі демографиялық өзгерістер бірнеше параллель процестердің бір уақытта жүруімен сипатталады: этникалық құрылымның трансформациясы, урбанизацияның жеделдеуі, көші-қон ағындарының күшеюі, тілдік және мәдени конвергенция, сондай-ақ саяси институттардың бейімделуі. Бұл процестер бір-бірімен тығыз байланысып, аймақтың әлеуметтік кеңістігін түбегейлі қайта құруда.

Ең алдымен, демографиялық құрылымдағы өзгерістер этникалық консолидация мен араласу процестерінің қатар жүруімен сипатталады. Бір жағынан титулды этностардың табиғи өсімі мен институционалдық қолдауы олардың демографиялық үлесін арттырса, екінші жағынан көші-қон және урбанизация көпэтносты орта қалыптастырады. Осы екі қарама-қарсы үрдіс нәтижесінде “теңгерімді ассимиляциялық модель” қалыптасады. Бұл модельде этникалық айырмашылықтар толық жойылмайды, бірақ олардың әлеуметтік маңызы біртіндеп әлсірейді.

Көші-қон процестері талқылау нәтижелерінде негізгі трансформациялық фактор ретінде айқындалды. Еңбек миграциясы, ішкі ауыл-қала қозғалысы және аймақаралық көші-қон демографиялық құрылымға тікелей әсер етеді. Тәжікстан мен Қырғызстанда сыртқы еңбек миграциясы экономикалық тірек қызметін атқарса, Қазақстан аймақтық еңбек ресурстарын тартатын орталыққа айналған. Өзбекстанда ішкі демографиялық тұрақтылық жоғары деңгейде сақталса, Түрікменстанда көші-қон шектеулі болғанымен, ішкі демографиялық консолидация күшейген. Бұл айырмашылықтар аймақтың біртекті емес демографиялық дамуын көрсетеді [14].

Зерттеу барысында ерекше назар Қазақстандағы демографиялық ассимиляцияның спецификалық сипатына аударылды. Қазақстан көпэтносты тарихи құрылымға ие болғандықтан, мұнда ассимиляция екі бағытта қатар жүреді: біріншісі – титулды этностың демографиялық және мәдени күшеюі, екіншісі – көпэтносты қоғамның урбанистік интеграциясы. Осы контексте ерекше ғылыми тұжырым ретінде Қазақстанға мәдени және тілдік тұрғыдан жақын түркі тілдес халықтардың (өзбек, қырғыз, қарақалпақ, ноғай және басқа да этникалық топтар) миграциясы мен олардың

ассимиляциялық ықпалы қарастырылды. Бұл топтардың Қазақстанға келуі классикалық ассимиляциядан гөрі “жұмсақ интеграция” сипатында жүзеге асады, себебі тілдік, мәдени және тарихи ұқсастық бейімделу процесін айтарлықтай жеңілдетеді. Мұндай жағдайда толық этникалық жойылу емес, керісінше мәдени конвергенция және аралас бірегейлік қалыптасады [15]. Бұл құбылыс ұзақ мерзімді перспективада Қазақстанның демографиялық құрылымының тұрақтылығына және әлеуметтік интеграция деңгейінің жоғарылауына ықпал етуі мүмкін.

Урбанизация процесі демографиялық ассимиляцияның кеңістіктік негізін қалыптастыратын басты фактор ретінде қайта дәлелденді. Қалаларда этникалық шекаралар әлсіреп, әлеуметтік мобильділік артады, ал мәдени және тілдік айырмашылықтар функционалдық сипатқа өтеді. Алматы, Астана, Шымкент, Ташкент, Бішкек және Душанбе сияқты қалаларда көпэтносты әлеуметтік орта қалыптасып, “қалалық гибриді мәдениет” пайда болды. Бұл ортада ассимиляция табиғи түрде, институционалдық қысымсыз жүзеге асады.

Тілдік және мәдени трансформация нәтижелері де маңызды теориялық мәнге ие. Мемлекеттік тілдердің институционалдық күшеюі ұлттық бірегейліктің нығаюына ықпал етсе, көптілділік әлеуметтік бейімделудің негізгі механизмі ретінде қызмет етеді. Орыс тілі аймақта функционалдық коммуникация құралы ретінде сақталып, ал ағылшын тілі жаһандық интеграция факторы ретінде күшейіп келеді. Жастар арасында тілдік гибридизация процесі айқын байқалады, бұл жаңа мәдени синтездің қалыптасуын көрсетеді.

Этносаралық қатынастар бойынша алынған нәтижелер аймақта жалпы әлеуметтік тұрақтылық сақталғанын көрсетті. Этникалық қақтығыстар жүйелі сипатқа ие емес және көбінесе локалды деңгейде шектеледі. Бұл жағдайдың негізгі себебі – экономикалық өзара тәуелділік, урбанизация, білім беру жүйесінің интеграциялық рөлі және мемлекеттік саясаттың тұрақтылыққа бағытталуы. Сонымен қатар жастар арасындағы этникалық бірегейліктің әлсіреуі және азаматтық бірегейліктің күшеюі әлеуметтік интеграцияның жаңа деңгейін қалыптастыруда [16].

Саяси және институционалдық талдау нәтижелері демографиялық ассимиляция мемлекеттік саясатқа тікелей әсер ететінін көрсетті. Мемлекеттер ұлттық бірегейлікті нығайту, тіл саясатын дамыту, көші-кон процестерін реттеу және әлеуметтік тұрақтылықты сақтау бағытында институционалдық реформалар жүргізуде. Бұл реформалар демографиялық өзгерістерге реактивті емес, проактивті бейімделу ретінде сипатталады.

Ұсынылған ғылыми жаңалықтар ретінде демографиялық ассимиляцияның гибриді моделі, қалалық интеграциялық ядро теориясы, тілдік конвергенция моделі, миграциялық демографиялық баланс теориясы және түркілік мәдени жақындық факторы анықталды. Бұл модельдер демографиялық процестерді жаңа теориялық деңгейде түсіндіруге

мүмкіндік береді және Орталық Азиядағы әлеуметтік трансформацияны кешенді түрде сипаттайды.

Жалпы алғанда, зерттеу нәтижелері демографиялық ассимиляцияның Орталық Азияда эволюциялық, бейбіт және көпқабатты процесс ретінде дамып жатқанын дәлелдейді. Бұл процесс этникалық құрылымның өзгеруімен қатар әлеуметтік институттардың жаңаруына, мәдени кеңістіктің трансформациясына және саяси жүйелердің бейімделуіне ықпал етеді [17]. Ұзақ мерзімді перспективада бұл үрдіс аймақтың әлеуметтік тұрақтылығын нығайтып, жаңа интеграциялық модельдің қалыптасуына негіз болады.

Қорытынды

Осы зерттеу жұмысы Орталық Азиядағы демографиялық ассимиляцияның саяси-әлеуметтік әсерін кешенді түрде талдауға бағытталды. Зерттеу нәтижелері демографиялық ассимиляцияның тек этникалық құрылымның өзгеруімен шектелмейтін, керісінше әлеуметтік жүйенің барлық деңгейлерін қамтитын күрделі трансформациялық процесс екенін көрсетті. Бұл процесс халық санының динамикасы, көші-қон қозғалыстары, урбанизация, тілдік өзгерістер, мәдени интеграция және саяси институттардың бейімделуі сияқты өзара байланысты факторлар арқылы жүзеге асады.

Орталық Азия елдерінің демографиялық дамуын талдау олардың ортақ тарихи тәжірибеге ие бола отырып, қазіргі кезеңде әртүрлі демографиялық модельдер қалыптастырғанын көрсетті. Кеңестік кезеңнен кейінгі трансформация барысында этникалық құрылымда айтарлықтай өзгерістер орын алып, титулды этностардың үлесі біртіндеп арта түсті. Бұл үдеріс бір жағынан табиғи өсіммен, екінші жағынан сыртқы эмиграциямен және ішкі көші-қонмен байланысты болды. Сонымен қатар, аймақтағы демографиялық өзгерістер тек сандық емес, сапалық сипатқа да ие болды, себебі олар әлеуметтік құрылымның қайта ұйымдасуына, еңбек нарығының өзгеруіне және мәдени кеңістіктің жаңаруына ықпал етті.

Зерттеу нәтижелері көші-қон процестерінің демографиялық ассимиляциядағы шешуші рөлін нақтылады. Әсіресе еңбек миграциясы Орталық Азия елдерінің әлеуметтік-экономикалық құрылымына терең әсер ететін фактор ретінде анықталды. Тәжікстан мен Қырғызстан үшін сыртқы еңбек миграциясы экономикалық тірекке айналса, Қазақстан аймақтық миграциялық орталық ретінде қалыптасып, еңбек ресурстарын тартушы елге айналды. Өзбекстанда ішкі көші-қон мен табиғи өсім арасындағы тепе-теңдік салыстырмалы тұрақтылықты қамтамасыз етті. Түрікменстанда көші-қон процестері шектеулі сипатта болғанымен, демографиялық құрылымның ішкі консолидациясы байқалады. Бұл айырмашылықтар аймақ елдерінің демографиялық даму модельдерінің әртүрлілігін айқын көрсетеді.

Урбанизация процесі демографиялық ассимиляцияның кеңістіктік негізін қалыптастыратын басты факторлардың бірі ретінде қарастырылды.

Қалалар әлеуметтік интеграцияның негізгі орталықтарына айналып, этникалық топтардың өзара араласуын күшейтті. Урбанизация нәтижесінде ауыл-қала миграциясы жеделдеп, мегаполистердің демографиялық салмағы артты. Алматы, Астана, Ташкент, Бішкек және Душанбе сияқты қалаларда көпэтносты орта қалыптасып, жаңа әлеуметтік құрылымдар пайда болды. Қалалық ортада этникалық шекаралардың әлсіреуі байқалып, әлеуметтік мобильділік пен кәсіби интеграция күшейді. Бұл жағдай демографиялық ассимиляцияның “жұмсақ” және эволюциялық формада жүзеге асатынын дәлелдейді.

Тілдік және мәдени ассимиляция нәтижелері де маңызды ғылыми қорытындыларға алып келді. Мемлекеттік тілдердің институционалдық күшеюі және олардың қоғамдық өмірдің барлық салаларында кеңінен қолданылуы этникалық бірегейліктің трансформациясына ықпал етті. Сонымен қатар көптілділік аймақтағы жаңа әлеуметтік нормаға айналды. Орыс тілі функционалдық деңгейде сақтала отырып, біртіндеп қосымша коммуникациялық құралға айналды, ал ағылшын тілі жаһандық интеграция факторы ретінде күшейіп келеді. Жастар арасында тілдік гибридизация процесі айқын байқалып, ұлттық және жаһандық мәдени кодтардың араласуы нәтижесінде жаңа мәдени модель қалыптасты.

Мәдени ассимиляция тұрғысынан алғанда, Орталық Азия қоғамдарында дәстүрлі құндылықтар мен заманауи жаһандық мәдениет элементтерінің синтезі байқалады. Бұл процесс біржақты батыстану емес, керісінше көпвекторлы мәдени интеграция ретінде сипатталады. Ұлттық дәстүрлер сақтала отырып, урбанистік өмір салты, цифрлық мәдениет және жаһандық коммуникация формалары қоғамның күнделікті өміріне терең енген. Осылайша, мәдени кеңістік біртекті емес, көпқабатты және динамикалық сипатқа ие болды.

Этносаралық қатынастарды талдау нәтижелері аймақта салыстырмалы түрде жоғары әлеуметтік тұрақтылық сақталғанын көрсетті. Көпэтносты қоғам жағдайында институционалдық келісім механизмдері маңызды рөл атқарады. Әсіресе Қазақстанда этносаралық келісім институттарының дамуы әлеуметтік тұрақтылықты қамтамасыз етудің тиімді құралы ретінде ерекшеленеді. Басқа елдерде де этникалық топтардың бейбіт қатар өмір сүруі сақталғанымен, экономикалық теңсіздік пен аймақтық даму диспропорциялары кейбір әлеуметтік тәуекелдерді туындатуы мүмкін. Дегенмен жалпы алғанда, этносаралық шиеленістер жүйелі сипатқа ие емес және көбінесе локалды деңгейде байқалады.

Саяси және институционалдық тұрғыдан алғанда, демографиялық ассимиляция мемлекеттік саясаттың бейімделуін талап етті. Мемлекеттер ұлттық бірегейлікті нығайту, тіл саясатын күшейту, көші-қон процестерін реттеу және әлеуметтік тұрақтылықты қамтамасыз ету бағытында институционалдық реформалар жүргізді. Бұл реформалар демографиялық өзгерістерге жауап ретінде қалыптасып, саяси жүйенің эволюциялық

бейімделуін көрсетті. Сонымен қатар аймақтық басқару модельдері де әртүрлі сипатқа ие болып, орталықтандыру мен децентрализация элементтерін біріктірді.

Зерттеу барысында Қазақстанға этникалық және мәдени тұрғыдан жақын түркі тілдес халықтардың миграциясы мен олардың ассимиляциялық ықпалына ерекше назар аударылды. Мұндай топтардың келуі демографиялық құрылымға бірден әсер етпей, керісінше ұзақ мерзімді интеграциялық процесс арқылы жүзеге асады. Тілдік және мәдени ұқсастық ассимиляцияны жеңілдетіп, әлеуметтік бейімделуді тездетеді. Бұл құбылыс Қазақстандағы демографиялық тепе-теңдіктің эволюциялық түрде өзгеруіне ықпал ететін факторлардың бірі ретінде қарастырылады. Сонымен қатар бұл процесс этникалық қақтығыстарды тудырмай, керісінше әлеуметтік интеграцияны күшейтетін сипатқа ие.

Жалпы алғанда, зерттеу нәтижелері Орталық Азиядағы демографиялық ассимиляцияның күрделі, көпдеңгейлі және ұзақ мерзімді процесс екенін дәлелдейді. Бұл процесс тек этникалық құрылымның өзгеруімен шектелмей, сонымен қатар әлеуметтік институттардың трансформациясын, мәдени кеңістіктің жаңаруын және саяси жүйелердің бейімделуін қамтиды. Демографиялық ассимиляция урбанизация, көші-қон және жаһандану процестерімен тығыз байланысты және олардың өзара әрекеттесуі арқылы жүзеге асады.

Қорытындылай келе, Орталық Азиядағы демографиялық ассимиляцияны қазіргі кезеңде тұрақты эволюциялық процесс ретінде сипаттауға болады. Ол бір жағынан ұлттық бірегейліктің нығаюына, екінші жағынан көпмәдениетті интеграцияның дамуына ықпал етеді. Зерттеу нәтижелері бұл процестің аймақтың әлеуметтік тұрақтылығы мен болашақ дамуы үшін стратегиялық маңызы бар екенін көрсетеді. Осыған байланысты демографиялық саясат, көші-қонды реттеу, урбанизацияны басқару және мәдени интеграцияны қолдау бағыттары мемлекеттердің ұзақ мерзімді даму стратегиясында негізгі орын алуы тиіс.

ӘДЕБИЕТ

[1] Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі. Ұлттық статистика бюросы. 2015–2025. Demography, Population, Migration [Электрондық ресурс]. – <https://stat.gov.kz>

[2] United Nations Department of Economic and Social Affairs (UN DESA). World Population Prospects 2024 [Electronic resource]. – Available at: <https://population.un.org/wpp/> (accessed: 25.06.2026).

[3] World Bank. World Development Indicators 2023 [Electronic resource]. – <https://data.worldbank.org>

[4] International Organization for Migration. World Migration Report 2023 [Electronic resource]. – <https://worldmigrationreport.iom.int>

[5] Қалиев А. Орталық Азиядағы этнодемографиялық процестер. – 2019. – Б. 45–78.

- [6] Нұрпейісов К. Қазақстан тарихы және демографиялық өзгерістер. – 2018. – Б. 112–150.
- [7] Омуралиев Т. Кыргызстан: демография и общественные процессы. – 2017. – Б. 55–92.
- [8] Рахмонов М. Таджикистан: население и миграционные процессы. – 2020. – Б. 60–101.
- [9] Бекмурзаев Ш. Центральная Азия: миграция и социальные трансформации. – 2020. – Б. 33–67.
- [10] Zardykhan Z. Ethnic Composition and Migration Trends in Central Asia. – 2016. – P. 88–120.
- [11] UNESCO. Cultural Diversity and Language Policy in Central Asia [Electronic resource]. – <https://www.unesco.org>
- [12] Ismayilov E. Demographic Changes and Ethnic Relations in Central Asia. – 2021. – P. 210–245.
- [13] United Nations Development Programme (UNDP). Human Development Report: Central Asia 2023 [Electronic resource]. – <https://hdr.undp.org>
- [14] Castles S., de Haas H. Migration and Development. – 2020. – P. 1–6.
- [15] Brubaker R. Ethnicity without Groups. – 2015. – P. 1–120.
- [16] World Economic Forum. Future of Jobs Report: Central Asia 2023 [Electronic resource]. – <https://www.weforum.org/reports>
- [17] Laruelle M. Central Asia in Global Context. – 2018. – P. 1–85.

СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ АССИМИЛЯЦИИ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

***Әкім М.Ғ.¹**

***¹ Казахстанский университет международных отношений и мировых языков
имени Абылай хана, Алматы, Казахстан**

Аннотация. В данной статье научно анализируются политические и социальные последствия процессов демографической ассимиляции в Центральноазиатском регионе. В условиях современной глобализации этнодемографические изменения становятся одним из ключевых факторов, напрямую влияющих на национальную идентичность, общественную стабильность и государственную политику. Поскольку государства Центральной Азии характеризуются многоэтничностью, а также историческими, культурными и языковыми особенностями, изучение проблемы демографической ассимиляции приобретает особую актуальность. Миграционная политика советского периода, урбанизация, индустриализация, а также процессы национального возрождения в годы независимости существенно изменили этническую структуру населения региона.

Основная цель исследования заключается в комплексном анализе исторических предпосылок демографической ассимиляции в Центральной Азии, особенностей её современного развития и социально-политических последствий. В качестве основных направлений исследования рассматриваются выявление факторов этнодемографической трансформации, анализ влияния миграции и урбанизации, оценка вопросов национальной идентичности, а также изучение воздействия на межэтнические отношения. Кроме того, в статье анализируются процессы культурного взаимодействия и социальной интеграции в условиях глобализации и их влияние на государства региона.

Научная значимость исследования заключается в комплексном рассмотрении понятия демографической ассимиляции в контексте социально-политического развития стран Центральной Азии. В статье показано, что этнодемографические изменения влияют не только на структуру населения, но и на систему государственного управления, языковую политику и национальную безопасность. Практическая значимость состоит в возможности применения результатов исследования при совершенствовании государственных программ, направленных на укрепление межэтнического согласия, формирование эффективной миграционной политики и обеспечение социальной стабильности.

В качестве методологической основы исследования использованы историко-сравнительный, системный и демографический методы анализа. Также проведён комплексный анализ на основе официальной статистики стран Центральной Азии, научных исследований и аналитических отчётов международных организаций. В ходе исследования сравнительно рассмотрена динамика этнодемографических процессов в регионе и их социальные последствия.

Основные результаты исследования показали, что демографическая ассимиляция в Центральной Азии является многогранным и сложным процессом. Урбанизация, трудовая миграция и культурная глобализация влияют на изменение этнической структуры и способствуют формированию новых социальных отношений. Также установлено, что сохранение национального языка и культуры остаётся одним из приоритетных направлений государственной политики в регионе. В заключение сделан вывод, что демографическая ассимиляция, с одной стороны, усиливает социальную интеграцию, а с другой — актуализирует вопросы национальной идентичности и этнического баланса. Научная ценность исследования заключается в комплексном анализе этнодемографических процессов Центральной Азии в контексте современных политических и социальных изменений.

Ключевые слова: демографическая ассимиляция, Центральная Азия, этнодемографические процессы, национальная идентичность, миграция, урбанизация, глобализация, межэтнические отношения, социальная

интеграция, языковая политика, культурная трансформация, политическая стабильность, национальная безопасность, этническая структура, социальные изменения

SOCIO-POLITICAL IMPACTS OF DEMOGRAPHIC ASSIMILATION IN CENTRAL ASIA

***Akim M.¹**

***¹Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World
Languages, Almaty, Kazakhstan**

Abstract. This article provides a scientific analysis of the political and social consequences of demographic assimilation processes in the Central Asian region. In the context of contemporary globalization, ethno-demographic changes have become one of the key factors directly influencing national identity, social stability, and state policy. Since the countries of Central Asia are characterized by multi-ethnicity as well as historical, cultural, and linguistic diversity, the study of demographic assimilation is of particular relevance. Migration policies of the Soviet period, urbanization, industrialization, and processes of national revival during the years of independence have significantly transformed the ethnic structure of the region's population.

The main objective of the study is to conduct a comprehensive analysis of the historical prerequisites of demographic assimilation in Central Asia, its current development features, and its socio-political consequences. The main research directions include identifying the factors of ethno-demographic transformation, analyzing the impact of migration and urbanization, assessing issues of national identity, and examining the effects on interethnic relations. In addition, the article analyzes processes of cultural interaction and social integration under globalization and their impact on the countries of the region.

The scientific significance of the study lies in the comprehensive consideration of the concept of demographic assimilation in relation to the socio-political development of Central Asian countries. The article demonstrates that ethno-demographic changes affect not only population structure but also the system of public administration, language policy, and national security. Its practical significance lies in the applicability of the research findings to the improvement of state programs aimed at strengthening interethnic harmony, developing effective migration policies, and ensuring social stability.

The methodological framework of the study is based on historical-comparative, systemic, and demographic analysis methods. In addition, a comprehensive analysis was conducted using official statistical data from Central Asian countries, academic research, and analytical reports from international organizations. The study comparatively examines the dynamics of ethno-demographic processes in the region and their social consequences.

The main findings of the study show that demographic assimilation in

Central Asia is a multifaceted and complex process. Urbanization, labor migration, and cultural globalization influence changes in ethnic structures and contribute to the formation of new social relations. It is also established that the preservation of national language and culture remains one of the priority directions of state policy in the region. In conclusion, it is stated that demographic assimilation, on the one hand, strengthens social integration, while on the other hand, it raises issues of national identity and ethnic balance. The scientific value of the study lies in its comprehensive analysis of ethno-demographic processes in Central Asia in the context of contemporary political and social transformations.

Keywords: demographic assimilation, Central Asia, ethno-demographic processes, national identity, migration, urbanization, globalization, interethnic relations, social integration, language policy, cultural transformation, political stability, national security, ethnic structure, social changes

*Мақала түсті / Статья поступила / Received: 18.05.2026.
Жариялауға қабылданды / Принята к публикации / Accepted: 26.06.2026.*

Автор туралы мәлімет:

Әкім Мұратбек Ғабдоллаұлы – экономика ғылымдарының магистрі, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, e-mail: muratmuhammad1411@gmail.com

Информация об авторе:

Әкім Мұратбек Ғабдоллаұлы – магистр экономических наук, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, e-mail: muratmuhammad1411@gmail.com

Information about the author:

Akim Muratbek – Master of Economic Sciences, Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan, e-mail: muratmuhammad1411@gmail.com

**III БӨЛІМ.
ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕМЕСІ МЕН ӘДІСТЕРІ
РАЗДЕЛ III.
МЕТОДИКА И МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЙ
PART III.
METHODOLOGY AND RESEARCH METHOD**

ӘОЖ 327.556

FTAMP 11.25.07

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2026.64.2.024>

**СУ ФАКТОРЫ ҰҒЫМЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ ЖӘНЕ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДАҒЫ МАҢЫЗЫ**

Ахан Г.Т.¹, *Нұрсұлтанова Л.Н.²

^{1,*2} Астана Халықаралық Университеті, Астана, Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада халықаралық қатынастар саласында су факторы рөлінің бәсекелік парадигмалар шеңберінде жалпылама сипатта көрініс табады, сондай-ақ зерттеулер реалистік, либералдық, конструктивтік және гибридік тәсілдер арқылы жүзеге асады. Мұндай теориялық әралуандылық су факторы табиғатының бір мезетте стратегиялық ресурс ретінде және институционалды серіктестіктің пәні ретінде көрініс табады. Су мынадай терминдермен анықталады, мысалы, гидросаясат (су геосаясаты), су дипломатиясы (су мәселесі бойынша екіжақты не көпжақты келіссөздер) және су қауіпсіздігі (ресурстарды басқару мен мемлекеттік қауіпсіздік мәселелеріне қатысты). Виртуалды су - халықаралық сауда арқылы су ресурстарымен жанама алмасу секілді жаңа концессиялар да қалыптасып кеткен дәстүрлі ұғымдарды кеңейтеді де трансшекаралық ресурстарды басқаруда сауда ағындарын тұрақтандыру үшін су дипломатиясы өзгеріске ұшырайды. Зерттеу аймағы 1990 ж.бері бастау алған су мәселесі үшін болған соғыстардан пайда болған даулы мәселелерден бүгінгі өркениетті уақытқа дейін эволюцияға ұшырап, су қақтығыс емес, ынтымақтастық құралы ретінде көрініс тауып келеді. Халықаралық қатынастарға судың мәні біртекті сипатта ықпал етпейді, тек жүйелі түрде контекстке тәуелді болады. Жаһандық деңгейде ұлы державалар арасында су проблемасы қауіпсіздіктің дәстүрлі проблемаларынан қарағанда аса маңызды мәселе ретінде қарастырыла бермейді және кейбір куәландырылған деректерге сүйенсек, «алпауыт державалар арасында су конфронтация себебі болуы екіталай» делінеді. Алайда аймақтық деңгейде ұсақ және орта деңгейлі державалар үшін әсіресе орналасқан жері құрғақшылық басым аумақтарда

– су мемлекеттік қауіпсіздікке, экономикалық дамуға және мемлекеттің тұрақты өмір сүруіне аса маңызды ықпал етуші фактор болып табылады. Су рөлін анықтаушы контекстік факторлар деп гидроклиматтық шарттарды (су тапшылығын, құбылмалығын), әлеуметтік - экономикалық факторларды (халықтың тығыз орналасуын, даму деңгейін), саяси факторларды (режимнің түрін, институционалды потенциалын) және географиялық факторларды (жағалау территориясындағы су бассейндерінің сипаттамасын) жатқызуға болады. Берілген деректерге сүйенсек, түрлі теориялық концепциялар су ресурстары динамикасының да әр түрлі аспектілерін анықтайды: реализм стратегиялық құндылық пен биліктің асимметриясы басымдық алатын тәртіпті түсіндірсе, либерализм институттардың тиімділігі мен ынтымақтастық модельдерінен хабар береді, ал конструктивизм су мәселесін әлеуметтік сипат пен оның даму концепциялары тұрғысынан көрсетеді.

Тірек сөздер: халықаралық қатынастар теориясы, су факторы, гидросаясат, су дипломатиясы, су қауіпсіздігі, тұрақты даму, халықаралық қатынастар, ынтымақтастық, аймақтық тұрақтылық

Кіріспе

Су теориясының контекстке деген мұндай тәуелділігі әмбебап теориялардың бәрін жоққа шығарып, сонымен қатар халықаралық қатынастардағы су рөлі анықтамасын беретін кезде көптеген факторлардың интеграциясын да қолдап отырады.

Гидросаясат зерттеуінің теориялық ландшафтысы ретінде халықаралық қатынастарда ғалымдардың су рөлінің теориясын әртүрлілікпен концепциялайтынын анықтайды. Алғаш ғалым Э. Андерсон реализмді жанама түрде қолдану арқылы су мәселесіндегі стратегиялық ресурс пен ресурстардың геосаясатына басымдық берді [1]. Аса анық теориялық дамуды халықаралық қатынастардың жасанды құралдарын гидросаясат бойынша әдебиеттерде қолдануын қатаң сынай отыра, конструктивизмді ең ұтымды балама әсіресе оның ішінде секьюритизация теориясының потенциалын ерекше атап өтеді. Мұндай конструктивистік тәсіл су ресурстарымен байланысты мемлекетаралық қарым-қатынастардың нәзік ұғымдарын түсіну үшін антидетерменизм мен адами іс-әрекеттердің икемділігіне баса назар аударады.

Реалистік тәсілдерге келер болсақ, атап айтқанда неореализм теориясы зерттеу жұмыстарының ішінде алдыңғы қатарды алады. Ғалымдардың мұндай көзқарасы өз талдауларында неореалистік теорияны халықаралық қатынастардың шоқ жұлдыздарының концепциясымен және неоинституционализммен сәйкестендіріп, құрамына конструктивистік теория мен әлеуметтік конструктивизмді кіргізіп жібереді. Зерттеу барысында бірқатар ғалымдар бастаған топ та тура солай реалистік парадигманы өз еңбектерінің неореалистік интерпретациясында Еуроодақ мемлекеттерінің мысалында көрсетіп, су ресурстары динамикасына ықпал

етуші мемлекеттерді ең негізгі субъектілер ретінде қарастырады [2].

Халықаралық қатынастар теориясындағы су факторы гидроклиматтық, әлеуметтік-экономикалық, саяси шарттардың ықпалы бар сумен байланысты халықаралық қатынастар гидроклиматтық өзгермелі әрі халықтың тығыздығы құрғақ және субгумидті бассейндерде қатты әсер ететін болса, ал әлеуметтік-экономикалық пен саяси факторлар маңыздырақ болатын аймақ ол ылғалды бассейндерде орнығады деген концепциясын байқаймыз. Сонымен қатар, гибридік тәсілдер аталмыш аумақта дамушы тенденцияға айналып келе жатыр. Мұндай теориямен синтезделген реализм, либерализм, конструктивизм интеграцияланып, бұл тәсілдерді жүйелі анализ, салыстырмалы-тарихи анализ бен құрылымдық-функционалды анализдер ретінде жүзеге асырды. Осылайша халықаралық қатынастар теориясында конструктивизмді жанама түрде қолданып, халықаралық сауда мен дипломатияны виртуалды су арқылы түрлендіріп, халықаралық қатынастар теориясын экологиялық әрі экономикалық перспективалармен біріктіреді. Гибридік либеральді-конструктивистік су ресурстарымен байланыстырып халықаралық қатынастар саласының институционалдық механизмдері мен серіктестікке баса назар аудара отыра жаңа зерттеу жүйесін жасауға болады. Ғалымдар су дипломатиясын динамикалық процесс ретінде халықаралық серіктестікте жаңа модель қалыптастыратын «халықаралық ынтымақтастықтың құраушысы және тұрақты дамудың негізгі мақсатына қол жеткізетін шешуші түсінікке ие» деп атайды [3]. Кейбір зерттеулерде негізгі басымдық теориялық негізге емес, методологиялық инновацияларға беріледі. Пәнаралық тәсілмен ұштасқан саяси және экологиялық фактормен синтезделген статистикалық анализдегі ағаш классификациясының көпшаралы моделі кеңінен қолданады. Деректер жайлы сапалық түсінікпен сандық аналитикалық мәлімдерді біріктіріп құрылым жасауға болады, алайда халықаралық қатынастардың негізгі теориясы анық емес болып қалады. Теориялық алуандылық халықаралық қатынастардағы су теориясының ұтымды түсінігі үшін бітпейтін дауға ие. Зерттеу барысында қол жеткізген теорияларымыздың бірі халықаралық қатынастардың негізгі теориясы мемлекетаралық қатынастардың су стратегиясы жайлы көпқырлы түсінігі тым қатал әрі тым тар деп теориялық консенсусқа қол жеткізуде қиындықтары бар екендігін байқадық. Осы тұста реалистік, либералистік, конструктивтік тәсілдердің гидридті және пәнаралық құрылымдармен қатар қолданылуы – жаһандық саясатта судың көпсипатты табиғатының қиындығын еңсеруге тырысып, әлі де өзіндік теориялық негіздемесінің дамыту үстінде екендігін байқауға болады.

Халықаралық қатынастар саласындағы су концептуализациясы үлкен айырмашылығы бар анықтамасы мен қолданылу аясында өзара байланысқан бірнеше терминдерге баса назар аударады. Гидросаят - негізінен фундаменталды түсінік, «судың гидросаясаты» немесе «су саясаты» деген кең мағынаға ие. Бұл ұғым су ресурстарын басқару мен халықаралық

қатынастардың байланысы дегенді білдіреді және күннен-күнге ұлттық әрі халықаралық қауіпсіздік үшін аса маңызды салаға айналып келе жатыр.

Су дипломатиясы түсінігі кілт ұғым ретінде ерекше назар аудартады. Су дипломатиясын су проблемасын шешу бағытында түрлі қатысушылардың ынтымақтастығын айқындай отыра су мәселесі мен жағалау елдері арасындағы қайшылықтарды реттеу үшін жүргізілетін екіжақты немесе көпжақты дипломатия дейміз. Алайда зерттеу жұмысында сонымен қатар су дипломатиясы жайлы ортақ түсінік жоқ, су мәселесі шеңберіндегі іс-әрекеттер ереже бойынша өзінің ауқымымен және бағытымен ерекшеленеді.

Материалдар мен әдістер сипаттамасы

Су қауіпсіздігі мемлекеттік қауіпсіздіктің анағұрлым кең проблемаларымен байланысты концепция ретінде қарастырылады. Су ресурстарын басқару мен қорғауды ұлттық деңгейдегі су қауіпсіздігін ұлттық проблема ретінде сипаттауға негіз бар. Ғалымдар гидросаясатты «халықаралық даулар бойынша ортақ су жүйесіндегі тәуекел» және тұрақтылықты «ортақ су жүйелеріндегі өзгерістердің бейімделуге қабілеті» деп береді [4]. Бұл концептуализация су қақтығыстарын жұмсартатын факторлар секілді келісімшарттардан тұратын институционалды механизмдерге баса назар аударып, ал оның қолдану саласы мен шекарасы халықаралық қатынастармен және трансшекаралық су ресурстарын басқарумен байланысты. Су қауіпсіздігін әр мемлекеттің өз ішінде және көршілес елдермен бірігіп басқарылатын су ресурстарын реттеуге тәуелді деп мемлекеттік қауіпсіздікпен байланыстыруға да болады. Десе де су факторын құрылымдық шектеулері бар және оның бөлінбес бөлшегі болып шаруашылық сипаттағы азық-түлік, энергетика, биоқауіпсіздік секілді қажеттіліктерді де айтуға болады. Халықаралық қатынастардағы судың дәстүрлі мәнін кеңейтетін жаңа немесе дамушы концептуалды шеңберлерді анықтайтын бірнеше зерттеулер бар. Ғалымдар сумен байланысты концепциялар қақтығысқа ғана бағытталған тым тар терминологиядан бұдан ары кең шеңберге қалай эволюцияланғанын талқылайды [5]. Бұл ғылыми сипаттама көп зерттеу жұмыстарында көрініс табады, сонымен қатар, судың бір мезгілде қақтығыстардың қозғаушы күші ретінде де, серіктестікке апаратын фактор ретінде де көріне беретін қабілеті бар болса, аталмыш қос рөлдерді талдау моделі шеңберінде де бар деп қарастыруға болады. Мұндай эволюцияға су соғыстарынан «халықаралық қақтығыстар», «ұлттық қақтығыстар» деген жалпылама терминдерге ауысып, сонымен қатар қақтығыстар мен қысымды төмендету үшін «виртуалды су» және «су іздері» терминдері жаңа шеңберлерге кіреді. Сондай-ақ, зерттеу жұмысында қоғамның дамуы үшін мәдени және діни контексті ескере отырып, су рөлі және оның салдарына халықаралық қатынастар бағытындағы этикалық фактор да әсер ететіне көз жеткізуге болады. Виртуалды су концепциясы соңғы кезде маңызды теориялық дамудың маңызын көрсетеді. Виртуалды

суды халықаралық сауда арқылы жанама түрде су ресурстарымен алмасу деп анықтап, үш категорияға бөледі: жасыл су (жаңбыр суы), көк су (суармалы жерүсті мен жерасты сулары), сұр су (улы заттарды сұйылтуға арналған су). Бұл концепция су дипломатиясының ықпал ету аймағын сауда көздерімен трансшекаралық су ресурстарынан виртуалды су ағындарын басқаруға дейін кеңейтіп трансформациядан өткізеді және осылайша мемлекеттер арасында өзара тәуелсіздіктің жаңа формасын жасап шығарады [6].

«Су факторы» концептуализациясының өзі контекстегі түрлі зерттеулерде шектеулі жанама түсінікке ие. Суды құрғақ аймақтардағы саяси және стратегиялық маңызы бар фактор деп қарастырамыз. Су факторында су ресурстарының өзіндік ерекше, мысалы өмірде қасиеттері, жетіспеушілігі мен теңсіз бөлу секілді аса маңызға ие қабілеті бар. Су факторын «ішкі су мәселелері халықаралық қақтығыстар мен ынтымақтастыққа ықпал ететін ұлттық та, халықаралық та аспектілерден тұрады» деп есептейтін ғылыми дәлелдер бар [7]. Мұндай кеңістіктік дифференциацияның халықаралық қатынастардағы судың концептуалды шекараларын географиялық және климаттық контексттің тәуелділігіне қарай едәуір айырмашылықтары. Су халықаралық қатынастарда бір-біріне қарама-қайшы көптеген рөлдерді де атқарады, сондай-ақ, ол ынтымақтастыққа әсер ететін қақтығыстардың қозғаушы күші мен факторларын тудыратын қауіпсіздік проблемалары ретінде де қатар көрініс таба береді. Судың қос сипатты табиғатын айқындай келе, оны соғыстың құралы және ынтымақтастықтың потенциалды қаруы ретінде қызмет атқарады деп тануға да болады.

Нәтижелер және талқылау

Су қауіпсіздік мәселесінің көзі ретінде үнемі назардың ортасында тұрады. Су факторы мәніндегі секьюритизация теориясын потенциалды қауіпсіздік проблемасы ретінде алуға болады. Суды ұлттық қауіпсіздік мәселесі және стратегиялық маңызды нәрсе деп сипаттап, суды мұнай мен қымбат минералдар секілді геосаяси маңызбен салыстыра қарастырамыз. Зерттеу кезінде суды «экономикалық қарым-қатынастарды басқаратын инструмент пен қауіпсіздік мәселесі» деп оның рөлін ұлттық қауіпсіздік стратегиялары мен халықаралық саудадағы рөліне баса назар аударылады [8]. Бұл теориядан шығатын қорытынды сумен қарым-қатынастың кооперативтік аспектілерін анық байқаймыз. Су бірінші кезекте ынтымақтастыққа ықпал етеді, бірақ сондай-ақ, азайып бара жатқан көлемі мен инфрақұрылымына байланысты қақтығыстар туғызуы мүмкін. Демек су рөлін мемлекеттік қауіпсіздікке, экономикалық даму мен мемлекеттік қызметке әсер етуші қақтығыс факторын ынтымақтастық пен қауіпсіздік мәселелеріне ықпал ететін фактор деп қарастыруға толық негіз бар. Судың ықпалы халықаралық қатынастардағы бірнеше өлшемде көрініс табады. Сан жағынан «ауыл шаруашылығы судың виртуалды саудасын кең көлемде бөліп әлемдік тұтқы судың 70% қорын тұтынады» деп судың

жаһандық экономикалық қатынастардағы маңызды рөліне назар аударатын ғылыми деректер бар [9]. Су теориясының классификациялық модель факторларына сүйенген сумен байланысты бассейндердің үштен екісін оның халықаралық қатынастардағы суға қатысты мәнін гидроклиматтық, әлеуметтік- экономикалық, саяси шарттармен дұрыс болжайды. Ендеше әлемдегі теңсіздіктің күн санап өсуіне байланысты қауіпсіздіктің жаһандық архитектурасындағы судың маңызды ықпалын ерекше атап өтуге, сонымен қатар су халықаралық өмірдің фундаменталды элементі болып табылады және тұрақты дамудың мақсатына жету үшін шешуші мағынаға ие екендігіне күмән жоқ. Әсіресе жер шарының 40 пайызын алып жатқан ортақ су бассейндері бар аймақтарда «суға қатысты проблемалардың өзектілігі халықтың өсуімен қатар арта береді» [10]. Судың мемлекеттік қауіпсіздікке, экономикалық даму мен мемлекеттің функциясына әсер ететіне дәлелдерді негізге алсақ, судың жетіспеушілігі мен оның теңсіз бөлінуінің нәтижесі қақтығыстарға да, ынтымақтастыққа да әкелуі мүмкін. Зерттеу жұмысында мемлекеттік қауіпсіздік су ресурстарын қадағалауға байланысты деп баса көрсетіп, су халықаралық қатынастардағы мемлекеттің қауіпсіздігі мен дамуына керек критикалық фактор деп толыққанды есептеуімізге болады.

Халықаралық қатынастардағы суға қатысты өзге де факторлар су алып державалар арасындағы қақтығыстың негізгі себебі бола алмайды алайда орта және шағын державалар үшін аса үлкен маңызға ие деген сыни перспектива да жоқ емес [11]. Судың маңызы әрине, айқын, алайда территориялық даулар мен ұлы державалар арасындағы бақталастық секілді аса маңызды емес, дегенмен де халықаралық қатынастардағы адамзат дамуының индексіне, энергия өндірілуіне, азық-түлік қауіпсіздігіне әсер етеді деп есептейміз.

Географиялық контекстке байланысты судың мәні ауыса береді де, гидроклиматтық өзгерістер мен халықтың тығыздығы құрғақ және субылғалды аймақтарда маңыздырақ ықпал етсе, әлеуметтік-экономикалық пен саяси факторлар ылғалды аймақтарда маңыздырақ болады. Алайда ғалым Шим Йоффе «ешқандай көрсеткіш: климат, судың дефициті, мемлекеттің құрылымның типі, ауыл шаруашылығы мен энергетика үшін суға деген тәуелділік те ешбір ынтымақтастыққа не қақтығысқа ықпал ете алмайды» деп қарсы пікір білдіреді [12]. Саяси режимнің типтері мен институционалды потенциалы су мәселесінде ең маңызды өлшемдердің бірі болып табылады. Институционалды потенциал, режим типі саяси факторларды трансшекаралық сулар контекстінде халықаралық құқық саласы да әлі даму үстінде екенін байқаймыз. Т.К. Калелова «мемлекеттік қауіпсіздік көрші мемлекеттермен су ресурстарын басқару ісі бойынша қадағалауға тәуелді» дей келе «су заңнамасымен сәйкес басқарылу халықаралық су қатынастарына ықпал етеді» деп жазады [13]. Осылайша неореалистік интерпретациядағы реалистік парадигманы алып ойыншылардың кіші және орташа державаларға деген жеке мүдделерінің жоқтығынан туындайды.

«Институционалды потенциал, режим типі» терминдерін әртүрлі географиялық ауқымда су ресурстарымен өзара әрекеттесетін факторлар ретінде көреміз. Аталмыш терминдер маңызды факторлар, алайда су ресурстары жөніндегі қақтығыстар мен ынтымақтастықты түсінліріп бере алатын жеткілікті фактор емес. Зерттеу жұмысында ерекше ықпал етуші саяси-институционалды факторлар болып су бассейндеріндегі жылдам әрі экстремалды физикалық немесе институционалды өзгерістер, мысалы тұщы су бойынша келісімдердің институционалды механизмдерінің эволюциясын деп айтуға болады.

Бассейндердің сипаттамасы мен жағалау елдерінің қарым-қатынасы географиялық маңызды факторлар болып табылады. Траншекаралық қадағалау кезінде су бассейндеріне саяси картаны байлау халықаралық су ресурстарын басқаруда географиялық қиындықтарға әкеледі дейді.

Жағалау елдері арасындағы бассейндер сипаттамасы (мысалы ірі плотиналар, бассейндерді интернационализациялау) географиялық фактор ретінде қарастырылып, су қақтығыстары жәгн ынтымақтастықпен байланысты. Бассейндердің физикалық инфрақұрылымы әсіресе, ірі плотиналар қайталанатын географиялық фактор ретінде анықталады да, жағалау елдері арасындағы қақтығыстарды тудырып немесе күшейтіп жібереді.

Халықаралық қатынастардағы судың концептуалды эволюциясы соңғы онжылдықта маңызды прогреске ие болды. Негізгі терминдердің тарихи шығу тегін зерттей келе, «превентивті дипломатия» термині 1992 ж. Бутроса Бутрос-Галидің баяндамасынан соң кең қолданысқа енді, алайда алдын-алу бейбітшілік операциялары 1982 жылы қалыптасқан болатын [14].

Мысалы «нақты бассейндер, Тигр мен Евфрат және Иордания халықаралық су проблемасындағы Ресейдің рөлін» халықаралық қатынастарды қалыптастыратын географиялық фактор деп береді. «Түркия, Иран, Ирак арасындағы су бассейндеріне қатысты кикілжің» қарастылып жатқан аймақта су ресурстары динамикасын түсінуге бағытталатын кілт фактор деп анықтайды [15]. Дегенмен трансшекаралық су ресурстары, сауда нәтижесінде пайда болған виртуалды су ағындары географиялық өлшем ретінде дәстүрлі территориялық шекаралардың шеңберінен шығып кетеді.

Тарихи кезеңдер мен үнемі өзгермелі жағдайлар уақытша маңызды факторларды туғызады. Өзгермелі халықаралық тәртіп пен тарихи кезең уақытша контекст секілді судың стратегиялық мәніне әсер етеді. Теориялық тәсілдердің эволюциясын, қауіпсіздіктің келешек салдарын уақытша өлшемдері халықаралық қатынастардағы су ресурстарын түсінуге ықпал етеді. Ал жаһандық су дабылынан кіші және орташа державалардың қиындықтарына ауысуын уақытша маңызды алға жылжу деп тани аламыз. Экономикалық қатынастардың жаһандануы заманауи су дипломатиясын қалыптастыратын уақытша фактор.

«Су соғыстары» термині алғаш 1985 жылы су ресурстары үшін болған қарулы шайқастарға алаңдаушылықтан пайда болған еді. Құжаттарда судың маңызы «Таяу Шығыстағы Құнарлы Жарты Ай (Fertile Crescent)» деп аталатын жер жырту мен суармалы шаруашылық аймағында алғаш пайда болды [16]. Бұл су қатынастарының тарихи тамыры тереңге кеткенін көрсетеді. Алайда зерттеу жұмысында сонымен қатар, трансшекаралық су бассейндеріне қатысты халықаралық құқық мәселелесі әлі де даму кезеңінде тұр, осы тұжырым арқылы су қатынасының құқықтық және концептуалды шеңберлерінің эволюциясының жалғасын тауып жатқандығына куәландырады. Халықаралық тәртіптің өзгеруі аясында геосаяси ресурстарды зерттеу алға жылжу шарттарын көрсетіп мұнай мен минералдар секілді аса маңызды стратегия екендігін айқындайды.

Гидросаясатты «халықаралық қатынастардың бір тармағы» халықаралық қатынастар құралдарының жанама құралдарын қолдануын теориялық зерттеудің тікелей бағыты деуге толық негіз бар. Реализм мен либерализмді дәстүрлі түрде бөлу халықаралық қатынастар теориясының қатал тәсілдерінен жан-жақты перспективаларға: адами іс-әрекетке фокус қою мен конструктивизм арқылы детерменизмге әкеледі. Конструктивизмді ұсынудың балама тәсіл ретінде және секьюритизация теориясы тұрғысынан да болашағы зор бағыт ретінде маңызды дамуы бар сала.

Суға қатысты қақтығыстардың түсінігі едәуір өзгеріске ұшырап келеді. Бұл мәселеде алға жылжу бар екенін потенциалды қарулы қақтығыстардан гуманитарлы аспектілер мен экономикалық ынтымақтастыққа ауысқанынан байқай аламыз. «Су соғысы» мен «көк мұнай» концепциясы 1990 жылы жаһандық су дабылынан кейін пайда болып, ол туралы түсінік былай өзгерді «су енді қақтығыстың тікелей себепшісі емес, онсыз да бар қақтығысты күшейтіп жіберетін фактор» деп анықталады [17].

Суды құрылымдық шектеу мен азық-түлік, энергетикалық әлеует, биоқауіпсіздіктің бөлінбес бөлшегі ретінде мойындау – су мәселесі маңызына жаңа дем береді. Болашақ бағыттарға су бағыттары секьюритизациясы мен оның сыртқы саяси актив ретінде потенциалды құнын енгізуге болады.

Осы мәселеде тағы бір прогресті көрсететін теория «су қақтығыстары мен ынтымақтастық саласында мемлекетаралық және мемлекетішілік перспективалардың интеграциясын» айтуға болады. Бұл халықаралық су өзара әрекеттестігінде маңызды фактор ретінде ішкі су оқиғаларында алға жылжу бар деген сөз. Сыртқы және ішкі өзара әрекеттесуде байланыстарды бағалау үшін аналитикалық шеңберлерді жасау концепциялардың пайда болуымен методологиялық прогресс жасап, су оқиғаларына қатысты интеграцияны кең аймаққа, яғни саяси және тарихи контекстке әкеле жатыр. Халықаралық қатынастарда су ресурстарына арналған бірнеше жаңа концептуалды шеңберлер пайда болды. Мысалы виртуалды су концепциясын халықаралық сауда түсінігін радикалды түрде су ресурстарымен жанама алмасу деп түсінуге келеді. Демек су дипломатиясы концепциясын

трансформациялау арқылы оның фокусын трансшекаралық су ресурстарын халықаралық сауда арқылы виртуалды су ағындарын қадағалаудан мемлекетаралық қарым-қатынастың жаңа формасын қалыптастырып, сәйкес дипломатиялық механизмдердің дамуын талап етуге дейін көрсетуге болады.

«Виртуалды су», «су ізі» деген концепциялар қақтығыстарды шешуде жаңа тұжырымдамаларға жол беру үшін енгізіледі [18]. «Экологиялық қауіпсіздік пен тұрақты даму» концепцияларының болашақ интеграциясы «жасыл өсім», «шектеулі Жер» деген жаңа терминдер мен аймақтарды қалыптастырады. Су мәселесін қарастыруда дамуды қақтығыс құралы ретінде оның ынтымақтастық пен дипломатиясындағы рөлін мойындау жаңа тұжырымдамалармен қатар су тұрақты даму мен бейбітшіліктің стратегиялық құралы, су дипломатиясында біртұтас басқару жүйесіне қол жеткізетін маңызы бар.

Қақтығыстарды түсінуден ынтымақтастыққа дейінгі сан, сапа, су ресурстарын басқару мен гидроэнергетика сияқты ауқымды мөлшермен сипатталады. Ендігі қақтығыстар сан мен инфрақұрылымға негізделген, ал жаңа жағдайлар келісімшарттар сияқты институционалды механизмдерді қолдану арқылы қақтығысты жұмсарту үшін кілт рөл ойнайды. Халықаралық қатынастардағы су мәнінің рөлін бірнеше белгілі ғалымдар концептуалды тұрғыда эволюция жасап шығарды. А.Кржимовский концептуалды даму енгізген Аарон Вольф, Сюзанн Шмайер и Ларри Сасскиндті атап көрсетеді. А.Б. Лихачева Дж. Калпакианның еңбектерін су проблемасын терең түсіну үшін қолданады. Аталмыш ғалымдар су ұғымын эмпирикалық зерттеулер, теориялық инновациялар, виртуалды су мен су ізі сияқты жаңа аналитикалық концепцияларды жасау арқылы зерттеді [19]. Зерттеулердің эмпирикалық негізі гидросаясат аймағында маңызды деңгейде нақты аймақтық мысалдарға сүйенеді. Су теориясы тарихын зерттеу барысында Тигр мен Евфрат бассейніне ерекше назар аударылатынын байқадық. Бұл өзен бассейнін негізгі мысал ретінде алып, су рөлін қару ретінде де, ынтымақтастық құралы ретінде де сипаттап, Түркия, Ирак пен Сирия арасындағы қарым-қатынасты сондай-ақ, оларға қатысушы ретінде Иран мен АҚШ мемлекеттері қатысады. Тигр мен Евфрат бассейндерін су қарым-қатынастарына деген алаңдаушылықты туғызатын дәстүрлі тұрғыдағы мысал ретінде алуға болады. Евфрат халықаралық су қақтығыстарын туғызушы ірі өзен бассейндерінің бірі ғана, алайда оны анықтаушы.

Өзге де маңызды өзен жүйелерінің ішінде Ніл, Үнді, Иордан, Амур және Ертіс туралы да зерттеледі. Орталық Азияны БҰҰ –ның превентивті дипломатиясы жүзеге асқан аймақ. Сонымен қатар, Амур өзеніндегі Ресей-Қытай қарым-қатынастарына жіті қарастырып, Ертіс көпұлтты өзен жүйесіне кіретін Моңғолия, Қытай, Қазақстан мен Ресей елдеріне келешектегі зерттеу барысында жекелей тоқталуға болады.

Берілген тақырыптық зерттеулер су дипломатиясындағы әрекеттестік-

тің түрлі типін анықтайды. Ынтымақтастықтың мысалы ретінде Тигр мен Евфрат аймағындағы Ортақ Техникалық Комитет пен Стратегиялық Ынтымақтастық бойынша Кеңесті айтуға болады, сонымен қатар Бразилия мен Парагвай арасындағы Итайпа плотинасын ортақ су басқаруындағы сәтті жоба ретінде мысалға келтіруге болады. Тұщы сулар бойынша халықаралық қатынастарда басым көпшілігі кооперативті сипатқа ие деп сан, сапа, су ресурстарын қадағалау мен гидроэнергетиканы көрсетеміз.

Қақтығыстардың көрінуі бір-бірінен айтарлықтай айырмашылыққа әкеледі. Тигр мен Евфратта су жетіспеушілігі мен ИГИЛ-дің суды әскери мақсатта қолдануының өзі су қақтығыстарының айқын мысалы. Эфиопиядағы құрылыс Ұлы Эфиопиялық плотинаның құрылысы көрші мемлекеттермен қарым-қатынасты шиеленістіріп жіберді. Зерттеу жұмысында сонымен қатар 2020 жылы Израиль су құбыры компанияларына жасалған кибер шабуыл мысалы су инфрақұрылымы үлкен қақтығыстарға себеп бола алатынын көрсетуге болады. Суға қатысты өзара әрекеттестікті екіжақты, көпжақты келіссөздер қайшылықтарды бейбіт жолмен шешу, трансшекаралық қадағалау деп санаймыз. Қақтығыстар ереже бойынша сан мен инфрақұрылымға бағытталған, сондай-ақ, су қақтығыстарының индикаторы болып жылдам физикалық және институционалды өзгерістер және келісімдердің рөлі ойнайды.

Халықаралық қатынастардағы су рөлін анықтап беретін бірнеше тарихи оқиғалар бар. Мысалы 2003 жылы АҚШ-тың Иракқа басып кіруі мен 2011 жылы сириялық революция Тигр мен Евфрат өзен бассейндеріндегі су ресурстары динамикасына айтарлықтай ықпал етті. 1948 бен 1999 жж.аралығындағы жарты ғасырлық су қақтығыстарының перспективасы мен ынтымақтастық моделін ашып берген тарихи инцидент.

Аталмыш оқиғалардың уақыт ауқымы да түрлі кезеңдерге сәйкес келеді: кейбір ғалымдар заманауи оқиғаларға назар аударса, келесі бір ғалымдар тобы ұзақ тарихи тізбегі бар оқиғаларды мысалға жиі келтіреді.

Жалпылама атауды қажет ететін тағы бір маңызды проблема судың ықпал ету аймағын бағалаудағы қарама-қайшылықтардан туады. Су мәселесі жылдан-жылға жаһандық қауіпсіздік саласында маңызды факторға айналып, оның фундаменталды рөлі кедейлікпен күресте сөзсіз маңызды, бірақ өзге де территориялық даулар мен алып державалар арасындағы қақтығыс сияқты аса маңызды емес. Дәл осы тұжырымды ешқандай жекелей көрсеткіш, оның ішінде климат, судың жетіспеушілігі, үкіметтің типі, ауылшаруашылығы не энергетикаға арналған суға тәуелділік те ешбір не қақтығысты не серіктестікті ақтай алмайды деп қарама-қайшы пікір көрсетуге де негіз бар.

Мұндай қарама-қайшы көзқарастар кеңістіктік және уақыттың ауқымымен ғана шешіледі. Жаһандық деңгейде қауіпсіздіктің қалыптасып қалған дәстүрлі проблемаларының жанында алып державалардың арасында су аса маңызды емес фактор болып көрінеді. Мысалы болжамдарға

қарамастан 1990 жылғы әлемдік оқиғалар кезінде су қақтығыстың басты себепкері болған жоқ және бола алуы да күмәнді. Қытай мен Ресей сынды алып державалар су мәселесін дипломатиялық жолмен жоғары деңгейдегі қақтығыс эскалациясына жеткізбей шешіп тастайды.

Алайда аймақтық деңгейде орташа және шағын державалар үшін су анағұрлым маңызды фактор болып қала бермек. Мысалы Тигр мен Евфрат өзен бассейндеріндегі су мәселесі ауыл шаруашылығы, күнкөріс құралы, халықтың өсуі Түркия, Иран, Ирак, Сирия мемлекеттері арасында күрделі келіссөздерге әкеліп жатыр. Су ұлттық деңгейде мемлекеттік қауіпсіздікке, экономикалық дамуға, мемлекеттің қызмет етіп тұруына ықпал етеді. Осылайша ықпал ету аймағы мына нәрселерге тәуелді:

Талдаудың ауқымына: жаһандық саясат аймақтық субжүйелерге қарсы, екіжақты келісімге қарсы;

Даму деңгейіне: жалпы ішкі өнімі, өмір сүру деңгейі, экономикасы диферсификацияланған елдер суға және ауылшаруашылығына тәуелді дамушы елдерге қарсы;

Физикалық контент: судың жетіспеушілігі өткір сезілетін құрғақ аймақтар ылғалды аймақтарға қарсы;

Уақыт горизонты: қысқа мерзімді дипломатиялық келісімдер ұзақмерзімді даму траекториясына қарсы.

Бұл ғылыми зерттеу мақаласында қолданылған деректер кешенді сипатқа ие болып, талдау барысында хронологиялық, аналитикалық және салыстырмалы әдістер пайдаланылды.

Хронологиялық әдіс өткен мен қазіргі кезеңдегі су дипломатиясы мен гидросаясат эволюциясын уақыттық ретпен қарастыруға мүмкіндік берді. Су факторы теориясының эволюциясын, оның тарихи даму кезеңдері мен ғылыми көзқарастардағы өзгерістерін дәйекті түрде сипаттауға септігін тигізді.

Аналитикалық әдіс халықаралық қатынастар теориялары мен су факторы арасындағы өзара байланыстарды нақты контекст ішінде талдауға бағытталды. Сондай-ақ, қауіпсіздік проблемаларының саяси, экономикалық және институционалдық құрылымдармен өзара байланысын жүйелі түрде талдауға бағытталды.

Салыстырмалы әдіс әртүрлі аймақтар, салалар мен мемлекеттердегі су саясатының ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтауға мүмкіндік берді. Сонымен бірге контенттік және құрылымдық талдау элементтері қолданылып, су ресурстары мәселесінің ғылыми әдебиеттегі интерпретациясына кешенді баға берілді. Зерттеу барысында теориялық модельдер мен эмпирикалық деректерді өзара интеграциялау ғылыми нәтижелердің нақтылығын арттырды.

Аталған әдістердің үйлесімді қолданылуы зерттеудің теориялық тұжырымдамаларын тереңдете түсіп, су факторының халықаралық қатынастардағы маңызын жүйелі түрде ашуға жағдай жасады.

Төменде жүргізілген SWOT-талдау халықаралық қатынастар теориялары негізінде су факторын зерттеудің негізгі қорытындыларын жүйелеуге және нақтылауға мүмкіндік береді. Берілген талдау мақаладағы теориялық тұжырымдардың қисынды жалғасы ретінде қарастырылады.

Strengths (Күшті жақтары) Су факторы халықаралық қатынастарда: - Саяси, экономикалық, институционалдық сипатқа ие; - Реалистік, либералистік, конструктивтік тәсілдер кешенді түрде жүреді; - Гибридтік және пәнаралық тәсілдердің негізділігін дәлелдейді.	Weaknesses (Әлсіз жақтары) Су факторын зерттеуде: - Біртұтас әмбабап теория жоқ; - Теориялар шектеулігі суды тек қақтығыс не ынтымақтастық деп қарау; - Контекстке тәуелділік.
Opportunities (Мүмкіндіктер) Ғылыми дискурстың эволюциясын жасауға болады: - «Су соғыстары» концепциясын су дипломатиясы, виртуалды ұғымына көшу; - Эмпирикалық зерттеулерге кең аналитикалық әлеует бар.	Threats (Қайып-қатерлер) Су факторын түсіндіруде: - Саяси және институционалдық контекстке тым тәуелді; - Климаттың өзгеруі, су секьюритизациясы, билік ассиметриясы теориялық модельдер қолданылуын күрделендіреді; - Су халықаралық қатынастардың уақыты мен кеңістігіне тәуелді болып қалады.

Осылайша, SWOT-талдау берілген мақаланың негізгі қорытындыларын тереңдете отырып, зерттеудің теориялық және эмпирикалық бөліктері арасындағы әдіснамалық көпір қызметін атқарады. Аталған талдау су факторын ынтымақтастықтың да, әлеуетті қайшылықтардың да көзі ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Ұсынылған талдаудың арқасында бірнеше критикалық бос кеңістіктер қалыптастып отыр. Біріншіден, судың физикалық жетіспеушілігі мен саяси қақтығыстар арасында теориялық негіз жеткіліксіз болып отыр. Алайда көп зерттеулерде су жетіспеушілігінің өзі қақтығыстың предикторы бола алмайды, оның салдары саяси, әлеуметтік, институционалдық факторлармен өзара әрекеттесіп барып ықпал етеді және оның өзі жүйелі талдауды қажет етеді. Зерттеу қорытындысы бойынша әртүрлі факторлар түрлі климаттық зоналарда орнығып біртұтас теория мүмкін болмай отыр, оның орнына өзіндік контекстік модель кейде саяси факторлардың басым болуы, кейде физикалық факторлардың басымдығы арқылы көрініс тауып отырады.

Екіншіден, биліктің су қатынастарын құру бойынша ассиметрия рөлі жіті қадағалауды талап етеді. Реалистік талдау нәтижесі жоғары ағыс пен төменгі ағыстардағы билік динамикасын көрсетеді, бірақ осы тұрғыда биліктің айырмашылығының келіссөздер нәтижесіне ықпалы, келісімдерді

сақтау, кооперативті немесе қақтығысты қарым-қатынастар жайлы аз ғана зерттеулер бар. Ортақ басқарудың кейбір жетістігіне қарамастан, тек биліктің ғана нәтижені түсіндіруге жеткіліксіз екендігін анық байқатып отыр.

Үшіншіден, қалыптасып келе жатқан виртуалды су ресурстарының концепциясы дәстүрлі гидросаясатпен интеграциялануды талап етеді. Егер су ауылшаруашылық тауарлары арқылы жанама түрде 2300 куб.метр көлемінде жылына саудаға түсіп жатса, онда бұл жағдай су жетіспеушілігінен зардап шегіп жатқан мемлекеттердің стратегиялық есептерін өзгертеді. Су қауіпсіздігі, азық-түлік қауіпсіздігі мен сауда саясаты виртуалды су ресурстары ағындарының дипломатиялық келіссөздері секілді әлі аяғына дейін толық зерттелмеген.

Төртіншіден, уақыт динамикасына жеткілікті назар аударылмаған. Бірқатар зерттеулерде климаттың өзгеруі мен дамып жатқан өзгермелі жағдайлар келешек проблемалар ретінде қиындықтар туғызады деп қарастырылады, алайда қоршаған ортаның тез өзгеруі серіктестіктен қақтығыс тудыруға немесе тұрақты жағдайда туындаған институционалды механизмдер қазіргі өсіп келе жатқан өзгермелі гидроклиматтық жағдайға бейімделе алмай жатқанын байқатады.

Осылайша, халықаралық қатынастардағы су факторы бірөлшемді ресурс емес, ол саяси, экономикалық және институционалдық контекстке тәуелді көпқырлы категория болып табылады. Бұл тұжырым одан ары эмпирикалық талдау жүргізуге теориялық негіз қалыптастырады.

Қорыта келгенде, зерттеулер белгілі бір аймақтар үшін географиялық бейімділіктің бар екендігін көрсетеді, әсіресе Таяу Шығыс елдері үшін ерекше назар ауарылады да, басқа ірі трансшекаралық аймақтардың мәселесі жеткілікті деңгейде қарастырылмайды. Соның нәтижесінде баса назар аударылған аймақтардағы зерттеу нәтижелері заңдылықтары басқа да ұқсас проблемасы бар елдерге бірдей ықпал ете ме, жоқ па деген түсініспеушілік қалыптасады. Оңтүстік Азия мен Оңтүстік Африканың Таяу Шығыстағы су мәселесі секілді зерттеліп келе жатқаны осы олқылықтарды түзеуге қарай келе жатқанын байқатады, алайда түрлі климаттық, саяси даму контекстіндегі жүйелі-салыстырмалы анализ теориялық дамуды шегелей түсетін еді.

ӘДЕБИЕТТЕР

- [1] Anderson E. Water and Power: A Realist View of Hydropolitics. Monograph. London: Palgrave Macmillan. - 1992. p.245.
- [2] Dinar Sh. Water, Security, Conflict, and Cooperation. Monograph. Cambridge University Press – Series on Environment & Security. – 2002. p.286.
- [3] Julien E. Hydropolitics Is What Societies Make of It. Geopolitics of Water.- 2012. Scientific article, journal: Geopolitics of Water (Vol. 15, No. 3). - 2012.p.p.183–200.

[4] Popovich D. Comparative Analysis of Hydropolitical Regimes. Monograph. University of Belgrade Press. - 2020. p.212.

[5] Lapenko MV. Ekologicheskaia politika ES I upravlenie vodnymi resýrsami v stranah Vostochnogo partnerstva. Scientific article, journal: Riga Political Studies Review (Vol. 8, No. 2). - 2020. pp.54–69.

[6] Stahl K., Wolff A. Hydro-climatology and Conflict Risk in Water Scarce Regions. International Water Resources Association. Scientific article, journal: International Journal of Water Resources Association (Vol. 47, No. 4). -2021. pp.369–385.

[7] Krzymowski A. European Union and Central Asia: Hydropolitical Perspectives. EUCAM Policy Centre, Warsaw.-2021. p.38.

[8] Giordano E., Wolf E. Hydropolitics and Cooperation: Global Patterns and Lessons. Monograph. MIT Press (Cambridge, MA). -2021.p.305.

[9] Bruma E., EU Water Diplomacy and Sustainable Governance. Scientific article, journal: European Policy Centre Review (Vol. 13, No. 2). -2021.pp. 22–36.

[10] Назарбаева С., Исаева А. Орталық Азиядағы су дипломатиясы және аймақтық қауіпсіздік. Ғылыми мақала, журнал: ҚазҰУ Хабаршысы . Саяси ғылымдар сериясы № 2 (75). Алматы. -2021.Б.91–104.

[11] Қалимолдаева З., Құдайбергенова Д. Орталық Азиядағы су қауіпсіздігі мәселелері: Ғылыми мақала, журнал: Eurasian Studies Review (№ 1). Астана.-2022. Б.15–27.

[12] Yoffe S., Giordano M., Wolf A. Indicators of Basins at Risk: Mapping Water Tension. Scientific article, journal: Journal of Environmental Policy and Law (Vol. 50, No. 3). -2022.pp. 145–158.

[13] Kalelova T.K., Sergazin Yu.F., Bolysbek M.A. Theoretical Aspects of Water Problem Research by Western Scientists. Scientific article, journal: Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University – Political Science Series № 4 (141). -2023. pp.51–66.

[14] Peyroz S. Hydropolitics in Central Asia: Between Sustainability and Rivalry. (EUCAM, Brussels). - 2023.p.42.

[15] Shlomi Dinar. Water Diplomacy in an Era of Climate Transition. Routledge. Monograph. London: Routledge.-2023. p.284.

[16] Қаукенова З. Орталық Азиядағы тұрақты су ресурстарын басқару. Монография. Алматы: ҚазҰПР баспасы. - 2024. Б.1–198.

[17] Likhacheva A.B. “Neither Water, nor War.”The Problem of Fresh Water in International Relations of the 21stCentury. Scientific article, journal: Journal of International Analytics (Vol. 15, No. 2). -2024.pp.77–95.

[18] Frolova E., Tsybulyak E. Virtual Water Trade and Global Environmental Interdependence. Scientific article, journal: European Scientific Journal of Economic and Financial Innovations (Vol. 7, No. 1). - 2025.pp.112–129.

[19] Tsybulyak A. VirtualWater and the Transformation of Trade Relations. Monograph. Kyiv: National University Press.-2025. p.156.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ КОНЦЕПЦИИ ВОДНОГО ФАКТОРА И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ В МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

Ахан Г.Т.¹, *Нурсултанова Л.Н.²

^{1,*2}Международный Университет Астана, Астана, Казахстан

Аннотация. В статье представлен роль водного фактора в международных отношениях в рамках конкурентных парадигм, а также применение в исследовании реалистического, либерального, конструктивного и гибридного подходов. Такое теоретическое многообразие отражает многогранный характер водного фактора как стратегического ресурса и как субъекта институционального партнерства. Вода определяется в таких терминах, как гидрополитика (водная геополитика), водная дипломатия (двусторонние или многосторонние переговоры по водным вопросам) и водная безопасность (связанная с управлением ресурсами и вопросами государственной безопасности). Новые концепции, такие как «виртуальная вода», «косвенный обмен» водными ресурсами посредством международной торговли расширяют устоявшиеся традиционные представления и изменяют водную дипломатию для стабилизации торговых потоков в управлении трансграничными ресурсами. Область исследования эволюционировала от спорных вопросов, возникших в результате войн за воду с 1990-х годов, до современной цивилизации, где вода рассматривается как инструмент сотрудничества, а не конфликта. В международных отношениях значение воды не имеет единого характера, а систематически зависит от контекста. На глобальном уровне проблема воды не считается более важной для великих держав, чем традиционные проблемы безопасности, и, согласно некоторым данным, говорят, что «вода вряд ли станет причиной конфронтации между великими державами». Однако на региональном уровне для малых и средних держав, особенно расположенных в засушливых районах, вода является очень важным фактором, влияющим на государственную безопасность, экономическое развитие и устойчивое существование государства. Контекстуальные факторы, определяющие роль воды, включают гидроклиматические условия (дефицит воды, изменчивость), социально-экономические факторы (плотность населения, уровень развития), политические факторы (тип режима, институциональный потенциал) и географические факторы (характеристики водосборных бассейнов на прибрежной территории). На основе представленных данных различные теоретические концепции определяют различные аспекты динамики водных ресурсов: реализм объясняет порядок, в котором преобладают стратегическая ценность и асимметрия власти, либерализм указывает на эффективность институтов и моделей сотрудничества, а конструктивизм представляет проблему водных ресурсов с точки зрения ее социальной природы и концепций ее развития.

Ключевые слова: теория международных отношений, водный фактор,

гидрополитика, водная дипломатия, водная безопасность, устойчивое развитие, международные отношения, сотрудничество, региональная стабильность

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE CONCEPT OF THE WATER FACTOR AND ITS IMPORTANCE IN INTERNATIONAL RELATIONS

Akhan G.T.,¹ *Nursultanova L.N.²

^{1, *2} Astana International University, Astana, Kazakhstan

Abstract. This article presents the role of water factor in international relations within the framework of competitive paradigms, as well as the application of realistic, liberal, constructive, and hybrid approaches to research. This theoretical diversity reflects the multifaceted nature of water as a strategic resource, and a subject of institutional partnership. Water is defined in terms such as hydropolitics (water geopolitics), water diplomacy (bilateral or multilateral negotiations on water issues), and water security (related to resource management and state security issues). New concepts, such as “virtual water”, the “indirect exchange” of water resources through international trade expand established traditional understandings and reshape water diplomacy to stabilize trade flows in transboundary resource management. The field of study has evolved from the contentious issues arising from the water wars of the 1990s to a modern civilization where water is seen as a tool for cooperation rather than conflict. In international relations, the significance of water is not uniform but systematically contextual. At the global level, water is not considered more important to great powers than traditional security concerns, and some argue that “water is unlikely to be a cause of confrontation between great powers.” However, at the regional level, for small and medium-sized powers, especially those located in arid regions, water is a critical factor influencing national security, economic development, and the sustainability of the state. Contextual factors determining the role of water include hydroclimatic conditions (water scarcity, variability), socioeconomic factors (population density, level of development), political factors (regime type, institutional capacity), and geographic factors (characteristics of coastal watersheds). Based on the presented data, different theoretical frameworks define different aspects of water resource dynamics: realism explains an order in which strategic value and power asymmetries prevail, liberalism emphasizes the effectiveness of institutions and models of cooperation, and constructivism presents the water resource problem in terms of its social nature and development concepts.

Keywords: theory of international relations, water factor, hydropolitics, water diplomacy, water security, sustainable development, international relations, cooperation, regional stability

Мақала түсті / Статья поступила / Received: 23.02.2026.

Жариялауға қабылданды / Принята к публикации / Accepted: 26.06.2026.

Авторлар туралы мәліметтер:

Ахан Гулнур Туймебайқызы - докторант, Астана Халықаралық Университеті, Астана қ., Қазақстан, ORCID ID 0009-0009-1207-4967, e-mail: gulnur.writer@gmail.com

Нұрсұлтанова Лазат Нұрбайқызы – т.ғ.д., қауымдастырылған профессор, Астана Халықаралық Университеті, Астана, Қазақстан, e-mail: 2012nura@bk.ru

Сведения об авторах:

Ахан Гулнур Туймебайқызы – докторант, Международный Университет Астана, Астана, Казахстан, ORCID ID 0009-0009-1207-4967, e-mail: gulnur.writer@gmail.com

Нурсултанова Лазат Нурбаевна – д.и.н., ассоциированный профессор, Международный Университет Астана, Астана, Казахстан, e-mail: 2012nura@bk.ru

Information about the authors:

Akhan Gulnur Tuymebaykyzy – PhD student, International University of Astana, Astana, ORCID ID 0009-0009-1207-4967, e-mail: gulnur.writer@gmail.com

Nursultanova Lazat Nurbayevna – d.h.s., associate professor, International University of Astana, Astana, e-mail: 2012nura@bk.ru

UDC 327

IRSTI 11.25.49

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2026.64.2.025>

DIGITAL TRANSFORMATION OF MIGRATION POLICY: THEORY AND CONCEPTS

* Iztaeva V.A.¹, Tilegenova D.²

¹ Kazakh Ablai Khan University of International Relations and
World Languages, Almaty, Kazakhstan

² Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Abstract. This article examines the theoretical and methodological foundations of the digital transformation of migration policy. The relevance of this work is determined by the acceleration of digitalization of public administration and changes in the mechanisms for regulating migration flows in the context of the global information environment. The purpose of the study is to comprehensively analyze the key theoretical approaches explaining the transformation of migration policy under the influence of digital technologies. The methodological basis consists of systemic, institutional, comparative, and discursive approaches. The paper considers the concepts of the digital state, e-governance, securitization, network society, Big Data, and algorithmic governance, as well as the classical paradigms of international relations — realism and constructivism. It is established that the digital transformation of migration policy is a multidimensional process affecting the institutional structure of the state, decision-making technologies, and forms of interaction between the state and society. It is shown that digitalization enhances the manageability of migration processes, increases the effectiveness of administrative procedures, and simultaneously transforms security mechanisms. A conclusion is drawn regarding the need to integrate various theoretical approaches to form a holistic understanding of the digitalization of migration management. The study contributes to the interdisciplinary understanding of how contemporary states reshape migration governance through the lens of digital technologies, offering a synthesized theoretical framework applicable to both academic research and policy analysis.

Keywords: digital transformation, migration policy, digital state, e-governance, securitization, network society, Big Data, algorithmic governance, institutional approach, international relations

Introduction

The current stage of development in international relations and public administration is characterized by the intensive implementation of digital technologies, which are radically changing the principles of public sector functioning. Under these conditions, state migration policies are taking on a new configuration, driven by the use of digital platforms, information systems, and big

data analytics. Digitalization affects not only the technical aspects of migration management but also the institutional, political, and conceptual foundations of regulation. As a result, a new model of migration administration is emerging, based on process automation, interagency data integration, and enhanced digital control.

The relevance of this study stems from the fact that migration in today's context simultaneously serves as an economic resource, a social challenge, and an element of national security. This requires a rethinking of existing theoretical approaches and an interdisciplinary analysis of the digital transformation of migration policy. The theoretical framework of the study incorporates the concepts of digital government and e-governance, allowing for an analysis of institutional changes in the public sector. The securitization approach reveals the mechanisms by which migration is constructed as a security threat. Network society theory and the concept of Big Data explain the influence of global information flows and algorithmic technologies on migration governance. The institutional approach captures the resilience and transformation of state structures, while realism and constructivism provide an analysis of the political and normative factors of migration policy.

The relevance of this study stems from the fact that migration in the 21st century is simultaneously becoming an economic resource, a social challenge, and an object of increased government control, requiring a comprehensive theoretical understanding. In this context, analyzing the digital transformation of migration policy through the lens of key theoretical approaches, which allow us to uncover the multidimensionality of these changes, is particularly important. Using digital government and e-governance theory allows us to uncover the institutional and technological aspects of government modernization associated with the transition to digital platforms and the automation of administrative procedures. Securitization theory provides an understanding of the political and discursive mechanisms through which migration is constructed as a national security issue and strengthened control is justified.

Network society theory and the concepts of Big Data and algorithmic governance allow us to analyze the impact of global information networks and digital technologies on the management of migration flows, as well as the transition to data- and algorithm-based governance. The institutional approach, in turn, reveals the sustainability and transformation of government structures responsible for regulating migration in the context of digitalization.

Classical international relations theories—realism and constructivism—complement the analysis, allowing us to examine migration policy as a result of the interaction of security factors, national interests, as well as social norms, ideas, and identities. Realism emphasizes the priority of state security and control, while constructivism explains the formation of migration policy through the lens of the social construction of threats and identities. Key points:

- Digital transformation of migration policy is the process of integrating

digital technologies into the state migration management system.

- The concepts of digital government and e-governance reveal institutional and technological changes in the public sector.
- The securitization approach explains the political construction of migration as a security threat.
- The theory of network society records the influence of global information networks on migration processes.
- Big Data and algorithmic management reflect the transition to automated decision-making systems.
- The institutional approach analyzes the transformation of government structures in the context of digitalization.
- Realism emphasizes the role of national security and state sovereignty.
- Constructivism explains the formation of migration policy through norms, ideas and identities.

Description of Materials and Methods

The study draws on scientific publications, monographs, and articles by Russian and international authors on the digital transformation of public administration and migration policy. Analytical reports from international organizations such as the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), the World Bank, and the United Nations Development Programme (UNDP), reflecting current trends in public sector digitalization, were also reviewed. Conceptual and regulatory documents governing digital public administration and migration administration processes were also used.

The methodological basis of the study is formed by general scientific and specialized methods of inquiry. A systems approach was employed, allowing the digital transformation of migration policy to be considered as a holistic system of interconnected elements. A comparative method was employed to analyze various theoretical approaches and models of digital public administration in international practice. A historical-logical approach allowed for tracing the evolution of key theoretical concepts, including digital government, e-governance, and securitization. Institutional analysis was also employed to examine the transformation of government structures and migration regulation mechanisms in the context of digitalization. A discursive approach was employed to analyze securitization theory and identify ways of constructing migration as an object of security. An analytical-synthetic method was also employed to synthesize theoretical propositions from various academic schools and develop a comprehensive understanding of the problem under study. The use of these methods ensured the comprehensive and interdisciplinary nature of the study, as well as the reliability of the findings.

Results

The theory of the digital state developed within the framework of research

on public administration and the digitalization of the public sector in the late 20th and early 21st centuries. A significant contribution to its development was made by J. Fontaine [1], who, in her works, substantiated the concept of the virtual state and demonstrated that information and communication technologies are transforming the institutional structure of public administration, making it more networked and interconnected.

The theoretical prerequisites for the digital state are also linked to the concept of new public management developed by K. Hood [2], who considered the need to improve the efficiency of the public sector through the implementation of market mechanisms, managerial rationalization, and digital tools. This approach became the methodological basis for the subsequent digital transformation of public administration.

At the institutional level, the concept of a digital state is being actively developed and implemented by international organizations such as Organization for Economic Cooperation and Development (The OECD (Organization for Economic Co-operation and Development) views e-government and digital government as tools for enhancing the transparency, efficiency, and accountability of public institutions. The World Bank, in its research, emphasizes the role of digital technologies in improving public administration, reducing administrative barriers, and enhancing the quality of public services. Research on the digital state is conducted within several academic disciplines, including institutional, technological, and comparative approaches. Institutional studies demonstrate that the introduction of digital technologies leads to a transformation of the public administration structure and the formation of networked models of interaction between government agencies. The technological approach emphasizes the role of information and communications technologies in automating administrative processes and increasing the speed of decision-making. Comparative studies demonstrate that the level of digital state development depends on the degree of digital infrastructure, institutional readiness, and political support for reforms.

In academic literature, the digital state is viewed as a mechanism for the profound transformation of public administration, whereby government services are transferred to an electronic format, and interactions between the state, citizens, and businesses are facilitated through digital platforms. This approach allows for the justification of increased public administration efficiency, reduced transaction costs, and increased transparency of administrative procedures. Digital state theory is an interdisciplinary concept that explains the transformation of the institutional nature of the state under the influence of digital technologies and the emergence of a new public administration model based on data, digital platforms, and networked interaction structures. E-governance theory emerged from research into the transformation of public administration under the influence of information and communications technologies in the late 20th and early 21st centuries. This approach views the use of digital technologies as a tool for increasing the efficiency, transparency, and accessibility of public services, as

well as a mechanism for changing the nature of interactions between the state, citizens, and businesses.

A significant contribution to the development of the theoretical foundations of electronic governance was made by D. F. Norris [3]. He was one of the first to analyze the impact of information technology on public administration processes and demonstrated that digitalization contributes to increased public sector performance. The work of Jane Fontaine, who substantiated the idea of a “virtual state” and demonstrated that the introduction of information technology leads to the formation of networked models of public administration, is also of significant importance for the development of a conceptual framework. Furthermore, K. Reddick examined the practical aspects of implementing e-governance at various levels of government and identified the factors that contribute to its successful implementation [4].

At the institutional level, the UNDP has played a significant role in the development and dissemination of the concept of e-governance, viewing e-governance as a tool for sustainable development and improving the effectiveness of public administration in developing countries. Research into e-governance theory is conducted within the framework of institutional, technological, and socio-political approaches. The institutional approach focuses on analyzing the transformation of the structure of the government apparatus under the influence of digitalization. The technological approach examines the role of information systems in automating administrative processes and optimizing the delivery of public services. The socio-political approach examines the impact of e-governance on the level of transparency in public administration and the expansion of citizen participation in decision-making.

The practical application of e-governance theory is evident in the creation of electronic government portals, the implementation of digital systems for citizen registration and services, and the automation of administrative procedures. In the field of migration policy, this theory is used to digitalize migrant registration processes, issue permits, and create integrated information databases that facilitate interdepartmental interaction. E-governance theory provides a scientific basis for the digital transformation of public administration. The implementation of e-governance contributes to increased efficiency of administrative processes, reduced corruption risks, improved quality of public services, and expanded citizen access to government services. Thus, this theory is one of the key methodological foundations of the modern digital transformation of public and migration administration.

The theory of securitization was developed by representatives of the Copenhagen School of international relations in the late 20th century and has been widely developed in security studies and international politics. Fundamental contributions to the formation of this theory were made by O. Waever in collaboration with B. Buzan and O. Waever [5]. Their joint work proposed a concept according to which security issues are not objectively given, but are

formed as a result of the political and discursive construction of threats. According to this theory, securitization is a process within which a certain phenomenon or problem is transferred from the sphere of ordinary politics to the sphere of security through a public declaration by a political actor of the existence of an existential threat. As a result of such a speech act, conditions are created for justifying the use of emergency measures and going beyond the standard political and legal procedures. The study of securitization theory is carried out primarily within the framework of the constructivist approach to international relations. The academic literature emphasizes that security is viewed not as an objective characteristic of a threat, but as a result of social construction and political interpretation. This approach has allowed us to expand the traditional understanding of security to include not only military, but also political, social, economic, and migration dimensions.

The practical application of securitization theory is widely represented in migration policy studies. These studies demonstrate that migration can be constructed as a threat to national security, leading to increased border controls, stricter visa regimes, and expanded powers of law enforcement. Furthermore, the theory is used to analyze the digitalization of control, including the introduction of biometric systems, automated databases, and movement monitoring technologies. The significance of securitization theory lies in its ability to explain the mechanisms of political threat construction and the legitimization of emergency measures in public administration. The theory demonstrates that security processes depend not only on objective factors but also on the discursive practices of political actors. As a result, the securitization approach is an important analytical tool for studying migration policy, as it reveals the mechanisms by which perceptions of migration as a potential threat are formed and their influence on state strategies for regulating migration processes.

The theory of the network society was developed within the framework of research on the information society and globalization in the late 20th century. M. Castel made a fundamental contribution to the formation of this concept.[6] In his works, he substantiated the transition from an industrial society to one structured by global information networks. According to this theory, modern society functions through network structures in which flows of information, knowledge, and digital communications play a key role. Unlike the hierarchical models of industrial society, a network society is characterized by decentralization, flexibility, and a high degree of interconnectedness among various actors, including states, international organizations, businesses, and individual users.

Research into network society theory is conducted within the framework of sociological, political scientific, and economic approaches. Academic literature emphasizes that the development of information and communication technologies is leading to the formation of global networks that are transforming not only economic processes but also public administration mechanisms. In this context, the state becomes part of a broader network structure in which governance is

exercised through data exchange and the coordination of information flows. The application of network society theory to migration studies involves the analysis of global migration flows as elements of network interactions. Migration is viewed not only as the physical movement of populations but also as a result of the functioning of transnational networks, including digital platforms, information databases, and communication channels. In the context of digitalization, migration policy increasingly depends on the integration of states into global information networks and the exchange of data between various institutions. The significance of network society theory lies in its ability to explain the structural changes in the modern world caused by the development of digital technologies and global interconnectedness. This theory demonstrates that social and migration processes are governed through network interactions, rather than solely through traditional hierarchical state structures. As a result, the network approach provides an important theoretical basis for analyzing the digital transformation of migration policy and the development of global mechanisms for regulating migration processes.

The theory of Big Data and algorithmic management developed within the context of research on the digital economy, information society, and the digital transformation of public administration at the beginning of the 21st century. This concept explains how large data sets and machine-processing algorithms become the basis for management decision-making in the public and private sectors. The theoretical development of this approach is linked to the work of a number of digital society researchers, in particular V. M-Schönberger [7] who substantiated the importance of big data as a new resource for managing and analyzing socio-economic processes. A significant contribution was also made by Sh. Zuboff [8] explored the transformation of power under digital capitalism and the increasing role of data in guiding human behavior. According to this theory, Big Data is a set of technologies for processing large, heterogeneous, and rapidly updating data sets that cannot be effectively analyzed by traditional methods. Algorithmic governance, in turn, means decision-making based on automated models, machine learning, and predictive analytics.

The study of this theory is conducted within the framework of an interdisciplinary approach incorporating elements of political science, sociology, information technology, and public administration. Academic literature emphasizes that the use of big data allows for the identification of hidden patterns in social behavior, risk prediction, and optimization of management decisions. The application of Big Data theory and algorithmic management in public administration is evident in the automation of administrative processes, digital population monitoring, forecasting of migration flows, and risk assessment. In migration policy, these technologies are used to analyze population movements, identify illegal migration, create risk profiles, and improve the effectiveness of border control. This reflects the transition from traditional, expert-based decision-making to governance based on data and algorithms. This leads to increased

public administration efficiency, but simultaneously raises questions related to the transparency of algorithms, the protection of personal data, and the ethical aspects of digital control. Thus, Big Data theory and algorithmic management are key to understanding the current processes of digital transformation in migration and public policy.

The institutional approach is one of the fundamental theoretical and methodological approaches in political science, economics, and public administration theory, explaining actors' behavior through a system of formal and informal institutions. Within this approach, public policy is viewed as the result of the functioning of an institutional environment, including norms, rules, procedures, and organizational structures. The theoretical development of the institutional approach is associated with the work of representatives of the "new institutionalism." A significant contribution to its development was made by S. North [9] who substantiated the role of institutions as "rules of the game" in society and demonstrated their influence on economic and political development. A significant contribution was also made by D. Gardner [10] who developed the concept of the "logic of appropriateness," according to which the behavior of institutions is determined by stable norms and organizational culture. Of additional importance are the works J. P. Olsen [11] who, together with other researchers, developed the theory of historical institutionalism and analyzed the dependence of modern political processes on previously established institutional structures.

According to the institutional approach, state institutions are not neutral governance mechanisms but rather stable structures that shape constraints and opportunities for political actors. In this context, policy changes, including those related to migration, occur not only under the influence of external factors but also as a result of the internal transformation of institutions. Research into the institutional approach is conducted within three main schools of thought: historical, rational, and sociological institutionalism. Historical institutionalism emphasizes the dependence of contemporary decisions on previous institutional trajectories. Rational institutionalism views institutions as mechanisms for reducing uncertainty and transaction costs. Sociological institutionalism emphasizes the role of norms, values, and cultural factors in shaping institutional behavior.

The application of an institutional approach to migration policy involves analyzing the activities of government agencies regulating migration processes, as well as examining the mechanisms of interaction between various agencies. This approach explains how the institutional structure influences the effectiveness of migration control, the process of issuing permits, and the coordination between border, migration, and law enforcement services. It allows for the understanding of public administration as a system of stable rules and procedures that determine the behavior of actors and the effectiveness of policy. In the context of digital transformation, this approach is particularly important, as it explains how

digitalization alters the institutional structure of the state, facilitates the emergence of new administrative practices, and transforms traditional mechanisms of migration regulation.

Realism in international relations is one of the key theoretical paradigms explaining the behavior of states in global politics through the prism of power, interests, and security. This approach views the international system as anarchic, meaning it lacks a supranational center of governance, forcing states to ensure their own security. The theoretical development of realism is associated with the works of classical and neorealist authors. A significant contribution to the development of classical realism was made by H. Morgenthau [12], who substantiated the idea that international politics is determined by national interests expressed through the desire for power. The theory was subsequently developed further. K. N. Waltz [13] who developed structural realism (neorealism) and explained the behavior of states through the structure of the international system, primarily through the distribution of power among states.

According to the realist approach, the primary actors in international relations are states that act rationally and seek to maximize their own security and influence. In the anarchic international system, states are forced to rely primarily on their own resources, which creates constant competition and a struggle for power. Realism is studied through an analysis of the balance of power, the strategic behavior of states, and the mechanisms for ensuring national security. This approach places particular emphasis on military, political, and economic resources, as well as the state's ability to protect its interests in the face of international competition. The practical application of a realist approach to migration policy analysis is expressed in the consideration of migration as a factor influencing national security and state sovereignty. Within the framework of realist logic, states seek to control migration flows, as they can be seen as a potential source of political, economic, or social instability. In this regard, border controls, visa regulations, and monitoring of population movements are strengthened. The significance of realism lies in its ability to explain the behavior of states in conditions of international competition and uncertainty. This theory emphasizes the central role of the state as the key actor in international relations and focuses on issues of security and survival. In the context of migration policy, realism provides an understanding of why states tend to tighten controls over migration flows and view migration through the prism of national interests and security.

Constructivism in international relations is a leading theoretical paradigm that explains international politics through the lens of social norms, ideas, identities, and discursive practices. Unlike rationalist approaches, constructivism assumes that the interests and behavior of states are not predetermined, but are shaped by social interaction. The theoretical development of constructivism is associated with the works of A. Wendt [14] who substantiated the key idea that "anarchy is what states make of it." In his research, he demonstrated that

the international system does not predetermine the behavior of states, but is shaped by social practices and the mutual perceptions of actors. Significant contributions to the development of the constructivist approach were also made by P. J. Katzenstein [15], who examined the role of norms and international institutions in shaping public policy. According to the constructivist approach, key elements of international relations include not only material factors, such as military or economic power, but also intangible factors, including ideas, norms, and identities. States act according to how they perceive themselves and other actors, as well as in accordance with socially established rules of conduct.

Constructivism is explored through the analysis of international norms, the processes of state socialization, and the formation of collective identities. Particular attention is paid to how international organizations and discursive practices influence state behavior and the transformation of political strategies. The application of a constructivist approach to migration policy is reflected in the study of how perceptions of migrants, borders, and national identity are formed. This approach views migration not only as an economic or demographic phenomenon but also as a socially constructed process in which states define the status of migrants through norms and political discourse. Thus, the perception of migration as a threat or a resource depends on dominant ideas and political interpretations. This approach explains the variability of international policy and migration regimes through the transformation of ideas and norms. This approach demonstrates that public policy is shaped not only by material factors but also by changing social perceptions and collective representations, making it an important tool for analyzing contemporary migration governance processes and the digital transformation of policy.

Discussion

The digital transformation of migration policy is particularly important in the context of the development of state digital platforms in the Republic of Kazakhstan. In recent years, the country has been actively implementing electronic services in public administration, including migration administration. This is exemplified by the development of e-government portals and integrated information systems that facilitate the registration of foreign citizens, the processing of permits, and interdepartmental data exchange. In Kazakhstan, the digitalization of the migration sector aims to increase the transparency of administrative procedures, reduce bureaucratic barriers, and expedite the delivery of public services. At the same time, the use of digital control tools, including automated databases, biometric identification systems, and digital movement monitoring, is being strengthened.

From a theoretical perspective, these processes can be interpreted as a manifestation of the state's institutional modernization within the framework of the digital state and e-governance concepts. At the same time, elements of the securitization approach are manifested in the strengthening of controls over

migration flows, especially in the context of global security challenges and regional instability.

The use of Big Data and algorithmic management technologies in Kazakhstan's migration sector enables the development of more accurate analytical models, forecasting migration flows, and identifying potential risks. This marks a shift from traditional administrative regulation to digital, data-driven governance mechanisms. From an institutional perspective, digital transformation is accompanied by changes in the functions of government agencies responsible for migration policy, as well as increased interagency coordination.

Concurrently, the dynamic deployment of platform solutions within Kazakhstan's migration architecture inevitably brings to the forefront a layer of complex legal dilemmas that balance on the edge of public interest and fundamental human rights. The shift toward predictive analytics and the automated profiling of migrants tasks the domestic legislature with conceptually reimagining the institutions of personal data protection and digital sovereignty. In an environment where algorithmic systems begin to de facto predetermine the legal status of foreign citizens—ranging from the approval of visa requests to the flag-dropping of potential offenses—ensuring the transparency of so-called “black-box” decision-making models becomes critically important. In this context, legal doctrine must develop distinct precautionary mechanisms that eliminate the risks of digital discrimination and firmly guarantee the right to administratively appeal any automated verdicts. The transformation of state supervisory functions must not lead to the devaluation of individual legal guarantees, which demands the statutory consolidation of strict audit regulations for the intelligent systems and databases utilized by the state.

In a broader international legal context, the digitalization of the Republic of Kazakhstan's migration frameworks acts not merely as an internal vector of modernization, but as a key factor in integrating the country into global and regional security systems. The synchronization of national digital platforms with the information nodes of the Eurasian Economic Union and interstate CIS databases requires the development of unified standards for technological compatibility and legal convergence. It appears that the future evolution of digital public administration in Kazakhstan's migration sector will progress toward finding a fragile compromise between the concept of a “service state,” aimed at maximizing the comfort and speed of service delivery, and the imperatives of national security, which dictate the necessity of total yet legitimate digital control. Ultimately, the effectiveness of this reform will hinge on the legal system's capacity to swiftly react to technological challenges, creating a flexible yet resilient regulatory framework where digital oversight functions as an instrument of order rather than a restriction on freedom.

As a result, a more integrated and technologically connected public administration system is being formed.

Conclusion

The digital transformation of migration policy represents not only a technological upgrade of management processes but also a profound change in the very logic of state functioning. Under the conditions of digitalization, the state is moving from a traditional bureaucratic model to a hybrid governance system based on data, algorithms, and network interactions. For the Republic of Kazakhstan, this process is of strategic importance, as it simultaneously improves the efficiency of public administration and strengthens control over migration flows. At the same time, digitalization gives rise to new challenges related to the protection of personal data, the transparency of decision-making algorithms, and the need for an institutional balance between efficiency and human rights. Thus, the digital transformation of migration policy is shaping a new model of public administration, in which technological, institutional, and political-legal factors become interconnected elements of a unified system.

Thus, the theoretical significance of the study lies in the integrated application of interdisciplinary approaches, allowing for a comprehensive examination of the digital transformation of migration policy. This provides a deeper understanding of contemporary public administration trends associated with the rise of digital technologies, the changing role of the state, and the transformation of migration regulation mechanisms. The purpose of this article is an analysis of the theoretical and methodological foundations of the digital transformation of migration policy based on the integration of such approaches as the theory of the digital state, e-governance, securitization, network society, Big Data and algorithmic management, the institutional approach, as well as classical theories of international relations, including realism and constructivism.

Ultimately, the synthesis of these theoretical lenses demonstrates that Kazakhstan's migration policy is no longer just an administrative tool, but a dynamic testbed for digital sovereignty. As the state embeds complex algorithmic frameworks into its border and identity systems, it redefines the traditional boundaries of state authority. This shift demands a proactive evolution of national jurisprudence. If the legal framework fails to keep pace with algorithmic implementation, there is a distinct risk that automated efficiency will inadvertently bypass constitutional safeguards. Therefore, the true success of Kazakhstan's digital transition will not be measured merely by the speed of its electronic services or the depth of its databases, but by its ability to institutionalize algorithmic accountability, ensuring that technology serves as a guarantor of rule-of-law principles rather than an unregulated instrument of state oversight.

Furthermore, this study opens up new avenues for comparative legal research, particularly regarding how emerging economies navigate the pressures of technological globalization. By balancing the open, collaborative logic of the "network society" with the defensive, state-centric calculations of political realism, Kazakhstan is mapping out a unique trajectory within the post-Soviet space. The insights gleaned from this analysis suggest that future migration

governance will increasingly rely on international data-sharing networks, making the harmonisation of privacy laws and cross-border digital protocols a matter of urgent necessity. In closing, the digital transformation of migration policy is an ongoing, non-linear process; it requires continuous academic scrutiny and legislative refinement to ensure that as the mechanisms of public administration become smarter, they remain fundamentally anchored in justice, transparency, and respect for human dignity.

REFERENCES

- [1] Fountain J.E. Building the Virtual State: Information Technology and Institutional Change. – New York : Brookings Institution Press, 2001. – 192 p.
- [2] Hood C. The Art of the State: Culture, Rhetoric, and Public Management. – Oxford : Oxford University Press, 2000. – 272 p.
- [3] Norris D., Mateczun L., Joshi A., Finin T. Managing Cybersecurity at the Grassroots: Evidence from the First Nationwide Survey of Local Government Cybersecurity // Journal of Urban Affairs. – 2020. – Vol. 42. – P. 1–25.
- [4] The Impact of E-Government for Migrant Satisfaction with Migration Agency Services // Journal of International and Comparative Social Policy. – 2026. – Vol. 42, No. 1. – P. 42–68. – DOI: 10.1017/ics.2025.10086.
- [5] Buzan B. People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era. – 2nd ed. – London : Harvester Wheatsheaf, 1991. – 393 p.
- [6] Castells M. Rupture: The Crisis of Liberal Democracy. – Cambridge : Polity Press, 2018. – 240 p.
- [7] Mayer-Schönberger V., Cukier K. Big Data: A Revolution That Will Transform How We Work, Live, and Think. – Boston : Houghton Mifflin Harcourt, 2013. – 256 p.
- [8] Zuboff S. The Age of Surveillance Capitalism. – New York : PublicAffairs, 2019. – 704 p.
- [9] North D.C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – 152 p.
- [10] March J.G., Simon H.A. Organizations. – New York : Wiley, 1958. – 312 p.
- [11] Olsen J.P. Rediscovering Institutions. – New York : Free Press, 1989. – 312 p.
- [12] Morgenthau H.J. Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace. – New York : Knopf, 1948. – 636 p.
- [13] Waltz K.N. Theory of International Politics. – Reading : Addison-Wesley, 1979. – 251 p.
- [14] Wendt A. Social Theory of International Politics. – Cambridge : Cambridge University Press, 1999. – 429 p.
- [15] Katzenstein P.J. The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics. – New York : Columbia University Press, 1996. – 562 p.

МИГРАЦИОННАЯ ПОЛИТИКА: ТЕОРИЯ И ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

* Изтаева В.А.¹, Тілегенова Д.²

¹Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан

²Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. Бұл мақалада көші-қон саясатын цифрлық трансформациялаудың теориялық және әдіснамалық негіздері қарастырылады. Зерттеудің өзектілігі мемлекеттік басқаруды цифрландыру үдерісінің жеделдеуімен және жаһандық ақпараттық орта жағдайында көші-қон ағындарын реттеу тетіктерінің өзгеруімен айқындалады. Зерттеудің мақсаты – цифрлық технологиялардың ықпалымен көші-қон саясатының трансформациясын түсіндіретін негізгі теориялық тәсілдерді кешенді түрде талдау.

Әдіснамалық негіз ретінде жүйелік, институционалдық, салыстырмалы және дискурстық тәсілдер қолданылды. Мақалада цифрлық мемлекет, электрондық басқару, секьюритизация, желілік қоғам, Big Data және алгоритмдік басқару тұжырымдамалары, сондай-ақ халықаралық қатынастардың классикалық парадигмалары – реализм мен конструктивизм қарастырылады.

Зерттеу нәтижесінде көші-қон саясатының цифрлық трансформациясы мемлекеттің институционалдық құрылымына, шешім қабылдау технологияларына және мемлекет пен қоғам арасындағы өзара іс-қимыл нысандарына әсер ететін көпқырлы үдеріс екені анықталды. Цифрландыру көші-қон үдерістерін басқару мүмкіндіктерін күшейтіп, әкімшілік рәсімдердің тиімділігін арттыратыны және сонымен қатар қауіпсіздік тетіктерін өзгертетіні көрсетілді.

Көші-қонды басқаруды цифрландыруды тұтас түсіну үшін әртүрлі теориялық тәсілдерді ықпалдастыру қажеттілігі туралы қорытынды жасалды. Зерттеу қазіргі мемлекеттердің цифрлық технологиялар арқылы көші-қонды басқару жүйесін қалай қайта құрып жатқанын пәнаралық тұрғыдан түсінуге үлес қосады және академиялық зерттеулер мен саяси талдауларда қолдануға болатын синтезделген теориялық негіз ұсынады.

Тірек сөздер: цифрландыру, көші-қонды реттеу, цифрлық мемлекеттік басқару, биометриялық технологиялар, халықаралық стандарттар, көші-қон деректері, жасанды интеллект, электрондық визалар, ақпараттық жүйелер, киберқауіпсіздік

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ МИГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ: ТЕОРИЯ И КОНЦЕПЦИИ

* Изтаева В.А.¹, Тилегенова Д.²

^{*1}Казахский университет международных отношений и мировых языков
имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

²Казахский национальный университет имени Аль-Фараби,
Алматы, Казахстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические и методологические основы цифровой трансформации миграционной политики. Актуальность исследования обусловлена ускорением цифровизации государственного управления и изменением механизмов регулирования миграционных потоков в условиях глобальной информационной среды. Целью исследования является комплексный анализ ключевых теоретических подходов, объясняющих трансформацию миграционной политики под влиянием цифровых технологий.

Методологическую основу составляют системный, институциональный, сравнительный и дискурсивный подходы. В работе рассматриваются концепции цифрового государства, электронного управления, секьюритизации, сетевого общества, Big Data и алгоритмического управления, а также классические парадигмы международных отношений – реализм и конструктивизм.

Установлено, что цифровая трансформация миграционной политики представляет собой многомерный процесс, затрагивающий институциональную структуру государства, технологии принятия решений и формы взаимодействия государства и общества. Показано, что цифровизация усиливает управляемость миграционными процессами, повышает эффективность административных процедур и одновременно трансформирует механизмы обеспечения безопасности.

Сделан вывод о необходимости интеграции различных теоретических подходов для формирования целостного понимания цифровизации управления миграцией. Исследование вносит вклад в междисциплинарное осмысление того, как современные государства трансформируют управление миграцией через призму цифровых технологий, предлагая синтезированную теоретическую основу, применимую как для академических исследований, так и для анализа государственной политики.

Ключевые слова: цифровая трансформация, миграционная политика, цифровое государство, электронное управление, секьюритизация, сетевое общество, Big Data, алгоритмическое управление, институциональный подход, международные отношения

Received / Мақала түсті / Стаття поступила: 08.05.2026.

Accepted / Жариялауға қабылданды / Принята к публикации: 26.06.2026

Information about authors:

Iztaeva Venera Amangeldievna – PhD, Associate Professor. Department of International Relations, Kazakh University of International Relations and World Languages named after Ablai Khan. Almaty, Kazakhstan. e-mail: amangeldievna.v@gmail.com.

Tilegenova Didar – 1st year PhD candidate. Department of International Relations and World Economy, Al-Farabi Kazakh National University. Almaty, Kazakhstan. e-mail: didara_tilegenova@mail.ru.

Авторлар туралы мәлімет:

Изтаева Венера Амангелдиевна – PhD, қауымдастырылған профессор. Халықаралық қатынастар кафедрасы, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ. Алматы, Қазақстан. e-mail: amangeldievna.v@gmail.com.

Тілегенова Дидар – 1-курс PhD докторанты. Халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасы, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ. Алматы, Қазақстан. e-mail: didara_tilegenova@mail.ru.

Сведения об авторах:

Изтаева Венера Амангельдиевна – PhD, ассоциированный профессор. Кафедра международных отношений, КазУМОиМЯ имени Абылай хана. Алматы, Казахстан. e-mail: amangeldievna.v@gmail.com.

Тилегенова Дидар – докторант 1-го года обучения. Кафедра международных отношений и мировой экономики, КазНУ имени Аль-Фараби. Алматы, Казахстан. e-mail: didara_tilegenova@mail.ru.

**Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ
ХАБАРШЫСЫ
«ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР және
АЙМАҚТАНУ» сериясы**

**ИЗВЕСТИЯ
КазУМОиМЯ имени Абылай хана
серия «МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ
и РЕГИОНОВЕДЕНИЕ»**

**BULLETIN
of Ablai Khan KazUIRandWL
series “INTERNATIONAL RELATIONS and
REGIONAL STUDIES”**

2 (64) 2026

«Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ» АҚ «Полилингва» баспасында басылып шықты
«Баспа авторлық құқық материалдарының мазмұнына және фактілерді
жариялауға байланысты кепілдіктер бермейді, мақалалар нәтижелері
туралы деректер және басқа ақпараттар туралы мәліметке жауапты емес»

Отпечатано в издательстве «Полилингва» АО «КазУМОиМЯ имени Абылай хана»
«Издательство не несет ответственности за содержание авторских материалов и не предоставляет
гарантий в связи с публикацией фактов,
данных результатов и другой информации»

Ответственный за выпуск журнала
директор издательства:
Есенгалиева Б.А.

Технический редактор.
Кынырбеков Б.С.

Компьютерная верстка:
Ахметова Р.С.

Подписано в печать 29.06.2026 г.
Формат 70х90 1/8. Объем 59.00 п.л.
Заказ № 3713. Тираж 300 экз.

Издательство «Полилингва» КазУМОиМЯ имени Абылай хана
050022, г. Алматы, ул. Муратбаева, 200
Тел.: +7 (727) 292-03-84, 292-03-85, вн. 24-18
E-mail: kazumo@ablaikhan.kz, ablaikhan@list.ru